LLEWELLYN

VADİM O KADAR YEŞİLDİ Kİ...

sosyal yayınlar

DÜNYA KLASİKLERİ

LLEWELLYN VADİM O KADAR

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ : 20

VADİM O KADAR YEŞİLDİ Kİ...

Richard Llewellyn / Çeviren : Gani Yener / Orjinal adı How green was my valley / Yayımlıyan : Sosyal Yayınlar / Birinci Basım : 1970 / İkinci Basım : 1972 / Üçüncü Basım : Mart 1984
Dizgi ve Baskı Özdem Kardeşler Matbaası, Tel : 526 77 87

RICHARD LLEWELLYN

VADİM O KADAR YEŞİLDİ Kİ...

Çeviren
GANİ YENER

SOSYAL YAYINLAR
Divanyolu, Klod Farer Caddesi
No: 16, Daire: 2 - İSTANBUL
Tlf: 528 33 14

BİRİNCİ BÖLÜM

İki gömleğimle çoraplarımı ve yabanlık elbisemi, annemin ev işleriyle uğraşırken başına bağladığı küçük mavi başörtüsüne sarıp Vadi'den gidiyorum.

Bu başörtüyü bir bohça gibi kullanmaktan daha çok cebimde taşımak isterdim, ama evde bu işi görecek başka bir şey de yok. Hasır sepet ise dağın öbür yanındaki Bay Tom Harris'lerde kaldı. Eğer bir mukavva kutu almak için Tossal'ın dükkânına gitsem, bunu alışımın nedenini açıklamam gerekecek, o zaman da gideceğimi herkes duymuş olacak. Oysa bunu istemiyorum. Çaresiz, yine o eski mavi başörtü işimi görecek. Bir yere yerleşmek kısmet olunca onu güzelce yıkayıp ütülemek üzere kendi kendime söz verdim.

Bildiği ve alışık olduğu şeyleri bir yana bırakıp yabancı ellere gitmeyi kararlaştıran bir kimsenin içinde önemli birtakım duyguların bulunduğunu düşünürdüm her zaman. Aynı şeyi, bahçeden koparıp mezarlığa götürdüğüm güller için de duydum. Ama insanlar çiçeklere benzemezler; onlar kendi sorunları üzerinde kendileri karar verirler. İnsanın duygularını yücelten şey de bu olmalı herhalde.

Ama kararımı verdikten sonraki şu son saat içinde hissettiğim tek şey, kurutmak üzere çite serdiğim gömleğime saplanan küçücük bir kıymığın omuzlarımın arasında meydana getirdiği kaşıntı oldu. Ne yalan söyleyeyim, az önce Olwen'a hoşça kal derken kendimi hiç de iyi hissetmedim. Ama benim bu yarım ağızla hoşça kal deyişim doğru dürüst bir vedalaşmaya benzemediği için, kızcağız gitmek üzere olduğumun farkında bile değil. Belki de, yapmacık davranışlarla, düzmece sözlerle vedalaşarak onu aldatmayışım, içimin şu andaki rahatlığını sağlıyor.

Şimdi de şu eski mavi kumaş parçası başıma dert oldu. Yırtılır ya da kaybolursa ömrümün sonuna kadar yanarım doğrusu. Çok küçüktüm, hatırlarım, annem o zaman bile bunu başına bağlardı. Lepiska saçları dalga dalgaydı annemin. Öylesine gürdü ki, tarak gömülür kalırdı onların arasında. Oldum olası güzeldi bu saçlar, beyaza dönüştükleri zaman bile.

Babam yirmi yaşındayken annemi tanımış. Annem ise on altısındaymış. Buradaki madenlerde çalışmak üzere bir çiftliği bırakıp gelen babam, bir akşam şarkı söyleye söyleye caddeden geçerken, çalıştığı evin üst katındaki perdeleri kapayan annemi görmüş. Susup ona bakmaya koyulmuş. Sanırım, bu adam niçin sustu diye o da aşağıya bir göz atmış. İşte böylece, bakışıp birbirlerine gönül vermişler.

Ama kalkıp da anneme böyle söyleyecek olursanız, o bunu gülerek savuşturur ve sizi başından uzaklaştırır. Oysa, bunların hepsi doğrudur, çünkü babam anlatmıştı. Bu olaydan altı hafta sonra, yıllardır rastlanmayan kara bir kış gününde de evlenmişler. O zamandan bu yana birçok sert kışlar gelip geçti, ama babam, annemle evlendiği o kış gibisini hiç görmediğimizi hep söyler durur. Sabahleyin uyandıkları zaman, nefeslerinin yatak takımları üzerinde ince bir buz tabakası halinde donup kaldığını görürlermiş.

O günlerde yaşam çok zormuş. Bekâr işçilerin başlarını sokabilecekleri evler yaptırılmadığı gibi, evliler de yeterince ev yapılana kadar samanlıklarda, eski barakalarda yaşamak zorunda kalmışlar. Tabii, yapılan bu evlerden de birçok paralar kazanılmış. Bizimkine bütünüyle sahip olana kadar babam yirmi yıldan fazla bir süreyle her ay para ödemişti. İyi ki bu işi yapmış, yoksa şu son birkaç yıl içinde yapayalnız kalmış olan anneciğim kimin yanında barınabilirdi?

Yine o günlerde para kolay ve bol bol kazanılırmış. Hem de kâğıt para halinde değil, büyükbabamın saat kösteğinde takılı olanlar gibi altın sikkeler halinde ele geçermiş. Kenarları şilinler gibi tırtıllı, ön yüzünde bir baş, arka yüzünde de, elinde uzun, sivri uçlu bir sırık tutan adamla ej-

derha kabartması bulunan bu küçük yuvarlak sikkeler yaz mevsiminin zerrinleri kadar sarıydı. Büyükbabam sert bir şeyin üstüne attığı zaman bunlar, çın çın öterdi. İnsanın elini cebine atıp bu altınların onunu, on beşini bir arada şıkırdatması çok hoş bir şey olsa gerek. Bu zevki herhangi bir kimsenin bir daha tadabileceğini artık düşünemiyorum. Sonrasını bilmem ama bugün için bu böyle. Son adam, yani cepleri bu altın sikkelerle dolu olan son adam, acaba kendisinin altın şıkırdatabilen en son insan olduğunu hiç düşünmüş müdür diye hep merak ederim.

Şimdi bunlar insana masal gibi geliyor.

Saatte yüzlerce mil hızla uçmak bir şey değildir. Bu gibi saçmalıklar üzerinde koparılan yaygaralara gülmek geliyor içimden. Siz asıl bana cepleri harcayabileceği altın paralarla dolu bir kimse gösterin bakayım. Oysa, bir zamanlar herkes bunu yapabilecek durumdaydı burada.

Cumartesileri öğle üzeri işçiler paydos ettikleri zaman annem düdük sesini işitir işitmez, evin dış kapısı önüne eski iskemleyi atıp oturur, Tepe'yi tırmana tırmana gelen babamla ağabeylerimi beklerdi.

Ben de çoğu zaman kapının önünde durup, aşağıdaki Vadi'yi seyreder, kömür tozuna bulanmış işçilerin neşeli topluluklar halinde, vücutları öne doğru eğilmiş olarak henüz arnavutkaldırımı döşenmemiş dik yokuşu tırmanışlarını hayalimde canlandırırdım.

O zaman da evlerimiz, taş ocaklarından çıkarılan taşlarla yapılmış olan şimdiki evler gibiydi. Kim bilir o koca taş parçalarını uzak uzak yerlerden kağnılarla, yük arabalarıyla taşımakta ne güçlükler çekmişlerdir. Üstelik, o günlerde çevre baştan başa çiftliklerle kaplı bulunduğu için yol diyebileceğimiz bir şey de yokmuş ortada.

Cumartesileri, işçiler öğle üzeri paralarını alıp tatile girecekleri için, bütün kadınlar o gün sabahtan temiz entarilerini giyer, kolalı önlükler takarlardı.

Paydos düdüğü çalar çalmaz bütün kadınlar kapı önlerine birer iskemle koyarak otururlar ve erkeklerin yokuşu çıkıp eve gelmelerini beklerlerdi. Erkekler de evlerinin kapı-

ları önüne gelince, aldıkları ücretleri, önce babalar, sonra oğullar ya da pansiyonerler önlerine açılan o pırıl pırıl kolalı önlüklere teker teker boşaltırlardı. Babam ve çalışan beş ağabeyimden annemin kırk altın aldığı çok olmuştur. Caddenin bir ucundan öteki ucuna kadar şarkı söyleyenin, kahkaha atanın sesini, ama hepsinden çok da önlüklere fırlatılan altınların şıkırtısını işitirdiniz. İşte bütün bunlarla cumartesi iyi bir gündü.

Babamla ağabeylerim yazın arkadaki sundurmada yıkanırlar, kışın da bu işi mutfakta görürlerdi. Annem fıçıları sıcak su ile doldurur, yanlarına da dökünmek için ayrıca tahta kovalarla yine sıcak ve soğuk su bırakırdı. Onlar işlerini bitirip temiz elbiselerini giydikten sonra, günlük yemeklerimizden değişik olan cumartesi yemeğimizi yemek üzere mutfağa gelirlerdi.

Babam pazar günleri yemek pişirilmesine izin vermezdi. Ama o gün herhangi bir iş için kendisi maden ocağına inmek zorundaysa, o zaman durumda bir değişiklik olurdu. Hatta böyle bir durumda bile annem yine dikkatli davranır, bu geleneği bozmamaya çalışırdı.

Ama cumartesilerimiz çok iyi geçerdi. Bunu hatırlıyorum. Ne var ki, o tatlı günler yalnız küçüklüğüme rastlar.

Bir kere, bütün yıl boyunca mutfakta jambonumuz bulunurdu; hem öyle bir tane değil, bir düzine birden. Sonra, kapımızdan girecek bildik ya da bilmedik bir kimseye, birer dilim ikram etmek için hazır, kurutulmuş bütün iki domuz mutfağımızda her zaman asılı dururdu. Yıllardan beri de arka bahçemizde bir tavuk kümesimiz vardı. Beyaz ve kahverengiydi bu tavuklar. Yumurtalarım da bir görmeliydiniz onların. Kimi kahverengi, kimi koyu kahverengi benekli, kimi de hemen hemen pembeye yakındı; hepsi de yumruk iriliğinde olurdu. Tavuk gıdaklamaya başladı mı, saman yığınlarının arasından emekliye emekliye kümese sokulduğumu, onun kanatlarını çırpa çırpa yumurtladığı ve benim minik ellerime büyük gelen bu sıcacık yumurtayı aldığım gibi, düşürmemek için göğsüme dayayarak doğruca anneme, mutfağa götürdüğümü hâlâ hatırlarım. Nasıl insanların kendilerine

özgü bir kokuları varsa, tavukların da, tüylerinden ileri geldiğini sandığım tuhaf bir kokusu vardır. Tavukların bu kokusu burnunuzun duyabileceği en yalın kokudur. Bu, artık bir daha geri gelmeyecek olan birçok güzel şeyleri hatırlatır size.

Cumartesi günleri yemeğe oturduğumuz zaman kurulu sofrayı seyretmek çok zevkli olurdu. Ne var ki, bu sofrayı hayalinde yaşatmak ve ilerde anmak için o günlerde seyretmek kimsenin aklına gelmezdi.

Babamın yanındaki tabaklarda her zaman bir kuzunun filetosu ile küreği ya da butu bulunurdu. Önündeki tabağın içinde ise, mevsimine göre, haşlanmış veya kızartılmış birkaç tavuk, bu yoksa onun yerine birkaç ördek, ya bir hindi, ya da bir kaz yer alırdı. Ayrıca, püre, haşlama ve kızartma patates, bazen lahana ile karnıbahar, ya da bezelye ile fasulye sofradan eksik olmazdı. Ara sıra da, eğer havalar iyi gitmişse, bunların hepsi birden sofrada bulunurdu.

Önce Tanrıya şükretmek için ayağa kalkılırdı. Annem beni kollarının arasında tutardı. Babam gözlerini tavandaki bir lekeye diktikten sonra onları sıkı sıkı yumar, ellerini de masanın iki yanına dayardı. Bazen gözlerini açtığı zaman beni kendisine bakarken yakalar ve şakadan yumruğunu sallayarak sonumun fena olacağını söylerdi. O zaman annem ona kendi işine bakmasını ve bana ilişmemesini bildirirdi.

Ama zavallı babacığım o kadar haklı çıktı ki, onun bir ermiş olması gerektiğini düşündüm uzun zaman.

Dua bittikten sonra, ben annemin kucağında olmak üzere otururduk. Babam kepçeyi eline alır, kazana daldırırdı. Kepçe, sulu pırasa çorbasından taşa taşa çıkarken, buharın arasından doğru kepçenin içindeki koca bir jambon parçasının zarı görünürdü. Bu çorbanın güzel bir kokusu vardı; hâlâ burnumda tüter. Güzel şeylerin hepsi bunun içindeydi. Sadece kokusu insanı ısıtmaya, sevindirmeye yeterdi. Hele içmeye başlayınca, duyacağımız zevki de önceden bildiğimiz için sofrada oturmak başlı başına bir mutluluk olurdu.

Şimdi ise bana, üzerinde yeni yetişen bitkileriyle bereketli ve hayat verici kaygısız topraktan, aile yuvasının ve

mutlu insanların barış havasıyla dolu temiz kokusu geliyor. Gerçekten de, eğer mutluluğun bir kokusu varsa onu tanırım ben, çünkü belli belirsiz de olsa bizim mutfaktan hiç eksilmemiştir bu koku. Hele sözünü ettiğim o eski günlerde ise evimizin her yanı bununla doluydu.

Annem büyük ablamla birlikte tabakları kaldırdıktan sonra babam da piliçleri ya da yerine başka ne varsa onu parçalamaya koyulurdu. Bu arada annem etlerimizin üstüne salça yetiştirmek için sofra ile ocak arasında mekik dokur, yemeğe de en geç başlayan kendisi olurdu.

Babam, «Bol bol yiyin,» derdi, «doya doya yiyin çocuklar. Annenizin aşçılığı bir felaket, ama aldırmayın, siz yemenize bakın.»

Yemek yendiği zaman hiç konuşulmazdı. Gürültü yapacak olsam beni bile sustururlardı. Herhalde yenilen yemek böylelikle insanın içine siniyor olmalı. Ben şimdiye kadar, konuşması, iyi bir yemekten daha üstün birine de rastlamadım.

Annemin göğsüne dayayıp kestiği iki kiloluk koca yassı somunla tabaklar pırıl pırıl sıyrıldıktan sonra tatlı ortaya çıkarılırdı. Annemin yaptığı tatlıların tadı da insanın damağında kalırdı. Bazen bu bir torta, ya da üstünde çiftliğin günlük kaymağından kalın bir parça bulunan bir komposto olurdu. Yine de, hangisi olursa olsun, her zaman için nefisti.

Bütün bunların üstüne de koca bir fincan çay.

Babam piposunu hiçbir zaman sofra başında içmezdi. Ablam bulaşığı yıkamaya koyulunca o da ağabeylerimle birlikte yandaki odaya geçer, ara sıra da beni alır, dizlerine oturturdu.

Eğer babamla ağabeylerim Kasabaya öteberi almak üzere gideceklerse, harcayacakları paradan paylarına düşeni annem onlara verinceye kadar beklerlerdi.

Annem bütün parayı mutfaktaki ocağın rafında duran bir teneke kutuda biriktirirdi. Yıllardan beri her cumartesi azar azar içine atılan bu altın paralarla bozukluklar onu öyle ağırlaştırmıştı ki, babamla ağabeylerim anneme takıl-

mak için, onun kutuyu taşımasına yardım ederlerdi. Bazen de en büyük ağabeyim Ivor, hem kutuyu hem de annemi kucakladığı gibi kaldırırdı.

Kutu masanın üstüne konunca, annem kutunun kapağını açar ve sandalyesine yaslanıp babama bakardı.

«Söyle bakalım, Gwilym,» derdi o gür sesiyle.

Babam da, «Ne söylesem, bilmem ki,» der ve yerinde doğrulup, burnunu silmek üzere piposunu ağzından çıkarırdı. Evin geçimi için gerekli paradan fazlası varsa, bu hep böyle olurdu.

Babam, insanlar kazanmak için güçlerini ve zekâlarını nasıl çekinmeden harcıyorlarsa, paranın da ona göre harcanması gerektiğini söylerdi hep. Ama, nasıl bir amaç uğruna çalışılıyorsa, bunun verimi olan para da yine bir amaç uğruna harcanmalı, boş yere sarf edilmemeliydi. İşte bu yüzden, ablalarım, annem ve benden başka bizim ailede bütün yetişkinler çalışıp para kazandıkları halde, teneke kutu mutfaktan getirilmeden önce yine de hepimiz bir süre düşünmek zorunda kalırdık.

Eğer babamla ağabeylerim dağın öte yanındaki bir ragbi maçını seyretmeye gideceklerse, o zaman yanlarına aldıkları harçlığa fazladan birkaç şilin daha eklenirdi. Babam teneke kutudan yarım İngiliz lirası alır ve bunu ağabeylerimle paylaşırdı. Hepsinin harçlığı belliydi. Fazlasını harcayacak bir yer de yoktu zaten.

Biralarını Tepe'nin eteğindeki Üç Çan'da içerler, iki haftada bir de babam oraya yapılan borçları öderdi. Bazen koro ile birlikte şarkı söylemek için dağa çıkarlar, ara sıra da, ya komşu vadideki, ya da Kasaba'daki bir milli maçı seyretmeye giderlerdi. Ne var ki, böyle günlerde, yatağında hasta yatanlarla sakatlardan başka hemen hemen bütün Vadi halkı oraya akın ederdi. Aslında bunlardan pek azı maçı seyrederdi, ama Kasaba'ya inmiş olmak yok mu, işte önemli olan buydu onlar için. Eve dönerlerken de, arkadaşlarından maç hakkında bilgi alırlar, sonra da seyredenler kadar maç üzerinde tartışmalara girişirlerdi. Onun için, ma-

çı ha seyretmişler, ha seyretmemişler, bundan ne çıkardı sanki.

Küçüklüğümde cumartesileri bana da birkaç peni harçlık verirlerdi. Bununla Bayan Rhys'dan karamela alırdım. Kadın bu şekeri güveçte pişirir, sonra da yoğurup, kapının arkasında çakılı duran bir çiviye yumuşak bir el hareketiyle asardı. Çivide asılı kalan şekeri sonra iki avucuyla tutup kendine doğru çekerek uzatır, ağdalaşmaya başlayınca da tekrar çivinin üstüne bırakırdı. Bu iş yarım saat ya da daha fazla sürerdi. Sonra da şekerin kıvamını bulduğunu görerek onu yayılması için mermerin üzerine bırakırdı. Elimde param, ağzım sulana sulana, aklım karamelada, şeker, krema ve yumurta kokularını burnuma çeke çeke saatlerce kadının dükkânında beklemişimdir. Şimdi bana öyle geliyor ki, bu karamelayı lezzeti kaybolmadan saatlerce çiğneyebilir, yuttuktan sonra bile tekrar yutkunduğunuz zaman onun tadını damağınızda bulabilirdiniz.

İlk kez bolca bir harçlığı Ivor evlendiği zaman almıştım. Bronwen dağın öbür yanından gelmişti. Babası orada bakkaldı. Ivor ona ilk olarak, koroyla birlikte bir yarışmaya gittiğinde, sesine yarar diye yumurta almak üzere onların dükkânına girdiği zaman rastlamış. Yumurtayı da ona Bronwen satmış. Sanırım o sırada şundan bundan söz açıp uzunca bir süre konuşmuşlar. Ama bu konuşmalar her ne idiyse çok ilgi çekici olmuş, öyle ki, yarışmaya saatler geçtikten sonra bile yetişememiş Ivor. Bu yüzden de ağız dolusu küfür yemiş arkadaşlarından. Ivor'un görkemli tenor sesi babamınkine çekmişti. O çalışarak bunu daha da geliştirmişti. Herhalde onun yokluğu koro için pek iyi olmamıştı.

Bütün bunları, koroyu Bronwen'lerin oraya götüren ve yarışma bitince de tekrar geriye döndüren arabacı Dai Ellis anlattı babama. Ivor, dağın öbür yamacından ta eve kadar bütün o yolu tepmiş olmalıydı ki, annem kahvaltı hazırlamak için yatağından kalkmadan ancak bir saat önce dönebildi. Babam bu işe sadece güldü.

«Beth,» dedi, «bu gidişle sanırım yakında Ivor'u kaybedeceğiz, göreceksin. İlk adımı o atacak.»

Annem gülümsediğini pek belli etmeyen, ama yine de gülümsemesini düşüncelerinin içinde gizlediğini ortaya koyan bir sesle, «Eh,» dedi, «zamanı geldi artık. Daha ne kadar bekleyecek diye merak ediyordum. Kız kimmiş?"

Hiç birimiz bilmiyorduk o zaman. Kimse de sormaya yeltenemiyordu, hatta babam bile. O, herkesin kendine göre düşünceleri ve zevkleri bulunduğunu, hiç kimsenin de kalkıp soru sormaya, her şeye burnunu sokmaya hakkı olmadığını söylerdi. Kendisi de bunu hiçbir zaman yapmazdı.

Zavallı Ivor gönlünü fena kaptırmıştı. Günlerce yemeden içmeden kesildi. İşten dönünce yıkanıyor, otların üzerine uzanıp düşünmek için dağın yamacına gidiyordu. Bir gün oraya, yanına gittiğimde bana da düşündüğünü söyledi.

«Düşünüyorum,» dedi. «Çekil buradan, yoksa tuttuğum gibi fırlatırım seni, ayakların havada, ırmağı boylarsın.»

Ondan sonra da haftada iki kez dağın öbür yanına gitmeye başladı. Kar demiyor, kış demiyor, bir haftayı aksatmıyordu. Hatta Dai Ellis'in arabasını kaçırdığı zamanlar gecenin koyu karanlığında o uzun yolu yürüyerek eve dönüyordu. Eğer bu gerçek bir aşk olmasaydı, Ivor gibi bir adam, annesinin ve babasının gözü önünde birkaç dakikalığına bir kızı sadece görebilmek için bütün bunlara katlanmazdı.

Bir cumartesi günü öğle yemeğinden sonra, Ivor'un bir aşağı bir yukarı dolaşması, iç çekmeleri, kapının önüne çıkıp Tepe'nin aşağılarını gözlemesi, tekrar içeriye girerek, eline geçirdiği bir *Christian Herald*'ı sinirli sinirli sallaması, sonra yine bir kenara bırakmasıyla babamın cinleri başına çıkmak üzereydi ki, kapının önünde tek atlı bir arabanın durduğunu işittik.

Babam birinin gelmiş olduğunu anlayarak ayağa kalktı. Ağabeylerim de toparlandılar. Ivor kapıya çıktı ve ailemizi görmeye gelen Bronwen'in babasını son derece nazik bir davranışla karşıladı.

Ivor, zambaklar kadar beyazlaşarak, «Babacığım,» dedi, «bu bay, Bronwen'in babası.»

Babam, «Öyle mi,» dedi, «nasılsınız efendim?»

Bronwen'in babası odaya ve odada bulunanların hepsine şöyle bir bakıp, «Çok iyiyim, hem de çok,» dedi. «Bugün hava da oldukça soğuk.»

Aradan çok geçmeden de babamla Bronwen'in babası birbirlerine ısınıverdiler. Hatta annem çayı getirdiği zaman onlar sanki eski iki dost gibiydiler. İşte o gece Bronwen'in babası eve gitmeden önce Üç Çan'da körkütük sarhoş oldu. Babam da birkaç tane yuvarladı. Ama o fazla kaçırdığını anlayınca kesmesini bilirdi. Bundan böyle bir yudum bile içiremezdiniz ona.

Kısa bir süre sonra babam annemi, Bronwen'in annesiyle tanıştırmak üzere dağın öte yanına götürdü.

Ama bundan bir önceki cumartesi, Bronwen, erkekler henüz Tepe'ye dönmeden kendi başına bize geldi.

Kalçasına dayadığı bir sepetle Tepe'ye tırmanışını gördüğüm Bronwen'i hiçbir zaman unutmayacağım.

Başında, yanaklarına kadar uzanan çiçeklerle bezenmiş, çenesinin altından bağlı geniş yeşil kurdelelerin uçları yüzünün çevresinde dalgalanan hasır bir şapka vardı. Yürüdükçe kıvrım kıvrım olan koyu yeşil, bol pelerininin önü her açıldığında, düğmeli potinlerinin bileklerine kadar inen entarisiyle beyaz önlüğü görünüyordu. Tepe'nin dikliğine, sepetin büyüklüğüne ve ağırlığına hiç aldırdığı yoktu. Bizim sıramızdaki evlere baka baka yokuşu çıkıyordu. Kapıdan onu gözetlediğimi görünce gülümsedi.

O anda gözleri, tıpkı güneşin çıkmasıyla parıldayan, penceredeki yağmur damlacıkları gibi ışıldadı, küçük burnu kısıldı. Güzel ve beyaz dişlerini çevreleyen dudakları kıpkırmızıydı. Uçları rüzgârda dalgalanan yeşil kurdeleler sıkı sıkıya sarmıştı yüzünü.

«Merhaba, Hüw,» dedi.

Ama ben öylesine utandım ki, anneme koştuğum gibi yüklükteki yatağın arkasına saklandım.

Annem, «Yine ne zorun var?» diye sorunca da başımı battaniyelerin altına soktum.

Demeye kalmadı, Bronwen kapıdan usulca seslendi.

Annem şimdiye kadar Bronwen'i ne görmüş, ne de onun sesini duymuştu, ama eminim ki, gelenin kim olduğunu anlamıştı. Başını yana eğdi, yemek pişirirken kullandığı çatalı elinden bıraktı, o eski mavi başörtüsünü çıkartmak ve saçına biraz çekidüzen vermek üzere ufak aynanın önüne geçti.

«Siz misiniz, Bronwen?» derken, bir yandan da derlenip toparlanmaya çalışıyordu.

Bronwen, belli belirsiz çıkan bir sesle, «Evet,» diye karşılık verdi.

Annem, «İçeriye buyurun, yavrum,» dedi ve onu karşılamak için dışarıya çıktı. Kısa bir süre konuşmadan bakıştılar, sonra annem onu öptü.

Beş dakika içinde annem öğrenilmesi gereken ne varsa hepsini öğrenmiş, Bronwen'e de Ivor'un küçüklüğünden kalma bazı ufak tefek alışkanlıklarından söz etmiş, hangi yemeklerden hoşlandığını, çayını hiçbir zaman sıcak içmediğini ve buna benzer şeyleri hep anlatmıştı. Konuşmaya öyle bir dalmışlardı ki, az kalsın annem kapının önünde oturup erkekleri beklemeyi unutacaktı. Babamla ağabeylerimin tutturdukları bir şarkıyı söyleye söyleye neredeyse kapının önünde belirecekleri bir sırada annem bir çığlık atarak koştuğu gibi ufak iskemleyi dışarı çıkardı ve aceleyle oturup ellerini paraları toplamaya hazır ederek onları beklemeye koyuldu.

Babam içeri girerken, «Ortada bir terslik var galiba,» dedi, «şimdiye kadar hiç böyle gecikmemiştin, kızım.»

Sonra da kapının arkasında Bronwen'i görünce gülmeye başladı.

«Ne tersliği?» dedi. «Elbette yok. Tam aksine. Hey, Ivor.»

Kömür tozu ve kir içindeki Ivor tam Bronwen'i öpmek üzereyken, babam, parmaklarını gömleğimin yakasından sokarak beni ense kökümden yakaladığı gibi mutfaktan dışarıya çekti.

«Böyle şeyler sana göre değil, oğlum,» dedi, «senin de sıran gelecek.»

Az sonra ablalarım çiftlikten döndüler. Ağabeylerim de arka tarafta yıkanıyorlardı. Evin içi gülenlerin ve gürültü edenlerin sesleriyle doluydu. Mutfaktan yemek kokuları geliyordu. Bu kokuyla da öyle bir acıkırdınız ki, içiniz ezilirdi.

Bundan sonra Bronwen daha birçok cumartesileri bize geldi, ama ben ona karşı hep sıkılgan davrandım. Sanırım ta o zaman Bronwen'e tutulmuştum. Hâlâ da öyleyim, bütün ömrüm boyunca tutkunum. Bir çocuğun âşık olabileceğini düşünmek saçmadır. Eğer böyle düşünürseniz, tabii. Ama ben işte o çocuğum ve benden başka hiç kimse içimde neler duyduğumu bilemez. Sanırım o cumartesi günü bizim Tepe'de Bronwen'e âşık oldum.

Ne var ki, bu da geçmişte kaldı.

İKİNCİ BÖLÜM

Ivor'un düğününde çok eğlendik. Bunun nerede yapılacağı konusu da az kalsın bir kavgaya yol açacaktı. Bronwen'in babası dağın öte yanındaki Zion Kilisesinde yapılmasını istiyordu düğünün. Babam ise, bizim kilisenin o güne kadar yapımının bitmiş olacağını ileri sürüyordu.

Aylardan beri köyümüzün bütün erkekleri akşamüzerleri kilisenin yapım işlerine yardım etmekteydiler. Onlar çalışırken, ben de öbür çocuklarla birlikte taşlarla, tuğlalarla oynar, eğlenmeye bakardım.

Kilise, Kasaba'dan gelen bir vaizin açılış törenini yaptığı günden beri hâlâ o günkü durumunu korumaktadır. Köyümüzün bir vaiz tutmaya bütçesi elvermediği için, uzun bir süre kilisemiz vaizsiz kaldı. Böylece de dua ve vaaz işini sırayla ihtiyarlar üzerlerine aldılar. Tabii, bu arada koromuz hiç eksik olmadı.

Ivor'la Bronwen, babamın istediği gibi bizim yeni kilisemizde evlendiler. Törenden sonraki eğlenceyi bir görmeliydiniz.

Bir mucize olarak, o gün hava çok güzeldi. Babam silindir şapkasını giymişti. Annemin üzerinde gri renkte yeni bir entari, başında bir şapka vardı. Ağabeylerim de yeni siyah elbiseler giymişler, başlarına melon şapkalar geçirmişlerdi. Benim ise, kadife yakalı siyah bir palto ile kılığıma doğrusu diyecek yoktu.

Hele Ivor'la Bronwen'i bir görmeliydiniz. Ivor sırtına yeni bir siyah elbise geçirmiş, ama beyaz yeleğini babamdan ödünç almıştı. Yakasına taktığı birkaç küçük karanfil de şıklığını bir o kadar artırmıştı.

Hele Bronwen...

Güzelliği herkesin ağzındaydı. Annesinin söylediğine göre, ninesinin gelinliğini giymişti. Özene bezene yıkanmış olmasına rağmen bu gelinliğin dantelleri yine de biraz sarıya kaçıyordu. Kim bilir, belki de bana öyle geliyordu. Ama her haliyle eskiliğinden hiç şüphe edilmezdi.

Annemle Bronwen'in annesi, yaşlı gözlerle ön sıradaydılar kilisede. Babamla Bronwen'in babası, sonra da sıra ile ağabeylerim, Ianto, Davy ve Owen onların yanında ayakta duruyorlardı.

Ben daha gerilerde, ablalarım ve öteki ağabeyimle birlikte amcalarımla teyzelerimin yanındaydım. Kilise kolunuzu kımıldatamayacağınız kadar tıklım tıklım doluydu. Hele ilahi kitabınızı açabilmeniz olacak işlerden değildi. Neyse ki, ilahinin sözlerini herkes iyi kötü ezbere biliyordu.

Rahip güzel bir vaaz verdi. Toplantılarımızdaki konuşmalar, hep bizim yaşlılar tarafından kendi dilimizle yapıldığı için daha önce hiç duymadığım bazı süslü İngilizce kelimeler kullandı. Bunlardan bazılarının kulağımda kalan ezgisini hatırlayarak, ne anlama geldiklerini sonra babama sordum. Herhalde hatırımda yanlış kalmışlardı, çünkü babamın defalarca telaffuz etmeye çalışmasına, arka arkaya tekrarlamasına rağmen, bunların ne olduklarını bir türlü çıkaramamıştık. O zamandan beri de hâlâ bilemem.

Yine de, kilisedekilerin hepsi, kimi öne eğilmiş, eli kulağında, kimi gözlerini kapayıp arkasına yaslanmış, kimi de öylece oturmuş bir halde onu can kulağıyla dinledi.

Vaiz olağanüstü bir laf edince, erkeklerden bazıları kendi kendilerine mırıldanıyorlardı. Hele, bütün yaşlı kadınların, bir çayırın üstünden rüzgâr esermişcesine, başlarındaki şapkaların titrediğini bir görmeliydiniz.

Bir kere de ben, kimsenin ses çıkarmadığı bir sırada mırıldanmaya kalkıştım. Herhalde bunu uygunsuz bir zamanda yapmış olacaktım ki, amcamın bir dirsek vuruşuyla kendimi sıraların arasındaki geçitte buldum. Kalkıp da yeni paltomdaki tozları silkelemeye başlayınca, vaiz bana bakmak için sözünü kesti. Onunla birlikte herkes arkasına dö-

nüp gözlerini üstüme dikti. Ayıpladıklarını belli eden dilleriyle çıkarttıkları sesler bütün kiliseyi doldurdu. O anda yerin yarılmasını ve beni içine almasını istedim. Bu şimdi bile sık sık düşlerime girer ve ben hâlâ küçükmüşüm, o insanlar da hâlâ sağmışlar gibi, o gün duyduklarımın aynını duyarım içimde.

Geçmişi böyle şeylerle hatırlamak çok tuhaf oluyor, ama düşünülecek olursa, bu geçmiş zamanı sınırlayan ne bir çitin, ne de bir engelin bulunmadığı görülür. Siz iyice hatırlayabildikten sonra gerilere dönüp, geçmişle ilgili her istediğinizi hayalinizde yeniden canlandırabilirsiniz.

Düğünden sonra Ivor'la Bronwen'in kendi evlerine gitmek üzere bizim eve çıktıkları zaman verilen şöleni hiç unutmam. Onlar kiliseden çıkınca Dai Ellis'in arabasına binmişlerdi. Dai'nin bu en güzel arabasını, onun posta arabasına koştuğu beyaz kısrağı çekiyordu.

Çadırların büyüğü yiyeceklerle, küçüğü de içkilerle doluydu. Kilise bahçesinin yanındaki ağaçların altında büyükler için masalar kurulmuştu. Çocuklar ise yiyecek ve içecekleri ellerinde, vaftiz suyu deposunun dibindeki çimenlerin üstüne bırakılmışlardı.

Büyük çadırın içi, üzerleri çeşit çeşit yemeklerle donatılmış fırdolayı sofralar, en iyi entarileriyle başlıklarını giymiş kadınlar, çömlek ve kovalardaki çiçeklerle bir tablo gibiydi.

Bronwen'in babasının, o saatlere kadar fırında pişirip getirdiklerini bir görecektiniz. Ancak iki kişinin kaldırabileceği ağırlıktaki çöreklerin üstlerine öyle güzel şekiller verilmişti ki, kesmeye insanın eli varamazdı. Düğün pastası dışarda, ağaçların altındaydı. Her şeyi ile Bronwen'in babasının eliden çıkmış olan bu beyaz, üç katlı pastanın üzerine yuvarlak gümüş renkli şekerlerle at nalı şekilleri işlenmiş ve Ivor'la Bronwen'in adları ve bir de tarih yazılmıştı.

Köyde, bütün çiftliklerde kimler varsa, ayrıca Bronwen'in ailesinin dostları, tabii, kimin neler getirdiğine herkesin bakacağını hepsi bildikleri için, özene bezene bir şeyler yapıp getirmişlerdi. Böylece de bütün bunlar, masaların

üstünü doldurmuştu. Yemekle biteceğe de benzemiyordu. Ne olursa olsun, bunlara el sürülmemeli ve onların güzel görünümü bozulmamalıydı.

Ama annem ellerini çırpıp herkesi yemeğe çağırınca, bunların ne çabuk ortadan kayboluverdiğini görseydiniz şaşırır kalırdınız. Eğer Cedric Griffiths'le ben, büyük çadırın arka tarafında bir delik bulamasaydık, hava alacaktık. Sakın herkesin tabağını kaptığı gibi saldırdığını sanmayın. Bizim açıkta kalma ihtimalimizin nedeni, hepsinin lafa ve yemeğe dalmış, genç kızların küçük çocukları doyurmakla, büyüklerin birbirlerine ikramla meşgul olmasıydı, Cedric'le benim ise biçimsiz bir yaşta bulunmamızdı. Gerçekten de, genç kızların elinden yiyemeyecek kadar büyük, delikanlıların yanında yer alamayacak kadar küçük olduğumuz için kendi başımızın çaresine bakmak zorundaydık. Nitekim, biz de uzun yemek masasının altında durumu pekâlâ idare ettik.

Kadınlar yanıbaşımızdan gelip geçiyorlar, ama biz onların sadece potinlerini ve entarilerinin eteklerini görebiliyorduk; geri kalan yerlerini ise masanın örtüsü gizliyordu. Yemeğimiz bitip, yine bir şeyler istediğimiz zaman da tekrar dışarı fırlıyor, birimiz diz çöküyor, öbürümüz de Allah ne verdiyse masadan çekip alıyordu. Cedric bir şeyler almak için her kalkışta, ya sütlü ya meyveli pelteye saldırıyor, ben de ya bir pastayı ya da bir çöreği ele geçiriyordum.

Cedric, «Yumuşacık pelte varken, ne diye kuru kuru çörekleri alırsın be çocuk,» diye fısıldayıp duruyordu.

Onun bütün ömrü boyunca hep böyle düşünmüş olacağını sanıyorum, çünkü hali vakti pekâlâ yerinde. Son zamanlarda haber aldığıma göre de deniz kenarında bir pansiyon işletip gül gibi geçiniyormuş.

Ne var ki, sonradan herkesin katıldığı yarışlar başlayınca oburluğumuz burnumuzdan geldi. Ağabeylerim beni küçüklerin yarışma sokmak için aradılar ve bağırıp çağırmama, çırpınmama aldırış bile etmeden yarışa soktular. Oldum olası kalabalıktan nefret ederim. Bir yandan bu, bir

yandan da herkesin önünde yenilgiye uğramak düşüncesiydi ki, beni tepindirip bağırtıyordu.

Ama sonunda ister istemez boyun eğdim, çünkü Davy, kızların önünde pantolonumu sıyırıp kıçıma şamar indireceğini söyleyerek bana gözdağı verdi.

Benim için bundan daha kötü bir şey olamazdı. Davy söyleyip de yapmayan takımından değildi. Bu yüzden, bir düzine kadar başka çocukla birlikte yarışa girdim. Kazandım. Sonra da kusmaya başladım.

Davy ölüyorum sandı. Gerçekten de öyle sersemleşmiştim ki, ayakta duramaz olmuştum. Ancak Dr. Richards bir bardak soğuk su verdikten sonra biraz toparlanabildim. Bunun üzerine Davy ile Ianto avucuma birer tane altı penilik sıkıştırdılar. Üstelik, ortaya konan ödülü de kazanmıştım. Babam da bu yüzden bir şilin verdi. Ama annem beni çadırın içine çağırarak, teneke kutuya koymak üzere bütün paramı aldı, harcamam için de elime üç peni tutuşturdu. Sonra, biraz daha pelte ve çörek yiyeyim diye masaya bir sandalye yanaştırdı.

Akşamleyin çaylarımızı içtikten sonra, hepimiz çimenlerin üzerine serilen çullara oturup ilahiler ve şarkılar söyledik. En iyi söyleyenlere yine ödüller veriliyordu. Küçük oğlanlar arasında en güzel sesli olarak yine ben seçilmeyeyim mi! İşte o zaman babam zevkten bitti. St. Bedwas'dan Bay Prosser ödül olarak bana şeker verdiği sırada babamın yüzüme öyle bir bakışı vardı ki, bunu hiç unutmam.

Şarkı söylemek, babam için, gözün görüşü kadar doğal bir şeydi. Bundan sonra da babam bana ailenin solisti demeye başladı. O gece eve kadar bütün yol boyunca sıkı sıkı tuttuğu elimi hiç bırakmadı. Annem babamın öbür yanında, ablalarım da bizim arkamızda yürüyorlardı.

Bir şeyi düşünmeye kalkıştığınız zaman başka başka şeylerin hatırınıza gelmesi ve hafızanızda birbirine karışması ne tuhaftır. Bazen bir şey düşünürsünüz, bu size bambaşka bir şeyi hatırlatır, ama hemen her seferinde bunun nasıl olup da aklınıza geldiğini unutur ve bu ikisi arasındaki ilinti-

nin nereden doğduğu düşüncesinin aklınızdan silindiğini görürsünüz.

Aradan çok geçmeden de Ianto, akrabalarının yanında oturan bir kızla evlendi. Kızı öyle pek fazla göremedim. Nikâhtan sonra kızın babası Ianto'yu, kendisiyle birlikte çalışmak üzere yanma çağırmıştı. Ianto gitmiş, düğünleri de orada yapılmıştı. Ben bu sahneyi göremedim, kabakulak olmuştum çünkü, ama annemle ablalarım gitmişler, Ianto'nun hesabına üzülerek de dönmüşlerdi. Annem, oğlanın kısmetine kötü birinin düştüğünü söyleyip durdu. Yıllarca ondan hiçbir haber alamadık.

Bu da annem için başlı başına bir üzüntü oldu.

Davy ailenin beyni idi. Eskiden beri hep doktor olmak isterdi. Ama Dr. Richards onun böyle bir işe daha genç yaşta başlaması gerektiğini söylemişti. Maden ocağında ne zaman bir kaza olsa bilirdiniz ki, Davy pansuman çantasıyla hemen oracıktadır. Köyden biri yaralandığı zaman da yine Davy çağırılırdı. O, kullandığı sargı beziyle merheme ödediği paradan fazlasını almaz ve bu yüzden de bütün Vadi'de sevilirdi.

Okula gitmeye başladığım zaman, Davy'nin durumunda bir değişiklik oldu. Artık aritmetik ödevlerimi yaparken ona bir şey sormamak yolunu seçtim, çünkü sorularımı cevaplandıramayacağını biliyordum. Bir akşam yemekten sonra babam ona bu değişik durumunun neden ileri geldiğini sordu.

Davy uzun bir süre cevap vermedi. O kadar ki, babamın ondan cevap beklemekte olduğunu unutup beni yatmaya göndermesinden korktum. Akşamın sekizi oldu mu yatmam gerekirdi. Babam bunun üzerinde çok titizlikle dururdu.

Davy, gözlerini elindeki boş çay fincanına dikerek, «Baba,» dedi, «hiç mutlu değilim.»

Babam, «Bunu işittiğim için üzüldüm, oğlum,» dedi.

Annem, «Seni üzen nedir, Davy?» diye sordu ona.

Davy, «Her şey,» dedi. «Her şey. Hiç kimsenin de buna aldırdığı yok. Aldırsalar bile ellerinden bir şey gelmez.»

Babam, «Söyle bakalım,» dedi, «yapılacak bir şeyse yaparız.»

Davy, «Hayır, baba,» dedi, «bu konuda hiçbir şey yapamazsın. Üzerinde durduğum konu hepimizle ilgili. Gelecek hafta ücretlerimiz indirilecek. Niçin? Ocaktan her zamanki kadar, hatta geçen yıldakinden daha da fazla kömür çıkartılıyor. Ücretler niçin indiriliyor? Ayrıca, demirhaneler kapanıyor ve Dowlais'e taşınıyor. Açıkta kalan işçilerin yerini Middlesbrough'dan topladıkları işçilerle dolduruyorlar. Demirhanelerdeki bu işçiler Dowlais ya da Middlesbrough'da mı kendilerine iş bulacaklar, yoksa buradaki maden ocağında mı çalışacaklar?»

Davy, alnına düşen uzun saçlarının gölgelendirdiği gözleriyle babama dik dik bakıyordu.

Babam, canı sıkıldığı zamanlar yaptığı gibi, piposunu ağzında gezdirip, «Eh,» dedi, «onlar da nerede iş bulurlarsa orada çalışırlar, herhalde.»

Davy başını sallayarak, «Bu işçiler maden işletmesine başvuracaklar,» dedi. «Oysa maden ocağında yeteri kadar işçi var. Owain'in çocukları çalışmak için dağın öte yanına gitmek zorunda kaldılar. Ya ötekiler, yıllardan beri amcaları, babaları burada olanlar ne yapacaklar?» Davy ayağa kalktı ve ocak rafındaki para kutusunun üstüne vura vura, «Ne olacağını söyleyeyim, baba,» dedi. «Çok geçmeden bunun da pipom gibi tamtakır kaldığını göreceksin.»

Babam çok şaşırmıştı. Anneme bakarak, «Saçmalıyorsun, oğlum,» dedi, «ocakta kömür bulundukça böyle bir şey olmaz.»

Davy, «Görürüz,» dedi. «Hele demir işçileri çalışmak için maden ocağına bir üşüşsünler, aza çoğa bakmayıp iş istesinler de, bak bakalım, patron onlara iş veriyor mu, vermiyor mu? O zaman, fazla ücret alan eskilerin de nasıl kapı dışarı edildiklerini görürsün. Sen de kafanı çalıştırmazsan bunlardan biri olursun.»

Babam, «Sen iyice kaçırmışsın, yavrum,» diyerek güldü ve anneme, «haydi, Beth, bize birer fincan çay ver bakalım,» dedi. O sırada gözü bana takıldı: «Sen de doğru yatağa. Çabuk.»

Nitekim, Davy'in dedikleri çıktı. Demirhane işçileri, en az ücret alan genç çocuklarınkinden farksız ücretlerle ocakta çalışmaya başladılar. Hatta bazıları, midillilerin yerine dekovilleri bile çekmeye kalkıştılar. Eski ve dolgun ücret alan işçilerden birçoğunun, neden çıkarıldıkları kendilerine bildirilmeden, işlerine son verildi. Yaşlarının ilerlediği, gerektiği gibi çalışamadıkları bahanesi ortaya atıldı. Ama bu çok saçma bir şeydi, çünkü işten çıkarılanlardan biri de Dai Griffiths idi. Oysa Dai, Vadi'deki en iyi işçilerden biriydi ve onu herkes böyle bilirdi.

Bir süreden beri babam kontrolör olarak ocağın dış kesiminde çalışmaktaydı. Ocaktan dekoviller çıktıkça, bunların kilosunu ve kime ait olduğunu yazıyordu. İşçiler de onun tuttuğu bu hesaplara göre para alıyorlardı. Aşağı yukarı bir şef durumundaydı. Bütün işçiler, aralarında çıkan birtakım anlaşmazlıklara bir çözüm yolu bulması için hep ona başvuruyorlardı. Bu anlaşmazlıkların da ardı arası hiç kesilmezdi.

Babam bir akşam, Üç Çan'da düzenlenen bir toplantıdan çok asık bir suratla döndü. Davy masanın başında oturmuş kitap okuyordu. Ben de yatağın bir köşesine ilişmiş resim yapıyordum.

Babam, «Davy,» dedi, «greve gidiyoruz.»

Davy sakin bir sesle, «Peki, baba,» dedi. «İşten çıkarıldığın zaman ne yapacağına karar verdin mi?»

Babam öfkeyle, «İşten çıkarılacak değilim,» dedi. «Direnmemizin nedeni şu. Ücretlerde doğru dürüst bir ayarlama istiyor, bizlere uygun gelmeyen koşulları da kabul etmiyoruz.»

Davy para kutusuna baktı ve gülümsedi. Onun bu davranışı babamı biraz daha kızdırdı, ama babam yine de öfkesini dışarı vurmadı.

«Toplantıda bulunman gerekirken ne diye burada kaldın?» diye sordu Davy'e.

Davy, «Önce ne yapacaklarını görmek isterdim de ondan,» diye cevap verdi. «Şimdi durumu öğrendim. Ben de bir şeyler yapabilirim. Bir kere, sen bu işe karışmayacaksın baba. Bırak da görüşmeyi ben yapayım.»

Babam, «Olmaz, bırakmam,» dedi. «Bu işi yoluna benim koymamı istediler. Ben de öyle yapacağım.»

Davy, «Öyleyse bundan sonra,» dedi, «bu evin sorumluluğunu Gwilym, Owen ve ben yükleneceğiz demektir. Sen de Dai Griffiths ile ötekilere katılacaksın.»

Babam, «Onu da düşünürüz,» dedi.

Doğrusu, Davy bunda da haklıydı.

Babamla birlikte iki kişi müdürü görmeye gittiler ve süngüleri düşük, üzüntülü bir halde geri döndüler. Yapılacak hiçbir şey olmadığını, ancak greve başlanacağını söylediler.

Söyledikleri gibi de yaptılar ve greve başladılar.

Grev beş hafta sürdü. İşe başladıktan hemen iki gün sonra, babamla birlikte bir düzineye yakın adamın işten çıkarılmasıyla, tekrar greve girildi.

Bu ikincisi tam yirmi iki hafta sürdü.

Vadi'deki öbür ocakların hepsi çalışıyor, ama bizim köyün dışından herhangi bir kimse bizim bu durumumuzla ilgilenmiyordu. Grev uzadıkça uzuyordu. Kış gelip çattı. O zaman Kasaba'dan bazı kimseler geldi. Onların yanında Londra'dan yollanmış olan birisi daha vardı. Babam tek başına onlarla görüşmeye gitti.

Halk artık geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Yiyecek de, para da suyunu çekmişti. Eğer kadınlar bolluk zamanında har vurup harman savurmaktan kaçınmış olmasalardı, şimdi daha büyük bir sıkıntının ağırlığı altında ezilirlerdi. Nitekim annem, kara gün akçelerinin hemen hemen tükenmiş olmasına rağmen, Tepe'nin eteklerinde oturan çok çocuklu kadınlara yardım edebilmek için bizim para kutusunun dibini kazıyıp duruyordu. Kilisenin yanında otu-

ran ve on iki yaşından büyüğü olmayan on dört çocuklu zavallı Bayan Morris yiyecek dilenmeye çıkmak zorunda kalmış, kocası da utancından kendini maden kuyusunun ağzından aşağıya atıp canına kıymıştı.

Babam adamlarla yapılan konuşmadan biraz düşünceli, ama metin olarak döndü. Annem ona bir şey sormadı.

Babam, «Greve son veriyoruz, Beth,» dedi. «Ücretlerimizde de indirimi kabul ettik. Kömürlerde şimdiye kadar sattıkları fiyatı bulamadıkları için bizlere eski ücretleri veremeyeceklermiş. Bizim de anlayış göstermemiz gerekiyor.»

Annem, «Seni tekrar işe alıyorlar mı, Gwilym?» diye sordu.

Babam, «Evet, kızım,» diye cevap verdi. Ama bunu söylerken, onun anneme tuhaf tuhaf baktığını sezdim.

Ancak birkaç sabah sonra bu bakışın anlamını çözebildim.

Babamın işverenlerle görüştüğünün ertesi sabahı erkekler işlerine döndüler. Onların Tepe'den aşağıya inişlerini bir görmeliydiniz.

Sabahın erken saatleriydi. Hava da soğuktu. Ay henüz batmamıştı. Yolları ve damları örten beyaz kırağı tabakası hem sert hem de kalındı. İçlerinden aydınlık sızan pencerelerin turuncu ışıkları, aşağıya kadar uzanan bütün yola yer yer serpiliyordu.

Evlerin kapıları açıldıkça, erkekler dışarıya çıkıyorlardı. Onları karıları ile çocukları yola kadar uğurluyorlar ve orada durup onların gidişlerini seyrediyorlardı. Babamla Davy en erken davrananlardandı. Adamlar onu görür görmez, köyün kurtarıcısı saydıkları için hep birden alkışlamaya başladılar. Ama babam kendini beğenmiş bir insan olmadığı için böyle gösterilerden hoşlanmazdı. Elinin bir işaretiyle onları susturdu ve şarkı söylemeye başladı.

Adamlar onun sesini işitir işitmez, önce tenorlarla altolar, sonra baritonlarla baslar, en sonra da kadınlarla çocuklar sırayla şarkıya katıldılar.

Şarkı başlar başlamaz, Tepe'den aşağıya kadar uzanan yol boyunca bütün evlerin kapıları açıldı ve erkekler, kadınlar, çocuklar dışarı çıkarak yolu doldurdular.

Duru mavi gökyüzüne, pırıl pırıl parlayan beyaz damlara, siyah yola, siyah yoldan daha da siyah gözüken ve Tepe'den aşağıya doğru, kadınlarla onların eteklerine sarılmış çocukların arasından akıp giden insan kalabalığına baktım. Hepsinin yüzlerinde, açık kapılardan taşan lambaların titrek ışıklarının turunculuğu parlıyordu. Şarkı söyleyen ağızlardan fışkırıp, soğuktan kırışmış suratları pençeleyen buğuların kucağında havaya yükselen ve umut dolu gözlerin parlaklığını artıran çeşitli tonlardaki gür sesleri işittim. İçimde yüreğimin sıkıştığını hissettim.

Vadi'nin dört bir yanı ilahinin yankılarıyla çınlıyor, karanlık dağdaki çiftliklerde ışıklar yanıyor, aşağıda, maden ocağındaki adamlar ilahinin temposuna uyarak, mini mini kıvılcımları andıran fenerlerini sallıyordu.

Herkes şarkı söylüyordu.

Bulanık sular yine durulmuştu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Köyden pek uzak olmayan küçük bir evdeki Bayan Tom Jenkins'in okuluna başladım. Tom, demirhanede çalışırken ergimiş kızgın demirle yaralanmış, yıllardan beri de sırtüstü yatmaktan başka bir şey yapamamıştı. Geçimlerini sağlayabilmek için karısı okul açmak zorunda kalmıştı. Bayan Jenkins'in iki küçük kızı vardı. Kendisi ders verirken onlar da kara tahtanın yanındaki taburelerde, paralı öğrencilerden ayrı olarak otururlardı. Tom, durup dinmeyen acılar içindeydi hep, bu yüzden de dersler, Bayan Jenkins'in kocasına bir yardımda bulunabilmek için dışarıya çıkmasıyla sık sık yarıda kesilirdi.

Rakamları, harfleri, biraz tarih ve kentlerle ırmakların adlarını ve bunların nerede bulunduklarını öğrenmiştik. Bayan Tom Jenkins, babasının kitapçılık yaptığı Caernarvon'dan geldiği için, tabii, çok şey biliyordu.

Doğrusu Bayan Jenkins'in hakkı yenmezdi, zira haftada aldığı dört peni'den çok fazlasını veriyordu bizlere. Düşünmeyi de orada öğrenmiştim, ama çalışmaya başlayana kadar bunun farkına varmamıştım. Orada benimle birlikte okuyan oğlanlarla kızların hepsi iyi kötü birer baltaya sap oldular, ama yine de Bayan Jenkins hakkında benimle aynı düşüncelere sahip bulunduklarından pek emin değilim.

Ön odada, taş tahtalarımızı dizlerimizin üstüne koyar, taburelere otururduk. Bayan Jenkins de duvara çivili kara tahtanın önünde durur, üzerine bir tebeşir parçasıyla yazılar yazardı.

Okuldan içeriye girer girmez ilk iş olarak bizlere, şapkalarımızla paltolarımızı güzel güzel yerlerine asmamızı,

sonra da ön odaya geçip kendisine ve küçük kızlara günaydın dememizi öğretmişti. Bunun ardından, bir telaştır başlar, oğlanlar kızlara tabure, kızlar da oğlanlara taş tahta ve kurşunkalem bulmaya çalışırlardı.

Hepimiz hazır olunca ayağa kalkar, sabah ilahisini söylerdik. Bayan Tom da, Tanrının bizleri kutsamasını, insanoğlunun yararına bizlere, yaşama ve öğrenme isteği ile zihin açıklığı bahşetmesi için kısa bir dua okurdu.

İnsanoğlu denilen şeyin kafamı kurcaladığını çok iyi hatırlarım. Buna benzeyen bir şekli zihnimde canlandırmaya çalışırdım, çünkü 'insan' ve 'oğlu' kelimelerini ayrı ayrı biliyordum. En sonunda insanoğlunun, sakallı, çok uzun boylu, iyi yürekli ve insanların üzerine titreyen, onlara sevgiyle kanat açan bir kimse olması gerektiğine karar verdim.

Bir akşam ötekiler gittikten sonra da, Tom'u geceye hazırlayan Bayan Tom'a yardım ederken bunu kendisine söyledim.

Bayan Tom Jenkins, «Bu İsa'nın güzel bir tanımı, Huw,» dedi.

Hayretle, «Yoksa, İsa da mı insanoğluydu?» diye sordum.

Bayan Jenkins, bir battaniye ile Tom'u sarmalarken, «Elbette,» dedi, «insanoğlu olduğu için de pek çok çile çekti.»

Uzun zamandan beri kafamı kurcalayan bu konuyla ilgili mutlaka bir cevap almaya kararlı olduğum için, «Peki, Bayan Jenkins, insanoğlu nedir öyleyse?» diye sordum.

Bayan Tom Jenkins, «Bizleriz insanoğlu,» dedi. «Sen, ben, Tom ve yeryüzünde aklına gelebilecek herkes. İşte budur insanoğlu, Huw.»

«Teşekkür ederim, Bayan Jenkins,» dedim. «Öyleyse niçin her sabah, bizlerin insanoğluna karşı yararlı olmamız için dua ediyorsunuz?»

Bayan Jenkins, «Çünkü,» dedi, «yalnız kendinizi değil, aynı zamanda ailelerinizi ve yaşayan bütün insanları düşünmenizi isterim de ondan. Hiçbirimizin öbürümüzden bir

farkı yoktur. Herkes yardım bekler. İnsanoğluna yardım edecek de yine insanoğlundan başkası değildir.»

Babam, insanın yardımına güvenebileceği tek varlığın Tanrı olduğunu ve bu inançtan ayrılmamak gerektiğini söyleyip durduğu için Bayan Tom'un şimdi söyledikleri bana aykırı geldi.

«Bizlere yardım edebilecek olan insanoğlundan başkası değilse, niçin Tanrıya dua ediyoruz?» diye sordum.

Bayan Jenkins, Tom'a bakarken, «Bunun cevabını sana ancak Tanrı verir, Huw,» dedi. Ama, «Eğer bir Tanrı varsa,» diye kendi kendine fısıldandığını işittiğimi de hiçbir zaman bilemedi.

Ona gecelik takkesini giydirmeden önce, gözleri Tom'un üzerinde dolaştı. Başından ve omuzlarından aşağıya dökülen sıvı halindeki kızgın demirle yanmıştı Tom. Gözleri kör olmuş, burnu eriyip gitmişti. İçindeki simsiyah dişlerle bir düğme iliğine dönmüştü ağzı. Dazlak kafası morumsu bir renk almıştı. O zamanlar otuz yaşlarında olmalıydı. Babam, onun bir zamanlar Vadi'nin en yakışıklı adamlarından ve en iyi tenorlarından biri olduğunu söylerdi. Oysa, boğazından sadece acayip acayip birtakım seslerden başka bir şey çıkaramıyordu şimdi. Hatta ne Bayan Tom'u ne de küçük kızlarını tanıyabildiğini bile pek sanmıyorum. Bütün bunları düşünerek de geçmişe baktığım zaman, Bayan Tom'u söylediği bu sözlerden ötürü ayıplamaya dilim varmıyor.

Bayan Tom Jenkins'le aramızda geçen bu konuşma, benim birtakım sorunlar üzerinde kendi kendime düşünmeye başladığım sıralara rastlıyordu. Belki de hoş görüşüm bu yüzdendi. Bununla, şimdiki durumumdan ve bulunduğum yerden memnun olmadığımı söylemek istemiyorum. Eğer sorunlar üzerinde düşünüp onları kendi kendime çözümlemeye ve birtakım sorunların cevaplarını yine kendi kendime vermeye kalkışmamış olsaydım, alışılmış ölçüler açısından bakıldığında, daha mutlu sayılabilecek bir yaşam sürer, belki de daha çok saygı görürdüm demek istiyorum sadece.

Aslına bakılacak olursa, ne mutluluk ne de saygı bir işe yarar. Bunların her ikisi de samimi temellere dayanmadıkça birer yalandan başka bir şey değildirler. Başarılı bir adam, zekâsının derecesi ya da geçimini sağlamak yolları her ne olursa olsun, bütün dünyanın saygısını kazanabilir. Ama böyle bir saygı neye yarar ve böyle bir kimse kendi iç dünyasında ne kadar mutlu olabilir? Eğer o kendine mutlu bir insan süsü veriyorsa, onun bu durumu en aşağılık bir hayvanın kendini beğenmişliğinden daha aşağıdır.

Yine de, bu küçük odada çevreme şöyle bir bakınca, bütün bu düşüncelerin hem zayıf bir avunç olduğunu, hem de insana sevinç vermekten çok uzak bulunduğunu anlıyorum. İnsan gibi yaşamanın, temiz düşünüp iyi davranarak da başarılı bir yaşam sürebilmenin herhalde bir yolu vardır.

Dürüst davranışları bakımından babama diyecek yoktu. Ama annem de, babam da, bu dünyada bunun karşılığını hiçbir zaman göremediler. Herhangi bir şey içime dert olmadığı gibi, hor görülecek bir duygunun da etkisi altında değilim. Sadece aklımdan geçenleri söylüyorum, o kadar.

Babamı, babam olarak değil de bir erkek olarak ilk kez, işçilerin grevden sonra işe başladıkları bir günde, yemeğe yetişmek için okuldan eve dönerken gördüm.

Soğuk, kurşuni renkli, iğneleyici kış yağmurunun altında, araba tekerleklerinin açtığı çukurlara ve çamurlara bata çıka koşuyorduk hepimiz. Kuru dallar yağmur damlacıklarını kamçıladıkça çitlerden doğru uğultulu sesler geliyor, yolun iki yanındaki hendekler kabarıp köpüre köpüre taşıyordu. Potinlerimizin içine sular doldukça ayaklarımızın buz kesildiğini hissediyorduk. Maden kömürü ocaklarına giden yolla patikanın birleştiği yokuşun başına vardığımız sırada, ıslak paltolarımız artık sırsıklam olduğundan, soğuk iyiden iyiye içimize işlemeye başlamıştı. Alçak çitin üstünden, asansör dairesiyle elektrik santralini ve biraz daha beride dekovilleri kontrol etmekle görevli adamların bulundukları yeri görebiliyorduk.

Yağmur yağdığı ya da soğuk olduğu zamanlar her kontrolörün içinde barınabileceği küçük bir kulübeciği vardı.

Kendimi bildim bileli de bunların sayısı, her kontrolöre bir tane olmak üzere hep üçtü. Babamın kullandığı, ortadaki yeşil kulübeydi.

Öteki çocuklar koşarak yollarına devam ederlerken, ben, iki kulübenin arasındaki boşluğa bakıp olduğum yerde kalakaldım. Babam yağmurun altında durmuş, muşambasının bir kıvrımında sipere aldığı defterine bir dekovili geçiriyordu. Sırsıklam saçları yüzüne yapışmış bir halde, yağmurluğundan süzülen damlacıkların meydana getirdiği bir su birikintisinin ortasında duruyordu.

Babamın kulübesi yerinden kaldırılmıştı.

Kendisine ısrarla bakan gözlerim mi onun gözlerini bana doğru çevirtti bilmem -hatta bugün bile bilemem- ama, babam beni görünce ağzında tuttuğu kalemini eline alıp, sanki anneme söylemememi anlatmak istermiş gibi parmağını kaldırdı, sonra da eve gitmemi işaret etti.

O gece yine bu odada uyurken, babamın Davy ile konuştuğunu, annemin de ağladığını işiterek uyandım.

Davy, «Karşı koymadan hiçbir şey elde edemezsin,» diye bağırıyordu. «Babamın bir köpek gibi yağmurun altında durmasına göz yumacağımı, ellerim kollarım bağlı seyirci kalacağımı mı sanıyorsun?»

Babam, «Sen kendi işine bak,» dedi. «Benim davamı kendi politikana alet etmeye kalkışma. Bu işlere karıştırma beni. Ben kendi başımın çaresine bakmasını bilirim.»

Davy, «Evet, Allah için,» dedi, «bir fare gibi kıstırıldıktan sonra.»

Babam, «Kıs çeneni artık,» dedi. «Bu çatının altında ağzını bozmaya hakkın yok senin.»

«Ama baba, ne yapmayı düşünüyorsun?» diye konuşmasını sürdürdü Davy. «Kar yağmaya başladığı zaman soğuktan öleceksin. Hele, bir el ele verelim, bak gör o zaman onların tutumları ne olacak? Sadece tek bir ocağın greve girmesi de bir sonuç vermez. Ocakların hepsi durmalı.»

«Soğuktan ölmüşüm ölmemişim, bu önemli değil,» dedi babam. «Tekrar greve gitmek için beni öne sürüp kimse-

yi kışkırtma. Soğukta durmaktan kurtulayım diye onun bunun ekmek parasıyla oynayamam ben. Hem, böyle bir şey yaparsam, soğuktan ölmekten de beterini hak etmiş olurum.»

Davy, «Ama, işçi temsilcilerine karşı böyle bir davranışı göze alırlarsa, işçilere neler etmezler?» dedi.

Babam, «Zamanı gelince onu da görürüz,» dedi. «Bu konu üzerinde daha fazla konuşmak istemiyorum. Artık sus ve gidip yat.»

Gwilym benim yanımdaki yatakta yatıyor, nefes alışından, uyumadığı ve konuşulanları dinlediği belli oluyordu.

«Gwil, Davy'nin istediği ne?» diye fısıldadım.

Gwilym, «Sen çeneni kıs,» diye fısıldadı. «Yoksa babamın bel kayışını alıp başımıza dikilmesini mi istiyorsun?»

«Ama Davy ne istiyor?» diye tekrar öylesine kısık bir sesle mırıldandım ki, duysa duysa ancak bir fare ile Gwilym duyabilirdi sesimi.

Gwilym dirseği üzerinde doğrularak, usulca, «O Allahın cezası İngilizlere karşı koymaktan başka ne isteyecek?» dedi.

Ense kökümden aşağıya doğru soğuk bir ürpertinin indiğini fark ettim. Saçlarım fırça gibi diken diken oldu.

O zaman Gwilym henüz on dört yaşındaydı. Hemen hemen bir yıl kadar dekovilleri çeken midillilerde çalıştıktan sonra, madenden kömür çıkarma işine daha yeni başlamıştı. İçimizde en ağırbaşlı olan o bile şimdi küfürler savuruyor, hatta bu kadarla da kalmayıp, öyle kötü şeyler söylüyordu ki, donup kalıyordum.

O sırada Davy yatmaya geldi ve bizi susturdu. Benimle aynı yatakta yatardı. Elinden mumu bırakıp da yatağın kenarına oturunca, ışığa takılan gözlerinin öfkeyle açılarak kara kara baktığını, solgun yüzünde beliren ter damlacıklarının titrek ışıkta parıldadığını gördüm. Korkuyla gözlerimi yumdum, onları uzun bir süre, öyle titreye titreye kapalı tuttum. Sonra da uykuya dalmış olmalıyım.

Ivor'la Bronwen'in, Tepe'nin daha aşağılarında kendi evleri vardı. Bronwen sık sık annemi görmeye gelir, annem

ise, çağırılmadıkça onlara inmezdi. Cumartesileri yemekte bizde olurlardı, ama hemen hemen her pazar, Bronwen'in babasıyla annesini görmek ve oradaki Zion kilisesine gitmek için dağın öbür yamacına geçerlerdi.

Davy kadar Ivor da babama yapılanların acısını içinde duyuyor, ama Davy'nin yapmak istediği, ya da yapamayacağı bir şeyi, susmayı başarabiliyordu. Davy'nin, davranışlarına çok dikkat etmediği takdirde madende başkaldıran bir kimse olarak mimleneceğini ve adının kara listeye geçirileceğini babama bildirdi, ama babam onunla konuşmanın bir yarar sağlamayacağını, oğlanın bu işi bir kere parmağına dolamış bulunduğunu söyledi.

Ivor sabırsızlanarak, «Ne yapmak istiyor öyleyse?» diye sordu. «Benimle iki dakikacık olsun durup da konuşmuyor.»

Bunun nedenini ben söyleyebilirdim ona. Çünkü Davy'nin her zaman Ivor'a beceriksizin biri dediğini, geçimlerinden sorumlu olduğu kimselerin yüzünden de, evli insanların herhangi bir sorun karşısında fikirlerinin bir değeri olmadığını söyleyip durduğunu çok işitmiştim.

Babam, «Davy'nin istediği sosyalizm,» dedi. «Anladığım kadarıyla da yeryüzündeki bütün insanların bu fikirde birleşmesini istiyor.»

Ivor, «Al bir saçmalık daha,» diye karşılık verdi. «Eğer bunu sadece madenciler için söylemiş olsaydı, ben de aynı fikre katılırdım.»

Ağabeyim Gwilym, «Sen ne dersen de, Ivor Morgan,» diyerek söze karıştı. «Ama ben sana şunu söyleyeyim ki, Davy'nin ayağının başparmağında bile senin kafandakinden daha çok akıl vardır.»

Gwilym'in bu sözleri karşısında babam şaşırıp kalmış, Ivor de fena halde kızmıştı. Babamın o anda bel kayışına el atmak için iskemlesinden kalkmasıyla, Gwilym'in evden fırlaması ve çivide asılı duran kayışa babam daha elini değdiremeden, bir rüzgâr gibi yokuştan aşağıya doğru koşup kaybolması bir oldu.

Babam, «Davy'den daha çok Davy'den yana,» dedi. «Başımıza bir belanın çöreklenmesi yakındır. Meğer içimizde yılan besliyormuşuz.»

Babam dalgın dalgın bana bakıyordu. Bu sözlerden kendime de pay çıkararak, yersiz olduğunu bile bile konuşmaktan kendimi alamadım.

«Seni soğuktan kurtarmak için ben de bir Davy olurdum, baba,» dedim.

Babam, «Haydi,» dedi, «dayak yemeden çekil buradan.»

Ama gözlerinin içi gülüyordu. Ben de evden koşarak değil, yürüye yürüye çıkıp, Bronwen'e gittim.

Onun yanında artık utangaçlık duymuyordum. Bronwen'in insana öyle bir bakışı vardı ki, bu bakışta bir gülümseme sezilirdi, ama yine de tam bir gülümseme denemezdi buna. Onun için, gülümsemesine gülümseme ile mi, yoksa değişmeyen bir yüzle mi karşılık vermek gerektiği pek kestirilemezdi. O, kendi evine yerleştikten sonra, bana 'koca adam' demeye başlamıştı. Ne zaman da evine gitsem, işini gücünü bırakır ve ben Ivor'un kocaman koltuğuna oturana kadar beni o tuhaf bakışıyla süzerdi.

«Koca adamın yine ne derdi var, bakalım?» derdi. Ben de olanı biteni anlatırdım ona, eğer anlatılacak bir şey varsa. Olmadığı zamanlar da sesimi çıkarmadan otururdum. O akşamüzeri, Bronwen bana bir fincan çay verene kadar bir şey söylemedim.

Sonra ona, «Davy İngilizlere karşı koyacakmış,» dedim.

Bronwen, «Yok canım,» dedi ve güldü.

«Yapacakmış bu işi,» dedim, «Gwilym söyledi.»

Bronwen, «Gwilym'in aklı böyle şeylere ermez,» dedi. «O daha çok küçük.»

«Ama Davy'nin erer,» dedim. «Yapacağını söyleyen de o zaten.»

Bronwen yanıma diz çökerek, «Peki, koca adam ne yapmayı düşünüyor?» diye sordu.

«Ben de onlarla birlikte savaşacağım,» dedim. «Babamı yağmurun altında bırakmalarının hesabını soracağım onlara.»

Bronwen beni öyle bir hızla kucakladı ki, koluyla çarptığı çay fincanını yere düşürdü, ama kırılan fincana aldırış bile etmedi.

«Aferin, Huw,» diye fısıldadı. «Elbette savaşacaksın. Erkeklerle kadınlar niçin yaratıldılar? Erkekler savaşsın, kadınlar da onlara yardım etsin diye.»

«Sen de başkaldıranlardan yana mısın, Bron?» diye sordum.

Bron, «Eğer buna başkaldırmak deniyorsa, evet,» dedi.

«İyi,» dedim. «Artık ben de öyleyim. Peki ama, Davy ne yapacak Bron? Kimse bana bir şey söylemiyor.»

«Bak, Huw,» dedi, «sen daha çok küçüksün, bunlara akım ermez. Haydi, gidip bana Ivor'u çağır.»

Küçük ve dünyadan habersiz bir çocuktum, ama yine de onun bir kadın olduğu halde böyle şeylere akıl erdirişine sinirlenerek, sorumu bir kez daha yinelemekten kendimi alamadım. Küçük bir çocuğun düşünceleri ne tuhaf oluyor.

Bronwen, «Pekâlâ, koca adam,» dedi, «mademki soruyorsun, ben de söyleyeyim. Davy olayları kendi görüşüne göre daha iyi bir biçimde düzenlemeye çalışıyor. Bütün bildiğim bu kadar. Onun için, fazla uzatmayalım artık. Haydi, git de Ivor'u çağır bana, olur mu?»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Davy'nin ne yapmak istediğini bu kez de babama sordum.

Babam, «Bunu niçin öğrenmek istiyorsun, oğlum?» dedi.

«Öbür çocukların hepsi biliyorlar, baba,» dedim. «Ben de bilmek istiyorum. Belki onlara bir yararım dokunur.»

Babam, «Sen kendi işine bak,» dedi, «derslerine çalış, okul ödevlerinle uğraş. Bunları yap. Başka şeylerle aklını yorma. Söylediklerimi de sakın unutayım deme.»

Babam beni uyardığı halde, onun sözünü dinlemediğim için bir bakıma pişmanım, çünkü bu hep dert oldu bana. Pekâlâ biliyordum ki, o bunu sezecek olursa, dayak faslı bir yana, yüzüne hiçbir zaman bakamayacaktım.

Ama gerçek şu ki, küçüklerin büyüklerden öğrenmek istedikleri şeyleri öğrenme yöntemine, yani başka çocuklardan soruşturma yoluna başvurarak Davy'nin düşüncelerinin neler olduğunu anladım.

Arabacı Dai Ellis'in oğlu Mervyn Ellis o zamanlar en iyi arkadaşlarımdan biriydi, hatta bundan bir hafta öncesine kadar da öyleydi. Ertesi gün okuldan dönerken ona uğrayıp, başlarında ağabeyimin bulunduğu birtakım kimselerin gizli gizli bir şeyler hazırlamakta olduklarını anlattım. Doğrusu, bu bana öylesine yüce, öylesine tehlikeli bir iş görüyormuşum gibi gelmişti ki, hatırlarım, konuşurken alt dudağımı ne yapacağımı bilememiştim; bu sanki gitgide sertleşmiş, doğru dürüst konuşacağım yerde, ağzım neredeyse kendinden gurur duyuyormuşcasına biçimden biçime girmişti.

İnsanın kendi ağzına bile hâkim olamayışını görmesi kadar tuhaf bir şey yoktur.

Mervyn, «Biliyorum, elbette biliyorum,» dedi. «Bu akşam dağda bir toplantı yapacaklar.»

«Kimler?» diye sordum.

Mervyn, «Davy ile ötekiler,» dedi. «Sen de amma aptalsın. Daha kendi ağabeyinin yaptığı işten haberin yok.»

Sonra da, çevremizdeki başka vadilerden katılan işçilerle aylardan beri yapılmakta olan öbür toplantıları bir bir anlattı. Hatta, bunun ne demek olduğunu kendisi de bilmemekle birlikte, bir sendikanın kurulacağını söyledi. Bunun üzerine, o gece dağa çıkıp olanı biteni gözümüzle görmeye karar verdik.

Gwilym'in yatmak için eve neden öyle geç saatlerde geldiğini o zaman anladım. Davy'den hep daha önce eve döner, kapıdan değil de sundurmayı tırmanıp küçük pencereden içeri girerdi. Bunu da, soğuk hava akımı çok kereler beni uykumdan uyandırdığı için bilir, ama yine de bir şey söylemez, onu ne pahasına olursa olsun ele vermezdim. Başı zaten yeteri kadar dertteydi. Bir de babam onun böyle gece yarıları gelip pencereden içeri girdiğini duyacak olsaydı kıyametleri koparırdı.

O gece annemle babamı öpüp, onlara iyi geceler diledikten sonra elimde mumla yukarıya çıktım ve üstümü soyunmadan yorganın altına girdim.

Aradan biraz geçmişti ki, annem, «Yattın mı, Huw?» diye seslendi.

«Evet, anne,» dedim.

Annem, «Aferin,» dedi. «Söndür öyleyse mumu.»

Mumu üfleyerek söndürdüm ve yattığım yerde bir süre, pencerenin ortasındaki çıtalarla dörde bölünen dışarının lacivert rengini seyre daldım.

Vakit geldiği halde pek korkuyor sayılmazdım, ama yüreğim öylesine hızlı çarpıyordu ki, onun sesini aşağı kattakilerin işittiklerinden emindim. İnsan karanlıktayken, üstelik

de aykırı bir şey yapmaya kalkıştığı zaman, belli belirsiz seslerin büyük bir gürültü halinde çıkması ne tuhaftır.

Kalkmak üzere doğrulduğum zaman eski karyola öyle bir gıcırdadı ki, az kalsın bu baş belasına esaslı bir tekme indirecektim. Ama usul usul kımıldanarak en sonunda yataktan dışarı çıkabildim. O sırada çarşaflar bile, yürümekte zorluk çeken bir ihtiyarın soluması gibi hışırdadı.

Sonra da sıra döşemelere geldi.

Ayağımı yere her basış ve kaldırışımda döşeme tahtaları da yanıp yakılan seslerle inim inim inleyerek söylemek istediklerini söylediler. Hatta pencerenin yanındaki çekmeceli dolaba kadar bütün yol boyunca uzanan halı bile bu durumdan sızlanıp durdu.

Pencereyi yukarı kaldırmak, yıllarca süren bir işkence gibi geldi bana. Nefesimi tutmuş, suratımı buruşturmuş bir halde bu küçük pencere çerçevesini yukarıya doğru kaldırırken, aşağıdan duyulacak en ufak bir kıpırdanma karşısında da tekrar yatağıma sıçramaya hazırdım. Pencere ağır ağır açıldı, açıldıkça soğuk hava içeriye daha çok doldu ve benim titremem de bir o kadar arttı. Kulaklarım aşağı kattan gelecek bir sesi mi, pencerenin gıcırtısını mı duyayım, yoksa dışardan geçen birinin sesini mi işiteyim derken, şaşı bir insanın gözleri gibi şaşılaştı. Sonunda öyle bir duruma geldim ki, hiç çekinmeden aşağı kata, dışarıya çıkıyorum diye bağırarak seslenebilir, bu sıkıntıdan kurtulmak için dayağı bile gık demeden göze alabilirdim.

Ama sonunda pencere, arasından sıyrılabileceğim kadar açıldı ve asıl dert de bundan sonra başladı. Pencerenin dibinden yağmur oluklarına kadar uzanan kiremitler dik bir akıntı meydana getiriyordu; buradan inebilmek için insanın camcı macunundan yapılmış olması gerekmekteydi. Önce bir bacağımı dışarının soğuğuna çıkarıp pencerenin buz kesilmiş denizliğine dayadım, sonra da öbür bacağımı ötekinin yanına getirebilmek için kendimi yukarıya çektim. İşte o zaman çenemle dizlerim arasında bir çekişmedir başladı. Pen-

cerenin dışındaki ayaklarım kiremitlerin üzerinde kayarak korkunç sesler çıkarırken, kafamın duvarda ezilmesi pahasına da olsa bir an önce davranmazsam, bütün gece orada öyle iki büklüm çakılıp kalacağımı düşündüm.

Aşağıda, taşların üzerinde gıcırdayan babamın iskemlesi aklımı başıma getirdi. Bu ses, başımı, kıvrılmış dizlerimle pencerenin pervazı arasından geçirmeye uğraştığım bir sırada kulağıma geldi.

Öylesine korktum ki, vücudum mu küçüldü ne oldu bilemiyorum, kendimi yüzükoyun pencerenin dışında buldum. Ayaklarım yağmur oluklarına ve onlardan sonra gelen beş kadem yüksekliğindeki bir boşluğa doğru dönük bir durumda soğuk kiremitlerin üzerinde kaymaya başladım.

O anda mı yoksa yere düştükten sonra mı bağırmam gerektiğine pek karar veremedim. Yere düşüp de canım acıdıktan sonra bağıracak olursam, kendime gelinceye kadar babamın bir şey yapmayacağını, ama şimdi bağıracak olursam, dışarı fırlayıp beni yakalayacağını, belki de derimi yüzeceğini aklımdan geçirdiğimi hatırlıyorum. Bütün bu dertlerden, potinimin yağmur oluğunun kenarına takılıp beni durdurmasıyla kurtuldum.

Aşağıya doğru kayıp, oluğun kenarına tutunmak ve yere atlamadan önce de kısa bir süre orada asılı kalmak o kadar kolay oldu ki, aradan daha bir dakika geçmeden, bu korkaklığımdan ötürü kendi kendime sövüp sayıyordum. Koşa koşa Dai Ellis'lere giderken, babamın, birçok kimselerin daha canları acımadan önce bağırmaya başladıklarını söylediğini hatırladım ve bahçeyi çevreleyen çitteki bir delikten geçtiğim sırada kendi kendimi ayıpladım.

Gerçekten de kendimi öyle aşağılık buluyordum ki, sandığım gibi korkağın biri olmadığıma kendimi inandırmak için herhangi bir şeye karşı koymaya hazırdım.

Tam bu sırada Dai Ellis, başında beklemekte olduğu hasta kısrağı Bess'in ahırının kapısını açıp da, içerden taşan ışığın önünde beliriverince, yerimde sanki çakılıp kaldım.

Neyse ki, dönüp tekrar içeri girdi, yoksa yakayı ele vereceğim su götürmez bir gerçekti. O, ahıra girer girmez, ben de hemen boynumu kısıp evin arkasını ağır ağır dolanarak Mervyn ile buluşacağımız domuz ahırına doğru dikkatli adımlarla ilerledim ve onu, korkudan bitkin bir halde orada buldum. Tabii, bu işten vazgeçip yatağına dönmeye gönüllü olduğunu söylemedi, ama böyle bir şeye can attığını biliyordum. Çünkü ben de aynı durumdaydım. Böylece her ikimiz, bunun büyük bir zevk olduğunu, sabahleyin, öbür çocuklara nasıl kurum satacağımızı ve bize de kızların, olağanaüstü bir şey yapan oğlanlara baktıkları gözle bakacaklarını düşünerek, evden kaçmanın bu biçimini pek beğenmiş gibi göründük.

Domuz ahırını aşıp, ırmağa kadar uzanan taş duvarın üzerine tırmandıktan sonra kıyıya vardık. Ortalığın zifiri karanlığını ağaçlar bir kat daha koyulaştırdığı için, yer yer serpiştirilmiş ve çevrelerinde sadece akıntının meydana getirdiği beyaz köpüklerle yerleri belli olan atlama taşlarına dikkatle basarak karşı kıyıya geçtik.

Sonra da var gücümüzle, yamaçtaki ağaçlık dağ yolundan yukarıya doğru soluğumuz kesilene kadar koştuk. Bütün yolu aşıp arkamızda bıraktıktan sonra, çevredeki mağaralarda yaşayan cadılar aklımıza geldi. Gerçi, ne Mervyn bana bir şey söyledi, ne de ben ağzımı açıp Mervyn'e bir şey dedim. Ama onun da tıpkı benim gibi düşündüğünü, ikide bir dönüp arkasına bakmasından ve bunun farkına vardığını görünce de adımlarını sıklaştırmasından anlıyordum.

Ormandan kurtulup tarlalarda ilerlerken kendimizi çok daha iyi hissettik. Hiç değilse ay ışığı birazcık olsun çevremizi aydınlatıyordu. Yine de, sevmediğim şeylerden biri varsa o da ay ışığıdır. Ortalığa yayılıp beyazı aydınlatan, beyazdan başka her şeyi kurşuniye çalan bir mavi ya da siyahla örten bu soluk ışık kadar insana ürperti veren bir şey yoktur. Hatta çayırlar bile gümüş rengini alır bu ışığın altında. Bir çocuğun yüzü, yanak çukurlarında ve göz altlarında

beliren kara gölgelerle, gözlerin içinde noktalaşan ayın parıltılarıyla bir ölünün yüzünü andırır.

Kendimizi öylesine korkunun kucağına atmıştık ki, yanında durduğumuz çitin arkasından yükselen bir ağacın yapraklarında parıldayan lamba ışıklarını fark edinceye kadar buraya gelişimizin nedenini hemen hemen unutmuş gibiydik.

Mervyn'i rahip Jones'in tarlasına doğru olanca hızıyla koşacağı sırada, kolundan yakalayıp durdurdum. Olduğumuz yerde bir an hareketsiz kaldıktan sonra sürüne sürüne çite sokulduk. Yüzükoyun yattığımız yerde, bizi gören bir kimsenin olup olmadığını anlamak için her iki yanımıza bir göz attık. Soluğumuzu tutarak beklediğimiz bu sırada, çitin öbür tarafından, hep birlikte bir şeye karar veriyormuş gibi mırıldanan bir kalabalığın sesi geldi kulağımıza.

Ayağa kalktık ve çitin öbür tarafını görebilmek için taşların üzerine tırmandık. Ben kendi hesabıma az kalsın hayretten sırtüstü yere yuvarlanacaktım.

Orada, hepsi de paltolarına bürünmüş, kasketlerini kulaklarına kadar geçirmiş, rahat rahat birkaç yüz kişilik bir insan kalabalığı sıralanmış, Davy'i dinliyordu.

Davy bir kaya parçasının üstünde duruyordu. Neler söylediğini işitemiyordum ama, el hareketlerinden sesinin tonunu duyar gibi oluyor, yüzünün ne hal aldığını, görmeden sezebiliyordum. İşte bunu bilmek, burada yakalanmaktan daha çok korku veriyordu bana.

Mervyn'i dürtükleyip yere atladım.

«Ben geri dönüyorum,» dedim, «hem de olanca gücümle koşarak.»

Mervyn, «Dur bakalım,» dedi. «Ne yapacaklarını görmek istiyorum ben.»

«Sen kal öyleyse,» dedim, «ben hemen gidiyorum buradan.»

Dediğim gibi de yola koyuldum. Çok geçmeden Mervyn de arkamdan koşarak yetişti. Ay ışığını da, cadıları

da umursamadan dağdan aşağıya koşa koşa inip ırmağın karşı kıyısına geçtik. Domuz ahırının yanına gelince de, patikadan geçip bizim arka yola sapmak üzere Mervyn'den ayrıldım. Gelgelelim, pencerenin dibine varınca, içeri giremeyeceğimi anladım.

Yağmur oluğuna ulaşmadan önce, tırmanılması gereken beş kademlik tuğla duvarı hiç aklıma getirmemiştim.

Gerçekten de, bu ağlanacak bir durumdu.

Ama o anda su fıçısını hatırladım. Fıçı benden çok daha büyüktü, hem de mutfak kapısının yanındaki oluğun altında duruyordu. Bunu yağmur oluğuna tırmanabileceğim en yakın bir yere kadar kımıldata kımıldata getirdim. Bu köhne fıçıdan öyle acayip gürültüler çıktı ki, böylesini hiç işitmemiştim.

Önce taş döşeli zemin üzerinde fıçının tahtaları ek yerlerinden gıcırdamaya başladı, sonra da içindeki su çalkalanıp dört bir yana saçıldı. Arkasından da, sıkı sıkı tutmama rağmen, çok ağır oluşu yüzünden elimden kurtulup davul darbesini andıran bir gürültüyle, bütün sular döküle saçıla yere devrildi. Hiçbir şey karşısında suratım o andaki kadar ekşimemiş olsa gerek; böyle yüz göz çarpıtmak, gecenin sessizliğini bozan bu gürültüyü affettirecekti sanki.

Ağzımın içinde 'hışşt' diyerek, kopan patırtıyı bastırmaya çalışırken, bir küfür bilseydim eğer, onu da savurmaktan geri kalmazdım.

En sonunda fıçıyı istediğim yere getirip kenarına çıktım. Bu sefer de yosun tutmuş tahtaların üzerinde ayağım kaydığı gibi suya öyle bir düştüm ki, çıkan gürültüyle tavuklar uyanıp, insanın aklını başından alan bir yaygara kopardılar.

Orada, dizlerime kadar, soğuğu iliklerime işleyen suyun içinde sırılsıklam dakikalarca durup kaldım. Yosun ve toprak kokan bu kara suratlı köhne fıçı bütün vücudumu içine almıştı. Baktım ki gelen giden yok, sağ salim hemen buradan çıkmanın yolunu aramaya koyuldum.

Fıçının kenarına tutunup kendimi yukarı doğru çektim ve üzerimdeki suların süzülmesi için bir an hiç kıpırdamadan durdum. Rüzgâr da öylesine soğuk esiyordu ki, ıslak yerlerim sanki bıçaklarla doğranıyordu. Nihayet fıçının kenarı üzerinde doğrulabildim. Dişlerim kafamı sarsarcasına takırdaya takırdaya, ayağımı kaldırıp yağmur oluğundan aşırdım. Öyle üşümüştüm ki, pencereye doğru tırmanmak için üzerine uzandığım kiremitler bayağı sıcak geldi bana. Pencerenin çıkıntısına tutunup da orada şöyle bir soluk almak, sonunda buraya ulaşabilmenin zevkini duymak yok mu; işte bundan daha tatlı bir şey olmasa gerek. Sessizce, ayaklarımı pencereden içeri sarkıttım, sonra dikkatle, bütün vücudum içeri girip de kendimi halının üstünde bulana kadar, ufak kımıldanışlarla ilerledim.

İşte tam o sırada babam da mumu yaktı.

«Nerelerdeydin, oğlum?» dedi.

Rüzgârdan, hatta ıslanmış olmaktan daha çok korkudan donakaldım. Dilim ağzımın içinde külçe kesildi. Babamın suratını eğer bir görseydiniz, bunun nedenini pekâlâ anlardınız.

Ne uzun boylu, ne de öyle geniş yapılı bir adamdı babam. Ama düzgün bir vücudu vardı. Gövdesine göre büyükçe sayılan başını da hep dik tutardı. Gözleri kurşuni idi; hele güldüğü zamanlar iyice maviye kaçardı. Ocaktan düşen bir kömür parçasının açtığı yaranın izini taşıyan burnu küçücük, ağzı ise derli topluydu. Bıyıkları uzundu; kırlaşmaya yüz tutan saçlarıyla hemen hemen aynı renkteydi, ama kaşları simsiyahtı, hele bir ışığın yanında dururken, ya da gündüzün başı açıkken onu gördüğünüz zaman, bunlar solgun yüzünde adamakıllı göze çarpardı.

Mumun ışığı altında bir mücevher gibi ışıldayan gözleri bana öyle sert, öyle ak ak bakıyordu ki, ölesim geldi.

Eliyle gözlerini siper ederek, tekrar, «Nerelerdeydin?» diye sordu.

Giyinikti. Yatağımın üstünde oturuyordu.

Bugün bile, nasıl söyleyebildiğime akıl erdirememekle birlikte, «Dağdaydım, babacığım,» dedim.

«Kendi işinden başka şeylere karışmamanı söylemiştim sana, değil mi?» dedi.

«Evet, babacığım,» dedim.

Babam, «Şu pisliğini şimdi de annenin temizlemesini mi bekliyorsun?» diye sordu.

«Hayır, babacığım,» dedim.

«Öyleyse aşağıya in de iyice temizlen bakalım,» dedi.

Yerleri, üzerimden sızan sularla ıslata ıslata, her an beni kendimden geçirecek şamarın tepeme inmesini bekleyerek, tıpkı bir karafatma gibi oracıktan sıvıştım. Neyse ki, bir şey olmadı.

Mutfakta ocak bütün gece yanardı, onun için üstümü başımı kurutmak bir dert olmadı. Ama potinlerimi boyayıp parlatmak apayrı bir işti. Babamın hâlâ yukarda oturduğunu bile bile, ondan nasıl kurtulacağımı ve sabahleyin anneme ne söyleyeceğimi merak ederek, bu arada da ya Gwilym gelir, benim işaretimi beklemeden pencereden içeri giriverirse diye endişe ederek, ateşin önünde çırılçıplak dakikalarca durup potinlerimi fırçaladım.

Tekrar yukarıya çıkarken, kuruttuğum elbisemi ve boyadığım potinlerimi babama göstermek için yanıma aldım. Hepsini teker teker, başını sallayarak dikkatle gözden geçirdi.

Bu işi bitirdikten sonra da parmağı ile yerdeki su damlacıklarını işaret ederek, «Bak,» dedi, «sabahleyin annen bu pisliklerle uğraşacak. Haydi bakalım, bir bez al da gel.»

Tekrar aşağı inip, bir bezle yukarı çıktım. Yerlerdeki suları silerek kurulamaya koyuldum. Bütün bu zaman boyunca, o kurşuni gözlerin üzerimden ayrılmadığını bildiğim için, acaba silmediğim ıslak bir yer kaldı mı diye döşemenin her tarafına iyice bakıyor, böylelikle de yaptığım işte öyle dikkat gösteriyor, kurulanacak bir yer görünce de öyle gayretleniyordum ki, babamın artık sabrı tükendi.

İçinizde, işlediğiniz bir suçun ağırlığı varken, bir işi her zamankinden daha büyük bir dikkatle ele almanız ne tuhaftır. Böylelikle de, sanki pişmanlığınızı belirtmiş olduğunuzu sanırsınız.

Babam nihayet, «Gel buraya, Huw,» dedi.

Bezi yere bıraktım ve başımı eğip babamın önünde durdum.

«Sana gitmemeni söylediğim halde niçin dağa gittin?» diye sordu.

Sesinin yumuşaklığı beni şaşırttı; hiç kızmışa benzemiyordu.

«Davy'e yardım etmek istedim, babacığım,» dedim.

«Davy'e yardım etmek mi istedin?» dedi. «Ya zavallı annen ne yapardı? Eğer başına bir kaza gelseydi, annenin hali ne olurdu? Hiç düşünmedin mi?»

«Hayır, babacığım,» dedim.

Babam, «Öyleyse bundan sonra düşün,» dedi. «Haydi şimdi yatıp uyu. Bir daha da Davy'nin saçmalıklarına burnunu soktuğunu görmeyeyim.»

«Peki, babacığım,» dedim.

Beni kaldırıp yatağa yatırdı, yorganı üzerime örttü ve başımı okşadı.

«Yakında sen de büyüyeceksin yavrum,» dedi, «o zaman istediğin kadar, çeşit çeşit dertlerle zaten karşılaşacaksın. Hem de pek çok dertlerle. Korkarım bunlar, bugün bizim başımızdakilerden daha da fazla olacak. Onun için, sıran gelene kadar yaramazlık etme, anneni de aklından çıkarma. Yardım edilmesi gereken biri varsa o da annendir. İyi geceler, oğlum. Tanrıya emanet ol.»

«İyi geceler, babacığım,» dedim.

Gwilym gelip pencereden içeri girmeden babamın gitmesine çok sevindim. Sonra da hemen uykuya daldım.

Ne var ki, bugün geçmişi hatırlarken, babamın o zamanlar sanki biliyormuş, görüyormuş gibi öyle üzgün, öyle yumuşak bir sesle söylediklerini duyar gibi oluyorum.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Öyle olur olmaz şeyler annemin keyfini kaçırmazdı, ama ertesi gün yemek vakti okuldan döndüğümde onu bir hayli üzgün buldum. Gwilym, babamın bu sabah Davy'i azarladığını, Davy'nin de Tepe'nin aşağısındaki, hepsi kendi arkadaşı olan dört pansiyonerin kaldıkları Bayan Beynon'un yanına yerleşmek üzere evden ayrıldığını söyledi.

Annemin ağzından bu konuyla ilgili tek bir kelime çıkmadı. Ama ilk cumartesi Davy'nin gelip teneke kutuya haftalığını bıraktıktan sonra yemeğe kalması üzerine annem üzüntüsünü daha fazla saklayamadı. Ağlamıyordu, ama yine de, Davy onu öptüğü sırada gözyaşları yanaklarından şıpır şıpır akıyordu. Babamla Davy sanki bir şey olmamış gibi davranıyorlar, her zaman yaptıkları şekilde sakin sakin konuşuyorlardı. Bu kez de Owen havayı bozmakta gecikmedi.

Owen kendi halinde bir çocuktu. Kimseye söyleyecek bir sözü olmadığı için de herkes onu aptalın biri zannederdi. Tek başına saatlerce kapanıp okur, ya da takımlarının durduğu arka bahçedeki küçük kulübede demirleri birbirine ekler, bir şeyler yapmaya çalışırdı. Başının belası ise bendim. Ya takımlarını aşırır, ya da okumakta olduğu kitabın işaretli yerini değiştirirdim. Tabii bu yüzden de, yakalandıkça tokatı hak ederdim.

Owen'ın sesi anneme çekmişti; gür olduğu kadar da güzeldi. Kilisede okuduğu zaman, bütün kiliseyi dolduran ve ahşap çatı kirişlerinin altında yankılanan bu güzel sesle duygulanmamak elden gelmezdi. Babam onu bir vaiz olarak yetiştirmeyi tasarlardı hep, ama Owen'ın yaşı henüz bu işe

uygun değildi. Kutsal Kitab'ın hemen hemen her bölümünü ezbere bilmesine rağmen, yine de aletlerini, bu uğurda çalışmaya yeğ tutardı.

Davy ile babamın nelerden söz ettiklerini tam olarak hatırlamıyorum. Öyle sanıyorum ki, kömür üretiminin çoğaltılması ile Vadi boyunca uzanan maden damarı üzerine konuşuyorlardı.

Owen, «Deli saçması bütün bunlar,» dedi.

Davy öyle şaşırmıştı ki, bıçağı ile çatalını elinden bıraktı.

Annem gözlerini açıp, «Hışşt, Owen,» diyerek babama baktı.

Babam sözünü bizlere yöneltmedikçe hiç birimiz konuşmazdık.

Babam onu duymamazlıktan gelerek ağzındakini çiğnemeye devam etti; yuttuktan sonra da Owen'a dönerek, sanki onu şimdiye kadar hiç görmemiş gibi baktı.

«Öyleyse,» dedi, «bu konuda senin fikrin ne bakalım?»

Owen, «Özür dilerim, baba, kabalık ettim,» derken ne gözlerinde ne de sesinde korktuğunu belli eden bir hal vardı. «Ama bugün ocağı öyle bir yöntemle işletiyorlar ki, bu yaptıklarına sadece ahmaklık değil, aynı zamanda da cinayet denir.»

Babam, «Gerçekten de öyle, oğlum,» dedi. «Haklısın. Ama konuşma iznini sana kim verdi? Ayrıca, bu bilgileri de kimden aldın?»

Owen, «Düşünmeden konuştum, baba,» dedi. «Herhalde rüya falan görmüş olacağım. Bildiklerimi de Dai Griffiths'den öğrendim.»

Babam, «Güzel,» dedi. «Bu işlere onun kadar da kimsenin aklı ermez ya, neyse. Sen yine terbiye denilen şeyi biraz olsun öğren. Sana bir şey sorulduğu zaman konuş, sorulmadan değil.»

Owen, «Yanlış olduğunu bildiğim her şeye karşı çıkarım ve konuşurum,» dedi.

Babam, «Bu evde konuşamazsın,» dedi. «Hem, yeter artık.»

Owen, «Bu evde de, başka yerde de konuşurum,» dedi. «Nerede olursa olsun, haksızlık yapıldı mı, ben susmam, konuşurum.»

Babam, «Defol sofradan,» dedi.

Owen, «Asıl evden defolacağım,» diye karşılık verdi.

Annem, «Gwilym,» diyerek elini babama doğru uzattı, sonra da Owen'a dönüp, «bu yaptığından ötürü üzüntü duyduğunu söyle babana,» dedi.

Owen, «Üzülmedim ki,» dedi. «Bir tek şeye üzülüyorum, o da yemeği yarıda bıraktığıma. Ben de gider Davy ile birlikte kalırım.»

Gwilym, «Ben de,» diyerek bıçağı ile çatalını elinden bırakıp, iskemlesini geriye doğru sürdü.

Babam, «Eğer siz, ikiniz, bu evden çekip gidecek olursanız,» dedi, «bir daha içeriye adımınızı atamazsınız.»

Gwilym ağlamaklı bir sesle, «Pekâlâ,» dedi.

Annem dik dik babama bakarak, «Gwilym!» dedi.

Owen, «Beraberiz, Gwil,» dedi.

Annem, «Davy,» dedi, «söyle, babalarından özür dilesinler. Kendilerine seni örnek alıyorlar.»

Davy, «Evet, anne,» dedi ve ayağa kalktı. «Ama artık onlar yetişkin birer erkek, ekmek paralarını da çıkartıyorlar. Durduramam ki onları.»

Babam, Owen'la Gwilym'e bakarak, «Size bir fırsat daha vereceğim. Terbiyenizi takınırsanız, bu iş de burada kapanır,» dedi.

Owen, «Biz bir şey yapmadık,» dedi, «eğer gerçeği söylemek sofra adabına aykırıysa ben de domuz olayım.»

«Ben de öyle,» dedi Gwilym.

Davy, «Çocuklar,» diyerek söze karıştı, «bunlara hiç gerek yok.»

Owen, öfkeden gözleri dönmüş bir halde, «Var Davy, var,» dedi. «Ben gidiyorum; beni ister yanına al, ister alma.»

«Ben de,» dedi Gwilym.

Babam, «Toplayın pılınızı pırtınızı, defolun öyleyse,» diyerek, tekrar yemeğini yemeye koyuldu.

Annem, «Ah Gwilym,» diye fısıldadı.

Babam ise hiçbir şey söylemedi; bütün vücudunun tir tir titremesine, gözlerinin yaşarmasına rağmen lokmasını çiğnemeyi sürdürdü.

Kısa bir süre kimse yerinden kımıldamadı. Sonra Davy içini çekerek anneme doğru eğildi ve o mavi başörtünün üstünden onun saçlarını öptü.

«Hoşça kal, anne,» dedi ve yürüyüp odadan çıktı.

Owen da, «Hoşça kal, anne,» dedikten sonra Gwilym'i bekledi.

Sonra Gwilym de, «Hoşça kal anne,» diyerek Owen'la birlikte çıkıp gitti.

Onlar evden ayrıldıktan, ayak seslerini de Tepe'nin aşağısına kadar kendileriyle birlikte götürdükten sonra mutfağa bir sessizliktir çöktü. Annem bütün bu süre boyunca, sanki babamın onları geri çağıracağından hiç kuşkusu yokmuş gibi ona bakıp durdu.

Oysa babam, mutfak penceresinden görünen kayalıklara baka baka yemeğini yedi. Ben de elimden geldiği kadar gürültü etmemeye çalıştım, ama bir ara kaşığımın tabağa sürtünmesiyle çıkan ses babamın kulaklarını tırmalayınca, babam gözlerini bana çevirdi.

«Evet oğlum,» dedi, «orada olduğunu biliyorum. Öyle görünüyor ki, bu gidişle sadece Ivor'la sen yanımda kalacaksınız.»

Annem her zamanki sesiyle, «Gwilym,» dedi, «bu oğlanların böyle dışarda kalmaları ne kadar sürecek?»

Babam, «Kızım, benim sadece iki oğlum var,» diye karşılık verdi. «Oğullarımdan biri yirmi üç, biri de altı yaşında. Bunlar da Ivor'la Huw. Yalnız bu ikisi benim oğullarım. Ianto ise hepsinden önce çekip gitti. Başka oğlum yok benim. Ben sahip çıkmadıkça da, kendisine oğlum diyeceğim bir kimseyi tanımıyorum.»

Annem, «Gwilym,» dedi ve ağlamaya başladı. Onun hiç bu kadar içten, bu kadar gerçekten ağladığını görmemiştim. Ne benimkine, ne de gördüğüm başkalarınınkine benziyordu bu ağlayış.

Keşke hiç görmeseydim. Bir annenin gözyaşlarında soylu bir şeylerin bulunduğu hep söylenir, ama ne yazık ki, bu gerçek, bu içten gözyaşları birtakım başka seslerle birlikte çıkmadan olamıyor. Hıçkırmak, salya sümük saçmak, derin derin iç çekmek, öfleyip pöflemek, yutkunmak, yürekten gelen bir acının yardımcıları olmaya yakışmayan, üstelik insanın, özellikle küçük bir çocuğun zihninde gülmek ve alay etmek isteğini uyandıran şeylerdir.

Önce, yetişkin bir insanın uluorta ağlayabilmesinin yarattığı hayrete, sonra da ne biçim ağladığını seyretmenin verdiği meraka kapılırsınız. Bu ağlayanın anneniz olduğunu bile bile, bütün duygularınızı bir tarafa bırakıp, donuk gözlerle onu seyre dalarsınız.

O anda, en ince ayrıntılara varıncaya kadar hiçbir şey dikkatinizden kaçmaz.

Titreyen ellere, şişen mavi mavi damarlara, gözyaşlarına bulanan yanaklara, dizemli denebilecek hıçkırıkların sarsıntısıyla dağılan saçlara, nemli kirpiklerin üzerinde titreşen parlak damlacıklara ve sonu gelmeyen gözyaşı selleriyle gittikçe ıslanan mendile baktıkça ağzınız hayretten açık kalır.

Düşünün ki, bu sizin annenizdir.

Karşınızda şu zavallı, bitkin haliyle duran kadın, size birçok kereler ağlamamanızı söylemiş olan annenizdir. Daha sonra onun kırmızı yüzünü, şişmiş ıslak gözlerini görerek içinizden öyle bir gülmek gelir ki, bunu bir türlü tutamazsınız ve bu davranışınızın doğru olmadığını bile bile o anda kahkahayı koyuvermek, ya da masanın altına saklanmak gereğini duyarsınız.

Bu da gelip geçince, siz de oturup ağlamak istersiniz, yoksa içiniz rahat etmez, çünkü anneniz hâlâ kendi kendine ağlamaktadır.

Bunu şimdi utanarak söylüyorum, ama annemi bu durumda gördükten sonra onu bir daha eskisi kadar gözümde büyütemedim. Sanki onun hep ağladığını duyar, yüzünü görür gibi olurdum. Tabii, büyüdüğüm zaman bunu daha bir anlayışla karşıladım. Ama o günkü duygularım böyleydi işte.

Babam hiç oralı olmadı. Bu durum karşısında onun ne düşündüğünü şimdi anlıyorum. O bir babaydı ve ailenin tek reisiydi; girenden çıkandan o sorumluydu. Otoritesi sarsılmış olduğu için de en uygun gördüğü şeyi yapmıştı. Vicdanı bu yüzden rahattı. Annemin ağlamasına da göz yumdu, çünkü bir kadının başvuracağı en son çarenin gözyaşları olduğunu biliyordu. Aslında, bir kadın bundan öteye de gidemezdi, hele o iyi bir kadınsa. Ben de bütün varlığım üzerine, annemin böyle iyi bir kadın olduğuna yemin ederim.

Ablalarım da annemle birlikte ağlıyorlardı. Ceridwen tabakların üzerinden doğru bir anneme, bir ibrikteki suyun kaynamasını ocağın başında durup bekleyen küçük ablama bakıyordu. O zaman Angharad on yaşlarında, Ceridwen ise ondan beş yaş daha büyükçeydi. Angharad'ın bir şeyler söylemeye niyetlendiği yüzünden belli oluyordu. Eğer ürküterek uyandırdığınız bir kedinin o anda gözlerinin ne biçim baktığını hiç görmedinizse, Angharad'ın gözlerinde de nelerin okunduğunu hiçbir zaman anlayamazsınız.

Boyu anneminki kadardı. Karlı bir gökten daha açık bir renkte, böylesi olamaz diyebileceğiniz irilikte ve durulukta gri gözleriyle sarışın bir kızdı Angharad. İşte bu gözler bütün canlılığı ile üzerinize dikilince, için için ezilip ufaldığınızı hissederdiniz.

Angharad, anneminkine benzeyen gür ve pürüzsüz sesiyle, «Anne,» dedi, «ağabeylerime bakmak için ben de onların yanına gidiyorum!»

Annemin hıçkırıkları kesildi, sonra da hızla ablama doğru dönüşüyle babam yerinden sıçradı.

Annem, beni tepemden tırnağa kadar donduran bir sesle, «Angharad,» dedi, «sen susmayacak mısın?»

Angharad, «Anne, ben de onların yanına gidiyorum,» dedi.

Annem, «Hemen git,» diyerek ayağa kalktı, «arka tarafta bulaşıkları yıka. Ağzından bir kelime daha işitmeyeyim, yoksa şamarı yersin suratına, küçük hanım. Haydi, şimdi git.»

Babam iskemlesini geriye doğru sürerek bana baktı.

«Gel, oğlum,» dedi, «biz seninle dağa gidelim, orada başımızı dinleriz.» Sonra anneme dönerek, «Angharad'ı sana bırakıyorum,» dedi. «O, bu işin nereye varacağını umarım ki düşünür. Kızılcık sopam hâlâ duruyor. Gel, oğlum.»

Masanın başından sevinçle kalkarak, kasketimi ve babamın bastonunu almaya koştum. Babamla birlikte gezmeye bayılırdım. Eğer o benimle olduğu gibi öbür oğullarıyla da böyle gezintilere çıksaydı, aile içinde bu tür çekişmelere yer kalır mıydı acaba diye çok kereler merak etmişimdir. Babamı sadece evdeki haliyle tanımış olsaydım, belki ben de ötekiler gibi davranırdım. Ama dağda gezdiğimiz zamanki halini de bildiğim için, ona karşı bütün ömrüm boyunca sevgi ve saygı duydum.

Hatırladığım kadarıyla, babam benimle bir kez olsun bir çocukla konuşur gibi konuşmamıştı. Yanında olduğum zamanlar beni büyük bir adamdan ayırt etmezdi. Bu yüzden de Bron'un bana Koca Adam demesine hiç şaşmamalı. Küçükken ne öğrendimse hepsini babama borçluyumdur; söylediklerinde ne bir yanlış, ne de boş bir taraf bulmuşumdur.

Ama belki de, iyi ve doğru olarak benimsediği kavramlar, bizlerin yetiştiği o günler için iyilik ve doğruluktan uzaktı, yahut belki de bu kavramların uygulanmasında bizlere büyük bir baskı yapıyor, veya sert bir dil kullanıyordu da bu yüzden karşısındakiler kendisine cephe alıyorlardı.

O gün ırmak boyunca bir hayli yürüdükten sonra dağa tırmandık.

O zamanlar köyümüz, rastlanabileceklerin en güzellerinden biriydi. Tarlalardan esen rüzgârla, dağları kaplayan çiylerle her taraf öylesine yeşil, iç açıcı ve pırıl pırıldı ki, diyebilirim burası bir cennetti. Irmak pek geniş sayılmazdı, karşıdan karşıya ancak yirmi adım kadar bir uzaklık vardı,

ama çok berraktı; köpürerek akıp giden suyun dibindeki en ufak çakıl taşına varıncaya dek görebilirdiniz. Üstelik, içinde balıklar kaynaşır, bunları yakalamak için kamış kullanmak kimsenin aklına bile gelmezdi. Babam da bana, Bayan Tom Jenkins'lerin oradaki düz kaya parçasının üzerinden alabalıkları elle yakalamayı öğretmişti.

Saatlerce orada oturup, taş atarak küçük alabalıkları uzaklaştırır, büyük bir tanenin gelmesini beklerken, yakalayabilmek için planlar kurardık.

Önce gömleğinizin kolunu ta pazınıza kadar sıvayacak, sonra da avucunuzu açıp kolunuzu suya daldıracak ve kıpırdamadan duracaksınız. Bazen de ırmak öyle soğuk olur ki, elinizi soktuğunuzda bağırmak gelir içinizden, ama aldırmayacaksınız, madem balık istediniz, elbette cefasını çekeceksiniz.

Demeye kalmaz, koca bir balığın ağır ağır yaklaştığını görürsünüz. Bu sırada onun da kendini düşündüğünü, bütün dikkatini harcadığını aklınızdan çıkarmayacaksınız, yoksa akıllı, cins bir alabalık gerisin geriye kaçtığı gibi, yetişemeyeceğiniz bir yerde durup sizinle alay eder. Gerçekten de bu böyledir, başımdan geçtiği için bilirim.

Ama bir de bu alığın biriyse, o zaman burnunu parmaklarınıza dayar, sürtünüp durur. Sıra şimdi sizdedir. Parmaklarınızı usulca balığın karnına doğru büküp, onu avucunuzun içinde kavrayıverirsiniz. Bazen balık silkinip elinizden kaçar, ama çoğunlukla da yakalanır. Sonra parmaklarınızı harekete geçirir, ne yapıp edip serçeparmağınızı balığın galsamesine takarsınız.

O zaman da bu iş bitti demektir.

Onu şöyle bir silkeleyip, kolunuzu sudan çıkartırsınız. Balık artık önünüzde, kayanın üstünde çırpınıp durmaktadır.

İşte size akşam yemeği için taptaze bir alabalık.

Annem bunları, ekmek kırıntısı, tereyağı, maydanoz ve limon kabuğu ile birlikte yeşil pırasa yapraklarına sarıp ocağın üstündeki sıcak bir taşa koyardı. Cennette eğer bundan daha güzel bir yemek varsa, oraya gitmek için can ata-

rım ben. Ama bu sözüme bakıp da, sakın günahkâr bir insan olduğumu sanmayın.

Bakın, şimdi de yine ırmağın kıyısındayım.

Sakin sakin akan ırmakla, tertemiz, yıkanmış taşlarla, yemyeşil bir çevreyle, gölgelerini suda boğmaya çalışan ağaçlar ve gerilerde yükseldikçe yükselen dağla güzel bir yerdi burası.

Kuşların yuva yapmaya başladıkları sıralarda, bu yuvaları arayıp bulmak ve onların içlerindeki yumurtalara bakmak için biz de çok kereler çıkar dolaşırdık, ama tek bir yumurta bile almazdık. Babam onlara el sürmeme hiçbir zaman izin vermezdi, hatta öbür çocuklara bile yasak etmişti bunu. Sanırım bu yüzdendir ki, vadimizin kuştan yana bir sıkıntısı yoktu. Ne tuhaftır, kuşlar ortalıktan çekilene kadar onların varlıklarının farkında bile değilsinizdir.

O gün öğleden sonra iki tane alabalık yakaladık. Bunları dağın yukarı başına kadar taşımak üzere kasketimin içindeki yaprakların arasına yerleştirdim. Rüzgârın önüne katılıp itelenen güzel kokular vardı o günlerin havasında; herhalde, çeşit çeşit yabani çiçeklerden, o zamanlar oralarda yetişen mis gibi çayırlardan gelirdi bunlar. Hele o günkü kokular öylesine keskindi ki, babam ciğerlerine sindirmek için sık sık durdu. Ciğerleri temiz havayla dolu bir insanın dert yüzü görmeyeceğini bana defalarca söylemişti. Ayrıca, Tanrının, suyu vücutlarımızı, havayı da dimağlarımızı temizlemesi için yarattığını anlatmaya çalışırdı her zaman. Böylece, arada bir durarak derin derin nefes alıp verdiğimizi, tekrar dağ yolundan yukarıya doğru yürüdüğümüzü, geçen bahardan bu yana boy attığını fark ettiğimiz bir fidanı belki parmağımızla gösterdiğimizi, ya da Davies'lerin odun deposunun yanındaki tavşankulağı tarhında bir şeyler yetişti mi diye oraya şöyle bir göz attığımızı görürdünüz.

Biraz yürüdükten sonra içimde bir ürperti hissetmeye başladım. Çünkü tam o sırada dağı bir baştan bir başa aşmış, Davy'nin işçilerle konuştuğunu gördüğüm tarlaya yaklaşmıştık. Günlerden cumartesi olduğuna göre erkekler işte değillerdi. Onların burada olabileceklerini düşündüm.

«Baba,» dedim, «öteki vadiye doğru yürüyelim mi?»

Babam, «Hayır, oğlum,» dedi. «Tepeye kadar çıkıp döneceğiz. Daha kilise için yazılacak birtakım yazılar var. Hem, bizim ne işimiz var orada?»

«Ivor'la Bron'u görürdük,» dedim. «Bizi karşılarında görünce şaşırırlar babacığım.»

Babam, «Evet,» dedi. «Böyle bir günde kendimi orada bulursam asıl şaşıran ben olurum. Doğru tepeye, oradan da bize, eve.»

Bir şeyler düşünüp, babamı bu tarladan uzaklaştırmaya çalışıyordum, hatta dağdan aşağı yuvarlanmayı bile aklıma getiriyordum. Yapmasına yapardım ama, bu kez de çitler buna engel olur, beni yolumdan alıkordu.

Bakkal Meredith'lerin tarlasının çitini aşmamızla birlikte zaten olanlar oldu. Biraz daha yüksekteki iki tarla ötede toplanmış olan bir sürü adamın başlarını görebiliyorduk, ama tepeye tırmandığımız, rüzgâr da onlara doğru estiği için onların seslerini açıkça duyamıyorduk.

Babam birdenbire durdu.

«Buradan mı gelmiştin?» diye sordu bana.

«Evet, baba,» dedim.

Bana bakıp, «Anlaşıldı,» dedi. «Demek bunun için öbür vadiye gitmek istiyordun, ha? Aferin sana oğlum.»

Gözcüler babamı görmüş olacaklardı ki, bir tanesi üzerimize doğru koştu; sanki bir karış yüksekliğinde bir şeymiş gibi çiti aşıverdi.

«Bay Morgan,» diye bağırdı. «Davy oraya kadar gelmenizi rica ediyor.»

Babam, «Davy'nin benden istediği nedir?» diye seslendi.

Mog yaklaşarak, «Bu adamların hepsi öbür vadilerden,» dedi, «bir sürü başka başka yerlerden. Büyük şeyler konuşuluyor, efendim.»

Babam, «Yalan değil, büyük şeyler,» dedi. «Bir sürü kuru gürültü. İncir çekirdeğini doldurmayan şeyler. Davy nerede?»

Mog, parmağıyla işaret ederek, «Hemen şurada, Bay Morgan,» dedi. «Biraz sonra toplantıyı açacak.»

Babam, «Ne kısmetli insanlarmış şu toplantıdakiler,» dedi. «Pekâlâ, Mog. Gelirim. Sen Huw'a göz kulak oluver, e mi?»

Bir şeyler söylemenin yarar sağlamayacağını bildiğim için, babam öbür çitin kapısından geçip, adamların toplandığı çayıra giderken, ben de Mog'un yanında kaldım.

Ama o uzaklaşır uzaklaşmaz ben de arkadan dolanıp oraya gitmek istediğimi söyledim Mog'a. O da bana, koşup böğürtlen çalılarının ardındaki bir taş yığınının üstüne çıkmamı, gerektiği zaman da hemen yanına dönmemi söyledi, yoksa babam onun kulaklarını kesip çorbasına katarmış.

Güzel. Hemen fırladım, böğürtlenlerin arkasına varıp da gözden kaybolur kaybolmaz, koyunların geçtiği bir aralıktan sıyrıldım ve bir hamle daha yaparak kalabalığın içine daldım; ileriye doğru kendime dikkatle yol açtım. Adamların arasından, küçücük bir boşluktan babamı görür görmez olduğum yerde durup kaldım.

Çevremdekilerden fısıltı halinde bir sürü konuşmalar duyuluyordu. Sanki hepsi de ciddi bir şeye karar vermiş gibiydiler. Önlerde, eğik, yassı bir kayanın üstünde, Davy, Dai Griffiths ve şimdiye kadar hiç görmediğim bir sürü adam, hep birlikte babamla konuşuyorlardı. Babam ellerini önünde kavuşturmuş, gözlerini kapamış, onları dinliyordu. Söylenenlerin bir kulağından girip öbür kulağından çıktığını bildiğim için gülmekten kendimi alamadım.

Hepsi teker teker babamı kendi düşüncelerine inandırmaya çalıştılar, hepsi de teker teker umutlarını kestiler. En sonunda, Dai, kayanın kenarına doğru ilerleyip, ellerini kaldırdı.

Herkes sustu.

Yukarılardaki eğreltiotlarını, kendinden başka her şeye 'hışş' diyen rüzgâr kımıldatıyordu yalnız.

«Çocuklar,» diye bağırdı Dai, «en doğru ve uygun bulduğumuzu yapmaya karar vermeden önce bir kere de Gwilym Morgan'ın söyleyeceklerini dinlemeniz gerekiyor. Haksızlık etmeyelim şimdi.»

Adamlar yerlerinde kımıldandılar. Derinden mırıltılar gelmeye başladı. Babam ileriye çıkıp, kayanın ucundan çev-

resine, aşağıdaki köye, sonra da yukarıya, göğe bakınca bu mırıltıların yerini coşkun alkış sesleri aldı. Babamın dua ettiğini biliyorum. Ötekiler de bunu anlamış olmalıydılar ki, önce alçaktan birtakım hışırtılar duyuldu, sonra bütün kasketler çıktı, bütün başlar öne eğildi.

Babam, «Çocuklar,» dedi, «eğer yapmak istediğiniz şeyler vicdanlarınızı rahatsız etmeseydi, böyle dağ başlarında değil de, herkesin konuşulanları duyabilmesi için aşağıda, köyde toplanırdınız. Dinleyin. Burada bulunuşum, Tanrının isteği diyebileceğim bir rastlantıya bağlıdır. Gelmek istemiyordum, ama mademki şimdi buradayım, şu son aylarda zihnimi kurcalayıp duran şeyleri sizlere söyleyeyim. İsteklerinizde haklısınız, gelgelelim, istediklerinizi elde etmek için yanlış yol tutmuşsunuz. Akıl yoluna başvurmadan kuvvete sarılmak iyi sonuçlar vermez. Akıl yolu da sabır ister. Eğer sabır için kemerleri sıkmak gerekiyorsa, kemerleri sıkmak gerek. Kin dolu kalplerle Tanrıdan yardım isteyemezsiniz, bu yardımı görmedikçe de hiçbir şey elde edemezsiniz. Bir sendikada birleşeceğinizi söyleyip durmanın da bir yararı olmaz, eğer bir sendikanın amacı hakkında hiçbir fikriniz yoksa. Daha dolgun ücretler mi istiyorsunuz? Bu dolgun ücretleri sendika olmadan da alabilirsiniz, hiç değilse alınabilecek en iyi ücret kadarını. İşverenlerin hepsi insafsız değildir, ama onlar size her istediğinizi, kalabalıksınız, korkutursunuz falan diye de vermezler. Akıl ve uygarca davranışlar sizin başlıca silahımızdır. Eğer davanızda haklıysanız, içiniz de rahatsa, Tanrı her zaman sizinle beraberdir. Onun yardımı olmadıkça da kimse bir adım ileri atamaz.»

Ama adamlar tedirgin olmaya başlamışlardı. Çevremde birtakım bağırışmalar duyuyordum ama bu kalabalığın arasında boyum öylesine kısa kalıyordu ki, söylenenlerin hiçbirini işitemiyordum. Babamın konuşmasını sürdürmeye çalıştığını fark ettim, ama tam o sırada arkamda duran bir adam omuzlarımdan yakaladığı gibi beni kendine doğru çevirdi.

Eğilip bana sokularak, «Sen Huw Morgan'sın,» dedi. «Bunların en küçüğü. Senin moruğu duyabiliyor musun?»

«Moruk değildir benim babam,» dedim. «Hem, o bunu bir işitseydi, alırdın cevabını.»

Başka bir adam gülerek, «Haa!» dedi. «Moruğun bir eşi de bu. Vallahi Morgan'ın ta kendisi.»

Kaçmaya fırsat bulamadım. Omuzumdan tutmakta olan adam beni yakaladığı gibi başının hizasından yukarıya kaldırıverdi.

«Morgan,» diye bağırdı, «işte sen kemerini sıktığın zaman kemerini sıkamayacak olanlardan biri. Bende de bunlardan beş tane var.»

Bir kükreme babamın sesini yarıda kesti. Yere bırakılıp unutulmadan, çevremde bağırışan adamları görebildim. Var gücümle kalabalığın arasından bir ileri bir geri koşa koşa, koyunların çitten geçtikleri aralığa ulaştım ve dönüp arkama baktım.

Babam kayanın üstünde Dai Griffiths'le konuşuyordu. Davy de kalabalığı yatıştırmaya çalışıyordu. Babamın başını sallayıp, kayadan aşağıya inmek üzere yürüdüğünü görünce, tekrar Mog'un yanına koştum.

«Şeytan,» dedi, «ben de seni bir yere saplanıp kaldın sanmıştım. İşte baban da burada.»

Babama şöyle bir bakışım bana yetti de arttı. Mog bir şeyler söylemek üzereydi, ama vazgeçip onun yerine kısık kısık ıslık çalmaya başladı.

Babamın yüzü bembeyaz kesilmiş, gözlerinin altına mor mor lekeler düşmüş, gözlerinin akları kanlanmıştı. Bu gözlere bakınca, insanın tüyleri ürperirdi.

Ama o yine de gülümsüyordu.

«Gel bakayım, oğlum,» dedi. «Teşekkür ederim, Mog.»

Mog, «Bir şey değil, efendim,» dedi ve kasketini çıkardı.

Dağın tepesine çıkana kadar tek bir kelime konuşulmadı. Oysa, bütün yol boyunca adamların sesleri duyulabiliyordu. Hatta arkamıza dönüp bakacak olsak, her an onları görebilirdik. Çitlerin üzerinden aşıp, çit kapılarından, tarlalardan, çayırlardan geçerken; kayaları tırmanır, karaçalı ve

böğürtlen çalılarına sürtünürken, gözlerimi, belki onda bir değişikliğe rastlarım diye bir an bile babamdan ayırmamaya çalıştım, ama bütün bu tırmanışın sonunda, en ufak bir değişiklik olmadı onda.

Dağın tepesinde, öbür vadiye bakan kayaya oturup, dirseklerinin üzerinde geriye doğru yaslandı.

Onu biraz kendi başına bırakmak düşüncesiyle uzaklaştığım sırada, «Gel oğlum, otur bakayım şuraya,» diye seslendi. «Yoksa babandan korkuyor musun?»

«Hayır, baba,» dedim. «Belki düşünmek istiyorsundur diye aklımdan geçti de.»

Babam, «Ben artık düşünmeyi bıraktım, Huw,» dedi. «Benim düşünce tarzımın modası çoktan geçmiş. Korkunç. Gerçekten de öyle.»

Bir süre sessiz sedasız oturup aşağıdaki vadiyi seyrettik. Burada rüzgâr sanki daha tiz bir ıslık çalmak için dudaklarını ıslatıp büzmüş gibi esiyordu, ama ezgileri soğuktu. Çok geçmeden titremeye başladım. Babam gözlerini vadiye dikmiş bakıyordu, ama ben uzun bir süre, onun vadiye dalan gözlerini kendime çevirtmemek için ona bakmadım.

Aşağıdaki vadinin o donuk yeşilini, açıklı koyulu kahverenkleriyle sürülmüş toprakların ve eğri büğrü çitlerin çevrelediği toprak kareciklerinin nasıl yamalı bir yatak örtüsüne benzediğini hâlâ hatırlarım. Çiftlikler mini mini beyaz kibrit kutuları gibi görünüyor, koyunlar da kedi yavrularını andırıyordu. Hele, bunlar hiç kıpırdamadan dursalardı, küçük birer kaya parçası sanılırdı.

Yalnız bizim Vadi'de, kuru, kara, sıska parmaklarını bu parlak yeşilliğe daldıran bir kömür ocağı vardı. Burada, yükseklerde ise, her şey sakin ve duruydu; hatta rüzgâr bile hızla esiyor olmasından ötürü daha mutlu sesler çıkarıyor, neşeli bir telaş içinde Vadi'mizden gelip burada hızını alıyor, keskin, sert soğukluğuyla bizi sıyırarak aşağıdaki ılık tarlaların üzerine yayılmak ve güneşte çayıra salınmış atların yelelerini taramak için acele ediyordu.

Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, babam, «Ne yazık, Huw, oğlum,» dedi. «Hem de ne yazık. Burada her

şey güzel, her şey yerli yerinde, düzen içinde. Bizlerde ise, çirkinlik, kin ve akılsızlıktan başka bir şey yok.»

«Bunlar neden ileri geliyor, baba?» diye sordum.

Babam, «Kötü düşüncelerden, açgözlülükten, Huw,» dedi. «Her şeye göz dikmek, her şeyi almak ve hiçbir şey vermemekten. Dünya bambaşka bir kavram üzerine kurulmuştur. Eğer istediğini doğru yoldan isteyecek olursan, toprak sana her dilediğini verecektir. Yoksa hava alırsın. Aşağıdaki şu zavallı adamların hepsi hiçbir zaman elde edemeyecekleri şeylerin peşindeler. Asla elde edemeyecekler, çünkü isteme biçimleri yanlış. Her şey Tanrıdan gelir, oğlum. Her şeyi veren Tanrıdır; eline ne geçerse, onu Tanrıdan bilmelisin. Tanrı bizlere, eserinin meydana gelebilmesi için zamanı ve bu zamana dayanabilmemiz için de sabrı bağışlamıştır. İşte bunlardır senin çomağın ve desteğin.(*) Bir başkası sana ne derse desin, oğlum, sen derdine Tanrıdan derman ara. Ve korkarım, şu anda aşağıda başlayan şeyler, gelecekte senin de başına birçok dertler açacaktır.»

Babam gözlerini göğe dikmiş öyle konuşuyordu. Onun iyice yatışmış olduğunu görerek seviniyordum. Aslında çok sinirli bir adamdı, ama benden başka, o da sadece bir kere, evin dışında olmak üzere, bizlerden biri onu bu haliyle hiç görmemiştir.

«Haydi, artık eve gidelim,» dedi. «Annen sormadıkça da ona bir şey söyleme. Onun günlük dertleri kendine yetip artmıştır, bir tane de biz eklemeyelim.»

Çayırdan gerisin geriye yürümeye koyulduk, ama adamların hâlâ toplu bir halde bulundukları taraftan doğru değil. Uzun zamandan beri öbür vadileri seyretmemden ileri gelmiş olacaktı ki, tekrar bizimkini görünce bir üzüntüyle sarsıldım.

Bütün ırmak boyunca kıyılar, maden ocağının çirkef sularıyla kara kara duruyor, simsiyah ve yayvan binaların çirkinliği insanın içini kapatıyordu. Yamaçtan yukarıya doğru sürüne sürüne çıkan iki kulübe dizisi, sanki birbirinin benzeri iki hüzünlü taş yılan gibi, başlarını kaldırıp, ağızlarından

(*) Eski Ahit: Mezmurlar 23: 4 (Çev. Notu)

dört bir yana kendileri kadar kurşuni kayalar saçacaklardı. Bu kulübelerin öylesine cansız, öylesine kasvetli bir görünüşleri vardı ki, içlerinde o sıcacık ocak başlarının, o güzelim yemeklerin bulunabileceğini asla düşünemezdiniz.

Vadi'miz gitgide kara suratlı bir hal alıyordu. Cüruf yığını da büyüdükçe büyümüş, neredeyse evimizin yarı yoluna kadar gelip dayanmıştı. Çocuktum, küçücüktüm, ama çocuk da olsam, küçücük de olsam, bunun kötülüğünü anlayabiliyordum. Babama bunu böylece söyledim.

«Evet, Huw,» dedi ve bu kara yığınlara bakmak için durdu. «Bu işe toprak altından başlamalarını onlara çok eskiden söylemiştim, ama sözümü dinleyen olmadı. Şimdi, düşünülecek daha önemli sorunlar var. Bu ise, senin büyüdüğün zaman yapılacak bir iş. Hem o zaman, senin yapacağın daha bir sürü işler olacak.»

Köyden geçtiğimiz sırada kadınların hemen hemen hepsi kapı önlerindeydiler. Erkeklerin dağda ne yaptıklarını öğrenebilmek için bekleşiyorlardı. Kilisenin orada, babam, değirmencinin karısı ihtiyar Bayan Rhys'a selam verirken kasketini çıkardı ve eve kadar bütün yol boyunca da, herkes kendisini selamladığı için onu elinde tuttu.

Biz içeri girdiğimizde annem yalnız başına oturuyor, üzüntüsünü üzerinden atmışa benziyordu. Ama evde bir sessizlik vardı, tıpkı kedilerin sırtlarını kamburlaştırıp, sıçramaya hazır durumda bekledikleri zamanlardaki gibi bir sessizlik.

Babam anneme baktı, onun huyunu suyunu iyi bildiği için hiçbir şey söylemedi, ama potinlerini değişmeye gitmeden önce de bana sesimi çıkartmamamı işaret etti. Dolaba gidip taş tahtamı aldım. Onun üstündeki yazıları sildiğim sırada babam tekrar içeriye girdi.

O zaman annem yerinden kımıldadı. Babam gözlerini ona çevirdi.

Annem, «Gwilym,» dedi. «Angharad gitti.»

Babam, «Ya!» dedi. «Nereye?»

Annem, «Aşağıya, Beynon'lara gittiğini sanıyorum,» dedi.

Babam, «Dur,» dedi. «Ben gidip onunla konuşurum.»

Babam gittikten sonra annem bana çaydanlığa su doldurmamı, ocağa da bir iki kürek kömür atmamı söyledi. Ben bu işleri bitirince de beni yanına çağırdı.

«Huw,» dedi. «Büyüdüğün zaman nasıl bir insan olacağım merak ediyorum. Bakalım sen nasıl yetişeceksin.»

«Şey,» dedim. «Bir kere, ne olursa olsun, sen beni uzaklaştırmadıkça bu evden ayrılmam, anneciğim.»

Annem dalgın dalgın bana bakarak, «İnşallah dediğin gibi olur,» dedi. «Eğer bizlerden biri daha bu evden uzaklaşacak olursa, çocuk doğurduğum için pişmanlık duyacağım.»

«Öyleyse niçin doğurdun, anneciğim?» dedim.

Annem gülerek, «Hay Allah,» dedi. «Haydi, git işine. Gerçekten niçin? Saçımı süpürge etmek için herhalde.»

Ne var ki, bu soru, çocuk doğurma konusunda daha başka sorular sormaya yöneltti beni. Herkes bir şey bilmemezlikten geliyor, bilse bile, bildiğini kendine saklıyordu. Böyle konularda, bir kimsenin gerçeği anlatmasıyla sanki para kaybedecekmiş gibi davranması ne tuhaftır. Ama sonradan bu da anlaşıldı.

Babam Angharad'la birlikte geri döndüğü zaman annemin sevincini bir görmeliydiniz. Öyle sevinmişti ki, onu bir konuk gibi ağırlayarak baş köşeye oturtmuş, sırtından mantosunu almıştı. Angharad durgun ve düşünceliydi, ama içi rahattı, zorla geri getirilmediği de besbelliydi. Babam doğruca dışarıya çıkıp, arka tarafa, yıkanmaya gitti; dönünce de yazılarını yazmak için yan odaya kapandı. Bu süre içinde hiçbir şey konuşulmadı. Ama ben, annemin çatalın ucuna geçirdiği dört dilim ekmeği birbiri ardı sıra nar gibi kızarttım.

Akşamleyin ocağın başında kızarmış tereyağlı ekmeği yemek çok zevklidir. Ağzınızı özlü buğday kokusu saran nar gibi kızarmış kıtır kıtır ev ekmeğini, üstündeki güzelim et suyu peltesiyle dişlerinizin arasına alınca, ekmeğin göz göz deliklerinin içine, ışıkta parıldayan erimiş yağ damlacıkları işleye işleye dolar, ısırınca da gövdeye inmeye hazır

olur. Tereyağı da fena değildir hani. Ama ben tereyağını, yalnız uzunca kesilmiş bir dilim ekmekle yemeği daha çok severim. Hele tereyağı yayıktan şöyle bir saat önce filan çıkmış olup da henüz kendini koyvermemişse, bundan daha lezzetli bir şey bulamazsınız.

Annem, «Angharad,» dedi, «baban ne söyledi?»

Angharad, «Eğer yanlış bir şey yaptıysa, üzüntü duyduğunu söyledi, anneciğim,» dedi. «Bir de, ondan uzaklaşmak isteyişimin nedenini sordu.»

Annem çok şaşırmıştı.

«Ee, sonra?» dedi.

Angharad, «Ben de Bayan Beynon'un içkiye aşırı düşkünlüğünü öne sürerek ağabeylerime bakmak istediğimi söyledim,» dedi.

Annem elini kaldırarak, «Angharad,» dedi, «ne diyorsun?»

Ocağın ışığıyla gözleri parıldayan Angharad, «Doğru söylüyorum, anneciğim,» dedi. «Bugün bizim Davy'nin çorabındaki koca deliği görmedin mi?»

Annem, «Gördüm kızım, gördüm,» dedi. «Gwilym bu akşam hepsini buraya getirecek de yamayacağım.»

Angharad, «Ben gelirken getirdim,» dedi. «Ayrıca birkaç tane de gömlek getirdim. Potin silmek için bez istersen, anneciğim, git de Davy'nin yatak çarşaflarını gör.»

Annem tabağı dizinin üstüne koymuş, büyüyen gözlerini ateşe dikmiş, sesini çıkarmadan sakin sakin oturuyordu.

«Aman Allahım,» dedi, «oğullarımın bu geceden tezi yok oradan ayrılmalarını istiyorum. Yoksa, ben çıkıp giderim bu evden.»

Tabağını ocağın siperine bırakıp, yandaki odanın kapısına doğru gitmek üzere ayağa kalktı.

Yüksek sesle, «Angharad,» dedi, «Huw'a çay ver.»

Sonra kapıyı açıp içeri girdi.

Mutfakta çıt yoktu. Babamın annemle usul usul konuştuğunu, annemin de babama cevap verdiğini duyabiliyorduk, ama kapı öylesine kalındı ki, bu konuşmaların tek kelimesini bile anlayamıyorduk.

Angharad, «Dağa mı gitmiştiniz bugün?» diye sordu bana.

«Evet,» dedim. «Babam adamlara öğüt vermeye çalıştı, ama onlar babama bağırdılar.»

«Ağabeylerin de orada mıydılar?» diye sordu.

«Hepsi de oradaydılar,» dedim. «Ama hiçbiri babamdan yana çıkmadı.»

Angharad, «Haklılar,» dedi.

«Sen de mi babama karşısın?» diye sordum.

Angharad, «Evet, öyle,» dedi. «Aslında babama karşı değil de, onlara yaptırmaya kalkıştığı şeylere karşıyım.»

«Peki, nedir bu şeyler?» diye sordum.

Angharad sabırsızlanarak, «Eh, madem soruyorsun, söyleyeyim,» dedi. «Herkesin birleşerek şu işverenlerden haklarını istemeleri yolu dururken, babam kalkıp onlara, bu işin düzelebilmesi için dua etmeleri gerektiğini söylüyor.»

Bunun üzerinde biraz düşündükten sonra, «Öyleyse babam neden haksız oluyor?» diye sordum.

«Haydi bakalım, artık sus da ekmeğini ye,» dedi Angharad. «Dişlerinin takırtısıyla evi başımıza yıkacak kadar gürültü ediyorsun zaten.»

«Ama babam neden haksız oluyormuş?» diye sordum.

Angharad, «Çünkü dua etmekle hiçbir iş yoluna girmez de ondan,» dedi. «Dua ile ben şimdiye kadar hiçbir şey elde edemedim, ne de bir başkası etmiştir. Korucunun karısı Bayan Mostyn'ı bir gözünün önüne getir. Herkes onun için dua etti, ama o yine de ölüp gitti, hem de karnında bebeğiyle birlikte.»

Tam o sırada annem dışarıya çıktı ve babama çay hazırlamaya koyuldu.

Fincanı yandaki odaya götürürken, «Angharad,» dedi, «Bayan Beynon'lara kadar iniver; oğlanların nesi var nesi yok, hepsini alıp getir buraya. Borcumu pazartesi sabahı benim kendisine uğrayıp ödeyeceğimi de söyle ona.»

Angharad, «Peki, anne,» dedi ve ellerini çırpıp, şarkı söyleyerek koşa koşa arka kapıdan dışarıya çıktı.

Annem mutfağa gelince, yüklüğün içindeki yatağı eliyle işaret etti.

«Bundan sonra sen burada yatacaksın, Huw,» dedi. «Ağabeylerin de arka odada yatarlar. Onlar yetişkin çocuklar, sen ise daha çok küçüksün. Onlarla birlikte yatman doğru olmaz.»

İşte, ta o günden dün geceye kadar, Bron'larda kaldığım gecelerin dışında, başka hiçbir yerde yatmadım.

O gece ağabeylerim eve döndüklerinde, ben, yüklüğün kapalı perdeleri arkasındaki yatağımda yatıyordum ve böylelikle de bütün konuşulanları duyabiliyordum, ama bazen uyku öyle bir bastırıyordu ki, kendimden geçiyor, sonra da sıçrayıp uyanıyordum.

Ağabeylerim sanki tek başlarına girmeye korkuyorlarmış gibi hep birlikte içeri girdiler. Karanlıkta yatıp, tanıdığınız insanları dinlemek, onların konuşmalarını, kıpırdanışlarını, tanıdık birtakım seslerini işitmek, bildiğiniz ufak tefek hareketlerini sezmek ne gariptir. Bütün bunların karanlıkta olup bitmesi ve hafızanızda bütün açıklığıyla yer etmesi sizi güldürür; bu insanların sesleri ve gürültüleri yeter de artarken, onların varlıklarının ne işe yaradığını kendi kendinize sorarsınız.

Davy'nin konuşmaya başlamadan önce saçlarını arkaya doğru atışını işitebiliyordum, çünkü saçları hafif bir ıslık sesi çıkarıyor, iskemlesi gıcırdıyordu. Gwilym'i, yutkunurken gırtlağından çıkardığı inişli çıkışlı seslerle anlıyordum. Owen ise durmadan alnını ovuşturur, kulağını çekiştirirdi. Bu hareketin bir ses çıkarttığını pek sanmıyorum, ama yine de duyuyor, onun ne yaptığını biliyordum.

Babamın da orada olduğunu bildiğim, çıkardığı sesleri çok iyi tanıdığım halde ondan hiçbir ses kulağıma gelmiyordu. Ama yine de biliyordum ki o oradaydı, hatta Davy ile Owen hiç ses çıkartmadıkları halde onlar da oradaydılar. Konuşmadan oturmanın sıcak ve sakin bir havası vardır ki, bunu hissedersiniz. Aslında bu hava ne sıcaktır ne de sakindir. Üstelik, bunu ciğerlerinize çekecek olursanız da sıkıntı-

dan bunalır, ecel terleri dökersiniz. İşte bu durumlarda hep aynı duyguları duymuşumdur içimde babama karşı. Sanırım ağabeylerim de öyle.

Yüklüğün içindeki yatağımı bir fırına çeviren, yanaklarımdan kulağıma doğru ter damlacıkları süzülene kadar beni terleten işte bu duyguydu.

Akşam yemeğinde et suyu vardı, ama sanırım o sırada uykuya dalmışım, yoksa, altımdaki yatak çarşafım aklıma getirmedikçe onun orada olup olmadığını fark etmediğim gibi, onların da bütün konuştukları, bu yarı uykulu, yarı uyanık halimde, hiç şaşmaz, kendiliğinden kulağıma dolardı.

Sanki annem eliyle yatağımı gösterip benim orada yattığımı söylemiş gibi, usul usul konuşmasına rağmen beni uyandıran yine de babam oldu. Boğazını temizlemesinin çeşitli biçimleri vardı babamın; bunların hepsini de çok iyi bilirdim. Bu, şarkı söyleyeceği zaman başka, kilisede konuşacağı zaman başka, Kutsal Kitab'ı okuyacağı zaman başka bir biçim alırdı. Herhangi bir şey okuyacağı zaman ise yine başka türlü olurdu. Ancak bir hikâye kitabını okumak bunun dışında kalırdı, çünkü onun da ayrı bir biçimi vardı. Ama iş ciddi bir şeyi söylemeye gelince, o zaman da özel bir biçimi uygulardı.

Beni uyandıran bu oldu.

«Davy,» dedi, «burada en büyük sensin. Onun için seninle konuşacağım.»

Davy, «Peki, baba,» derken saçlarının gölgesi altından gözlerinin babama baktığını biliyordum.

Babam, «Senden bu evi terk etmeni istediğim zaman,» dedi, «yanlış bir iş yapmadığıma inanıyordum. Kardeşlerinin üzerinde senin iyi bir etki bırakmadığını düşünüyordum. Ama onların da senden farklı bir tarafları olmadığını gördüm. Huw bile parmak kadar boyuna bakmadan geceleri evden kaçıp gidiyordu. Bir aile yuvasında bu şekilde yaşanmaz. Size bunu söylemek istedim. Bu benim hakkımdır, ben sizin babanızım çünkü.»

Davy, «Buna karşı bir diyeceğim olamaz, baba,» dedi.

Babam, «İyi,» dedi. «Böyle bir şeyi yapmak beni de çok üzdü. Ailemle övünürüm ve sizin doğru bulduğunuz bir şey uğruna kendinizi feda etmeye hazır olmanız bana gurur verir. Başkalarının iyiliği için sıkıntıya katlanmak güzel bir davranıştır, ama dikkat etmeniz gerekir ki, yaptığınız doğru bir iş olsun, yarım yamalak bir iş değil. Bu yaptıklarınız benim aklıma yatkın gelmiyor. Eğer haklı bir durumunuz olsaydı, bugün orada hiç de öyle rezilce bir toplantı yapmazdınız. Bu toplantının bambaşka bir havası olurdu. Ama söylemek istediğim bu değil. Eğer anneniz yalvarmasaydı, pislik içinde yatıp kalktığınızı söylemeseydi, tekrar eve dönmeniz için ağız aşındırmazdım. Fedakârlık yapmanızı da, acı çekmenizi de anlarım, bunlar sizin için yararlı şeylerdir. Ama böyle kir içinde, pislik içinde yaşamakla ne bir kimsenin kendine, ne de bir arkadaşına hayrı dokunduğu hiç görülmemiştir. Benim oğullarımdan birinin buna nasıl katlandığına şaşıp kalıyorum.»

Davy, sandalyesini kımıldatarak, «Kaldığımız yer bir pansiyondu baba,» dedi. «Zaten başka bir yere gidemezdik. İşi bitirmemiz, adamları bir araya toplamamız gerekiyordu, zamanımız çok azdı.»

Babam, «Zaman az oldu mu da,» dedi, «o işten hayır gelmez. Bırak artık bunları. Bayan Beynon'u da görürüm elbet. Sizlere gelince, dediğim gibi, annenizin bütün durumunuzu anlatmasından sonra, geri dönmenizi kabul ettim. Ama yalnız bir şartla.»

Kısa bir süre sessizlik oldu.

O sıcak, sıkıntılı duygu büyüdükçe büyüdü içimde, neredeyse çatlayacağım sandım.

Davy, «O şart nedir, baba?» diye sordu.

Babam, «Artık hepimiz burada birer pansiyonermişiz gibi davranacağız,» dedi.

Kulağıma gelen seslerden, ağabeylerimin hepsinin yerlerinde doğrulup, gözlerini babama diktiklerini anlayabiliyor, tedirginliklerini sezebiliyordum.

Davy, «Ama baba,» dedi, «nasıl olur da sen kendini bir pansiyoner yerine koyabilirsin?»

Babam, «Koyarım,» dedi. «Çünkü ben de burada kalıyorum. Ama bu evde sözüm geçmiyor artık. Onun için, bir baba olarak değil de, bir pansiyoner olarak kalıyorum. Sözü dinlenmeyen bir kişiye kimse bir aile reisi demez. Benimki de dinlenmediğine göre, aile reisi sayılmam. Ancak barındığı için para ödeyen bir kimseyim ben. Bir pansiyonerim. Sen de, kardeşlerin de, öyle. Annenize gelince, o da bizlere bakacak olan biri. Hepsi bu kadar.»

Davy, «Buna çok üzüldüm, baba,» dedi. «Senin de benim gibi düşünmeni, hiç değilse beni anlamanı ne kadar isterdim.»

Babam, «Herhangi bir şey istemek için bile olsa, artık zaman çok geç, Davy,» dedi. «Yarın pazar, erkenden kiliseye gidilecek. İyi geceler hepinize.»

Davy, «İyi geceler, baba,» dedi. Öteki ağabeylerim de onunla birlikte babama iyi geceler dilediler. Ama şaşkınlıktan dillerini yutmuş gibi alçak bir sesle söylediler bunu.

Babam yukarı çıktıktan sonra, annem, «Şimdiden sonra işte böyle, Davy,» dedi.

Davy, «Evet, anne,» dedi, «biliyorum.»

Annem, «İyi,» dedi. «Yukarıya çıkınca şu eski gömleği de aşağıya atıver. Siz de, Owen, Gwilym.»

Ağabeylerim, «Peki, anne,» dediler.

Annem, «Sofrada konuşmak da yok,» dedi. «Pansiyonu ben işlettiğime göre, benim de istediğim bazı şeyler olacaktır.»

Davy, «Bak sen hele,» dedi ve eminim ki onu öptü. «Yarın ben de erkenden kiliseye gideceğim. İyi geceler, anne.»

Öteki ağabeylerim de, «İyi geceler, anne,» dediler.

Annem, «İyi geceler,» dedi. «Bir gün daha geçseymiş, çorapların yırtılıp bacakların ortaya çıkacakmış, Davy. Ne ayıp.»

Gwilym, «Sen Owen'ınkileri görecektin, anne,» dedi. «Bir adım daha atacak olsaydı, bütün bütün çıplak kalacaktı.»

Owen, «Sus be,» dedi.

Annem yatmaya giderken öyle mutluydu ki, bundan ötürü sevinç duydum.

ALTINCI BÖLÜM

Bundan sonra uzun bir süre evin içinde barış havası esti. Bütün olup bitenleri kavrayabilecek yaşta değildim. Bildiğim, sadece görüp işittiklerimdi. Çoğu zaman da keşke daha fazla görmüş ve işitmiş olsaydım diye bir istek duymuşumdur içimde. Yine de, burnunu her şeye sokan geveze bir oğlandan daha kötü bir şey düşünülemeyeceğine göre, hiçbir zaman böyle olmadığıma seviniyorum.

Bütün aile sofraya yine her zamanki gibi oturuyordu, ama bu defa odada bambaşka bir hava esiyordu. Hatta Bronwen geldiği zamanlar bile herhangi bir değişiklik olmuyordu. Hepimiz sanki aklımızdan geçenleri söylemekten korkuyor gibiydik. Öyle sanıyorum ki, bunun nedeni bir tartışmaya yol açabileceği korkusuydu. Gülüşüp şakalaşmak dururken de, bu halimizi gören, sofrada bizimle birlikte bir vaizin oturmakta olduğunu sanırdı.

Davy dağa gitmeyi sürdürüyor, öbür ağabeylerim de onunla birlikte gidip geliyorlardı. Ama artık açıktan açığa, öyle pencereden falan değil de, ön kapıdan çıkıp yine ön kapıdan giriyorlardı. Bu arada Davy öbür vadilerdeki adamlarla buluşuyor ve hep birlikte bir sendika kurma konusunda anlaşmaya çalışıyordu. Böylece de, bir grup işçi şikâyetçi olduğunda, bütün işçiler işi durdurup, maden bölgesinin çalışmasını sekteye uğratacaklardı.

Onların o zaman tartışmış oldukları, bugünün yürürlükteki yöntemleri gerçekleşti ve Davy haftalarca süren çalışmalarının sonunda istediğini elde etti. Bu olay bir yangın gibi öbür vadilerde de kendini gösterdi. Bütün gençler buna katılmışlardı, ama babam gibi yaşlılar bununla ilgilenmiyorlardı.

⁂

Davy babamla saatlerce tartıştıysa da sonunda vazgeçmek zorunda kaldı. Babamın bu işe aklı yatacak olursa, yaşlılardan birçoğunu kazanabileceğini biliyor ve bu yüzden de onu inandırabilmek için böylesine çaba harcıyordu.

Bir gece babam, «Hayır, Davy,» dedi. «Ben bu işe hiçbir zaman katılmam. Ben yaşını başını almış bir adamım, kendi sorunlarımı kendi bildiğim gibi hallederim. Kimseden bir yardım istemiyorum.»

Davy, «Peki ama, baba,» dedi, «son grevde sözcü sendin. Onunla bunun arasında ne fark var?»

Babam, «Hem de pek çok fark var,» dedi. «O zaman bizler ne istediğimizi biliyorduk. Bunu anlatmak da elimizdan geliyordu. Hepimizi etkilemişti bu mesele. Benim sözcü olmam da bir rastlantıydı.»

Davy, «İşte bizim de yapmak istediğimiz bu ya,» dedi. «İsteklerimizi belirtiyor ve oybirliği ile bunu destekliyoruz.»

Babam, «Felaket de bundan doğuyor,» dedi. «Siz gençler sadece elde etmek istediğiniz şeyin ardına düşen üç beş kişiden meydana gelmiş bir güruhsunuz. Öyleyse, ben her türlü isteğe karşıyım. Söz konusu istek olunca buna bir neden gösterilmez, neden gösterilmeyince de onda bir anlam aranmaz. Bilmem ne birliği ile desteklemek mi ne diyorsanız, işte o uzun lafa gelince, neye yarıyor o?»

Davy, «Oybirliği ile, baba,» dedi. «Bu herkesin aynı fikirde olduğu demektir; işverenlerden de bize daha uygun koşullar sağlamaya yarar.»

Babam kelimeleri, «Oybirliği ile,» diye dikkatle heceledi. «Evet. Olduğundan başka türlü gelmiyor kulağa. Yani, kendi kendine düşünebilmekten yoksun, bir araya toplanmış ahmak maymunlar anlamına geliyor. Onlar adına konuşacak kimselerin kürek gibi dilleri vardır, kafaları da bomboştur. Dillerini dürmeğe kalksan, sığdıracak yer bulamazsın. Ben tanırım böylelerini.»

Davy, «Bunlardan biri de ben olacağım, baba,» dedi.

Babam, «Belki,» dedi, «ama ben olmayacağım herhalde. Bu da son sözümdür.»

Davy, «Bir gün gelecek ki, baba,» dedi, «sen de olmak zorunda kalacaksın.»

Babam, «Hele o gün bir gelsin,» dedi, «elbet bunu da düşünürüz, Davy.»

⁂

Ivor bu işin başından beri babamı tutuyordu. Davy ne dediyse onu bir türlü kendi yoluna sokamadı. Bu da aralarının açılmasına kadar işi vardırdı. Hatta bu yüzden Davy, Bronwen'le bile konuşmaz oldu.

Babamın bir pansiyoner gibi davranmasına, ağabeylerimin ise ona evin babası olduğunu hissettirmek için ellerinden gelen bütün çabayı harcamalarına, annemin de her türlü çareye başvurarak hepimizi bir arada tutmaya çalışmasına rağmen, yine de bir süre mutlu bir aile olarak yaşadık.

İşverenler, babamın bu sendika kurma fikrine karşı koyduğunu öğrenmiş olmalılar ki, kontrol amiri ihtiyar Bay Rhys ölür ölmez onun işini babama önerdiler. Tabii o da hemen kabul etti. Kontrol amirliğine getirilince de ücreti artan babam, müdürün bir alt derecesine ulaşmış, köyün en önemli adamlarından biri olmuştu.

Ama bir yandan da işçiler onun işverenlerin tarafını tuttuğunu ileri sürmeye başladılar. Bu tür konuşmalar onu Davy'nin dertlerinden daha çok üzdü. Herhangi bir kimsenin ondan şüpheleneceği, hele işçilere ihanet ediyor diye şüpheleneceği aklına geldikçe bu düşünceden nefret ediyordu. Ne var ki, dedikodulara karşı koyabilmenin bir yolu olmadığı gibi, bunlar da hiçbir zaman uluorta söylenmiyordu.

Bazı akşamlar babam bunları anneme anlatırdı, ben de duyardım. Annem onu tekrar mutlu kılabilmek için elinden ne gelirse yapmaya her an hazırdı, ama onun istediği annemin getireceği bir mutluluk değildi. Bunu işçilerden

bekliyordu. Onlara yaklaşmanın bir yolu yordamı kalmamıştı, zira eskisi gibi onu artık kimse arayıp sormuyordu. Bu değişikliğin farkına, adının duyuru tahtasına yazıldığı anda varmıştı.

İlk birkaç gün işçiler selam vermeden, sadece ellerini şöyle bir kasketlerine dokundurmakla yetinerek onun yanından geçtiler. Ama günler, üçü, beşi, sonra da haftayı bulunca, kimsenin kendisiyle iş konularından başka bir şey konuşmadığını görüp, şahsına karşı bir şüphe beslediklerini anlamaya başladı. Kontrol amiri olmakla ayıplanacak bir suç işlemişti sanki.

Annem, Ivor'un sözlerine kimsenin kulak asmadığını anlayınca, bu konuyu Davy'e açtı.

«Davy,» dedi, «nedir babana karşı bu olup bitenler?»

Davy, «Ne gibi, anne?» derken, elbette annemin ne demek istediğini biliyordu. «Mesele şu. Onun babam olduğunu herkes bildiği halde kontrol amiri seçilmesi çok tuhaf kaçtı.»

Annem, yarı öfkeli yarı tatlı bir sesle, «Niçin tuhaf kaçsın, oğlum?» diye sordu.

Davy, «Hem oğlu olduğum, hem de aynı çatı altında oturduğum için,» dedi. «İşverenlerin gözünde ben kışkırtıcı durumundayım. Babamın da bana karşı olduğunu biliyorlar. Neden Tom Davies ya da Rhys Howells dururken onu seçtiler? Aslında, işi babamdan daha iyi başaramazlar, burası doğru, ama her ikisi de kıdemli. Babamın seçilmesi benim suratıma ve benimle olanların suratlarına vurulan bir şamardır.»

Annem tabakları elinden gürültüyle bırakıp, «Boş laf bunlar, oğlum,» dedi. «Hiçbirinizin bir çocuktan farkı yok. Babanız her zaman iyi olan bir şeyi yapmıştır ve doğru yolu seçmiştir. Bütün vadilerde ondan daha üstün bir adam yoktur. Eğer bir gün sen ona benzeyebilirsen, Tanrı da senden hoşnut olur. Bu ahmak heriflere, babanın şimdi her zamankinden daha çok onlarla birlikte olduğunu söyle. Bekleyin siz, onun eline bir fırsat geçince görürsünüz.»

Davy, «Bu fırsat çıkana kadar bekleyeceklerini sanırım, anneciğim,» dedi. «Şimdi onlarla konuşmanın bir yararı olmaz. Sen asıl Ivor'un kulağını büksen daha iyi edersin. Böyle aptal aptal konuşmayı sürdürecek olursa hayatı tehlikeye girecek. İyisi mi, çenesini kıssın, yoksa kısarlar çenesini.»

Annem, «Davy Morgan,» dedi, «kardeşin hakkında nasıl böyle konuşabiliyorsun? Bunları duyacağım hiç aklıma gelmezdi. Eğer Ivor'un başına, babanın yanında çalışıp görevini yaparken bir felaket gelecek olursa, son nefesime kadar sana lanet okurum.»

Davy, «Anne, anne,» diyerek kollarını annemin boynuna dolamak üzere yerinden kalktı, ama o Davy'yi yanından uzaklaştırmak istedi. «Ivor'u çekiştirmiyorum, onu sadece uyarıyorum. Herifler korkunç, her türlü kötülüğü yapabilecek bir duyuş ve düşünüş havası içindeler.»

Owen, «Eğer Davy onların karşısında sıkı durmuş olmasaydı, babam da Ivor da şimdiye kadar çoktan tahtalı köyü boylamışlardı,» dedi.

Orada, sanki uykudaymış gibi dalgın dalgın oturan annemin yüzünde yeni yeni çizgiler beliriyor ve gözleri, üzüntüden daha kötü bir duyguyla büyüyordu.

«Demek işi buraya kadar vardırdılar?» diye fısıltı halinde konuşuyordu annem. «Ah, Davy, yavrum benim, olup bitenlerin sadece lafta kaldığını sanıyordum ben de.»

Davy annemi öperek, «Hayır, anne,» dedi. «İşin şakası yok. Adamlar bu sefer isteklerini yerine getirtme konusunda kararlı; herhangi bir kimsenin de engel olmaya çalıştığını görürlerse, bu ister babam, ister bir başkası olsun, gözyaşına bakmayacaklar. Şimdi de babamın yerine yeni bir kontrol amiri getirtebilmek için greve hazırlanıyorlar.»

Annem, «Sen de buna göz yumacak mısın?» dedi.

Davy, «Yirmi binden fazla insanın karşısında ben ne yapabilirim?» diye karşılık verdi.

«Yirmi bin mi?» diyen annemin gözleri, bunun ne kadar olduğunu hesaplamaya çalıştığı sırada, bir parlıyor, bir gölgeleniyordu.

Davy, «Yirmi bin, ya anneciğim,» derken çok üzgündü. «Ay sonuna kalmadan yüz bini bulacağa da benzer.»

Annem, «Ah, Davy, yavrum,» dedi ve ocağın yanıbaşındaki eski koltuğa çöktü. «Bu işin sonunu nereye vardıracaksınız? Bakalım, başımıza nasıl bir felaket getireceksiniz?»

Davy anneme yukarıdan aşağı dik dik bakarak, «Bu işlerin sonu diye bir şey yoktur ki, anneciğim,» dedi. «Yalnızca başlangıcı vardır.»

Owen, ağlamaklı, titrek bir sesle, «Kelam başlangıçta vardı,» dedi, «ve Kelam Tanrı nezdindeydi, ve Kelam Tanrıydı.» (*)

Davy saate bakıp, «Geç kalacağız,» dedi. «Anne, ben bu işin içinde bulunduğum sürece ne babama ne de Ivor'a bir şey olur. Ancak bu kadar söyleyebilirim.»

Annemi alnından öptü ve gitmek üzere ağabeylerime işaret etti. Onlar gittikten sonra annem dönüp bana baktı.

«Huw,» dedi, «sakın bunlardan babana söz etme.»

«Peki, anneciğim,» dedim.

Annem, «Yanıma gel,» deyince ona doğru ilerledim. «Adamların akşamleyin nerede toplandıklarını biliyor musun?»

«Biliyorum, anneciğim,» dedim. «Kiliseden Jones'ın tarlasının orada.»

Annem, «Ya! Demek orada, ha?» dedi. «Şimdi beni dinle, Huw. Bu gece baban nöbetçi. Sen beni oraya götüreceksin, bundan da kimseye söz etmeyeceksin; duydun, değil mi?»

İçime kuşku düşüren bir ifadenin annemin yüzünde belirdiğini görerek, «Evet, anneciğim,» dedim.

«Pekâlâ,» dedi annem. «Angharad ve Ceridwen neredeyse gelirler. Sakın onlara bir şey söyleyeyim deme, yavrum.»

⁂

(*) Yeni Ahit; Yuh. I: 1. (Çev. Notu).

Ablalarım yatmaya gittiğinde, ben üç çeyrek saatten beri, perdeleri çekilmiş olan yüklükteki yatağımdaydım. Onlar uzaklaşır uzaklaşmaz da, peleriniyle beresini almak için annemin dolabı açtığını ve bunları örten kâğıdın çıkardığı hışırtıyı işittim.

Sonra perdeleri yana çekip, kendini ışığa siper ederek bana baktı.

Hafif bir sesle, «Huw,» diye fısıldadı, «uyuyor musun?»

«Hayır, anneciğim,» dedim.

Gözleri yaşaran annem, «Seni bu sıcak yatağından çıkarmak günah olur,» dedi. «Sen uyu benim yavrum. Ben kendi başıma da bulurum yolu.»

«Hayır, anneciğim, olmaz,» dedim. «Irmağa düşebilirsin.»

«Haklısın,» dedi. «Ben de bunu düşünüyordum. Öyle uzun zamandan beri ayağımı evden dışarıya atmadım ki, gerçekten, buradan kiliseye gitmeye kalksam yolumu kaybedebilirim.»

«Hemen giyineyim, anneciğim,» dedim. «Seni bir dakikada oraya götürürüm.»

Annem, «Hadi öyleyse,» diyerek pantolonumu eline aldı. «Ne kadar da babana benziyorsun.»

«Daha iyi ya,» dedim.

Annem bu lafıma oturup güldü.

Giyindikten sonra arka kapıdan çıktık. Dai Ellis'lerin ahırının hemen oracıktaki patikadan yürüyüp, küçük tahta köprüden geçtik. Bu köprü, karşıdan karşıya üzerine basılarak geçilen ırmaktaki taşlardan biraz daha yüksekçeydi.

Kıyıların üst hizasına kadar yükselen ırmak hemen hemen donmuştu. Artık kıştan çıkmak üzereydik, ama hava yine de soğuktu ve karlayacağa benziyordu. O gece kar kokusunu, yağmur kokusu gibi duyabiliyordum. Yalnız bu koku daha soğuktu ve onun ekşimsi tadı, gözlerime kadar sanki bütün burnumu yakıyordu.

Köprünün kütükleri üstünde yürürken, annem, «Dikkat et, Huw,» dedi. «O kadar küçüksün ki, bunların arasından sıyrılıp ırmağa düşebilirsin. Ver elini bana.»

Elimi annemin manşonunun içine soktum ve yokuşu birlikte tırmanmaya koyulduk. Annem beni pelerininin altına almıştı. Yolu görebilmem için sadece suratım dışarıdaydı.

Annemin oraya niçin gittiği sorusu aklıma takılmamıştı. Böyle bir şeyi düşünmem gerektiğini aklıma getiremiyordum. Ama annemin her tarafımı saran sıcaklığını hissediyor, yolun kötü olmadığı yerlerde onun fısıltı halindeki konuşmasını duyuyordum.

Bu taraflar daha karanlıktı, çünkü ağaçlar burada sıklaşıyordu. Gökyüzü de öylesine kapkaraydı ki, tepeleri görebilmenin imkânı yoktu. Sadece, iki yanındaki çimenlerden daha koyu duran patikayı seçebiliyorduk. Potinlerim taşlara çarptıkça çekiç darbelerini andıran sesler, çoğu kez de kıvılcımlar çıkarıyordu. Annem beni dürtünceye dek elimden geldiğince kıvılcım çıkarmaya çalıştım.

Annem, «Potinler parasız alınmıyor,» dedi. Nefesinden çıkan buğu sanki yüzünü bir peçeye bürüyordu. «Ökçelerini kaldırarak yürü, oğlum. Çakmaktaşı gibi çakıp durma.»

Dağın yukarılarına doğru yaklaştıkça, annemin soluk alması için defalarca durduk, ama her seferinde yine o önce davrandı. Geri dönmek umudu yoktu, iş ki, annem adımını bir kere atmaya görsün. Hatta korudan çıkıp çayıra geldiğimiz zaman, kar yağmaya başladığı halde, o yine de bir şey söylemedi, sadece beni daha sıkı tuttu, hepsi o kadar. Fazla uzaklaşmadan kar öyle bir bastırış bastırdı ki, konfeti yağmuru altında yürümeye çalışıyor gibiydik. Ama yolu çok iyi bildiğim için bir kere bile duraklamadım.

Annem, «Bu yerin nerde olduğunu bildiğinden emin misin, Huw?» diye sordu.

Bana doğru eğilince, beresinin üzerinde biriken karlar tepeme döküldü.

«Elbette, anneciğim,» dedim ve bu soruyu sormasına şaştım. «Emin olmasaydım söylerdim sana.»

«Babası tıpkı,» dedi. «Yürü bakalım öyleyse, Huw.»

Yokuşu tırmanmaya devam ettik, ama annem yorulmuş, bana yaslanmaya başlamıştı. Ona yardım edebildiğim ve yol göstermek durumunda olduğum için gurur duyuyordum. Biraz yukarımızda da adamların yaktıkları, tipi halinde savrularak yere fısıltılarla düşen ve ayaklarımızın altında gıcırdayan kar ordusunun gölgeleri ardında açmış koca koca kırmızı çiçeklere benzeyen ateş kümelerini gördüğümüz zaman, neler hissettiğimi elbet anlarsınız.

«Geldik, anne,» dedim, «işte oradalar, bak.»

Annem, «Tamam,» dedi. «Şimdi yavaş yürüyelim.»

Yanmakta olan ateş kümelerinden en büyük iki tanesine doğru ilerledik. Yaklaşınca, bunların kayanın üstünde yakılmış olduklarını gördüm. Düzlükte daha bir sürü ateş yanıyor, adamlar da bunların çevresinde duruyordu.

Kayanın önünde birisi konuşuyordu, ama bu Davy değildi. Tam kayanın dibine geldiğimiz sırada o da konuşmasını bitirip çekildi.

«Çabuk,» dedi annem, «şuraya çıkmama yardım et.»

Gerçekten de, bugüne kadar hiçbir şey beni böyle şaşırtmamıştı. Annem, pelerini karlara sürünü sürüne, kayaya tırmanıyordu. Tepeye ulaşınca, aşağıya, bana bakmak için döndü.

Adamlar hâlâ son konuşmacıyı alkışlamakta oldukları için, annemin bana ne söylediğini işitmekte güçlük çekiyordum.

Ellerini ağzına götürüp, «Huw,» diye seslendi, «sen oradan ayrılma.»

«Olur, anne,» diye ben de bağırarak karşılık verdim ve annemin, az önceki adamın konuşmasını yaptığı kayanın ön tarafına doğru dikkat ede ede geçişini seyrettim.

Adamlar annemin orada durduğunu gördükleri zaman alkışı kestiler, ama yağan kar, ateşten saçılan ışık ve du-

man yüzünden gözleri pek seçemediği için bunun kim olduğunu doğru dürüst anlayamadılar. Kayanın dibine yakın duran bazıları bunun bir kadın olduğunu görüp, ötekilere duyurmak için bağırmaya başladılar, oysa fark edebildikleri sadece annemin pelerininin karaltısıydı. Kardan korunmak için annem, manşonunu yüzüne siper etmişti.

Sonra bunu yüzünden çekip, konuşmaya başlayınca, annemin ne yapacağını merak ettim ve kayanın çevresini dolanarak ön tarafına koştum. Bunun kim olduğunu anlamak için, kayanın üstünde yanan ateşlerden birinin oradan bazıları kalkıp geldiler, ama annem konuşmaya başlar başlamaz hepsi oldukları yerde kalakaldılar.

«Ben, Beth Morgan'ım,» diyen annemin sesi bir erkeğinki kadar gür ve güçlüydü. «Buraya gelişimin nedeni, hakkınızda ne düşündüğümü sizlere bildirmektir, çünkü kocamın arkasından konuştuğunuzu öğrenmiş bulunuyorum. Bu dünyada nefret ettiğim iki şey vardır. Biri, arkadan konuşmak, öteki de bittir. Hakkınızdaki düşüncelerimi belirtmeye bunlar yeter sanırım.»

Annemin sustuğu anda işitilen, sadece odunların çıtırtısı ile yağan karın sesiydi.

Annem tok bir sesle, «Sizler, kocamın arkasından konuşan bir alçaklar güruhusunuz,» dedi. «O, size bir kötülük yapmadı, hiçbir zaman da yapmaz, siz de bunu pekâlâ biliyorsunuz. Şimdi o, maden ocağının kontrol amiridir, çünkü layıkıyla çalışan herkesin ödüllendirileceği gibi, o da bunu hak etmiştir. Siz ise, onun, işverenlerin tarafını tuttuğu için ödüllendirildiğini sanıyorsunuz. Buna sadece saçmalık değil, doğrudan doğruya ahlaksızlık denir. İçinizden bazılarının da hâlâ kilisede onun yanına nasıl oturabildiğine bir türlü akıl erdiremiyorum. Sizin yerinizde olsam yerin dibine batardım. Bir şey daha söylemek istiyorum ki, o da şudur. Eğer benim Gwilym'im bir felakete uğrarsa, bunu yapanı bulur, ellerimle onun canını alırım. Buna da, her şeye kadir olan Tanrı huzurunda yemin ederim. Ve bu yüzden de cehennem cezasına çarptırılmam. Bit öldürdü diye kimse cehennemlik olmamıştır.»

Davy, kayanın arkasından, «Anne,» diye seslendi.

Annem Davy'i görebilmek için arkasına döndü, ama o anda fark edemedi.

«Sen bunlarla birlik oldukça, anan değilim ben senin,» dedi. «Sen de onlar gibi bitin tekisin. Eğer babanın başına bir felaket gelirse, geberteceğim ilk insan sen olacaksın.»

Davy karanlıktan çıkıp, annemin yanına gitmek üzere yürüdü, ama annem döndü ve tökezleye tökezleye kayanın üstünden aşağıya doğru inmeye başladı. Ayağını basacağı yerleri bulmasına yardım etmek için hemen koştum. Davy yukarıda durmuş, sessizce bakıyordu. Orada bulunanların usul usul konuşmalarından başka bir ses duyulmuyordu. Gerçekten de, eğer utanç denilen şeyin sesini duydumsa, bu, annemin ağlaya ağlaya kayadan aşağıya indiği sırada kulağıma gelen seslerdi.

Annemin ağladığını ancak biraz ilerledikten sonra, manşonunun içindeki elimi, burnunu hımkırmak için dışarıya çıkardığı zaman anladım.

«Anne,» dedim, «sahiden adam öldürebilir misin?»

«Evet, Huw,» dedi, «öldürebilirim.»

«Ama Kutsal Kitab'ın 'öldürmeyeceksin' dediğini söylemişti babam,» dedim.

«Kutsal Kitap'ta yazılı şeylerle gerçek yaşamda olup bitenler arasında çok fark vardır,» dedi annem. «Eğer babana dokunacak olurlarsa sözümde duracağım. Şimdi artık sus da, yolumuzu kaybetmemeye bak. Üşüyor musun?»

«Hayır, anneciğim,» dedim. «Yalnız, ayaklarım taş kesildi.»

Annem olduğu yerde durup, «Huw, benim küçücük yavrum,» dedi, «gel, kucağıma alayım seni.»

«Olmaz, anneciğim,» dedim; oysa bağırabilirdim. «Olmaz. Yanında pekâlâ yürüyebilirim. Haydi, yürüyelim de gör.»

Annem, «İnadında kart katırlar gibi direniyorsun,» dedi. «Yürü bakalım öyleyse, hem de dikkatli ol. Ben önümü göremiyorum çünkü.»

Kar şimdi daha hızlı yağıyordu. Biz ise hâlâ çayırdaydık. Rüzgârla kar el ele vermiş, bize göz açtırmıyordu. Üstelik, dört bir yanımız da zifiri karanlıktı. Doğru yolda olduğumu yalnızca yokuşun eğiminden, ayağımı bastığım toprağın verdiği sesten anlıyordum. Yolun bazı yerleri sert, bazı yerleri yumuşaktı, ama sert yerin nerede bitip, yumuşak yerin nerede başlayacağını biliyordum.

Sık sık durup soluk alan annemin bütün ağırlığı omuzuma yüklenmiş bir halde yokuştan aşağıya inerken, rüzgârın sesi de acılı bir kadının sesine benzemeye başladı. Ağaçlığa varır varmaz adımlarımızı sıklaştırdık. Burası biraz daha iyiydi. Ama ırmak boyuna geldiğimiz zaman, dallardan savrulan karlar yerde yığınlar meydana getiriyordu. Her adım atışımızda ayaklarımızın karlara gömüldüğünü hissediyor, toprağa değene kadar da çukura mı, nereye bastığımızı bilemiyorduk.

Tam köprüye yaklaştığımız sırada, derinliği omuzlarımın hizasına gelen bir çukura düştüm. Annem beni çekip çıkarmaya gelince, o da tepemden doğru üstüme yuvarlandı. Yüzükoyun yattığım yerde, onun kalkmaya çalıştığını hissediyordum, ama o çabaladıkça ben daha çok gömülüyor, yüzüm yere yapıştığından, nefes alabilmek için çırpınıyordum. Sonra bayılmış olacağım ki, gözlerimi açtığım zaman kendimi, bir tümseğin üzerinde oturan ve bakışlarını benden ayırmayan annemin dizlerinde buldum. Başından beresini çıkarmış, saçlarını karlar kaplamıştı.

«Huw,» dedi.

«Efendim, anneciğim,» dedim ve ağlamak istedim, ama tuttum kendimi.

Boğazı ağrıyormuş gibi kısık bir sesle annem, «Bir yerin acıyor mu?» diye sordu bana.

«Hayır, anneciğim,» dedim. «Yalnız, çok soğuk.»

«Haydi öyleyse,» dedi ve beni kaldırmaya çalıştı, ama ayağı kayıp arka üstü yere düştü.

O sırada ayağa kalkabilecek gücü buldum kendimde, ama yarışı kazandığım zamanki gibi sersemlemiş, devrilme-

ye hazır bir halim vardı. Yine de, bunu altedeceğimden emindim, çünkü annemin yardımına koşmam gerekiyordu. Yanına gittim, elini yakaladım.

«Haydi anne,» dedim. «Hopla bakayım.»

Annem, «Hoplayayım mı?» dedi. «Ya az önce hoplayıp da annesinin ödünü patlatan kimdi acaba?»

«O benim kabahatim değildi, anne,» dedim. «Hep şu kar yüzünden oldu.»

Annem beni kendine çekip kollarıyla öyle bir sıkış sıktı ki, az kalsın yine sersemleyecektim.

«Huw, yavrucuğum benim,» dedi. «O kar bütün bütün seni benden alacak sandım. Bir an önce buradan uzaklaşmazsak, ikimizi birden alacağa benzer. Haydi, hopla bakalım, şimdi.»

Annem pelerinine sarınırken ben de onun beresini buldum ve öne geçip yürümeye başladım. Bu kez daha dikkatle yürüyerek köprüye vardık.

Ama orada şiddetli bir tipiyle karşılaştık ve önümüzü göremez olduk. Bir elimi köprünün korkuluğu üstüne koyup, bir elimi de anneme vererek köprüyü geçmeye koyulduk. Dikkatli ve ağır adımlarla yürüdük. Esen rüzgâr her an bizi buzların üzerine itmeye hazırdı.

Sonunda karşı kıyıya vardık, ama orada da yolumuzu iyice kaybettik. Rasgele yürüyorduk.

Bulunduğumuz yerden evimiz pek uzakta değildi, ama karla örülmüş bir karanlıktan başka da bir şey göremiyorduk. Köprüden çıkınca hangi yoldan gidilmesi gerektiğini bildiğimden emindim, gelgelelim, birkaç dakikadan beri taşlık bir yolda yürüdüğümüzü potinlerimin çıkarttığı seslerden anlıyor, bir iki adım daha atarsak ırmağı boylayacağımızı da kestiriyordum.

«Özür dilerim, anne,» dedim. «Burada yanıldım.»

«Zararı yok, yavrum,» dedi annem, «elinden geleni yaptın sen. Şimdi geri mi döneceğiz?»

«Bu taşlar kilisenin hemen yakınlarındadır, anne,» dedim, «eğer buradan geçersek, doğruca kasap Morris'in mezarının olduğu yere çıkarız.»

Annem, «Yürü öyleyse, Huw,» dedi, «burada erkek sensin.»

O bunu söyleyince içime öyle bir sıcaklık yayıldı ki, güneş çıkacak olsaydı, pırıl pırıl parlardım hani. Gerçekten de bu bana yeni bir güç kazandırdı ve ben kasap Morris'in mezarının bulunduğunu kararlamadan kestirdiğim tarafa doğru, tıpkı bir ilkbahar günü öğleden sonra saat üçte onu gömmeye gittiğimiz zaman yürümüş olduğum gibi yürümeye başladım.

Ben güçlü ve kendimden emindim, ama annem öyle değildi.

Kayaların arasından geçen çakıllı yolun aşağı yukarı yarısına geldiğimizde annem artık vücudunun bütün ağırlığını omuzuma yüklemiş, güçlükle nefes alıyordu. Sonra, birden ellerini göğsüne götürdü ve yüzüstü yere kapaklandı. Sessiz, soluksuz, kımıldamadan öylece kalakaldı.

Beni bir korkudur aldı.

Ona baktım ve karların üzerinde simsiyah duran pelerininin yağan karlarla beyazlaştığını gördüm. Korktum. Ama annemin bana bir erkek olduğumu söylediğini hatırlayıp, yumruklarımı sıktım. Ne yapmam gerektiğini kendi kendime soruyordum. Eğer babamı çağırmak için koşacak olursam, belki bir daha bulamazdım anamı. Yok, burada onun yanında kalırsam, belki ikimiz birden bulunamazdık, o da soğuktan ölür giderdi. Onu burada bırakıp gitsem, belki de babamın yanına ulaşamazdım.

Ne yapacağımı düşündüğüm bütün bu süre içinde, onun yanında diz çökmüş duruyor, üzerinde biriken karları elimle süpürüp temizliyor, bu beyaz, sessiz, soğuk ve amansız karın bir avuç dolusundan bir tek tanesine kadar hepsine karşı, sanki bunlar canlıymışlar da dediklerimi duyuyorlarmış gibi içimde bir kin besliyordum.

Sonra ağabeylerim aklıma geldi. Neredeyse oradakilerin hepsi toplantıdan dönecekler, bazıları da köprüden geçeceklerdi. Eğer annemi köprüye kadar taşıyabilirsem, mutlaka birine rastlardım. Bunu düşünür düşünmez de hemen işe koyuldum.

Ne var ki, çok ağır geldi annemin vücudu bana. Uğraştım durdum, ama ellerimi onun kollarının altına sokup onu ne kadar kaldırmak istediysem de, kolları bir paçavra gibi sarktığından kayıp kayıp kurtuldu ellerimden. Eskiden bir çocuğa yaptığım gibi onu bacaklarından tutup çekmek de vardı, ama bu pek kaba bir davranış olurdu. Onun için, yine uğraştım, didindim, sonra da bu kadar çelimsiz olmanın doğurduğu öfkeyle ağladım. Üzerine atılıp ona dişlerimi geçirebilmek için bu karın daha sert, daha başka bir görünüşte olmasını diledim.

Sonunda karın üstüne diz çöktüm ve kollarımı annemin beline doladım. Onu böylece kavradıktan sonra da sürükleyip tekrar geriye, köprüye doğru emekleyerek çeke çeke götürdüm.

Bu saatlerce sürmüş gibi geldi bana. Bütün duygularımı yitirmiştim, ne yaptığımın bile farkında değildim; yalnızca ağlıyor, annemi kurtarabilmem için Tanrıdan yardım diliyordum. Nitekim yardımını esirgemedi, yoksa o gücü nereden bulabilirdim ben.

⁂

Omuzlarım korkuluğa değince köprüye ulaştığımı anladım. Annemi köprü ayağının dibine doğru çektim ve onu oturtup oraya yaslamaya çalıştım, ama annem yine de köprünün ayağından oldukça uzakta kaldı. Bu arada, annemin hep açık duran ağzını kapamakla uğraştım. Sonra ayağa kalkamayacağımı anladım. Bacaklarımda güç diye bir şey kalmamıştı. Köprünün orta yerini bulabilmek için emekleye emekleye ilerledim. Gelip geçen olur diye kenarda duracağım için korkulukları yoklayıp, üstündeki karları elimle temizledim, sonra yine emekleyerek geriye, annemin yanına döndüm. Annem kayarak yan dönmüş, neredeyse ırmağa düşmek üzereydi. Onu geriye getirebilmek için var gücümle çektim, ama annem ağır mı ağırdı, üstelik kollarımda da güç diye bir şey kalmamıştı, hele parmaklarımda hiç hayır yoktu, hepsi buz kesilmişti.

Annemin ırmağa düşeceğini anlayınca, onu kurtarmanın bir tek yolu olduğunu gördüm.

Yüzükoyun yere uzandım ve onu olduğu yerde tutmaya çalışarak üzerinden doğru sıyrılıp ırmağa girdim. Suyun derin olmadığını, sadece belime kadar geldiğini, yüzmeyi orada öğrendiğim için biliyordum.

Ama su şimdi ta göğsüme kadar yükseliyordu. Üstelik, öyle soğuktu ki, sanki o açtığı güçlü pençeleriyle beni kıskıvrak yakalamış da sıkıyordu. Dakikalarca doğru dürüst nefes alamadım. Başımı annemin karnına dayadım, bir elimle onun çenesini, bir elimle de bacağını tuttum ve böylece kaymasını önledim. Ama bacaklarımın da dayandığı yerden kurtulubileceğinden korkuyordum, çünkü ayakta durmuyor, kayaların üstüne doğru diz çökmüş vaziyette abanıyordum. Bir yandan da buzlar çenemi kesiyordu.

Annem ne bir ses çıkarıyor, ne de kıpırdıyordu. Bana gelince, öylesine kendimden geçmiştim ki, bir korku bile duymuyordum.

Bunun ne kadar sürdüğünü bilemiyorum, ama bir türlü geçmek bilmeyen dakikalar artık sabrımı tüketmek üzereydi. Tam, o sırada bir ışık gözüme ilişti. Bu, gecenin zifiri karanlığı içinde yürüyen az ilerdeki birinin elinde sallandığı bir fenerin sarı ışığıydı. Bağırmak, ona sesimi duyurmak istedim, ama bağıramadım, sesim kısılmıştı. Bu ışığı kendime doğru yaklaştırabilmek ve annemin eve götürülmesini sağlayabilmek için bağırayım diye çılgınlar gibi çırpındım.

Sonunda sesim çıktı, ama bu ses benim değildi, böyle bir ses zaten kimseden çıkamazdı. Feneri bize doğru yönelten bu haykırışta, gereksiz bir acıya karşı savaşan bir canlının bütün öfkesi vardı.

Bu Davy idi. Gözlerimde ancak onun, sarı ışıkla aydınlanan üşümüş, morarmış yüzünü, ışıl ışıl parlayarak kıpırdamadan bakan iri gözlerini ve fenerin ışığına siper ettiği elini görecek kadar bir güç kalmıştı. Davy'nin annemi benim ellerimden kurtarıp çektiğini hissedince, buzların arasına yuvarlandığımı hatırlıyorum.

Davy'nin, «Huw, Huw,» diye bağırdığını işittim.

YEDİNCİ BÖLÜM

Aşağı katta, mutfaktaki yatakta gözlerimi açtım ve lambanın tahta kaplamalarda parıldayan kırmızı ışığını gördüm. İnsanın uyanıp, kendi kendini tanıyamaması ne tuhaftır.

Her zamanki gibi olmanıza rağmen, yine de bir şey eksilmiştir sizden ve siz nerede bulunduğunuzu, kim olduğunuzu, başınızdan nelerin gelip geçtiğini kendi kendinize sorarsınız. Böyle kim olduğunuzu bilemediğiniz zamanlarda da yaşamınızdan pek çok şeyler eksilir, silinir. Gözlerinizin önünde sadece bir resim vardır, arkasında ise boşluktan başka bir şey yoktur. Hatta adınızı bile hatırlamakta güçlük çekersiniz. Sizi öylesine korkutan aslında budur işte. O zaman da kendinizi oyalamak için bağırmaya başlarsınız. İnsan boşluk dünyasındayken korkaktır, çünkü orada kendi başınadır. Eğer siz kendinizi yalnız hissediyor, hatta kendi varlığınızı bile hesaba katmıyorsanız, işte o zaman bu sizin için büyük bir korkudur. Böyle kendi kendinizin yabancısı olduğunuz zaman asıl benliğinizin nereye gittiğini hep merak ederim.

Bağırmak istedim.

Ama bu işi görecek ses de kalmamıştı bende. Bütün bütün sarsıldım. Ne yaptımsa olmadı, sesim bir türlü çıkmadı.

Eğer hiç kendinizi ve sesinizi yitirmediyseniz, korkunun da tadını hiç tatmamışsınız demektir.

Gerçek korku işte budur, hem de korkuların en korkuncu.

Çünkü siz bir boşluk içinde kalmışsınızdır; işitiyor, düşünüyor ve görüyorsunuz, ama konuşamıyor, bir şey bilmiyor-

sunuzdur. İşte o zaman ağlamaya başlarsınız, yaşlarla körleşir gözleriniz. Görebilmek için bunları can havliyle silersiniz, ama onlar yine boşanır ve siz pırıl pırıl parlayan ıslak bir bulutun ardında kaybolup gidersiniz.

O sırada Bronwen'in yanıbaşımda sakin sakin şarkı söylemekte olduğunu işittim.

Bir şimşek hızıyla kendime geldim. Vücuduma bir sıcaklık yayıldı ve bu öyle bir acı verdi ki bana, kıvranmak geldi içimden. Sımsıkı sargılarla bağlıydı her yanım. Yüzüm, kollarım, bütün gövdem ve bacaklarım bir sucuk gibi baştan aşağıya kadar yumuşak ve kaygan sargı bezleriyle sarılıp sarmalanmıştı.

Mis gibi kaz yağı kokuyordu, her tarafıma bu yağdan sürmüşlerdi. Sargı bezlerinin kayganlığının neden ileri geldiğini o zaman anladım. Soğuk algınlığını önlemek için beni kaz yağıyla yağlamışlardı.

Gözümün önüne tekrar annemi tuttuğum zamanki anılar geldi ve o vakit hissedemediğim korkuyu şimdi duymaya başladım. Bronwen'e bakmaya çalıştım, ama başımı oynatamadım. Her tarafım ağrıyordu. Bronwen, kımıldanmak ve konuşmak için kendimi zorladığımı görmüş olmalıydı ki, oturduğu sandalyeden sıçrayarak kalktı.

Hep kekik ve lavanta kokardı Bronwen. Bunları küçük küçük torbalar içinde yatak çarşaflarının arasına koyardı. Herhalde kendi çamaşırlarına da aynı şeyi yapıyordu. Duyduklarınızın en güzeli diyebileceğiniz bu koku onda hiç etsik olmazdı.

Yanıma diz çöküp fısıltı halinde bir şeyler söyledi, ama sargıların yüzünden işitemedim. Gözlerimi sildi, sonra ayağa kalkıp yüzüme baktı.

Gerçekten güzel, hem de çok güzeldi Bronwen.

Sanki konuşmaması gerekiyormuş gibi, duyulur duyulmaz bir sesle, «Huw,» dedi, «bir yerin ağrıyor mu?»

Hayır anlamında başımı sallayınca, dudaklarını ısırdı.

Yüzüne tatlı bir gülümseme yayıldı, gözleri yaşardı.

«Ah, Huw,» dedi, «küçük Huw, seninle aynı adı taşıdığım için gurur duyuyorum. Hem de öyle bir gurur ki...»

Eğilip, çabucak ve hafifçe beni öptü. Sıcak bir pervanenin konup kalkması gibi bir şeydi bu. Sonra, yukarda annemin yanında oturan babamı çağırmaya koştu.

İçeriye ilk Dr. Richards girdi ve kaşlarını kaldırıp saatine bakarak bütün işgüzarlığıyla nabzımı yokladı. Sonra da babam gelip doktorun yanıbaşında durdu ve bana bakmaya başladı. Ellerini ceketinin ceplerine sokmuştu.

«İyileşecek,» dedi Dr. Richards. «Hikmetinden sual olunmaz, ama neyse. Siz bu ailede insan değil at yetiştiriyorsunuz, Bay Morgan. Bana kalsaydı bu çocuk şimdiye kadar çoktan tahtalı köyü boylamış olurdu.»

Babam, «Tanrıya şükürler olsun ki, boylamadı,» diyerek bana bakıp gülümsedi. «Annen de, dünyaya yeni gelen kız kardeşin de çok iyiler, oğlum. Bunun için de sana teşekkür borçluyum. İhtiyar baban seninle övünüyor, Huw.»

Beni öpmek için eğildi. Onun kendine özgü kokusu ile piposunun kokusu çevreme sindi. Sessizliğim onu korkutmuş gibiydi, ama Dr. Richards henüz uyku sersemi olduğumu söyleyerek onu odadan dışarıya çıkarttı.

Babam gittikten sonra Dr. Richards, «Bayan Ivor,» dedi Bronwen'e, «şu sargı bezlerini bir çözelim de neler olup bittiğini görelim. Bir karığın olmasından korkuyorum.»

Bundan sonrasını hatırlamıyorum, çünkü Dr. Richards sargıları söküp de elini bacağımın üstüne koyar koymaz öyle bir canım yandı ki, kendimden geçtim.

⁂

Tekrar çocukluk çağına dönüp, eski anıları yeniden yaşamak ve aradan geçen bu yılların yitirdiği kimselerden söz etmek çok tuhaf oluyor.

Bu olaydan sonra beş yıla yakın bir zaman, bacak kemiklerimdeki kırıklar yüzünden ateşim düşmek bilmedi. Yüklüğün içindeki yatakta beş yıl ayağa kalkmadan, sokağa çıkmadan ve hiç kıpırdamadan sırtüstü yattım.

Düşünmek için çok zamanım oldu.

Önceleri, aylardan beri çektiğim sancılar yüzünden pek kendimde değildim. Bunlar gitgide hafifledi ve sonunda dindi. Birkaç kez kırıp tekrar tutturdukları kemikler hâlâ kaynamadığı için ayağa kalkmama henüz izin verilmiyordu.

Sadece bitki gibi yaşamaktan başka bir şey yapmadığım bu süre içinde olup bitenlerle pek ilgilenmedim. Bu yüzden de, o günlere ait hemen hemen hiçbir şey hatırlamıyorum.

Bütün hatırladığım, bir oğlu dünyaya gelene kadar Bronwen'in gece gündüz demeyip bana baktığıdır.

Çocuğun adını Gareth koydular.

Ağabeylerim beni görmeye sık sık geliyor ve yemeklerini oturma odasında yiyorlardı. Yatalak olduğum süre boyunca bu hep böyle devam etti. Ara sıra, akşam üzerlerine doğru, birkaç dakika için onların yanıma gelmelerine izin veriliyordu, ama çene kemiğim kırık olduğundan ben onlarla konuşamıyordum.

Böyle olmakla birlikte, bana karşı yine de çok iyi davranıyorlardı. Daha sonraları Davy ile Owen sırayla bana kitap okumaya başladılar, ama bu işten vazgeçmek zorunda kaldılar, çünkü Bay Boswell'ın *Johnson'ın Yaşamöyküsü* adlı kitabı beni güldürüyor, güldükçe de çenemin ağrısından duramıyordum.

Şu Dr. Johnson da yaman adammış doğrusu. Keşke bugün de onun gibi birkaç kişi daha bulunsaydı. Hoş, ona ihtiyar bir ukala ve başka birtakım şeyler dendiğini de duymadım değil. Ama her zaman şuna dikkat etmişimdir ki, onun hakkında böyle konuşanların hepsi de, Dr. Johnson'ın değil bir çift sözü, yalnız şöyle bir bakışı ile kaçacak delik arayacak cinsten kimselerdi. Aslında Bay Boswell'a da çok şey borçluyum. O, böyle büyük bir adamın yaşamöyküsünü yazmış olduğu için kim bilir nasıl bir mutluluk duymuştur içinde.

İşte o sıralarda kitaplarla ilgilenmeye başladım. Evde öyle fazla kitap yoktu, ama olanların hepsi de, bana biraz ağır gelmekle birlikte, yine iyi şeylerdi. Anlaşılması güç kelimelerle karşılaştığım zaman, babam, Davy, vakit buldukça

da Ivor bunları açıklamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. İşte böylece, kolay adımlarla ilerledim.

Ama Bay Stuart Mill'in *Mantık Sistemi*'nde başımız oldukça derde girdi. Bu öyle güçtü ki, kendimizle alay edip gülmekten kırılıyorduk. Ama yine de sonuna kadar gelebildik kitabın ve bu bizim için çok iyi oldu. İşte o da kafalı adamlardan bir tanesi.

Yatmadan önce, babamla Owen, Kutsal Kitap'tan bölümler okurlardı. Sonunda, bunu ben de Owen'ın bildiği kadar öğrendim.

İşte o zaman İsa hakkında bir fikir edinmiş oldum ve edindiğim bu fikri hiç değiştirmedim. İsa'yı zihnimde bir insan olarak canlandırırdım o günlerde, tıpkı şimdi olduğu gibi. Ancak böylelikle içim huzura kavuşuyordu. Eğer o bir Tanrı, ya da bizlerden çok ayrı bir varlık, yani Tanrının oğlu olsaydı, onun yaptığı işleri kendimizden beklemek, kendimize karşı bir haksızlık sayılırdı. Ama o öyle değil de, hayatın sırlarını tek başına çözebilmiş bir insan idiyse, o zaman bizler de aynı şeyi yapabilme gücüne sahibiz demektir. Nitekim, Tanrının yardımıyla yaparız da.

Aslında, bu gece bu evden, kendi içimde duyduğum ve tanıdığım insanların içlerinde duydukları huzursuzluğun nedenini araştırıp ortaya çıkarmak için gidiyorum, çünkü hepimizde kökten gelme bir aksaklık bulunduğuna inanıyorum.

Davy de aynı şeyi söyledi. Eğer çevresindekilerin sorunlarıyla ilgilenecek, onlarla bu konuda tartışacak bir insanın ortaya çıkması gerekseydi, bu insan Davy'den başkası olamazdı. Biraz daha iyileştiğim zaman onun mektuplarını ben yazmaya başladım. Bunu, kendi mektuplarını yazmak onun elinden gelmediği için değil de benim bütün günüm boş olduğu için yapıyordum. Böylelikle de, Sendika'yla ilgili bütün sorunlar hakkında bir bilgi edinmiş oldum ve daha başlangıçta işlerin yanlış bir yolda tutulduğunu anladım.

Bayan Tom Jenkins okuldan sonra küçük kızıyla birlikte gelir, ertesi gün çalışabilmem için ders vererek, bir gün önce hazırladığım ödevleri de alıp götürürdü. Her gün bunca yolu, haftada sadece dört peni uğruna tepmesi ve hasta

bir çocuğu okutabilmek için elinden geleni esergememesi onun iyi kalpliliğinin bir belirtisiydi. İşini de kusursuz başarması, bunun en hoş tarafıydı. Parasını babamın ödediği birtakım yazı örnekleri satın alıp bunları bana getirdi. Yataktan kalkabilecek duruma geldiğim zaman hiç değilse güzel bir el yazım olacaktı. Gerçekten de çok güzel yazı yazabiliyordum. Benim böyle bir iddiam yoktu, ama Kasaba'daki bir gazetenin düzenlediği el yazısı yarışmasını kazanınca da içimde neler duyduğumu anlatamam.

Hele babam gazeteyi getirdiği zaman onun gözlerindeki bakışı bir görmeliydiniz. Okuma zamanı olduğundan bütün ev halkı mutfaktaydı. Babamın geciktiğini görerek başına sakın bir şey gelmiş olmasın diye merakla onu bekliyorduk.

Ama, Tepe'yi tırmandığı için soluk soluğa, koltuğunun altında Kutsal Kitab'ını taşıdığı gibi bir gazeteyle eve gelince, içeriye girişinden, gidip koltuğuna oturuşundan yine ciddi bir konu üzerinde söz edeceğini anladık. Sesimizi çıkarmadan oturup bekledik. Annemin yukarı katta, yeni doğan kız kardeşime ninni söylediğini işitiyorduk.

Babam gözlüğünü takıp gazeteyi eline aldı ve bakışlarını ağabeylerimin üzerinde dolaştırdı, ama bana hiç bakmadı. Bir kabahat işlediğimi sanıp, acaba ne yaptım diye düşünmeye koyulduğum sırada, babam boğazını temizleyince, kötü değil de iyi bir haber olduğunu anladım.

Babam, «El yazısı yarışması,» diye okumaya başladığı anda yüreğim sanki ağzıma geldi. «On iki yaşından küçük erkek çocuklar arasında. İki İngiliz liralık birinci ödülü, büyük başarısının karşılığı olarak Bay Gwilym Morgan'ın oğlu Huw Morgan kazanmıştır.»

Ya!.. Bunu işitince hepsi donakaldılar.

Babam gazeteyi elinden bıraktı, gözlüğünü çıkarıp eline aldı ve bununla koltuğunun kenarına hafif hafif vurmaya başladı.

«Üstelik bu çocuk,» dedi, «üç yıla yakın bir zamandan beri şuracıkta gık demeden yatıyor, ağzını açacak olursa da yalnızca gülmek ve neşeli sözler söylemek için bunu yapı-

yor.» Bana bakarak konuşmasını sürdürdü. «Oğlum Huw, sana ne kadar hayırlı bir evlat olduğunu söyleyecek olursam, belki istemeye istemeye kendimi gülünç bir duruma sokarım. Tanrı senden hoşnut olsun. Senden yana içim rahat.»

O bunları söyledikten sonra ağabeylerim hep birden konuşmaya başladılar. Gazetedeki birkaç satırı, sanki her seferinde yeni bir şey öğreneceklermiş ya da gözden kaçmış bir nokta varsa onu yakalayacaklarmış gibi tekrar tekrar okudular. Gwilym'in aşağıya, Ivor'la Bronwen'i çağırmaya gitmesi benim için gecenin en büyük ödülü oldu.

Bronwen o kendine özgü davranışıyla bayılıyormuş gibi yaparak ve gülümseyerek, «Ne becerikli çocukmuşsun sen,» dedi. «Senin karşında kendimi koca kurtun karşısındaki Al Başlıklı Çocuk gibi hissediyorum. Bakayım senin de öyle koca koca keskin dişlerin var mı?»

Parmağının ucunu ağzıma soktu. Çenem biraz zayıftı, ama eskisinden çok daha iyiydi. Ben de tuttum parmağını bir güzel ısırdım. Bronwen avazı çıktığı kadar bağırdı.

«Ah seni gidi şeytan,» dedi, «ağız değil bununki, kart katır çenesi. Hele dur sen, görürsün bak. Yarın yemeğini kendi başına ye de gör.»

Bronwen akşam yemeğini hazırlamak için ablalarımın yanına gidince, Davy gelip yatağımın kenarına oturdu ve bir süre hiç konuşmadan yüzüme baktı.

«Sen akıllı bir çocuksun, Huw,» dedi, «adı gazetede çıkan ilk insan da ailemizde sensin. Bu da tamam. Öyleyse bu işi değerlendirmenin yoluna bakalım. Benim için yazacağın her mektup başına iki peni var sana. Ne dersin, işine geliyor mu?»

«Senin için bunu bir karşılık almadan yapmak daha çok hoşuma gider, Davy,» dedim.

«Olmaz, olmaz,» dedi. «Sendikaya ait yazıları yazacaksın. Bu iki penilerle hem okul giderlerini karşılarsın, hem de iyileşince tatilde harcayacak paran olur. Öyle değil mi?»

Kendi giderlerimi karşılayabileceğim düşüncesine aklım yattığı için, «Peki,» dedim.

O gece de her zamanki gibi yemeğimi Bronwen getirdi. Ekmekle süt yerine bu kez bir parça börek koymuştu. Lezzetine diyecek yoktu, hani.

«Eti yemekte güçlük çekersen,» dedi, «bana söylersin, koca adama bebek maması hazırlarım.»

Bunu söylemekle eti daha iyi çiğnememi sağlayacağını biliyordu. Nitekim ben de onun açtığı koluna sırtımı dayayıp yan gelerek, kekik ve lavanta kokuları arasında, vücudunun sıcaklığını duya duya eti çiğnedim ve yuttum. Bronwen'in gözlerinin içi gülüyor, lambanın ışığı yüzünde altın sarısı gibi parıldıyordu. Bir çocuğun, kendinden on yaş büyük bir kadına gönl nü kaptırması belki aykırı bir davranıştı, ama bunu hiç kimse bilmedi, hatta bugüne kadar Bronwen bile. Ona hiçbir kötülüğüm dokunmadığı gibi, bütün yaşamım boyunca da o, kendisine sığındığım benim bir meleğim olarak kaldı. Yaşasaydı, gelecek ay yetmiş ikisine basacaktı.

Yıllar çabucak gelip geçiyor, işte.

Ne var ki, ben, âşık olduğumu asla bilmedim. Ancak yıllar sonra bunun farkına vardım. Aşk üzerine birçok saçmalıklar söylenip durur ve bu konuda fikir yürütenlerin çoğu da aşkı ömürlerinde tatmamış ya da bunu başkalarında yaratacak ruhu kendilerinde bulamamış olan kimselerdir. Aslında, böylelerinin ağzına aşktan söz etmek yakışmıyor bile.

Ben aşkın ne demek olduğunu ilk kez, Owen, Marged Evans'a rastladığı zaman anladım. Marged, babamın en eski arkadaşlarından birinin kızıydı. Annesi onu, ev idaresini daha iyi öğrenebileceği düşüncesiyle bize göndermişti. Bu arada annem de henüz kendini toparlayamamış olduğu için, günlük ev işlerini doğru dürüst yapamıyor, babamın verdiği emirle yatağından çıkamıyordu.

Marged oldukça güzel bir kızdı. Güldüğü zaman renk değiştiren koyu mavi gözleri vardı. Hoşa giden bu değişikliği görmek için, gülünecek bir şeye daha uzun uzun gülmek geliyordu insanın içinden. İlk hafta öyle utangaçtı ki, ağzından, evet, lütfen ve teşekkür ederim sözcüklerinden başka bir şey çıkmıyordu. Onu konuşturabilmek için Bronwen bü-

tün çarelere başvurdu. Ben de uğraştım, babam da elinden geleni yaptı. Ama bütün çabalar boşa çıktı. Marged başını öne eğiyor, biraz şakalaşacak olursanız da başlıyordu ağlamaya. Bunu görünce siz de üzülüyordunuz. Nasıl olur da insanlar, yanlarında sıkılgan bir yabancıyı barındırırlarken, kendi değişik yüzlerinin, değişik huylarının ve değişik seslerinin, yuvasının özlemiyle yanan bu yabancının yüreğini dağlayacağını bir türlü düşünmezler. Bu insanlar kendi evlerine, kendi yakınlarına öyle alışmışlardır ki, onlara aykırı gelmeyen bir şeyin başkalarına keder verici bir değişiklik olacağını akıllarına bile getirmezler.

Marged, dört beş gündür bizimle birlikteydi ve Owen'ın kendisine gösterdiği yakınlık sayesinde, daha yeni yeni, yüzümüze bakınca hafifçecik de olsa gülümser ya da konuştuğumuz zaman başını kaldırıp bakar bir hale gelmeye başlıyordu.

Ben orada, yattığım yerde, Owen'ın Marged'e âşık olduğunu anlamakta gecikmedim. Çünkü bir zamanlar Ivor'un Bronwen'e karşı takındığı tavırları henüz unutmamıştım. Bunun belirtileri aynı ailenin bireyleri arasında hiç değişmez.

Babam sofrada tavuğu pay ederken Marged'e but mu, yoksa kanat mı istediğini sordu.

Marged, «Hangisi olursa, Bay Morgan, lütfen,» dedi.

Hâlâ utangaçtı ve sekiz çift göz üzerine dikildiği için kızarıp bozarıyordu.

Bronwen, «Güzel bir kanat verin,» dedi.

Davy, «Gerisinden ne haber?» diye söze karıştı.

Owen, Davy'e öfkeyle bakarak, «Marged konuğumuzdur,» dedi. «Eğer bu bir şakaysa, bana yapman daha doğru kaçardı.»

Durumu iyice bilen Davy, «Sana ne oluyor yine?» dedi. «O ne dik bakış? Çabuk kaldır başını. Yoksa sofra örtüsü delinecek.»

Owen, «Bırak şimdi sofra örtüsünü,» dedi. «Marged'e ilişip durma.»

Babam, «Owen,» dedi, «ailenin içinde birini azarlamak gerekirse bunu ben yaparım. Davy biraz ileri gitmiş olabilir, ama o, sözünü ettiği kısmın soframızda hiçbir zaman tavuğun üstünde bırakılmayacağını da bilir. Onun için yanlış bir şey söylemiş sayılmaz. Marged de gücenmemiştir herhalde. Öyle değil mi, kızım?»

Marged, «Hayır, Bay Morgan,» dedi.

Ama Owen'e bakışını yalnız ben gözümden kaçırmadım, tabii bir de Owen.

Ah, bunu bir görmeliydiniz. Zavallı Owen'ı âşık oldu diye ayıplamam. Gözlerinizi ateşe çok yaklaştırdığınız zaman hissettiğiniz cinsten bir alev vardı onun bu bakışında.

Bundan birkaç gün sonra da bir akşam, haklı olduğumu kanıtladım. Babam, ağabeylerim ve Bronwen koronun provalarına katılmak üzere gitmişler, annem seslenir, belki bir şey ister diye de Marged'i evde bırakmışlardı. Owen ise dışarıda, evin arka tarafındaki kulübede, yapmakta olduğu makinenin üzerinde çalışıyordu.

Ocaktan kömürü çıkartmaya yarayacak bir makine yapacağına inanıyordu Owen. Bununla kömür daha kolaylıkla elde edileceği için üretim ve satış artacak, böylece de çalışma saatleri azaltılacak, ücretlere zam yapılacaktı. Her gece arka tarafta harıl harıl çalışır, bir şeyleri çekiçler, eğeler, demir parçalarını eritip şekillendirmesi için aşağıya, demirci Howell'a koşar, ucundan tutulması gereken bir iş varsa gelir evden birini çağırır, ortalığı velveleye verir dururdu.

İşte o gece Marged, ocağın yanında oturmuş gergefini işliyordu. Ben de yine her zamanki gibi yüklüğün içindeki yatağımdaydım. Belki uyurum diye yatağımın önündeki perdeler çekiliydi. Marged'i görebiliyor ve bir renkle kaç, öteki renkle kaç ilmik attığını sayarak kendi kendime eğleniyordum. Ama iğneyi öyle hızlı kullanıyordu ki, gözlerim yoruldu ve tam dalmak üzereyken usulca kapı açıldı, elinde bir avuç dolusu demir parçasıyla, simsiyah bir halde Owen içeriye girdi.

«A,» dedi ve olduğu yerde kaldı.

Marged bir şey söylemedi, sadece başım işinin üzerinden kaldırmadan gülümsedi. Sırtı Owen'a dönüktü, suratını da bir karış asmıştı.

Owen, «Burada olduğunuzu hiç bilmiyordum,» dedi. İşte bu düpedüz bir yalandı.

Marged'den cevap çıkmadı, ha bire iğne kakıştırıp duruyordu.

Owen olduğu yerde çivilenmiş gibi kalarak, «Acaba biraz sıcak su var mı?» diye sordu. Kazanın her zamanki gibi ağzına kadar suyla dolu olduğunu pekâlâ biliyordu. Hatta fıkır fıkır kaynadığı bile işitiliyordu.

Marged bir süre daha sessiz kaldıktan sonra iğnesini, gergefinde yeni başlayacağı bir yere saplayıp, başını kaldırdı, ama Owen'ın yüzüne bakmadı.

«Ne kadar istiyorsunuz?» diye sordu.

Marged'in konuşmasını sanki bir mucizeymiş gibi karşılayan Owen, «Şey» dedi. «Yıkanacaktım da.»

Owen, onun bir kovaya elini süreceği düşüncesini dehşetle karşılamış gibi, «Hayır, hayır,» dedi.

«Nasıl yıkanacaksınız, öyleyse?» diye sordu Marged, hâlâ sırtı ona dönük olarak... «Fincanı mı doldurayım?»

Gülmemek için battaniyemin bir kenarını dişlerimin arasına sıkıştırdım.

Son derece ciddi bir tavırla, «Hayır, hayır,» dedi Owen. «Kovayı kendim alırım ben. Benim için böyle şeyler yapmanıza hiç gerek yok.»

Marged hâlâ Owen'ın yüzüne bakmayarak, «Peki ama, kovanız nerede?» diye sordu.

«Dışarda, çamaşırlıkta,» dedi Owen.

«Pekâlâ,» dedi Marged ve oturup tekrar işine koyuldu.

Ama Owen, çamaşırlığa gitmek üzere bir harekete geçmedi. Marged'e bakıp duruyordu.

Âşık bir insanın gözlerinde öyle bir bakış vardır ki, eğer kendinizden başkasını sevmiyorsanız, bu sizi gülmekten kırıp geçirir. Yok, siz de âşıksanız, o zaman ona yardım etmek, elinizden bir şey gelmese bile onu mutlu kılmaya ça-

lışmak için yine de içinizde birtakım şeylerin kıpırdandığını hissedersiniz.

İşte bu bakış Owen'ın gözlerinde de vardı. Bu bakışın bir parçasını, bağlı bir halde bıçağı bekleyen bir koyunun, bir parçasını da kalbini genç bir kıza kaptırmış duygulu bir adamın gözlerinde görebilirdiniz sadece. Bu, yeryüzünde pek sık rastlanmayan bir ışıktır, kutsal bir nurdur, insanın içinde parıldayan ve neye değerse değsin onu cennetten çıkma bir şey haline getiren sıcak, mutlu bir ıstıraptır.

Marged de bu bakışın farkına varmış olacaktı ki, omuzlarını doğrultup, ürperdi.

«Kovayı getirmeyecek misiniz?» dedi ve yutkundu.

Sanki pencerenin camını kırmış gibi Owen, «Ah,» dedi. «Tabii, hemen, şimdi.»

Elindeki demirleri nereye koyacağını bilemiyordu. Kovayı getirmek için dışarıya çıkınca bunları kapının arkasına bıraktı. Oysa bizlerden biri bu demirleri değil dışarıda bırakmak, bunlara elini sürecek olsaydı kan gövdeyi götürürdü. Ama aşk insanı böyle yapar işte.

Az sonra döndü. Seyrek adımlarla Marged'in yanına kadar ilerledi. Ama o hâlâ gergefini işlemekteydi.

Owen, kart bir tavuğun gıdaklamasına benzeyen, «Ee, mıı,» diye birtakım sesler çıkardı. «Şimdi biraz su alabilir miyim?»

Marged, «Verin kovayı bana,» dedi ve işini işlemeye devam etti.

Sonra, Owen'a bakmamaya çalışarak ayağa kalktı. Ne var ki, harıl harıl yanan korlar, Owen gibi bir adamın gözleri kadar alevli değildi. Marged'in bakışları ister istemez, ağır ağır önce kovaya takıldı, oradan Owen'ın koluna ve omuzuna, sonra da yine yavaş yavaş yüzüne doğru yöneldi.

Göz göze geldiler.

Sırtı ocağa dönük olduğu ve lamba da arkasında kaldığı için, önceleri Marged'in yüzünü göremedim. Zaten görmeme de gerek yoktu, her şeyi hissedebiliyordum çünkü. Ellerini önlüğünün içinde sıktığını fark edebiliyordum.

İlk söze başlayan Owen, «Marged,» dedi.

«Evet,» dedi Marged. Sesi öyle soğuktu ki, az kalsın yataktan aşağıya yuvarlanacaktım.

«Kovayı getirdim,» dedi Owen. Bu bana çok saçma göründü. Onun hesabına üzüldüm.

Elini arkaya doğru sallayarak, «Su orada,» dedi Marged.

«Evet,» dedi Owen, ama yerinden de kıpırdamadı.

«Onlar da korodan neredeyse dönerler,» dedi Marged. Tekrar yutkunurken de, çenesinden düşen gölgenin boğazını okşadığını görür gibi oldum.

«Keşke hiç dönmeseler,» dedi Owen.

«Çok hainsiniz,» dedi Marged, ama hiç de ciddi söylememişti bunu.

Owen, «Gerçeği söylüyorum, Marged,» dedi. «Çok güzelsiniz.»

Marged, iç çekişiyle hıçkırık arası bir sesle, «Yok canım,» diye karşılık verdi.

Owen, «Evet,» dedi.

Marged yarım ağızla, «Hayır, hayır,» dedi.

Süleyman'ın neşidelerindeki şu sözlerle konuşmasını sürdürdü Owen, «Ah, ne güzelsin... Gözlerin güvencinlerinki gibi.»

«Güvercinlerin gözleri küçüktür,» dedi Marged.

«Sizinkiler öyle büyük ki, onlar benim bütün dünyam,» dedi Owen.

Marged tiz bir sesle, «Hayır,» dedi.

Owen, «Evet,» dedi ve kovayı yere bıraktı. «Seni seviyorum, Marged Evans.»

«Saçma,» dedi Marged, tekrar soğuklaşarak, «beni tanıyalı daha şurada beş gün oldu.»

«Bunu ilk günden anlamıştım,» dedi Owen ve buna ben de inandım. «Beş bin yıldan beri tanıyorum seni, hem de kıymetli taşlar ve altınlarla süslü olarak.»

Marged, «Kıymetli taşlar ve altınlar mı?» dedi. «Nerede?»

«Hebron çayının yanında,» dedi Owen. «Ah, Marged.»

Owen kızın adını öyle tatlı bir sesle söylemişti ki, Marged'in elleri bir kanat gibi kalkıp, boğazına doğru gitti.

Yine soğuk bir tavır takınmaya çalışarak, «Benim ne kıymetli taşlarım, ne de altınlarım var,» dedi. Onun şu andaki soğukluğunu Owen bile anlamıştı.

«Senin de böyle şeylerin olacak,» dedi ve bunda samimiydi. «Hele şu icat ettiğim makineyi bir satayım. O zaman dilediğin ne varsa hepsi senin olacak. Evde de hiçbir iş görmeyeceksin.»

Marged, «Hiçbir iş görmeyecek miyim?» diye sordu.

Owen, «Hayır,» dedi.

Marged, «Peki, bütün gün ne yapacağım, öyleyse?» diye sordu.

Owen, «Oturup beni bekleyeceksin,» dedi. «Hem, ne zaman evleneceksin benimle?»

Marged, «Babama sormam gerek,» diye karşılık verdi.

Owen, «Bunun kararını kendin ver,» dedi. «Ne zaman?»

Marged, irkilerek, «Huw'u uyandıracaksın,» dedi.

«Ne zaman?» diye tekrar sordu Owen.

Marged, «Ağlatacaksın beni,» dedi. «Bırak şimdi bunu.»

Owen ona baktı ve Marged ellerini yine aşağıya indirdi. Öylece durup dakikalarca birbirlerine baktılar, kıpırdamadan, soluyarak, göz göze.

Sonra Owen onu omuzlarından tuttu ve düpedüz gözümün önünde öptü. Bu öpüşme öyle uzun sürdü ki, ikisinin de ağaç olup oraya çakıldıklarını sandım.

Owen, kısık ve küskün bir sesle, «Marged,» dedi. «Ah, Marged.»

«Owen,» diye fısıldadı Marged.

«Seni seviyorum,» dedi Owen.

Marged, «Ben de seni,» dedi.

Owen, sanki şaşırmış ve inanamıyormuş gibi, «Sahi mi?» dedi.

«Elbette,» diye cevap verdi kız. Bundan daha içten bir söz işitmemişsinizdir. «Seni ilk gördüğüm andan beri.»

Owen, «Sahi mi?» dedi. «Benim gibi, öyle mi?»

Kız, «Evet,» dedi. «Senin gibi. O tavuk meselesinde beni savunduğun zaman seni öpmek gelmişti içimden.»

Owen kızı omuzlarından tutarak, «Marged,» dedi. «Çok güzelsin!»

Marged, «Keşke öyle olsaydım,» dedi.

«Hem de kimseyle kıyaslanamayacak kadar güzelsin,» dedi Owen. «Yaşamım boyunca seni taparcasına seveceğim. Senin her anın mutluluk içinde geçecek. Gözlerinden akan her damla yaş bana hançer gibi saplanacak.»

«Owen,» dedi kız, «ne güzel şeyler söylüyorsun.»

Herhalde daha çok şeyler söyleyecekti, ama o sırada annem ayakkabasıyla yatak odasının döşemesine vurmaya başladı. Bu, onun benimle konuşmak istediği zaman verdiği işaretti. Her gece bu saatte bana seslenirdi, ama uyumuşsam sabahleyin konuşurduk, böylece de bir şey yitirilmemiş olurdu.»

«Evet, ne var, Beth Teyze?» diye sordu Marged, gözüyle Owen'a işaret ederek.

Annem, «Huw uyuyor mu?» diye seslendi.

Owen, yüklüğün içindeki yatağına doğru döndü.

«Uyuyor musun, delikanlı?» diye öyle hafif bir sesle sordu ki, eğer uyumuş olsaydım, kesinlikle bu ses beni uyandıramazdı.

İkisinin de bana kara kara bakmalarını istemediğim için, şaşkın ördeğe dönüp, evet mi, hayır mı diyeceğimi bilemedim.

Ancak yalancıların yaptığı yönteme başvurarak, sanki uyuyormuşum da yeni uyanıyormuşum gibi, sersem sepelek, «Evet,» dedim.

«Annem seninle konuşmak istiyor,» dedi Owen.

«Efendim anne,» diye seslendim. Onlar ise el ele tutuşmuşlar, öylece durup bakıyorlardı.

«Nasılsın bu gece bakayım, benim yavrum?» diye seslenerek sordu annem.

«Çok iyiyim, anne,» dedim. «Ya sen nasılsın?»

Annem, «Ben de öyle,» dedi. «Bacağın ağrıyor mu?»

«Hayır, anne, teşekkür ederim,» dedim. «Dr. Richards yakında kalkmama izin verecek.»

«Cumartesi günü kalkıyorum ben,» dedi annem, «o zaman görürüm seni. Karnım iyice doyuruyor mu Bronwen senin?»

«Doyuruyor, anne,» dedim.

«Ama Bronwen annen kadar iyi yemek pişiremiyor, değil mi?» diye soran annemin sesi öyle bir özlemle doluydu ki, boğazıma oturan bir taşı söküp atmak istercesine öksürür gibi yaptım.

Annemin aklından, evinin ve çocuklarının başka bir kadının yönetimi altında bulunduğu düşüncesinin acı acı haykırarak geçtiğini aylardan beri yattığım yerden görüyordum. Bronwen iyi denebilecek aşçılardan da daha iyi yemek yapıyordu; annemin ondan üstün bir aşçı olduğunu söylemek biraz haksızlık sayılırdı. Ama annem yine de annemdi ve sesinde onun yokluğunu hissettiğimizi, onu unutmadığımızı, hâlâ annemiz olduğunu, onu istediğimizi, beklediğimizi bilmesinden ileri gelen bir özleyiş vardı. Onun için, yalan da söylenebilirdi.

«Pişiremiyor ya, anne,» dedim. «Hep o senin elmalı ve zencefilli çöreklerini, erikli böreğini, muşmulalı kurabiyelerini düşünüyorum.»

«Sana bunların hepsini yaparım,» dedi annem, sesinde insanı gülümseten bir ifadeyle. «Hele şu yataktan bir kurtulayım da bak gör, mutfaktaki o tencerelerde ne yemekler pişermiş. Burada sırtüstü yatmaktan, bir de bu şişko kıza dadılık etmekten başka bir şey yapmadığımı düşündükçe deliye dönüyorum.»

Küçük kız kardeşim çok sevimliydi, adı da Olwen'di. Bronwen'le Angharad yukarda, anneme yapılması gereken bazı işlerle uğraşırlarken onu da çoğu zaman, benim yatağımda oynasın diye getirirlerdi. Böylece onunla doğduğu günden beri sıkı fıkı arkadaş olmuştuk.

«Şuna 'bubu' dedirtsene, anne,» diye seslendim. Yanaklarına basıp bunu söyletirken, Olwen'ın ağzında sabun köpüğünün baloncukları gibi renk renk salya baloncukları belirir ve patlardı.

Annem gülerek, «Hadi oradan,» dedi. «Bu saatlerde o mışıl mışıl uyur. Sen de uyu artık.»

«Peki, anne,» dedim. «İyi geceler.»

«İyi geceler, yavrum,» dedi annem. «Marged'e söyleyiver, ocağa başka kömür atmasın.»

İşte, hemen hemen her gece böyle bir konuşma geçerdi aramızda. O geceyi ise çok daha iyi hatırlıyorum, çünkü biz konuşa dururken, Marged'le Owen el ele tutuşmuş bir halde, parmaklarının ucuna basa basa arka kapıdan dışarıya sıvışmışlar, babam, Ivor ve Bronwen'le birlikte koronun provalarından dönene kadar da orada kalmışlardı.

«Marged nerede?» diye sordu Bronwen.

«Arka tarafta,» dedim.

Marged, sanki onların geldiklerini görerek koşmuş gibi, soluk soluğa içeriye girdi. Yanakları al aldı. Bronwen'in ona hiç de gülümsemeye benzemeyen bir gülümsemeyle bakıp, tabakları almak üzere dolaba doğru yürüdüğünü gördüm.

Bronwen, elindeki tabakları şıngırdatarak, «Acaba Owen'ın bulunduğu yere biraz ateş götürmek gerekmez mi?» diye sordu.

Marged, «Ya, iyi olur,» dedi. «Çok soğuk orası.»

Bronwen, «Öyle mi?» dedi.

Marged vereceği cevabı şaşırarak, aceleyle, «Öyle olduğunu Owen söyledi bana,» dedi.

Bronwen yumuşak bir sesle, «Aldırma, kız,» dedi. «Gidip kendin görmüş olsan da bu bir kabahat sayılmaz. Öyle değil mi?»

Marged büyüyen gözleriyle Bronwen'e bakarak, «Oraya hiç gitmedim,» dedi. «Bir kerecik bile.»

Bronwen bu kez doğru dürüst gülümseyerek, «Gitmiş olsan da umursama,» dedi. «Bu hiç önemli değil, kız. Sen şu fırın taşını ateşe koyuver, olmaz mı? Akşam yemeği için sütlü kurabiye yapacağım.»

Yemek hazırlandığı ve Gwilym sofraya Owen'ı çağırdığı zaman, Marged'le onun arasında bir bağın bulunduğunu asla düşünemezdiniz. Owen kızla hiç ilgilenmiyormuş gibi görünüyor, kız ise sanki orada Owen diye bir kimse yokmuş gibi davranıyordu.

Ama herkes yemeğini yerken, ben onların sofranın bir ucundan bir ucuna yolladıkları bakışları gözümden kaçırmadım. Bunlar, her ikisinin akıllarından geçirdikleri şeyleri birbirlerine anlatan, kızarıp bozarmalarına yetip de artan kısa ve kaçamak bakışlardı. Ötekilerden daha yakın oturuyorlardı bana. Uyuduğumu zannettikleri için de, yatağımın önünde duran perdenin aralık kalışına ve bu aralığın ardındaki gölgeden kendilerine bakan gözlere aldırış ettikleri yoktu.

İşte onların yüzünden de, o cumartesi, annemin yataktan kalkıp aramıza katılması onuruna düzenlenen törende büyük bir tatsızlık oldu.

Babam, annem için çeşitli sürprizler hazırlamış, koronun Tepe'ye gelip, evin kapısı önünde şarkı söylemesini sağlamıştı. Yeni vaizi, maden ocağının müdürünü, Dr. Richards'ı, bütün amcalarımı, teyzelerimi, Bronwen'in ailesinde kim varsa onların hepsini, sayısını bilmediğim bir sürü insanları daha doğrusu bütün köy halkını çaya davet etmişti.

Başka vadilerden dört harpist ile birkaç kemancı çağırılmış, Kasaba'dan da bir piyano getirilmişti yukarıya. Ama bu piyanonun Bronwen'e, ilk torunları Gareth'i dünyaya getirdiği için annemle babamın aldıkları bir hediye olduğunu, bunun sonra onun evine gönderileceğini biliyordum.

Bu arada Idris John evin içini dışını baştan aşağıya kadar boyamaya koyulmuştu. Kasaba'dan piyanoyla birlikte yeni ve güzel mobilyalar da gelmişti.

Eğer annemin eve girdiği anda yüzünü bir görseydiniz, hem güler hem de ağlardınız. Idris, yatak odalarını boyayacağı zaman, annemin evde bulunmaması gerektiği için onu birkaç günlüğüne, bir şilte üzerinde taşıyarak Bronwen'lere götürmüşlerdi. Ama annem, tahta karyola tamir edileceği için, kendisinin oraya götürüldüğünü sanıyordu. Çünkü bu karyola eski olduğu kadar da gıcırtılıydı. Çatırdamaya başladı mı, insanın çeneleri kenetlenirdi. Annem buna fena halde sinirlenirdi. Hatta eline bir balta alıp bunu parçaladıktan sonra arka pencereden odunların arasına atacağına yemin eder dururdu. Gerçekten de çekilir dert değildi bu köhne karyola.

Beni başka bir yere kaldırmaya sıra gelene kadar, olup biten her şeyi yüklüğün içindeki yatağımdan seyrettim. Sonra Ivor beni ön odaya taşıdı. Burası yeni duvar kâğıtlarıyla, yağlıboyalarıyla çok güzel olmuştu. Yeni eşya, bitişik komşumuzun evinin ön odalarında ve koridorlarında yığılı bir halde Idris'in işini, kızların da evin temizliğini bitirmelerini bekliyordu.

Ertesi sabah tekrar yerime götürüldüğüm vakit, mutfağın bizim mutfak olduğunu sadece biçiminden anlayabildim. Fırçasıyla Idris burayı bambaşka bir hale sokmuştu.

Pervazlarına yağlıboya çekilmiş tavanlar beyaz, duvarlar uçuk mavi, girintili çıkıntılı yerler sarıydı. Bütün sıva üstü tamirleri yapılmıştı.

Sarı renklerin içine gömülmüş yüklükteki yatağım o kadar güzel görünüyordu ki, tekrar oraya dönmek ve orada güneşin, sanki kendi renginden bir parçayı bulmakla sevinmiş gibi ışıklarını yayarak parıldayışını seyretmek benim için bir zevk oldu.

Annem eve geldiği zaman evi tertemiz bulsun diye bütün o sabah ablalarım, Bronwen, Tepe'den bazı kadınlar ve gelir gelmez de teyzelerim evin içini baştan aşağıya kadar yıkadılar, yerleri ovdular, her tarafı pırıl pırıl parlattılar.

Babam mutfağa bir giriyor, bir çıkıyordu. Her seferinde de, ya eliyle bir şeyleri hafifçe dürtüklüyor, ya tamamlanmamış perdelere bir göz atıyor, ya da yerde duran ta-

bak çanak yığınına kızgın kızgın bakıyordu. Sanki her şeyi kendisi yapmaya sabırsızlanıyormuş gibi, içi içine sığmayarak, durup dinlenmeden, bir oraya bir buraya gidiyor, geliyordu.

Bir ara benim kendisini seyrettiğimi fark edince, bu davranışından utanmış gibi, bıyıklarını çekiştirerek başını öne eğdi, sonra bana bakıp göz kırptı.

«Denetliyorum, görüyorsun ya, oğlum,» dedi ve ceketinin arkasını aşağıya doğru çekip, öyle bir yürüyüş yürüdü ki, gülmekten kırıldım.

Eh işte, sonunda her şey tamamlanmıştı.

Dışarda yüzlerce insan toplanmıştı. Koronun bir kalabalıkla birlikte Tepe'ye doğru şarkı söyleye söyleye ilerlediğini işitebiliyordum. Gerçekten de güzel söylüyorlardı. Dışarda, arka tarafta yemek pişiren ablalarım, mutfakta benim yanımda bulunan Bronwen, Angharad ve başkalarından, ön odadaki amca ve teyzelerimden tutun da, yukarı katta son perdeleri takmakta olan kadınlara kadar herkes bu şarkının ezgilerine kendini kaptırdı.

Her yerde şarkı sesleri yükseliyor, bütün ev bu seslerle çın çın ötüyordu. Dışarısı da öyleydi, havanın kendisi şarkı olmuştu.

Annem Bronwen'lerden dönmeden önce, babam yeni vaizi benimle tanıştırmak üzere yanıma getirdi. O sırada mutfağın içi harıl harıl yemek pişiren, ekmek veya tereyağı kesen bir sürü kızlar ve kadınlarla dolu olduğu için, maden ocağının müdürü Bay Nicholas ile Dr. Richards mutfak kapısının ağzında kaldılar.

Babam, «Bay Gruffydd, size Huw'u tanıtayım,» dedi. «Sayın Bay Merddyn Gruffydd de bizim yeni vaizimiz, Huw. Başınla selamla kendisini, oğlum.»

Bay Gruffydd kaşlarını çatmış bana bakarak, «Kaldırma başını yastığından,» dedi. «Gözlerindeki bu parlak ışığı hiçbir zaman yitirme, Huw Morgan. Ne kadar yatacak olsan da. Dışarıya, öteki çocukların yanına çıkmak istiyor musun?»

«İstiyorum, Bay Gruffydd,» dedim.

Bay Gruffydd bu kez gülümseyerek, «Bir gün buradan kurtulacağına inanıyor musun?» diye sordu.

«Evet, efendim,» dedim, «inanıyorum.»

Bay Gruffydd, «Güzel,» dedi. «Bundan hiç kuşkun olmasın. Hem, doktorların her söylediği söze de kulak asma sen.»

Bunun Dr. Richards'a atılan bir taş olduğu su götürmez bir gerçekti, ama şaka olsun diye söylenmişti. Bay Gruffydd'in bu sözüne Dr. Richards'dan başka herkes güldü.

Dr. Richards, «Çocuğun iyileşmesinde böyle düşüncelerin bir etkisi olamaz, Bay Gruffydd,» dedi. «Doğa kendi bildiği yolda yürümelidir.»

Bay Gruffydd, «Doğa,» dedi, «Tanrının bir elulağıdır. Bir ya da iki olgu üzerinde, Tanrının ona, elini her zamankinden daha çabuk tutması için emir verdiğini de hatırlarım. Daha önce yapılmış olan bir şey sonra da yapılabilir, ama belki bu o kadar çabuk olmaz. Huw, yavrum, Tanrıya inanıyor musun?»

«Evet efendim,» dedim. Kızmıştım.

Bay Gruffydd, «Güzel,» dedi. «Dağda ilk fulyalar açtığı zaman gidip onları göreceksin, değil mi?»

«Elbette göreceğim, efendim,» dedim. Bay Gruffydd'in alnıma değen eli soğuktu.

Bay Gruffydd, «Tanrıya emanet ol, küçük Huw,» dedi. «Seni her gün görmeye geleceğim. İster misin?»

«İsterim efendim,» dedim.

Babam bir tuhaf olmuştu. «Teşekkür ederim, efendim,» dedi Bay Gruffydd'e. Ama o sadece başını sallamakla yetindi. Öbür odaya geçmeden önce de bana elini sallayıp gülümsedi.

Bay Gruffydd gittiği zaman mutfak sessizleşmişti. Bronwen, elleri un içinde, durmuş onun arkasından bakıyor, öbür kızlar da sanki ciddi bir şey olmuş gibi, başlarıyla birbirlerine işaretler edip, gözleriyle onu izliyorlardı.

«Bir şey mi oldu, Bron?» diye sordum.

Bronwen, «Yoo,» dedi, ama bunu söyleyişinden ortada bir şeylerin döndüğünü anladım. «Güzel adam doğrusu. Bundan sonra kilisede epey kalabalık toplanacağa benzer.»

Bayan Idris, «Gerçekten de öyle,» dedi ve yeniden patatesleri soymaya koyuldu. «Onun vaaz verdiği her yerde mutlaka bir canlanma olurmuş.»

Bronwen, «Burda da olmasını sağlarız,» dedi ve yarıda bıraktığı çöreklerin yanına döndü.

Bütün bu süre içinde, dışarıda şarkıların ardı arkası kesilmiyordu; yalnız bu kez hep birlikte değil de sadece koro söylüyordu. Demeye kalmadı, masanın üstündeki kapkacakları zangırdatan bir bağırışma ve alkıştır koptu. Annem geliyordu.

Bronwen ve ötekiler ellerindeki bütün işleri, annem geldiği zaman mutfakta yapılacak bir şey kalmasın diye olanca hızlarıyla bitirdiler. Bir telaştır gidiyordu. Tabak, çanak, çatal bıçak gürültüleri duyuluyor, hepsi birden üzerini silmek için aynı masaya atılıyor, başka bir işi bitirmek çabasıyla bunu yarıda bırakıyor, sonra her işin yarım yamalak yapıldığını görüp, yeni baştan doğru dürüst yapmak isteğiyle tekrar aynı şeye saldırıyor, soydukları şeylerin kabuklarını yerlerden topluyor, çinilerin üstündeki hamurları siliyor, ocağı kömürle dolduruyor, birbirlerine çarptıkça da durup gülüyor, sonra dışarıda gittikçe artan alkış sesleriyle kendilerine gelerek tekrar işlerine koyuluyorlardı. Ardından da bir hamle daha yapıp, benim yatak çarşaflarımı değiştirdiler. Bu arada yüzüme gülmeyi de ihmal etmediler. Bronwen'le Angharad beni öptüler. Sonra da, kapı mandalının sesi ve taşlıkta ayak sesleri duyuldu. Herkes gitmişti.

Burada yalnız, şişlere geçirilmiş tavuklar, yeni eşya ve alkış sesleri kaldı. Bir de ben.

⁂

Sırtüstü yattığınız yerde, sarı renklerin arasındaki yatağınızın üzerine güneş ışıklarının sere serpe yayılışını seyretmek ve kendi kendinize birazcık olsun neşelenmeye çalışmak ne gülünç bir şeydir bilemezsiniz.

Önce siz de gırtlağınızdan aynı tonda sesler çıkartmak istersiniz, ama sanki oranızda bir kılıç varmış gibi bir tuhaf çıkar sesiniz. O zaman daha hızlı bağırmaya çalışırsınız.

Sonra da, 'hurray' mı, 'horray' mı, 'hurrah' mı, yoksa sadece 'Ey' diye mi bağırmanız gerektiğine bir türlü karar veremezsiniz ve bu 'Ey'i soluğunuz tükenene kadar çekersiniz. Eğer hoşunuza gittiyse, sesinizi her seferinde daha da yükselterek olanca gücünüzle bağırırsınız. Bu arada aklınıza bir şey gelir.

Sadece bir gürültü yapmak uğruna, ağzınızı bir karış açarak, nefes tükete tükete gırtlağınızı paraladığınızı ve güzelim sesinizi 'Ey' naralarıyla tükettiğinizi görüp, bir aptala benzediğinizi düşünürsünüz.

Bu yüzden ben de sesimi kestim ve içeriye gelen var mı diye kulak kabarttım. Tam o sırada ön kapının açıldığını işittim. Korodakilere bu anı kollamaları bildirilmiş olmalıydı ki, kapının açılmasıyla birlikte onlar da şarkıya başladılar.

Az önceki saçma sapan gürültüden sonra bu bana çok tatlı geldi. Yüce bir amaçla meydana getirilen bu korodan şimdi ağırbaşlılık havası içinde uyumlu ve güzellikten yana zengin sesler yükseliyordu. Şu insan sesi ne kadar kusursuz, harpıniki de ne kadar tatlı oluyor.

Çabucak başımı çevirip kapıya baktım ve annemin elmaslar gibi ışıldayan yaşlı gözlerle beni seyretmekte olduğunu gördüm. Bir elini ağzına kapamış orada duruyordu. Şimdi gülmeli miydim, yoksa ağlamalı mıydım, işte bunu bilemiyordum.

Annem, «Huw,» dedi, «yavrum benim.»

Bir şey söyleyemeyeceğimi anlayınca başımı çevirdim.

Annem yanıma gelirken, onun taban çinilerine sürünen etekliğinin çıkarttığı hışırtıyı işittim. Üzerime eğilip so-

murttuğumu görünce o da öyle yaptı, ama sonra birbirimize baktık ve ikimiz birden aynı anda gülmeye başladık. Ortada ağlanacak bir şey olmadığına göre, ağlamak da uygun kaçmazdı elbet.

Annem eliyle yüzümü silerek, «Bak,» dedi, «şimdi sana aşağıdan ne böğürtlenli pastalar, neler gelecek, göreceksin.»

«Artık iyileştin, değil mi, anne?» diye sordum.

Annem, «İyileşmek de söz mü, çocuğum?» derken gülüyordu. «Elbette iyileştim. Yoksa öyle görünmüyor muyum?»

«Saçların ağarmış,» dedim.

«Onlar saçlarımın arasında kalan karlar,» dedi annem. «İyi ki eski kasketin o zaman başındaymış senin.»

Annem sadece şaka ediyordu, tabii. Şu kadınlar çok yiğit oluyor.

Babam, «Evi görmek ister misin, Beth?» diye sordu. Kapının ağzında durmuş bize bakıyordu.

Annem, «Elbette,» diyerek ayağa kalktı. «Her şey çok güzel olmuş, Gwilym.»

O sırada annem mutfağı gözden geçiriyordu. Sonra birden bana baktı ve koşarcasına, evet koşarcasına mutfaktan çıktı, merdivenlere doğru yürüdü.

Annemle babam uzun bir süre yukarıda kaldılar. O kadar ki, bu arada koro dört ilahi ile 'Silah Arkadaşları' adlı parçayı söyledi. Sonunda onların aşağıya indiklerini duydum. Tekrar mutfağa geldiler ve masanın yanında durdular.

Annem babama bakarak, «Eee, Gwilym,» dedi.

«Ya, işte böyle, Beth,» dedi babam, gülümseyerek.

Annem, «Çok güzel,» dedi.

Babam, «Beğendiğine memnun oldum, Beth,» dedi.

Annem, «Kutuda ne kadar para kaldı?» diye sordu.

Babam, «Çok,» dedi.

Annem, «Doktor paralarından ve bütün bunlardan sonra mı?» diye sordu.

Babam hâlâ gülümseyerek ve bir yandan da bana göz kırparak, «Kutuda bol bol paramız var, birazını bir kenara bile ayırabiliriz,» diye karşılık verdi.

Annem babamın kolunu tutarak, «Sen çok iyi bir insansın, Gwil,» dedi. «Oysa senin karın bütün bu işler yapılırken çoluğunu çocuğunu yabancıların ellerine bırakıp sırtüstü yattı.»

Babam kızmış gibi yaparak, «Öyle ya,» dedi, «üstelik Huw'a da yeni bir kız kardeş getirdi. Aman Tanrım, ne kadınmış doğrusu.»

Annem, «Ben hep kalkmak istiyordum, Gwil,» dedi.

Babam, «Benim sevgilim,» dedi. Şimdiye kadar babamın anneme böyle bir şey söylediğini duymamıştım. Kulağa çok hoş gelen bir sözdü bu. Annem de öyle düşünmüş olacaktı ki, kızardı, hem de saçlarının dibine kadar.

«Şıışt,» diyerek başım bana doğru çevirdi. Gülümsediğimi görünce de büsbütün kızardı, boynundaki zinciri parmaklarına dolarken gözlerini yere eğdi.

Babam, «Dışarıya, Bay Gruffydd'in yanına çıkalım mı, Beth?» diye sordu. Bu konuşulanları kimseye söylemeyeyim diye de bana kaşlarını çatıp baktı.

Annem, «Çıkalım ya,» dedi, «ama sakın bana bir şeyler söyletmeye kalkışma.»

Babam gülerek, «Bir iki laf edersin, canım,» dedi. «Yoksa kıyameti koparırlar.»

Annem, «Peki ama, ne söyleyeceğim?» dedi.

«Son konuştuğunda söyleyecek söz bulmuştun,» diye karşılık verdi babam. «Dostların yanında bu daha kolay olur.»

Annem başka çıkar yol kalmadığı zamanlarda yaptığı gibi, başını iki yana sallayıp, «Hakkın var,» dedi. «Ama konuşmanın ortasında bağırmaya, gülmeye başlarsam, bil ki kabahat senindir. O zaman bir sürü ahmağa karşı söz yö-

neltişimin esaslı bir nedeni vardı. Oysa, şimdiki konuşmamın hiçbir yararı olmayacak.»

Babam, «Sadece teşekkür etmek için konuşursun, kızım,» diye üsteledi.

Annem, «Güzel bir fincan çayla da bu işi yaparım,» dedi. «Kızlar her şeyi hazır ettiler mi?»

«Evet, anne,» dedim. «Dışarda, arka tarafta bekliyorlar.»

Babam, «Pekâlâ,» dedi. «Aylardır seni bekleyen ötekiler de ön taraftalar. Haydi gel, Beth. Göreyim seni, yüzün gülsün bir parça.»

Babam insanın yüzüne böyle baktığı zamanlar ona karşı koyamazdınız. Nitekim annem de takındığı bu ciddi tavrı bir an koruyabildi, sonra başladı gülmeye.

Kendini, beline dolanmış olan babamın kolundan sıyırıp, «Haydi bakalım, delikanlı,» dedi ve babamı kapıya doğru hafifçe itti.

«Birazdan yine gelirim yanına, yavrum,» dedi bana, «böğürtlenli pastanı da getiririm.»

«Teşekkür ederim, anne,» dedim. «Hızlı konuş, ben de işiteyim.»

Annem gülerek, «Aman Tanrım,» dedi, «hık demiş babasının burnundan düşmüş.»

Birlikte mutfaktan çıkıp sokak kapısına doğru yürüdüler. Kapıyı açar açmaz da onları dışarıdakilerin sevinç çığlıkları karşıladı. Gür bir ses bu kalabalığı susturdu. Bay Gruffydd'in canı isteyecek olursa, sesini komşu vadilere de duyurmakta güçlük çekmeyeceğini işte o zaman anladım.

Bay Gruffydd ön odadaki pencerenin denizliğine çıkmış, orada duruyordu. «Tanrının sevgili kulu,» dedi, «sizi İsa adına selamlarım.»

Kalabalıktan, «Amin,» diye yükselen gür bir ses Tepe'nin aşağılarına kadar kayarak indi.

Bay Gruffydd sözlerine devam ederek, «Sevincim büyüktür,» dedi, «çünkü kilisedeki görevime başladığım bir

günde, hem Tanrının koruduğu bu eve çağırılmış, hem de adı Beş Vadi'de, hatta onlardan da ötede her zaman altın sözlerle anılacak olan bir eşe, bir anneye hoş geldin demek onuruna erişmiş bulunuyorum.»

Bu büyük kalabalığın coşkunluğu karşısında Bay Gruffydd konuşmasını kesmek zorunda kaldı.

Gülen bir sesle, «Belli ki,» dedi, «sabrınız beni dinlemeye elvermeyecek. Ama kiliseye geldiğiniz zaman elimden kurtulamayacağınızı bilin.»

Kilisenin dört duvarı arasında sesini çıkartmadan onu dinlemek zorunda kalacaklarını bilenlerden bir kahkahadır koptu.

Bay Gruffydd, «Beth Morgan,» diye seslendi ve sesi Vadi'de çın çın öttü. «Evine gir. Ey kadın, ey soylu ana, bizler her şeye gücü yeten Tanrıya bütün iyiliklerinden, güzel oğlunu ve canını sana bağışlamış olduğundan ötürü şükranlarımızı bildirirken, sen yuvana onurla gir.»

Yine hep bir ağızdan çıkan sesler yükseldi kalabalıktan, ama bu seferki başka bir tondaydı.

Mutfağa öyle bir sessizlik çökmüştü ki, şişlere geçirilmiş olan tavuklardan ateşin üzerine yağların damladığını işitebiliyordum. Çatlakların arasında kendilerine yer arayan yeni boyaların, taban çinilerinin üstünde keyif çatan masa ile yorgunluklarını çıkartmaya çalışan sandalyelerin belli belirsiz çıtırtısından ve benim yatak çarşaflarını hışırdatan ağır, düzenli soluğumdan başka bir şey duyulmuyordu.

«Dostlarım,» diyen annemin sesi geliyordu sadece. «Bay Gruffydd'e teşekkür etmekten başka bir diyeceğim yok. Evime döndüğüm için ve içerdeki bir başkası için Tanrıya binlerce, binlerce şükürler olsun. Söyleyecek başka bir şey kalmadı. Haydi, yemeye buyurun şimdi. Bol bol yiyecek var.»

Yine sevinç çığlıkları yükseldi. Birazdan yemekle dolacak olan bu ağızlar bağırdıkça açıldı, açıldıkça da bağırdı. Şu ağız denilen şey de çok dayanıklı oluyor doğrusu.

Mutfak bir anda doldu. Kızlar bu kalabalığın arkasından dolanarak koşuyor ve mutfağın arka kapısından işliyorlardı. Davetliler ise ön kapıdan girip çıkıyor, ekmek ve tereyağı tabaklarını, börekleri, çörekleri, çaydanlıklar için sıcak su kaplarını alarak dışarıya taşıyor, birbirleriyle çarpışıyor, gülüyor, itişiyor, kapının ağzında şaka olsun diye çakılıp, yolu kapatıyorlardı.

Annem, bir elinde böğürtlenli kocaman bir pasta, bir elinde de çay fincanı olduğu halde, kalabalığın arasından bana doğru ilerliyordu. Dökülmesin diye elindekileri havaya kaldırmış, dikkatle taşıyor, dirsekleri ve gözleriyle bunları gelip geçenlerden korumaya çalışıyordu.

«Al bakalım,» dedi ve pasta ile çay fincanını elime verdi, «bir de peçete getireyim sana.»

«İstemem, anne,» dedim. «Benim uzun zamandan beri beklediğim buydu, peçete değil.»

Annem, «Eğer baban peçete kullanmadığını görecek olursa,» dedi, «sonra bana ne der biliyor musun? Sen oğlunu adam edemeyeceksin der. Onun için, azıcık bekle.»

Ama annem daha arkasını dönmeden ben pastaya giriştim.

Bu pasta, içindeki morlu siyahlı, sulu iri böğürtlenleriyle ağzınızda kaymak gibi dağılıverir ve boğazınızdan geçerken de orada öyle bir tat bırakır ki, gözlerinizi yumup hep o anın zevkiyle yaşamak istersiniz.

Annem Angharad'ın yerine geçip çay fincanlarını doldururken, Angharad da bana peçeteyi getirdi. Bronwen yanıma gelerek çayımı karıştırdı. Yeni eşyayı ve boyaları seyreden, ara sıra da bana bir göz atıp gülümseyen bu insanların gürültülü sesleri eve öyle bir yayılmıştı ki, yanınızdakiyle konuşacak olsanız, sözlerinizi ona duyuramazdınız.

Bronwen'in yastığının üstünde oturmakta oluşuna şükrediyordum, çünkü böylelikle birçoklarının bakışlarından kendimi kurtarmış oluyordum. Ama ille de beni görmeyi aklına koyan bazıları başlarını uzatıyor, elleriyle ayaklarıma hafif hafif dokunuyorlardı. Onların gözlerinde beliren

yaşları görüp, içlerinden geçen iyi duyguları sezmek ve yine de onlara teşekkür edememek ne garip bir şeydi.

Bu böyleydi ama, evin içindeki gürültü de kelimelerle anlatılacak gibi değildi.

Fincanlar, tabaklar takırdıyor, bıçaklar, çatallar, kaşıklar şangırdıyor, potinler, ayakkabılar gıcırdıyordu. Kadınlar inceli kalınlı seslerle konuşuyorlar, gülüşüyorlar, tenor ve bas sesli erkekler bağırışıyorlar, şakalaşıyorlardı. Sanki biri bu sesleri önüne almış yoğuruyor, onlardan sesli bir pasta yapmaya çalışıyordu; öylesine birbirine karışıyordu bu sesler.

O sırada Owen'ın arka tarafta bağırdığını işittim. Onun sesini herkes duymuş olacaktı ki, ortalığa bir sessizlik çöktü ve kapının yanında oturanlar, hâlâ ötede konuşmakta olanları susturmaya çalıştı.

Owen, «Sizden emir alacak değilim,» diye öfke içinde bağırıyordu.

Marged'in babası, «Bir daha seni kızımın yanında görecek olursam,» diye aynı ses tonuyla karşılık verdi, «yiyeceğin dayağı ömrün boyunca unutamazsın. Seni haylaz seni.»

Sanki onu tutan eller varmış da bir türlü kurtulamıyormuş gibi, «Bırakın beni, kırayım şunun kafasını,» diye bağırıyordu Gwilym.

Davy, «Kıs çeneni, Gwil,» dedi. «Bay Evans,» diye devam etti, «böyle sözler sizin ağzınıza hiç yakışmıyor.»

Bay Evans, «Yakışıp yakışmadığının kararını ben veririm,» dedi. «Bu işe karışmamanızı rica ederim.»

Gwilym, «Salla şu moruğa bir tekme,» diye bağırdı. «Dök iblisin dişlerini.»

Owen, «Sus ulan,» dedi.

Davy, «Sen konuşma,» dedi. «İşi kızıştırmaktan başka yaptığın bir şey yok. Bay Evans, işler daha fazla sarpa sarmadan lütfen babamı bir görseniz.»

Bay Evans, öfke içinde, «Kızımı bu evden hemen alıp götüreceğim,» dedi.

Marged, «Durmam senin yanında, kaçarım,» dedi. Gözleri yaşlarla doluydu.

Gwilym, alay ederek, «Aldın işte cevabını, sersem moruk,» dedi.

Annem, «Şışt, şışt, Gwilym,» diyerek bizim taraftaki kalabalığın arasından kendine yol açtı, «defol buradan, hemen şimdi.»

Babamla Bay Gruffydd ön kapıdan kalkıp, arka kapının ağzında toplanan kalabalığa doğru gelirlerken mutfaktakiler onlara yol vermek için açıldılar.

Babam, «Beth,» diye seslendi, «ne var, ne oluyor?»

Annem ferahlayarak, «Gel, Gwilym,» dedi. «Baksana ne kötü şeyler oluyor burada. Yerin dibine geçirdin beni, Owen. Sana gelince, delikanlı, sen de babanın adım taşımaya layık değilsin. Çabuk, özür dile Bay Evans'dan.»

Gwilym, katır gibi direnerek, «Hayır, anne,» dedi.

Babam, «Görürsün sen,» dedi. «Evet, Bay Evans, sorun nedir?»

Bay Evans, «Oğlunuz kızımla birlikte şu kulübedeydi,» dedi.

Oradakiler birbirleriyle bakışıp, «Aman ya Rabbi,» diye fısıldaştılar.

Babam, «Ne yapıyorlardı?» diye sordu ona.

Bay Evans, kirli çamaşırların ortaya dökümesini istemeyen bir insan tavrıyla, «Şey,» dedi, «Marged'i belinden tutuyordu Owen.»

Owen, «Öpüyordum onu,» dedi.

Babam sanki bu sorun da böylece kapanmış gibi, «Ya!» dedi ve öyle sanıyorum ki gülümsedi, çünkü herkes hep birden gülmeye başladı.

Bir an içinde yükselen kahkahalar bütün evi sarstı, ama çok sürmeden kesildi ve öndekiler yine arkadakileri susturmaya çalıştılar.

Babam, «Bu işin böyle sonuçlanması beni sevindirdi,» diyordu. «Marged'i gelinim olarak ailemin içinde görmek beni çok mutlu kılacaktır.»

Marged'in babası, «Bundan iyisi de can sağlığıdır,» dedi. «Durup dururken hır çıkardığım için de özür dilerim, Gwilym. Ne var ki, böyle şeylerde çok titizimdir ben.»

Babam, «Haklısın,» dedi. «Gwilym, haydi, özür dile Bay Evans'dan.»

Gwilym, «Onun az önceki sözlerine karşı öyle konuştuğum için üzgün değilim,» dedi, «ama o şimdiki gibi konuşsaydı ve ben kendisine deminki kabalığı yapmış olsaydım, o zaman gerçekten üzülür, Bay Evans'dan özür dilerdim.»

Kısa süren bir sessizlik çöktü ortalığa.

Babam, «Bu taraftan bundan daha iyi sözler işitemezsiniz,» dedi ve herkes yeniden gülmeye başladı.

Bronwen, «Çay soğuyor,» diye bağırdı. «Haydi gelin, çabuk.»

Bronwen çay fincanını aldı ve çeneme bulaşmış olan pasta kırıntılarını çimdik çimdik topladı.

«Şu Evans da koca budalanın biri,» diye fısıldadı kulağıma. «Marged'in annesi bunu haftalardan beri biliyordu. Bay Evans eve gidince karısına ot yolduracak. Aslında bütün yaptıkları numaraydı.»

Bayan Evan sanki Bronwen'in söylediklerini işitmiş gibi arka taraftan sesini duyurdu.

Bütün konuşmaları tekrar bastıran yüksek bir sesle, «Utan, Sion Evan Evans,» dedi. «Elbette kızımız Owen Morgan'la evlenecek. Bunun için Tanrıya şükrediyorum. Sevgili Bayan Morgan, bu ihtiyar sersemin böyle bir günde hırgür çıkarması yüzümü yere geçirdi.»

Babam, «Haydi gidip sağlığınıza içelim,» dedi. «Haydi, gelin hepiniz.»

Konuşmalar yeniden canlandı, birisi de şarkı söylemeye başladı.

Angharad çayla tazelediği fincanımı getirdiği zaman, «Owen bunu ömrü boyunca unutmayacak,» dedi. «Yüzünü bir görseydin.»

Bronwen, «Ben onunla konuşurum,» dedi. «Dinleyecek olursa, tabii.»

Ama şu anda herkes şarkı söylüyordu. Bir yandan da hava kararıyor, lambaların sarı çiçekleri yükseliyordu. Kadınlar evde kendilerine düşen işleri yaparlarken, erkekler de Tepe'den aşağıya doğru, kadeh tokuşturmak ve kendi aralarında şarkı söylemek için iniyorlardı.

O gece Owen ortadan kayboldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Annem artık ayağa kalkmış, evi çekip çevirme işini kendi bildiği gibi eline almış olduğu için Bronwen bize eskisi kadar sık gelmiyordu. Bu yüzden de uzun bir süre Owen'la konuşmak fırsatını bulamadı.

Bronwen daha çok akşamları, Ivor yemeğini yedikten sonra gelir, yanıma oturup, sabahleyin uğrayacak olan Bayan Tom Jenkins için hazırladığım ödevleri gözden geçirir, bu iş bitince de kalkar, ertesi gün erkeklerin işe giderken götürecekleri sefertaslarına yemek doldurmakla uğraşan Angharad'a yardım ederdi.

Bir akşam annemle babam kilisede yapılan bir törene gittiler. Annemin iyileştikten sonra katıldığı bu ilk tören onun adına düzenlenmiş olduğu için, buluşu üzerinde başını kaldırmadan çalışan Owen'dan başka herkes kilisenin yolunu tutmuştu.

Owen son zamanlarda çok sessizdi. Birkaç kez yemeğe bile gelmemişti. Babam bunun merak edilecek bir şey olmadığını söylediği halde annemin yine de Owen için üzüldüğünü biliyordum. Herhangi birimiz sofradan uzaklaşacak olursak, annem bunun, içimizi kemiren bir derdimizin bulunduğuna işaret ettiğini söylerdi.

Üzülen yalnız annem değil aynı zamanda da Marged idi. Üzüntüsünü belli etmemeye çalışıyordu kız, ama bu benim gözümden kaçmıyordu. Çok kereler pencerenin önünde durup Owen'ın çalışmakta olduğu bahçedeki kulübeye gözleri yaşlarla dalarak dalgın dalgın bakardı. Bu yaşlar gözkapaklarının ucunda öyle uzun zaman kalırdı ki, yanaklarına doğru süzüldükçe bunları teker teker saymaya baş-

lardım. Sonra sanki üşümüş gibi tepeden tırnağına kadar şöyle bir ürperir ve elini ağzına götürerek olduğu yerde dönüp çamaşırlığa doğru koşar, kapı onun arkasından kendi kendine ağır ağır kapanırdı.

Annemle babam gittikten sonra, evin sessizleştiği bir sırada Bronwen arka kapıdan içeri girdi ve yapacak bir işi varmış gibi pelerinini çıkardı.

«Marged burada mı?» diye sordu bana.

«Hayır, Bron,» dedim. «O da ötekilerle birlikte kiliseye gitti.»

Bronwen, «İyi,» dedi ve kapıyı açtı. «Şimdi gelirim. Owen'la biraz konuşacağım.»

«Peki,» dedim. Bronwen kapıyı kaparken ben de tekrar kitaplarıma daldım.

O sırada Euclid'i okuyordum. Hâlâ da onun teoremlerinden hoşlanırım. Bunlar çok yalın, çok akıllıca ortaya konmuş ve insanın zekâsını geliştiren teoremlerdir. Bir dairenin içindeki eşkenar üçgeni hiç unutamam, çünkü bunu çizip bitirdikten sonra pergelime kurşun uç takmaya çalıştığım bir sırada Marged hızla kapıyı açıp rüzgârda savrulan peleriniyle orada belirivermiş ve sanki beni öldürecekmiş gibi gözlerini üzerime dikmişti.

Gözlerini kırpmadan, «Owen'ın yanında kim var?» diye fısıldadı.

«Bronwen var,» dedim.

Düğmelerini koparırcasına çözüp çıkarttığı pelerinini bir kenara atarak, «Geberteceğim o karıyı,» dedi.

«Sadece konuşuyorlar,» dedim.

Marged, sanki gülüyormuş gibi yüksek bir sesle, «Konuşuyorlar ha?» dedi. «Haftalardan beri Owen bana bir hortlakmışım gibi davranıyor. Sadece konuşuyorlar ha? Ama şimdi anlarım.»

Onu, saçları yüzüne düşmüş, gözlerini devire devire bakar ve ağzı köpük içinde kalmış bir durumda görünce şaşırdım. «Neyi anladın?» diye sordum.

«Kes sesini» dedi, «şimdi öğrenirsin.»

Yüzünü bahçedeki kulübeye dönerek göğsünü şişirdi, derin bir soluk aldı.

«Owen,» diye bağırdı. «Bronwen Morgan. Çıkın oradan.»

Bir kez daha bağırmasına gerek kalmadı, çünkü sözlerini bitirmeden kulübenin kapısı açıldı ve Bronwen koşarak gelip onu omuzlarından yakaladığı gibi mutfağa doğru çekti.

Arkasından da Owen gelerek kapıyı örttü ve sırtını kapıya dayayıp, kızgın gözlerini, lamba ışığının gölgesinde, yüzü Bronwen'e dönük olarak duvara yapışmış bir halde duran Marged'e dikti.

Bronwen gözlerini Marged'den Owen'a, sonra da bana çevirerek, «Kız, sen budalasın,» dedi.

Marged, sanki canı çekilmiş gibi, «Artık değilim,» dedi. «Haftalardan beri senin Owen'a nasıl baktığının farkındayım.»

Bronwen, «Sus, kız,» dedi, «düşündüğünden başka bir nedenin bulunduğunu pekâlâ biliyorsun.»

Owen, köpeğin önüne kemik atar gibi, «Şuna anlatsana,» dedi.

Bronwen, «Hele dur, Owen,» dedi, «odada çocuk var.»

Owen, «Nasıl olsa onun gözünden bir şey kaçmıyor,» dedi. «Oraya niçin geldiğini anlat şuna.»

Bronwen, Marged'e, «Owen'ın sana neden kötü davrandığını kendisine sormak için yanına gittim,» dedi.

Owen aynı ses tonuyla, hatta daha kötüsüyle, «Sana söylediklerimi de anlat ona,» dedi.

Bronwen, «Onu dışarıya çek de kendin söyle,» dedi.

Marged, «Paçavra gibi beni aranızda ne çekiştirip duruyorsunuz?» diye çıkıştı. «Haydi bakalım, açıklayın meseleyi.»

Owen, «Anlat, Bron,» dedi.

Bronwen, «Bu iş onun bunun ağzında sakız olduktan sonra Owen artık seni sevmediğini söyledi,» dedi.

Marged, «Yani sen onunla işini pişirdikten sonra demek istiyor,» dedi.

Owen, «Sesini kes ve terbiyeni takın,» dedi. «Sokak kadınları gibi konuşuyorsun.»

Marged, «Sen beni bu duruma düşürdün,» dedi. «Babam herkesin önünde biraz bağırdıysa benim bunda ne suçum var, Owen? Öpüşmek isteyen sendin. Sana çaydanlıkları doldurmam gerektiğini söyledim, beni bırak dedim, ama sen beni daha çok öpmekten başka bir şey yapmadın.»

Bronwen bana bakarak, «Onu dışarı çıkar, Owen,» dedi.

Owen, «Bu hiçbir şeyi değiştirmez,» dedi. «Kararım kardır.»

«Katı yürekli olmayın,» dedim ve hemen yorganın altına saklanmaya hazırlandım. Ama hiçbiri yerinden kımıldamadı. Ben de olduğum gibi kaldım.

Üçü birbirlerine baktılar. Bronwen ile Owen, Marged'e, Marged de Owen'a...

Bronwen, yalvaran bir sesle, «Owen,» dedi.

Ama Owen aldırış bile etmedi.

Saatin gidip gelen rakkası her seferinde daha hızlı ses çıkartarak sanki kürek çeke çeke Zaman'ı bize doğru yaklaştırıyordu. Bu sesin başka, daha doğrusu olaysız geçen zamanlarda neden duyulmadığını merak eder dururum. Sanıyorum ki, bu, böyle durumlarda insanların zihirlerini herhangi bir şeyle oyalamak, o anki sıkıntılarını üzerlerinden atmaya çalışmak için zihin makinelerine rasgele birtakım sesleri, belki de bir saatin tik-taklarını bir tampon gibi kullanmak ihtiyacını duyduklarından ileri geliyor.

Marged başını öne eğip ağlamaya başladı. Öyle ağlıyordu ki, hıçkırdıkça başı göğsünün üstünde bir aşağı bir yuka-

rı zıplayıp duruyordu. Arkadan görünen bembeyaz ensesi beklenmedik bir manzara ortaya koyuyordu.

Bronwen tekrar Owen'a baktı, ama o, masanın ayaklarının altındaki mavi çinilere doğru eğdi gözlerini.

Bronwen, sanki bu işin bir gecelik bölümü bitmiş gibi, «Pekâlâ,» dedi. «Gel buraya kızım, Marged. Bizim eve gidip birer fincan çay içelim.»

Marged tek bir söz söylemeden yürüdü ve onlar geçerken Owen kapının oradan çekildi.

Elindeki bir kesiğe bakarak bir an durdu.

Gözlerini bana çevirmeden, «Huw,» dedi, «bu olup bitenleri kendine saklamanı söylememe sanırım gerek yoktur.»

«Tabii,» dedim, «ama onun böyle ağlamasına da üzüldüm. Ne de beyaz bir ensesi vardı.»

Owen, «Sus artık,» dedi ve ocağın yanma gitti.

Dışarıda, arka tarafta, Bronwen'in Marged'le konuştuğunu hâlâ duyabiliyordum.

Owen'a, «Hebron'dan buraya nasıl geldin, Owen?» diye sordum.

Owen, «Nereden?» dedi.

«Hebron'dan,» dedim, kitaplarıma bakarak, «Marged'e rastladığın yerden. O, böyle mücevherler ve altınlarla süslüyken kim bilir ne kadar güzeldi?»

Owen, «Sus,» dedi.

«Hem de çok beklemişsin, ha,» dedim. «Beş bin yıl. Buradan, dışardaki beş bin tuğlayı saydım da, bunun ne demek olduğunu anladım. Onlara baka baka az kalsın gözlerim şaşılaşacaktı.»

Owen tavana bakıyordu.

«Zamanım daha iyi şeylerle geçirebilirsin,» dedi. «Bizlerden daha iyi olan şeylerle. Haydi, artık, iyi geceler.»

Onun kapıya doğru ilerleyişini gözlerimle izlerken, «İyi geceler,» dedim. «Bron'a söyleyiver, derslerimi yapmak için onu bekliyorum.»

Owen hızla dışarı çıktı ve kapıyı öyle bir çarptı ki, bütün ev sallandı.

Ama Bronwen gelmedi.

Annem törenden dönünce, Marged'i alıp getirmesi için Angharad'ı aşağıya gönderdi. Oysa, Marged oradan saatler önce, kasap Morris gelip de Bronwen'den, üçüncü çocuğunu bekleyen karısının yanında oturmasını rica ettiği sırada çıkmıştı.

Bütün gece Marged'i dağın tepelerinde, aşağıda, ırmak boylarında arayıp durdular. Sonunda, erkeklerin işlerine gittikleri sabahın erken saatlerinde postacı Ellis'ten, Marged'in bir gece önceki törenden öbür vadiye arabalarıyla dönmekte olan bazı kimselere rastladığını ve onlarla birlikte gittiğini öğrenebildiler.

Annemle babam buna çok kızdılar.

Ama bu, Bay Evans'ın geldiği o geceki kızgınlıklarının yanında hiç kalırdı.

Bronwen'in evinde toplanmış oldukları için konuşulanları duyamadım. Geri döndüklerinde babam o kadar kızgındı ki, yemek bile yemedi. O yemeyince ötekiler de aynı şeyi yaptılar ve ben herkes yattıktan sonra oturup karnımı doyurdum.

Günün birinde Gwilym, Marged ile evlendi.

İkisi de aynı yaştaydılar ve Gwilym öteden beri Marged'i seviyordu ve öyle sanıyorum ki, onun bu sevgisi, daha önce Owen'ın onu sevmiş olmasından ileri geliyordu. Düğünün yapıldığı sırada Owen evden uzaklaştı. Yalnız annemle Angharad gittiler düğüne. Bronwen, Gareth'e bakmak için evden çıkamadı. Babam ise, ne olursa olsun bir daha Bay Evans'la yüz yüze gelmek istemedi.

Gwilym, Marged ile öbür vadideki, bizim kutudan çıkan paralarla dayanıp döşenmiş olan yeni evlerden birine yerleşti.

İhtiyar Evans onlara hiçbir şey vermedi. Bu çorbada bir tutam tuzu bulunmadı onun. Ama birkaç yıl sonra öldüğü vakit kiliseye üç yüz İngiliz lirasının üstünde bir para bı-

raktı. Düğünden sonra babam bir kerecik olsun onun adını ağzına almadı. Eskiden beri arkadaştılar, ama aralarındaki bu açıklık, ya Evans'ın huyunu ya da babamın görüşlerini değiştirmiş olmasından ileri geliyordu herhalde.

Owen bundan sonra uzun bir süre bizlerden uzak durdu. Yapmakta olduğu makineyi bitirebilmek için çelik işletmelerinde çalışıyordu. Orada bu iş için gerekli takımları da kendisine veriyorlardı. Bir gece ben uyurken çekip gitti. Böylece evde Davy ile benden başka erkek çocuk kalmadı. Aslında Davy'nin de pek yüzünü gördüğümüz yoktu, öyle ki, eve geldiği zaman bir yabancıdan farkı olmuyordu.

Sendika gittikçe gelişiyordu. Davy eve geldikçe mektuplarını yazdığım ve çoğu zaman Davy'nin okuma bilmeyen arkadaşlarına da onun mektuplarını okuduğum için bunu biliyordum. O sıralarda Davy, Demiryolu işçileriyle birleşmeye çalışıyordu, ama hem onların arasında birçok düşmanının bulunuşu, hem de bu şirketlerin çok kuvvetli oluşu, onun ilerleyebilmesini güçleştiriyordu.

Ama ben Bay Gruffydd'in yardımlarıyla ilerliyordum. Her gün beni görmeye geliyordu, Bay Gruffydd. Bazen sabahın erken bir saatinde, ya da akşamleyin birkaç dakika için uğruyor, bazen de, ama pek seyrek olarak akşamüstleri gelip bir saat kadar yanımda kalıyordu. Bir dakikasını bile boş geçirmesine izin vermeyen bir vicdana sahip, çalışkan bir adamdı. Sabahtan akşama kadar dağ demez bayır demez teper, herkese ayrı ayrı neden kiliseye gelmediklerini sorar, hastaların yanında oturur ya da pazar günleri karaçalıların arasından bütün o millerce yolu yürümeyi göze alamayan ve bu yüzden de dua etmek için kiliseye gidemeyen yaşlılarla oturur konuşurdu.

Tarihimizi ben ondan öğrendim. Caradog, Cadwaladr, Lud, Coel, Boadicea gibi bütün krallarımızın şanlı adları onun ağzından benim hafızama, benden de, artık söylenen her şeyi anlayacak bir çağda bulunan küçük Gareth'e geçti. Bay Gruffydd'in sık sık benim gözlerimde rastlamış olduğunu sandığım ışığı ben de Gareth'in gözlerinde gördüm.

Bay Gruffydd bana, «Kömür ocaklarında çalışmak için doğan insanların kuvvet ve cesarete ihtiyaçları vardır,» dedi. «Ama ruh zenginliği onlar için gereksiz bir şeydir. Onlar bir köstebek ya da kör bir solucan kadar yoksundurlar bundan. Sen ruhunu korumaya çalış, Huw, çünkü o bizlere, dünyadan gelip geçmiş binlerce kuşağın büyüklerinden kalmış olan bir mirastır. Baban nasıl parlak bir ışık vermesi için fenerini temizliyorsa, sen de öyle temiz tut ruhunu.»

«Peki, ama ruh nasıl temiz tutulur, Bay Gruffydd?» diye sordum.

Bay Gruffydd, «Dua etmekle, oğlum,» dedi, «bunu da anlaşılmaz birtakım şeyler mırıldanmakla veya avaz avaz bağırmakla ya da dinsel duygular içinde domuzlar gibi ağnamakla yapmamalı. Dua sadece iyi, temiz ve dolambaçsız düşünceye verilmiş olan başka bir addır. Dua ettiğin zaman söylediklerini iyice düşünerek söyle ve düşüncelerini sağlam temeller üzerine kur. Böylelikle, ettiğin dua bir güç kazanır ve bu güç senin bir parçan, aklının, vücudunun, ruhunun bir parçası olur. Hâlâ dağın tepesinde açacak olan ilk fulyaları görmek istiyor musun, oğlum?»

«Elbette istiyorum, Bay Gruffydd,» dedim.

Bay Gruffydd, «Öyleyse dua et, yavrum,» dedi ve kalkıp gitti.

O yıl Noel evimizde pek sessiz geçti, çünkü Davy ile Owen bizimle birlikte değillerdi. Gwilym de Marged'i annesiyle babasını görmeye götürmüştü. Angharad, Ceridwen'in çalıştığı çiftliğe, ona aldığımız Noel hediyelerini vermek üzere gitmişti. Ivor da Bronwen'i Gareth'le birlikte, annesiyle babasını görmesi için dağın öbür yanına geçirmişti.

Noel'den bir sonraki gece, Bay Gruffydd şarkı söylemeleri için bazı kimseleri bize getirene kadar ev hemen hemen bomboş kaldı. Harp, mutfakta öyle büyük bir yer kapladı ki, harpist, herkes ateşe sokulup ısınabilsin diye kapının ağzında oturmak zorunda kaldı. Orada, annemle babamdan ve benden başka Bay Gruffydd, dağın öte yanından gelen harpist genç Bayan Jenkins, hızla gelişmekte

olan iki küçük kızıyla Bayan Tom Jenkins, kasap Morris ve karısı, maden ocağından Bay Christmas Evans, Dr. Richards, karısı ve kızı, veznedar Bay Bowen ap Rhys, yeni demiryollarından Bay Owen Madog ve ellerindeki portakalları arsız arsız emip, annemi kendilerine dudaklarını ısırtarak yan yan baktıran çocuklarıyla birlikte kim olduklarını hatırlayamadığım bir çift daha vardı.

Evimizin yakınında oturanlar şarkı seslerini işitince, Bay Gruffydd'in bizde olduğunu hemen anlamışlardı. Çok geçmeden evin ön ve arka tarafı, orada durup şarkıları dinleyen insanlarla doldu. Bunların arasında babamı tanıyanlar, hatta sadece onu şöyle bir görmüş olanlar içeriye çağrılmak umuduyla eski bir numaraya başvurarak başlarını kapıdan uzatıp bizlere iyi dileklerini bildiriyorlardı. Ama biraz sonra içerisi iğne atsanız yere düşmeyecek bir hale geldi. Odada öyle kalın bir hava tabakası belirdi ki, hani elinizdekini şöyle bir boşluğa bırakıverecek olsanız, bu orada sanki bir şeyin üzerinde duruyormuş gibi kalacaktı. Ben ise yüklüğün içindeki yatağımda sanki fırına konmuş olan kazlarla birlikte kızarıyordum.

Ama harpın telleri üzerinde dolaşan genç Bayan Jenkins'in parmakları bizlerde sadece şarkı söylemek zevkini ve istediğini bırakarak bütün öteki duygularımızı alıp götürdü. Şarkılar, üçlü ya da dörtlü toplulukların okuduğu çok sesli şarkılar, kantatlar, aryalar, dans havaları ve ilahiler durmadan birbirini kovaladı. Bir bakıyorsunuz erkekler, bir bakıyorsunuz kadınlar söylüyordu şarkıları. Annem yıllar önce bize öğretmiş olduğu ninnileri söylemeye başladı ve bunları orada bulunan yabancılara öğretti. Onlar da bize kendi bildikleri şarkıları okuyup bellettiler. Sonra Bay Evans bir Çingeneden öğrendiği bazı şarkıları hem söyledi hem de ayaklarını yere vura vura oynadı. Sesi tıpkı bir yel ve kuşunun sesini andırıyordu ve babamın kalın sesinin yanında kulağa öyle gülünç geliyordu ki, bir kabalık yapmamak için yumruğumu ağzıma tıkmak zorunda kaldım.

Şarkıların arasında evde yapılmış biralarla hazır biralar, şaraplar su gibi harcanıyor, kadınlara da bol bol çay ik-

ram ediliyordu. Şarkı söylemek onları acıktırır diye, masanın üzeri, bir kadının konuklarının midelerini ve kendi gururunu doyurmak için yapabileceği her türlü yiyecekle doldurulmuştu. Hiçbir şey annemi yemeklerinin övülmesi kadar sevindiremezdi. Burada annem için gurur kelimesini kullanmak pek yerinde olmasa gerek, çünkü iyi bir aşçı olduğunu bilmesi onun hoşuna giderdi. Her gün değişik yemekler pişireceğim diye saatlerce mutfakta uğraşır ve yaptıklarını herkese beğendirirdi; bu yüzden de övülmeye hak kazanırdı.

Tam bir şarkıyı bitirdiğim sırada bakkal Elias, itişip kakışanların arasından kendisine bir yol açarak arka kapıda belirdi ve bir omuzuyla yüzü gözükecek biçimde orada sıkışıp kaldı. Sanki hepimizin çöp çukuruna atılma zamanımız gelmiş de, o bizi elindeki süpürgeyle süpürmeye hazırmış gibi içeriye baktı.

Bana tutulan alkışları bastıran bir sesle, «Gwilym Morgan,» diye bağırdı, «böyle bir gecede yaptıklarınızdan ötürü utanmalısınız. Size gelince Bay Gruffydd, bu davranışınız bir diyakozlar toplantısını gerektirecek nitelikte. Pazar günleri verilen din derslerini çocuklarımın sizin gibi bir adamdan aldıklarını düşündükçe hem hayretler içinde kalıyor, hem de son derece üzülüyorum. Ayıplar olsun size. Hepinize ayıplar olsun.»

Babam, «Şu bizim ev birasından bir duble de Bay Elias'a ver bakalım, Beth,» dedi ve piposunu tekrar ağzına götürdü.

Annem, «Kolum yetişirse,» dedi, «tavayı bir güzel kafasında kıracağım onun.»

Elias, «Siz de utanın,» dedi anneme, «ölümün pençesinden kurtulur kurtulmaz, Yaradanınıza şükranlarınızı, O'nun kutsal gününü böyle kirleterek ödediğiniz için.»

Herkesin keyfi kaçmıştı. Babam, «Bayan Jenkins, sevgili kızım, başlayın siz harpınızı çalmaya,» dedi. «Haydi, 'Silah Arkadaşları'nı bir kez daha söyleyelim.»

Bay Gruffydd, Elias'a bakarak, «Bir dakika, Bay Morgan,» dedi. «Bu taşkınlığı yapmanıza sebep nedir, efendim?»

Bay Elias, «Sizi ilgilendirmez,» dedi. «Diyakozların önüne çıktığınız zaman ne olduğunu anlarsınız.»

Babam, «Diyakozlardan sekiz tanesi şimdi burada,» dedi. «Ne dersiniz, hemen bir oturum yapalım mı şuracıkta?»

Elias, «Utanın,» diye bağırdı ve daha yakına gelmek için çabaladı, ama ona yol vermek istemediklerinden, kalabalık biraz daha sıkıştı. «Kutsal günleri alaya alan sizler, bakalım daha ne günahlar işleyeceksiniz?»

Babam, «Eh,» dedi, «eğer sizce bir sakıncası yoksa ben şu kazın butunu yemek isterdim, tabii Beth tabağı uzatacak olursa.»

Hepimizin gülüştüğü sırada Bay Gruffydd ayağa kalktı ve kalabalığın kendisine yol açabildiği ölçüde Bay Elias'a yaklaştı. Elias'a bakıyordu, ama onu değil de sanki onun içini görüyordu. Güzel gözleri vardı Bay Gruffydd'in ve bu parlak gözlerin bakışları annemin önlüğünün üstüne iliştirilmiş olan iğneler gibi keskindi.

«Bay Elias,» dedi Bay Gruffydd, «eğer bugüne uymadığı düşüncesinde olduğunuz davranışım temiz vicdanınızda bir tepki yarattıysa sizden özür dilerim. Ama unutmayınız ki, İsa bile Kana'daki düğünde hazır bulunmuş ve oradakilere en iyi şarabı sunmuştu. Bu toplantıda ne gibi bir kötülük görüyorsunuz?»

Bay Gruffydd'in sakin sesi bu kapalı yeri öyle bir doldurdu, herkesin üzerine öyle bir durgunluk çöktürdü ki, bahçeden doğru gelen suyun şırıltısını duyabildim.

Bay Elias, bunu kendisinin de bilmediğini açıkça belli eden bir sesle, «Eğer siz bilmiyorsanız söylemek bana düşmez,» dedi. «Bugün kutsal bir gündür. Sadece bu yeter sanırım.»

Bay Gruffydd, «Hiç de yetmez,» dedi. «Siz bu eve çağırılmadığınız halde zor kullanarak girdiniz, üstelik de ağzınızı bozdunuz ve bu yetkiyi de Kutsal Kitap'tan almak yolunu seçtiniz. Yeryüzünde dolaşan sizin gibiler pek çoktur. Şimdi sizi ensenizden tutup kapı dışarı atmadan buradan gi-

diniz. Size kilisede de söyleyecek bir çift sözüm olacak, efendim.»

O geceki bu küçük, bu önemsiz olayın sonradan bizim için büyük bir üzüntü olacağını nereden bilebilirdik? Elias o geceyi hiç unutmadı. Öç almak fırsatını da eline geçirdiği zaman bu fırsatın tadını çıkardı, hem de zevkine vara vara, büyük bir iştahla, bir lokmasını ziyan etmeden.

Ama şu anda onu bile üzülerek anıyorum.

O günler çoktan geçti. Artık o insanlar yok, hatta ne Bay ve Bayan Elias ile oğulları ve kızları, ne de onların dükkânları kaldı. Hepsi göçüp gittiler. Toza toprağa karışmış olan şeylere insan kızabilir mi hiç?

DOKUZUNCU BÖLÜM

Burada, bu sessiz evde oturup bütün yaşamımı şöyle bir gözlerimin önünden geçiriyor, onun hafızamda silinmeye yüz tutmuş olan yanlarını yeniden onarmaya çalışıyorum. Bana öyle geliyor ki, insan yaşamı, Zaman'ın üzerine, uzun boylu düşünmeden, özenip bezenmeden karalanmış anlamsız çizgilerden başka bir şey değildir. İnsanlar irade gücü ve sıkı bir çalışma ile içinde bulundukları çıkmazdan sıyrılıp başlarını kolayca dinçleştirebilecekleri halde niçin yok yere sıkıntı çekerler, bir türlü anlayamıyorum.

Cüruf yığını yine kımıldıyor.

Onun kendi kendine mırıldandığını işitebiliyorum. O mırıldandıkça da, bu küçük kabadayı evin duvarları ani bir saldırıya karşı koymak için kendilerini hazırlıyolar. Aylardan beri duvarlara ve dama abanan bu cüruf yığınına onların böylesine dayanabilecekleri hiç aklıma gelmezdi. Aylar geçtiği halde, koca zorba bir türlü alt edemedi bu evi. Babamın zamanında usta adamlar vardı; onlar yaptıkları işi iyi yaparlardı. Sağlam kiriş atarlar, hilesiz tuğla kullanırlar, meslek sevgisiyle temiz bir işçilik ortaya koyarlardı. Bu evde işte bütün bunlar vardı.

Ama cüruf yığını durmuyor, babamdan anneme kalan ve şimdi de benim olan bu evin üzerine abandıkça abanıyor, onu çepçevre kuşatıyor. Çok sürmez, belki de bir saat sonra bu ev cüruf yığınının altında gömülüp kalacak ve cüruflar dağın tepesinden aşağı Vadi'deki ırmağa kadar uzanacak. Zavallı ırmak, sen ne güzeldin, ne şen şarkılar söylerdin bir zamanlar. Yemyeşil suların ne kadar duruydu ve sen uyuşuk kayaların arasında oynamaktan nasıl da hoşlanırdın.

Uzun bir zaman yatakta kaldıktan sonra seni tekrar gördüğüm günü hep hatırlayacağım.

O sabah Bay Gruffydd eve erkenden geldi ve mutfak kapısını açtı. Gün ışığı onu çepçevre kuşatarak içeriye doldu. Önemli ve mutlu bir işe girişmiş olmanın havası vardı üzerinde.

«Günaydın, Bayan Morgan,» dedi.

Annem şaşırarak, «Günaydın, Bay Gruffydd,» dedi. «Ne iyi ettiniz de geldiniz.»

O sanki Bayan Llywarch'a götürmek için bir parça ekmek istiyormuş gibi, «Huw'u almaya geldim,» dedi.

Annem, «Huw'u mu?» diye sordu ve kaşlarını neredeyse şu başörtüye değecek kadar kaldırarak masanın üstünden bana doğru baktı.

Bay Gruffydd, «Evet,» dedi, «onun uzun zamandan beri beklemekte olduğu sabah işte nihayet geldi.»

Bay Gruffydd'e baktım ve anladım. Ama annem hâlâ şaşkın bir haldeydi.

«Fulyalar açtı, anne,» dedim.

Annem, «Ah, Huw,» diyerek elindeki ekmek bıçağını bırakıp başını geriye çevirdi.

Bay Gruffydd annemin sırtına bakarak, bana, «Elbisen nerede, Huw?» diye sakin bir sesle sordu.

«Yastığımın altında, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Yastığının altında mı?» dedi.

«Hem de aylardan beri,» dedim, «bugün için hazırdı onlar.»

Bay Gruffydd, gülümseyerek, «Haydi öyleyse,» dedi. «Dönüşte kahraman anneciğine de kraliçelere yaraşır bir demet çiçek getireceksin, değil mi?»

«Elbette,» dedim ve yastığı geri itip, bu düşüncenin kafamda yer ettiği zamandan beri orada hazır vaziyette tuttuğum elbisemi ortaya çıkardım.

Bütün kemiklerim sızım sızım sızlıyor, bir dermansızlık duyuyordum kendimde, ama ne yapıp edip şu elbiseyi giymeye kararlıydım. Nitekim giydim de, hem de hiç saçmalamadan. Gerçi çoraplar biraz büyük, pantolon da oldukça kısaydı, ama bu, boy atmış ve incelmiş olmamdan ileri geliyordu, onun için söylenip durmanın bir yararı yoktu.

Bacaklarımı yataktan sarkıtıp ayağa kalktığım zaman herhalde halim görülmeye değerdi. Ama ne Bay Gruffydd ne de annem bana baktılar. Böylelikle de kızarıp bozarmaktan kurtuldum ve bu davranışları karşısında onlara teşekkür borçlandım.

Bay Gruffydd, «Sırtıma bin, Huw,» dedi ve kollarımı boynuna dolayabilmem için dizlerini kırarak, bana sırtını verdi. Kendimi bir papazın omuzlarında bulunca, ne kadar şaşırdığımı hiçbir zaman unutmayacağım. Onunla bu kadar *senli benli olmak* pek uygun bir davranış gibi görünmüyordu. Ama bir kez sırtına binmiş bulunuyordum ve kapının yolunu da çoktan tutmuştuk.

Bay Gruffydd, «İki saat sonra dönmüş oluruz, Bayan Morgan, yavrum,» dedi.

Annem hâlâ bize bakmaksızın, «Tanrıya emanet olun,» dedi.

Bacaklarım Bay Gruffydd'in arkasında sarkık bir halde, «Hoşça kal, anneciğim,» dedim. «Fulyaları koymak için büyük vazoyu hazırla. Bir kucak dolusu getireceğim sana, biraz da Bron'a.»

Sonra dışarıya çıkıp, Vadi'de oynaşan esintilerin ve güneydoğu rüzgârının üstümüzde, dalgalandırdığı sabah güneşinin buğulu ışıklarıyla örülmüş kutsal hava perdelerinin içine daldık.

Bay Gruffydd, «Bir zorun yok ya, Huw?» diye sordu bana. «Yoksa çok mu hızlı yürüyorum?»

«Hayır, Bay Gruffydd,» dedim. «Devam edin.»

Bay Gruffydd, «Peki,» dedi. «Dağ yoluna da geldik işte. Yokuşu tırmanalım, fulyalar orada. Haydi bakalım, şimdi sıkı tutun bana.»

Yola çıkışımızın ilk dakikalarında, güneşin o duru, çiğ ve pırıl pırıl ışıklarına gözlerimi alıştırmak için kapatiyordum. Çok geçmeden alıştım, gözlerimin yaşarması azaldı ve onları kırpıştırmadan bakabildim.

İlk gördüğüm şey cüruf yığını oldu.

Bu daha büyümüş, daha uzamıştı. Simsiyah, cansız bir yığın halinde Vadi'nin dibindeki ırmağın iki yanını kaplamıştı. Yemyeşil çimenler, kamışlar ve çiçekler hep yok olmuştu, bunun altında ezilip gitmişti. Maden ocağından cüruf yığınına kadar havadan uzanan varagelenin üzerinde gıcırdaya gıcırdaya birbirini izleyen demir kovalar boca iskelesine çarparak duruyor, tozlu yüklerini onun kara ve pis sırtına boşaltıyor, bu yığını her an biraz daha büyütüyorlardı.

Cüruf yığını, Vadi'nin en dibindeki, bizden yana düşen evlerin ön bahçe duvarlarına kadar gelip dayanmıştı. O evlerin çocukları, bunun kara suratlı eğik sırtında düşe kalka oynuyorlar, bağırışıp çağırışıyorlar, sevinçle gülüyorlardı. Bu koca yığının keskin çizgileri ardından, ırmağın öte yakasındaki ilk sıra evlerin bacaları güçlükle seçilebiliyordu. Bütün bunları seyrettiğim süre boyunca varagele durmadan gıcırdadı ve demir kovalar yüklerini cüruf yığınının üstüne birbiri ardınca boşalttı. Britannia maden ocağının düdüğü, ocaktan demir kovalar çıkarken, sanki Vadi halkına, iş devam ettikçe daha da artacak olan bu pisliğe kendilerini hazırlamalarını hatırlatmak istiyormuş gibi öttü.

«Maden ocağı işletmesinin bize bunu yapmaya hakkı var mı, Bay Gruffydd?» dedim.

Bay Gruffydd, «Ne yapmaya, oğlum?» dedi.

«Cürufu buralara yığmaya,» dedim.

Bay Gruffydd, «Koyacakları başka yer yok ki, oğlum,» dedi. «Sen şu dağın tepesine, Glas Fryn'a bir bak hele. Fulyalar işte orada.»

Gerçekten de oradaydılar. Diplerindeki çimenlerin üstüne vuran daha koyu yeşillikteki yapraklarıyla, rüzgârda çıngıraklar gibi sallanan sarı sarı çiçekleriyle onlar Glas Fryn'ın orada ve başımı çevirerek görebildiğim kadarıyla Vadi'nin dört bir yanındaydılar.

Belki altın yeniden bulunabilir ve insanlar onu bulmuş olmanın sevincini yine tadabilirler, ama o sabah, oradaki fulyaların altın tarlasını gördüğüm zaman benim neler hissettiğimi asla kimse bilemez. Glas Fryn, fulyaların yetiştiği en yakın yerdi evimize. Aradan bir zaman geçtikten sonra, bunları bahçemizde de yetiştirmek için soğanlarıyla birlikte söküp dikmiştim, ama bahçe o kadar küçük, toprağı ise, cüruflardan kalkan tozla öylesine kıraçlaşmıştı ki, dayanamadılar, soldular.

İşte o sabah Bay Gruffydd bu fulyaların arasında, hemen onların yanında beni yere bıraktı. Artık onların serin kokularını ciğerlerime çekmek için bunları elimle tutabiliyordum. Tanrıya bu yüzden şükürler ettim.

Aşağımızda, ırmak her zamanki güzelliğiyle akıyor, güneşin altında mutlu görünüyordu, ama iki yanına yığılmış olan cürufların karaltısından geçerken sanki bir korkuya kapılıyor, bütün canlılığını yitiriyor, kararıyor, durgunlaşıyordu. Buradan sıyrılınca da açıklığa kurşuni bir renkte çıkıyor ve sanki bu karaltıdan bir an önce kurtulmak istiyormuş gibi akışını hızlandırıyordu. Ama kıyıları hep kir içindeydi. Bu kıyılardan siyah, hastalıklı, kendi kirlerinden utanan sazlar ve otlar sarkıyor, bunların hepsi, sevgili dostları ırmak için duydukları üzüntüden ölmek üzereymişler gibi duruyordu.

«Sombalıkları bu yıl da gelecekler mi, Bay Gruffydd?» diye sordum.

Bay Gruffydd ceplerinin üstünde ellerini dolaştırarak piposunu aramakta olduğu için kısa bir süre cevap vermedi.

«Söylediklerine göre, iki yıldır sombalığına hiç rastlanmamış,» dedi.

«Alabalık da yok mu acaba?» dedim.

Bay Gruffydd, «Ne yazık ki öyle, Huw,» dedi. «Şu kara suratlı yığınlar ürkütüyor onları.»

«Tamam,» dedim. «Artık hiç kimse bana balıkların akılsız olduğunu söyleyemez. Yazık, aramızda balıklar kadar düşünemeyen insanlar bile var demek.»

Bay Gruffydd, «Çiçeklerini topla, Huw,» dedi. «Annene iki saatte döneriz demiştim. Onu bekletmeyelim.»

Ne yazık ki çiçeklerin dibini kazıp onları toprağı ile birlikte götüremeyiz. Bu çiçekleri saplarından koparmak, sadece suyla dolu bir vazo içine yerleştirmek zevki için onların bereketli, beyaz kanlarının akışını seyretmek çok acı bir şey. Ne olursa olsun, bir kere söz vermiş bulunuyordum. Onun için fulyaların saplarını kıra kıra onlardan bir kucak dolusu topladım. Sonra tekrar Bay Gruffydd'in sırtına bindim ve dağdan aşağıya doğru, birlikte evin yolunu tuttuk.

Beni görenler gerçekten seviniyorlardı. Bütün evlerin kapıları açıktı ve biz geçerken kadınlar bana el sallamak, geçmiş olsun demek için dışarı fırlıyorlardı.

Eve vardığımızda annem, Bronwen ve Angharad'la birlikte kapıda bekliyordu.

Annem, «İşte,» dedi.

Angharad ellerini belime dolayarak, «Alayım onu sırtınızdan, Bay Gruffydd,» dedi, ama ben onu ittim.

«Sen çekil, kız,» dedim, «yürüyebiliyorum artık.»

Nitekim yürüdüm de. Ne var ki, adımlarım biraz, karnını fazla doyurmuş ihtiyar bir örümceğinkine benziyordu. Babamın koltuğuna varıp oraya yığılana kadar duvarlar bana arkadaşlık etti.

Bay Gruffydd, «Güzel,» dedi. Annem ise fısıltı halinde birtakım sesler çıkartıyordu.

«Acıktım,» dedim.

Annem, «Bekle biraz,» dedi. «Baban şimdi kahvaltısını edecek, sen de onunla birlikte yersin. Angharad, Bay Gruffydd'e bir fincan çay getir. Bak, hâlâ yere çakılmış gibi duruyorsun, kız.»

Bronwen, fulyaları koyduğu vazolarla içeriye girdi. Yüzüne vuran çiçeklerin altın sarısı rengi onu çok güzelleştirmişti.

Fulyaların kimini dışarı doğru çekerek, kimini de içeri iterek vazoda onları düzeltirken, «Yakında küçük Gareth'i de alıp gezmelere götüreceksin, değil mi, Huw?» dedi.

«Hayır,» dedim. «Yakında okula gideceğim ve orasını bitirdikten sonra da babamla birlikte madene inip çalışacağım.»

Bay Gruffydd, «Neden madene inip çalışmak istiyorsun, Huw?» diye sordu. «Niçin liseye, sonra da üniversiteye devam edip bir doktor ya da bir avukat olmayasın?»

Annem, «Öyle ya,» dedi. «Çok güzel bir şey bu. Dr. Huw Morgan derler sana. Kendi evin, güzel bir atın, bir araban olur. Siyah bir elbise ile kolalı gömlek giyersin. Aman Tanrım, ne güzel olur, Huw, ne güzel. O zaman ben de seninle övünürüm.»

«Doktor olmayacağım, anne,» dedim. «Daha şundan altı ay önce Dr. Richards ayağımı yere basamayacağımı söylüyordu, ama ben bu sabah dağa çıktım. Yarın da, öbür gün de, öbür günden sonraki günlerde de ben yine oraya gideceğim. Hayır, doktor olmayacağım.»

Annem Bay Gruffydd'e çayını verdikten sonra ocaktaki ateşleri küskülemeye başlayınca, söylemek istediği pek çok şeyin bulunduğunu, ama Bay Gruffydd'den çekindiği için kendisini tuttuğunu anladım.

Bay Gruffydd, «Aklınızdan geçirdiklerinizi açığa vurun, Bayan Morgan,» derken gülümsüyordu.

Annem, «Benim oğullarım oğul değil inatçı bir eşek sürüsü,» dedi ve elindeki ocak küsküsünü rasgele fırlatıp kızgın bir tavırla bana doğru döndü.

«Hepsi de tıpkı kart katırlar gibi. İyi bir şey diyecek olsanız, hayır, kötü bir şey diyecek olsanız ona da hayır derler. Ne derseniz deyin, her şeye hayır cevabı alırsınız. Her şeyi bilen de yine onlardır. Dr. Richards budalanın biriyse, bu senin okula gidip ondan daha iyisini yapamayacağın demek midir? Aklını başına topla oğlum. Hem, sen daha fikir yürütebilecek yaşta da değilsin.»

«Peki, anne,» dedim. Tam o sırada domuz pastırması öyle bir koktu ki, ağzım sulandı.

Bay Gruffydd gitmek üzere ayağa kalkarak, «Sırası gelince bir çaresine bakarız,» dedi. «Pazar günü Huw kiliseye gelerek koroya katılacak ve bir solo yapacak. O zamana kadar da aklı başına gelir.»

Annem, «Ah, Bay Gruffydd,» dedi, «Gwilym buna öyle sevinecek ki. Size çok teşekkür ederim.»

Bay Gruffydd, «Doktorlarla avukatlardan da söz etmek yok artık,» dedi. «Onlar zaten kendileriyle ilgili gereğinden fazla söz edip duruyorlar, bu bakımdan bizim onlar için zaman kaybetmemize hiç gerek yok. Yarın sabah görüşürüz, Huw.»

«Peki, Bay Gruffydd,» dedim, «teşekkür ederim.»

Bay Gruffydd, «Tanrıya emanet ol, yavrum,» dedi ve anneme gülümseyerek çıkıp gitti.

ONUNCU BÖLÜM

O pazar kilisede soloyu yaptım. Ayrıca, bir de rezalet çıkardım, ama bu yüzden hiçbir zaman üzüntü duymadım.

Bütün o hafta, her akşam, babam madenden döner dönmez yıkanıp güzelce karnını doyurduktan sonra diyapazonu getirerek bana, 'Biz Tanrıya Şükrederiz' adlı ilahiyi prova ettirdi. Bu ilahinin ahengi babama öyle dokunuyordu ki, daha ilk dize bitmeden gözleri yaşarıveriyordu. Bunu söylemek zorunda olduğum için değil de, gerçekten sevdiğim ve istediğim için söylüyordum. Bacaklarınız, iki yıldan fazla bir zaman hareketsiz kaldıktan sonra ayağa kalkıp, yürümek üzere tekrar onları yere basarsanız, o zaman bu şükran duygularının nasıl her adım atışınızda kalbinizi doldurduğunu anlarsınız.

Pazar günü hepimiz sabahın köründe kalktık. Babam ocağı yakarken, ben de pencereden, sanki herkes kiliseye vakitlice gidip iyi bir yer kapmak için erkenden uyanmış gibi bütün evlerin bacalarından döne döne dumanların yükselmekte olduğunu gördüm.

Yine kahvaltımız her zamanki gibi soğuk yiyeceklerle hazırlanmıştı. Ama annem, küçük Gareth'in banyosu için ısıtılan suda bana rafadan bir yumurta yaptı ve ötekilere karşı bir haksızlık olmasın diye, kendisi çay yerine bir bardak soğuk su içti.

Sonra kalkıp kilisenin yolunu tuttuk.

Ben Angharad'la birlikte önde gidiyordum. Pazarı geçirmek üzere çiftlikten eve dönen Ceridwen de Gwilym'le birlikte arkamızdan geliyordu. Onların ardında Bronwen'le Ivor, en sonda da babamla annem yürüyorlardı.

Biz geçerken bütün evlerin kapıları açılıyor, yabanlık elbiselerini giymiş olan erkekler ve başlarında anneminki gibi kabarık şapkalarıyla, ya da Bronwen'le Angharad'ınkilere benzeyen bereleriyle kadınlar çıkıp, gülümseyerek bizi selamlıyorlardı.

Geçtiğimiz yol boyunca, bizim gibi daha başka aile topluluklarına da rastladık, ama bizimki bunların en küçüklerinden biriydi. Eğer ağabeylerimin hepsi evde olsalardı, bizim kafilenin kuyruğu da bunlarınkinden kısa kalmazdı.

Bay Gruffydd kilisenin kapısında bekliyor, bütün içeri girenlerle el sıkışıyordu. Beni kolları arasında havaya kaldırarak bastonları babama verdi.

Bana da, «Sen koronun orada oturacaksın,» dedi. «Nasıl, sesin yerinde mi?»

Babam benim yerime cevap vererek, «Mükemmel,» dedi. «Son haftanın içinde bir kez olsun diyapazonu kullanmak gerekmedi.»

Bay Gruffydd, «Çok güzel,» dedi, «öyleyse bu sabah Tanrıyı sevindireceğiz demektir.»

Bizim mutfağa o kadar alışmıştım ki, kilise bana umduğumdan da büyük göründü. Sağlam bir yapı olan kilisenin içi bembeyazdı. Tavana yakın bir yerde, cilalı tahtalardan fırdolayı bir asmakat vardı. Yerler tertemizdi; hani, üstüne bal dökülse yalanırdı. Kapının tam karşısına gelen öbür uçtaki vaiz kürsüsü, sıralarda oturan insanların başlarının hizasına kadar yükseliyordu. Onun dibinde de, diyakozlarla mütevelli heyetine ayrılmış olan yüksekçe bir yer vardı. Sağdaki ve soldaki dört sıra koroya ayrılmıştı. Bu sıraların her biri önündekinden biraz daha yüksekti. Sağdakiler erkekler, soldakiler de kadınlar içindi. Yabanlık elbiselerin, cilanın ve eski ilahi kitaplarının kokuları her yere sinmişti.

Bana diyakozların oturdukları yerde, Dr. Richards'ın yanında bir sandalye verdiler. Herkes bana bakıp birbiriyle fiskos ederken ben utanıyor, kendimi gülünç buluyordum. İncecik bacaklarımla alay ettiklerini sanıp, onları sandalyemin ayakları arkasına gizlemeye çalıştım, ama öyle biçimsiz oturmuştum ki, az kalsın baş aşağı yuvarlanacaktım.

Dr. Richards bana, «Dik otur, ayaklarınla da yere doğru dürüst bas,» diye fısıldadı, «yoksa yerde kafanı kıracaksın. Bir daha böyle yaparsan, pantolonumun askısıyla bağlarım seni.»

Önce bir ilahi söylendi. Bunun arkasından Bay Gruffydd bir dua okudu. Sonra yeniden başka başka ilahiler söylendi. Herkes var gücüyle, gür bir sesle ve tam bir uyum içinde söylüyordu bu ilahileri. Her dizenin son iki kelimesinin uçuşan yankıları, nefes almak için duraklandığı zaman tavandan üstümüze dökülüyordu.

Sonra, Bay Gruffydd kürsünün üzerinden eğilip bana baktı. Bayan Tom Harries başlangıç notalarını çalarken ben de ayağa kalktım.

Ayağa kalkıp da, karşınızdaki sıra sıra yüzleri, sinirden yaşaran gözlerinizle ıslak ıslak ve belli belirsiz görünce, bir korkuya kapılırsınız. O zaman ağzınız kurur, diliniz ve boğazınız köseleye döner, nefesiniz zorlukla, ateş gibi çıkar ağzınızdan. Sonra ilahi okumaya sıra gelir. Bu kez de siz sözleri unutmuşsunuzdur. Her biri sanki bir tekerlek olmuş, gayya kuyusuna doğru yuvarlanıp gitmiştir. Çok iyi bildiğiniz bu kelimeleri hatırlayamamakla bir kaygıya kapılırsınız. İlk kelime aklınıza bir gelse, bütün ötekiler de bunun ardı sıra sökün edecek, hepsi iğnenin deliğinden geçen tire gibi, zihninizden geçiverecek ve siz onları melodiye uydurup, ilahiyi söylemeye başlayabileceksinizdir.

Ama bu ilk kelime, Glas Fryn'dan Bayan Phillips'in beresindeki tüyün arkasına iyice saklanmış, oradan çıkıp ağzıma kadar gelmesi için diz çökerek yalvarmaya hazır olduğum halde, bir türlü yerinden kımıldamıyordu.

Bayan Tom Harries üç kez arka arkaya aynı melodiyi çalmak zorunda kaldı. Ancak bundan sonra, söylemeye niyetli olduğumu oradakilere belli etmek için ağzımı açabildim. Tam o sırada da, sanki bana acımış gibi, sözler aklıma geldi ve sesimi, asmakatın en arka sıralarında, tavanın neredeyse yerle bir olduğu yerde iki büklüm duran Prosser'lerin kucaklarına doğru fırlatırcasına koyuverdim.

Bay Gruffydd vaazını verdikten sonra, kiliseye yardım için para topladı ve bunun arkasından da yine bazı ilahiler söylendi, dualar edildi. Artık eve dönme zamanımız gelmişti.

Dua biter bitmez, genç kadınlarla evde kalmış bazı kızlardan başka hemen hemen herkes kiliseden ayrıldı. Ablalarım, Bronwen ve annem de gittiler. Bu arada, diyakozlarla, kilise işleriyle ilgili bazı kişiler, oturmakta olduğum yüksekçe düzlüğün üstüne sandalyeler dizmeye başladılar. Babam dışarda yürümeme yardım etsin diye, Dr. Richards beni sandalyemden yere indirmek üzereydi, ama daha yanıma sokulmadan, maden ocağından Bay Parry ayağa kalkarak orada bulunanlara bir şeyler söylemeye başladı. Ben oturduğum, babam da olduğu yerde kaldık.

Bunun, her zamanki kilise bildirileri olduğunu sanıp, beni hiç ilgilendirmediği için konuşmalara kulak bile vermedim ve oturduğum yerde, birinci ilahinin dizelerinin sayısını ikinci ilahininkiyle çarptıktan sonra üçüncününküne bölerek birkaç dakika oyalandım. Bu ağabeylerimin oynadıkları eski bir oyundu. Eğer çabuk ve doğru bir cevap verirlerse babamdan altı peni koparırlardı, yanlış ve geç cevaplandıracak olurlarsa da babam onlardan bir para cezası alırdı.

Demeye kalmadı, Bay Parry gözlerini öyle bir öfkeyle benden yana çevirdi, sesini öyle sert bir biçimde yükseltti ki, kafamdan bütün hesaplar siliniverdi ve bunun benimle ilgili bir şey olduğunu sandım. Ama düşündüğüm gibi çıkmadı. Arkamda bir kızın ağladığını işittim. Kız yanımdan geçti ve diyakozların oturduğu yerin basamaklarına çıktı.

Bu, maden ocaklarının oradaki kızlardan biriydi.

Üstü başı öyle pek iyi cinsten olmamakla birlikte tertemizdi. Başında güzel, küçük bir bere vardı. Zavallı yüzü o kadar kızarmış, gözyaşlarıyla öylesine ıslanmıştı ki, doğruca yanına gidip, onun gönlünü almak geldi içimden.

Bay Parry, «Erkek düşkünü,» diye bağırdı. Genç ve yaşlı bütün erkekler başlarını sallayarak, kimi, «Ha,» kimi de «Hım,» diye birtakım sesler çıkarttılar. Hatta bazıları

da sanki büyük bir darbe yemişler gibi, gözlerini kısıp, alınlarını kırıştırarak kafalarını sarstılar.

Papazlar, yobazlar ve ikiyüzlüler bir araya toplanmış, bu çirkin olaydan kendilerine bir eğlence payı çıkarıyorlardı.

Bay Parry yumruğunu parmaklığın üzerine vurarak, «Tutkularına karşı koyamadın ve senin gibi olan bütün kadınların yürüdükleri yoldan yürüdün,» dedi. «Şeytan tuzağını senin vücudunda kurmuştu. Sen buna göz yumdun ve baştan çıktın. Üstelik, Tanrının buyruklarına aykırı bir de babasız çocuk dünyaya getirdin. Tanrı zina etmeyeceksin der. Edilen dualar senin gibi insanların yüzünden hep boşa gidiyor. Tanrının evine girmeye hakkın yok senin. Aklını başına toplayana kadar dışarının karanlığında sürüneceksin. Ben, babaların işledikleri günahların cezasını onların üç ve dört göbek sonraki çocuklarına çektiren kıskanç bir Tanrıyım.(*) Meillyn Lewis, işlediğin günahı itiraf ediyor musun?»

Meillyn Lewis, korkusunu bir paçavrayla ağzında boğarak, evet dediğini, itiraf ettiğini mırıldanırcasına söyledi.

Bay Parry, «Yüce Tanrıyla barışmak ister misin?» diye sordu.

Evet, Meillyn Lewis nasıl olursa olsun herkesle, hatta o pis şeytanla bile, bir an önce şu kiliseden çıkabilmek, o sallanan kafalardan, 'ha'lardan, 'hım'lardan, Bay Parry'nin gözlerinden ve sesinden, dağlara doğru koşup kurtulabilmek için barışmak istiyordu.

Bay Parry yanıbaşındaki çiçek saksılarının içine doğru sesini boşaltarak, «Ama Tanrıdan günahların için af dilemeden önce cezanı çekeceksin,» dedi ve sesi orada Deccal'ın borusu gibi yankılandı, öyle ki, kendisi bile bunu fark etti.

Meillyn Lewis, eliyle ağzında tuttuğu paçavranın arasından, içi kan ağlayarak, «Yaptıklarımdan utanıyorum,»

(*) Eski Ahit; Tesniye 5:9. (Çev. Notu).

dedi. «Acıyın bana. Bir daha böyle bir şey yapmayacağım. Tanrı şahidim olsun.»

Bay Parry sesini bir perde daha yükselterek, hayretle, «Tanrının adını utanmadan ağzına alıyor,» dedi. «Sus kız, sen kendinden daha dürüst olanların dediklerini dinle. Tanrıdan bir şey bekleme. Gereğini düşünmek için bizler buradayız.»

İşte rezaleti o zaman çıkardım.

Beni yerimden sıçratan ve Bay Parry'e bağırarak karşılık vermeme yol açan şeyin ne olduğuna bir türlü akıl erdiremiyorum. Bu davranışım aldığım terbiyeye aykırıydı, hele kilisede böyle bir şey yapmamam gerekirdi. Üstelik, annem bunu duyacak olsa kederinden ölürdü. Ama boğazımda öyle bir öfke düğümlendi ki, her şeyi kıpkırmızı gördüm, yumuşak kalbimin, damarlarımdaki kanı oynatmak ve beni güçlendirmek için daha hızlı çarptığını duydum.

Kendi sesime kendim de şaşarak, ona, «Ey ikiyüzlü,» diye bağırdım. «Önce kendi gözünden merteği çıkar, kardeşinin gözündeki çöpü çıkarmak için o zaman daha iyi göreceksin. Vay başınıza, yobazlar ve ikiyüzlüler! Çünkü siz Tanrının Evini insanların yüzüne kapıyorsunuz; zira kendiniz girmiyorsunuz, girenleri de bırakmıyorsunuz ki girsinler. Vay başınıza, yobazlar ve ikiyüzlüler! Çünkü siz badanalı kabirlere benzersiniz ki, dıştan güzel görünürler, ama içten ölü kemikleri ve her türlü murdarlıkla doludurlar. Siz de böylece insanlara dıştan iyi görünürsünüz, ama içten ikiyüzlülük ve fesatla dolusunuz. Siz, ey yılanlar, siz, ey engerekler nesli, cehennem hükmünden nasıl kaçacaksınız? İşte, eviniz, size ıssız bırakılacak.» (*)

Bay Parry'nin yüzünü bir görmeliydiniz.

O zaman üzüldüm.

Daha Bay Parry'nin ağzını kapamasına ya da dik dik bakan gözlerini yummasına, Bay Gruffydd'in yerinden

(*) Yeni Ahit; Matta 23: 13, 27-28, 33 ve 38. (Çev. Notu).

kımıldamasına ve babamın yanıma geldiğini duymama vakit kalmadan, o anda birdenbire bu yaptığıma pişman oldum. Bay Parry iyi bir adamdı, ondan iyisi aransa bulunamazdı. İşçilerine en dolgun ücreti o öder, sıkıntısı olanlara bol bol para verirdi. Vadi'deki çocukların da yarısının okul giderlerini yine o karşılardı.

İşte bu yüzden pişman oldum. Konuşurken sesim kısıldı ve kelimeler ağzımın içinde ufalandı.

Sonra Bay Parry ağzını öyle bir ses çıkartarak kapattı ki, bunu duymalıydınız. Diyakozlarla mütevelliler birbirine ve Bay Parry'e, Bay Parry de hayretle bana bakarken Bay Gruffydd ağır ağır kürsüden indi. O sırada babam koşarak arkama geldi ve beni omuzlarımdan kavradı.

«Seni gidi haylaz seni,» dedi. «Böyle bir şey yapmamalıydın.»

Bay Gruffydd yumuşak bir sesle, «Şimdi bu işin üstünde durmayın, Bay Morgan,» dedi. «Çocuğu alıp eve götürün ve ona bir şey söylemeyin. Akşamleyin kiliseye gelirken onu getirmeyin. Öğleden sonra birlikte dağa çıkın.» En ufak bir kızgınlık belirtisi göstermeden de bana, «Huw,» dedi, «yarın sabah görürüm seni.»

«Peki, Bay Gruffydd,» dedim.

Babam, «Yürü bakalım,» dedi ve orada öylece kıpırdamadan oturanların akıllarından geçirdikleri düşüncelerin sıcaklığını hissederek, donuk, serin, pırıl pırıl bir sessizliğin içinden sıyrılıp dışarıya çıktık. Biz geçerken hiç kimsenin başı bizden yana çevrilmedi.

Koridorda bulunan ve söylediklerimi duymuş olanlar bana baktılar, sonra da ciddileşerek, babamı selamlamak için dudaklarını oynattılar, ama ağızlarından tek bir kelime çıkartmadılar. Sanki laf kıtlığına kıran girmişti. Öylesine gözden düşmüştüm.

Yolda biraz gittikten sonra, «Yanlış bir şey mi yaptım, baba?» diye sordum.

Babam durup, hayretle bana bakarak, «Yanlış bir şey mi dedin, oğlum?» diye çıkıştı. «Yanlış mı? Bacak kadar

bir çocuğun, Bay Parry gibi bir adama böyle şeyler söylemesi doğru mu olur? Utancımdan yerin dibine geçtim.»

«Ama Meillyn Lewis'e yaptıkları da düpedüz insafsızlık,» dedim.

Babam, «O mesele başka,» dedi. «Bu Bay Parry ile diyakozları ilgilendiren bir iştir, seni değil.»

«Sen de bir diyakozsun,» dedim, «ve Bay Parry ile aynı haklara sahipsin. Ama onların arasında oturmuyorsun. Neden?»

Babam, yorgunluğunu belli eden bir sesle, «Artık çeneni kıs da, eve, yemeğe yetişelim, oğlum,» dedi. «Vay canına, evdeki şu arka oda da ne akrep yuvasıymış be. Kimseyi umursadığınız yok. Hepinizin dili bir karış. Hele bakalım daha neler gelecek başımıza sizin yüzünüzden.»

Tepe'ye çıkarken üstümüze bir sessizlik çöktü. Pencerelerde kıpırdayan perdelerden ve açık duran kapıların içerisindeki gölgelerden bizi gözetleyenlerin bulunduğunu pekâlâ biliyordum, ama kimse görünmediği gibi, dışarıya da çıkmadı. Hatta bana öyle geldi ki, kuşlar bile benden kaçıyorlardı. Güneş de sanki bu sessizliği bir yandan körüklüyordu.

Böylece bizim eve girdik. Babam annemle konuşmak için mutfağa gitti ve kapıyı kapattı.

Gözleri ürkek ürkek ışıldayan Angharad, üst dişleriyle ezdiği alt dudağını ağzının içine almış, başını iki yana sallayarak beni süzüyordu.

«Hele annem bir öğrensin de görürsün,» diye fısıldadı.

«Kim anlattı sana?» diye sordum.

Angharad, «Bayan Prosser bizim Bron'a anlattı,» dedi, «ben de yanlarında olduğum için işittim.»

«Ya Bron ne dedi?» diye sordum.

Angharad, «Bron beni eve gönderdi,» dedi. «Gönderdi de ne oldu sanki? Ben yine duyacağımı duydum.»

Oturdum ve midemden bir korku selinin geçtiğini hissettim. Acaba bana ne yapacaklardı. Aklımda hep, dağın öbür yakasından polislerin gelip beni cezaevine götürecek-

leri düşüncesi vardı. Mutfakta boğuk boğuk çıkan babamın sesi az sonra kesildi.

Annem dolaptan tabakları almak için içeriye girdi. Yüzü her zamankinden daha pembeydi. Bir an, çok kızgın olduğunu, konuşmak istemediğini sandım. Ama tabağı almak üzere uzandığı sırada, dudaklarında bir gülümsemeyle ve gözlerinde yaşlarla dönüp bana baktı. Etekliği savrula savrula, telaş içinde yanıma geldi ve önümde diz çöküp, oturduğum sandalyeden beni havaya kaldırırcasına kollarının arasına aldı.

«Aferin,» dedi. «Aferin sana, oğlum. Anneciğin öyle sevindi ki, avazı çıktığı kadar bağırmak istiyor.»

Babam da içeriye girdi ve ellerini ceplerine sokup çaresizlik içinde orada durdu.

Sanki yeryüzünden hava çekilmiş ve o bu sıkıntının içinde konuşuyormuş gibi, «Doğrusunu istersen, Beth,» dedi, «senin de bu oğlandan aşağı kalır tarafın yok.»

Annem kalkıp, tabakları almak üzere tekrar dolaba doğru giderken, «Yalan değil, Gwilym Morgan,» dedi, «ne var ki, sen de o aşağıdaki heriflerden pek farklı değilsin.»

Babam, «İyi söyledin,» dedi. «Merak eder dururdum. Şimdi anladım anlayacağımı.»

Annem babamın yanında durarak, «Neyi?» dedi. İkisi de en ufak bir kızgınlık belirtisi göstermeksizin birbirlerine bakıyorlardı.

Babam, «Oğullarımın neden bu hale geldiklerini,» dedi. «İşin kötü tarafı şu ki, bütün bunlar hep Beth Morgan'ın başının altından çıkıyor.»

Annem babama, babam da anneme baktı. Annem gülümsedi.

«Sen de öyleyse derdine yan,» dedi ve hızla mutfağa gitti.

Babam dilini damağında şaklattıktan sonra dönüp bana baktı. Gözlerindeki gülümseme yanaklarının kırışıklarından aşağıya doğru süzülerek ağzının içine döküldü.

«Bizim aileye de diyecek yok hani,» dedi. «Hadi gel, elini yüzünü yıka da yemek yiyelim, oğlum.»

ON BİRİNCİ BÖLÜM

O pazar gününün öğleden sonrası, hemen hemen dağın tepesine ulaştığımız bir sırada, babam piposunu doldurmak ve bir soluk almak üzere durunca, aşağıya, Vadi'ye doğru baktı.

«Görüyorsun ya, oğlum,» dedi, «insan her istediğini söyleyemiyor. Yapılacak şeyler olduğu gibi, yapılmaması gerekenler de var. İyi şeyler ve kötü şeyler. Bunları ayırt edebilenler de, çok yaşamış, çok düşünmüş olan kimselerdir.»

«Evet, babacığım,» dedim.

Babam da, «Evet,» dedi. «Ben senin bu 'evet'ini pek beğenmedim. Aslında 'hayır babacığım' demek istiyorsun, öyle değil mi?»

«Evet, babacığım,» dedim.

Babam kızarak, «Söyle bakalım fikrini, oğlum,» dedi. «Aklından geçirdiklerini her zaman açabilirsin bana. Eğer yalan söylersen ben sana nasıl yardımcı olabilirim?»

«Ama, babacığım,» dedim, «sabahleyin aklımdan geçenleri söylediğim zaman bana haylaz diye bağırdın.»

Babam, «Evet,» dedi, «bağırdım, ama o başka bir şey içindi. Boyundan büyük sözler söylüyordun. Sana konuşmak düşmezdi. Zaten bacakların sağlam olsaydı, sen de orada kalmaz, annen ve Angharad'la birlikte çoktan eve dönmüş olurdun.»

«O zaman da zavallı Meillyn Lewis, bütün o hakaretleri fazlasıyla işitecekti,» dedim, «ve hiç kimse de ona yardım etmek için ağzından tek bir kelime çıkartmayacaktı.»

Babam piposundan bir nefes çekerek, «Meillyn Lewis kötü bir kızdır,» dedi.

«Bir çocuğu oldu diye mi böyle düşünüyorsun, babacığım?» diye sordum.

Babam, «Sus artık,» dedi. «Bilmediğin şeyler hakkında konuşuyorsun.»

«Hiç de değil, babacığım,» dedim, «pekâlâ biliyorum. Chris Phillips, kızı alıp dağa götürdü, ondan sonra da kilisede ona böyle davranmalarına göz yumdu.»

Babam, «Dağa götürdüğünü nereden biliyorsun?» dedi.

«Bizim pencerenin önünden onların kaç kez geçtiklerini biliyor musun?» dedim. «Kadınlar da kaç kez Chris Phillips'in bir yüzükle, birkaç ev eşyası alıp bir aile yuvası kurmazsa başının belaya gireceğini söylemişlerdi.»

Babam, «Diyeceğim kalmadı, doğrusu,» dedi. «Dedikoducu kocakarılara dönmüşsün. Bu gidişle o mutfaktan bir an önce çıkartmam gerekecek seni. Dile gelmiş bir eşeğe benziyorsun şu halinle; öylesine uzamış kulakların.»

«Ağzımı ilk olarak daha bu sabah açtım,» dedim.

Babam, «Umarım ki bu da sonuncu olur,» dedi. «Bir daha bunun gibi bir tartışma çıkarsa Vadi'den kovuluruz.»

«Neden?» diye sordum.

Babam, ciddi ciddi, «Çünkü, oğlum,» dedi, «senin yaşında bir çocuğun söz söylemesi, yakışık almaz da ondan. Şimdiye kadar Vadi'de başımız derde girmediyse, bu bizim bastığımız yeri bilmemizden ileri gelmiştir. Bir erkek yanlış bir adım atmadan önce iki kere düşünmelidir. Kadın için de bu böyledir. Eğer bütün kadınların başıboş bırakılıp Meillyn Lewis gibi istediklerini yapmalarına göz yumulsaydı halimiz ne olurdu sonra?»

«Ne olurdu?» diye sordum.

Babam, «Önce Vadi'de bir polis karakolu kurulurdu,» dedi. «O zaman da ayıklardık pirincin taşını! İnan ki, her

an toplanmayı bekleyen hapishane kuşlarına dönerdik hepimiz. Yuvalarımıza, annene, ablalarına gelince, onlar ne olurlardı? Angharad'ın Meillyn Lewis gibi davranmasını hoş karşılar mıydın?»

«Aa, baba,» dedim, «Angharad yapmaz öyle şey. Hem, bir kez bile dağa gitmedi.»

Babam, «Aman Tanrım,» dedi ve piposunu ağzından aldı. «Ne biçim çocuksun sen, oğlum? Angharad öyle bir şey yaptı diye aklımın ucundan bile geçmedi. Sadece söz gelişi söyledim. Eğer onu böyle bir şey yaparken yakalamış olsaydım kendi ellerimle boğardım.»

«Bunu yapar mıydın, baba?» diye sordum.

Babam, «Elbette,» derken yalan söylemiyordu. «Her şey bir düzen içinde, yanlış yollara sapmadan, belirli kurallara uyularak yapılmalıdır. Bunlar bir ya da iki kişinin yaşamından daha önemli şeylerdir. Yoksa, yaşamın bir cehennemden farkı olmaz. Meillyn Lewis bunun canlı bir örneği idi. Yemin ederim ki, bu sabah olup bitenler, sürüyle genç kıza, böyle lekelenmeden önce iki kere düşünmeleri gerektiğini öğretecektir.»

«O zaten lekelenmiş lekeleneceği kadar,» dedim, «çünkü kocasının yatağında yatacağına, başka bir adamla dağa çıkıyor. Öyle değil mi, baba?»

Babam, sırtı bana dönük bir halde, kısa bir süre konuşmadan aşağıya, Vadi'ye baktı.

Güneş parlaktı, ama Vadi'nin yeşili daha da parlaktı, çünkü çimenler kendilerine vuran ışığı gerisin geriye yollayarak çayırları baştan aşağıya kadar altın sarısıyla yeşile boyuyor, durmadan arılar için çalışan çiçeklerin kümelendiği çitlerden sarılar, pembeler ve maviler fışkırıyordu. Bademler ve akdikenler tomurcuklanıyorlar, biraz daha aşağıda, Meirddyn Jones'un çiftliğinin arkasında düzenli dört sıra halinde yükselen erken çiçek açmış elma ağaçları çevreye güzellik saçıyorlardı. Meirddyn Jones'un siyah inekleri yarı bellerine kadar ırmağın serin ve sakin sularına gömül-

müşler, üzerlerine konan sineklerden kurtulmak için iki yana savrulan kuyruklarıyla suyu beyaz beyaz köpürtüyorlardı. Az ilerimizde koyunlar burunlarını güzelim yeşilliğe dayamış otluyorlardı. Rüzgâr şöyle bir soluk almak için kesildiği zaman, otları çiğneyen koyunların çenelerinden çıkan sesleri duyabiliyordunuz.

Vadi'nin güzelliğine diyecek yoktu o gün. Ama başınızı sağa çevirince bu güzellik kayboluyor, gözlerinizin önünde iki cüruf yığını beliriyordu.

Babam, «Evet,» dedi. «İşte bunun için o kötü bir kadındır.»

«Öyleyse Chris Phillips'e ne denir?» diye sordum.

Babam, «O da çok yanlış bir iş yaptı,» derken sesi pek hafif çıktı. «Bay Gruffydd kendisiyle konuşacaktır elbet.»

«Herhalde herkesin önünde değil,» dedim. «Eğer Meillyn Lewis kötü bir kadınsa, Chris Phillips de bir alçaktır. Ve ben bunların hangisinin daha kötü olduğunu biliyorum.»

Babam, «Yine bir ağız dolusu laf,» dedi. «Haydi, kes artık. Bu konu üzerinde de konuşma. Söylediklerin senin yaşında bir çocuk için çok fazla. Dilini bu kadar uzatacağına, derslerinle ve kitaplarmla uğraşsan daha iyi edersin. Şimdi dönelim de birer fincan çay içelim.»

Döndüğümüz zaman, annem, biz dışardayken, Tepe'deki kadınların yarısının kendisini görmeye geldiklerini söyledi. Hepsi de anneme üzüntülerini bildirmişler ve ondan aynı cevabı alarak gitmişlerdi.

Annem tereyağlı ekmeği keserken, «Ortada üzülecek bir şey olmadığını söyledim onlara,» dedi. «Yapılacak bir şey bulunmadığını da kendilerine bildirdim.» Ocakta yanan ateşin kırmızılığı annemin elindeki bıçağın üzerinde oynaşıyor, kaynayan ibrikten hafif bir ıslık sesi çıkıyordu.

Babam lambaya doğru bakarak, «Bütün söylediklerin bu kadar mı?» dedi.

Annem, «Eh,» dedi, «bu kadar söyledim işte. Ayrıca başka şeyler de konuştuk tabii.»

Babam, «Pekâlâ,» dedi. «Sonra onları da anlatırsın. Ama bu mesele artık kapanmıştır. Bu akşam biz kilisedeyken, Huw da Bron'lara gidip orada derslerini çalışır.»

Annem, «Ben bu akşam kiliseye miliseye gitmiyorum,» dedi ve tereyağlı ekmek tabağını masaya öyle bir bırakış bıraktı ki, bütün fincanlar yerinden sıçradı.

Babam en ufak bir şaşkınlık belirtisi göstermeksizin, «Şimdi de sen mi başlıyorsun?» diye sordu. «Akşam ikimiz de kiliseye gideceğiz, Beth. Saçmalık istemiyorum. İnsanlara ve onların ne söylediklerine bakma sen. Orası Tanrının evidir. Akşama kiliseye birlikte gideceğiz.»

Annem, «Peki, Gwilym,» dedi.

⁂

Ertesi sabah, Bay Gruffydd'in geleceği saatten çok önce kalkıp onu beklemeye koyuldum. Ne diyeceğini merak ediyordum. Bütün gece hemen hemen hiç uyuyamadım. Bir sürü hortlağı kafamın içine doldurup bunların korkusuyla kâbuslar geçirdim. Hortlakların her biri benim için ayrı ayrı cezalar hazırlamıştı; bunlardan bazıları gerçekten de korkunçtu.

İnsanın kendi kendine, zihninde birtakım umacılar yaratarak, gerçekle hiçbir ilgisi bulunmayan şeylerin korkusuyla kıvranması pek akıllı işi olmasa gerek.

Ama Bay Gruffydd sanki hiçbir şey olmamış gibi geldi. İşin tuhafı, dünkü tatsız olayın hatırlanmasına yol açan sadece annem oldu. Eli ayağı öyle titriyordu ki, çaydanlığı bırakmak zorunda kaldı ve Bay Gruffydd'in çayını fincana Angharad doldurdu.

Biraz daha iyileşmiş olduğum ve artık bastonla yürüyebildiğim için, o gün dağa her zamankinden fazla tırmandık. Sonunda da doruğa ulaştık. Buradan, uçuk mavi bir sise bürünmüş bütün Vadi'leri ve çevrelerinde onları korumak için yükselen kurşuni sıradağların koyu mavilerini görebiliyorduk.

Hava soğuktu. Esen poyraz nefis türküler söylüyordu.

Bay Gruffydd, «Haydi bakalım, Huw,» dedi, «ciğerlerini doldur bu temiz havayla. Ağır ağır beşe kadar sayarak nefesini içine çek. Öylece, yine beşe kadar sayarak nefesini tut. Sonra da aynı şekilde boşalt. Anladın mı?»

«Evet, Bay Gruffydd,» dedim.

Bay Gruffydd, «Aferin,» dedi.

Böylece her ikimiz de, dağın tepesinde nefes alıp nefes verdik. Sisler renk değiştirerek morlaştılar, pembeleştiler. Güneş önce bunların arasından sızarak bizi birazcık ısıttı, sonra da Vadi'nin üzerinden doğru öyle yakıcı ışıklarla meydana çıktı ki, ona bakamadık bile. Tanrıyla karşı karşıya geldiğimiz zaman da herhalde bu böyle olur diye düşündüm. Belki de daha kötüsü.

Rüzgâr Bay Gruffydd'in saçlarını dağıtıyor, karmakarışık ediyordu. Burnunun ucunda da, kaç sayıncaya kadar yere düşeceğini merak ederek gözlerinizi üzerinden ayıramadığınız boncuk gibi ışıldayan bir damlacık belirmişti. Ama mendilini çıkartıp bir güzel hımkırdı. İşte o zaman benimle konuşacağını anladım.

Bay Gruffydd'in geniş omuzları ve siyah elbisesiyle insana korku veren heybetli bir görünüşü vardı. Ama ben hiçbir zaman ondan korkmadım. Korktuğum tek şey onun bana karşı beslediği iyi niyeti yitirmesi ve sivri bir dil kullanmasıydı.

«Huw,» dedi, «haydi şuraya oturalım, oğlum.»

Dağın en yüksek noktasını belirten kayanın bulunduğu yere doğru yürüdük. Buraya ulaşan herkes şöyle bir soluk almak için durur ve yolun artık aşağı doğru indiğini görerek talihine şükrederdi.

Güneş tepemizde parlarken, annemin masa örtüsünden daha yumuşak ve daha yeşil çimenlerin üstüne oturduk. Kaya, esen rüzgârı kesiyor, bu yüzden de rüzgâr küplere biniyordu. Ne kadar kızdığını sesinden anlayabilirdiniz.

Bay Gruffydd, «Huw,» dedi. «Seninle çok ciddi olarak konuşmak istiyorum.»

«Peki, Bay Gruffydd,» dedim.

«Dün Tannnın evinde, hâlâ düşümde gördüğümü sandığım bazı şeyler oldu,» dedi. «Bir çocuk, hiç bilmediği bir konu üzerinde konuştu. Sesini yükseltti. Konuşmak için izin bile istemedi. Birinin sözünü kesti. Üstelik de ileri geri laflar etti.»

«Evet, Bay Gruffydd,» dedim.

Bay Gruffydd, ortada pek önemsenecek bir şey yokmuş gibi Vadi'ye doğru bakarak, «Niçin?» diye sordu.

Alttan almaya çalışan bir sesle, «Çünkü,» dedim, «Meillyn Lewis için üzülmüştüm. Bunu yapmamak elimde değildi. Sonra hemen pişman oldum, efendim.»

Bay Gruffydd eliyle çeneme dokunup öne eğik başımı yukarı doğru kaldırdı ve yüzüme bakarak, «Yanlış bir iş yaptın, Huw,» dedi, «böyle bir şeyi bir daha tekrarlamaman gerektiğini aklından çıkarmamalısın. Bu işi bir kez yapmış olmak bile çoktur.»

«Peki, efendim,» dedim, ama içim 'Hayır, efendim' diyordu.

Bay Gruffydd, «Bunu aklından çıkarma,» dedi. «Her şeyin bir doğru, bir de eğri yolu vardır. Senin yüzünden baban çok üzüldü. Kilisede böyle şeyler yapmaya kalkışan, dışarda kim bilir neler yapar? Sonra senin halin ne olur?»

«Kadıncağıza çok kötü davrandılar,» dedim ve bu aklıma gelince yine boğazım kurur gibi oldu. «O adamların homurdanmaları, başlarını sallamaları da hep onu daha fazla üzmek içindi. Kutsal Kitap böyle emretmiyor. İsa, 'Git bundan sonra günah işleme,' diyor.»

Bay Gruffydd, «Kutsal Kitab'ı iyi bellemişsin, ama yaşamla ilgili çok az bilgin var,» dedi. «Aziz Pavlus, her şeyi soğukkanlılıkla karşılayın diyor. Ondan daha akıllı bir adam gelmemiştir dünyaya.»

İçimde, yapılan bir haksızlığa karşı eğilmez bir his duyarak, «Öyleyse buna neden izin verdiniz, Bay Gruffydd?» diye sordum.

O, üzgün bir sesle, «Çünkü ben bir papazım,» diye cevap verdi. «Ama fırsat bulduğum zaman, Huw Morgan'ın da yardımı olmadan, ben onları bu çılgınlıklarından vazgeçireceğim.»

Bir an rüzgâr hırlarcasına esti ve soğuk parmaklarını kayanın arkasından bize doğru uzatmaya çalıştı, ama güneş her seferinde onu geri püskürttü.

Bay Gruffydd Vadi'nin ötelerine, dağların tepelerine doğru, düşünceye dalmış gözlerle baktı.

«Şunu bilmelisin ki, Huw,» dedi, aynı dalgınlık içinde, «bütün bu Vadi'lerin insanları ne kimsenin, ne de Hükümetin yardımını görmeden kendi evlerini yapmışlar, ailelerini getirip buralara yerleştirmişlerdir. Doğdukları günden beri Kutsal Kitap onlara yaşamlarında önderlik etmiştir. Bütün emirleri ondan aldılar. Ne onlara yol gösteren bir başkası çıktı, ne de onların başka yasaları vardı. Eğer ortaya yobazlar ve ikiyüzlüler çıktıysa bu yine insanların suçudur. Bizler birer melek değiliz. Atalarımız işi sıkı tutmakla iyi davranışlara ve doğruluğa önayak olmuşlardır, ama âdemoğlu hileciliğe yatkındır ve çoğu da engerek yılanları kadar zararlıdır. Vadi'deki insanların birer yabani değil de, bugünkü durumda olmaları bile benim için bir mucizedir. Meillyn Lewis'e ben de acıdım. Ama diyakozların o toplantısı, böyle uygunsuz davranışları önlemesi bakımından yararlıydı. Kıza karşı gaddarlık edildi, ama kötü davranışları önlemeyip, onların çoğalmasına göz yummak gaddarlıktan da öteye gider.»

«Bunu herkesin önünde yapmak doğru değil,» dedim.

Bay Gruffydd, «Doğru değil, Huw,» dedi, «ne var ki, zamanın koşullarına uymak zorundayız. Ben Tanrıya bağlı olduğum kadar, O'nun evine de bağlıyım. Diyakozlar ise benim ruhani reislerimdir. Bazı değişiklikleri yavaş yavaş yapmam gerekiyor. Düşünmeli ve ondan sonra konuşmalıyım. Yapacağım işi zihnimde geliştirip, bunu uygulamak için en uygun zamanı seçmesini bilmeliyim. Ben Huw Morgan gibi yapamam, yoksa kapı dışarı edilir, çitlerin arasın-

da vaaz verecek yer ararım kendime. Böylece de değişiklikler ve iyi bir şeyler yapmak fırsatını kaçırırım. Şimdi anladın mı?»

«Evet, Bay Gruffydd,» dedim. «Şimdi yaptıklarımdan daha çok utanıyorum.»

Bay Gruffydd uzun uzun gülümseyip, güzel dişlerini göstererek, «Pekâlâ, Huw,» dedi. «Mademki böyle güzel bir biçimde bağışlanmanı diliyorsun, ben de senin cesur bir çocuk olduğunu, sadece cesaretinin seni yanlış bir yola saptırmış bulunduğunu düşündüğümü söyleyebilirim. Duygularına kapılma. Düşün. Gör. Tekrar düşün. Sonra bir işi gerektiği gibi yapabilmen için adımlarını tek tek at. Tıpkı bir duvarcının tuğlaları işleyişi gibi; sağlam ve iyi olsun diye. Düşünce için de bu böyledir. Düşün. Düşündüklerini de teker teker zihninde geliştir. İyi ve doğru düşün. Ondan sonra yapacağını yap. Olur mu?»

«Peki, Bay Gruffydd,» dedim.

Bay Gruffydd ayağa kalkarak, «Haydi gel,» dedi. «Eve dönelim artık. Annenin pişirdiği domuz pastırmasının kokusu burada bile burnuma geliyor.»

ON İKİNCİ BÖLÜM

Sonra Ianto eve geldi.

Eğer 'müsrif oğul'un(*) dönüşünde ortalık birbirine karıştıysa, bunun Ianto'nunkinden ne gibi bir fazlalığı olabileceğini düşünemiyorum.

Kahvaltı ettiğimiz sırada postacı Ellis beyaz kısrağını evimizin kapısı önünde durdurup anneme seslendi.

Bütün oğulları evden gittiğinden beri, annem, Ellis'e bir melek gözüyle bakıyor, onun yolunu hem sevinç, hem de kötü haberleri ulaştıran mektupları getirebileceği kaygısıyla, korku içinde gözlüyordu.

Ellis, yüksek sesle gülerek, «Yavrum, Bayan Morgan, size burada içi fıstık gibi dolu bir mektup var,» dedi. «Pulsuz yollandığı için de dört peni ödeyeceksiniz.»

Annem cüzdanını almaya koşarken, «İçeri buyrun, Bay Ellis,» dedi. «Angharad, çabuk tavayı ocağa koy, domuz pastırmasını da hazır et. Güzel bir fincan da çay, Bay Ellis, ısınıverirsiniz.»

Bay Ellis, «İnanın ki, sabahtan beri ettiğim üçüncü kahvaltı olacak bu,» dedi. «Bütün bunları kaldıracak bir göbeğe sahip olmak da hiç fena değil hani.»

Annem, «Hıışt,» diyerek ona pul parasını verdi ve mektubu açmak üzere Bay Ellis'in elinden kaptı.

Zarfı pencereye doğru tutarak, «Ianto'dan,» dedi. «Durun bakalım, 'Sevgili anneciğim ve babacığım, eminim ki benim öldüğümü sanmışsınızdır, ama ben ölmedim ve Londra'dayım.»

(*) İncil; Luka 15: 11 - 32. (Çev. Notu).

Annem bir elini başına götürüp şaşkınlık içinde bizlere baktı.

«Londra'dan...» diye mırıldandı. «Londra. Bu kadar uzaklara tek bir kelime söylemeden gitti. Aşkolsun.» Tekrar mektuba baktı ve hafifçe bir çığlık attı. «Eve dönüyor. Geliyor. Ianto eve geliyor. Dönüyor benim Ianto'm. Ah, Ianto, yavrum benim.»

Ellis avaz avaz bağırmaya, çatalı ve bıçağı ile masaya vurmaya başladı. Annem de Angharad'ı elinden tutarak, masanın etrafında, iki yanına sallana sallana, yaşlı gözlerle dans etti.

Annem gözlerindeki yaşları silerek, «Dur bakalım,» dedi. «Owen, maden ocağına koş, babana haber ver. Bron'a da uğra. Sonra doğruca geri dön, ortalığı derleyip toplayalım.»

Angharad döndükten sonra evde yapılan işleri anlatmak için derleyip toplamak deyimini kullanmak yerinde olmaz. Bütün gün her taraf baştan aşağıya kadar subunlu sularla gıcır gıcır yıkandı. Ertesi gün de Angharad'la ben evin önüne ve arkasına beyaz badana çektik.

Ianto bir gün sonra geliyordu. Bir gece öncesinden, onu tanıyanlar bizim evde toplandılar ve onu karşılamak için yapacakları hazırlıkları kararlaştırmak üzere babamla birlikte aşağıya, kiliseye gittiler.

Ellis, Davy ile Owen'a birer telgraf çekmiş, dağın öbür yakasındaki Gwilym'e de, yolu oralara düştüğü bir sırada haber vermişti. Ceridwen birkaç günlüğüne bizdeydi. Ivor, Angharad ve ben zaten evdeydik. Böylece, bütün aile bir kez daha toplanmış oluyordu.

Babam çok sevinçliydi.

Bay Gruffydd'le yaptıkları toplantıdan döner dönmez, kapının önünde diz çöküp Tanrıya dualar, şükürler etti. Yüzü sevinçle ışıldıyor, bıyığı som gümüştenmiş gibi duruyordu.

Parmaklarını masanın kenarına dayayıp, «Ey göklerdeki Yaradanım,» dedi, «oğulların sana döndükleri zaman ne-

ler hissedersen ben de şimdi aynı şeyleri duyuyorum içimde. Bana böyle bir günü gösterdiğin için sana teşekkür ederim. Oğullarıma ve kızlarıma bahşettiğin sağlık için sana teşekkür ederim. Ey Tanrım, sana bu gece ve yarınlar için teşekkür ederim. Amin.»

Hepimiz oturup yemeğimizi yedikten sonra Bay Gruffydd'le babam, başta bandonun, en arkada da şişeleri ve fıçıları taşıyacak olan Twm Pugh'un arabasının yer alacağı karşılama alayının programını yaptılar.

Ertesi sabah erkenden kalktık. Babam gece vardiyasının paydosundan bir saat önce işinden ayrılıp eve döndü. Ivor'la birlikte Thomas'ın arabasına binerek, Ianto ve öbür ağabeylerimi karşılamak üzere istasyona gitti.

O sabah, bizim dağ gezintisi suya düştü. Dışarda, evin arka tarafında, yıkamam için bir sürü kapkacağı önüme yığdılar. Tepe'nin bütün kadınları gelirlerken kendi fincan ve tabaklarını beraberlerinde getiriyorlardı, ama dağın öbür yanından gelecek olanlar için, eldekiler yetmez düşüncesiyle komşulardan ödünç alınanları kullanmadan önce yıkatmak annemin âdetiydi. Bu da, hiç hoşuma gitmemekle birlikte benim işimdi. Ianto'nun ve öbür ağabeylerimin hatırı için yine de yıkadım.

Tam maden ocağının düdüğü öğlen paydosunu haber verdiği sırada, babamı, Ianto'yu ve öbür ağabeylerimi karşılayan alayın bando seslerini işittik.

İşte o anda herkes bir telaşa kapıldı.

Annem, ekmeğe tereyağı sürmekte olduğu bıçağı bıraktı ve elini göğsüne götürdü.

«İşte geliyorlar,» dedi. «Ceridwen, şu entariyi giymeme yardım et. Sen, Angharad, ekmelere tereyağını sürüp, o işi bitiriver. Bronwen, sen de ocaktakilere göz kulak ol.»

Sonra herkes, bando Tepe'ye geldiği vakit dışarı çıkıp seyredebilmek için elindeki işi bir an önce bitirmeye baktı.

Üzerine kaytan dolanmış büyük gümüşten asasıyla Ifan Owen ilerdeki çit duvarlarının oradan köşeyi dönünce, bandonun nefesli çalgılarından çıkan sesler ve davulların

darbeleri az kalsın kalbimi durduracaktı. Bando o kadar büyük değildi; topu topu on kişiden meydana gelmişti, ama falsosuzdu. Hepsi de, kulaktan dolma müzisyenler olmakla birlikte çok güzel çalıyorlardı.

Geliyorlardı, evleri sarsarcasına yaklaşıyorlardı.

Onları arkadan, maden ocağından, çiftliklerden ve bütün öteki vadilerden gelen dostlarımızın meydana getirdiği bir alay izliyordu. Hepsi de bizim dağdan olmak üzere ayrı ayrı dört koro vardı. Kendi koromuz da bunların arasındaydı. Üniformalarını giymiş futbol takımları, hotozlu şapkaları ve kırmızı eteklikleriyle kadınlar, bizim kiliseden ve öteki kiliselerden olanların hepsi bu alayın arkasındaydılar. Vaizler hep bir arada yürüyorlardı. Onların ardından da çocuk korosu geliyordu.

En geride ise, Thomas'ın çiçekler, yeşillikler ve renkli kumaşlarla süslenmiş arabasının içinde babam, beş oğlu ile birlikte ayakta durmaktaydı.

Ben, bizim ön odanın açık penceresi önündeydim. Ama kalabalık öyle büyüktü ki, bando geçtikten sonra artık doğru dürüst kimseyi seçemedim. Sadece babamla ağabeylerimin başlarını görebildim, o kadar. Onlar da arabadan indikten sonra şapkalardan başka hiçbir şey görülmez oldu.

Ağabeylerimin huyunu iyi bildiğim için, mutfaktan dorğu arka bahçeye koştum ve onların arka taraftaki kalabalığı yararak eve girmeye çalıştıklarını gördüm.

Ianto'nun boyu Ivor'unkini bile geçmişti. Londra'dan aldığı güzel bir elbise vardı sırtında. Ne tuhaf, Londra'da dikilmiş bir elbise hemen belli oluyor. Bu ne eşsiz bir kenttir ki, oranın malı olan bir kumaş parçası bile insanı etkileyebiliyor?

Ianto bana, «Aferin, koca adam olmuşsun,» dedi. «Kaç yaşına bastın bakalım?»

«On iki,» dedim, «haftaya da doğum günüm var.»

«Ya!» dedi. «Demek öyle? Haftaya doğum günün olduğuna göre, elini cebine at demek istiyorsundur herhalde. Değil mi?»

«Hayır, hayır,» dedim, «sadece bildirmek istedim. Eğer bir armağan vereceksen ona bir diyeceğim yok, ama vermeyeceksen yine de canın sağ olsun.»

«Londra'dan boş elle gelmedim,» dedi. «Sana da bir armağan getirdim. Bavulumda. Fırsat bulursan bavulun kapağını kaldırıp bir bakıver.»

Davy, «Benim kutuda da sana bir armağan var, Huw,» dedi.

Owen, «Benimkinde de,» dedi.

Ivor, «Ben armağanını sana doğum gününde vereceğim,» dedi.

Gwilym, «Sana şimdi benden bir altı peni var,» dedi, «doğum günü armağanını da o gün düşünürüz.»

Ianto, «Nasıl, evlilikle aran iyi mi, Gwil?» diye sordu.

Gwilym'in gözleri önce Owen'a, sonra da yerdeki hasıra doğru kaydı.

«Eh, pekâlâ gidiyor işte, bildiğin gibi,» dedi. «Ya senin karın nasıl?»

Ianto, «O öldü,» dedi.

Ivor, «Öldü mü?» dedi. «Bizim hiçbir şeyden haberimiz olmadı.»

Ianto, «Duyurmak istemedim,» dedi ve beni yavaşça kucağından yere indirdi.

Ivor, «Demek öyle,» dedi. «Çok oldu mu öleli?»

Ianto, «Altı ay oluyor,» diye karşılık verdi. «Hem onu hem de bebeği yitirdim. Sakın anneme bir şey söyleyeyim demeyin. Ben ona yarın anlatırım. Benim yanımdan da pek ayrılmayın, yoksa ne oldu ne bitti diye sormaya başlar. Bırakalım şimdi bunu.»

Dışarıdan duyulan şarkılara, bağırtılara şaşıp kalmamak insanın elinde değildi. Sıkış sıkış evin çevresini kuşa-

tanlar Ianto'yu görmek için bağırışıyorlardı. Bu arada kadınlar da yiyecekleri dışarıya çıkartmak ve çayı hazırlamak için içeriye üşüşüyorlardı.

Ağabeylerinin her birini arkadaşları bir kenara çekip götürünce, ben de durduğum köşeden onları seyrettim. Ama oda öylesine sıcak, içerinin kalabalığına aldırmadan hâlâ da girmeye çalışanlarla öylesine doluydu ki, bu sıkıntıdan kurtulmak için pencereye tırmanıp dışarıya çıktım ve arkadaki kulübeye gittim.

Orada, tavan arasında küçük bir oda vardı. Sabun, yağ, kömür, odun, patates, elma, soğan kokularıyla ufacık, sakin bir yerdi burası. Hatta kullanılmayan bazı yorganları ve yatak çarşaflarını bile annem buraya kaldırırdı. Eğer sırtüstü bu yorganların üzerine uzanırsanız, tavana yakın bir yerdeki pencereden dağın tepesini görebilirdiniz. Burası benim derslerime çalıştığım, bazen de annemin arkadaşları geldiği günler, gidip kitaplarımı okuduğum bir yerdi. Ablalarımla annem mutfakta yıkanacakları zaman da buraya gelirdim.

İşte şimdi de buradaydım ve dışarının gürültüsünü uzakta bırakmış dinleniyordum ki, Marged usulcacık içeriye girip kapıyı kapattı.

Hiç ses çıkartmadım, ama başımı çevirerek onu gözlerimle izledim. Kendisinin de bizim evde kaldığı sıralarda, Owen'ın o vakitler üzerinde çalıştığı tezgâhının başına doğru yürüdü. Takımlarının bazıları hâlâ orada, rafların üstünde duruyordu. Matkap kolu, matkap uçları ve mengene, Owen'ın çalıştığı günlerdeki gibi pırıl pırıldı. Her gün bir fasıl, zımpara kâğıdıyla bunları temizliyordum.

Marged, Owen'ın arkalıksız küçük iskemlesine oturarak, elini mengeneye götürdü ve yavaş yavaş mengenenin kolunu çevirdi. Sanki bir şey düşünüyormuş gibiydi.

Ağladığını biliyordum.

Acaba ne yapsam diye düşünüp dururken, kapı tekrar açıldı ve Owen orada belirerek, gözlerini Marged'e dikti. Bir an öylece, ardına kadar açık kapının ağzında durdu,

sonra ortalarda bir sürü insanın dolaşmakta olduğunu düşünerek içeri girdi ve kapıyı örttü. Sırtını oraya dayayıp yine aynı şekilde kıpırdamadan durdu. İçerinin karanlığında, siyah elbisesiyle hayal meyal görünüyordu Owen.

Fısıldarcasına, «Marged,» dedi. «Buraya girdiğini gördüm. Ben de gelmeden edemedim.»

Marged, «Owen,» dedi. Ağzından çıkan sözler, gözyaşlarında yüzüyordu. «Seni çok özledim.»

Owen tekrar, «Marged,» diyerek ona doğru yaklaştı. «Birkaç kez kendime kıymağa kalkıştım, ama yapamadım, korkağın biriyim ben. Dünya zindan oldu bana. Seni seviyordum, Marged, güzelim benim, hem de çok seviyordum. Hâlâ da seviyorum.»

Marged, «Artık elden bir şey gelmez,» dedi. «Evliyim ben. Her şey bitti.»

Owen onun yanında diz çökmüştü. Marged de elini hâlâ mengenenin üzerinde tutuyordu.

Marged neşeli bir sesle, «Beni ilk kez burada öptüğünü hatırlıyor musun?» dedi. «Belimi şu eski mengeneye dayayıp üstüme öyle abanmıştın ki, az kalsın bir tarafım kırılacaktı.»

Owen, öğrenmek için büyük bir istek duyarak, «Gwil sana iyi davranıyor mu?» diye sordu.

Marged, «Hem de çok,» dedi. «Sen bile ondan iyi davranamazdın. Kardeşin bazen o kadar sana benziyor ki, kendimi onunla değil de, seninle evli sanıyorum.»

Owen, «Öyleyse az önce niçin ağlıyordun?» dedi.

Marged, «İçimi yakan eski bir sızı depreşmişti de ondan,» dedi. «Unutana kadar da uzun bir zaman dinmedi bu sızı. Haftalarca, aylarca çektim bunu. Sadece bir ses, bir öpücük bu acıyı dindirebilirdi. Ama bu hiç dinmedi, hep kıvrandırdı beni. Sonra da geçti.»

Owen ayağa kalktı.

«Geçti mi?» dedi.

Sesi, Marged'in sesinden daha yüksek çıktı.

Marged, bir kaya gibi kıpırdamadan, «Geçti ya,» dedi. «Bir gece fena halde bunalmıştım, az kalsın aklımı kaçırıyordum. Hiç durmadan bağırıp çağırıyordum. Beni yatıştırayım derken, zavallı Gwil de neredeyse çıldıracaktı. İşte o zaman Tanrıya seni unutabilmem için bana güç versin diye yalvardım.»

Owen, yine aynı ses tonuyla, «Unuttun, öyle mi?» dedi.

Marged, «Owen Morgan'ı hiçbir zaman unutmayacağım,» dedi ve ayağa kalkıp pelerinini düzeltti.

Bir erkek elinin kavrayabileceği kadar ince belini gördüm Marged'in.

«Beni öpen Owen'ı,» diyerek sözlerine devam etti. «Piramitler çağından bile önce kendisinin olduğunu söyleyen Owen'ı asla unutmayacağım. Bütün ruhumla, ölene kadar onu seveceğim.»

Owen, «Ya şimdi?» dedi.

Marged, «Şimdi ben Bayan Gwilym Morgan'ım,» dedi. «Owen Morgan ise çok uzaklara gitti, bir daha da geri gelmeyecek.»

Owen, «Ama Marged,» dedi, «baksana kız, buradayım işte.»

Marged, «Sen mi?» diyerek Owen'ın yüzüne bakıp başını sarstı. «Hayır, sen Owen değilsin. Owen Morgan gibi bir erkek yoktur yeryüzünde. O gitti, artık dönmeyecek. Beni de kardeşine verdi.»

Owen sırtını dönerek, «Ah, Marged,» dedi.

Marged, «Evet, evet,» diyerek konuşmaya devam etti, «ben bu anda şu küçücük çatının altında onun hayaliyle yaşıyorum.»

Owen, «Eğer benimle olman seni mutlu edecekse, Gwilym'i bırakıp bana gelir misin?» dedi.

Marged, «Beni hiçbir şey mutlu etmez,» dedi, «Owen Morgan'dan başkası. O da bir daha dönmeyecek.»

Owen, «Aklını başına topla, Marged,» dedi ve hızla dönüp, onu omuzlarından kavradı. Yalvarırcasına Marged'in yüzüne baktı.

Ama Owen boşuna konuşuyor, boşuna nefes tüketiyordu. Birdenbire gözleri fal taşı gibi açıldı, sonra da sımsıkı kapandı. Ellerini hızla Marged'den çekti, ağlayarak kapıdan yana döndü ve fırlarcasına oraya doğru atıldı.

«Marged,» diyerek hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. «Ah, Marged, benim güzelim. Ne yaptım ben sana? Bir cehennem kaçkınıyım ben. Ne yaptım?»

Dışarıya çıktı ve kapıyı kapadı. Marged olduğu yerde kaldı.

Sonra bahçenin kaldırım taşları üzerinde ayak sesleri duyuldu ve Gwilym hızla kapıyı açıp soluk soluğa orada belirdi. Yavaşça Marged'e yaklaştı, kollarını onun omuzlarına doladı.

Şimdiye kadar ondan hiç duymadığım bir sesle, «Gel güzelim,» dedi. «Arabaya binip eve dönelim, olur mu? Başını ıslatır, uyuturum seni, ne dersin? Haydi gel, canım. Gel, dinlenirsin.»

Gwilym böyle konuşa konuşa Marged'i yavaşça dışarıya çıkarttı ve kapıyı örttü.

Sıcaktan bunalmıştım, bir fincan çay içmek için de can atıyordum. Yorganların üstünden aşağı inip eve gittim ve insanların arasına karıştım.

Evdekilerin çoğu dışarıya çıkmış, yemeklerini dağın yamacında yiyorlardı. Kadınlar güneşten korunmak için şemşiyelerinin altına gizlenmişlerdi. Hava, gülüşenlerin ve konuşanların sesleriyle doluydu.

Annem mutfaktaydı. Yüzü bembeyazdı. Angharad bir köşeye çekilmiş ağlıyor, Bronwen de onun yanında durmuş, sırtını okşuyordu. Babam ve ağabeylerim, Bay Gruffydd ve öbür vaizlerle birlikte ön odadaydılar.

Annem, ön odaya girmemem için hızla yerinden kalkıp, ellerini açarak, «Huw,» dedi, «ne istiyorsan al oradan ve uslu bir çocuk gibi git, dağda ye.»

«Peki, anneciğim,» dedim.

Bronwen, istediklerimi almama yardım etmek ve onları bir kâğıda sarmak için gülümseyerek yanıma geldi.

Babam, bütün gürültüleri bastıran bir sesle, «Yararsız,» diye bağırınca, annem elini ağzına götürerek arkasını döndü. «Hiçbir doktor onu iyileştiremez, Bay Gruffydd. Doktorlara yeteri kadar para harcadık. Zavallı kız aklını bozmuş. Beni tasalandıran, oğlumun durumu.»

Bronwen telaşla, «Haydi git buradan,» diye bana fısıldadı, «gittiğin yerde bir iki saat kadar uslu uslu otur, olur mu?»

Dışarıya çıktım ve birkaç tane alabalık tutmak, suyla çevrili kayanın üzerine oturarak güneşin altında yiyip içmek için ırmak boyuna indim.

Gerçekten de, uslu mu usluydum?

⁂

O akşam evin her yerinde yemek yendi. Masalar herkesin birden oturabileceği kadar büyük değildi. Bu yüzden idare etmek zorundaydık.

Babam, annem, ağabeylerim, Bay Gruffydd, birkaç başka vaiz, maden ocağından Bay Evans, Dr. Richards, Bay Parry, Bay Owen Madog, üç beş diyakozla bir o kadar da mütevelli ve ben mutfakta yedik.

Hepimizin dirsekleri yanımızdakilerin kaburgalarındaydı. Bereket versin ki, yiyecek ve içecek boldu da kimse halinden şikâyetçi değildi. Ianto, Londra'dan ve orada yaptıklarından söz ediyordu. Önce Hopkins Jones adlı manifatura mağazasının muhasebesinde çalıştığını, oradan Great Western temizleme makineleri kuruluşuna geçtiğini, sonra da bir yol inşaatı işinde yazıcılık yaptığını ve ne olduklarını anlayamadığım daha bir sürü işlere girip çıktığını anlatıyordu.

Vaizlerden biri, «İşte, elinden her iş gelen adam diye buna derler,» dedi. «Neden bir meslekte karar kılmıyorsunuz?»

Ianto, «İstediğim gibi bir iş çıkmadı da ondan,» dedi. «Bu yüzden de bulana kadar aramak zorunda kaldım.»

Vaiz, «Bulabildiniz mi bari?» diye sordu.

Ianto, «Hayır,» dedi. «Sanki köpekmişiz gibi davranıyorlardı bize. O yazıcılık işinde verdikleri azıcık parayla prensler gibi giyinmemizi istiyorlardı. Kaba işlerde daha fazla ücret alınıyordu, ama yaşam koşulları şu bizim arka bahçedeki hayvanlarınkinden daha da aşağıydı. Bu yüzden de birinden ötekine geçip, durmadan yeni iş aramak zorunda kaldım.»

Kendi görüşlerinin dışında kalan şeylerle alay etmekten kıvanç duyan kötü huylu insanlardan biri olan aym vaiz, «Hiçbir zaman da bulamadınız, değil mi?» dedi.

Ianto, «Hayır,» dedi. «Bulamadım. Bulabileceğimi de sanmıyorum.»

Vaiz, «Öyleyse,» dedi, «ömrünüzün sonuna kadar bir yumak gibi yuvarlanıp duracak mısınız? Böyle bir durum insana saygınlık sağlamaz herhalde.»

Öfkesinden taş kesilen Ianto, gri renkli iri gözleri parıldayarak, «Herhalde,» dedi, «senin gibi kıçımın üstünde oturduğum yerde her pazar bir sürü saçma sapan şeyler söylemediğim, hafta içlerinde de ağız dolusu laflar etmediğim için saygınlığım seninkinden fazladır. Tanrıya şükürler olsun ki, onun bunun sırtından geçinen bir sülük değilim.»

Davy, Owen, Ianto ve benden başka herkes çatalıyla bıçağını elinden bıraktı. Bu konuşmaların nereye varacağını önceden kestirmiş olduğum için kendimi çoktan hazırlamıştım.

Bay Gruffydd, «Bir meslektaşımın hakarete uğradığı bir yerde oturmaya alışık değilim,» dedi. «Gerçi o da fikirlerini daha güzel bir şekilde ortaya koyabilirdi.»

Ianto, «Fikirlerini kendine saklasaydı daha iyi ederdi,» dedi. «Eğer karşımdaki rasgele biri olsaydı ağzını burnunu dağıtırdım onun.»

Vaiz büyük bir üzüntü içinde, «Gerçekten,» dedi, «böyle bir tatsızlığa yol açtığım için üzgünüm. Eğer kırıcı bir söz söyledimse bütün içtenliğimle özür dilerim.»

Ianto, «Pekâlâ,» dedi. «Öyleyse ben de sizden özür dilerim. Anneciğim şu böğürtlenli pastasından biraz daha buyurun.»

Bundan sonra herkes sözünü sakınarak konuşmaya başladı. Sözler sanki havada asılıp kalıyordu. Kimse kimsenin yüzüne bakmaya istekli görünmüyordu. Biri gülecek olsa bile, bunun ne kadar zoraki olduğu kolayca anlaşılıyordu.

Bay Gruffydd dakikalardan beri gözlerini tereyağı tabağına dikmiş, parmaklarıyla ekmek kırıntılarını masanın üstünde ufalıyordu. Annem kaç kez tereyağı tabağını sofradakilere ikram etmek için oradan aldıysa da, bir seferinde bile Bay Gruffydd'in gözleri kıpırdamadı. Babam gözünün ucuyla ona bakıyor ve Bay Parry ile işler üzerinde konuşmaya çalışıyordu.

O sırada Bay Gruffydd uykudan uyanır gibi gözlerini kırpıştırıp boğazını temizledi. Odayı birden sessizlik kapladı. Elinde bir sürü tabakla çamaşırlıktan gelen Angharad önce olduğu yerde duraladı, sonra annemin masanın altından doğru yaptığı bir işaretle gerisin geriye dönüp hemen dışarı çıktı.

Bay Gruffydd, «Ianto,» dedi, «başka bir evde olsaydım bu tartışmayı açmazdım. Ama bu meselenin şimdi açıklanması gerekiyor. Ben neden onun bunun sırtından geçinen bir sülük oluyormuşum?»

Ianto hiç duraksamadan, «Çünkü yararsız bir iş yapıyorsunuz da ondan,» dedi.

Babam masanın öbür ucundan öfkeyle, «Ianto,» dedi. Annemin eli babamın kolunun üstündeydi. «Bay Gruffydd, Huw'u iyileştirdi.»

Bay Gruffydd, «Bay Morgan,» dedi. «Huw kendi kendine iyileşti. Ianto, benim işim niçin yararsız bir iş oluyor?»

Ianto elindeki çatalı ve bıçağı ile ne yaptığının farkında bile olmaksızın, gözlerini ocağın ateşine dikerek, «Çünkü,» dedi, «sizler kendinizi sürünün çobanları diye tanıttığınız halde, yine de koyunlarınızın pislik ve yoksulluk içinde

yaşamalarına göz yumuyorsunuz. Eğer bir şey söylemek için ağzınızı açacak olursanız da yalnızca, 'Tanrı böyle istiyor' demekle yetiniyorsunuz. Doğru, insanlar koyundan farklı değildir sizler için. Tanrı, görünüşümüze ve benzeyişimize göre insan yapalım demişti. Tanrı bir koyun mudur? Eğer o bir koyunsa, bu kadar budala oluşumuzun nedeni ortaya çıktı demektir.»

Şimdiye kadar hiç konuşmamış olan vaizlerden biri, «Bu kadarına da göz yumamam,» dedi. Konuşurken hep burnunu çeken, durmadan kesik kesik öksüren, ufak tefek, gözlüklü bir adamdı bu.

Bay Gruffydd, «Doğru,» dedi. «Ianto, herhalde yarın benim evime kadar bir zahmet eder gelirsiniz; orada oturur konuşuruz. Görüşleriniz beni ilgilendirdi.»

İkide bir burnunu çeken vaiz, «Ama Bay Gruffydd,» dedi, «saygınlığınız onunla konuşmanıza engel olur sanırım.»

Ianto ona sert sert bakarak, «Defol bu evden,» dedi, «yoksa seni de, senin saygınlığını da kapı dışarı ederim. Yarın sabah sekizde yanınızda olurum, Bay Gruffydd.»

Bay Gruffydd, «Pekâlâ,» dedi. «Bu gece bu evde bulunanların hepsini Tanrı korusun.»

Hepimiz, «Amin,» dedik.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ertesi sabah saat sekizden önce Ianto ile birlikte tekrar Bayan Tom Jenkins'in okuluna başlamak üzere tepeden aşağıya indim. Bu, benim için çok önemli bir sabahtı. Okulun şu ön odasına ayağımı son basışımdan bu yana iki yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen yine de hiçbir şey değişmemişti orada. Perdeler bile olduğu gibi duruyordu. Sadece yıkanmıştı, o kadar.

Eunice ile Eiluned annelerinin entarilerini, kısaltılmasına gerek kalmadan giyebilecek kadar büyümüşlerdi, ama hâlâ da evin içinde, ayakkabıları ve çorapları eskimesin diye yalınayak dolaşıp duruyorlardı. Kara tahtanın üst kısmındaki çatlak da yine yerli yerindeydi. Oğlanlarla kızların kafalarına sokmak için bu kara tahtanın üzerine tebeşirle yazılıp sonra da silinen dersler, ona hatırladığımdan daha gri bir renk vermişti. Yine Bayan Tom Jenkins'in geceden yazdığı ve bizlerin de sabahleyin ilk iş olarak defterlerimize geçirdiğimiz alfabenin izleri hâlâ orada hayal meyal görünüyordu.

Koku da hep aynı kokuydu. Tavada kızarmış domuz pastırması, fırında pişen ekmek, demet halindeki adaçayı, Bay Tom Jenkins'e şifa olsun diye kaynatılan ot, tebeşir, eski kitap, yıkanmış çamaşır ve fare kokuları eskiden nasılsa yine öyleydi. Bizim evimizde böyle kokular yoktu. Bana Bay Tom Jenkins'in cılk et rengindeki kafasıyla homurtularını hatırlattığı için de her zaman bunu yadırgamışımdır.

Bayan Tom içeriye girince önce dua edildi, sonra da ince bacaklarla bile olsa tekrar okula dönebildiğim için ayrıca duada bulunuldu. Bunun ardından da, 'Bütün yaşamım şükran dualarıyla geçsin' adlı ilahiyi okuduk.

Gelgelelim, derslere başlayınca şaşırıp kaldım, çünkü Bayan Tom'un bana öğretebileceği bir şey yoktu. Yatakta yattığım bütün o günler boyunca ya kitap okumuş, ya da Bron'un, babamın veya ağabeylerimin anlattıklarını dinlemiş, Bay Gruffydd'le saatlerce süren konuşmalar yapmıştım.

Bayan Tom bana Canute'dan sonraki kralların adlarını sordu, oysa ben daha yüzlerce yıl geriye gidip, ona, Roma'nın bizimle takaşmadığı devirden önceki Britanya kralların adlarını bile söyleyebilirdim. Okyanuslar, denizler, kıtalar, adalar, ülkeler, ırmaklar, kentler ve sanayi hakkında ne sorduysa hepsini bildim. En sonunda Bayan Tom elinden cetveli bıraktı.

«Babanla bir konuşsam hiç fena olmayacak, Huw,» dedi. «Sen buraya gelmekle boşuna zaman kaybediyorsun. Sadece hesap dersinde sana biraz yardımım dokunabilir. Bu dersi de her akşam çay saatinden sonra verebilirim sana. Şimdi yemeğe git ve geri dönme.»

Sonra hep birlikte evlerimize gitmek üzere Tepe'nin yolunu tuttuk. Oğlanlarla kızlar bana sanki her şeyi bilen biriymişim gibi bakıyorlardı.

Eve vardığım zaman Ianto'yu orada suratı asık bir halde buldum. Owen arka tarafta bir şeyler eğeliyor, bu da annemin dişlerinin kamaşmasına neden oluyordu. Angharad çamaşırlıkta elma soyuyordu. Bana bir göz işareti yapınca, havada bir gerginliğin bulunduğunu anlayarak Owen'ın yanına gittim.

Owen, «Vay» dedi. «Sen misin?»

«Evet,» dedim. «Yardım edeyim mi?»

«Şu cıvatanın başını eğeleyiver,» dedi. «Becerebilecek misin?»

«Hele eğeyi ver sen bana,» dedim.

Ben eğelerken Owen da, yerli yerine kondukça daha güzel görünen bir sürü yeni ve pırıl pırıl parçaları birbirlerine ekliyordu.

«Bu nedir, Owen?» diye sordum.

Owen, «At ve araba yerine insanların götürebileceği bir makine,» dedi. «Ama bunu sakın kimseye söyleme.»

«Hayır, hayır,» dedim. «Ianto niçin içerde oturmuş duvara bakıp duruyor?»

Owen, «Budalaların yüzüne baka baka yorulan gözlerini dinlendirmek için herhalde,» dedi. «Sen neden böyle erken döndün eve?»

O zaman Bayan Tom Jenkins'in söylediklerini anlattım ona. Owen güldü.

«Haklısın,» dedi. «İyi bir okula gitmelisin. Bunun da zamanı geldi. Hiçbir erkek bir kadından bir şey öğrenmemiştir.»

«Bayan Tom bana çok şeyler öğretti,» dedim.

Owen, «Sana sadece bazı bilgileri aktardı, hepsi o kadar,» dedi. «Bunlar da birtakım tarihler, isimler ve olaylar. Öyle fazla bir şey öğrenmiş sayılmazsın. Ama senin çok güçlü bir hafızan var. Doğru dürüst bir öğrenim görmeye başladığın zaman bunun sana büyük bir yardımı olacak.»

Annem bizi eve, yemeğe çağırınca ona da Bayan Tom'un söylediklerini anlattım. Öyle şaşırdı ki, kapuskayla dolu kaşık elinde kalakaldı ve tabağı tutan başparmağının üstüne lahanalar döküldü.

Gözleri testekerlek açılarak, «Eh, işte,» dedi. «Al sana bir üzüntü daha. Huw'un okulu. O şimdi nereye gidecek?»

Davy, «Teknik okula,» dedi.

Owen da, «Yatılı okula,» dedi.

Davy, «Böyle bir okulda öğreneceği tek şey anasına babasına tepeden bakmak olacaktır,» dedi.

Annem, «Babası karar verir buna,» dedi. «Belki Bay Gruffydd de bu konuda bir şeyler söyler.»

Davy, «Belki,» dedi, «bu aile Bay Gruffydd'in yardımı olmadan da bir karar verebilir. Şimdi değil tabii. Ama gelecekte bir gün.»

Annem çatalını Davy'e doğru tutarak, «Tabağın hâlâ dolu duruyor, yemeğini ye,» dedi. «Eğer bir dostumuz var-

sa, onun da adı Bay Gruffydd'dir. Bu evde kimsenin onun hakkında bir tek söz söylemesini istemiyorum.»

Ianto, «Bay Gruffydd iyi bir adam,» dedi, «ama isterdim ki, o bu görevi yapmasın.»

Davy ona, «Yoksa bu sabah ondan ağzının payını mı aldın?» diye sordu.

Ianto, «Hayır,» dedi. «Ama öğrenmem gereken ne kadar çok şey olduğunu anladım.»

Owen, «Hangi konuda?» diye sordu.

Ianto, «İnsanlar,» dedi, «yaşam biçimimiz ve birbirimize karşı davranışımız konusunda.»

Davy, «Oo,» dedi, «çok ilgi çekici olmalı. Bay Gruffydd'in görüşleri nedir?»

Ianto, «İsa'nın Dağda verdiği vaazın aynı,» dedi. «Bunu, her kolun ucunda bir yumruğun bulunduğu ve herkesin sesini gür bir şekilde çıkarttığı bugünün koşullarına uygulayarak tekrarladı.»

Davy, «Bunları vaaz etmeye ne zaman başlayacak?» diye sordu. «Gidip dinlemek isterdim.»

Ianto, «Bu sabah saat sekizde bana anlatmakla işe başladı bile,» dedi. «Asıl toplantı cumartesi günü öğleden sonra yapılacak.»

Davy bir kötülük düşünmeden gülerek, «Sana konuşma fırsatı verdi mi?» diye sordu.

Ianto, «Evet,» dedi. «Amaca ulaşmak için tutulacak yoldan başka üzerinde anlaşmaya varamadığımız bir şey yok. Ben hemen işe girişelim dedim. Ama o beklememiz gerektiğini söyledi. Daha zamanı değilmiş.»

Owen, «Ben bu sözleri çok işittim,» dedi. «Zamanı ne vakit gelecekmiş? Bunu bilecek miyiz? Bir işaret mi bekleyeceğiz? Bunları kendisine sordun mu?»

Ianto, «Hayır,» dedi. «Ben sadece dinledim. Kiliseye bağlanma fikri de iyice kafama yerleşti.»

Annem, «Ama Ianto,» deyince hepimiz ona baktık, «zaten kiliseye bağlısın, oğlum. Hem de doğduğundan beri.»

Ianto, «Bir din adamı olarak demek istiyorum, anne,» dedi ve çatalıyla bıçağını bırakıp özür dileyerek evden dışarı çıktı.

Ianto'nun ayak sesleri dışarının kaldırım taşları üzerinde duyulurken, annem, «Aman Allahım,» diye fısıldadı. «Ne güzel bir şey bu.»

Davy, «Yapmak istediği işte bir anlam, bir amaç bulunsaydı çok daha güzel bir şey olurdu,» dedi ve hâlâ buğusu tüten yemeğini olduğu gibi bırakarak çatalıyla bıçağını masanın üzerine koydu.

Owen da yemeğini bırakarak, «Kilisenin kürsüsü dışında yapılacak daha bir sürü işler var,» dedi.

Annem, «Belki Owen orada daha yararlı olabileceğini düşünüyordur,» dedi. «Denesin bir kere. Ben de ona bu konuda yardımcı olacağım. Bizlere Bay Gruffydd gibi daha birkaç kişi lazım.»

Davy, «Bay Gruffydd, Bay Gruffydd, Bay Gruffydd,» dedi ve sandalyesini geriye itip ayağa kalktı. «Bıktım artık bu addan. Vadi'de karnı aç, yalınayak başı kabak bir sürü insan dolaşıyor. Yersiz yurtsuz çocuklarla, umutsuzluk içinde çırpınan analarla dolu her yer. Bay Gruffydd onlara ne verecek? İsa'nın Dağdaki vaazım mı? Yoksa Tanrının kutsal isteğini mi?»

Annem, «Utan, Davy Morgan,» dedi. «Bay Gruffydd bu insanlar için, sizin alayınızın toplayacağı yardımdan fazlasını toplamıştır. Artık bu konuda tek bir kelime istemiyorum. Sofradan kalktınızsa, çıkın buradan dışarıya.»

Owen, «Yaptığın tatlıyı yiyemediğim için çok üzgünüm, anne,» dedi ve Davy'nin ardı sıra yürüyüp dışarıya çıktı.

Annem bana, «Herhalde senin de söyleyecek bir iki çift sözün vardır?» dedi.

«Yemeğimi yedikten sonra söylerim, anne,» dedim.

Annem, «Öyle mi?» dedi. «Bak, şimdiden hatırlatayım sana, eğer bir kelime söyleyecek olursan kulaklarını kopartırım. Ona göre.»

Angharad, «Anne,» dedi, «Bayan Beynon aşağıda, demirhanenin oradaki eski samanlıkta bebeğini doğurmak üzere.»

Annem, «Hangi bebeğini?» diye sordu.

Angharad, «Evden kovuldukları sırada beklemekte olduğu yeni bebeği,» dedi ve patatesinin üzerine yemeğin suyundan biraz daha ekledi.

Annem, «Hım,» dedi. «Sen nereden biliyorsun bunu?»

Angharad hızlı hızlı yemeğini yerken, «Az önce Tegwen söyledi,» dedi. «Loğusa bezi yapması için ona bir yatak çarşafıyla kırmızı eski battaniyelerin ikisini birden verdim.»

Annem elinden çatalıyla bıçağını bırakıp, gözlerini ve dudaklarını kısarak Angharad'a baktı.

Yavaşça, «Bana sormadan, loğusa bezi yapsın diye bir çarşafla sapasağlam iki battaniyeyi verdikten sonra bir de karşıma geçip oturuyorsun ha?» dedi.

Angharad en ufak bir korku belirtisi göstermeden, «Hiçbir şeyleri yoktu, anne,» dedi. «Ev sahibinin adamları onları cascavlak kapı dışarı etmiş. İçerden bir çöp bile alamamışlar. Bebeğini de bugün doğuracak. Kadıncağız samanların üstünde yatıyor. Tabii, öteki çocuklarının yedisi de aynı durumda.»

Annem, «Sus,» dedi, «kaç tane olduklarını biliyorum ben. Bir çaresine bakarız. Ama haberim olmadan sakın başka çarşaf ve battaniye vereyim demeyesin. Bu evin hanımı benim.»

Angharad, «Peki, anne,» dedi ve ikimiz göz kırpıştık.

Annem, sanki aklı dağların ötelerindeymiş gibi, «Umarım ki,» dedi, «çarşaflar ve battaniyelerle birlikte başka şeyler de gitmemiştir? Genç Bayan Angharad Morgan'dan daha fazlasını bekleyemezlerdi, tabii, değil mi?»

Angharad, «Vallahi, anne,» derken insanın ağzı ancak bu kadar güzel bir biçim alabilirdi, «arka tarafta durup duran birkaç tane eski kapkacak vardı, onları da verdim.»

«Devam et,» dedi annem. «Kapkacak.»

Angharad, «Ağabeylerimin ve babamın eski elbiselerini,» diyerek parmaklarıyla saymaya başladı.

Annem duyulur duyulmaz bir sesle, «Tabii benimkilerden de bazılarını,» dedi.

Angharad, «Evet, anne,» dedi, «bir iki tane de kendi entarilerimden verdim. Bir de pelerinimi.»

Annem soğuk bir yüzle ve aynı ses tonuyla, «Herhalde en yeni pelerinini vermişsindir,» dedi.

Angharad, «Evet, anne,» dedi. «Onu sadece pazar günleri giyiyordum. Artık kış da geçti. Oysa onlar titreşip duruyorlar orada. Altlarında samandan başka bir şey yok. Tavan da delik deşik.»

Annem her zamanki sesiyle, «Gözlerini evin içinde şöyle bir dolaştır,» dedi. «Üç beş kırıntımızın kalmış olduğunu göreceksin. Yazık değil mi, onları da verelim Bayan Beynon'a. Ama bir araba çağırırsak belki yarım kalan bu işi tamamlayabiliriz. Ne dersin?»

Angharad, «Oo, anne,» dedi ve zaten iri olan gözleri, yaşlarla daha da irileşti. «Zavallı Tegwen Beynon'un sırtında sadece bir entari vardı. Başka hiçbir şey yoktu üstünde. Sabahleyin de kahvaltı etmemişti. Zavallının yüzü kâğıt gibi bembeyazdı.»

Angharad yemeğini bırakıp yüzünü masanın üzerine doğru eğince, annem onu kollarının arasına almak için yerinden kalktı ve «Angharad, yavrum,» dedi, «sus, ağlama bakayım. Bana sormadan verdiğin için kızdım. Bir daha verecek olursan sorarsın, e mi?»

Angharad, «Olur, anne,» dedi ve benim mendilimi almak için elini uzattı. «Yeni doğan bebek için ne yapacağız?»

Annem, «Bron'a gidip, ondan küçük Gareth'in bebekliğinde giydiği bazı çamaşırları istersin,» dedi. «Ben de şimdi bir sepet dolusu yiyecek hazırlarım. Huw, sen de eline bir sepet al, bütün Tepe'yi dolaşıp komşulardan verebildikleri kadar yiyecek topla.»

«Peki, anne,» dedim.

Eh işte, toplanan şeyleri bir görmeliydiniz.

Elbiseler, maden ocağındaki bir vardiyayı rahat rahat giydirmeye yeterdi. Yiyecekler ise bütün köyü doyururdu. Hele eşya bir araya yığılsaydı, iki ev bunları alamazdı.

Böylece her şey tamamlanmıştı. Hatta bütün bunları demirhanenin oradaki eski samanlığa taşıyacak eller bile eksik değildi.

Elimde bir sepet dolusu yiyecekle oraya ilk giden ben oldum. Gerçekten de kötünün kötüsü bir yerdi burası.

Bayan Beynon o bizim eski kırmızı battaniyelerden birinin üstünde yatıyordu. Öteki de damdan akan suyu önlemek için kadının yattığı yerin tavanına doğru gerili duruyordu. Evan Beynon'un bir kalası parçalayarak yakmış olduğu ateşin üstündeki eski bir kovada su kaynıyordu. Paslı demir halkacıklarla kırık madeni çubuklar yerdeki otların ve karahindibaların arasında kırmızı kırmızı görünüyordu. Her taraf su birikintileriyle doluydu ve odanın içinden, ırmağa doğru bir su yolu uzanıyordu. İçerisi hem soğuk, hem de rutubetliydi.

Küçük çocuklardan üçü Bayan Beynon'un ayakucunda uyuyorlar, iki tanesi de pencerenin önünde taş parçalarıyla dükkâncılık oynuyorlardı. Tegwen'le onun bir küçüğü, erkek kardeşi, geceye yatak hazırlamak için çuvallara saman dolduruyorlardı.

«Merhaba, Teg,» dedim, kapının ağzında durarak. Hoş, ortada kapı mapı yoktu ya, neyse.

Kızcağız ezile büzüle, «Merhaba, Huw,» dedi. «Çuvallara saman dolduruyoruz. Ama uyurken sağa sola dönmeye gelmez, bunlar insanın altından gidiverir,» diye ekleyerek işi şakaya vurmaya çalıştı.

Sanki ömrüm boyunca her gece saman üstünde yatmışım gibi, «Ya, öyledir,» dedim. «Bak, bunun içinde de börek var.»

Tegwen, «Ne iyi,» dedi. «Annem tadına bayılacak.»

«Çay da var,» dedim.

Tegwen, «Çay mı?» dedi. «Aman Allahım! Hemen ibriğe koyayım.»

«Bayan Beynon nasıl?» diye sordum. Görebildiğim kadarıyla acılar içinde kıvranıyor, köpürmüş ağzından anlaşılmayan birtakım mırıltılar çıkıyordu. Yüzünü kan basmış, saçları terden sırsıklam olmuştu.

Tegwen, «Bayan Price neredeyse gelir,» diyerek ateşi üfledi. «O zaman annem biraz daha rahatlar.»

«Bayan Price'ın bu işle ne ilgisi var?» diye sordum.

Tegwen gülerek, «Yeni bebek dünyaya gelecek, oğlum,» dedi. «Angharad çarşafı bunun için bana verdi ya.»

Öyle şaşırmıştım ki, ona, «Bebeği Bayan Price mı getirecek?» diye sordum.

Tegwen oturup kahkahalarla güldü ve elini ağzına götürerek annesine doğru baktı.

Gözleri pırıl pırıl ışıldayarak, «Çok budalasın be çocuk,» diye fısıldadı. «Bebek annemin karnında, ama onun oradan nasıl çıkartılacağını Bayan Price biliyor. Haydi, çabuk getir şu fincanları.»

Fincan diye elime aldığım şeyi ben olsam ağzıma götürmezdim, ama nerede bulunduğunun ve ne içtiğinin bile farkında olmayan Bayan Beynon bunun içine konan çayı kana kana içti.

Meydanda herhangi bir iz göremeyince, Tegwen'e, «Hani, nerede bebek?» diye sordum.

Tegwen, beni bir aptala benzetmiş gibi yüzüme bakarak, «Orada oturup da durmadan bana bebeklerin nasıl dünyaya geldiklerini bilmediğini mi söyleyeceksin?» dedi.

«Bilmiyorum,» dedim. «Bizim evde de, Bron'larda da yeni bebekler dünyaya gelmişti, ama öyle sanıyorum ki, bunları Dr. Richards çantasının içinde getirmişti.»

Tegwen, «Bunu sana kim söyledi?» diye sordu.

«Hem annem, hem de Bron,» dedim.

Tegwen, «Yalan söylemişler,» dedi.

«Nereden biliyorsun?» dedim. «Daha on iki yaşındasın, bunları öğrenmen için de bir iki fırın ekmek yemen gerekir.»

Tegwen, «Hepsi yalan,» dedi. «Bekle biraz, nasıl olduğunu görürsün.»

«Nasıl olacak, öyleyse?» dedim.

Tegwen, «Bayan Price gelince bizi buradan sepetler, biz de arka tarafa gider, şuradaki delikten seyrederiz,» dedi.

Parmaklarıyla işaret ettiği yere bakınca, çürümüş bir tahta parçasının oradan sarkmakta olduğunu gördüm. Bu deliğin arkası kapkaranlıktı.

«Olur,» dedim.

Sonra, toplanan yiyecekleri ve eşyayı getirenler sökün etmeye başladılar. 'Ah'lar, 'vah'lar çeken kadınlar, dillerini damaklarında şaklata şaklata pelerinlerini çıkarttılar ve ortalığı temizlemeye, yerdeki otları yolmaya, demir parçalarını ayıklamaya koyuldular. Onların arkasından da erkekler içeriye üşüşerek yıkık dökük yerlere ipler gerip, bunları çadır bezleriyle örtmeye, açık pencerelere ve kapılara tahta çakmaya başladılar. Gerçekten de birkaç dakikanın içinde burası öyle güzel oldu ki, ben bile yaşayabilirdim burada.

Bay Beynon içeriye girdi ve kısa bir süre etrafı seyretti, sonra ağlamak için dışarı çıktı. O sırada da, elinde bir bohça ve kilim parçalarından yapılmış, üstü desenli şık bir çanta ile Bayan Price geldi.

Adımını kapıdan atar atmaz, «Haydi bakalım,» dedi. «İşi olmayanlar lütfen dışarıya. Önce çocuklar çıksın.»

Tegwen bana, «Gelsene,» diye fısıldadı. Birlikte dışarıya, avluya çıktık. Samanlığın yanındaki demirhanenin merdivenlerini tırmandık. Çatısı öfkeli fısıltılar gibi uçuşan yarasalarla dolu tavanarasına girdik.

Oradaki deliğe yaklaşıp aşağıya baktık.

Bayan Price en küçük çocukları yandaki karyolaya yatırmıştı. Ona yardım eden öbür kadın da çocukların üzerinden elbiselerini çıkartıyordu. Bayan Beynon ağlıyordu, ama öyle için için değil de, düşüp dizini acıtmış bir çocuk gibi bağıra bağıra ağlıyordu. Çarşafları tekmelerken yüzündeki damarlar şişiyordu.

Tegwen içini çekerek, «Zavallı anneciğim,» dedi. «Her doğumda bu acılara katlanır.»

Bunun nedenini sormak aklıma geldi, ama beni hiç ilgilendirmeyen bir şey olduğu için vazgeçtim. Bu gördüklerimin, içimde duyduğum, ama ne olduğunu anlatamadığım çirkin ve kıyıcı bir yanı vardı. Bayan Beynon uzun boylu, şişman bir kadındı, her zaman da güler yüzlüydü. Onu bu durumda görmek bir düş gibi geliyordu bana. Terlemeye, güçlükle nefes almaya başladım.

Oradan burnumuza acayip bir koku geliyordu. Yeni bir bebeğin doğduğu eve sinen bu kokuyu daha önce de birkaç kez duymuştum. Bu, içinde kanın ve sütun sırlarını bulunduran, insanı hem sevindiren hem de ürküten keskin ve eski bir kokudur.

Bayan Price ateşin üstündeki kovayı alarak yatağın yanına getirdi. O sırada Bayan Penry de çocuklarla olan işini bitirmiş ve gelip Bayan Beynon'un başına dikilmişti. Bayan Beynon çığlığı basmaya başlayınca, Bayan Price onun üzerinden battaniyeleri çekti, Bayan Penry de kadıncağızın ellerini yakalayıp, karyolanın baş tarafındaki tahta parmaklıkları tutmasına yardım etti. Çocuklar uyandılar, ağlamaya başladılar, ama kimse oralı olmadı. Bayan Beynon'un bacakları beyaz çiçek saplarına benziyordu, ikide bir de tekme atar gibi öne ve arkaya gidip geliyordu. Ayak parmakları içeriye doğru kıvrılmıştı, topukları da yatağın üstüne kazırcasına sürtünüyordu. Ağzı açık, durmadan bağırıyordu. Fal taşına dönmüş gözleri, yukarıdan aşağıya doğru baktığım zaman bana dehşetle dolu, çok korkunç göründü. Bayan Price ile Bayan Penry ona bir şeyler yapıyorlardı, ama bunun ne olduğundan pek emin değildim, çünkü onların sadece sırtlarını görebiliyordum. Üstelik her yanımız, çocukların ağlamaları, hıçkırıkları, feryatları ve yaygaralarıyla uykularından uyanan yarasalarla doluydu. Sanki buna biz neden olmuşuz gibi tepemizde uçuşup duruyorlardı.

Tegwen beni deliğe doğru daha fazla yaklaştırmak için kolumdan çekerek, kulağıma, «İşte,» dedi. «Gör işte. Yeni bebek doğdu.»

Gittikçe gölgelenen ışıkta bir kırmızılığı, Bayan Price'ın ıslak elleriyle kovanın üstünde tuttuğu kan lekeleriyle

dolu çamaşırları ve Bayan Beynon'un ayak parmaklarının rahatladığını görebilecek kadar kısa bir süre bakabildim. Sonra, benim bu yaptığımı ancak budalaların yapabileceğini düşünerek utanç ve mide bulantısıyla başımı çevirdim.

«Gidiyorum ben,» dedim.

Tegwen, «Bekle biraz,» dedi. «Daha görülecek çok şey var.»

«Hemen gidiyorum buradan,» deyip, ellerimin ve dizlerimim üzerinde kapıya doğru emekledim.

Tegwen alay dolu bir sesle, «Şimdi inandın mı?» dedi.

İçimde bir tiksinti duyarak, «Evet,» dedim ve karanlık merdivenlerden aşağıya doğru baktım.

Tegwen, «Sakın kimseye söyleme,» dedi. «Sonra başımıza iş açılır.»

«Pekâlâ, haydi hoşça kal,» dedim ve bir şey belli etmemeye çalışarak avluya çıktım. Açık havaya kavuşup da, soğuğun beni dondurduğunu hissedince büyük bir ferahlık duydum. Donmaktan daha kötü şeyleri hak ettiğimi de biliyordum. Kendimi bir maden ocağı kuyusuna veya bir saman arabasının tekerlekleri altına atmak ya da büyük asansör çarkının tel halatlarına dolanıp o şekilde ölmek geliyordu içindem; benliğimde öylesine bir aşağılık duyuyordum.

Ama böyle bir şey yapacağım yerde, Bron'lara gidip her zamanki sandalyeme oturdum. Bron ütü yapıyordu. Beyaz ve sert çamaşırlara su serpip, ütünün altına da tükürük püskürttükten sonra bunu parlatmak için masaya bastıra bastıra sürtüyor, işlemeli farbalaların üzerinde hafifçe dolaştırıyordu.

Bronwen, «Eh,» dedi, «söyle bakalım, koca adamın keyfi yerinde mi bu akşam?»

«Az önce Bayan Beynon'un çocuğunun doğuşunu gördüm,» dedim.

Bronwen sanki bir şey duymamış gibi ütüsünü yapmaya devam etti, ama yüzü kıpkırmızı kesildi ve ütünün sıcaklığı çok gelmişcesine gözlerini kırpıştırdı.

Sakin bir sesle hâlâ çamaşırlara bakarak, «Nasıl gördün?» diye sordu.

«Bir deliğin arkasından gözetledim,» dedim.

Bronwen yüzüme bakarak, «İçin rahat etti mi bari?» dedi.

Hayır demesini umut ederek, ona, «Bu işin böyle olduğu doğru mu, Bron?» diye sordum.

Bronwen, «Gördüğüne göre,» dedi, «doğru olmalı.»

«Bunu bilmekle başıma bir dert gelir mi?» diye sordum.

Bronwen, «Başına gelecek tek dert, bunu düşünmen ve vicdanında bunun ağırlığını duyman olacaktır,» dedi. «İstenilmeyen yerlere gidenlerin her zaman başları derde girer. Aynı şekilde, her şeye burnunu sokanların da.»

«Bana kızdın mı, Bron?» diye sordum.

«Kızmadım,» dedi. «Sadece şaşırdım. Ben senin bir centilmen olarak yetiştiğini sanıyordum. Oysa centilmenler burunlarını böyle her yere sokmazlar. Eğer kazara böyle bir şeyi yapmışlarsa da, bunu kimseye söylemez, kendi içlerinde tutarlar.»

«Keşke ben de söylemeseydim,» dedim. «Ama birine söylemem gerekiyordu. Bu çok korkunç bir şey, Bron.»

«Sus artık,» dedi. «Yemek yemelisin. Karnın aç mı?»

«Evet,» dedim.

«Pekâlâ,» dedi. «Sen sofrayı kur. Ben de annenlere kadar gidip et tabağını alayım.»

Bizim eve, bu olanları anneme anlatmak için gittiğini biliyordum.

Başınıza birtakım belaların geleceğini, bunların sizi beklediğini ve çok geçmeden de hepsiyle karşılaşacağınızı bildiğiniz zaman içinizi tuhaf bir duygu kaplar. Sanki orada açık duran bir pencereden, büyük korkular, canınızı acıtmak için değil de sadece sizi tedirgin etmek için ellerini içeriye doğru rasgele uzatırlar.

Bronwen döndü. Et tabağını da getirmemişti. «Annen seni istiyor,» dedi.

«Beni ele verdin,» dedim.

Bronwen, «Evet,» dedi, «annenin bilmesi gerekiyordu. Önce bana geldin, ama ona gitmen daha doğru olurdu.»

«Benim başımı derde sokacağın hiç aklıma gelmezdi, Bron,» dedim. «Senin bu yaptığını ben sana yapmazdım.»

Bron, yarı şaka yarı ciddi, «Haydi, haydi,» dedi, «kimse seni ele vermedi. Senin şu beynin fazla yüklü, ama hafifletmek için benim yapabileceğim bir şey yok. Bu ancak annenin elinden gelir. İki lokma atıştır, sonra da eve git, olur mu?»

«Olmaz,» dedim. «Eğer bir bela çıkacaksa şimdi çıksın.»

İyi geceler bile demeden dışarıya fırlayıp doğruca evin yolunu tuttum ve annemi mutfakta, yalnız başına oturmuş, çorapları yamarken buldum.

Annem başını işinden kaldırmadan, dikkatle bir ipliği çekerken, «Huw, dedi.

«Efendim, anne,» dedim.

Parlak iğnenin üzerinden doğru bana bakan gri gözleri gün gibi aydınlıktı. Bu gözlerde beni korkutan bir şey yoktu, ama yine de titriyordum. Evde saatin sesinden, ara sıra da, sönmeye yüz tutan ocaktaki ateşin çıtırtılarından başka bir ses duyulmuyordu.

Annem, «Bir yerlerde olduğunu işittim,» dedi.

«Evet, anne,» dedim.

«Ve bir şeyler görmüşsün,» dedi.

«Evet, anne,» dedim.

Buz gibi bir sesle, «Neden?» diye sordu.

Bazı sorular vardır ki, bunlara bir türlü cevap verilemez. Gözlerimi annemin terliklerine diktim ve sanki böylece saatler geçti.

Annem titrek bir sesle, «Bir yerin mi ağrıyor senin?» diye sorunca kendimi hiç de iyi hissetmedim

«Hayır, anne,» dedim.

Annem, «Seninle baban konuşacak,» dedi. «Haydi, yatağına git şimdi.»

«Peki, anne,» dedim ve onun uzattığı yanağını öptükten sonra, arka odadaki yatağıma gittim. Bu soğuk karanlığın içinde bulunmaktan son derece memnundum. Ne kadar uyuduğumu bilmiyorum, ama uyandığım zaman, elinde bir lambayla babamın bana bakmakta olduğunu gördüm.

«Seni uyandırdığım için özür dilerim, oğlum,» dedi. «Bu gece, bazı yaramazlıklar yapmış olduğunu öğrendim.»

«Evet, baba,» dedim. «Fanilamı çıkartayım mı?»

Babam, yumuşak bir ifadeyle gülümseyerek, «Buna gerek yok,» dedi. «Kırbaçlayacak değilim seni. Sadece seninle konuşacağım. Uykun açıldı mı?»

«Evet, baba,» dedim.

Babam, «İyi öyleyse,» dedi. «Şimdi beni dinle. Bütün gördüklerini unut. Bırak onları bir kenara. Hepsini uzaklaştır aklından. Böyle şeyler seni hiç ilgilendirmez. Sadece bilmiş olmakla kal. Kadınların doğum yaparlarken ne büyük acılar çektiklerini artık öğrenmiş bulunuyorsun. Bunu hatırla ve yalnız annene değil, bütün kadınlara ona göre davran.»

«Peki, baba,» dedim.

Babam, «Bilmeni istediğim başka bir şey daha var,» dedi. «Kimsenin bir başkasına yüksekten bakmaya, katı yürekli olmaya, aklını başkasının zararına kullanmaya hakkı yoktur. Bütün insanlar aynı biçimde ve eşit olarak doğarlar. Tıpkı bugün gördüğün gibi, kaptanlar, krallar, sokaklarda dolaşan tenekeciler, terziler, herkes aynı yoldan gelir. Bunlar kulağına küpe olsun ve insanlarla kuracağın ilişkilerde seni doğru yola yöneltsin. Hele annene çok iyi davranman gerektiğini hiçbir zaman aklından çıkartma. Olur mu?»

«Peki, babacığım,» dedim.

Babam, «Tanrı seni korusun, oğlum,» dedi. «Gönül rahatlığı içinde uyu.»

Gerçekten de, dediği gibi uyudum.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Beyaz hindiler olayı hafızamda her zaman bütün canlılığıyla yaşayacaktır. Bu, dükkân sahibi ihtiyar Elias'ın bizim aileye karşı giriştiği hainliklerin bir başlangıcıydı ve Bay Gruffydd'in 'uyanış' hareketine hazırlandığı sıralara rastlıyordu.

Bizim evin arka tarafında, beslemekte olduğumuz güzel tavuklarımız vardı. Bunların kimi kahverengi, kimi beyaz, kimi de halamın çiftliğinden gelme siyah ve bol yumurta yumurtlayan cinsten tavuklardı. Şu tavuklar da ne sevimli yaratıklardır hani. Bütün gün boyunca toprağı gagalayıp yiyecek bir şeyler buldukları gibi, ayrıca iki öğün de yem yerler. Sabahleyin gidip de yumurtalarını görmeniz için damı başınıza geçirircesine gıdaklarlar. Kimseye bir zararları dokunmaz bu hayvanların. Gerçekten severim onları ben. Hep kendi işleriyle uğraşırlar, nazlı davranışlarla salına salına dolaşırlar.

Her yıl hazirana doğru dayımdan bize genç hindiler gelir, biz de bunları Noel için beslerdik. Ama bu yıl, her zaman gönderdiklerinin yerine Maldwyn dayı bize, beyaz, güzel yelpazelere benzeyen kuyrukları, uçuk sarı bacakları, kırmızı ibikleri olan değişik türden hindiler yolladı. Şimdiye kadar hiç beyaz hindi görmemiştik.

Bütün köy halkı gelip bunları seyretti. Bizim arka taraf bir iki saat kadar bir panayır yerine döndü. Günlerce de çiftçiler sökün ederek 'Beyaz Bayanlar' adını taktıkları bu hindilere baktılar. Kısa bir zaman sonra da, ister istemez, evin arka tarafında dolaşanlara aldırış etmez olduk. Her isteyen geliyor, bunları uzun uzun seyrediyor ve tekrar çekip gidiyordu.

İşte bu yüzden, hindiler bir gece hiçbir iz bırakmadan, sessizce ortadan yok oldular.

Başka bir zaman olsaydı, tavuklar yaygarayı basar, ortalığı gürültüye boğarlardı, ama hindileri görmeye o kadar çok insan gelmişti ki, onlar yine böyle bir şey sanarak oralı olmayıp seslerini çıkartmamışlardı.

Kahvaltı için kümesten yumurta almaya hep Angharad giderdi. Hindilerin kaybolduğunu ilk önce o fark etti.

Angharad, yüzü kıpkırmızı olmuş, gözleri yerinden uğramış bir halde koşarak içeriye girdi ve eliyle kapıyı tutarak orada kaldı. Babam yukarda pantolonunun kayışını bağlarken ona baktı.

Angharad, «Baba,» dedi, «hindilerin yerinde yeller esiyor.»

Babam, «Deme kız, nereye gitmiş olabilirler?» dedi.

Angharad, «Kümesin kapısı açılmış,» dedi, «yerler de telek dolu.»

Babam, «Anlaşıldı,» dedi. «Haydi, önce kahvaltı edelim. Sonra çaresine bakarız.»

Davy, «Polise gideyim mi?» diye sordu babama.

Babam, «Polise mi?» dedi. «Neden polis çağıracakmışız? Sağlığım ve gücüm yerindeyken ben pekâlâ kendi kendimin polisi olurum.»

Kahvaltıda hiçbirimiz sesimizi çıkartmadık. Çünkü babamın yüzünde çok iyi bildiğimiz bir ifade vardı. Bunu göreceğime yüz tane polis görmeyi yeğ tutardım.

Sabah vardiyasıyla başlayan işine gitme zamanı geldiğini Ivor babama hatırlatınca hepimiz derin bir soluk aldık. Dışarda hava ağarmaya başlıyordu. Ben de ağabeylerimle birlikte kümese, ne var ne yok diye bakmaya gittim.

Kümesin kırık kapısından ve birkaç beyaz hindi teleğinden başka bir şey yoktu görünürde. Kümesin orada ellerimiz ceplerimizde durup, dağın tepelerine doğru bakarak sülünleri seyrettik.

Davy, «Hindileri kim almış olabilir?» dedi. «Herhalde bizim Tepe'den biri olmasa gerek. Vadi'deki bütün çiftlikleri dolaşmak, yapacağımız en doğru iştir.»

Ağabeylerim epeyce uzun sürecek olan yürüyüşlerine çıktıktan sonra ben de Tepe'den aşağıya inmeye başladım. Dükkânını başkasına devredip işsiz kalmış bir adam gibi hissediyordum kendimi. Çünkü okula giden kızlara, oğlanlara başımla selam vermek ve öğleye kadar bana zaman geçirtecek bir şeyler aramaktan başka yapacak bir işim yoktu.

Tossall'ın dükkânına girip karamela aldım ve köprünün üzerinde bir yere oturarak postacı Ellis'in geçmesini bekledim. Irmak çok ağır akıyordu. Kayaların arasındaki küçük alabalıkları görebiliyordum. Belki bunlardan birkaçını yakalayabilirim diye kıyıya indim. Irmağın bir yakasında Tossall'ın arka bahçesiyle, onun hemen yanında Dr. Richards'ınki, öbür yakasında da Üç Çan birahanesi ile ona bitişik Elias'ın dükkânı vardı.

Üç Çan birahanesinden çöpçülerin dışarıya bulaşık sularını taşıdıklarını gördüm. Ama ihtiyar Elias, evinin arka kapısından ırmağın kenarına doğru uzanan toprak yolun köşesine kadar kendi kovalarını kendisi taşıdı. Sonra dönüp içeriye girdi ve eskilikten tutar tarafı kalmadığı, alt pervazı da yerleri süpürdüğü için büyük bir gürültü çıkaran kapıyı kapadı.

Bu işte bir acayiplik sezdim. Çünkü çöpçüler eskiden beri ihtiyar Elias'ın bu kovalara elini bile sürmediğini, bunları ta içerden kendilerinin almak zorunda kaldıklarını söylerlerdi. Onları neden bu sabah kendisinin taşıdığını merak eder dururken, çöpçülerin de Elias'ın bu davranışını bir alay konusu yaptıklarını duydum.

Irmağa iyice yaklaşınca balıkların yarı ölü bir halde olduklarını gördüm ve kömür tozlarıyla kararmış bu kayaların arasında onları ölümle baş başa bıraktığım için üzüldüm. Eğer bu pis sularda bir damla huzur kalmışsa, onlar da bu huzur içinde öleceklerdi. Sonra tekrar köprüye çıktım ve Üç Çan'ın bulunduğu karşı kıyıya geçtim. İhtiyar Elias'ın arka kapısına kadar uzanan dar toprak yolu izleyerek oraya vardım.

Toprak yolun ortasında, yerde, beyaz bir telek gözüme ilişti. Bir tavuk teleği olabilirdi bu. Ama tavuk ve hindiler-

den anlayan birisi için bunları ayırdedebilmek öyle zor bir iş değildir.

Bu küçük telek bir beyaz hindinin yelpaze biçimindeki kuyruğundan kopmaydı.

Avlunun duvarı tırmanamayacağım kadar yüksekti. Daha alçak bile olsaydı, bu zayıf bacaklarımla yine de bu işi beceremezdim. Onun için, dönüp tekrar yola çıktım ve ihtiyar Elias'ın dükkânına girdim. Cebimde bir peni vardı.

Dükkân büyüktü. Açıldığı zaman çıngırak sesleri çıkartan çifte kapının her iki yanında yuvarlak vitrinler vardı. Yıllardan beri orada dura dura solmuş, yırtılmış krapon kâğıtlarıyla kaplı bu vitrinlerin içi çocuk ve erkek giysileri, potinler, iç çamaşırları, sabun, çay, çocuk önlükleri, kadın entarileri, şapkalar, karalahana, jambon, kazmalar, kürekler, arpa, tavuk yemi, taraklar ve potin bağlarıyla tıka basa doluydu.

İçeriye girdiğimde tepemde zırıldayan çıngıraklar, ihtiyar Elias'ı tezgâhının başından bana doğru itti. Elias uzun boylu, zayıf, vücudu öne doğru kaykık bir adamdı. Bıyıksızdı, ama yüzünü çevreleyen bir sakalı vardı. Islatılarak taranmış olan saçları sakalından daha koyu görünüyordu. Gözleri ne mavi ne de griydi, sadece açık bir renkti ve konuştuğu zaman da bunlar hep sizin yanınızda bir yerlere bakardı.

Sırtında, ön tarafı sürtünmekten pırıl pırıl olmuş bir ceket, altında da paçaları potinlerinin üstünden sıkılmış daracık bir pantolon vardı. Ayak başparmağının koca tırnağı potinlerinden bir tekinin burnunu delmiş ve buraya düzgün bir şekilde yuvarlak bir parça yamanmıştı. Elleri pembeyle mavi karışımı bir renkteydi. Uzun tırnaklarının dipleri çakısıyla öyle bir kazımıştı ki, bunlar uçlarındaki siyahlıklarla hayvanların pençelerindeki eğri tırnakları andırıyordu.

Bakışları beni sıyırıp geçerek, «Ne istiyorsun?» dedi.

«Bir penilik meyankökü rica ediyorum, Bay Elias,» dedim.

«Az önce seni köprüde gördüm,» dedi. «Ağzında bir şey çiğniyordun. Karamelayı Tossall'dan mı aldın?»

«Evet,» dedim.

Elias aynı biçimde çarpık çarpık bakarak, «Şimdi de meyankökü çiğneyeceksin, öyle mi?» dedi.

«Evet,» dedim.

«İlk fırsatta babanı göreceğim,» dedi. «Senin üstüne bu kadar titrerlerse, şımarıklık işte böyle başına vurur. Bir günde şeker almak için iki peni verilmez, günahtır. Haydi, çık dükkândan dışarı.»

«Bir penilik meyankökü vermeyecek misiniz, Bay Elias?» diye sordum.

Elias kaşlarını çatıp birtakım sesler çıkarttı ve yumruğunu tezgâhın üzerine indirerek, «Hayır,» dedi. «Defol buradan, seni haylaz seni.»

«Teşekkür ederim, Bay Elias,» dedim ve dışarıya çıktım.

Doğru Tepe'ye, bizim eve, annemin yanına koştum. Bütün evi mis gibi bir kekik kokusu sarmıştı. Annem mutfakta kuzu dolduruyordu.

«Anne,» dedim, «bizim hindilerin nerede olduklarını biliyorum.»

Annem, «Ya! Neredeymişler bakayım?» dedi.

«İhtiyar Elias'ın dükkânının arka tarafında,» dedim.

Annem, «Haydi oradan,» dedi. «Saçmalıyorsun yine.»

Bunun üzerine cebimdeki teleği çıkardım.

«Onların arka tarafındaki toprak yolda buldum bunu,» dedim. «Kim ne derse desin, bu bizim hindilerden birinin kuyruğundan kopmuştur.»

Annem teleğe bakarak, «Rüzgâr üfürmüştür,» dedi.

«Adamın potininde de hindi pisliği vardı,» dedim.

Annem, «Nereden biliyorsun?» dedi.

«Dükkâna girdim,» dedim.

Annem, «Niçin?» diye sordu.

«Meyankökü almak için,» dedim.

Annem lambanın arkasından doğru, «Parayı kimden aldın?» diye sordu.

«Ianto'dan,» dedim.

Annem adaçayım ayıklarken, «Meyankökü aldın mı?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «İhtiyar Elias parayı gereksiz yere harcamamın doğru olmadığını söyledi.»

Annem, «Hakkı var,» dedi. «At bakayım o parayı kutuya.»

Sandalyeye tırmanıp peniyi teneke kutuya attım, ama kutu bana pek boş gibi göründü.

«Baban görsün diye teleği vazoya koyarız,» dedi annem. «Şimdi kulübeye git ve Owen'ın dağıttığı takımlarını bir güzel temizle bakayım. Ianto'ya da paralarım nasıl çarçur ettiğinin hesabını ayrıca sorarım. Haydi, sen git. Şu ihtiyar Elias, onu bunu para harcamak zahmetinden vazgeçirmeye acaba ne zaman başladı, merak ettim doğrusu?»

Ağabeylerim Vadi'den boş ellerle, teker teker döndüler. Ben de onlara bir şey söylemedim. Babam yıkandığı sırada ben Owen'la birlikte arkadaki kulübedeydim. Sonra annem bizi yemeğe çağırdı.

Babam, yüzünde ve sesinde aynı ifadeyle bana, «Sonra ikimiz şöyle bir yürüyüşe çıkarız, Huw,» dedi.

«Olur, baba,» dedim.

Davy, «Biz de gelelim mi, baba?» diye sordu.

Babam, «Olur, oğlum,» dedi, «kim isterse gelebilir.»

«Nereye gidiyoruz?» diye sordu Ianto.

Babam öyle bir şekilde, «Dükkâncı Elias'a,» dedi ki, hepimiz sustuk. Ta Tepe'nin eteklerine inene kadar da hiçbirimiz tek bir kelime konuşmadık.

Davy, «Ne yapacaksınız bu ihtiyar...» dedi ve tam zamanında susup, Ianto'ya, yüzünü gözünü oynatarak birtakım işaretler yaptı. «Elias'ı görüp de, baba?» diye sözünü tamamladı.

Babam, «Hindilerimi isteyeceğim,» dedi.

Ianto, «Hindiler mi?» dedi. «Onun hindilerle ne ilgisi var?»

Babam, «Anlayacağız,» dedi. «Davy, Ianto ile ikiniz ırmak boyundan bahçenin arka tarafına gidin. Belki arka ka-

pıdan çıkan olur, orayı kollayın. Sen, Owen, yan kapıya git. Huw, sen de benimle birlikte ön tarafa.»

İki gaz lambasıyla birkaç tane de mum dükkânı aydınlatıyor ve ihtiyar Elias'ın yüzüne başka bir renk veriyordu. Elias babamı görünce sanki hiç şaşırmamış, üstelik de son derece sevinmiş gibi bir tavır takındı; ama yine de bir kez olsun babamın yüzüne bakamadı.

Babamla benim aramdaki boşluğa güler bir yüzle bakarak, «Oo, Bay Morgan,» dedi, «herhalde sabahki şu peni meselesi için gelmiş olacaksınız, öyle değil mi? Huw size umarım gerçeği anlatmıştır. Köprünün kenarına oturmuş, orada bir sincap kadar mutlu, zavallı küçük bacaklarını sallayıp duruyordu. Üzüntüyle yüreğim burkuldu. Karamela yiyordu. Ben de kendi kendime düşündüm, ne iyi dedim, hayatın tatlı nimetlerinden yararlanıyor. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra, küçük bacaklarını kapıdan içeriye sokup benden bir penilik meyankökü istedi. Aman, dedim, Huw yavrum, az önce karamela yedin. Onun üstüne meyankökü yenir mi? Hasta olursun sonra, oğlum. Hem annen, bir günde şekere iki peni harcadığın için de sana kızar. Haydi git, dedim.»

Baş aşağı edilen küçük bir testiden nasıl kesilmiş bir süt hızla, etrafa döküle saçıla boşanırsa, bütün bunlar da onun ağzından böyle bir solukta çıktı. Gözleri zoraki bir gülümsemeyle ışıldıyor, açılan ağzı küçük, ayrık, sivri uçlu ve araları tükürükle dolu kahverengi dişlerini ortaya çıkarıyordu. Hâlâ babamla benim aramdaki boşluğa bakıyor, ama eliyle beni işaret ediyordu.

Babam, «Şu benim hindiler için geldim,» dedi.

İhtiyar Elias geriye doğru bir adım attı ve o zoraki gülümseme, toprağın suyu emişi gibi ağır ağır yüzünden silindi.

Yüksek ve çatlak bir sesle, «Hindileriniz mi, Bay Morgan?» dedi.

Babam, «Hindilerim,» dedi. «Bu telek sizin arka taraftaki toprak yolda bulundu. Hem hâlâ orada, potininizin üstünde kurumuş hindi pislikleri var.»

Ne yalan söyleyeyim, ihtiyar Elias'ın tüm yaşamı boyunca ilk kez, sağa veya sola değil de doğrudan doğruya belirli bir yere baktığını o zaman gördüğümü saklayamam ve bu baktığı yer de potininin topuğuydu. Sonra ayağını göz önünden çekip tezgâhın arkasına gizledi.

Şimdi tepemizden bakarak, «Tavuk pisliği onlar,» dedi.

Babam, «Öyleyse sizin arka avluya bir göz atmama izin verirsiniz, Bay Elias,» dedi.

İhtiyar Elias, ara yerdeki boşluktan hemen tezgâhın arkasına geçti. Hâlâ yukarı doğru bakıyordu.

«Kimse giremez oraya,» dedi, tıpkı kilisede dua edenlerin söyledikleri gibi, «benden gayrısı.»

Babam, «Çekilin yolumdan,» dedi. «Huw, sen burada dur.»

«Peki, baba,» dedim.

İhtiyar Elias'ın gözleri yaşlarla dolmuştu. Tiz bir kadın sesiyle, «Hakkınızda İngiliz yasalarına başvuracağım,» dedi.

Babam, «İngiliz yasalarının canı cehenneme,» diyerek ihtiyar Elias'ı ceketinin yakasından tuttuğu gibi bir elma fıçısının içine fırlattı ve arka tarafa doğru yürüdü.

İhtiyar Elias oradan çıkabilmek için tekmeler savurdu, çabaladı durdu. Ama fıçının içine fena halde gömülmüştü, bir türlü kendisini kurtaramıyordu. Üstelik konuşamıyordu da. Cinleri o kadar başına çıkmıştı ki, konuşabilmek için çabaladıkça daha çok yoruluyor, eli ayağı tutmaz oluyordu. Fıçı, tuğladan eğreti ayaklar üstünde dikine duruyordu. Ama Elias tepiştikçe, fıçı, tuğlaların üzerinden yavaş yavaş yere kaydı ve dip çemberinin üzerinde fırdolayı çalkalandıktan sonra da hızla yana devrilip, ağız kısmından kıç üstü içine gömülmüş olan Elias'la birlikte yerde yuvarlanmaya başladı. Fıçının içindeki elmalar birtakım gürültüler çıkarıyor, kimi de Elias'ın omuzlarının ve bacaklarının arasından yerlere saçılıyordu. Bu arada Elias yaralı bir tavşan gibi bağrıyordu. Tam bisküvit varilinin orada Elias fıçıdan dışarıya düştü ve her yanı kir pas içinde, oturduğu yerde, kenetlenmiş yumruklarını göğsüne indirdi durdu.

Ne tuhaftır, bir an içinde, birinden nefret ediverirsiniz, hemen ardından da fena halde pişman olursunuz ve ona yardım etmek, hatta gönlünü almak için onu öpmek bile istersiniz.

İşte o zaman, ihtiyar Elias'a karşı içimde böyle bir duygu belirdi.

Ama bu duygularımı açığa vurabilmek fırsatını bulamadım, çünkü o hemen ayağa kalktı ve oradaki balta saplarından birini kaptığı gibi arka tarafı boyladı. Bay Elias gözden kaybolana kadar kumaş balyalarının arkasından çıkmadım. Sonra kapının ağzına gidip Davy ile Ianto'ya seslendim. Onların sesini alınca da babamı aramaya koştum.

Kutular ve çantalarla dolu içeriye doğru uzanan koridordan, yine aynı şeylerden başka kâğıt yığınlarının ve eski ev eşyasının bulunduğu arka odaya, oradan da bir sürü kırık dökük saksıların yığılı olduğu limonluğa geçip avluya çıktım. İhtiyar Elias orada durmuş burununu tutuyor, parmaklarının arasından kanlar boşanıyordu. Balta sapı, iki parça halinde yerdeydi. Babamın koltuklarının altında birer hindi vardı. Bunları bacaklarından kavramış, gerileri öne, başları da arkaya dönük bir durumda, sıkı sıkı tutuyordu.

Akşam geceye dönüyordu. Gökyüzü güzel bir laciverde bürünmüştü. Küçük yan pencereden sızan titrek mum ışığı altında hindiler, babamın siyah elbisesi yanında beyaz beyaz görünüyordu. Eğer babamın yüzü gölgede kalmış olmasaydı, onun gözlerinden alevlerin çıktığını yeminle söyleyebilirdim. Bir süre orada, ihtiyar Elias'a bakarak hiç konuşmadan durdu.

İhtiyar Elias ise konuşacak durumda değildi. Saygı gören bir diyakozun hırsızlığının açığa vurulması ve elma fıçısının içinde kıç üstü yuvarlandıktan sonra da burnuna okkalı bir yumruk yemesi, herhalde bir insanın nutkunun tutulmasına yeter de artardı. Her tarafı, şekerleme yapılmış meyve kabuklarının, frenküzümlerinin, kuru İzmir üzümlerinin, baharatın, nanenin ve limonluktan gelen toprağın mis gibi kokuları bürümüştü.

Ağabeylerim, öbür dünyadakilerin bile işitebileceği büyük bir gürültüyle, dükkânın içinden doğru koşarak geldiler ve yanımda durdular.

Babam, «Bay Elias,» dedi, «Vadi'de bu sizin son gecenizdir.»

İhtiyar Elias ellerini burnundan çekti ve etrafa kanlı damlalar sıçratarak birbirine vurdu.

Kaba bir sesle, «Sizinle sonra hesaplaşırız,» dedi. «Evet, sonra hesaplaşırız. Sizi cezalandırmak için hindilerinizi almıştım. Evinize geldiğinden beri bunlar, kalpleriniz gururla doldu. Neredeyse şeytana uyacaktınız. Sırası gelince onları size geri verecektim. Hesaplaşırız sizinle. Görürsünüz.»

Babam, «Ben sizinle kendi payıma düşen hesabı gördüm,» dedi, «ama yine de, sizin dükkânınızın açık bulunduğu son gecedir bu. Eğer yarın kapılarınızı açacak olursanız dükkânınızı ateşe veririm.»

İhtiyar Elias vücudunun ağırlığını bir ayağından ötekine aktararak, «Ya!» dedi.

Gözlerini yummuş, yumruklarıyla havada daireler çiziyordu.

Babam, «Yürüyün çocuklar,» dedi. «Şu herifin suratına biraz daha bakacak olursam, haftalarca iştahtan kesileceğim.»

İhtiyar Elias gırtlağını yırtarcasına, «Ben de zaten dağın öbür yakasındaki dükkânıma gidecektim,» diye bağırdı ve babam adımını attığı sırada hızla geriye döndü. Yüzü ışığa rastladı. Yerinden uğramış ve öfkeyle kan çanağına dönmüş gözleriyle bize baktı. Burnu, yeni şekliyle pırıl pırıl parlıyor, ağzından kanlı tükürük baloncukları saçılıyordu. «Oraya gidecektim, daha doğrusu, ya komşu vadideki, ya onun ötesindeki, ya da Kasaba'daki dükkânıma. Benim gideceğim bir sürü dükkânım var, bir sürü. Zaten bitişik vadiye yerleşmeye niyetliydim. Bu haydutların, eşkıyaların ve katillerin ininden kurtulmak, dağın ötelerine gitmek istiyordum.»

Babam ihtiyar Elias'ın bu tutumu karşısında şaşırarak, «Uğurlar olsun, öyleyse,» dedi.

Böylesine ateş püsküren, ama yine de böylesine sakin davranabilen bir insan daha önce hiç görmemiştim. Onunkisi insanı bayağı rahatısız eden bir çılgınlıktı. Öfke, bazı durumlarda insanları birtakım aykırı düşüncelerden uzaklaştırır ve zihinleri durulaştırır, ama onun kapıldığı bu hiddet nöbeti, en iyi niyetleri bile kötüye çevirecek nitelikteydi; o kadar insanlıktan uzak, o kadar pisti.

Arka taraftan çıktığımız sırada, ihtiyar Elias boğuk boğuk bağırarak, «Verdiğim sözü de tutup İngiliz yasalarına başvuracağım,» dedi.

Babam, «Gal bölgesinin yasalarından bu akşam birazcık olsun payınıza düşeni aldınız,» dedi. «İngiliz yasalarının bu durum karşısında ne yapacağını görmek de beni sevindirecektir. Unutmayın. Yarın kapılar kapalı olacak.»

Biz dükkândan çıkarken onun yumruklarını arkadaki kalın kapıya indirdiğini ve boğuk bir sesle ağladığını işittik.

Tepe'ye doğru tırmanırken babam, «Hay Allah,» dedi, «ne kötü bir şey. İsteseydi hindilerin hepsini verirdim.»

Ianto, «Verin, birini de ben taşıyayım,» dedi.

Babam, «Olmaz,» dedi. «Tepe'dekilerin hepsi bunları benim elimde görmeli. Eğer ilerde başımıza bir dert açılacak olursa bu bana gelsin, sizlere değil. Yani, ondan ve onun İngiliz yasalarından demek istiyorum.»

Bütün yol boyunca herkes babama bakıp ona iyi geceler diledi, ama kimse bir şey sormadı. Hindilerin tekrar eve dönmüş olduklarını bilmeleri onlara yetiyordu. Nasıl olsa bunların nereden bulunup çıkarıldığını sonradan öğrenebilirlerdi.

Eve girdiğimizde Bay Gruffydd'i içerde bulduk. Bu da bizi daha çok şaşırttı. Babam arkaya giderek hindileri kümese soktu, sonra tekrar dönüp geldi. Kimseden ses çıkmıyordu.

Babam, «İyi akşamlar, Bay Gruffydd,» dedi ve ocak rafının üzerinden piposunu almaya gitti.

Bay Gruffydd, «Size de iyi akşamlar, Bay Morgan,» dedi. «Bay Elias'la başınızın derde girdiğini öğrendim.»

Babam, «Kötü haberler çabuk ulaşır,» dedi.

Bay Gruffydd, «Bütün Vadi'ye yayılmış olup bitenler,» dedi.

Babam, «Onunla kozumuzu paylaştık,» dedi.

Bay Gruffydd babamın piposundan çıkan dumana bakarak, «Hindilerinizi çaldı, değil mi?» dedi.

Babam, «Hindiler dışarda, kümeste,» dedi. «Eğer sizin de yapılacak bir işiniz varsa söyleyin, Bay Gruffydd. Kolları sıvamışken gidip çaresine bakalım.»

Bay Gruffydd bir iki saniye kadar durduktan sonra gülmeye başladı. Göğsünün ta derinlerinden doğru gelen bir gülme gitgide yükselerek bir kahkaha halini aldı. Tabii, o sırada bizim de şaşkınlığımız geçmiş olduğu için, önce gülümsemeye, arkasınan da kahkahayla dolan avurtlarımızı şişirmeye başladık. Artık hepimiz katılırcasına gülüyorduk. Makaraları koyuvermiştik. Kimse de niçin güldüğünü bilmiyordu. Bay Gruffydd bir şeyler söyleyecek gibi oluyor, ama kahkahaları bir türlü ona bu fırsatı vermiyordu.

Gülmekten gözleri yaşlarla dolan Ianto eliyle burnunu, sonra da babamı işaret edip, yumruk vurur gibi yapıyor ve yeniden hepimiz gülmekten kırılıyorduk. Bu pek saçma gibi görünür, ama aslında çok iyi bir şeydir.

Annem, «Yemeğe bizde kalın, Bay Gruffydd,» dedi.

Bay Gruffydd, «Teşekkür ederim,» dedi. «Elbette kalırım. Yarın akşam kiliseye ait ırmak boyundaki sahada bir konuşma yapacağım, Bay Morgan. Umut ederim ki sizi orada, yanımda görürüm.»

Babam son derece sevinerek, aynı zamanda da şaşırarak, «Peki, Bay Gruffydd, teşekkür ederim,» dedi. «Bundan ben de büyük bir kıvanç duyarım. Yapacağınız konuşmanın konusu nedir, efendim?»

Bay Gruffydd, «İnsanların Tanrıya daha çok yaklaşmaları gerektiği konusu üzerinde duracağım,» dedi.

Babam, «Oysa ben bu insanlardan birinin burnuna az önce yumruğumu yapıştırdım,» dedi.

Bay Gruffydd, «Buna layık benim de bildiğim birkaç kişi var,» dedi. «Eğer yakında işler yoluna girmezse, kollarımı sıvayıp o birkaç kişinin hakkından da ben geleceğim.»

Babam, «Çok iyi edersiniz,» dedi. «Yarın akşam yanınızda olacağım, efendim. Haydi, şimdi sofraya. Bol bol yiyin.»

⁂

Kilisenin sahası, Bay Gruffydd'in vaftiz çağına gelen çocukları vaftiz ettiği yerdi. Burası köyün dışında, ırmağın bir kenarındaydı ve o gün küçük bir cennetten farksızdı. Irmak billur gibiydi; engin bir yeşile bürünmüştü. Kayaların orada ise gümüşi bir renk alıyordu. Söğütler sulara eğilmiş, serinliyorlardı. Sazlıklar kurbağalara, balıklar da balıkçıl kuşlarına yetip artıyordu. Burası ördeklerle sutavuklarının hiç rahatsız edilmedikleri bir yerdi.

Cumartesi günü herkes bu yoldan geçip Bay Gruffydd'in toplantısına katıldı. Önümüz de, arkamız da insanlarla doluydu. Dağın eteklerinden doğru yürüyüp, sahanın kapısına kadar uzanan yoldan aşağı indik. Sahanın dışında büyük bir kalabalık vardı. Bu kalabalıktan yükselen ses, yıldızdan esen rüzgârın hafif uğultusunu andırıyordu. Yanlarına yaklaşınca nedenini öğrendik. Kapıdaki duyuru tahtasına, toprak sahibinin bu yöreyi terk ettiğini ve bundan böyle, her ne amaçla olursa olsun, hiçbir toplantıya izin verilmediğini bildiren bir bildiri çivilenmişti.

Altında da toprak sahibinin imzası vardı: Abishai Elias.

Kalabalık, bildiriye aldırış etmeyerek, içeriye girmek istedi, ama Bay Gruffydd kimsenin kapıdan içeriye adımını atmamasını söyledi. Bunun üzerine hep birlikte dağın biraz yukarılarına doğru yürüdük. Orada Bay Gruffydd kendisini

görebileceğimiz bir yer bulduk ve ayakta durarak, ta güneş batıp akşamın serinliği üzerimize çökene kadar konuştu. Sırtımız üşüdüyse de, Bay Gruffydd'in sözlerinin sıcaklığıyla içimiz ısındı ve yüreklerimizde uyanan heyecanla, elimizden geldiği kadar hızlı yürüyerek eve döndük.

Bay Gruffydd 'uyanış' hareketine o gün vaftiz yerinde başlamak istediğini söyledi. Çünkü orası Tanrı yolunda giden insanlara en uygun bir toplantı yeriydi. Kötülük, Vadi'ye doğru durmaksızın, önüne çıkan hiçbir engeli tanımaksızın ağır ağır sokuluyordu. Orada hırsızlar, serseriler vardı, orada sürüyle ayyaşlar hatta kötü kadınlar vardı.

Sesi bütün Vadi'de çın çın öterek, «Çok geçmez, polis güçleri buraya da yerleşir,» diye bağırdı Bay Gruffydd. «Onu mahkemeler izler. Hatta belki de bir cezaevi bile açılır. Bunları tamamlayan şeyler de açlık, yoksulluk, sefalet ve işsizliktir. Üstünüze karanlık çökmek üzere. Bütün bunları göz önünde bulundurun ve dua edin.»

Topluluktan yumuşak ve içten gelen bir, «Amin,» sesi yükseldi.

Bay Gruffydd bizlere, «Bununla nasıl savaşabiliriz?» diye sordu. «Nasıl mı? Çok kolay. İnsanlar, Tanrının onlara kendi iyilikleri için vermiş olduğu armağanlara el sürmedikçe, doğdukları anda hak ettikleri bir lokma ekmeğin bile yoksulluğunu çekerler. Her şeyin başında dua gelir. İşte bu ilk ve en büyük armağandır. Tanrının bizlere vermiş olduğu dua etme hakkından yararlanın. Ondan akıl ve açık bir görüş gücü isteyin. Sonra da sağduyu. Sağduyunuzu kullanın. Herkes üstün niteliklere sahip olarak doğmamıştır, ama herkes sağduyuya sahiptir. Ondan yararlanmaya bakın. Düşünün. Uzun uzun ve iyice düşünün. Dua ve iyi bir düşünceyle alt edemeyeceğiniz düşman yoktur. Bu anda ise, sizin baş düşmanınız kömürdür. Siz ondan daha güçlü bir duruma gelmelisiniz. Kömür cansız bir şey olmakla birlikte altın kılığına bürünüp insanları aldatmaktadır. Bu, sizin için, kaç vagonun kaç ton ettiğini hesapladığınız bir şeydir. Başkaları için, şu kadar gemi yükü, şu kadar alacak, şu

kadar yatırım, kazanç demektir. Aradaki tefeciler sizin düşmanlarınızdır. Onlar insanlara, onların yaşamlarına ya da çoluk çocuklarının yaşamlarına aldırış bile etmezler. Gözünüzü açın, karanlık çökmek üzere. Elde zaman varken hazırlanın.»

Vadi'nin tarihini anlattıktan sonra, onlara, günden güne düşen işçi ücretlerinden ve onların da gitgide çalışma isteklerini yitirdiklerinden, buna karşılık kömüre elleri bile değmemiş, sadece kâğıt üstünde iş gören ya da ocağa toprağıyla birlikte sahip olan ötekilerin her gün daha yükselen varlıklarından söz etti.

«Savaşmalısınız,» dedi. «Savaşmalısınız. Buna da hemen başlamalısınız.»

Oradakiler, «Ne yapmamız gerektiğini söyleyin,» diye bağırdılar. «Bize bir yol gösterin.»

Bay Gruffydd onlara, «Parlamentoya aranızdan üyeler seçin,» dedi. «Orada sizi de temsil edenler bulunsun. Bir komite kurun. Bazı kimseleri seçip onlara, uğradığınız haksızlıkları gidermeleri, hükümetle ve maden ocağı işletmelerinin başındakilerle görüşebilmeleri için yetki verin. Her şeyi yolunda yordamında yapın.»

Babamla birlikte çalışan ve kantar kontrolörlüğü yapan Bay Rhys, «Bay Gruffydd,» diye bağırdı. «Görevinizin dışına çıkmış olmuyor musunuz? Sizin göreviniz ruhani işlerle uğraşmaktır.»

Bay Gruffydd, hepimizi yerimizden sıçratan bir sesle, «Benim görevim,» dedi, «Tanrıyla insanların arasına giren her şeye karışmaktır.»

Topluluktan, «Amin,» sesi yükseldi.

Bay Gruffydd elinin bir işaretiyle topluluğu sessizliğe davet ederken yine aynı ses tonuyla, «Şu unutulmamalıdır ki,» dedi, «Hazreti İsa sarrafları tapınaktan kovduysa, bunu sadece o kutsal yere karşı bir saygısızlıkta bulundukları için değil, aynı zamanda, nasıl aldatıldıklarını anlamayacak kadar gözleri açılmamış olan insanları soydukları ve onları

yavaş yavaş zehirleyip, kendileri gibi baştan çıkarttıkları için yapmıştır.»

Ianto, Davy'e, «Gör işte,» derken, Bronwen de avucunun içindeki elimi sıktı. «Bunlarla böyle konuşulur. Sağduyu ile.»

Konuşmalar, bağırışmalar daha bir süre devam etti. Sonra Bay Gruffydd, bu toplantı uzayacak olursa kadınların üşüyeceklerini söyledi. Bunun üzerine bir dua edilip, güzel bir ilahi okunduktan sonra, şarkı söyleye söyleye evlerimize döndük.

Ivor'la babam bile öteki ağabeylerime katılıp hep birlikte çalışmaya hazır olduklarını söylediler. Daha önce böyle bir şey hiç olmamıştı. Hatta Gwilym bu işe öyle şaşırmıştı ki, akşam çayından sonra bize geldiği zaman kapının ağzında kalakaldı.

Babam, «Girsene içeriye, oğlum,» dedi. «Otur bakayım şöyle. Sen de haberi senin oradaki adamlara ulaştırabilirsin.»

«Ne var, ne oluyor?» diye soran Gwilym gözlerini teker teker üzerimizde dolaştırdı. Ianto ile Davy orada duruyorlardı. Owen'ın elinde mürekkep hokkasıyla kalem, babaminkinde de kara tahta ile tebeşir vardı. Ivor bir cetveli tutmaktaydı. Angharad ve annem Bron'larda Ceridwen'e entari dikiyorlardı.

Babam, birkaç gece sonra Üç Çan'da yapılacak bir toplantıyla ilgili duyuruyu kaleme alırken, Owen olup bitenleri Gwilym'e anlattı. Ianto, Davy ve Owen, çevredeki bütün maden ocaklarına yollamak ve oralarda çalışanları toplantıya çağırmak için bu duyuruları ayrı ayrı yazıyorlardı. Hangi ocağa hangimizin gideceğini kararlaştırdıktan sonra duyurunun çıkartılan kopyalarını aramızda paylaştık. Babam rafın üzerinden Bay Boswell'ın *Dr. Johnson'ın Yaşamöyküsü*'nü aldı ve yüksek sesle bir iki bölüm okuduktan sonra, sırayla okumamız için bize aktardı.

Gerçekten, güzeldi bu geceler.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Mutluyduk o zamanlar. İyi bir evimiz, bol yiyeceğimiz, güzel bir işimiz vardı. Geceleyin dışarıda, kilise ile korodan başka vakit geçirilecek hiçbir şey yoktu. Yalnız arada sırada kilisede bazı eğlenceler düzenlenirdi. Okunan şiirleri, müzik eşliğinde söylenen şarkıları dinlemekten öteye gitmeyen bu eğlencelere katılırken bir peni giriş parası ödenirdi. Yine de, yatma vaktine kadar yapacak birçok şeyler bulurduk. Bir işimiz yoksa veya kitap okumuyorsak, ya arka tarafta bir şeylerle uğraşır ya da dağın bir yerlerine gidip şarkı söylerdik. Yapılacak bir yığın işimizin olmadığı zamanı hatırlamıyorum.

Elli yıl içinde ne oldu da bütün bunlar değişti, merak ediyorum. Buna bir neden olarak da hiçbir şey gelmiyor aklıma, ölümden başka. Havagazı ışığı ortaya çıktığından beri, insanlar, belki de bunun sağladığı rahatlıktan ötürü hemen hemen kitap okumaz oldular. Hele onun yerini elektrik alınca, bu onlara daha pahalıya mal olduğu için erkenden yatağa girdiler. Ama bu insanlar ne zaman anne ve babaları ile arkadaşlıklarını kestiler, evden uzaklaşmaya can attılar, gidip başka başka işlere giriştiler, işte bunu bir türlü hatırlayamıyorum. Bu tıpkı bir nefes darlığı gibidir, insana birdenbire geliverir. İnsan buna nasıl yakalandığını da bilemez, ama bir kere tutulmuştur, çaresi yoktur artık.

İçinde büyüdüğüm sevgili küçük ev, ben doğmadan önce bile nice mutlu olayların tanığı oldun sen. Benim yaşamım sende geçti, bütün sevdiklerim senin bir parçandır; onun için senden çıkıp gitmek, seni bırakmak, kendi kendimi bırakmak demektir.

Olanca ağırlığı ile üstüne abanan şu kara suratlı zorba yakında seni altına alacak. Pencerelerin ve kapıların kırılacak, odalarının içi cüruflarla dolacak. Belki damın da çökecek, o zaman bu odayla birlikte öteki odalara da saldıracak bu cüruflar. Ama sen, arkan, üstün, yanın hep bunlarla dolsa bile yine dimdik kalacak, hiçbir zaman yıkılmayacaksın. Belki gömüleceksin, ama asla çökmeyeceksin.

Ceridwen, omuzlarının biçimini ortaya çıkaran yeni entarisiyle kapının ağzında duruyor, uzun saçlarının çevrelediği yüzü gülerek, öne doğru eğilmiş, entarisinin arkasını iliklemeye, ellerini oraya ulaştırmaya çalışıyordu.

Sanki, neredeyse ağlayacakmış gibi yaparak, «Huw, ne olur gel,» dedi, «şunları ilikleyiver. Öyle sıkı ki, yapamıyorum.»

Teni ne kadar yumuşak, sıcak ve beyazdı. Buna vuran ışıklar orada pırıl pırıl parlamıyor, sadece ona donuk bir renk veriyordu. Ceridwen nefesini yarım yarım alıyordu.

Annem aşağıdan, «Ceridwen,» diye sesleniyordu, «geç kalacaksın kız.»

Ceridwen tekrar ellerini arkasına götürüp entarisini iliklemek için çaba harcarken, «Hay Allah,» dedi, «çabuk olsana be çocuk. Ne kadar ağırdan alıyorsun.»

Kıpırdanmaya başladığı için iliklediğim kopçaların hepsi tekrar açılınca, «Doğru dur,» dedim, «yılanbalığı gibi kıvranıp durma.»

Ceridwen, «Aşkolsun,» dedi. «Demek bir yılanbalığıyım ben, ha? Öyleyse Kasaba'dan gelirken sana armağan da yok.»

«Sen bilirsin,» dedim ve işi yarıda bıraktım. «Madem armağan yok, entariyi iliklemek de yok. Haydi bakalım.»

Ceridwen sitemli bir bakışla, yumuşak bir ses ve sevinçle, «O, Huw, canım benim,» dedi. «Ablana karşı çok kötü davranıyorsun. Beni geciktireceksin. O zaman da ne Kasaba'ya inilir ne de çeyiz düzülür. Üstelik babam kızacak, Blethyn da başka bir kızla evlenecek. Onun için, haydi yardım et bana, olur mu?»

«O zaman Kasaba'dan armağanım gelecek mi?» dedim.

Ceridwen bana pençe atacakmış gibi tırnaklarını göstererek, «Aman Tanrım,» dedi, «yığınla armağan alacaksın. Yeter ki şu partal entariyi giymeme yardım et. Yoksa pencereden aşağı atacağım kendimi.»

Entariyle işimiz bitti ve aşağı kata indik. Ceridwen'in annemle ve babamla birlikte Kasaba'ya gitmek için Thomas'ın arabasına binip trene yetişmek üzere evden ayrılışını seyrettik.

Tepe'den aşağıya doğru yol alırlarken onlara el salladığımız sırada Davy, «Biri daha gitti,» dedi.

Owen ona, «Senin sıran ne zaman gelecek?» diye sordu.

Ianto, «Ya,» dedi, «teneke kutuda henüz birkaç kuruş varken, durmamalı.»

Davy, «*Belki uzun bir süre sonra,» dedi.*

Ianto, «Kızı eve getirsene, oğlum,» dedi. «Yoksa birimiz kaparız diye mi korkuyorsun?»

Davy, «Kaparsınız diye mi?» dedi ve kasketini geriye doğru devirerek gülmeye başladı. «Sırf bunu söylediğiniz için onu cumartesi günü eve getireceğim.»

Ianto, «Tüh,» diye bağırdı, «bir sevgilisi olduğunu biliyordum zaten. Yere bakanlardan kork sen. İtin onu çocuklar şuradan aşağıya, ırmak boyuna kadar yuvarlansın.»

Ama Davy çoktan sıvışmış, onlar da bu fırsatı kaçırmışlardı.

Davy'nin bir sevgilisi olduğunu ilk kez o zaman öğrendim.

Ama onu görünce de hiç şaşırmadım.

Ceridwen, annem ve babam ile birlikte cumartesi günü öğleden sonra bir yığın paketle eve döndü. Hepsi de Kasaba'dan, tren yolculuğundan ve denizden söz ediyorlardı. Bir sürü şeyler anlatıyorlar ve hep bir ağızdan konuşuyorlardı. Birbirinin üstüne yığılan bu gürültüleri ve konuşmala-

rı benden başka duyan, dinleyen yoktu; kimin ne dediğini kimse anlayamıyordu.

Blethyn Llywarch uzun boylu, yakışıklı bir çocuktu. Burnu bir kavgada kırılmıştı; heyecanlandığı zaman gözlerinin üzerine düşen siyah saçları vardı. Önceleri utangaçtı. Ceridwen'in yanına sokulduğu zaman kızarıp bozarırdı. Ablamın davranışları ise şu dağdaki pınarın soğuk sularından farksızdı hani. Çocuğun kravatını şöyle bir dürtükler, ceketinin göğüs cebindeki mendilinin üzerine parmaklarıyla hafifçe dokunur, ceplerinin kapaklarını düzeltir, ama herhalde Blethyn'ın boyunun uzunluğundan olacak ki, elleri bir türlü saçlarına doğru uzanmazdı.

Babam Blethyn'a, sandalyenin bir kenarına ilişip kıl üstünde oturacağına arkasına yaslanarak rahat rahat oturmasını söylüyordu. Annem bir fincan çay getirdi ona. Blethyn kaşığı iki kere düşürüp, güzelim pantolonuna çayları sıçrattıktan sonra annem kaşığı onun elinden aldı. Herkes kabalık etmemek için, zoraki bir gülümsemeyle, yüzleri gerile gerile, söyleyecek bir şeyler düşünmeye çalışıyordu.

Davy ile Ethelwyn işte tam bu sırada geldiler.

İyi mi!

İşin tuhafı, kızla tanışır tanışmaz onu doğrudan doğruya Wyn diye çağırmaya başladık. Zaten böyle bir kıza başka türlü davranmak da elden gelmezdi. İri, kahverengi gözleri, kaşlarına değen uzun kirpikleri, neşeli bir sesi vardı. Davy'nin yüzüne de sanki Tanrının kardeşine bakıyormuş gibi bakıyordu.

O gece orada toplanmış, oldukça büyük bir aileydik. Babamla annem, Ivor ile Bronwen, Ianto ile Wyn, Owen, Gwilym, Ceridwen ile Blethyn, Angharad, bu saatlerde yukarda uyuyan küçük Olwen, Bay Gruffydd ve onun ev işlerine bakan yazlık köşkten ihtiyar Bayan Rowlands, maden ocağından Bay Evans'dan başka gelip giden daha bir sürü kimseler ve ben vardık. O gece Ceridwen, Blethyn'la birlikte arka bahçede olduğu için, biriken bütün o bulaşığı yıka-

mak bana düştü. Bu beni öylesine bezdirdi ki, ömrüm boyunca bir daha önümde bulaşık leğeni görmek istemedim.

Angharad sabırsızlanarak ve bir ayağını ıslak taşların üzerine vurarak, «Aman Tanrım,» dedi, «şunlar o koca karınlarına tıktıkları her lokma ziftin peki için yarın düzine tabak mı kirletecekler?»

Delikli taşın yanı tabak çanakla dolu olduğu için, Gwilym, «Bunları yere koyacağım,» dedi. «Yemeklerini bitirmek üzereler. Biraz yürekli ol, kız.»

Angharad öyle sinirlenmişti ki, dokunsanız ağlayacaktı.

«Yürekli mi olayım?» dedi. «Bana yürek değil, elli çift el, yeni bir delikli taş ve dinlenmiş ayaklar gerek. Git şunlara söyle, o koca hayvan burunlarım önlerindeki manca teknelerinin içinden çeksinler artık, yoksa ben gider, geri kalanların hepsini ocağın küsküsüyle onların gırtlaklarına tıkarım.»

Yıka kurula, yıka kurula... Tabaklar, kayık tabakları, bıçaklar, çatallar, kaşıklar, bardaklar, çanaklar... Sıcak su için ibrik ibrik su kaynat... Yığınla buhar, yığınla soda harca... Yine yıka, yine kurula, yerleri ıslattıkça ıslat... Yıka Allah yıka... Amanın, o gece erkek doğduğuma öyle sevindim ki. Bir erkek, kadınlığın ne demek olduğunu, eğer onun yaptığı işin tadını kendisi tatmamışsa, bilemez. Yıka, kurula, sıcak su ve soda, ibrikler, sıcak, buhar ve hep su, su...

En sonunda bitirdik ve Angharad son ıslak kurulama bezini de ipe serdi.

«Haydi gel, Huw, dağa gidelim,» dedi.

Şaşırdım kaldım.

Ona, «Niçin?» diye sordum. «Asıl içeriye girip de konuşulanları dinleyelim.»

Gözlerinde, karşısındakini küçümseyen bir bakışla, «Konuşulanları mı?» dedi. «Dinlediklerim bir gün için bana yetti de arttı bile. Gel, dağa gidelim, kafamızı dinleriz

orada. Neler konuşulduğunu dinlemek, ha? Orada onların ağızlarına baktıkça, hep bu ağızlardan kaç tabak dolusu yemeğin geçtiğini hesaplamak gelecek aklıma. Haydi gel.»

Bunun üzerine dağa çıktık. Fırtınanın devirmiş olduğu koca bir meşenin üzerine oturduk. Uyuyan bir dağı seyretmek ne güzeldi. Başka vadilerde yükselen öbür dağlar mavi bir kadife parçasına benziyordu. İnsanın içinden bunu bir ceket biçiminde keserek giymek ve şişman bulutların üstünde dans etmek geliyordu.

Oraya varalı ya bir ya iki dakika olmuştu ki, bize doğru birinin, bir erkeğin yürüdüğünü gördük. Sanki bir kimseyle karşılaşacağını umuyormuş gibi ıslık çalıyordu. Nitekim de öyleymiş, çünkü Angharad yerinden fırlayarak onu karşılamak için koşmaya başladı.

Bu, maden ocağından Christmas Evans'ın oğlu genç Iestyn Evans'dı. Oxford Üniversitesinden yeni dönmüş tam bir züppeydi. Şimdi babasıyla birlikte çalışıyordu. Hayretler içinde kaldım.

Angharad, «Iestyn,» dedi, «seni Huw'la tanıştırayım.»

Iestyn, İngilizler gibi, «Merhaba Huw,» dedi. «Ablanızın benimle buluşmasını sağladığınız için size çok teşekkür ederim.»

«Benim bir şeyden haberim yoktu, yoksa evden çıkmazdım,» dedim. «Eğer babam Angharad'ın sizinle buluşacağını bilseydi, onu boğardı.»

Angharad hâlâ Iestyn'la kol kola durarak, «Ayıp sana, Huw Morgan,» dedi, «burada sadece birkaç dakika onu göreceğim, hepsi o kadar.»

«O birkaç dakika da geçmiş bulunuyor,» dedim, «yürü eve.»

Iestyn, «Durun,» dedi, «ben de sizinle geleceğim.»

«Eğer gelecek olursanız,» dedim, «babam durumu öğrenir. Yarın kiliseden sonra uğrarsanız sizin için daha hayırlı olur.»

Iestyn, Angharad'a, «Bu doğruluk meleği kaç yaşında?» diye sordu.

Angharad, «On dört yaşında olduğunu sanıyorum,» diye cevap verdi. «Daha emir verecek yaşta değil. Yürü. Dağın en tepesine çıkalım.»

«Ben hemen eve dönüyorum,» dedim.

Iestyn, «Durun,» dedi.

«Belki size emir verebilmek için biraz küçüğüm,» dedim, «ama sizden emir almayacak kadar da büyüğüm.»

Angharad bu kez gerçekten ağlamaya hazırlanarak, «Ne tuhaf çocuksun,» dedi. «Sadece bir dakika.»

«Ben eve gidiyorum,» dedim ve dağdan aşağıya doğru yürümeye koyuldum.

Angharad, «Huw,» diye seslendi. «Bekle, geliyorum.»

Bunun üzerine durup bekledim ve öpüştüklerini sezdim. Sonra Angharad koşarak bana yetişti. Eve döndük.

Angharad, kızgın kızgın bana, «Ne oldu sana böyle?» diye sordu. «Öldürecektim seni. Beş dakika daha dursaydık ne olurdu sanki?»

Ona, «Meillyn Lewis de ancak bunu söyleyebilirdi,» dedim.

Angharad, «Huw,» dedi, «demek bana bunu söyleyecektin, ha?» Yüzü bembeyaz, gözleri simsiyahtı. Esen rüzgâr saçlarını dağıtıyor, pelerenini cadı karılarınki gibi savuruyordu.

«Sonradan söyleyeceğime, şimdiden söyleyeyim daha iyi,» dedim. «Seni niye dağda görmek istiyor o? Niçin eve gelmiyor?»

«Nefret ediyorum senden,» dedi. Rüzgârda şişen pelerininin önünü vücuduna yapıştırırcasına kavuşturup, siyah bir sütuna benzedi. Beyaz yüzünde ve gözlerinde insanı ürküten bir ışık belirdi.

«Hele o yarın kiliseden sonra babamla bir konuşsun bakalım,» dedim. «O zaman rahat rahat buluşursunuz.»

Angharad patikadan aşağıya doğru koşarak iniyor, ben ise sendeliye sendeliye yürüdüğüm için ona yetişemiyor-

dum. Eve vardığım zaman sanki bir şey olmamış gibi, o herkese çay hazırlıyordu.

İçeriye girdiğimde sendikadan söz ediyorlardı ve Bay Evans pek karamsar görünüyordu.

«Ben dolgun ücretler ödüyorum,» dedi Bay Evans. «Bütün vadilerdeki ocakların içinde en iyi ücreti her zaman benden almışlardır.»

Bay Gruffydd, «Ama sizinki sadece küçük bir kömür madeni ocağı,» dedi. «Ötekiler sizin gibi düşünmüyorlar. Sizin ödediğiniz ücretleri de ödemiyorlar. İşin kötü yanı da zaten bu. Siz kendi ocağınızı kendiniz işletiyorsunuz. Oysa öteki ocakların başında parayla tutulmuş birtakım emir kulları bulunmaktadır ve asıl mal sahipleri de sadece kârla ilgilenmektedirler. Bu varlıklı ve tembel soylular, bu açgözlü hissedarlar bizim düşmanlarımızdır.»

Davy, «Aynı zamanda aracılar da,» dedi.

Ianto, «Keir Hardie, madenlerin kamuya ait olması gerektiğini söylüyor,» dedi. «Tıpkı posta idaresinin olduğu gibi.»

Davy, «Hyndman da, toprak halkın malı olmalıdır, diyor,» dedi.

Owen, «Marx her zaman bunu savunmuştur,» diyerek söze karıştı.

Babam, «Bir sürü yabancıların öne sürdükleri fikirlerle benim başım hiç hoş değil,» dedi. «Owain Glyndwr, bu ülke için söyleneceklerin hepsini yüzlerce yıl önce söylemişti. Gal ülkesi, Gallilerindir. Marx'dan çok onun dediklerine önem verin lütfen.»

Bay Gruffydd, «Her ülkenin insanları kendi topraklarına sahip olmalıdır,» dedi. «Bu dünya insanlığın malı olarak yaratılmıştır, yoksa birkaç kişi için değil.»

Bay Evans, «Ne olursa olsun, yine de bu birkaç kişinin sahibi bulundukları topraklardan yararlanmasını bilmeleri, kötü bir iş yapmış olmalarına işaret etmez,» dedi. Suratı

hâlâ asıktı. «Girişimciler bireylerden çıkar, kuru kalabalıktan değil.»

Bay Gruffydd, «Öyleyse girişimde bulunanlar da o kuru kalabalığa bir kira ödesinler,» dedi. «Bu da kuru kalabalığın yararına olur. Kişileri o kuru kalabalığın üstündeki bir düzeye çıkartabilen şey paradır. Kitap parayla alınır, eğitim parayla görülür. Eğer kuru kalabalık doğru dürüst eğitilirse, o bir kuru kalabalık olmaktan çıkar, onların her biri değerli, kendi kendini yönetebilen ve kendi güçleriyle kendilerini yetiştirmiş kişilerden meydana gelen bir vatandaş topluluğunu oluştururlar.»

Bay Evans, «Şimdi esaslı bir biçimde şu sendika işini ele alalım,» dedi.

Bay Gruffydd, «Sendikalar, bir bütünün sadece bir parçasıdır,» dedi. «Onlar, çalışan insanların uğradıkları haksızlıkları giderecek birer mekanizma haline getirilmelidir; yoksa bir kâr kurumu ya da ıskatçılar derneğine dönüşür. İşçilerin haklarını korumak için sivil bir ordu gibi savaşmayı onlar kendilerine iş edinmelidirler.»

Davy, «Biz de Sosyal Demokratlar Federasyonu'na katılmaya çalışıyoruz,» dedi.

Bay Gruffydd piposuna bakarak, «Bir sendika için bu Vadi'de yeteri kadar üyeniz var mı?» dedi.

Davy, «Sadece birkaç tane,» dedi. Yüzünün hafifçe kızardığı lambanın ışığında belli oldu.

Bay Gruffydd, «Önce kendiniz güçlü bir sendika kurun, ondan sonra böyle şatafatlı isimlerle birleşin,» dedi.

Owen, «Götürü ücret yöntemi bizi durduruyor,» dedi. «Hatta işçiler bu yüzden Madenciler Federasyonu'na bile girmek istemiyorlar.»

Bay Gruffydd, «Budalalık ediyorlar,» dedi. «Onlara bunu söyleyin ve nedenlerini de anlatın.»

Ianto, «Bu işi siz yapın,» dedi. «Geçen hafta ben bir kere denedim.»

Bay Gruffydd ayağa kalktı ve «Benim yapacak başka işlerim var,» dedi. «Bununla siz uğraşın; başardığınız zaman da benim çabalarımın, bir yolağzında iki yolun birleştiği gibi sizinkiyle birleştiğini göreceksiniz. O zaman birbirimize yardımcı olacağız.»

Babam Bay Gruffydd'in paltosunu tutarken, «Geçen haftaki toplantıda da bunun belirtilerini gördüydük,» dedi. «Adamlar bu götürü yöntemiyle çalıştıkları zaman ellerine ne geçtiğini biliyor ve bunu evlerine götürebiliyorlar. Kadınlar da onları destekleyince, bu yöntem kendiliğinden bir güç kazanıyor.»

Bay Gruffydd, «Eğer kömür bol çıkarılır ve ucuz fiyatlarla satılırsa, o zaman ücretler de düşer,» dedi. «Satış fiyatları ne kadar düşük olursa, işçi ücretleri de aynı oranda düşük olur. Satış fiyatlarının yükselmesiyle işçi ücretleri de artar. Götürü çalışma yöntemi ve onun işleyiş düzeni böyledir, değil mi? Öyleyse düşünün; düşmanınızı bildiğinize göre, işin biraz kurnazlığına kaçarak ne yapılabilir? Kömür fiyatlarında bir artış oldu mu? Hayır. Götürü çalışma yöntemi bir kenara bırakılıp, işçiye rahat bir geçim standardı sağlayacak belirli bir gündelik esası kabul edilirse, kömür fiyatlarında da hiçbir yükselme olamaz. Bu yöntemi sadece madenciler değil, ülkedeki bütün işçiler benimsemelidirler. İyi geceler size, Bay Morgan, iyi geceler çocuklar.»

Ağabeylerim konukları Tepe'nin aşağısına kadar geçirdikten sonra süklüm püklüm geri döndüler ve ocağın yanında ayakta durdular.

Ivor, «Baba,» dedi, «ne yapacağız? Ağzımı açıp bir şey söylemedim, ama şu ikiyüzlü Evans'ın da yaptıklarını yüzüne vurmayı çok istedim.»

Owen onun yüzüne bakarak, «Bunu söyleyen bizim Ivor mu?» dedi ve bayılıyormuş gibi yaptı. «Olamaz.»

Davy, «Kimden aldın fitili?» dedi.

Ivor, «Hiç kimseden,» diye cevap verdi. «Sen benim burada hep kapalı gözle yaşayarak çalıştığımı mı sanıyorsun? Evans ötekilerden fazla ödediği bu birkaç peniyi,

adamların, içinde daha rahat çalışabilecekleri başka ocaklara gitmemeleri için veriyor. Söz sırasında da bol keseden atıyor.»

Davy, «Biz de bu savaşa katılalım mı, ne dersiniz?» dedi. «Her birimiz bir vadiyi üzerimize alabiliriz. İşten sonra tabii.»

Ivor, «Hangi işten söz ediyorsun?» diye sordu. «Sen, Ianto ve Owen, hepiniz yan gelip yatıyorsunuz.»

Davy, «Pazartesi günü maden ocağında işe başlıyoruz,» dedi. «Bugün öğleden sonra oradaydık. Biz de eve yardım edeceğiz, baba.»

Babam, «Buna hiç gerek yoktu, çocuklar,» dedi. «Burası kendi evinizdir; para diye bir şey söz konusu olamaz.»

Owen, «Hep kutudaki parayla mı geçinelim?» dedi. «Hayır. Ben maden ocağından döndükten sonra da makinemle uğraşabilirim.»

Davy, «Ya bizim savaş ne olacak?» diyerek söze karıştı.

Babam, «Yarın pazar,» dedi. «Bunları pazartesi günü daha ayrıntılı olarak konuşuruz. Haydi, usulca yatmaya gidin, yoksa annenizi uyandırırsınız. O zaman da karşınıza başka bir savaş çıkar.»

Pazar sabahları kiliseye kadar yürümek pek eğlenceli olurdu. Hele hava güneşliyse. O gün herkes yabanlık elbiselerini ve cilalı potinlerini giyerdi.

Tepe'de oturanların hepsi aşağı yukarı aym saatte yola çıktıklarından, uzun bir süre, ta yokuşun dibine varana kadar bütün yol boyunca, selam vermek için şapkalarını çıkartan erkeklerden, başlarındaki berelerini titreten kadınlardan, ellerini keplerine şöyle bir dokunduran oğlanlardan ve diz kıran kızlardan 'günaydın' ya da 'bu sabah nasılsınız' gibi sözlerden başka bir şey duyamazdınız.

En başta ben ve küçük Olwen olmak üzere bizim aile yola koyuldu. Olwen artık yürüyebiliyordu. Onun minicik elini, önemli bir iş yapıyormuşum gibi dikkatle tutuyordum.

Bizim arkamızda Owen ile Angharad, sonra Davy ile Ceridwen, onların ardından küçük Gareth ile birlikte Ianto, Ivor, Bron ve en geride de annemle babam yürüyorlardı. Babam bize 'Morgan Kabilesi' adını takmıştı, ama yolda rastladığımız ve kendileriyle tanışıklığımız olan başka aileler en azından bizim kadar, hatta bizden daha da kalabalıktılar.

Köyün evlerini geride bırakana kadar kısa bir süre sessizce yürürdük. Sonra babam ya da annem yavaşça bir ilahiye başlardı. Kızlardan kontralto sesleriyle Angharad ve Bron, soprano sesiyle de Ceridwen hemen buna katılırlardı. Demeye kalmaz, bütün ağabeylerim de işe girişince, ilahinin yankıları bütün Vadi'de birbirini kovalardı.

Geçmişte kalan o günler güzeldi. Tekrar geri dönmelerini çok isterim. Dağ yemyeşil duruyor, çınar ve dişbudak ağaçlarıyla kaplı oluşundan ötürü böbürleniyor, ayaklarını, seller gibi akan ırmağın, Tanrının gözleri kadar duru sularında yıkıyordu. Rüzgârlar çimenlerin ve yabani çiçeklerin güzel kokularını taşıyarak esiyor, bu kokuların tatlılığını burunlarımıza doldurduktan sonra, bunların hangi güzellikten aşırılmış olduklarını kimse anlamasın diye onları tekrar alıp bizlerden uzaklaştırıyordu. Her yeşillikten ve her çiçekten bir şeyler çalan, bunları birazcık bizlere koklattıktan sonra alıp tekrar çaldıkları yerlere götüren bu rüzgârların yaptıkları iş yine de bir hırsızlıktı.

Kiliseye çıkmak için dağın yamacını tırmandığımız zaman orada Bay Gruffydd'le karşılaştık. Güneşin altın renginde parlattığı kara sakalı, iri ve güçlü gövdesiyle durmuş bizi bekliyordu. O sırada kilisenin yakınlarındakilerden tutun da, dağın en alt eteklerindekilere kadar herkes bizim söylediğimiz ilahiye katıldı; sanırdınız, ilahiyi söyleyen bizler değil, sanki dağın kendisiydi.

Kilisenin kokusu hiç değişmezdi. Bu, tahtadan yapılmış kürsüye sürülen cilanın, taşları silmek için kullanılan suyun ve sabunun, yağlı boyanın, ilahi kitaplarının, yabanlık elbiselere ve entarilere temizlemek için sürülen kâfurunun, kilisede toplanmış olan insanların ve sobadaki odundan tüten dumanın kokusuydu.

Ama Bron'un yanındayken yalnız lavanta kokusu duyardınız. Annem her zaman dağdaki yabani güllerden gülsuyu yapardı. Bu da nefis bir kokuydu, ne var ki, öyle pek uzaklardan duyulmazdı. Ablalarım da bundan sürünürlerdi, hele küçük Olwen sanki bunun içine batıp çıkmış gibi kokardı. Ama Bron'un lavantası çok uzaktan bile ben buradayım derdi. Böyle olmakla birlikte hafif, bir bebeğin nefesi kadar hafifti.

Biz arka arkaya iki sırayı kaplardık. Benim yerim arkada oturan Bron'un tam önünde olduğu için hiç lavanta kokusuz kalmazdım ve bu yüzden de halime şükrederdim. Şu kâfuru kokusunu ise oldum olası bir türlü sevemedim gitti. Tam önümde Bayan John otururdu. Kadıncağız herhalde kâfuruyla yıkanıyor, hatta yemeklerini bile bununla yapıyor olmalıydı; üzerindeki koku öylesine keskindi.

Babam büyük sırada oturan öbür diyokazların yanındaki yerini almaya gitti. Bay Gruffydd son gelenlerle birlikte içeri girerken, bu diyakozlardan biri de okunması kararlaştırılan ilahinin adını oradakilere bildirecekti.

Sonra da ilahinin okunmasına geçilecekti. Nitekim öyle oldu. Omuzlar geride, başlar dik; öyle ki, ilahinin ezgileri çatıya, oradan da göğe yükseldi. Dize sonlarına kuvvetlice basarak en güzel bir biçimde, her bir notası bas, bariton, alto, tenor, alto ve mezzosoprano, kontralto renkleriyle bir halı gibi dokunan ilahilerin art arda yükselen ezgileri, yaşamın ve tüm canlı varlıkların kendisi bir şarkı oluncaya kadar söylendi, söylendi.

Ey insan sesi, Tanrının verdiği yeteneklerin en güzeli!

Bay Gruffydd vaaza başlarken kürsünün üstündeki Kutsal Kitab'ın yanına her zaman birkaç sayfa da kâğıt koyardı, ama bunları bir kez olsun kullandığı görülmemişti. Sanki bir aile toplantısındaymış gibi sakin, yüksek olmamakla birlikte pek de yumuşak sayılmayan bir sesle konuşmaya koyulurdu. Ama çok geçmeden bu öyle bir yükselirdi ki, sırtınızdan aşağıya doğru bir ürpertinin indiğini sezerdiniz. Zaman zaman da alçaldıkça alçalır ve onun sözlerini sadece dudaklarının kıpırtısından anlayabilirdiniz. Ama sonra çıt çıkmayan kilisenin içine sesten meydana gelmiş bir kaya parçası fırlatarak

yüreğinizi hoplatır, gök gürlemesini andıran sesiyle Tanrının egemenliğini ve İsa'nın önderliğini tekrar duyuyurken, kanınızın damarlarınızda dakikalarca kaynamasına yol açardı.

İşte böyle her pazar kiliseden, dünyaya karşı yeniden silahlanmış, zırhlanmış, yeniden güç kazanmış ve savaşmaya hazır bir hale gelmiş olarak dışarıya çıkardık. Biz eve dönerken, uzakta, dağın arka yamacında oturan bazı yaşlılar kilisenin önünde durarak birbirleriyle konuşurlar, çocuklar da gevezelik etmek için bu fırsatı kaçırmayıp bir araya toplanırlardı. Böylece, dağın yeşil çimenleri üstünde ve kilisenin kurşuni duvarları önünde konuşan, gülüşen, siyah melon ve silindir şapkalarını, rüzgârın tüylerini titrettiği berelerini başlarıyla birlikte sallayan siyah elbiseli, beyaz keten entarili bir kalabalığı rahatça görebilirdiniz.

Dönüşte öğle yemeğini ya bizde ya da Bron'larda yemek için zamanımız kalırdı. Sonra Angharad, Ceridwen, Owen, Ianto ve ben pazar günleri verilen din derslerine katılmak için tekrar kiliseye dönerdik. Bu derslere devam etmek kiliseye gitmek kadar önemli bir iş olmadığı için, yolda öbür oğlan ve kızlarla birleşir, sevgililerimize vermek üzere ya çiçek, ya kilisenin dershanesinde sezdirmeden yesinler diye fındık ya da böğürtlen toplardık. O zamanlar ne benim bir sevgilim vardı, ne de ben birinin sevgilisiydim. Bu işlere çok sonra başladım. Ama her zaman ceplerimizde birkaç tane şeker bulunurdu. Yoksa bu din dersleri, öğretmen önündeki kitaba baktığı sırada ağzımıza bir iki tane şeker atmazsak pek tatsız olurdu.

Oraya vardığımız zaman, kilisenin önünde, yakasına taktığı çiçekle pek şıklaşmış olan Iestyn Evans'ı görmeyelim mi? Gerçi onun bir pazar günü böylesine süslenmiş olması pek doğru kaçmıyordu, ama yine de çok hoşuma gitti. Hatta sonraları ben de yüzlerce defa onun gibi yakama çiçek taktım. İnsanların bu kadar yakınında güzel kokulu, güzel renkli küçük bir çiçeğin bulunması çok hoş oluyor.

Sersem herif, daha doğrusu Iestyn, Angharad'ın hemen arkasında Owen'ın, Davy'nin ve Ianto'nun yürüdüklerini göre göre, «Merhaba, Angharad,» dedi.

Ianto'nun yüzü bembeyaz kesildi, gözleri donuklaştı.

Sakin ama titrek bir sesle, «Kiminle konuşuyorsunuz?» dedi ve durdu.

Iestyn, «Angharad'la,» dedi. «Kız kardeşiniz galiba?»

Angharad'a bakıyordum, ama tam o anda gözümün önünden, güneşte şimşek gibi parıldayan Ianto'nun yumruğunun geçtiğini gördüm ve arkasından da Iesty'ın çenesine inmesiyle çıkarttığı tok sesi işittim. Ona baktığımda, Iestyn sırtüstü yere devriliyordu.

Tüyleri diken diken olan Angharad, «İblis,» diye yaygarayı bastı, ama Owen'la Davy onu kollarından tuttukları gibi kilisenin bekleme odasına sürükleyip, kapıyı üstüne örttüler.

Ianto, «Domuz herif,» dedi.

Davy, «Ne yapalım şimdi bunu?» diye sordu. «Irmağa mı atalım?»

Ianto yumruğundaki eklemlere bakarak, «Olmaz böyle Londra'lı numaraları,» dedi. «İyi bir ders vermeli ona. Bırakalım burada, herkes görsün.»

Owen, «Eğer babam bunu duyacak olursa,» dedi, «Angharad'ın burnundan getirir.»

Ianto, «Bir şey söylemeyiz,» dedi. «Angharad bu işi kurcalamaya kalkışırsa, başına geleceği de kendisi düşünsün.»

Fal taşı gibi açılmış gözlerle bizi seyreden kalabalığın arasından sessizce geçtik. Owen kapıyı açtı. Angharad kilise duyurularının asıldığı tahtanın altında ağlıyor, Ceridwen de onu yatıştırmaya çalışıyordu.

Ianto, ancak birkaç kişinin duyabileceği kadar yavaş bir sesle, Angharad'a, «Kız kardeşim bir sürtükmüş gibi ona laf atılmasına göz yumamam,» dedi. «Bu çocuk bir daha böyle bir şey yapacak olursa, öldürürüm onu. Eğer seninle konuşmak istiyorsa önce izin alır. Evimiz barkımız yok değil; bunun nerede olduğunu da kendisi pekâlâ bilir. Haydi şimdi derse gir bakalım.»

O günkü dersin okuma parçası 'Birbirinizi seviniz' idi. Bu okunurken herkes kitaplarının üzerinden doğru Ianto'ya bakıyordu; ama yalnız onun başı öne eğikken. Herhalde Ba-

yan Talfan bu konuyu özellikle seçmiş olmalıydı, çünkü okurken arada bir durup Ianto'ya baktıktan sonra gözlerini onunla ilgililerin, teker teker bizlerin üzerinde dolaştırıyordu. Ama biz onun bu bakışlarının ardında gizlenmiş hiçbir şey yokmuş gibi davranınca bütün çabaları boşa gidiyordu.

Pazar derslerinden sonra dağda oyun oynardık hep. Ya oğlanlar kızları, ya kızlar oğlanları kovalayarak koşmaca, ya da yanımızda büyükler yoksa yalnız oğlanlar kendi aramızda Kızılderili oyunu oynardık. Ama o gün öğleden sonra doğruca eve döndük.

Bay Evans ile Iestyn bizim evde, annemle babamın yanındaydılar. Iesty'ın beti benzi atmış, yanağı şişmişti.

Babam Ianto'ya, «Iestyn Evans'a vurdun mu?» diye sordu.

Ianto ellerini arkasına götürerek, «Evet, baba,» dedi.

Babam, «Kilisenin önünde, hem de böyle bir günde ha?» dedi.

Ianto, «Kendisi orada duruyordu,» dedi, «yakasında bir çiçek ve bütün şıklığı ile.»

Bay Evans, «Sizi mahkemeye vereceğim, delikanlı,» dedi ve gitmek üzere ayağa kalktı, ama Iestyn onu alıkoydu.

Iestyn, sanki Ianto kendisinden iki karış daha kısaymış gibi ona tepeden bakarak, «Hiç kuşkusuz bunun bir nedeni vardı,» dedi.

Ianto, «Hiç kuşkusuz,» dedi. «Eğer bu neden bir kere daha tekrarlanacak olursa, o zaman da hiç kuşkusuz belinizi kırarım.»

Babam, «Ianto,» dedi, «niçin vurdun?»

Ianto, «Kendisi söylesin, baba,» diye cevap verdi.

Iestyn, «Kızınız Angharad'la konuştum da ondan,» dedi.

Babam, «Ya?» dedi, «benim kızımla nasıl konuşabilirsiniz?»

Iestyn, «Şey,» dedi, «kendisini birkaç kere gördüm de ondan.»

Iestyn'ın babası şaşırıp kaldı.

Babam, «Onu görmüş olmanızın size kendisiyle konuşmak yetkisini verdiğini mi sanıyorsunuz?» diye sordu.

Iestyn, «Uygar bir toplumun içinde bulunuyoruz,» dedi. «Yabani bir insan güruhu değiliz ki.»

Babam, «Burada yumruklarını kullanan insanlar bulunduğu için bu sözü söylüyorsunuz,» dedi. «Eğer kızımla konuştuğunuzu ben görmüş olsaydım, daha kötüsü başınıza gelirdi.»

Annem dudaklarını dişlerinin arasına sıkıştırıp Bay Evans'a bakarak, «Gwilym,» dedi.

Babam, «Sus, kızım,» dedi. «Yerli yersiz yeteri kadar konuşuldu zaten.»

Iestyn, «Dersten sonra Angharad'la birlikte buraya gelecektim,» diye açıklamada bulundu.

Babam, «Çok iyi olurdu,» dedi. «Gerçekten onur duyardık.»

İhtiyar Evans, «Şimdi buraya bak, Gwilym,» dedi. «Bu işin kızınla ilgili olduğunu hiç bilmiyordum. Bütün bildiğim kavganın edildiğinden başka bir şey değildi. Bu yüzden, oğluna söylediklerimi geri alıyorum, çünkü herhangi biri Iestyn'ın kız kardeşiyle konuşacak olsaydı yine kan dökülürdü. Ver elini Ianto, yavrum.»

Ianto, «Teşekkür ederim, Bay Evans,» dedi.

İhtiyar Evans, «Nerede bakalım şu kız?» diye sordu. «Bu iki köpeğin, uğruna birbirlerinin tüylerini yoldukları şu kemiği hele bir görelim.»

Annem, «Yukarıda,» dedi, «yarın sabahtan önce de aşağıya inmez.»

İhtiyar Evans gitmek üzere ayağa kalkarken, «İşte böyle,» dedi. «Aramızda dargınlık diye bir şey kalmıyor, değil mi?»

Babam, «Evet,» dedi.

Iestyn, «Yarın akşamüzeri sizden izin almak için uğrayacağım, Bay Morgan,» dedi.

Babam, «Pekâlâ,» dedi. «Sizi bekleyeceğim.»

Bay Evans giderken babama bir göz kırptı ve onun omuzuna hafiften bir şaplak indirdi. Iestyn ile Ianto da kırgın bir

görünüşle, tıpkı birbirleriyle şöyle bir el tokuşturan boksörler gibi el sıkıştılar.

Annem ateşe doğru bakarak, dalgın dalgın, «Iestyn da Angharad da,» dedi, «daha çok genç.»

Babam gülmemek için elini ağzına götürerek, «Biz evlendiğimiz zaman sen kaç yaşındaydın?» dedi.

Annem, «Ondan çok daha büyüktüm, oğlum,» dedi.

Babam, «Haydi oradan,» diye karşılık verdi. «Angharad kadar bile yoktun. Çabuk güzel birer fincan çay şimdi. İş evlenmeye gelince k msenin yaşı küçük değildir. Bu bir yasadır. Hani çaylar, kız?»

İşte bundan sonra evin içinde, Iestyn ile Angharad'ın, ya da Blethyn ile Ceridwen'in ve bazen de dağın ötesindek kızın evinde kalacağına onu buraya getiren Davy ile Wyn'ın kızgın bakışlarından insanın kendin kurtarabileceği bir yer kalmadı.

Ben de bu yüzden zamanımın çoğunu arka tarafta, makines ni çalıştırmaya uğraşan Owen'la birlikte geçirdim. Birtakım gürültüler çıkartıyordu bu karın ağrısı. Ama sonunda çalıştı. İşte o gece, gerçekten bambaşka bir geceydi.

Bizden Gwilym'lerin evine kadar arada uzun b r yol vardı. Bütün gün küçük Olwen ile uğraşmaktan ve başka başka vardiyalarda çalışan babamla ağabeylerime yemek hazırlamaktan bitk n düşen annemin bir de oralara kadar yürüyecek hali kalmamakla birlikte, yine de haftada iki kez onlara gittiği olurdu.

Bir öğleden sonraydı, her zamankinden çok yorulmuştu annem. Sepeti onlara benim götürmemi stedi. Evden çıkıp Tepe'den aşağıya indim ve Vadi'dek ırmak boyunca uzanan yolda yürümeye koyuldum.

Bu yolu oldum olası b r türlü sevemedim.

Büyüye büyüye neredeyse dağın yarı yüksekliğini bulan iki cüruf yığınının arasından geçilirdi bu yolda. Hatta cürufların üstünde, sanki gelip geçenlere acıyarak onun çirkinliğini örtmek için yer yer otlar bile bitmişti. Bu iki yığının arasından akan ırmak kuruyor, onun yüzünden kirlenen sularını temiz tutabilmek için boşuna didinmekten bitkin düşüyordu.

Biraz daha ilerleyip en son kulübeleri de geçince, her yer tekrar yemyeşil çimenlere bürünüyordu. Irmağın hâlâ simsiyah akmasına ve her iki kıyısındaki bitkilerle sazlıkların kurumuş olmalarına karşın, bütün bu kıyıcı karaltıların üstüne hiç değilse çiçekleri görmek insana bir mutluluk veriyordu.

Dağın yukarıları daha da iyiydi. Hele en tepeden dönüp de gerilere doğru bakınca çok güzel bir manzarayla karşılaşırdınız. Bu mezbeleliğin, ağaçlarla böğürtlen çalılarının arkalarına gizlendiğini görürdünüz, ama onların yine de orada olduklarını bilirdiniz.

Gwilym'in evi, bizden doğru gidildiğinde dağın arka yamacına düşüyordu ve oradaki sıra evlerin en sonuncusuydu. sonuncusuydu. Bu derli toplu, küçük bir evdi, ama havadar bir yerdeydi. Çevresinde esen rüzgârlar fırsat buldukça koro talimleri yapardı. Oraya vardığım zaman bahçede çamaşırların asılı olduğunu gördüm. Yoklayarak kurumuş olduklarını anlayınca, içeriye girerken bunları da alıp götüreyim diye topladım.

Evin içi altüsttü. Gwilym'in dün geceden kalan çirkef suyla dolu banyosu ocağın önünde duruyordu. Masanın üzerinde en azından üç öğünlük yemeğin bulaşıkları yığılıydı. Yerlere bastıkça, Gwil'in potinlerinden ve elbiselerinden dökülen kömür tozları ayak altında ezilerek çıtır çıtır sesler çıkartıyordu. Bütün eşya darmağındı; hiçbir şey yerli yerinde değildi.

Hemen işe koyularak banyoyu boşalttım, *Gwil* dönünce hazır bulsun diye yeniden temiz suyla doldurdum. Yerleri sildim, bulaşıkları yıkadım, patatesleri soydum, bahçeden bir lahana kopardım ve bitişik eve gidip, Gwil'e akşam yemeği hazırlamak için bir parça et istedim.

Kapı komşuları olan kadıncağız çok kibardı. Bana bir kuzunun bütün bir kolunu verdi ve sanki iki yıldan fazla bir zaman annemle Bron'u yemek pişirirken boşu boşuna seyretmişim gibi, ayrıca da bunun nasıl pişirileceğini anlattı. Gerçi bana bir soru sormadı, ben de ona bir şey söylemedim, ama meraktan çatladığını da biliyorum.

Kuzuyu fırına soktuktan sonra, yataklar düzeltilmediyse bu işi de yapayım diye yukarıya çıktım. Orası da aşağının aynıydı. İki kişilik yatağı yaptım ve tam pencereyi açacağım sırada öbür odadan bir ses işittim. Akşam karanlığı bastırmak üzereydi. Buna rağmen evde bir tek lamba bile yanmıyordu. Böyle karanlıktan gelen seslerle de benim başım pek hoş değildi.

Biraz bekledim. Sesi yeniden duydum. Bu hafif, öyle yüksek perdeden çıkmayan, ama duru bir gülüştü.

Vadi'de lambalar sarı sarı yanmaya başhyor, gökyüzünün lacivert bir renk aldığı ufukta ağaçların belirtileri siyah siyah görünüyordu. Rüzgâr hafiften tutturduğu bir türkünün seslerini yavaş yavaş yükseltiyor, sonra alıp yine uzaklara götürüyordu.

Ayaklarınızın korkudan yere çakahp kalması ne tuhaftır. Görebilirsiniz, işitebilirsiniz, hatta acı çekercesine düşünebilirsiniz, ama bir türlü yerinizden kımıldayamazsınız. Elinizde olmayan bir kuvvet sizi ayakta tutar ve buna dişlerinizi gıcırdatarak, gözleriniz yaşlarla dolarak dayanırsınız.

Adım adım, öbür odanın küçük sahanlığına açılan kapısına doğru döndüm. Oraya nasıl vardığımı hâlâ da bilemem. Her zaman yakınınızda bulunan, sizinkinden daha büyük bir ruh vardır. Siz ancak kendinizinkini yitirdiğiniz zaman o ruh yanınıza sokulur. Anlayamadığınız, ama sadece sezer gibi olduğunuz kendi diliyle size seslenir ve siz onun buyruklarına duygularınız yoluyla uyarsınız. Aslında buna duygu yoluyla bile denemez, çünkü oraya doğru nasıl yürüdüğüme hayret etmekten başka bir şey duymadım içimde. Ne bana seslenen bir ses, ne de beni çeken bir el vardı. Ama yine de oraya kadar gitmiş, parmağımla kapıya vuruyor ve buraya nasıl geldiğime şaşıyordum. Sonra kapıyı açıp içeriye baktım.

Marged pencerenin kenarındaki bir köşede oturuyor ve bana bakıyordu. Dışardan vuran ışıkla gözlerinin ve dudaklarının ıslaklığı görülüyordu.

Burası tezgâhıyla, mengenesiyle, raflardaki takımlarıyla, bir yanda duran ot biçme makinesiyle, duvarların dibine yığılan patates ve tohum çuvallarıyla, tavandan sarkan so-

ğan ve pırasa demetleriyle, jambonlarıyla tıpkı bizim arka bahçedeki odaya benziyordu. Hatta hiç gereği olmamakla birlikte sırf o odaya benzemesi için, bizimkilerin kalınlığında ve renginde birtakım latalar bile tavana çakılmıştı.

Marged oturduğu yerden kımıldamadı. Elleri dizlerinin üstünde duruyor, ayakları dümdüz yere basıyordu. Her an kendi içindeki karanlıklara daha da gömülüyordu. Evin dört bir yanında rüzgâr tiz bir borazan gibi öterken o bana bakıyordu.

Oturduğu karanlık köşeden, «Owen,» dedi ve yine güldü. «Demek gelebildin?»

«Hayır, Marged,» dedim. Sesim o kadar yüksek çıktı ki, bana bile fazla geldi. «Bak benim, Huw, ben geldim. Gwil'in banyosunu hazırladım, biraz da kuzu eti pişirdim. Artık geri dönüyorum.»

Marged, «Hayır,» dedi ve yerinde kımıldandı. «Bir daha beni bırakıp gidemezsin. Seni çok bekledim.»

«Ama, Marged,» dedim, «hava kararıyor, kız, dağın öte yanına kadar da dünyanın yolu var.»

O, «Gitmeyeceksin,» dedi ve ayağa kalktı. Pencerenin önündeki karaltısının, takımların bulunduğu rafa doğru uzandığını gördüm. «Yanımdan ayrılmayacaksın. Seni parça parça edip, şu çengellere asacağım, anladın mı?»

Elinde tuttuğu beyaz bir aletin parıldadığını gördüm.

«Gel,» diye fısıldadı. «Seni ne zamandır bu pis odada, bu soğukta bekliyorum. Ama artık ısınacağım. Gel beni öp Owen, gel beni öp. Marged'ini öp. Beni bir daha bırakma, olur mu?»

Konuşurken, sözlerinin arasına birtakım fısıltılar ve değişik sesler karışıyordu. Yanıma yaklaşana kadar bekledim, öyle ki, parmaklarının sıcaklığını yüzümde hissettim. Sonra hızla dışarı fırlayıp kapıyı örttüm. O tepiniyor, avaz avaz bağırıyor, elindeki aletle kapıya vuruyordu. Merdivenlerden aşağıya inip, mutfaktan kasketimi aldığım gibi doğruca arka kapıdan dağa kendimi dar attım. Çalıların, çırpıların arasından geçtim. Kayaların çevresini dolanarak, fundalıkların, çit-

lerin üstünden aştım. Çimenlerden, tarlalardan soluğum kesilerek, ayaklarım birbirine dolaşıp, gözümün önündeki havayı kıpkırmızı görene kadar, ağzım bir karış açık, midem bulana bulana koştum, koştum. Dağın tepesine ulaşınca, yüzükoyun yere, serin çimenlerin üstüne serildim. Yanımda sakin sakin otlayan koyunlar, ben koşarken başlarını yerden kaldırıp bakıyorlardı, ama yere kapaklandığım zaman, onlar yine başlarını yere eğerek otlamaya koyuldular.

Çok geçmeden koyunlar tekrar başlarını kaldırıp bakındılar, ama bu kez öteye doğru kaçmaya başladılar. Yamacın bir kenarından Marged ortaya çıkıverdi. Iki eliyle göğsünü tutuyor, sanki içkiyi fazla kaçırmış gibi yavaş yavaş yürüyordu. Soluğu, yırtılan çuvalların sesini andırıyordu. Oradaki bir kayaya doğru ilerledi ve başını bu kayaya vurmaya başladı. Başının kayaya çarptıkça çıkarttığı sesleri, rüzgâr onun çığlıklarıyla birlikte bana ulaştırdı.

Yanına gidip de onu geriye çektiğim zaman yorgunluktan titriyordum. Marged iki büklüm olmuş, kayanın içine dalacakmış gibi başını oraya vuruyordu. Onu geriye çektim ve ikimiz birden yere yuvarlandık.

Marged, «Owen, Owen,» diyordu.

Ona, «Sus,» dedim. «Sakin ol. Sen şimdi uyu, olur mu? Owen hemen gelecek.»

«Gelecekse uyurum,» dedi ve gerçekten de uyudu. Ama bu doğru dürüst bir uyku değil, ölü uykusu gibi bir şeydi.

Zifiri bir karanlığa gömülen Vadi'de yalnız bir çiftliğin ışığı görünüyordu. Ay doğmuştu, ama henüz dağın üstüne yükselmemişti. Burada daha fazla kalırsak soğuktan öleceğimizi biliyordum. Marged'in üstünü elinden geldiği kadarıyla örttükten sonra çalı çırpılarla bir ateş yakmaya koyuldum. Birkaç dakika içinde de kayanın dibinde alevler kükremeye ve onların sıcaklığı ortalığa yayılmaya başladı. Marged'i çekerek, üşümemesi için ateşe yaklaştırdım ve Gwil'i yardıma çağırmak üzere gerisin geriye, onların evine doğru koştum.

Yolun tam yarısında, ağaçların karanlığı içindeyken, Marged'in tekrar çığlıklar attığını duyarak adımlarımı daha

da hızlandırdım. Biraz aşağıdaki ilk kayaların yanında, birtakım adamlarla birlikte Gwilym'i gördüm. Adamların ellerinde fenerler vardı ve bunların bazıları fundalıkların aralarını araştırıyor, bazıları da çitlerin altlarına fenerlerini sokup bir şeyler arıyorlardı. Bağırdım, ta yanlarına sokulana kadar bağırdım, ama rüzgâr karşıdan estiği için sesimi onlara ulaştıramadım. Sonunda ötekiler duyup Gwilym'e seslenince, o da elindeki feneri bırakarak bana doğru koştu.

Gwilym ve adamların birçoğu hemen dağın yamacını tırmanmaya başladılar. Maden ocağından çıktığı gibi, yıkanmadan gelen, üstü başı simsiyah, keskin keskin kömür ve tütün kokan iriyarı bir madenci beni omuzlarına aldı. Hemen hemen biz de dağın tepesine onlarla birlikte vardık, çünkü ben yolu biliyordum; oysa Gwil'le arkadaşları kayaların yanından yanlış bir yol tutmuşlar, ateşin yandığı yere erişmek için bütün o kayaların çevresini dolanarak koşmuşlardı.

Tepeyi aşıp, düzlükte ateşe doğru ilerledik. Oraya ilk varan iki adam bağırmaya ve kıvılcım sağanağının içine atılıp, kasketleriyle bir şeye rasgele vurmaya başladılar. Sonra tekrar geriye sıçradılar. O sırada Gwil geldi ve olduğu yerde kaldı. Gözleri yerinden uğramış bir halde baktıktan sonra acı acı bağırarak alevlerin içine atılmak üzere koştu, ama ötekiler onu yakalayıp, oradan uzaklaştırmaya çalıştılar ve bir süre onunla boğuşmak zorunda kaldılar.

Bir sürü adam ayaklarıyla ezip söndürmeye çalıştıkları ateşin çevresini sarmış olduğu için önüm kapanmıştı. Biz yaklaştığımız sırada onlar ateşin yakıcı sıcaklığından biraz geriye çekildiler ve ben de görebildim.

Marged boylu boyunca ateşlerin içinde yatıyor, dumanlar çıkararak yanıyordu.

Maden işçisinin omuzlarından sıyrılıp yere indim ve başımı çevirerek göğe, sonra da Vadi'nin karanlıklarına doğru baktım. Arkamda bağırışmalar, Gwil'in hıçkırıkları, yanan odunların harlandıkça çıkardığı çıtırtılar, toprağın üstünde tepinen ayak sesleri ve ateşi yelleyen rüzgârın uğultuları duyuluyordu.

Hiç acele etmeden, ağır adımlarla yürüyüp oradan uzaklaştım. Dağ yolundan aşağıya vurarak, hemen hemen hiçbir şey düşünmeden ve önümü güçlükle görerek eve doğru yollandım. Evin sessizliğine gömülmüş arka tarafına dolandım ve Owen'ın içinde çalıştığı kulübenin ışığını görüp, onun yanına gittim. Yüzü terden sırsıklamdı. İçi gülen gözlerini bir an kaldırıp bana baktıktan sonra tekrar makinesinin üstüne çevirdi.

«Gel bakalım,» dedi, «az kalsın işin en güzel tarafını göremeyecektin. Şu üç numaralı anahtarı ver, çabuk.»

Raftaki yerinden anahtarı alarak ona verdim ve zavallı Marged'i düşünerek ağlamaya başladım, ama Owen işine öyle dalmıştı ki, benim bu durumumu fark edemedi.

«Haydi bakalım,» dedi. «Sen yakıtı doldur, ben de çalıştırayım. Oğlum Huw, tarihe geçecek bir işe yardım ediyorsun şu anda. Dur şimdi.»

Krank kolunu yuvasına soktu. Ben de yakıt tenekesini kaldırarak huninin üstünde, boşaltmaya hazır bir durumda tuttum.

Owen, «Haydi, boşalt,» dedi.

Yakıtı makineye doldururken gözyaşlarım da buna karıştı. Ama Owen durmadan kolu çeviriyor, çeviriyor ve her çevirişinde de makine biraz daha canlanıyordu. Bujiler bir kere ateşledi ve durdu; sonra tekrar ateşleyince Owen makineye şöyle bir bakıp, onu kendi kendine çalışsın diye bırakıyormuş gibi krank kolunu yuvasından çıkardı. Çok geçmeden birbirini izleyen ateşlemeler öyle bir gürültü kopardı ki, yer ayağımın altında sarsılmaya başladı ve ben dişlerimi sıkmak zorunda kaldım.

Makine çalışıyordu. Evet, yıllarca verilen emekten sonra çalışıyordu.

Owen buna baktı, baktı, sonra elindeki krank kolunu tavana doğru fırlatıp, dizlerini kıra kıra zıplamaya, dans etmeye ve avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Ama makinenin gürültüsü onun sesini bastırıyordu.

Bu sırada kapı hızla açıldı ve babam içeriye girdi. Yerinden uğramış gözlerle bir Owen'a, bir makineye bakıyordu.

Arkasından da annem, Bron ve bitişik komşulardan birkaç kişi gelerek babamın yanında durup, şaşkın şaşkın, kimisi de korku içinde, konuşmadan, bu gürültülerin arasında makineyi seyrettiler. Babam gülümseyerek bana baktı, ama ben ağlıyordum ve beni hiçbir şey durduramazdı.

Marged ateşin içindeki görünümüyle gözlerimin önündeydi.

Annem Owen'ı itip, ona makineyi durdurmasını söyleyerek bana doğru koştu. Babam beni havaya kaldırıp, makinenin çıkarttığı sıcaklığın üstünden aşırarak mutfağa götürdü. Ama annem ocağın yanında beni babamın kollarından kendi kucağına alınca, vücudumu sımsıkı saran onun gücünü, alnıma kondurduğu öpücüğünü hissettim ve sevgiyle dolu sesini işittim.

«Yavrum, benim küçücük yavrum,» diyordu, «elinde koca sepetle bütün o yolu tepmek senin harcın değildi. Baban da şimdi seni aramaya çıkacaktı. Anneciğin senin dağda kaybolduğunu sanıyordu, oysa sen kulübede, o patırtının arasındaymışsın.»

Gözlerimden yaşlar boşanarak, «Anne,» dedim, «Marged yanıyor.»

Annem başını kaldırıp babama baktı. Babamın bakışları değişti.

Yanıma gelip diz çökerek, «Ne diyorsun, oğlum?» dedi.

«Marged yanıyor,» dedim. «Gwil de toprakların üstünde, ağlıyor.»

Annem, «Aman Tanrım,» dedi, «koş, Gwil, çabuk. Owen, kardeşlerine haber ver, babanın ardı sıra gitsinler. Anghard, sen de koş, doktora haber ver.»

Sonra et suyu içip, yatmaya gittim.

Evin üstüne çöken sessizlik haftalarca kalkmadı. Owen ile Gwil hiç kimsenin bilmediği bir yerlere gitmişlerdi. Annem bu yüzden endişe duyuyordu. Doktor gelip, o gece hakkında söylediklerimi not ettikten sonra da bir daha bu konuya değinilmedi. Marged'ın adı evimizde ağıza alınmaz oldu, ama ben onu sık sık hatırladım.

Babam bir gece, hâlâ arka bahçedeki kulübede duran ve benim her zaman temizleyip pırıl pırıl tuttuğum Owen'ın makinesine bir göz attıktan sonra içeriye girerek bana okula gideceğimi bildirdi.

«Eğer her gün Kasaba'ya inmeye gücün yetseydi,» dedi, «zamanını böyle bir makineyle geçireceğine, yarından tezi yok seni okula gönderirdim.»

Annem, «Oğlanı hangi okula göndermeyi düşünüyorsun?» dedi. «Sana haftalardan beri soruyorum, oralı bile olmuyorsun.»

Babam, «Burada yapılmakta olan okul bitinceye kadar,» dedi, «dağın öbür yanındaki İngiliz okuluna gider. Orası onun için pek uzak bir yer sayılmaz. Evde boşuna zaman yitireceğine varsın gitsin.»

Annem, «İngiliz okulu mu?» dedi. «Oğullarımdan hiçbiri o okula ayağını atamaz. Ben bu kadar söylerim.»

Babam, «Öyleyse nereye gidecek?» diye sordu. «Ötekiler yürüyebilir, kendi başlarının çaresine bakabilir, onların bir derdi yok.»

Annem, «Yoksa ayaklarının sakatlığından ötürü onu mu suçluyorsun?» dedi. «Eğer öyleyse, bu suçu önce bende araman daha doğru olur.»

Babam, «Haydi, canım,» dedi. «Daha neler, böyle bir şey demek istemedim. Eğer dağın ötesindeki okula gitmeyecekse, nereye gidecek peki?»

Annem, «İlle de okula gitmesi mi gerekir?» dedi.

Babam içeriye yabancılar giriyormuş gibi ayağa kalkarak, «Beth,» dedi, «oğlumuz iyi bir eğitim görmezse, sonra kendi yolunu nasıl çizebilir?»

Annem, «İngiliz okulu nedense hiç hoşuma gitmez,» dedi. «Ama bundan başka çıkar yol yoksa, ne yapalım, öyle olsun.»

Ertesi sabah Bron beni alıp dağın öbür yanındaki İngiliz okuluna götürdü. Bu, her zaman geçtiğimiz bir yol değildi. Zaten şimdiye kadar yalnız iki kez bu vadiye inmiştim. Dökümhaneleriyle buranın pisliği bizim oralardan da beterdi.

Kasaba her gün biraz daha büyüyor, sıra sıra yeni evler yapılıyordu. Orada yaşayanların birçoğunun evlerine gidebilecekleri ne bir yolları, ne de doğru dürüst bir patikaları vardı. Hemen hemen her köşede bir birahane bulunuyordu ve bizim oraya vardığımız sabahın o erken saatlerinde bile bu birahaneler tıklım tıklım doluydu. Ama insanların girip çıktıkları birkaç tane de güzel kilise yok değildi. Ayrıca, yapılmakta olanlar da vardı. Bizim oradaki üç beş dükkândan daha büyük, daha bol çeşitlerle dolu dükkânları seyretmek hem Bron'un, hem de benim hoşumuza gittiği için, okulu aramaya koyulmadan önce oralarda şöyle bir dolaştık.

ON ALTINCI BÖLÜM

Yeni bir okula başlamak, eminim ki, diş çektirmekten çok daha kötüdür. O sabah kanatlanıp, bir yusufçuk ya da elsiz ve dilsiz başka bir şey olmak için neler vermezdim. Ama yanımda Bron vardı; onun arkasından yürümekten başka bir şey yapamazdım. Sapsarı tınazın yanından geçtik, uzun, basık, dar, ama yüksek pencereli okul binasının kapısına geldik ve içerinin karanlığına birlikte girdik. Her yer tebeşir kokuyordu.

Bir İngiliz olan Bay Motshill uzun boylu, uzun boyunlu, ince bacaklı, dazlak kafalı, bıyıksız bir adamdı. Yüzünün her iki yanında yanaklarına kadar uzanan güzel favorileri vardı.

Biz girerken o da odasından çıkıyordu.

Sanki boğazına bir halat dolanmış da sıkıyormuş gibi, tuhaf bir İngilizceyle, Bron'a, «Birini mi arıyorsunuz?» diye sordu.

Bron, «Evet,» dedi, «bu benim kayınbiraderimdir. Annesiyle babası, onun bu okula devam etmesini istiyorlar.»

Bunun üzerine Bay Motshill bir sürü sorular sormaya başladı. Babam kimdi, ne iş yapıyordu, hali vakti ne kadar para ödemeye elverişliydi ve buna benzer daha birtakım şeyler. Bron bunları, beyaz bir bulutu andıran açık bir yüzle, kibarca cevaplandırdı, ama biliyordum ki, eğer göz göze gelseydik, çılgınca gülecektik ve okul işi de suya düşecekti.

Bay Motshill enfiye kokusunu bana duyaracak kadar sokulup, tepemden doğru eğilerek parmaklarını yanağıma değdirdi ve koca bir makas aldıktan sonra, «Ne dersin, küçükbey,» dedi, «seni okula alalım mı?»

«Evet, efendim,» dedim.

«Pekâlâ,» dedi. «Yarın sabah iyi durum kâğıtlarıyla birlikte okul ücretini, kitap giderlerini karşılayacak parayı getirirsin. Kurşunkalemlerinle mürekkepli kalemlerini de yanına alırsın. Bilgi dereceni anlamamız ve ona göre hangi sınıfa konulacağına karar verebilmemiz için seni sınavdan geçireceğiz. On dört kere sekiz ne eder, söyle bakayım?»

Başını bana doğru hızla eğdi; sesi kulaklarımda rüzgâr gibi esti. Yakından iri iri gözüken ve incecik kırmızı damarlarla dolu gözlerini, gözlüğünün camları ufaltıyordu.

Böyle bir soru pek yavan kaçtı. Kendimi bildim bileli bu rakam oyunlarını oynardık. Neredeyse daha yürümesini öğrenmeden çarpım tablosunu ezberlemiştim.

Cevabını verince, Bay Motshill yavaşça doğruldu.

Sanki bir keşifte bulunmuş gibi, «Evet,» dedi, «evet ama bunu İngilizce söyle, ne demek istediğimi anlıyorsun.» Sonra Bron'a dönerek devam etti: «Annesiyle babasına, onun ne okulun içinde ne de dışında bu bozuk şiveyle konuşmasına hiçbir zaman izin vermemelerini bildirin, lütfen. Her zaman İngilizce konuşacak. İyi günler.»

Holde Bron'la beni bırakarak yanımızdan ayrılıp gitti. Oradan, ilerdeki bir odada çocukların çarpım tablosunu aynı tempoda hep bir ağızdan ezberlemeye çalıştıklarını işittim. Seslerinden ve sesin iniş çıkışlarından, hangi sayılarda olduklarını kestirebildim. Bron hole bakıp Bay Motshill'in köşeyi kıvrıldığını görünce, hemen olduğu yerde geriye döndü ve kapıları öfkeyle çarparak dışarıya doğru yürüdü.

«Ne oldu, Bron?» diye sordum.

«Ne söylediğini duydun ya,» dedi. «İngilizce konuşacakmışsın. Bakalım baban ne diyecek bu işe? Seni bu okula yollamazlar. Görürsün bak.»

«Öyleyse evde yine patırtı kopacak, desene,» dedim.

Bron caddenin ortasında durup, «Ne patırtısı?» diye sordu. Herkes ona bakıyordu, çünkü o çok güzeldi.

«Annemle babamın patırtısı,» dedim. «Babam, okul yok diyecek. Annem, sen de, senin İngiliz okulun da diye cevap verecek ve ben yine bütün gün eve kapanıp kalaca-

ğım. Ama İngilizce konuşup konuşmamakla ilgili bir şey söylemezsek, ben de okula devam ederim, kimsenin de bundan haberi olmaz. Annemla babam da rahat rahat otururlar, anlıyorsun ya.»

Bron bir an ellerini kalçalarına dayayıp bana, sonra da ayakkabılarına baktı ve tekrar gözlerini bana doğru kaldırdı.

«Hakkın var, koca adam,» dedi ve beni öptü. «Öyleyse gidersin okuluna. Ama o sümüklüböcek herif, Gal dilini konuşmak istediğin zaman seni İngilizce konuşmaya zorlarsa bana haber vermemezlik etmeyesin. Bitiktir herifin işi. Yeter ki sen bana söyle.»

Yüzündeki ifadeyi görmek için, «Ne yaparsın?» diye sordum.

Bron dişlerini sıkıp, gözlerini kısarak, «Ne mi yaparım?» dedi. «Onu tepetaklak eder, kürsüsünü başına geçiririm.»

«İyi öyleyse,» dedim ve Bay Motshill'in ince bacaklarını havada sallanırken görmüşüz gibi gülmeye başladık. «Karamela yiyelim mi?»

Yanımızdan hiç eksik etmediğimiz ve diş söken adını verdiğimiz bu karamelalarla avurtlarımız şişmiş bir halde, vara yoğa gülerek dağı tırmanıp evin yolunu tuttuk. Güneş ışıl ışıl parlıyordu ve biz mutluyduk.

Günün geri kalan bölümünü iyi durum kâğıdı toplamakla geçirdim. Bir tane madenden Bay Evans'dan, bir tane Dr. Richards'dan, bir tane dava vekili Bay Silas Owen'dan ve bir tane de Bay Gruffydd'den aldım.

Bay Gruffydd, «Ee, Huw,» dedi, «demek sonunda okula başlıyorsun, ha?»

«Evet, Bay Gruffydd,» dedim.

«Çok iyi,» dedi, «bir şeyler öğrenmeye bak. Ne olursa olsun, her şeyi öğren. Şu kalem kutusunu da al, senin olsun. Bu bana babamdan, ona da babasından kalmıştı. Haydi şimdi git, çok işim var. Ama yarın gelip, bana okulda geçirdiğin ilk günü anlat, olur mu?»

«Peki, Bay Gruffydd,» dedim ve yazmış olduğu kâğıdı alıp, kalem kutusunu da iki elimle önümde tutarak eve döndüm. Kalem kutusu gerçekten çok güzeldi.

Aşağı yukarı kırk beş santim boyunda, sekiz santim enindeydi. İki kenarındaki oluğun içinde ileri ve geri gidip gelen sürgülü bir kapağı ve bu kapağın bir ucunda da başparmağınızı basarak sürebilmeniz için bir oyuğu vardı. Üst bölmede, uçları sipsivri yontulmuş ve tepelerinde diş izleri bulunmayan üç tane yeni kırmızı kurşunkalemle, uç takılacak yerleri pirinçten iki tane yeşil renkte mürekkepli kalem sapı yan yan sıralanmıştı. En dipte de silgi yerleştirmek için çukur bir yeri vardı. Küçük bir mile bağlı bulunan üst bölme yana doğru döndürüldüğü zaman, onun bir altındaki bölme ortaya çıkıyordu. Orada da, üçü sarı, biri kırmızı ve biri mavi olmak üzere beş kurşunkalem diziliydi. Onun altında iki bölme daha vardı ve her biri, içinde pergel, cetvel, kalem uçları, pergel uçları, birkaç tane fildişinden gönye, resim kalemi ve boyalı kalemler bulunan birtakım gözlere bölünmüştü. Bunlar o kadar güzeldi ki, alttan daha başka bölmelerin de çıkmasını istiyordu insan. Bu cici kalemlerden daha hoş bir şey olamaz. Parmaklarınızın arasında hissettiğiniz uzun bir kalem, bana öyle geliyor ki, yenilen lezzetli bir yemek kadar size zevk verir.

O gece Bayan Tom Jenkins gelip, beni yazılı ve sözlü olarak hesaptan sınadı. Babam, annem, Ivor, Bron ve Davy masanın çevresinde toplanmışlar, seslerini çıkartmadan ve bize bakmıyorlarmış gibi davranarak sınavı izliyorlardı.

Bayan Tom Jenkins bana, dakikada şu kadar galon su akıtan bir musluğun, yine dakikada şu kadar galon suyu boşaltan iki delikli bir banyoyu ne kadar zamanda dolduracağı problemini sorup da, annem yamamakta olduğu bir çorabı bırakarak, sabırsızlıkla dilini şaklatana kadar her şey yolunda gitti.

Babam, «Ne oldu?» diye sordu anneme.

«Şu İngiliz okulu,» dedi annem. «Sordukları soruların saçmalığına bak. İki delikli bir banyonun doldurulması gibi bir işi acaba hangi sersem yapar?»

Babam, «Bu sadece bir hesap problemi kızım, hesap problemi,» dedi. «Kafayı çalıştırmaya yarayan bir problem. Hem İngiliz okuluyla da bir ilgisi yok bunun.»

Annem, «Oğlanın kafası birtakım saçmalıklarla doluyor,» dedi.

Babam onu yatıştırmak için, sakin bir sesle, «Saçmalık değil bunlar, Beth,» dedi, «birer hesap problemi. Su dolarken, bir zaman geçer; boşalırken de öyle. Bunun dolabilmesi için ne kadar zamana ihtiyaç vardır? İşte hepsi bu.»

Annem, «Ama dibi delik bir banyoya kim su doldurur?» dedi. «Bir deliden başka kim yapar bu işi?»

Babam elinden kitabını bırakıp, gözlerini tavana doğru kaldırarak, «Yine cinler üşüştü başımıza,» dedi. «Oğlanın problemi çözüp çözmeyeceğini anlamak için sorulan bir soru bu sadece. Yalnız rakamlardan oluşan bir şey. Kaç galon su ve ne kadar zaman gerekli, hepsi bu.»

Annem, «Hem de delik deşik bir banyoda,» dedi ve elindeki çorabı dertop edip sepetin içine doğru fırlattı, ama çorap sepetin içine değil de yere düşünce, her seferinde onu aynı hızla iki kez daha atmak zorunda kaldı. «Okula böyle delik deşik bir pantolonla gitse, işitmeyeceğimiz kalmaz. Ama kalbura dönmüş bir banyodan söz edilince, kimse oralı bile olmuyor.»

Babam, Bayan Jenkins'e, «Ne olur, şu banyo lafını ortadan kaldırın,» dedi. «Soracak başka bir şey yok mu?»

Bayan Tom, «Ondalık sayılar var, Bay Morgan,» dedi, «ama bunları çok iyi biliyor.»

Babam, «Allah aşkına onları sorun da şu evin huzuru kaçmasın,» dedi.

Annem, «Sus, Gwilym,» dedi.

Bunun üzerine, ondalık sayılara başladık. Ama rakamların arasında virgül bir uçtan bir uca gidip gelmeye başlayınca annemin yüzü görülmeye değer bir hal aldı.

O gece, yattığım yerden, annemin üst kata çıktığını ve Angharad'la konuştuğunu duydum. Onun arkasından da babam, elinde lambayla yukarıya geldi ve yatak odasının kapısını, saati işitebilmek için aralık bıraktı.

Annem, «Gwil,» dedi, «bu ondalık virgülünün sorumlusu kimdir?»

Babam, «Neyin sorumlusu?» dedi. Pantolonunu askısından dolabın kanadına astığını, çıkan sesten anladım.

Annem, «Ondalık virgülünün,» dedi. «Hani şu aşağıda Huw'un uğraştığı şeyin.»

Babam yüksek sesle gülerek, «Hâlâ bitmedi mi bu iş,» dedi. «Beth, yavrum, bırak artık bunları. Yoksa sabahı ederiz, ikimiz de tımarhanelik oluruz.»

Annem, «Ama nedir o?» diye sordu. «Neden parmak kadar bir çocuk bilsin de ben ahmak ahmak bakınayım?»

Babam, «Beth, Beth,» dedi, «Tanrı sana güzel bir yüz vermiş ya, sen buna şükret, bunlar senin işin değil. Oğlanları ilgilendiren şeyler başka, kızları ilgilendirenler ise yine başkadır. Ondalık virgülü, bir tam sayıyı kesirlere dönüştürür. Bir buçuk diyeceğine, bir virgül beş dersin. Çünkü beş onun yarısıdır, yani bir ve sıfırın. Bir rakamı, bir bütündür, sıfır ise hiçbir şey değildir. Şimdi öğrendin işte.»

Bundan sonraki birkaç dakika, çıkarılan giysilerin hışırtıları ve geç kalmış birinin tepeyi tırmanan ayak sesleriyle geçti.

Annem sanki yanlış bir kapıyı çalmış da şaşırmış gibi, «Peki ama, bu virgül kimin?» dedi. «Birine mi ait?»

Babam, «Vallahi, Beth,» dedi, «saçmalıyorsun. Niçin ille de birine ait olsun? Bu bir ondalık işaretidir; kâğıdın üzerine kondurulan bir virgüldür yalnızca. Bir mürekkepli kalemin ucundan çıkan bir noktacık kime ait olabilir?»

Annem, «Öyleyse, onun nasıl kullanılacağını kim nerden biliyor?» diye sordu. «On ile çarpıp, virgül bir yukarı kaydırılıyor, sonra da bir sıfır ekleniyor.»

Babam, «Hayır, kız,» dedi, «sıfır eklenmiyor. O zaman bölme yapılmış olur. Çarpmada, virgül bir aşağı kaydırılacak. Bölmede de bir yukarı.»

Annem, «Sen ona aldırma,» dedi, «canı nereye isterse oraya kaysın. Ben yine de bunu kimin icat ettiğini öğrenmek istiyorum.»

Babam, «Sanırım, Fransızlar,» dedi, «ama artık bırakalım bunu, ne dersin?»

Annem, suçlayacak birini bulmuş olmanın verdiği sevinçle, «Hiç şaşmam,» dedi. «Demek yine şu Fransızlar, ha? Eğer bunu bilseydim, o kitabı kapıdan içeriye sokmazdım.»

Babam, «Ah, Beth,» dedi, «ne şeker şeysin sen. Haydi, bırak artık bunu, yoksa kendini yerde bulursun, ha.»

Annem, «Şu Fransızlar,» dedi, «aşağı ve yukarı kayan ondalık virgüller. Bunlar tıpkı maymunlara benziyor. O Fransızlardan, o dibi delik banyolardan bu çocuğun eline ne geçecek?»

Babam, «Parasız yüksek öğrenim yapma hakkı,» dedi. «Böyle olmasını isterdim.»

Bu kelimelerin söylenişi kulağına bir ilahinin adı kadar uyumlu geldiği için, annem, «Parasız yüksek öğrenim mi?» dedi. «Bunu ben de isterdim. Dünyanın ne olacağı zaten belli değil.»

Babam, «Haydi uyu artık,» dedi. «Dünyanın ne olacağını dert edinmek sana düşmez, öyle değil mi? Sen asıl ihtiyar kraliçeyi ve onun elli yıldan beri omuzlarına yüklendiği dertleri düşün de kendi haline şükret.»

Annem, «Merak ediyorum, acaba onun da bu ondalık virgülünden haberi var mıdır?» dedi.

Babam, «Hay Allah, yer yarılsa da dibine batsam,» dedi ve odalarındaki lambayı söndürdü. «Zavallı kraliçe bu saatte uyuyordur. Biz de onun gibi yapalım. Haydi artık, iyi geceler.»

Annem, «Peki, peki, anlaşıldı,» dedi.

Ertesi sabah saat yediye çeyrek kala, içine kalem kutumla kitaplarımı koyduğum çantamı sırtıma vurup, yemek dolu sefertasımı da elimde sallaya sallaya okulun yolunu tuttum. Dağa tırmanırken, hafifçe yağan yağmur yüzümü ıslatıyordu, ama ağaçlar esen rüzgârı oldukça kesiyordu. Ne var ki, en tepeye vardığım zaman az kalsın rüzgâr beni gerisin geriye, tekrar aşağıya sürükleyiverecekti.

Dağların arasında asılı kalan koca koca kurşuni bulutlarıyla, damların üstüne sürünürcesine çöken sisiyle ve bacalardan çıkan sarımtırak dumanlarıyla kasaba her zamankinden daha da çirkin görünüyordu. Evlerin arasında arduvazla kaplı üç uzun damı ve çevresindeki üç beş ağaçla okul hemen gözüme ilişti. Irmak pislikten kurşuni bir renkte akıyor, içindeki kayalar kara kara duruyordu.

Sessiz caddelerde sadece birkaç fayton ve arnavutkaldırımlarının üstünde zıpladıkça içindekilerin çalkalanarak çıkarttığı acayip gürültülerle istasyona doğru gitmekte olan bir sütçü arabasından başka bir şey görünmüyordu.

Doğruca okula gittim.

Oraya vardığımda, avluda birkaç oğlan oyun oynuyordu. İçeriye girmek için, onların kapının önünden çekilip karşı tarafa koşmalarını bekledim. Hol sessizdi ve burada da hâlâ nefret ettiğim tebeşir kokusu vardı. Holün içinde fırdolayı gezinip, öğrencilerin, bazılarını yağlıboya ile, birçoğunu da karakalemle yapmış oldukları duvarlarda asılı güzel resimleri ve üstünde altın harflerle isimlerinin yazı bulunduğu iftihar levhasını seyrettim.

O sırada kapı açılınca, Bay Motshill'in kapı açma yöntemini de öğrenmiş oldum. Önce, ayakkabısının burnuyla kapıya bir tekme indiriyor, sonra da onu omuzuyla itiyordu. Gözleri pek iyi görmediği için, kapının açılıp açılmadığını fark edemediğinden, bu darbeleri, biri gürültülü, öbürü daha sessiz olmak üzere iki kere tekrarlıyordu.

Beni görünce, «Ee, ne var?» dedi.

«Okula başlamak üzere geldim,» dedim.

«İngilizce konuşsana,» dedi. «Ne istiyorsun?»

Bu sefer İngilizce olarak, «Okula başlamak istiyorum,» dedim.

Bay Motshill, «Şimdi daha iyi oldu,» dedi. «Sen buraya dün gelmiştin, değil mi?»

«Evet,» dedim. «İyi durum kâğıtlarım da burada.»

«Seni çağırtıncaya kadar şurada otur,» dedi.

Ben de oturdum.

Dışarda bir kampana uzun uzun çaldı. Öğretmenler, palto ve şapkalarındaki yağmur damlacıklarını silkeleye silkeleye içeri girmeye başladılar. Kampananın gürültüsünden konuşamadıkları için birbirlerini başlarıyla selamlıyorlardı. Bunların beşi erkek, ikisi de ihtiyar, sıska ve siyahlar giymiş kadındı. Oğlanlar ve kızlar avludan içeriye girerek, arkaları bana dönük olarak ikişerli sıralar oluşturdular. Ama çoğu dönüp bana bakıyor, oğlanların bazıları da suratlarını ekşitiyorlardı. Üç beş tanesi gülerek yanındakileri dürttü ve onlara beni gösterdi. Sonra da benimle alay etmeye başladılar.

Bay Motshill odasından çıkarak holün öbür ucundaki, yerden biraz yüksekçe bir düzlüğün üstünde ayakta durdu. Aynı yerde bir piyanonun önünde kadın öğretmenlerden biri oturuyordu. Bay Motshill kısa bir süre gözlerini ciddi bakışlarla öğrencilerin üzerinde dolaştırdıktan sonra ellerini yüzüne götürdü. İşaretparmaklarını iki kaşının arasında birleştirip başparmaklarını da çenesine yerleştirdi.

O kendine özgü sesiyle, ama acıklı bir şiir okuyormuş gibi biraz daha yüksek bir perdeden, «Dua edelim,» dedi.

Bay Motshill, «Ulu Tanrım,» diye başlayınca, çocuklar da onunla birlikte duayı tekrarlamaya koyuldular. Ne var ki, çoğu ona ayak uyduramıyor, her biri ayrı tempoda okuyordu. Her yeni cümlenin başında Bay Motshill, onların sesini bastırabilmek ve kendininkine uydurabilmek için sesini yükselttikçe yükseltiyordu. Ama bütün çabaları boşa gidiyordu. Çocuklar duanın sonunu ondan çok önce aldılar, hatta Bay Motshill, 'yüce şanına' diye son sözleri söylerken, çocuklardan bazıları kapalı gözlerini açmışlardı bile.

Sonra o da aynı şeyi yaptı ve dinsel duygular içinde gözlerini yukarıya kaldırıp baktı.

«Bir ilahi söyleyelim,» dedi ve Bayan Cash'a başıyla işaret etmek için döndü. Başını öne doğru eğerken gözlerini yumdu, kaldırırken de, sanki ince duygularından ötürü yüreğinde bir sızı duyuyormuş gibi onları tekrar ağır ağır açtı. Onun işaretine, piyanosunun önünde oturan Bayan Cash da başını sarsarak karşılık verdi ve ellerini tuşlara doğru götürdü. Küçük parmakları kanca gibi kıvrılmış, ötekiler de kasıl-

mıştı. Bunları kalın sesler üzerinde dolaştırdı. İki notaya falsolu bastı, notanın birini de ıska geçti.

Bay Motshill birtakım ses perdelerinden birini seçerek, «O,» diye ses verdi. Sonra da, doğru tonu bulana kadar sesini inceli kalınlı değiştirdi. «Lâ. Şimdi 'lâ' sesi verin bakayım,» dedi.

Oğlanlarla kızlar ağızlarını bir karış açıp, ahenksiz, ruhsuz ve cansız bir biçimde bunu tekrarladılar.

Bay Motshill, «Gün görmüş kayalar benim için yarıldı,» diye bir ilahiyi söylemeye başladı. Oğlanlar ve kızlar, bile bile ve isteyerek karmakarışık sesler çıkara çıkara onunla birlikte ilahi okurlarken, Bayan Cash da parmaklarına hangi tuşlar rastladıysa onlara basarak ve yaptığı her falsoda yüzünü ekşiterek piyano çaldı.

Bay Motshill, «Sınıflarınıza,» dedi, «dağılın.»

Her sınıfın ayrı sıralar halinde dizilmiş olan öğrencileri geriye dönüp, bazıları bir tarafa, bazıları da öbür tarafa doğru, yine sıralarını bozmadan, ayaklarını yere vura vura, ellerinden geldiği kadar gürültü yapmaktan zevk duyarak holden çıkmaya başladılar. Bay Motshill, hemen hemen içerde kimse kalmayıncaya kadar bekledikten sonra odasına gitmek üzere durduğu yerden inip yürüdü. Ama yarı yolda, herhalde beni hatırlayarak geri döndü.

«Gel bakalım buraya,» dedi. «Bay Tyser sınav kâğıtlarını verecek sana. Ondan sonra hakkında bir karara varırız.»

Önce kuvvetli, sonra da hafif bir tekmeyle açtığı bir kapıdan geçerek bir sınıfa girdi. Bay Tyser'in hep yorgun bir görünüşü vardı. Ufak tefek, içinde bir kötülüğü olmayan ve bu yaramaz oğlanlarla nasıl başa çıkacağını bilemeyen iyi bir adamdı.

Bay Motshill, «Bay Tyser,» dedi. «Morgan işte bu delikanlı. Gal dilini konuşmaması için kendisini uyardım. Üst sınıflara ait sınav sorularını verin ki, neleri bilip bilmediğini bir görelim.»

Bay Tyser, «Peki, efendim,» dedi. «Gel bakalım, Morgan. Otur şöyle.»

Oturmamla, kaba etime batan bir kalem ucunu çıkarmak için kalkmam bir oldu. Arkamda iki oğlan, kollarını kavuşturarak durmuş, kara tahtaya heykel gibi kıpırdamadan boş boş bakıyordu.

Onlardan birine, «Bunu sen mi koydun buraya?» diye sordum.

Mervyn Phillips, yaz mevsiminde açan güller kadar kızararak bana baktı. James Herriot da öyle.

Bay Tyser şaşırarak, «Bir şey mi söyledin, Morgan?» dedi.

«Evet,» dedim.

Bay Tyser, «Bir daha konuştuğun zaman lütfen İngilizce konuş,» dedi, «yoksa başın derde girer.»

Mervyn Phillips, «Bahçede görüşürüm seninle,» diye fısıldadı bana. «Kafanı gövdenden ayıracağım.»

«Olur,» dedim.

Bay Tyser bana hesap, gramer, kompozisyon, din, tarih ve coğrafya sınavlarının soru kâğıtlarını verdi. Kalemlerimle defterlerimi çıkarttım ve sıranın üst başına yerleştirip, bunlardan nefis bir sergi oluşturdum.

Bu kâğıtların her bir yanım ipek kurdelelerle süslemiş olsalardı onlar yine de şimdiki kadar hoşuma gitmezdi. Kalemimi vals yapar gibi bunların üzerlerinde dolaştırıp soruları cevaplandırırken, onlara şöyle bir göz atan Bay Tyser'in yüzündeki hoşnutluğu görmek de ayrı bir zevkti.

Bay Tyser, «El yazın çok güzel, Morgan,» dedi. «Öğretmenin kimdi senin?»

Ben, «Bayan Tom Jenkins,» deyince, çocukların hepsi gülmemek için ellerini ağızlarına götürdüler. Böyle sırıtkanlarla karşılaşınca, elinize kızgın bir demir geçirip, bunu onların gözlerine sokmak istersiniz. «Ayrıca ağabeylerim ve yengelerim de beni çalıştırdılar,» diye ekledim.

Bay Tyser, «Yazık ki, Bayan Tom Jenkins şu küçükbeylerle küçükhanımların bazılarını yetiştirmesi için buraya çağırılmamış,» dedi. «Eğer tembellik ve yaramazlık etmiş olsaydın, Bayan Jenkins sana ne yapardı, Morgan?»

«Beni kızılcık sopasına yatırırdı,» dedim, «üstelik aç bırakır, eve de bir mektup gönderirdi.»

Bay Tyser, «Gel benimle,» dedi. Ben de dediği gibi yaptım.

Dışarda elini omuzuma koydu ve beni yukardan aşağıya kadar süzdü.

Yumuşak bir sesle, «Bir sakatlığın yok, değil mi, Morgan?» dedi.

«Hayır,» dedim. «Bacaklarım biraz zayıf, ama bir sakatlığım yok.»

Bay Tyser, «Buna çok sevindim,» dedi. «Haydi gel.»

Bay Motshill'in odasına giderek kapısını vurup, onun 'giriniz' demesi üzerine içeriye girdik. Burası hemen hemen çıplak bir odaydı. Kâğıtlar ve kitaplarla yığılı bir masaya dışardan gri bir ışık vuruyordu. Raflar ve yerler kitaplarla doluydu. Bir yanda eğik bacaklı, eski suratlı iki meşin koltuk duruyordu. Duvarda kraliçenin gençlik resmi asılıydı. Başındaki küçük bir taçla ve giydiği dantellerle çok güzeldi kraliçe. Bay Motshill uykudan yeni uyanmış olacaktı ki, dilini şapırdatıyor ve ağzının tadını herhalde pek beğenmiyordu.

Bay Tyser, sanki hayatı için bir korku duyuyormuş gibi değişik, kısık bir sesle, başını önüne eğerek, «Bay Motshill,» dedi, «bana kalırsa, dördüncü sınıf Morgan'a göre değil. Eğer izin verirseniz, en azından altıncı sınıfta okumasının uygun olacağını söyleyebilirim, efendim.»

Bay Motshill, «Kâğıtları bir göreyim,» diyerek uzanıp, onları Bay Tyser'in elinden kaparcasına aldı ve gözlerini bunların üzerinde bir uçtan bir uca şöyle üstünkörü bir gezdirdi. Sayfaları hızla çevirirken, onların üst kısımları hep yırtıldı.

Bana, «Yeni öğrencinin hali başkadır,» dedi. «Öyleyse altıncıya gidebilir. Onu Bay Jonas'ın sınıfına verin.»

Bay Tyser, «Teşekkür ederim, efendim,» dedi ve ikimiz birlikte dışarıya çıktık.

«Kalem kutumu ve defterlerimi alayım mı?» diye Bay Tyser'e sordum.

Bay Tyser yine benimle konuştuğu o eski sesiyle, «Elbette,» dedi. «Döndüğün zaman şu kapıdan bir sonrakini vurursun.»

Dördüncü sınıfa girerek, kimseye bakmadan doğruca sırama gittim. Ama onlar, ortada sizinle ilgili bir şeyler döndüğünü anladığınız zamanki gibi, insana pek uzun gelen bir sessizlik içinde bakıyorlardı bana.

Sıramın üstü darmadağın edilmişti. Demincek yanımda oturan iki oğlan şimdi bir önceki sıraya geçmişti. Güneş, ışıltılarını pencereden sıranın üstüne boşaltarak, bana bunun nedenini bütün açıklığıyla gösteriyordu.

Kalem kutum üç parçaya bölünmüştü. Ne kadar kurşunkalem varsa hepsi kırılmış, yerin tozu toprağı arasında üstüne basılmaktan pislik içinde kalmıştı. Defterlerime mürekkep dökülmüştü. Kalem kutusunun çukur yerleri sırılsıklamdı. Çizgi kalemi, cetvel, mürekkepli kalemler, uçlar hep kırılıp parça parça edilmişti; hepsi de pislik içindeydi.

Cinayet işlemek duygusunu çok iyi bilirim ben.

Bu, sıcak, insanın içinde tutamayacağı kadar sıcak ve başa doğru çıktıkça da boğazı kurutarak yakıp kavuran, insanı boğuk hırıltılarla hırslı hırslı burnundan solutan bir şeydir. Her tarafınız titremeye başlar, gözleriniz dolar, ama yaşlarla değil; bir bulut örter onları. Bu karanlıkta, sizi kemiren, kışkırtan birtakım istekler uyanır içinizde; birinin canını yakmak, ona eziyet etmek istersiniz. Ya parmaklarınızı insan etine daldırıp onu kanatıncaya kadar yırtmak, ya elinize bir bıçak geçirerek, ucu körlenınceye kadar onu saplamak, ya da kaptığınız bir şeyle bütün gücünüz tükenene kadar vurmak istersiniz. Yumruklamak, bıçaklamak, boğmak, ezmek, öldürmek, öldürmek, öldürmek istersiniz. Ah, bu duyguyu çok iyi bilirim ben.

Ama çok geçmeden bir durgunluk çöker üstünüze. Hâlâ titremekte olduğunuz halde içinizde herhangi bir duyguya artık yer kalmamıştır. Yaşayan bir ölüden farkınız yoktur ve durup dururken ağlamak istersiniz.

Küçük kalem kutuma bakarken, gözyaşlarımı zor tutuyor ve ağlamamak için dua ediyordum. Ama üstü işlemeli

sürgülü kapağı ile, her bir yanı mürekkep ve pisliğe bulanmış, bütün güzelliği bir harabeye dönmüş olan küçük kutumun, insafsız yaralarla kanayan her bir parçası üzerinde gözlerimi dolaştırınca, dayanamayıp onlar için ağladım.

Çevrenizdekiler gülüşürlerken, başınız ellerinizin arasında, dizleriniz yere çökük bir halde hıçkıra hıçkıra ağlamanız ne korkunç bir şeydir. Kendi kendinize küfürler eder ve öyle bir utanç duyarsınız ki, görme yeteneğinizi yitirip, bunu görmemek istersiniz. Ama yine de diz üstü yerde kalır ve durmadan da kendinize başka başka birçok küfürler yağdırırsınız. Siz böyle yaptıkça utancınız daha da artar ve hıçkırıklarınız gittikçe çoğalır. En sonunda, size yapılan şeyden ötürü mü, yoksa bu kadar gülünç bir duruma düştüğünüz için hırsınızdan mı gözyaşı döktüğünüzü kestiremezsiniz.

Sonra ağlamanız kesilir. Vücudunuza bıçaklar saplansa bile artık gözünüzden bir damla yaş akmaz.

Kalem kutusunun birbirinden ayrılmış olan bölmelerini yerden toplayıp, onları tekrar eski durumuna getirmeye çalıştım. Bunlar pek zarar görmemişlerdi. Bir oymacı, yüz yıl önce bütün sanatını ortaya koyarak, insanlar görsün diye, bu küçük kutunun damarlı tahtadan kapağının üstünü ve yanlarını özene bezene işlemişti. Onun böyle saatlerce uğraşması hiç gerekli değildi, çünkü kutu yapılacağı kadar zaten yapılmıştı, ama bu işlemeler onun sanatının aşk öpücükleriydi. Bunu yapan adamın, kutunun düzlüğünde parmaklarını baştan aşağı okşarcasına dolaştırdığını, onu avuçları arasında tarttığını, eserine bakmakla zevk duyduğunu ve sonra da bir satıcıya verirken ellerinin nasıl geri geri gittiğini görür gibi oluyordum. Bunu Bay Gruffydd'in dedesinin satın aldığını ve bunun kendisinden oğluna, ondan da Bay Gruffydd'e kaldığını düşünerek, onların bu kutuya sahip olmakla içlerinde neler duyduklarını, aynı şeyi ben de duyduğum için biliyordum.

Hazreti Süleyman, hazineleri karşısında, benim ve benden önceki o üç kişinin bu küçük kutu için hissettiklerimizi hiçbir zaman hissetmemiştir. Mürekkepli kalemlere, kur-

şunkalemlere, yazı yazmak için gerekli ve size ait her şeye sahip olmak, bunları bütün istediklerinizi yapmaya hazır bir durumda parmaklarınızın arasında görerek onların varlıklarını duymak, yakın dostlarınızmış gibi onları kendilerine göre küçücük yuvalarında saklamak, gerçekten tatlı ve sonsuz bir zevktir. Usulcacık kapağı çeker, istediğinizi içinden alırsınız, sonra da yine dikkatle kapatır ve işinize koyulmadan önce ona şöyle bir göz atarsınız. Bundan öyle hoşlanırsınız ki, her seferinde benliğinizi kaplayan bir mutluluk, bazen size, kutsuyormuşsunuz gibi elinizi ona değdirmek için uzattırır. Tanrı, bir tahta parçasıyla bile insanlarda böylesine duygular uyandıran sanatçıları eksik etmesin.

Defterlerimin üstündeki ve kutunun içindeki mürekkepleri kuruladım. Mendilimi kirlettiğim için annemin kızacağını pekâlâ biliyordum, ama buna aldırış bile etmedim. Hepsini tekrar çantama doldurup kapıya doğru yürüdüm. Çocuklar hâlâ gülüyorlardı, ama tedirginlik içindeydiler, çünkü onları ele vereceğimden korkuyorlardı. Bir sürü budalanın yüzünden acı çekmek insana çok ağır geliyor. Onların hesabına siz üzülüyorsunuz ve eğer bu üzüntünüz çektiğiniz acıdan daha ağır basıyorsa, onları cezalandırmaktan da vazgeçiyorsunuz, çünkü onların gözleri, işledikleri suçu bilen köpeklerinkine benziyor o zaman.

«Hepinizi teker teker döveceğim,» dedim, «ama hiçbirinizi ele vermeyeceğim.»

Mervyn Phillips, «Üstüne şu kırmızı mürekkebi boşaltmadan, çek arabanı,» dedi.

«İstersen onu da yap,» dedim. «Hepinizi, en önce de seni pataklayacağım.»

Dışarıya çıktım. Bay Tyser altıncı sınıfın kapısı önünde duruyor ve okulda kendisine sadece Bay Jonas denilen Bay Elijah Jonas-Sessions ile konuşuyordu. Bay Jonas'ı görünce yüreğim ağzıma geldi.

Kızıldan kırçıla dönen saçları, bakışlarıyla insanın içine bir ateş düşüren ufak ve soluk renkli gözleri vardı Bay Jonas'ın. Dili bir dağ engereğininkine benziyordu. Sözlerinize

çok dikkat etmeniz gerekirdi konuşurken, yoksa ağzınızdan çıkan her kelimeye ters bir anlam verirdi.

Bay Tyser, «Amma da oyalandın, Morgan,» dedi.

Bay Jonas, «Belki de oyalanmayı huy edinmiştir,» dedi. Sırıtırken, dudakları dişlerini örtüyor, ağzı, dilinden başka içinde bir şey yokmuş gibi görünüyordu. Zoraki bir İngilizce ile konuşuyor, kelimeleri bir İngilizden daha koyu bir İngilizceyle söylemeye çalışıyordu. Güzel bir dili böylelerinin eline bırakmak ne acı bir şey. Dr. Samuel Johnson olsaydı ona ağzının payını verirdi. Bunu kendisine de söyledim, ama çok sonra.

Bay Tyser, «Ağlıyor muydun, Morgan?» diye sordu bana.

«Evet,» dedim, «ama önemli değil.»

Bay Jonas hâlâ sırıtarak, cebimden mürekkep ve toza bulanmış olan mendilimi çekip, «Bu ne pis şey,» dedi.

«Bu sabah evden geldiğim zaman temizdi,» dedim ve elinden mendili çektim. «Oradaki sınıfta kirlendi.»

Bay Jonas bu kez sırıtmadan, «Benimle konuşurken, bana 'efendim' diyeceksin,» dedi, «yoksa sopayı yersin. Hemen içeriye gir ve otur.»

Tam yanından geçerken kafama bir tokat indirmek istedi ama başımı birdenbire eğerek kurtuldum ve sınıfa girip, dördüncü sıradaki yerime gittim. Benim oturmam için buradaki çocuk kaldırılıp, başka bir yere oturtulmuştu.

Bay Jonas kapıyı kapatarak sıraların önüne doğru yürüdü ve durup gözlerini oğlanlarla kızların üzerinde gezdirdikten sonra bana dikti.

Hâlâ bana bakarak sırıtırken, oğlanlar ve kızlar da onunla birlikte sırıtıyorlardı.

«Aramızda aydın bir dev bulunuyor,» dedi, «onun için, kendisinin önünde saygıyla eğilip diz çökelim. Şimdi cebir konusundaki bilgisini ölçmeye yelteneceğiz. Alacağımız sonuç, bizlerin kendisiyle aynı sınıfta oturup oturamayacağımızı, ya da kendisine özel bir okul yaptırılması için Avam Kamarası'na bir dilekçe mi vermemiz gerekeceğini belirleyecektir.»

Oğlanların birçoğu, kızların da bazıları onun söylediklerini anlamadıklarından herhangi bir tepki göstermediler, ama birçoğu, insanın kendini gülmek için zorlamasına bile değmeyecek bu şakaya, sırf onun dilinin zehrini tatmamak düşüncesiyle güldüler.

Bay Jonas bana çözmem için dört tane iki bilinmeyenli denklem verdi, ama Bay Gruffydd ile Davy beni çok iyi yetiştirmiş oldukları için bunları çok sudan buldum. Bay Jonas hâlâ sırıtıyordu.

Defterimin üstüne doğru eğilip bakınca, «İşte, başarılı bir öğrenci örneği,» dedi. «Ne var ki, defterlerin korkunç denecek bir durumda, ellerin de pislik içinde. Eğer bu okulun bir öğrencisi olmak istiyorsan, daha uygarca yaşamayı benimsemelisin. Yarın okula yine bu halde gelecek olursan gerisin geriye eve döndürüleceğini annene söylemelisin. Sizin o pis madenci alışkanlıklarınız burada geçmez.»

O andan itibaren Bay Elijah Jonas - Sessions'a düşman kesildim. Artık o bana bir şey öğretemezdi. Düşüncelerim, kendisine ve kendisinin bana öğreteceği ne varsa hepsine karşıydı. Ona bir karşılık vermedim, sadece yüzüne bakmakla yetindim.

«Küstahlık sana bir şey kazandırmaz,» dedi ve defterimi kaptığı gibi yere fırlattı. Kenarları hep büküldü defterimin. «Söylediklerime iyi kulak ver. Bugün eve gitmeden önce, 'uygarlık insanların en yüksek amacıdır' diye yüz kere yazacaksın.»

Bay Jonas ötekilere cebir öğretirken ben oturdum.

Oturuş o oturuş oldu ve bu hemen hemen bir yıl sürdü.

Orada oturduğum sürece, Bay Jonas'ın sesi, yoksul öğrenciler için düzenlenen yemekli bir kır gezintisinde esen rüzgârın sesi gibi geçti üzerimden. Söyledikleri bir kulağımdan girip, öbür kulağımdan çıktı.

Oturdum.

Saat on birde zil çalınca, evden getirdiklerimizi yemek için bahçeye çıktık. Kapıdan adımımı atar atmaz Mervyn Phillips beni kolumdan çekti.

«Hani beni dövecektin?» dedi. Ötekiler hemen çevremizi sardılar. «Haydi, gel bakalım.»

Mervyn Phillips benden bir baş yüksekti, üstelik de iriyarıydı. Kasabadaki bir kömürcünün oğlu olduğu için çuvalları kaldıra kaldıra bir hayli güç kazanmıştı.

Ama ettiğimiz kavga da bir şeye benzemedi. Çevremize o kadar çok çocuk üşüştü ki, bize dövüşmemiz için yer kalmadı. Bu, boşa giden yumruklarla sadece bir itiş kakıştı. Salladığım esaslı iki yumruk yerini buldu. Başımın yan tarafına da bir tane o indirdi. Ama bizi kuşatanların gittikçe daralan çemberi içinde yere düştüm ve artık üzerime abananların baskısı altında, vurulan tekmelerden kafamı korumaktan başka bir şey yapamaz oldum. O sırada ne oldu bilmiyorum, ama bütün tekmelerin ve yumrukların kesildiğini, çocukların yatışarak geriye doğru açıldıklarını hissettim. Sırtım duvara dönük bir durumda ayağa kalktığım zaman, Bay Motshill'in yan pencereden bana baktığını gördüm.

«İlkin hangi çocuk saldırdı sana, Morgan?» dedi. «Ötekilere örnek olsun diye ona haddini bildireceğim. Külhanbeylik istemiyorum bu okulda.»

«Kendileriyle dövüşeceğimi söylemiştim onlara,» dedim.

Bay Motshill, «Ya?» dedi. «Bay Jonas senin kaba bir yaşam tarzına yatkın bir yaradılışta olduğunu söylemişti bana. Şimdi sözlerimi iyi dinle. Eğer seni bu okulun sınırları içinde, nerede olursa olsun, kavga ederken yakalarsam, kemiklerini kırana kadar döver sonra da okuldan kovarım.» Sözlerine devamla, oğlanlara, «Sizlere gelince,» dedi, «şunu unutmayınız ki, hepiniz yaşamınız boyunca birtakım sorumlulukları yüklenecek birer insan olarak yetiştirilmek üzere burada bulunuyorsunuz. Sizler geleceğin saygıdeğer vatandaşlarısınız. Bunu hatırlayın ve davranışlarınıza ona göre bir yön verin.»

Ne iyi ki, okuldan çıkınca, annemin bana otelin önünde kendisini beklememi tembih ettiği Ellis'i orada, meydanda buldum, yoksa çamurların içinde yuvarlarlardı beni bu oğlanlar. Ellis kamçısının sırımını onların tepesinde şaklatıp, sapını da yerde daireler çizerek savururken, arabanın oturak yerine dar tırmandım. Soluğum kesilmişti.

Ellis arabaya çıkıp dizginleri eline alınca, «Bu kasaba oğlanları küçük farelere benzerler,» dedi. «Hiçbir zaman teke tek dövüşmezler, hep bir kişinin üstüne yüzü birden saldırırlar. Neden kovaladılar seni?»

«Yeniyim de ondan,» dedim.

Ellis, «Bir çaresine bakarız,» dedi. «Az kalsın seni haklayacaklardı, be oğlum.»

«Sakın bir şey söyleme,» dedim, «yoksa annem üzülür, daha beter derde girer başım.»

Ellis, «Pekâlâ,» dedi, «ama her akşam seni burada bekleyeceğim, olur mu?»

Böylece, birkaç akşamın dışında her akşam, postacı Ellis ile birlikte, dağın çevresini dolanan ve ırmak boyunca uzanan o bitmek bilmeyen yoldan eve döndüm. Mari adlı kısrağın çektiği arabada oturarak dağın kokularını ciğerlere sindirmek, yoldaki insanları selamlamak, evdekilere el sallamak, bazen de durup onlara bir mektup ya da bir paket bırakmak, Vadi'nin içindeki ve dışındaki bütün olaylardan haberi bulunan Ellis'in yine onlara ilettiği bir haberi duymak başlı başına bir zevkti.

O gece eve döner denmez, yüzümü ve ellerimi yıkamak için ilk önce Bron'lara uğradım. Ama yanaklarımdaki ve gözlerimdeki çürükler ne yaptımsa çıkmadı. Dudağım nasıl patladıysa, yine öyleydi. Bron evde yoktu, Ivor da dışardaydı. Böylece ikinci bir hikâye uydurmaktan kurtuldum.

Eve girince, annem ellerini yüzüne götürüp, avazı çıktığı kadar bağıracakmış gibi gözlerini açarak bana baktı, ama ağzından bir şey çıkmadı.

Angharad yanıma sokulup, eliyle yüzümü yoklayarak, «Ne yaptın, oğlum?» dedi. «Canın acıyor mu?»

«Dağda düştüm,» dedim. «Acımıyor. Bir iki çürükten başka bir şeyim yok.»

Annem, «Doktora götür onu,» dedi Angharad'a. «Dağda falan düşmemiş, düpedüz kavga etmiş. Dur hele, babası onu bir görsün.»

«Önce bir çay içsem olur mu?» dedim. «Bir yerim ağrımıyor, sadece canım sıkılıyor.»

Annem, «İngiliz okulu,» dedi. «Hele babanı bir göreyim ben. Bekle de gör.»

«Çürüklerin üstüne biraz lapa koyarsan bir şeyim kalmaz, anne,» dedim, «ama önce bir fincan çay içmek istiyorum.»

Annem, «Şimdi veririm sana bir fincan çay, yavrum,» diyerek ateş gibi yanan yüzümü avuçlarının arasına aldı. Gözlerimi örten parmaklarının serinliği, derimin altındaki kanın sıcaklığını bana belli etti. «Kaç yumruğun izi bunlar böyle? Ağabeylerin de hep dövüşürlerdi, ama hiçbirinin suratı böyle olmamıştı. Angharad, aşağıya, Bowen'a kadar git de kanlı bir parça biftek al.»

Sonra Bron geldi ve bir çığlık atıp, kollarını bana dolamak için üzerime doğru koştu.

Ağlayarak, «Huw, yavrum benim,» dedi. «Bunu yapan kim? Söyle de boğayım onu. Şimdi gidip gırtlağını sıkayım onun.»

Annem de ha ağladı, ha ağlayacak gibiydi. «Bekle de babası dönsün,» dedi. «İngiliz okulu neymiş ben ona göstereceğim.»

Kediyi evden dışarıya kovmak için annemin fırlattığı ocak küsküsü öyle bir gürültüyle yere çarptı ki, karın üstü oturan hayvanın, kaçarken sadece kuyruğunun bembeyaz ucu kayan bir yıldız gibi göründü.

İnsanın süngüsü düşükken bir fincan çay çok iyi geliyor. Bol sütlü ve şekerli koca bir fincan dolusu açık çayın sıcaklığına ağzınız alışınca, onu yudumlayacağınız yerde dikiverirsiniz. İçinizde uyuşan ne varsa hepsi yeniden canlanır. Bir fincan çay benim en iyi dostumdur.

Angharad biftekle geri dönünce, Bron bunu yüzümdeki çürüğün üzerine koydu ve bir bezle sardı. Sonra dışarıya çıktım ve Owen'ın makinesini temizlemek için arkadaki kulübeye gittim. Bu yüzden, babam geldiği zaman evde değildim, ama annemin sesini işitemeyecek kadar da uzakta sayılmazdım. Sonra arka kapı açıldı.

Babam, «Huw,» dedi, «gel buraya, oğlum.»

Maden ocağından simsiyah döndüğü için sargı bezini Angharad çözdü, o da lambayı tutup yüzüme baktı.

«Gözün biri iyice çürümüş, öteki o kadar değil,» dedi ve elini değdirmek için uzatırken tekrar geri çekti. «Yanaklarında da birkaç esaslı çürük var, ama dudağından başka bir yerin kanamamış. Pekâlâ. Yıkandıktan sonra burnuna da bakacağım. Haydi sen şimdi git ve başladığın işi bitir.»

Sonra Davy ile Ivor, onun arkasından da Ianto beni görmeye geldiler, ama canımın acıyıp acımadığından başka bir şey sormadılar. Onlar altı peni, Angharad da üç beş tane şeker verince iyileştim gitti.

Babam yemeğini bitirdikten sonra içeriye girdim. Burnuma baktı ve kırılıp kırılmadığını anlamak için onu eliyle yokladı. Ama şişkinlikten başka bir şey yoktu.

Babam, «Her yarım saatte bir sıcak su ile pansuman,» dedi. «Bir sıcak, bir soğuk suyla arka arkaya. Bir iki gün içinde bir şey kalmaz.»

Annem, «Eğer bir parça barut olsaydı o İngiliz okulunun yerinde yeller eserdi,» dedi.

Babam, «Sus kızım,» dedi. «Oğlan toprağa girene kadar, yaşamı boyunca bundan çok daha kötü şeylerle karşılaşacaktır. Yarın tekrar oraya gitmek istiyor musun oğlum?»

«Evet, baba,» dedim.

Babam, «Güzel,» dedi. «Öyleyse bak, oğlum, Huw. Bir erkek olarak yetişiyorsun. Bir erkek, ceza da alır, ceza da verir. Eğer onun aklı varsa, kendisini cezalandırana bunu fazlasıyla geri verir. Ama bazen sonraki on rauntta karşısındakini ezmek için ilk on rauntta dayak yer. Eğer dayak atmak istiyorsan karşındakini tepelemen gerektiğini kafana koy. Dayak ye, zararı yok, yeter ki bu sana bir şeyler öğretsin. Dayak yemek başka, yenilmek ise yine başka bir şeydir. Sakın ola yenilmeyesin, oğlum. Dayak yemene aklım erer, ama yenilmeni bağışlamam. Karşındakini boş bırakma. Onun üstüne git. Onu tepeleyene kadar yılma. Anladın mı?»

«Evet, baba,» dedim.

Babam, «Dur öyleyse,» dedi ve ayağa kalkarak teneke kutuya doğru yürüdü, onu getirip masanın üstüne koydu. «Bu geceden sonra suratındaki her yumruk izine bir peni, her çürük göze bir şilin, burun kanamasına altı peni, burun kırığına iki şilin, yumruklarındaki, kollarındaki ve vücudundaki her bir çürüğe de bir peni vereceğim sana. Bu gece kumbaran iki şilin altı peniyle zenginleşti demektir. Haydi, şimdi arka tarafa gel bakayım.»

Annem, gözlerinden yaşlar akarak, «Gwilym,» dedi, «bırak onu şimdi. Yeteri kadar yoruldu zaten bugün. Bir daha dövüşecek olursa ölür.»

Babam, «Mertçe kanını dökerek ölürse,» dedi, «ben de başımı dik tutarım. Bir oğlan ya dövüşmesini bilmeli ya da dizlerine kadar uzanan bir eteklik giymelidir. Bu çocuğa şimdiye kadar nasıl kavga edileceğini öğretmedik, ama bu gece ilk dersini alacak. Bakalım İngiliz okulu bir Morgan'la başa çıkabilecek mi?»

Bahçedeki kulübede Ianto ve Davy makineyi bir kenara çekip yer açarlarken, babam da ceketini çıkartarak gömleğinin kollarını sıvadı.

«Şimdi,» dedi, «güzel bir sol yumruk çektin mi zorba yerdedir. Bu, kitabın ilk dersidir. İşte böyle.»

Babam, vücudu dik, başı ve gözleri sola çevrik, sol ayağı baktığı tarafa dönük, başparmağı üstte olmak üzere parmakları avucunun içine doğru sımsıkı bükük, yarı kıvrık sol kolunu hemen hemen çenesinin hizasında, ama hep iki gözünün biraz aşağısında ve ortasında tutarak, sağ ayağı hafifçe sağ yana açık, yumruğu göğsüne değdirmeden sağ kolunu kalbinin üstüne eğip, öylece durdu.

Ayaklarının ucunda sıçrayıp, kollarını boks maçındaymış gibi oynatarak, «Haydi,» dedi, «benim gibi dur, rahat, vücudunu sıkma. Yap da bir göreyim.»

İşte kavga etmesini böylelikle öğrendim.

O gece nasıl durulacağını, nasıl vurulacağını, nasıl korunulacağını ve yumruğun nasıl patlatılacağını öğrendim.

Babam, «En iyi dövüşçü, darbeden korunmasını, her darbeye bir katıyla karşılık vermesini bilendir,» dedi. «Bunu yapabildiğin zaman, boksa başladığını söyleyebilirsin. Dövüşçü bile denemeyecek birçokları kendilerini boksör sayarlar. Şimdi bak.»

İnsanın gözünü şaşırtan bir hızla, Ivor'un çenesine ve göğsüne birer yumruk indirerek bunun nasıl yapıldığını bana gösterdi. Sonra, Ivor ve Davy, ilki yerine oturan, ikincisi ise boşa giden birer sol vuruşla, bunun arkasından çekilen bir sağ düz vuruş gösterisi yaptılar.

Babam, «Bu, insana iyi bir ders vermek içindir,» dedi. «Eğer biri sana ceketini çıkarttıracak olursa, aklını başına toplayıp ona iyi bir ders verirsin. Doğru dürüst oturtulan bir sağ düz vuruş insanın karşısındakine iyi bir ders verir ve bu çoğu zaman da dövüşü sona erdirir. Dövüştüğün adamın her üstüne gelişinde ona sol yumrukla dokun. Sol yumruklardan kaçınıp gerileyince de arka arkaya birkaç yumruk daha indir. Sonra onun başını öne eğebilmek için göğüs kemiklerinin ortasına bir tane sağ çek. O eğilince de, solün onu yere sermeye yeter. Bu arada çenesine bir tane de sağ yapıştırırsın. Sonra da ceketini giyer, evin yolunu tutarsın.»

Angharad başını pencereden uzatınca, Davy ona yumruk atacakmış gibi yaptı. Angharad bağırmaya başladı, çünkü geriye doğru çekilirken başı pencerenin dar çerçevesine sıkışmış, saçları dağılarak yüzünü örtmüştü.

Ağabeylerim onun başını kurtarmaya çalışırken, o, «Bay Gruffydd geldi,» diye bağırdı. «Davy Morgan, sen benim kafatasımı kırmak mı istiyorsun?»

Davy, «Kırılmıyor bir türlü, çok kalın,» dedi. «Küçük bir kız çocuğu ancak kafasını böyle daracık bir yere sokar. Kapı ne güne duruyor, gözlerin de mi görmüyor?»

Angharad, «Pencereden size bakıyordum, aptal,» dedi. «Kapalı bir kapının ardından ne görebilirdim?»

Babam, «Burnunu her yere sokayım derken, bir gün tuzağa düşeceksin, küçükhanım,» dedi. «Pencereyi kırın, tamir parasını da onun cep harçlığından alın.»

Angharad yüzünü örten darmadağın saçlarının arasından bakıp, bir yandan kendini ağlamaya, bir yandan da gülmeye zorlayarak, «Aman, baba,» dedi, «bana karşı ne kadar da kötü davranıyorsun. Bu koca herifler her istediklerini yapıyorlar, ama bize gelince; ağır sözler söyleniyor, cep harçlığımıza el konuyor. Huw, yediği yumruklarla benim altı haftadan beri biriktirdiğimden fazlasını cebe indirdi. Keşke ben de dünyaya erkek gelseymişim. Hiç değilse her gün yumruk yerdim.»

Babam, «Bırakın şunu orada,» dedi, «kalsın da ağzından çıkanları bir düşünsün hele.»

Böylece zavallı Angharad'ı başı pencerenin arasına sıkışmış olarak orada bıraktılar. Angharad ağlamaya çalışıyor, ama ağlayacağı yerde gülüyordu. Davy yanından geçerken kabasına bir çimdik atınca, Angharad'dan öyle bir tekme yedi ki, bütün gece topallayıp durdu.

Bay Gruffydd, «Ee, Huw,» dedi, «haylaz oğlanlarla başın derde girmiş ha?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Nasıl oldu da kalem kutun bu hale geldi?» diye sordu. «Onu gözetmeni senden rica etmiştim.»

Babam, «Kendisinin eve ne halde döndüğünü görünce,» dedi, «bunu yanında getirmeyi nasıl akıl ettiğine bile şaştım.»

Bay Gruffydd, «Bırakın da Bay Morgan, bunun cevabını Huw versin,» dedi. «İnsan kendi malının böyle kırılmasına göz yumamaz. Aynı şeyin bir daha tekrarlanmaması için önlem almak gerekir. Onu gözetmek Huw'a düşen bir görevdi. O da suçlanmadığına göre, kabahatli kimdir öyleyse?»

Babam, «Onun yüzünde bu izleri bırakanlardır,» dedi.

«Bu işi yaptıkları zaman ben sınıfta değildim, Bay Gruffydd,» dedim, «ama hepsini döveceğimi kendilerine söyledim. Sırası gelince döveceğim de. Bu yaptıklarının cezasını onlara, her kim olursa olsun, ödeteceğim.»

Bay Gruffydd, «Köpek sürüleri,» dedi, «yalnız köpek sürüleri böyle küçücük bir kutuyu parçalar. Bir kucak dolusu sopa toplayıp yarın oraya gitmek ve onların derilerini yüzmek geliyor içimden.»

Annem, «Ne iyi olur,» dedi. «O eski suratlı yeri de ateşe vermeli.»

«Sus kızım,» dedi babam. «Huw'un kendi bildiği yoldan bu işi temizlemesi daha iyi olur, Bay Gruffydd. Ben de oraya gitmesini bilirim. O zaman Tanrı yardımcıları olsun. Ama bunun için Huw dövüşmelidir, bu onun kavgasıdır, bizim değil.»

Bay Gruffydd kutuyu masanın üstüne bırakarak, «Bizim kavgamızdır, Bay Morgan,» dedi. «Huw, yumruklarının onlarınkinden daha güçlü olduğunu kendilerine öğretebilir, ama başkasının malına dokunulmayacağını asla onların kafalarına sokamaz. Sanat eserlerini yakıp yıkan vahşiler ancak bedensel güçle, onlarınkinden daha üstün bir vahşetle korkutulabilirler, ancak düşünce denilen şey onlara öğretilemez.»

Babam gülümsememek için piposundan bir nefes çekerek, «Sopayla daha mı iyi olur bu iş?» diye sordu.

Bay Gruffydd, «Yumruktan çok daha iyi sonuç verir,» dedi ve gülmeye başladı, «çünkü yumruklar yalnız erkek erkeğe kullanılır. Ama sopa ve mantık evrensel yasalardır, herkese uygulanabilir. Yumruklar, eğer insanın cesareti ve kafası varsa, ona daha iyi dövüşmeyi öğretir, başkalarına da, insanların kendi yolunda huzur içinde yürümelerine karışmamaları gerektiğini. Oysa sopa ve söylenen birkaç söz, insanlara düşünmesini, doğru dürüst yaşamasını öğretir. İşte bu yüzden yarın sabah oraya gitmek istiyorum.»

«Ben kutuyu onaracağım, Bay Gruffydd,» dedim. «Bitirdiğim zaman en ufak bir iz bile göremeyeceksiniz. Yeniden bir farkı olmayacak.»

Bay Gruffydd, «Gel öyleyse,» dedi. «Onu böyle görmek beni çok üzüyor.»

Elimizde lambalarla arka bahçedeki kulübeye gittik. Zavallı Angharad hâlâ orada, başı pencerenin arasında durup duruyordu.

Bay Gruffydd görebilmek için lambayı kaldırarak, «Bu da kim?» diye sordu.

«Angharad,» dedim.

Bay Gruffydd, Angharad'ın gözlerini örten saçlarını okşar gibi eliyle araladı. Lambanın altın renkli ışıkları Angharad'ın yüzüne vururken, o, gözlerini kaldırıp Bay Gruffydd'e baktı.

Onun gülmekte olduğunu biliyordum, ama o, gözlerindeki kararsız altın damlacıklarla ağlıyormuş gibi yapıyordu. Gözleri, kucağa alınmak isteyen küçük bir kız çocuğununkiler gibi kendini acındırmak için güzel bir maviye dönmüş, iri iri açılmış, testekerlek olmuştu. Çirkin görünmesin diye dudaklarını birazcık kıvırıyordu aşağı doğru. Çenesini hafif hafif titretiyordu. Yüzünü çevreleyen saçları bir çil peninin rengindeydi. Bunlar, yer yer, bir harpın telleri gibi parıldayarak gözlerinin ve yanaklarının üstünden aşağı doğru hemen hemen dört karış uzunluğunda sarkıyordu.

Bay Gruffydd'in yüzünün ona bakarken kıpırdandığını gördüm, ama bu kıpırdanışın nasıl bir şey olduğu anlatılamaz. Lambayı yere bırakıp, Angharad'ın boynuna dayanan pervazı bir eliyle tuttu.

«Eğer canın acırsa haber ver,» dedi.

Angharad başını sarstı.

Bay Gruffydd yerinde bir iki kıpırdanarak, ayağını iyice yere yerleştirdikten sonra bir çekişte, çivileriyle, vidalarıyla nesi varsa hepsiyle birlikte pervazı olduğu gibi söküp çıkarttı ve çerçevenin yerini bomboş bıraktı.

Angharad'a bakmadan, bana, «Haydi,» dedi, «sen kutuyu onar, ben de pencereyi onarayım.»

«Peki, efendim,» dedim.

Angharad, şimdi boş kalan pencerenin boşluğundan içeriye bakıp, boynunu ovuşturarak, «Teşekkür ederim, Bay Gruffydd,» dedi. «Çok güçlüsünüz.»

Bay Gruffydd, «Öyle olsun,» dedi. «Huw, oğlum, kerpeteni işi bittikten sonra bana ver.»

Zımpara kâğıdı, kutunun boyasız ve beyaz tahtadan iç bölümünde ne kadar mürekkep lekesi varsa hepsini çıkarttı. Tekrar eskisi gibi tertemiz oldu. Ama köşeli yerlerini iyice, bastıra bastıra, sabırla zımparalamak gerekti. Milin yerine yeni bir vida koymakla, ikinci bölmenin kırığını da eklemekle kutum yine bir araya toplandı. Ama dışı hâlâ çentik çentik, kapağı da zedelenmiş durumdaydı. Bu da ayrıca, başlıbaşına bir işti. Küçük, gözle zor görülebilecek kadar küçük kıymıkları bu çentiklerin içine yerleştirip, damarlı tahtayla yapılan işlemelerin üstündeki sıyrıkların arasını da kendi renginde talaşla doldurdum. Doğrusunu söylemek gerekirse, bitirdiğim zaman, kutunun bir zarar görmüş olduğunu belli eden en ufak bir iz bile göze çarpmıyordu. Ne var ki, ben, Bay Gruffydd, onun babası ve dedesi bunu pekâlâ biliyorduk, çünkü her tarafında eskiden olmayan ve hiçbir zaman da olmaması gereken küçücük, bir daha iyileşmeyecek yaralar gibi birtakım izler yine de kalmıştı. Yıllar tahtaya bir kıskançlık verir, kendi içinde yenilerin bulunmasını istemez.

Bay Gruffydd bir süreden beri bana bakıyormuş, oysa ben hiç farkında değildim. İşimi bitirdim ve kutuyu temiz bir yere koyup onu biraz seyrettim. Sonra dönüp Bay Gruffydd'e baktım. O bir sıranın üstüne oturmuş, gülümsüyordu.

«Sen usta bir marangozsun, Huw,» dedi.

«Teşekkür ederim, efendim,» dedim. «Pencerenin onarımını bitirdiniz mi?»

«Elbette,» dedi. «Benim bir çocuktan geri kalacağımı mı sanıyordun yoksa? Bir göz atsana oraya.»

Bay Gruffydd pencereye nefis bir işçilik dökmüştü. Onu baştan aşağı, değirmen tamircisi Clydach Howell'ın onaracağı kadar güzel onarmıştı. Ekli yerlerinin nerede olduklarını biliyorsanız ancak görebilirdiniz. Ortada ne bir çi-

vi, ne de bir vida görülmemekle birlikte hepsi de yerli yerindeydi.

«Siz de usta bir marangozsunuz, Bay Gruffydd,» dedim ve bunu içtenlikle söyledim.

Bay Gruffydd, «Yeni evimin eşyasını yaptıktan sonra bunu söylersin,» dedi.

Eskiden beri hep güzel ev eşyası yapmak istediğim için, «Ben de size yardım edebilir miyim, efendim?» diye sordum.

«Senden başka kimsenin yardımını istemem, yavrum,» dedi. «Yüzün hâlâ acıyor mu?»

«Unuttum bile,» dedim. Gerçekten de öyleydi.

O sırada Angharad seslenerek kapıyı açmamı söyledi ve elinde çay, ekmek, tereyağı, beyaz peynir, tere ve marulla donatılmış bir tepsiyle içeriye girdi.

«Çalışırken bunları yemenizi söyledi annem,» dedi, «ama işinizi bitirdiyseniz, içeriye buyurmanızı rica etti. Eğer çay yerine bira içecekseniz, ondan da bol bol var. Babam, Kraliçenin onuruna içmeye değecek kadar güzel ve soğuk olduğunu söylüyor biranın.»

Bay Gruffydd, «Öyleyse ben de eve gelir, Kraliçenin onuruna içerim,» dedi. «Tepsiyi ver bana.»

Bay Gruffydd tepsiyi onun elinden alınca, Angharad bir an durup, kaymış olan tabakları yerleştirdi, bir fincanın çevrik duran kulpunu düzeltti, buraya bir kaşık, oraya bir çatal koydu, tuzluğu, süt kabı ile çaydanlığın arasına yerleştirdi. Bütün bu süre içinde Bay Gruffydd ona tepesinden doğru bakıyordu, çünkü o da, ben de Angharad'ın bu yaptıklarının gereksiz olduğunu biliyorduk.

Gülümseyerek Bay Gruffydd'e bakıp, «Oldu işte,» dedi Angharad.

Daha bir şeyler söyleyecekti ama söylemedi, yalnız gözlerini kaldırıp Bay Gruffydd'e baktı, yüzündeki gülümseme kayboldu ve baktığı sırada gözlerinden bir bulut geçti;

karanlık değil de aydınlık bir bulut. Bay Gruffydd ise, bu süre içinde, tepesinden doğru hep ona bakıyordu. Sonra Angharad, sanki lamba onu rahatsız etmiş gibi gözlerini kırpıştırıp, elini gözlerine götürdü ve geriye döndü.

«Şu eski lambanın ışığı da ne kadar güçlü,» dedi. «Haydi Huw, yürü. Artık geç oldu.»

Ben önde, Bay Gruffydd arkada, evden içeriye girdik. Babam gelerek tepsiyi Bay Gruffydd'in elinden aldı.

Şaşkınlık içinde, «Daha neler?» dedi. «Galiba sizden yerleri silmenizi de isteyecekler bu gidişle.»

Bay Gruffydd, «Çok yer sildim şimdiye kadar,» dedi. «Kraliçenin sağlığına içecekmişiz diye bir şey duydum mu acaba?»

Babam, «Biralar bardakların içinde bizi bekliyor,» dedi. «Çay da iyidir yerine göre, ama birayı yuvarlamak da ayrı bir zevktir. Bunu karım yaptı, anlıyorsunuz ya, ömrünüzde böylesini tatmamışsınızdır. Huw, sen bir tane de kendine doldur bakalım.»

Bay Gruffydd, «Öyleyse, kaldıralım bardaklarımızı,» dedi. «Britanya'nın Majesteleri, anamız kraliçenin sağlığına içelim. Tacı başından eksilmesin. Baylar, Victoria'nın şerefine!»

Hepimiz, «Victoria'nın şerefine,» dedik. Bira gerçekten çok güzel gitti.

Annem elinde tavayla ocaktan gelerek, «Haydi, şimdi sofraya,» dedi. «Bol bol yiyin. Huw, sen de yatağa.»

«Peki, anne,» dedim ve hepsine iyi geceler diledim. Angharad yukarıya gelerek yüzümdeki çürüklere son defa olarak sıcak ve soğuk suyla pansuman yaptı. Bu işi bitirince, yatağımın yanındaki sandalyenin üstüne bir avuç karamela koydu.

«Okulda yersin,» dedi.

«Teşekkür ederim,» dedim.

Sanki söyleyeceklerini çok önceden düşünmüş de, şimdi aklını bununla yormuyormuş, bunu düşünmek bile istemi-

yormuş gibi, bana, çabucak, «Bay Gruffydd hiç benimle ilgili bir şey söyledi mi sana?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Hiçbir şey söylemedi. Hem, seninle ilgili ne söleyebilir?»

Yine çabucak, «Önemli değil,» dedi. Bana bakıyor, ama beni görmüyordu. Gözlerinin içi gülüyor, yanakları kızarıyor, sık sık ama rahatlıkla nefes alıyordu. «Eğer söyleyecek olursa, bana haber verir misin?»

«Elbette,» dedim.

«Aferin,» dedi. «İyi geceler, şimdi.»

Öpücük veriyormuş gibi uzanan ağzıyla mumu üflemek için eğildiği zaman yüzünü gördüm. Gözlerindeki o gülümseme kaybolmuştu. Ama şimdi, tıpkı başka bir kadının kolları arasında kendi çocuğunun ağlayışını seyreden bir anneninkilere benziyordu gözleri; daha yumuşaktı ve daha büyük bir istekle doluydu.

Ertesi gün okulda, oğlanlardan bir teki bile bana bir söz söylemedi. Ne var ki, gülmemek için ellerini ağızlarına götürerek bana bakmaktan da geri kalmadılar. Doğrusu, sarılı morlu çürüklerle, gözlerimin etrafındaki ve burnumdaki şişkinliklerle ben de bir tablo gibiydim hani. Ama buna hiç aldırış etmeden, bana gülen oğlanları da mimleyip, tepelemeye karar verdiklerimin listesine geçirdim.

Dua ve ilahiden sonra Bay Motshill beni alıkoyup, bu çürüklerin neden ileri geldiğini sordu.

«Kavgadan,» dedim.

«Görüyorsun ya, kavga etti mi insanın başına neler geliyor,» dedi. «Uslu durmak en iyi şeydir. Annenle baban beni görmeye gelecekler mi?»

«Hayır,» dedim. «Babam, onların cezasını benim vermemi istiyor.»

«Ya!» diyerek, silmek için gözlüğünü çıkardı ve gözlerini tepemde kırpıştırdı. «Eğer kendini iyi hissetmeyecek olursan, Bayan Motshill'in bulunduğu öğretmen evine git ve orada uzanıp biraz dinlen.»

«Teşekkür ederim, efendim,» dedim.

Elini omuzuna koyarak, «Şunu hiç unutma ki, Morgan,» dedi, «burada senin yardımcın benim. Senin Oxford Üniversitesine bir burs kazanmanı istiyorum. Bu gücü sende görüyorum. Yumrukların ise, sana engel olmaktan başka bir işe yaramaz. Bunu şimdiden sana haber vermiş olayım. Ona göre sıkı çalış.»

Niçin sevecenlik, böyle sert bir adamdan bile gelmiş olsa, insanın gözlerini yaşartır, bilemem. Ama bu böyledir işte. Altıncı sınıftan içeri girdiğim zaman, Bay Jonas, gözlerimi silmeye çalıştığımı görünce sırıtmaya başladı. Yine bir sıkıntının yüreğime çöktüğünü hissettim.

Bir İngilizinkinden daha abartılı bir İngilizce ile, «Yemin ederim ki,» dedi, «ağlıyor.»

Bay Jonas yanıma yaklaşıp beni tepemden tırnağıma kadar süzdü.

«Yolladığım haberi annesinin yürekten benimsediği besbelli,» dedi. «Burnunu sildiğin paçavranı göster bakayım.»

Mendilimi cebimden çıkardım.

Ben ona bakarken, o da, «Bugün sürpriz üstüne sürpriz yağıyor,» dedi. «Belki suratına çekiç gibi inen bu darbeler, alışkanlıklarının bizimkilere uymadığını sana öğretir. Uygar insanların Gallilere yabani gözüyle bakmalarına hiç şaşmamalı. Sizlerin nasıl yetiştirildiğinizi düşündükçe üzerime ürpertiler geliyor. Bununla birlikte, sopanın yardımıyla sizleri adam etmek için elimden geldiği kadar uğraşacağım. Bunu aklından çıkarma. Hem, bana da öyle bakıp durma, seni bacaksız küstah, seni edepsiz seni.»

Sonra tarih dersine başladı. Ben de oturdum.

Sanırım benden nefret ediyordu, çünkü kendisine karşı bir güvenim olmadığını seziyor ve küçük bir çocuğun kendine verdiği değeri ona vermediğini düşündükçe çileden çıkıyordu. Kendini olduğundan da yüksek görmeye alıştığı için, gururu ona sıkıntı veriyor, onu böyle hurçınlaştırıyordu.

Ama onun en büyük sıkıntısı, damarlarında Gal kanının bulunmasından ileri geliyordu. Bundan öylesine utanç duyuyordu ki, onu gizleyebilmek için elinden geleni esirgemiyordu.

Gal ülkesini ya da Gallileri ilgilendiren hiçbir şeyin, onun gözleri önünde bir değeri yoktu. Onun görüşüne göre, Resullerin İşleri ile 1086 İngiltere'sinin Fatih William'ı arasında tarih biliminin bir boşluğu vardı ve bu, verdiği derslerde bile görülüyordu. Güneyin güzel kumları üstünde domuzun derisini yüzen ve bir İngiliz aristokrat güruhuna karşı aygırlık görevini yerine getiren o Normandiyalı piç, Bay Elijah Jonas-Sessions'ın da vaftiz babasıydı.

Roma'yı ancak Neron'un Hıristiyanları yaktığı bir yer olarak hatırlıyordu. Atalarının yüzyıllarca, ellerinde kılıçlarla, Romalıların ayaklarını kendi yollarından uzaklaştırmak için savaştıklarını unutmaya çalışıyordu. Roma İmparatorluğunun kendiliğinden çöktüğünü, Vikinglerin, Danimarkalıların, Gotların, kendilerine ait olan şeyleri korumak isteyen atalarını sadece bu uğurda dövüşmekten alıkoymaya çalıştıkları için ezildiklerini ve eğer onların ataları yenilgiye uğradılarsa, savaş ruhlarını yitirdiklerinden değil de, er meydanlarında filiz gibi gençlerinin kırıldığından, kadınların safları yenileriyle dolduramadığından savaşı kaybettiklerini hatırlamak bile istemiyordu.

İşte Bay Elijah Jonas-Sessions böyle bir tarihten utanç duyuyordu.

Bunu tartıştığımız günü çok iyi hatırlıyorum, çünkü bu, Dilys Pritchard'ın ölümünden hemen bir sonraki, ilk olarak dövüştüğüm gündü.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Bay Gruffydd'in, « Kıyamet ve Hayat benim,» diyen sesi yükseldi. İşte bu, engin ve güzel bir insan sesiydi. Hepimiz, «Amin,» dedik.

Dağda toplanmıştık. Çevremizde soğuk gece rüzgârları esiyor, meşalelerin alevleri ortalığı aydınlatıyordu. Vadi'yi döküntülerden ve türedilerden temizlemek için köye inmeden önce Bay Gruffydd'i dinliyorduk.

O gün dağda küçük bir kız çocuğu vahşice öldürülmüştü. Okuldan döndüğüm zaman Tepe'nin halkı sokağa dökülmüş, aşağıda, köyde de dükkânlar hep kapanmıştı. Kilisenin çanı durmadan çalıyordu. Çayımı içtiğim sırada babam geldi. Maden ocağı, insan kılığındaki bu domuzu bir an önce aramaya başlamaları için erken paydos edip, işçilerini evlerine yollamıştı.

Babam kısık bir sesle, «Kızcağız öldü,» dedi, «ama o herifi ele geçirmek için dağı yerinden oynatmak gerekirse, onu da yapacağız.»

Annem, gözyaşları arasında, «Haydi artık git,» dedi. «Zavallı, ne küçük, ne de güzel bir şeydi.»

Meşaleleri hazırlamak ve öteki oğlanlarla birlikte yağı taşımak için ben de büyüklere katıldım. Babam ve ağabeylerim, bu iki ya da üç yüz kişilik kalabalığın arasındaydı. Topluluktan çıt çıkmıyor, kimse konuşmuyordu. Bay Gruffydd, erkeklere yıkanmaları ve karınlarını doyurmaları için kısa bir zaman tanıdıktan sonra onları, hava kararır kararmaz köye inmek üzere dağın bir yamacında toplamıştı. Onlara, kadınların artık rahatça dolaşamayacakları zamanın gelip çatmış olduğunu söyledi.

«Aranızda hayvanlar yaşıyor,» diye bağırdı. «Sizlerle omuz omuza çalışıyor onlar ve çocuklarınızı öldürüp, bunun cezasını çekmeden aranızda ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşıyorlar. Dünyanızı size zindan edip, onu kokmuş bir bataklık haline sokuyorlar. Size İblis'ten söz edersem gülecek misiniz? Şeytanın adını anarsam gülümseyecek misiniz? Öyleyse sizlere, bir caninin pençeleriyle parçalanmış bir çocuğun cesedini göstereyim. Belki başlarınızın kahkahayla arkaya kaykıldığını görürüm. Bu minicik ruh, bir insanın elleri arasında değil, bir yırtıcı hayvanın pençeleri altında ölümle karşılaştı. Evet, bir yırtıcı hayvanın. Bu tür hayvanlar şeytanın tohumlarıdır. Sizler de kötü ruhları, İsa'nın Gadariniler'in ülkesindeki domuz sürüsünü uçurumdan aşağıya, denize yuvarladığı gibi, dua ile savacaksınız. Bunda kararlı mıyız? Hepimiz aynı fikirde miyiz?»

Kalabalıktan, «Evet,» diye bir ses yükseldi.

Bay Gruffydd, «Gelin öyleyse,» dedi, «bu kötülükten arınalım.»

Bay Gruffydd üzerinde durmakta olduğu kayadan yere inip kalabalığın başına geçti ve biz de onu, tutturduğumuz bir ilahiyi söyleye söyleye köye doğru ilerleyerek izledik. Adamların potinleri toprakta tempo vuruyor, ilahinin ezgileri ilerilere kadar yayılıyordu. Meşalelerin alevleri onların sakallı yüzlerini aydınlatıyor, gözlerinden kıvılcımlar şıçratıyordu.

Köye girdik. Her yere bir sessizlik çökmüştü. Kapılar kapalı, evler ıssızdı. Ortalarda, adaleti yerine getirmek için yürüyen adamlarla onların sesinden başka ne bir kimse görünüyor, ne de bir ses duyuluyordu.

Adamlar bir birahanenin çevresiyle, melez Gallilerin, İrlandalıların ve İngilizlerin oturmakta oldukları üç sıra evi, neredeyse dirsek dirseğe durarak, kimsenin girip çıkmasına meydan vermeyecek bir biçimde kuşattılar. Sonra Bay Gruffydd yirmi kişiyle birlikte ilk birahaneye girerek, patronu, bir hafta kadar alkollü içki satmaması, en azından beş işçiden sorumlu bulunan ekip başlarının masalarına yalnız

bira getirmesi, kadınların da hiçbirine herhangi bir şey vermemesi için uyardı. Oradan ikincisine, sonra da bir üçüncüsüne gitti. Birahaneler için çok kötü bir geceydi bu, çünkü bunların içinde tek bir müşteri bile yoktu. Birahanelerin patronlarını suçlamamak gerekirdi; onların hepsi de iyi insanlardı. Hem, onlar da geçimlerini sağlamak zorundaydılar.

Ama çaresiz buna katlanacaklardı. Nitekim seslerini çıkartmadan da boyunlarını eğdiler. Çakılacak bir kibritle kendilerini donsuz sokağın ortasında bulacaklarını ve yanan mallarının alevleriyle ısınacaklarını biliyorlardı.

Sonra sıra, maden ocaklarının döküntü işçilerinin oturdukları evlere geldi. Bu insanlar, madencilerin hiçbir zaman yapmayacakları işleri görürdü. İş sahipleri paralarını makinelere yatıracaklarına onları bedava denecek kadar ucuza çalıştırırlardı. Herkes de onların yaşamalarına ve üremelerine göz yumardı. Cürufları, ocağın pis çamurlarını, boğaz tokluğuna onlar taşırlar, çöpçülük yaparlar ve nasıl pislik içinde çalışıyorlarsa, yine aynı pislik içinde yaşarlardı. Evlerine üç beş kuruş fazla girsin diye, sekiz ve dokuz yaşlarındaki çocuklarını bile işe koyarlardı. Çoğu da sadece içebilmek için yaşardı. Evlerinin domuz ahırlarından farkı yoktu. İçlerine hayvanları salsanız, onlar bile orada yaşamamak için direnirlerdi, çünkü hayvanların da kendilerine göre bir temizlik anlayışları vardır ve iğrendiklerini hemen açığa vururlar. Ama bu insanlar böyle duygulardan çok uzaktılar. Onlar canlı bir iğrençlik kumkumasıydılar.

Bay Gruffydd üç sıradan oluşan bu ahır benzeri barakalara doğru yürüdü ve bunlardan ilkinin kapısını vurdu, ama içerden bir cevap gelmedi.

Her yanımızı kuşatan dağ, gecenin karanlığı içinde siyahlara bürünmüştü. Vurulan kapıdan çıkan ses, dinmek için kendine bir yer bulmaya çalışarak bir yankı halinde oradan oraya uçuşup duruyor, meşaleler evlerin çevresinde eğri büğrü bir halka meydana getiriyordu. Ateş püskürerek koşan bir kadının havada dalgalanan saçlarını andırırcasına

alevler saçan meşalelerin altındaki adamların solgun yüzleri belli belirsiz bir pembelikle aydınlanıyordu. Adamların derin çukurlara benzeyen yuvaları içindeki gözlerinin akları ancak onları oynattıkları zaman ışıldıyordu. Meşalelerin alevleri, rüzgârla ne yana doğru üfürülürlerse, adamların gölgeleri de ona göre yön değiştiriyor, kimi zaman dağın yamaçlarına, kimi zaman da evlerin duvarlarına vuruyordu. Geceleyin hava dona çekmeye yüz tuttuğu için, nefeslerin buğusu kurşuni renkte çıkıyor, damların arduvazları sanki gümüştenmiş gibi görünüyor, insanın parmaklarının uçları ancak ceplerin derinliklerinde seviniyordu.

Bay Gruffydd kapıya tekrar tekrar vurdu. En sonunda, arasına sadece bir kafanın sığabileceği genişlikteki bir pencere açıldı ve dışarıya bir baş uzandı. Evde zaten bundan başka da pencere yoktu.

«Kim o?» diyen korkulu bir kadın sesi duyuldu.

Bay Gruffydd, «Biziz, Uyanıklar,» dedi. Sesi gecenin karanlığında bütün dağı sardı. Adamlar, derinden gelen nefes sesleriyle oraya doğru sokulurlarken, meşaleleler kıpırdandı.

Kadın, «Biz değiliz, biz değiliz,» diye bağırdı. «Bizim bu işle bir ilgimiz yok.»

Bay Gruffydd, «Açın kapıyı,» dedi. «Suçu olmayanlara bir zarar gelmeyecek. Hemen açın kapıyı.»

Kafa tekrar içeriye girdi ve bir an sonra kapı açıldı. Bay Gruffydd, babam ve Bay Rhys Howells kulübeye daldılar. Birkaç dakika sonra da, önlerine kattıkları üç adamı iteleyerek dışarıya çıkardılar.

Rhys Howells, çöktükten sonra kapatılmış olan eski bir maden kuyusunun ağzını eliyle işaret ederek, onlara, «Girin şuraya,» dedi.

Adamlar delikten içeri doğru yürüdüler. Birkaç kişi orada durup onlara gözcülük etmeye başladı.

Bay Gruffydd ev ev dolaştı. Artık kapılar açılırken bir zorlukla karşılaşılmıyor, onun kapılara vurmasına gerek bi-

le kalmıyordu. Bütün erkekler evlerden dışarı çekildi, kadınlara da, çocuklarıyla birlikte içerde kalmaları bildirildi.

En son erkeğin başına da nöbetçi dikildikten sonra Bay Gruffydd, kayanın üstündeki yerini almak için geldi. Bizler de bir halka meydana getirerek kendisini ortamıza aldık.

Bay Gruffydd, «Şimdi,» dedi, «adamlar sorguya çekilmek üzere birer birer getirilsinler.»

Herkese aynı şey uygulandı. Önce adları, işleri, kazançları ve o gün hangi vardiyada çalıştıkları soruldu. Gündüz vardiyasında çalışanlar küçük kızla dağda karşılaşmış olamazlardı. Bu işi ya gece vardiyasında çalışanlardan, ya da belirsiz zamanlarda iş tutanlardan biri yapmış olacağı için daha çok onların üzerlerinde duruluyordu. Adamlar bir bir geldiler ve geçtiler. Hiçbirinin sesi çıkmıyordu. Hepsi de korku içindeydi. Kimi İrlandalı, kimi İskoç, kimi İngiliz, kimi de Gal kırmasıydı.

Sıra Idris Atkinson'a geldi.

Uzun boylu, sıska yapılıydı. Beyaz suratı hastalıklı lekelerle doluydu. Saçları uzundu ve bakınca gözlerinizi başka tarafa çevirten kemirilmiş tırnaklı elleri durmadan oynuyordu.

Bay Gruffydd, «Gece vardiyasında mısın, yoksa gündüz vardiyasında mı?» diye sordu ona.

Adam başını oynatmadan bir o yana, bir bu yana bakarak, «Gündüz,» dedi.

Bay Gruffydd, «Kaçıncı galeri?» diye sordu.

Adam yere bakarak, «Bu sizi ilgilendirmez,» diye cevap verdi.

Bay Gruffydd aynı ses tonuyla, bağırmadan ve sinirlenmeden, «Kaçıncı galeri?» diye sorusunu tekrarladı.

Adam bir an duraladıktan sonra, «Üçüncü,» diye bağırdı.

Bay Rhys Howells, «Üçüncü bugün kapalıydı,» dedi ve kollarını göğsünde kavuşturup, topukları üstünde yaylana-

rak dağa baktı. Sonra kıpırdamadan durdu ve gözlerini Bay Gruffydd'e çevirdi.

Bir sessizlik çöktü. Meşalelerin fısıltılarıyla, nefes almaktan bile çekinen adamların belli belirsiz seslerinden başka bir şey duyulmuyordu.

Domuz kılıklı herif ağzını açarak çevresine bakındı. Burun delikleri büyümüş, gözleri korkudan kan çanağına dönmüştü. Bu sessizliğin içinde sanki dilini yutmuş gibiydi. Yağ ve kömür tozundan muşamba gibi kaskatı kesilmiş elbisesinin üstünde o kaba, eğri büğrü elleri sıkıntıyla dolaştıktan sonra yanına düşerek, dirseklerindeki ve dizlerindeki yırtıkların arasından vücudunun bütün sıskalığını ortaya koydu.

Bay Gruffydd, «Onun evine gidip, kadınları buraya getirin,» dedi. «Elbiseleriyle kasketini de iyice gözden geçirin.»

Domuz, «Orda hiçbir şey yok,» diye kekeledi. «Evde kimse yok. Ben yapmadım. Ben böyle bir şey yapmam.»

Ama adamlar koşa koşa yolu tutmuşlardı bile.

Yine bir sessizlik oldu. Diz üstü yerde ağlayan, arada bir dönüp dönüp, evine doğru bakan domuza kimsenin aldırdığı yoktu. Çok geçmeden aşağıdan, birinin bağırdığı duyuldu ve gidenler, bizim bulunduğumuz yere koşarak, soluk soluğa döndüler.

Evan Thomas'ın ve Sion Prosser'in kucakları elbiselerle doluydu.

Evan, kirden simsiyah olmuş ve kurumuş kan lekeleriyle kaskatı kesilmiş bir iç fanilasını kayanın üstüne, Bay Gruffydd'in önüne bıraktı. Bir ceket, bir yelek ve bir pantolondan meydana gelen öbür giyeceklerin hepsi de kanlıydı. Kasket ise hâlâ nemliydi.

Bay Gruffydd, «Bugün bir yerin yaralandı mı?» diye adama sordu.

Domuz herif ayağa kalkıp, titreye titreye, «Hayır,» dedi. «Onlar at kanı.»

Handa seyislik yapan Llewelyn John, kalabalığın arkasından, «Ne dün, ne de bugün at kesimi yapılmadı,» diye bağırdı.

Domuz herif, bir kadın sesiyle, «Günlerce önceydi,» dedi.

Bay Gruffydd, «Ama bu kan taze,» dedi, «daha kokusu bile gitmemiş. Bu elbiseleri de sen bugün giyiyordun. Aç önünü, göğsünü bir görelim.»

Herif elleriyle göğsünü örtüp yere diz çökerek, «Hayır,» dedi.

Bay Gruffydd sakin bir sesle, «Kızın tırnaklarının arasında et parçaları görüldü,» dedi. «Bunlar ruhunun bize bırakmış olduğu bir işarettir. Elbisenin önünü aç.»«

«Hayır,» diye bastı yaygarayı herif.

Rhys Howells ve Tom Davies onun yanına gittiler. Adamın sırtındaki ceketi bir ucundan Tom, öbür ucundan da Rhys tutarak çektikleri gibi ikiye ayırıverdiler. O avaz avaz bağırıp dururken de, ceketin altındaki paçavraları yırttılar.

Kalın bir kurşunkalemle çekilmiş çizgiler gibi derin tırmık izleriyle doluydu adamın göğsü. Ayağından pantolonunu da sıyırdıkları zaman bütün vücudunun kan içinde olduğu görüldü. Bu arada o, acı acı bağırıp duruyordu. Çırılçıplak, yabani bir hayvan gibi pençelerini toprağa geçirerek, sesi kısılıncaya kadar bağırdı, hıçkıra hıçkıra ağladı, ağzından salyalar saçıldı.

Bay Gruffydd, kayanın üstünden domuza bakarak, «Kızın babası nerede?» diye sordu.

Cynlais Pritchard, «Buradayım,» dedi ve üç oğlu ile birlikte kalabalığı yarıp ortaya çıkarak Bay Gruffydd'e baktı.

Bay Gruffydd, «Yavrunuz aranızdan ayrıldı,» dedi. «Onu yetişkin bir kadın olarak görüp, torunlarınızın size tattıracağı zevki duyacağınız yerde, dağda yürürken bir hayvanın pençelerine düştüğü için, yarın toprağa vermek üzere onun arkasından yürüyeceksiniz. O böyle bir kötülüğe yanaşacak yaşta değildi henüz. Bu yüzden ona bir suç konduramayız. Zaten şu hayvanın vücudunda bıraktığı izlerle de bunu doğrulamış bulunuyor.»

Çöken sessizliğin içinde, Cynlais Pritchard sımsıkı yumduğu gözlerindeki yaşları tutmaya çalışıyor, yumruklarını kalçalarına vura vura dövünüyordu.

Bay Gruffydd, «Katili polise teslim etmek için bekletmek, ona yaşaması için bir gün daha kazandırmak olur. Oysa, kendisi böyle bir yaşama hakkını kızınıza tanımadı,» dedi. «Boynuna ip geçirilene kadar bir yere kapatılacak ve yedirilip içirilecektir, ama bundan çok önce sizin kızınız cenaze çelenklerinin altında toprağa gömülmüş bulunacaktır. Hem, ipe çekilmek de kolay bir ölümdür; çabuk ve temizdir. Ne kan akar, ne acı duyulur, ne de ruhla beden bir işkence çeker. Böylece de, bir caninin boynuna ipi geçirmekle, onun kurbanı olan yedi yaşında bir kız çocuğu, paralanmış, parçalanmış bir durumda mezarında yatarken, adalet yerini bulmuş olur mu?»

Kalabalık, «Hayır,» dedi.

Bay Gruffydd, «Onu yakalım mı?» diye sordu. «Eğer böyle yaparsak, onurlu bir ölümle can vermiş olur, çünkü şehitler alevlerin içinde ölmüşlerdir. Öyleyse ne yapalım?»

Cynlais Pritchard, «Onu bana verin,» dedi.

Bay Gruffydd oradakilere, «Sizler de bu karara katılıyor musunuz?» diye sordu.

Hepsi birden, «Evet,» diye bağırarak cevap verdiler.

Bay Gruffydd, «Alın öyleyse,» dedi. «Ona ne yapıyorsak, böyle işlere kalkışan bir başkasına da aynı şeyi yapacağız. Yeter ki böyle biri çıksın ortaya. Eğer onu gömecek olursanız, ne kadar derinlere gömseniz de, yine temiz toprağın kutsallığını lekeleyeceğinizi size hatırlatmak isterim. Toprağa böyle bir çirkefin yükünü yüklemeyin.»

Cynlais Pritchard'ın oğullarından biri meşaleyi tutarken, ötekiler de domuzu oradan almak için babalarına yardım ettiler. Bir şey söylenmemiş olmakla birlikte hepimiz, onu, kızın kanlar içinde bulunduğu yere götüreceklerini ve ona cezasını orada vereceklerini biliyorduk.

Biz olduğumuz yerde dururken, onlar da dağı tırmanarak uzaklaşıyorlardı. Ellerindeki meşalenin ışığı gitgide ufa-

lıyordu. Adamın acı çığlıklarını artık işitmez olduk. Çok geçmeden de bir tepenin ardında gözden kayboldular.

Bay Gruffydd, «Dua edelim,» dedi. «Ulu Tanrım, biz güçsüz insanlarız. Eğer bu gece bir günah işledikse, bunu kabul ediyoruz. Hesap verme günü gazabının karşısında olacağım ve o zaman da yanlış bir iş yapmadığımızı sana söyleyeceğim. Yaptığımız işin sevabı hepimizin olsun. İsa'nın kutsal adına, amin.»

Kalabalık, «Amin,» dedi.

Bay Gruffydd kayanın üstünden yere inince, adamlar da ağır ağır, konuşmadan, dağın ilerlerinde bir meşalenin ışığını gözleriyle arayarak, evlerinin yolunu tutmaya koyuldular.

Uzaklarda kıvılcımı andıran bir ışık belirdi. Kalabalıktan bir uğultu yükseldi, ama hiç kimse durmadı. Bu ışık yavaş yavaş sağa doğru ilerledi ve çiftliğe giden patikanın yanındaki yabani gül çalılarının olduğu yere geldi. Kızı işte orada bulmuşlardı.

Işık artık ilerlemez, sonra da görünmez oldu. Dağ karanlıklara gömüldü.

Yukarıya tırmandıkça, Tepe'nin evleri orayı bizden gizledi. Ama eve girmek için arka tarafı dolandığımız zaman bir ateşin kuvvetli ışıklarıyla karşılaştık. Sanki oradaki otları tutuşturmuşlardı. Alevlerin gölgeleri arasından, adamların kıpırdanışlarını görür gibi oldum. Aklıma Marged geldi. Korku içinde doğruca yatağıma gittim.

Ertesi gün Vadi'ye bir polis geldi. Miğferinin tepesinde, gümüşten bir zincirin bağlı bulunduğu yine gümüşten bir ekser vardı. Ama kimse onun ne istediğini bilmiyordu. Kendisi de sorularını cevaplandıracak birini bulamayınca tekrar dönüp gitti.

Sabahtan öğlene kadar dükkânında yaşlı bir meşenin bembeyaz tahtalarından küçük bir tabut yapan araba yapımcısı Clydach Howell'ı seyredip, ondan çivi ya da vida kullanmak yerine ağaca diş açarak geçme yapılması, çivi

ve vida başlarının gizlenmesi yöntemleriyle ilgili pek çok şey öğrendim. Tabutun içini ipekli kumaşla kaplamasına ve gergin durması için de kumaşın kenarlarını, başları çiçek biçimindeki çivilerle tutturmasına yardım ettim. Bittiği zaman o kadar güzel bir işçilik meydana çıktı ki, bunun toprağa gömüleceğini düşünerek üzüldüm.

Ama yine de Clydach'ın onu alıp eve götürmesine ses çıkarmadım.

Ben hiçbir zaman cenazeye gitmemiştim.

Bay Gruffydd'in kitaplarını kendisine götürdüğüm zaman, Cynlais, karısı, oğulları, evli kızlarıyla onların kocaları ve ailenin geri kalanları evde toplanmışlardı. Evin önünde yabanlık elbiselerini giymiş bir sürü insan, dağın öbür yanındaki mezarlığa kadar törene katılmak üzere bekliyordu. Bekleşirken de, bir gece öncesinden söz ediyor ve bunların çoğu başını kaldırıp, dağın kahverengili ve yeşilli yamaçları arasında kara bir yama gibi duran küçük toprak parçasına bakıyordu.

Evin içinde, ağlamaktan gözleri şişip kan çanağına dönen ve saatlerden beri inleye inleye sesleri kısılan gözleri yaşlı kadınların uzun uzun iç çekişlerinden, acılı boğuk boğuk hıçkırıklarından başka bir şey duyulmuyordu. Erkekler öndeki odada, bayramlık elbiselerini giymiş çocuklar da mutfakta dimdik oturuyorlardı. Kadınların hepsi yukarı katta, tabutun yanında toplanmışlardı.

Bay Gruffydd ön odada erkeklerle birlikteydi.

Kitapları kendisine verdiğim zaman, uzun bir süreden beri sesini çıkartmadan oturuyormuş gibi, «Teşekkür ederim, oğlum,» dedi. «Mutfağa gidip şu çocukları susturuver, olur mu?»

Dışarıya çıkarak mutfağa gittim ve en küçüklerin gözyaşlarını dindirmeye çalıştım, ama annelerinin ağladıklarını işittikçe, onlar da anneleriyle birlikte ağlıyorlardı. Sonra kadınlar aşağıya geldiler, arkalarından da cenaze indirildi. Bay Pritchard bana yaklaşıp, başparmağıyla çocukları dışarıya çıkartmamı işaret etti.

Sokağa çıktığımız zaman törene katılanlar yan yana iki kişi olmak üzere, caddeyi boydan boya kaplayan uzun bir sıra meydana getirmişlerdi. Ailenin dostları olan bazı kimseler tabutun arkasında yürüyordu, ama kalabalığın çoğu öndeydi. İlahi bütün görkemiyle yükseldi. Köyü ağır ağır geçerek, dağın öbür yamacına yönelen uzun patikada yol alan karalara bürünmüş, düzensiz sıralar halindeki cenaze alayında beyaz mendiller harıl harıl çalışıyordu. Bizi seyreden pek az kimse vardı, çünkü hastalarla onlara bakanlardan ve maden ocağında yangına karşı nöbet tutanlardan başka, hemen hemen bütün Vadi halkı bu törene katılmıştı.

Ağır ağır tırmandıkça tırmandık. Hep bir ağızdan okunan ilahilerin yankıları da gitgide azaldı. Sonra, tabutu taşıyanların dinlenmesi için durduk. Mendiller yine ele alındı, ama bu kez gözlere değil de alınlara ve enselere değdi. Ceketler çıkarıldı, pelerinler katlanıp koltuk altlarına sıkıştırıldı, sıkan potinlerin bağları gevşetildi. Günlük şeyler, yaşama eylemini süsleyen bu küçük cevherler hemen kendilerini gösteriverdiler. Topuğun su toplaması, elbise yakasının terle ıslanması, çoraptaki bir kırışık, şu küçücük beyaz tabutu dolduranın uyandırdığı duygulardan çok daha büyük bir anlam taşıyordu.

Tabut kaldırıldı. Tekrar yola koyulduk. Dikleştikçe dikleşen yokuş gözlerde büyümesin diye başka bir ilahi tutturuldu. Girintili çıkıntılı patikada bir inen bir çıkan ve çevresi melon şapkalarla sarılmış olan beyaz tabutun ardı sıra yürüyorduk. İki siyah çizgiyi andıran insan dizisi yavaş yavaş bozuluyor ve her an biraz daha dikleşen bayırda, erkekler kadınların yardımına gittikçe, üçerli, dörderli gruplara bölünüyordu. Başta gidenler doruğa vardılar ve tepenin öbür yanında gözden kayboldular. Sonra tabutu taşıyanların karaltısı orada, göğün koyu mavisi önünde belirdi. O sırada güneş, tabutun pirinçten süsleri üstünde dans ederek onun beyaz tahtalarını dile getirdi.

Şimdi sıra dağın öbür yamacına gelmişti. Yokuş aşağı indiğimiz için hızlı yürüyorduk, ama öyle koşarcasına değil;

daha kolaylıkla, daha rahatlıkla. Mezarlık olarak kullanılan aşağıdaki çayıra varıldı. Tabutun gömüleceği çukurun çevresinde büyük bir halka meydana getirilerek toplanıldı. Bay Pritchard ve ailesi gidip, tabut taşıyıcılarının oradaki bir çakıl taşı yığınının üstüne bıraktıkları tabutun yanında durdular.

Bay Gruffydd okumaya başlayınca, siyahlara bürünmüş olan topluluk tekrar mendillere sarıldı. Bay Gruffydd'in sözleri, ağlamalara ve okuduklarının doğruluğunu onaylayan erkeklerin çıkarttıkları seslere karıştı.

Bay Gruffydd, tabutu mezara indirmelerini adamlara işaret edince, Bay Prichard'la oğulları Bayan Pritchard'ın ayakta durabilmesine yardım ettiler. Kalabalık sokularak, çukurun dibine baka baka oradan geçtiği sırada, kadıncağız kıpkırmızı kesilerek haykırdı. Kadınlar bayginlıklar geçiriyor, erkekler de kadınları kenara çekip onların ellerine hafif hafif tokatlar indiriyor, yüzlerini yelpazeliyorlardı. Benimle birlikte duran çocuklar ağladıkça ağlıyor, benden başka da kimse onlara aldırış etmiyordu. Ben ise, küçük çocukların nasıl avutulacağını hiçbir zaman öğrenememiş olduğum için onlara ne bir şey yapabiliyor, ne de bir şey söyleyebiliyordum.

Sonunda, gelip geçenlerin ardı kesildi ve Bay Gruffydd yerden bir avuç toprak alarak mezarın içine attı. O zaman Bay Pritchard da karısının, mezarın yanına gidip, içine birkaç çiçekle biraz toprak atmasına izin verdi. Bayan Pritchard az kalsın kendini tabutun üstüne fırlatacaktı, ama onu sıkı sıkı tutup geriye çektiler. Pritchard ailesinden olan bütün kadınlar bağıra bağıra ağlıyorlar, kocaları da onları tutuyorlardı. Çocuklar, annelerinin eteklerine yapışmışlar, var güçleriyle yaygarayı basıyorlardı. Ama onlardan yalnız bir tanesi, küçük bir oğlan çocuğu, dudaklarını bükmüş, elleri ceplerinde, yanımda duruyor, gözlerinde yorgunluktan başka bir şey olmaksızın için için ağlıyordu.

Arkamdan doğru, ellerinde küreklerle adamlar gelerek katı toprağı kürelemeye başladılar. Toprak, patırtı ve

gürültülerle tabutun tahtaları üstüne dökülürken, Bayan Pritchard, yüzü bembeyaz kesilerek olduğu yere çöktü. Kocası onu yerden kaldırıp, bir bebek gibi kolları arasında taşıyarak oradan uzaklaştırdı.

Bay Gruffydd'in duasını işitemiyordum, çünkü onun kısık bir sesle ettiği duayı gözyaşı dökenlerin sesleri bastırıyordu. Bu iş bitince de, hem uyumu hem de ezgileri birbirini tutmayan bir ilahiyle cenaze töreni sona erdi.

Eve dönüş, gidişimizden daha çabuk ve daha düzensiz oldu. Bazıları kestirme yola vurdular. Artık sıralar oluşturarak değil de, ailece ve dostlarla birlikte yürüyorduk. Mezarlıktan çıkar çıkmaz çocuklar oynamak istedikleri için, önceleri ben de adımlarımı biraz ağırdan aldım. Ama çocuklar bağırışmaya başlayınca, büyükler kaşlarını çatarak, yumruklarını sallaya sallaya geri dönüp onları susturdular. Bunun üzerine biz de kendimize başka bir yol bulduk ve Pritchard'ların evine, mezarlıktan ilk ayrılanlardan bile önce döndük.

Eve ilk varan kadınlar içeri girer girmez mantolarını, pelerinlerini çıkartıp, tabakları hazırlamak ve çay suyunu kaynatmak için kollarını sıvadılar. Birbiri ardınca sökün edenlerden sonra Bayan Pritchard da döndü. Şimdi biraz daha kendine gelmiş gibiydi, ama yanlış bir söz söylenecek, ya da değişik bir biçimde yüzüne bakılacak olursa hemen ağlamaya hazırdı. O gelir gelmez, yemekler hazırlandı, sofralar kuruldu. Yemek hazırlamak, sofra kurmak ona kendini unutturuyor gibiydi, çünkü bütün gücüyle çalışıyor, yapılması gereken ya da doğru dürüst yapılmamış olan bir işi ilk önce o fark ediyor ve bu arada en ufak bir ağlama belirtisi göstermiyordu.

Erkekler dışarda, evin önündeki sokakta pipolarını tüttürüyorlardı, ama çağırıldıkları zaman pipolarını duvarlara vurup boşalttıktan sonra içeriye girdiler ve Bayan Pritchard'ın kendilerine gösterdiği yere oturdular. Dört ev, cenaze çayı için kapılarını açmıştı. Evlerin bütün odaları yiyip içen insanlarla dolmuştu. Ama bu insanlar doğum yıldö-

nümlerindeki gibi neşeli değildi. Hepsi durgun ve sessizdi. İçerdekilere ve yer olmadığı için dışarda duranlara, kızlarla bazı oğlanlar bütün yiyecekleri Bayan Pritchard'ların evinin arka tarafından taşıyorlardı.

Benim yerim, Bayan Pritchard'ların ön odasında, onların iki ufak oğlu ile birlikte oturduğum, Bay Gruffydd, Bay Pritchard ve ileri gelen başka birkaç kişinin çaylarını içtikleri masaya yakın bir köşedeydi. Uzun bir süre kimse konuşmadı, ama çatalı ve bıçağı da elinden bırakan olmadı. Kadınlar hiç durmadan çay fincanları ile bir içeri bir dışarı girip çıkıyorlardı.

Madenden Bay Evans, «Acı,» dedi. «Çok acı.»

Karnını doyurmuş, dişlerinin arasına bir kürdan sıkıştırmış, iskemlenin arkasına dayanmış, pencereden dışarıya bakıyordu.

Rhys Howells, «Gerçekten de öyle,» dedi. «Ama çok güzel bir cenaze töreni oldu. Clydach Howell'ın yaptığı tabuta da diyecek yok doğrusu. Hiç bu kadar güzel bir şey görmedim.»

Bu sözlerden kıvanç duyan Clydach hafifçe kızararak, «Teşekkür ederim, Rhys,» dedi. «Bir gün senin için de yaparım bir tane, hem de seve seve.»

Rhys, «O yapacağının içinde ben seni görürüm,» dedi. «Ama Tanrı gecinden versin. Bunun yıllarca sonra olmasını dilerim.»

Clydach, «Eğer bugünkü küçük gibi gideceksem,» dedi, «yarın giderim. Tören gerçekten güzel oldu.»

Oradakiler başlarını sallayarak bunu doğrulayınca, Bay Pritchard da böyle düşünüldüğü için sevinmiş gibi hafifçe gülümsedi.

«Bunları onun da görebilmesini ne kadar isterdim,» dedi. «Görmüş olabileceğini sanıyor musunuz, Bay Gruffydd? Acaba o şu anda cennette midir, yoksa oraya gidebilmek için sıra mı bekliyordur?»

Bay Gruffydd tabağına bakarak, «Cennette,» dedi, «çocuklar için sıra beklemek diye bir şey yoktur. 'İsa bunu gö-

rünce, gücenip onlara dedi: Bırakın, çocuklar bana gelsinler.' Gördüğünüz gibi, beklemekten söz etmiyor Kutsal Kitap.»

Bay Pritchard, gözleri yaşararak, «Buna sevindim,» dedi. «Ama niçin oraya gitti, işte bunu bilen yok. O burada, bizim yanımızdayken de yeteri kadar mutluydu. Her öğlen sefertasımı, gökteki bir kuş gibi sevinç içinde maden ocağına getirirdi. Gündüz vardiyasında çalıştığım zamanlar da beni evde ilk o karşılardı. Niçin bizi bırakıp gitti, niçin?»

Değirmenden Bay Owen, «Tanrının düşüncelerine kim akıl erdirebilir?» dedi.

Bay Pritchard, sesi titreyerek, «Niçin, Bay Gruffydd?» diye sordu. Ötekiler boğazlarını temizleyerek, onunla göz göze gelmeden, çaylarını yudumlamak için ellerini fincanlarına götürdüler.

Bay Gruffydd, «Bunun cevabını veremem, Bay Pritchard, yavrum,» dedi. Sesi öyle içten gelen bir üzüntüyle doluydu ki, odayı sessizliği boğdu. «Bunun cevabını kimse veremez. Onun bir ceza ya da bir kurban olarak alındığını söyleyebilirim. Ama siz ne yaptınız ki? Hele iyi yürekli eşinizin ne suçu vardı? Eğer sizin cezalandırılmanız gerekiyor idiyse, niçin sizi değil de onu cezalandırdı? Hayır, Bay Pritchard. Size cevap veremem, çünkü ne söylesem bunun gerçekle bir ilgisi olmayacak. Gerçek, içimizde değil, ötemizdedir. Biz adımlarımızı Tanrıya inanarak ileriye doğru atıyoruz. Hepsi bu kadar.»

Bay Pritchard, «Evet,» dedi. «Gerçekten de öyle. Ama bu çok güç.»

Bay Gruffydd, «İsa'nın niçin bu dünyadan öbür dünyaya göç ettiğini kimse bilemez,» dedi. «O aydınlığın babasıydı. Dünyayı egemenliği altına alabilirdi. Ama çarmıha gerildi. İnsanlar O'nun için savaşacaklarken O bunu istemedi ve onlara kılıçlarını bir kenara bırakmalarını söyledi. Bir sürü ayaktakımının kendisini çarmıha germesine göz yumdu. Başka türlü bir ölümü seçebilecekken niçin bu şekilde öldü? Biliyoruz ki, bunu, bizi kurtarmak için yaptı. Ama ne-

den ille de böyle bir ölümü seçti? Çünkü Tanrı böyle istemişti. O zaman, diyebilir miyiz ki, Dilys'in başına gelenler de Tanrının isteğiyle olmuştur?»

Bay Pritchard, «Peki ama, neden ben dururken o gitsin?» dedi. «Ben yaşayacağım kadar yaşadım. Sürdüğüm iyi bir yaşam sayılmaz, ama bunun iyi olması için elimden geleni yaptım. Onun yerine gitmeye hazırdım.»

Bay Gruffydd elini Bay Pritchard'ın koluna değdirmek için uzatarak, «Size verecek bir cevabım yok, Bay Pritchard, yavrum,» dedi. «Bir kere giden gitmiş, ne kadar tartışırsak tartışalım hiçbir yarar sağlayamayız. Bizim yapabileceğimiz şey yalnızca Tanrıya inanmak ve kızınızın ölümüne neden olan kötülükleri zaman kaybetmeden ortadan kaldırmaya karar vermektir.»

Bay Evans, «Hepiniz işitin,» dedi. «Bu işlere bir son vermek için ne yapılabilir, Bay Gruffydd? Söyleyiniz, o zaman ben de elimden geleni esirgemem.»

Bay Gruffydd, «İlk olarak,» dedi, «yarın akşam bir toplantı yapalım. Burada konuşmaya kalkışırsak, zamansız ve yersiz bir işe girişmiş oluruz. Ama şunu iyice aklınıza yerleştirin. Bu küçük ruh aramızdan hiç yokuna gitmiş değildir. Gelecekte onun adı her zaman anılacaktır.»

Bütün erkekler, «Amin,» dediler.

Bay Pritchard, «Teşekkür ederim, Bay Gruffydd,» dedi. «Bu sözleriniz birazcık olsun beni avuttu.»

Sonra bir süre sessizlik oldu. Babamın gözüyle ettiği bir işaret üzerine, derslerimi çalışmak için eve gittim.

Okulda dersleri izlemiyorsam da, evde çok çalışıyor, ya Bayan Tom Jenkins, ya Davy, ya da Ianto her zaman bana yardımcı oluyorlardı. Davy ile Ianto'nun işleri başlarından aşkındı, çünkü Sendika her geçen gün biraz daha gelişiyor, postacı Ellis sabah akşam demeyip onlara yığın yığın mektup taşıyordu. Ama onlar her zaman işlerini bırakıp bana yardım ediyorlardı. Karşılık olarak, ben de onların mektuplarını yazmaktan geri kalmıyordum.

Evden içeri girdiğimde, Davy bizim ön odada çalışıyor, Wyn onun bitirdiği mektupları katlıyor, Angharad zarfları yapıştırıyor, Ianto da yapılacak olan toplantı için hazırladığı büyük bir afişi boyuyordu.

Davy, «Cenaze töreni nasıl geçti?» diye sordu bana.

«Çok iyi,» dedim.

«Jones Pentre Bach da orada mıydı?» dedi.

«Evet,» dedim.

Davy, «Yanılmamışım,» dedi. «Onun katılmadığı bir cenaze töreni görülmemiştir. Yirmi yıldan beri bir tek cenaze törenini bile kaçırmamıştır. Mezarlık kargası herif. Böylelerinden iğreniyorum.»

Wyn, hayretle, «Ama Davy,» dedi, «ihtiyar adamcağız sadece ölüye karşı bir saygı gösteriyor.»

Davy kızgınlığına eşit bir küçümsemeyle, «Saygı mı?» dedi. «Önüne gelen her cenazenin arkasından sürtmek bir saygı gösterisi değildir. Bunlar ölülere tapan, cenaze törenlerinden hoşlanan leş kargalarıdır. Onların kokusu bile insanın burnuna pis pis gelir.»

Ianto, «Bu törenlerde onları ilgilendiren tek şey çaydır,» dedi. «Çay içeri, gözyaşı dışarı. Bu onların her zamanki ve hiç değişmeyen tutumlarıdır.»

Wyn, öfkeyle, «Sizler de dağı tırmanamayacak kadar tembelsiniz,» dedi. «Bu da sizin özürünüz. Tembellik.»

Ianto, «Mezarlığa gidene kadar geçen zaman içinde, ben, Kasaba'ya kadar yürüyerek gidip gelirim,» dedi. «Tembellik değil, akıllılıktır bu. Mezarlıkmış! Eğer mezarlıktan daha çirkin, daha hoşa gitmeyen bir yer varsa, umarım ki sağduyum beni orayı görme sıkıntısına sokmaz.»

Angharad, «Mezarlık olmasaydı ne yapardın?» diye sordu. «Zavallı kızcağızı bir bataklığa mı atardın?»

Davy, «Yakmak en iyisi,» dedi. «Çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. En çabuk, en temiz ve en iyi şey budur. Haydi artık susun da işimize bakalım.»

Ianto, «Huw,» dedi, «arka taraftan çekiçle çivi kutusunu getir. Karanlık bastırmadan şunu yerine asmalıyız.»

Ianto afişi, ben de takım kutusunu taşıyarak köye indik ve Üç Çan'ın önündeki yaşlı bir ağacın gövdesine duyuruyu çiviledik. Kendi çıkarları ve ailelerinin mutluluğu ile ilgilenen bütün erkekleri, ertesi akşam saat altıda, kiliseden Jones'ın çayırında yapılacak olan toplantıya çağıran ve haftalık ücret esasının yerini almış bulunan götürü ücret yöntemine karşı bir karara varabilmek, bu kararı da işverenlerin önüne koyacak bir kurulu meydana getirebilmek için herkesi gelmeye zorlayan bir bildiriydi bu.

Afişi ağaca çakma işini bitirdiğimiz sırada bir sürü adamlar çevremizi sardılar ve okuma bilenler, bilmeyenlerin anlamaları için yüksek sesle duyuruyu okudular. Cenaze töreninden dönenlerin birçoğu orada durdular. Bu arada, Isaac Wynn adlı bir diyakoz afişe baktıktan sonra dilini şaklattı.

İyi duygular beslemediğini belli ederek, Ianto'ya, «Siz genç Morgan'lar, acaba ne zaman kendi işinizden başka bir şeye burnunuzu sokmamazlık edeceksiniz?» dedi. «İşiniz gücünüz adamları bir o yana bir bu yana çekip durmak. Ne hakla karşımıza söz sahibi olarak çıkabiliyorsunuz? Jones'ın çayırında boy gösterdiğiniz kadar biraz da kilisede görünseniz daha iyi edersiniz. O zaman herkes size daha çok saygı besler.»

Ianto, «Aldığım ücret artsın da, zararı yok, daha az saygı göreyim,» dedi. «Evlerimizde çocuklarımızın karınlarını aldığımız ücretlerle doyuruyoruz, yoksa saygıyla değil. Burunlarımıza gelince, onları sokabileceğimiz her yere sokacağız. Karşımda durup beni dinlediğiniz sürece, hiç işinize gelmeyecek olan şeylerden söz edeceğim size. Bu benim hakkımdır. Eğer yanıldığımı sanıyorsanız, sözlerime cevap verin. Bu da sizin hakkınızdır ve neden bunu yaptığınızı size soracak değilim. Kilise konusunda da şunu söylemek isterim: Kilise durduğu yerde pekâlâ duruyor, ama benim hoşlandığım bir yer değil orası, çünkü sizin gibilerle do-

lu. İşte bu yüzden Jones'ın çayırını kiliseden daha çok seviyorum. Haydi, size uğurlar ola.»

Isaac Wynn, «Elbet bunun cezasını çekeceksiniz,» diye arkamızdan seslendi.

Ianto, «Zararı yok,» dedi, «yeter ki ücretler artsın.»

Isaac Wynn, «Siz yine Londra'ya dönün,» diye bağırdı. «Sizin saçma fikirleriniz ancak orada geçer.»

Ianto da, «İşverenlere söyleyeceğim dediklerinizi,» diye bağırarak ona karşılık verdi. «Çünkü gündeliğimizden kesilen farklar orada harcanıyor. Eğer siz, cebenize girmesi gereken paranın işverenlerin, tefecilerin ve Yahudilerin ceplerine girmesini, orospuların üstlerine başlarına harcanmasını görmekle kıvanç duyuyorsanız, ben sizin bu görüşünüze katılmıyorum. Ve bunları söylemek için de burada kalıp bir yere gitmiyorum.»

Eve dönerken yolda Ianto'ya, «Orospular bizim paramızı nasıl alabilirler?» diye sordum.

Ianto, «Özür dilerim, bu kelimeyi senin önünde kullanmak zorunda kaldım,» dedi. «Ama ne yapayım ki, o ihtiyar bunak beni çileden çıkardı. Böyle şeylere akıl erdirecek yaşta değilsin henüz. Zamanla öğrenirsin.»

Böylece eve döndük. Birkaç kelimeyle anlatılacak bir şeyi öğrenmek istediğiniz halde, bunu sizden esirgerlerse, bir boşluk duygusu, sizi kızdıran, sizi öfkelendiren bir boşluk duygusu içinizde belirir.

Davy, arka bahçede iki adamla konuşuyordu. Bu iki kişinin bizim oralarda pek hatırı sayılmazdı. Onları evimizin bu kadar yakınında bulunca şaşırdım. Dai Bando ve Cyfartha Lewis, para karşılığında boks maçları yapan, kaba saba, ama iyi yürekli adamlardı.

Davy, «Huw, buraya gel,» dedi ve kolunu omuzuma doladı. «Huw'u tanıyorsun, Dai.»

Dai, ağzının bir yanındaki tek dişini gösteren bir gülümsemeyle, «Elbette,» dedi. Boyu benden pek uzun değildi, ama eni hemen hemen benim altı mislimdi, kolları da da-

ha uzundu benimkilerden. Suratı küçük küçük, içleri kömür tozlarının mavileriyle boyanmış yumruk yaralarının açtığı çukur izlerle kaplıydı. Zaman zaman yarılan ve sonra tekrar kapanan yaraların sarkıttığı gözkapakları kapalıymış gibi duruyordu. Ama gözleri bir karatavuğunkiler kadar parlaktı. Binden fazla boks maçı yaptığı söylenirdi. Markinin biri, ondan, Oxford'a gelip öğrencilere dövüşmeyi, daha doğrusu yumrukla dövüşmeyi öğretmesini istemişti, ama o Londra'da sarhoş olduktan sonra birkaç polisi hastanelik etmiş ve kodesi boylamıştı. İşte, pek çoklarının ona saygı göstermeyişleri bu yüzdendi.

Cyfartha Lewis daha gençti, daha iriydi. Gösterişli bir göğsü vardı. Geniş omuzluydu. Kendi ağırlığında madenin şampiyonu olarak tanınırdı. İkisi de cumartesileri kiliseye gideceklerine, akşamleyin dövüşmek üzere Kasaba'ya inerler, ancak pazartesi günleri, gündüz vardiyasındaki işlerine katılmak için evlerine dönerlerdi. Ama pazar günleri yaptıkları işlerin arasında kiliseye gitmek diye bir şey olmadığı da su götürmez bir gerçekti.

Davy, «Dai sana boks sanatını öğretecek, Huw,» dedi. «Onu buraya, seni görmesi ve bu işe senin yatkın olup olmadığının kararını vermesi için çağırdım.»

Dai ince ve kısık sesiyle, «Soyun bakalım, delikanlı,» diyerek, parmaklarının iri oynak yerlerini göstermek için hep yarı kapalı tuttuğu yamru yumru, acayip ellerini oynattı.

Gömleğimi çıkartarak yarı belimden yukarıya çıplak kaldım. Dai bana baktı ve annemin tencereye koyacağı bir pilice yaptığı gibi, çimdikler atarak vücudumu yokladı.

Dai, beğenilecek bir tarafımı bulmadığını sandığım bir bakışla, «Omuzlar, sırt, kollar çok çalıştırılmak ister,» dedi. «Bacaklara gelince, bunlara şimdikiler gibi bir çift daha eklense ancak bir şeye benzer, ha, ne dersin Cyfartha? Haydi oğlum, vur şuraya bir yumruk bakalım.»

Çenesini uzatarak, serçeparmağını, vurmamı istediği yere şöyle bir dokundurdu. Ama ona okkalı bir yumruk vurmaya korktum.

«Haydi be oğlum,» dedi, «vur, öldüresiye.»

Cyfartha gülümseyerek, «Haydi,» dedi. «Şunu yere serersen, sana bir İngiliz lirası var.»

Bunun üzerine vurdum, ama yumruğum Dai'nin başının yakınından bile geçmedi. Dai yumruğumdan ne zaman kendini sakındı, bunu bir türlü göremedim.

Dai, «Yazık, koleksiyonuna katacağın pulun parasını yitirdin,» dedi. «Ama omuzlarını kullanmasını biliyor, duruşu da fena değil, öyle değil mi, Cyfartha?»

Cyfartha, «Daha kötülerini çok gördüm,» dedi. «Onun derdi bacaklarıyla. Onlar düzelmedikçe boks yapamaz. Esaslı bir şamar yerse yatağı boylar.»

Davy, «Buraya bak, Dai,» dedi. «Çocuk zaten bacakları yüzünden okula gidemedi. Ama sen ona şimdiki okulunda kendisine sataşanlarla başa çıkabilecek kadar dövüşmesini öğreteceksin. Bacağı macağı bırak sen şimdi bir yana. Bu işi yapacak mısın, yapmayacak mısın?»

Dai, kendine güvenerek, «Yaparım,» dedi. «Annesinin yukarıya geldiği gece ben de oradaydım. Tanrım, ne şaşırmıştık o gece, ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Sorma, sorma,» dedi. «Bütün gece kayanın üstünde bir ateş yakmış, ertesi sabah da madene karların üstünde kayarak inmiştik. O geceyi hiç hatırlatma bana. Donan ellerimin iyileşmesi yirmi İngiliz lirasına patlamıştı bana.»

Davy sabırsızlık içinde, «Sabahleyin kaçta hazır olsun?» diye sordu.

Dai, «Dört buçukta burada,» dedi, «beşte de dağın tepesinde. Altıya kadar bir saat orada, iniş yarım saat sürer, etti altı buçuk. Sonra da yarım saat kahvaltı için, oldu sana yedi. Ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Tamam,» dedi. «Yola çıkana kadar da yalnız su içebilir. Başka bir şey yemesin.»

Davy, «Pekâlâ,» dedi. Yüreği rahatlamıştı. «Şampiyonlardan ders alacaksın, Huw. Haydi şimdi okul derslerinin başına dön bakalım.»

Dai Bando ile Cyfartha Lewis'in yanlarından ayrılarak, Perikles ve John Stuart Mill'e döndüm.

İlk sabah Davy gelip, beni sarsarak uyandırdı. Sahanlığın gıcırdayan döşemelerinde ses çıkartmadan zifiri karanlıkta yürüyerek, dördü çeyrek geçe aşağı kata indim. Soğuk, dişlere trampet çaldırıyordu. Su çekerken kuyudan yükselecek kovanın gürültüsü bütün Tepe'de çın çın öteceği ve bu yüzden de kahvaltıda evin rahatı kaçacağı için, elimi yüzümü yıkamadan evden dışarıya çıktım. Esen rüzgâr buzla yüklüydü; gözleri yaşartıyor, insanın burnunun direğini, sanki bir çamaşır mandalıyla sıkılmış gibi sızlatıyordu. Dai ile Cyfartha, en sonuncu evin rüzgâr altı tarafından doğru geliyorlardı. Yalnız iki karaltı seçilebiliyor, ancak ayak seslerinden hangisinin hangisi olduğu kestirilebiliyordu.

Dai, «Sen misin, Huw Morgan?» diye seslendi. Esen rüzgârın içinde, bir fısıltı halinde duyuluyordu sesi.

«Evet,» diye bağırarak karşılık verdim. «İyi sabahlar.»

Dai, yere bir tükürük fırlatarak, «Canı cehenneme böyle sabahın,» dedi. «Haydi yürü.»

Hep birlikte dağı tırmanmaya başladık, ama az sonra arkamızdan birtakım sesler gelince, Cyfartha'nın ardı sıra bir düzineden fazla insanın gelmekte olduğunu görerek şaşırdım. Arkama bakmak için durdum; o zaman Dai, parmaklarıyla yakama yapışarak küfürü bastı. Şimdiye kadar çıktığımdan çok daha büyük bir hızla dağa tırmandık. Birkaç kez okula geç kaldığım için koşmaya alışmıştım. Böylelikle de, güç bela, soluk soluğa tepeye vardığım zaman Dai'nin pek arkasında kalmış sayılmazdım.

Dai kendininkini çıkartarak, «Gömleklerinizi soyunun,» deyince, ötekilerin de hepsi üzerlerinden gömleklerini sıyırdılar. Hemen ben de üzerimdekileri attım. Donacağım sandım. Ne yalan söyleyeyim, olanca hızıyla alçaktan esen rüzgâr, insanı yüzüstü yere çalacak kadar güçlüydü. Hava hâlâ karanlıktı, ama öbür vadinin üstünde sabahın ilk gri aydınlığı hafif hafif kendini göstermeye başlıyordu.

Bunun dışında her yer simsiyahtı. Aşağıdaki vadilerde karanlıktan başka bir şey yoktu. Sadece yeni uyanan Merddyn Jones'ın evinden küçük, sarı bir ışık sızıyor ve madendeki asansör dairesinden gelen bir aydınlık göze çarpıyordu.

Sabahın köründe, Dai Bando'nun insanı korkutan bir görünüşü vardı.

Vücudu soğuktan pembeleşmişti. Kasları, gözlerin yanıldığı izlenimini uyandırıyordu insanda. Kolları benim baldırımdan daha kalındı. Pantolonundan yukarı kısımlarda, her biri iki yumruğumun büyüklüğünde altı tane yuvarlak kas dışarı doğru taşıyordu. Hani, elinize bir çomak alıp bunların üstünde hızla dolaştırsanız, pekâlâ kaynanazırıltısı gibi sesler çıkartırdı. Parmak parmak kalın kaslar omuzlarından, yelpaze biçiminde genişleyerek kol başlarına kadar uzanıyor. Boyun kökünden aşağıya inen tutam tutam kaslar bütün küreklerine yayılıyordu. Belkemiğinin yanlarını kaplayan kocaman iki tanesi de kuyruksokumuna doğru iniyordu.

Gömleğini çıkarıp, pantolonunu sıyırırken, Dai Bando'nun o kurşuni ışıktaki görünüşünü, gecenin karanlığı içinde tüyleri soğuktan diken diken olmuş halini hiç unutmayacağım.

Cyfartha'nın da, onlarla birlikte gelen delikanlılarla adamların da hemen hemen ondan aşağı kalır bir yanları yoktu. Yalnız ben, bir deri bir kemiktim.

Dai, kızışmak için vücudunu hızlı hızlı tokatlayarak, «Haydi, çocuklar,» dedi, «kanınız kaynasın biraz.»

Isınmak için dakikalarca şaşkın sinekler gibi hopladık, zıpladık. Bu arada ışıklar elma yeşilinden, altın sarısı çizgilerle karışık portakal rengine dönüştü. Ağaçlar bir biçim almaya, onların koyu yeşilleri belirmeye başlarken, biz de birbirimizin yüzünü seçebildik.

Dai, «Sırtüstü yere,»» diye emir verince hepimiz, sırtımızı kızgın bir demir gibi dağlayan soğuk, yosunlar kadar yumuşak, rengârenk ışıklar saçan donmuş çiy kristalleriyle kaplı kısa çimenlerin üstüne uzandık.

Dai, «Ayaklarınızı başınıza doğru tekme atar gibi kaldırırken, kollarınızı da onlarla birlikte geriye ve ileriye uzatın,» dedi ve biz de onun söylediğini yaptık.

«Oturun, sonra da sırtüstü yatın, ellerinizi bir yere değdirmek yok,» diye bağırdı. Bir aşağı, bir yukarı, yata kalka artık soğuğa aldırmaz olduk; üstelik terledik bile, öylesine ısınmıştık.

«Şimdi ikişer ikişer ayrılıp sol yumruklarınızı çalıştırın. Ötekiyle de yüzünüzü koruyun,» dedi. «Huw Morgan, sen buraya gel.»

Gittim. Cyfartha ile öbür çocuklar ikişerli gruplara ayrılırlarken, Dai yumruklarını kaldırdı. Ben de kendiminkileri kaldırdım ve kimi önlenen, kimi de sayı sağlayan yumruklarla, bazen doluya, bazen de boşa vurarak, sollarla çalışmaya başladım. Sonra Dai, yanına sokulmamı, sırt kaslarımı geliştirmem için yarım kol vuruşlarıyla onun karın kaslarına vurmamı söyledi. Neredeyse yorgunluktan yere yığılana kadar bunu da yaptım.

«Güzel,» dedi. Gülümsüyordu. «Sende çok iş var. Okula hep koşa koşa gideceksin, bacakların biraz yağ bağlayıp, kaslarm gelişsin. Ama koşacaksın, yürümek yok. Bacaklarının güçlenmesi gerekir, hepsi o kadar. Gerisini ben sana öğretirim.»

Öyle sevinmiştim ki Vadi'yi sıçrayarak aşabilirdim. «Teşekkür ederim, Dai,» dedim. «Ne zaman dövüşebilirim, sen bana onu söyle?»

Dai, «Bugün,» dedi. «Canın istedi mi, hiç durma dövüş. Ne öğrenilirse kavgada öğrenilir. Bunu aklına koyduktan sonra, bilmediklerini gelir benden sorarsın; ben de sana öğretirim. Ama dövüşmemezlik etmeyesin ha.»

«Peki öyleyse,» dedim, «bugün dövüşeceğim.»

Dai, «Yarın yine aynı saatte,» dedi. «Gömleğini giy, dağdan aşağıya eve kadar da koşa koşa git. Dövüşmeyi de unutma.»

«Peki,» dedim. «Hemen, bugün.»

Eve vardığım zaman annem kahvaltımı hazır etmişti. Yıkanır yıkanmaz masanın başına geçtim. Annem de gelip yanıma oturdu ve saçlarımı okşadı.

«Bu sabah dağa çıktın mı, Huw, küçüğüm benim?» diye sordu.

«Evet, anne,» dedim.

Sanki hayır diyeceğimi umuyormuş gibi, «Kavga etmesini öğrenmek için, değil mi?» diye sordu.

«Evet, anne,» dedim.

Annem, umutları kırılmış olarak, sandalyesinin arkasına yaslanıp, «Al işte,» dedi, «zaten evden çıktığını duyunca bunu anlamıştım. Haklıymışım. Ama bir daha yüzün gözün çürük çarık içinde eve dönecek olursan, o zaman benden bir şey bekleme. Hiçbir şey. O koca burnun kırılsın da bak gör ne yapacağım. Elimi bile sürmeyeceğim. Ne bir kelime söyleyeceğim, ne de yüzüne bakacağım.»

«Ama öğrenmeliyim, anne,» dedim, «yoksa yine tepeme binerler. Bunun ardı arkası kesilmez, benim de onlara karşı elimden bir şey gelmez.»

Annem elini gözlerine götürerek, «Söylediklerini dinlemiyorum,» dedi ve kalkıp, ocağa doğru yürüdü. «Evden her çıkışında annenin kalbini kırıyorsun. Dediklerimi hatırla. Ne bir kelime söyleyeceğim, ne de yüzüne bakacağım.»

«Peki, anne,» dedim. Çayımı bitirdim ve çantamla sefertasımı aldığım gibi evden fırladım.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Artık okula alışmıştım. İçeriye girerken eskisi gibi ürkmüyordum. Kapıya bakmak ve içinizdeki bütün duyguların sizi oradan kaçmaya kışkırttığını görmek korkunç bir şeydir. Ama dağı koşarak aşmak, bu duygulardan kurtulmama her şeyden çok yaradı. Öbür vadiye ulaştığım zaman, kendimde bulduğum güç, beni, okulun tuğla duvarları arasından sağlam adımlarla geçebilecek bir duruma getirdi.

Okulda tanıdığım, kendileriyle top oynayacak kadar bir yakınlık kurduğum başka çocuklar da vardı. Ama bunlar kara listemde adları bulunmayanlardı. Mimlediklerimden uzak durdum. Bana seslenseler bile oralı olmadım. Ama onların bu yakınlık gösterileri üzerimde daha kötü bir etki bıraktı ve onların bu durumlarını da listeme ekledim. Bay Motshill'in kimseyle kavga etmemem konusunda beni uyarmış olduğunu hatırladım. Böylece, gözlerimi dört açıp, okuldan uzak bir yer bulmam gerektiğine karar verdim. Burası polisin ve öğretmenlerin bizi göremeyeceği, dövüşümüzü seyredecek olanlara da yetecek kadar bir yer olmalıydı. Otelin yanında, tuhafiyeci dükkânına bitişik çok güzel bir yer buldum. Üç yanı binalarla çevrili küçük bir meydanlıktı burası. Binalardan bir tanesinin en yukarsında sadece bir tek pencere vardı. Burayı aklımda tuttum.

O sabah da dersler her zamanki gibi geçti. Bay Jonas benimle hiç ilgilenmiyordu. Ben de öylece oturuyordum. Sonra zil çaldı.

Bahçeye çıktık. Doğruca Mervyn Phillips'in yanına gittim.

«Okuldan sonra tuhafiyeci Spackman'ın arkasındaki arsada dövüşeceğiz. Olur mu?» dedim.

Mervyn Phillips, tereyağlı ekmeğin yarısı ağzının içinde, yarısı dışında, gözlerinde beliren bir şaşkınlıkla, «Tamam,» dedi. «Seni öldüreceğim.»

«Güzel,» dedim. «Tuhafiyeci Spackman'ın arka tarafında.»

Mervyn Phillips, yiyeceğini tekrar sefertasına koyup, «Spackman'ın oraya gitmeye boş ver,» dedi. «Şimdi burada, var mısın?»

«Bay Motshill'in söylediklerini unutma,» dedim.

Mervyn Phillips, «Korkak,» dedi. «Bunu kurtulmak için öne sürüyorsun, değil mi?»

Çocuklar yanımızda dolaşıyorlardı. Mervyn Phillips ceketini üstünden attı. Ben de kendiminkini çıkardım. Kara listemdeki oğlanlardan biri ceketimi kapmaya çalıştı, ama elimin tersiyle indirdiğim hafif bir tokat onu dakikalarca sersemletmeye yetti. Can acıtmak isteğiyle yapılan böyle bir ufak davranışın, bir kalabalığı hemen sessizliğe boğması ne tuhaftır. Ağırlıklarını üstüme vere vere çevremi kuşatan çocuklar bundan vazgeçip bir daire oluşturarak açıldılar. Adı listemde bulunmayan oğlanlardan ikisi yanıma gelip, elimden ceketimle sefertasımı aldılar. Bir başkası da, orada meydana gelen boks ringinin benim tarafımdaki köşesine geçerek, yardımcılığımı üzerine aldı. Gömleklerimizi çıkarınca, oğlanlar aramızdaki farkı görerek gülmeye başladılar, ama onların bu alayları, Mervyn Phillips'i yere sermem için bana daha büyük bir güç verdi.

Mervyn Phillips, «Haydi bakalım,» diyerek ortaya çıktı ve yumruklarını kaldırıp, kollarını ustaca oynatmaya başladı. Benden bir baş kadar, belki de biraz daha uzundu. Büyüdüğü zaman iriyarı bir adam olacağa benziyordu. Yüzü ve boynu kıpkırmızıydı. Teninin beyazlığı bütün güzelliğiyle boynundan başlayıp aşağıya doğru vücuduna iniyordu. Hafif tüylü kollarının ucundaki yumrukları simsiyahtı. Bu siyahlık, ellerinin su ve sabun yüzü görmeyişlerinden değil de, derisine işleyen kömür tozlarından ileri geliyordu.

Yumruklarını nasıl kullandığını anlamak için çevresinde şöyle bir iki kere döndüm. Mervyn Phillips bir solla işe

başladı, ama tutturamadı. Benim göğsüne indirdiğim bir yumruk onun soluğunu kesti. Gözleri koyu mavi, duru ve iri iriydi. Şimdi onlarla bana bakıyordu. Üzerime doğru gelirken bunların renginin değiştiğini gördüm. Soldan sağa sıçrarken, göz ucuyla kolladığım kara yumruğu, kulağımın dibinden rüzgâr gibi uğuldayarak geçti. Omuzlarımı kasıp, sağ yumruğumu kendimi korumak için sallarken, burnuna esaslı bir tane yerleştirmek isteğiyle solumu doğrulttum. Ama o, başına geleceği anlayarak, buna şimşek gibi sağıyla karşı koydu. Sonra da kafamın yanına indirdiği bir solla beni sırtüstü yere serdi. Seyircilerin ayaklarını tepemde, yüzlerinin de çevremde döndüğünü görüyordum.

Her iki tarafın yardımcıları, «Köşelerinize,» diye bağırdılar. Yardımcım kalabalığın arasından doğru gelerek, Mat Powell'ın durduğu köşeme gidebilmem için bana el verdi. Ayaklarımın üstünde sağlamca durabiliyordum, ama kafamın içi asansör dairesinden farksızdı. Kömürle yüklü demir kovaları taşımak için dönen çark, asansör dairesini nasıl titretiyor, çalışan bir makine nasıl vınlıyorsa, kafam da öyle titriyor, hafif hafif uğulduyordu.

Mat Powell, gözlerinin üstüne düşen saçlarını üfleyerek, «Bir şeyin yok ya, Morgan?» diye sordu. «Uzak dur şundan. Böyle birkaç sol yumruk daha yiyecek olursan canına okunur.»

Dövüşün ikinci yarısına başladık. Yardımcılarımız bizi ortaya ittiler ve birbirimize hemen girişmememiz için de önümüzü kestiler. Onun yumruklaşmadaki boşluklarını ve sık sık dirsekleriyle pantolonunu çekiştirmeyi kendine huy edinmiş olduğunu öğrendiğim için bu kez onun çevresinde daha dikkatle dönerek çalıştım. Bir insan pantolonunu çekiştirip durdu mu, onun yumrukları başıboş demektir. Bu yüzden, pantolonunun daha çabuk düşmesini sağlamak için onu elimden geldiği kadar hareket ettirmeye baktım ve çok geçmeden de düşündüğüm gibi oldu. Pantolonu belinden aşağıya doğru sıyrılırken, dirsekleri yine onu yukarıya çekmeye gitti.

İşte o zaman var gücümle saldırdım. Mervyn Phillips'in yanısıra babamın yüzünü görür, kulaklarımda da sözlerini işitir gibi oldum. Dai Bando sanki bu sabahki gibi arkamda duruyor, kollarımı elleriyle tutup onları çalıştırıyordu. Yere sıkı sıkı basarak, omuzdan doğru çektiğim güzel bir solu Mervyn Phillips'in burnunun direğine bütün hızıyla indirdim. Başı arkaya kaykılınca, bir adım daha ilerleyip, burnundan akan kanlara bulunan yumruğumu arka arkaya, yumruktan çok dürtmeye benzeyen kısa ve hızlı vuruşlarla ona dengesini kaybettirene kadar çalıştırdım. Durmadan kıpırdanıyor, oradan oraya sıçrıyordum. Sonra ona yaklaşmak için bir adım daha atarak, yarım kol vuruşuyla göğüs kemiklerinin arasına bir sağ çektim. Açıkça işitilebilen bir sesle etine inen sert yumruğum sanki bir çukura gömülmüş gibi oldu. Mervyn Phillips iki büklüm öne doğru eğilirken, domuzlarınkini andıran bir hırıltıyla inledi. Başı yere eğildiği sırada, sol yumruğumu çenesine tutturabilmek için topuklarımın üstünde yaylandım ve sağımı da çene kemiğinin yan tarafına, kaslarımın olanca gücüyle oturttum. Oğlan boylu boyunca yere serildi. Ben de, indirdiğim yumruğun tepkisiyle sırtüstü devrildim.

Bir yanda o, yüzünde kanlar ıslak ıslak parıldarken, eliyle çenesini tutarak dizleri üstünde doğrulmaya çalışıyor, bir yanda da ben, tekrar ayağa kalkmış onu bekliyordum. Tam bu sırada Bay Jonas köşeyi dönerek ortaya çıktı.

Orada toplanmış olan çocuklara, «Zil çaldı,» dedi. «Sağır mısınız?»

Oğlanların başlarının üstünden doğru bakınca beni gördü.

Sırıttı.

Elleri arkasında, ağır adımlarla yaklaşarak, «Aman Tanrım,» dedi, «demek bizim madenci dostumuz yine kendini biricik alışkanlığına kaptırdı desenize?»

Yanıma geldi ve tepeme dikildi. Oralı bile olmadan gömleğimi giymeye koyuldum. İki oğlan da Mervyn Phillips'in giyinmesine yardım ettiler. Öbürkülerin hepsi sessiz-

ce sıvıştılar, ama, Bay Jonas'ın gözünün önünden uzaklaşır uzaklaşmaz da deliler gibi koştuklarını, duyduğum ayak seslerinden anladım. Keşke ben de onların yanında olsaydım.

Bay Jonas, «Seni Bay Mosthill'e şikâyet etmem gerekir,» dedi, «ama cezanı ben vereceğim. Altıncı sınıfta olduğuna göre de davranışlarından ben sorumluyum. Bir kez uyarılmıştın, onun için şikâyette bulunmaya hakkın yok. Değneği al ve kürsünün yanında beni bekle.

Arkamı dönüp ondan ayrıldım ve Mat Powell'la birlikte okuldan içeriye girdim. Hava biraz kapalıydı, ama soğuk değildi. Gündoğusundan esen rüzgâr çisenti halinde bir yağmurla yüklüydü. İç açıcı bir durum yoktu ortada. Bu basık okul binasının sarı tuğlalarından nefret ettiğim kadar başka hiçbir cansızdan böylesine nefret etmemişimdir.

Mat, «Şu benim ceketimi pantolonunun içine sıkıştırıver,» dedi, «yoksa kan içinde kalırsın.»

«Zararı yok,» dedim. «Tıksam da tıkmasam da herhangi bir değişiklik olmaz.»

Sınıfa girdik. Mat, oturduğu uzun sıradaki yerine gitti. Ben de çengelde asılı duran değneği alıp dolabın yanında durdum. Sınıftaki öğrencilerin sayısı kırk kişiden fazlaydı. Bunların yarısından çoğu erkek, geri kalanları da kız çocuklarıydı. Hep seslerini çıkartmadan oturdukları için şimdiye kadar kızlarla ilgilenmek, onların yüzlerine bakmak aklıma bile gelmemişti. Onlarla konuşmayı da dert edinmemiştim kendime. Çünkü onların sadece kız olmalarından başka bir özellikleri yoktu benim için. Ama karşılarında durduğum sırada onları görebilmek fırsatını buldum. İki tanesinden başka geri kalanların hepsi alık salık şeylerdi.

Ceinwen Phillips, erkek kardeşinin yanında otururdu. Her ikisinin de boyları ve yüz biçimleri aynıydı, ama Ceinwen'in burnu daha ufak, daha alımlıydı. Güzel dişlerini meydana çıkaran ağzı hep hafifçe aralık dururdu. Alt dudağı dolgun ve yuvarlaktı. Güzel iri gözleri, erkek kardeşininkiler gibi maviydi ve bunlarda bir kadınlık havası vardı. Beline kadar uzanan kıvırcık saçları yeni sararmış otların rengindeydi.

Erkek kardeşi içeriye girdiği zaman, kız, sanki beni öldürecekmiş gibi yüzüme baktı. Kardeşi kanlarını silsin diye, kuşağındaki mendilini bulup ona vermek için elini kuşağının üstünde gezdirirken, kırpmadan yüzüme diktiği gözlerini oradan ayırmadı. Uzun sıralarda oturanların yüzlerine, boş duran kendi sırama, kimini listeme geçirdiğim, kimini de geçirmediğim başka yüzlere ve sanki sevinçten bağıracakmış gibi gözleri ışıl ışıl parıldayan Mat Powell'a baktım. Gözlerim başkalarının üzerinde gezindikten sonra, benimkine en yakın sıranın bir ucunda oturan Shani Huges'a takıldı. Shani'nin masmavi bir görünüşü vardı. Bazen harlı bir ateşte rastlayabileceğiniz, soluk değil ama uçuk bir maviydi bu. Derinliği vardı, gökyüzüne benziyordu.

Shani'nin saçları eylül yapraklarının rengindeydi ve onlar kadar parlaktı. Kulaklarının arkasından doğru gelen kırmızı bir kurdelenin uçları, tepesinde kelebek biçiminde bağlanmıştı. Ufak tefek bir kızdı. Sesi ve davranışları yumuşaktı. Gözlerinin rengi koyuydu. Ağzı küçük bir çizgi gibiydi. Yüzü yandan bakılınca Yunan paralarındaki kraliçeleri andırıyordu. Gözlerinde bir zavallılığın ve ağır bir sıkıntının belirtilerine rastladım.

Başımı Shani'den Ceinwen'e çevirince, onun hâlâ bir katil gibi bana baktığını gördüm ve tekrar gözlerimi Shani'nin üstünde dolaştırdım. O zaman, Bay Jonas bana ne yaparsa yapsın, ağzımdan bir tek kelime bile çıkartmamaya kesinlikle karar verdim.

Bay Jonas arkamdan doğru usul usul geldi. Yüzüne bakmadığım halde sırıtmakta olduğunu biliyordum. Ense kökümde dikildiği sırada sessizlik daha da arttı. Elimden değneği aldı, ama ben arka duvardaki Wellington Dükünün resmini seyretmeye devam ettim.

Bay Jonas değneği hafif hafif kendi bacaklarına dokundurarak, «Mervyn Phillips,» dedi, «lütfen buraya gel ve şuna sırtını ver.»

Mervyn Phillips, hiç bana bakmadan, kürsünün oraya geldi. Hâlâ yüzü gözü kan lekeleriyle kıpkırmızıydı. Öne

doğru eğilerek bir kenarda durdu. Ceinwen Phillips şimdi gülümsüyor, yanındaki kızları dürtükleyip beni gösteriyordu. Sınıftaki bütün öğrenciler de gülümsüyorlardı, ama doğru dürüst bir gülümseme değildi bu. Sanki benim yerimde olmadıkları için Tanrıya şükrediyorlarmış gibi yalnızca ağızlarını oynatıp duruyorlardı. İçimin ta derinlerinde, korkudan değil de beklemekten ileri gelen o sıkıntıyı duydum. Başınıza gelecek bir şeyi, zamanını bilmeden bekler, bunun bir an önce olup bitmesini istersiniz; bu arada avuçlarınızın sırsıklam olduğunu, tepenize çıkan kanla yüzünüzün karıncalanmaya başladığını görürsünüz.

Bay Jones hâlâ arkamda durarak ve beni birdenbire yerimden sıçratmasına karşın, yine de tatlı denebilecek bir dille, «Lütfen Mervyn'in sırtına aban,» dedi.

Mervyn Phillips'in sırtına abandım ve ellerimi onun boynunda kenetledim. Bay Jonas, kendisiyle bizim aramızı ölçüyormuş gibi değneği iki kere havada hışırdatarak döndürdü. Bu ses beynimi bir burgu gibi oydu ve bütün aklım, can acısının hassaslaştırdığı sinirleriyle, çaresizlik içinde bekleyen arkama takıldı.

Tekrar hışırdayan değneğin gölgesini yerde gördüm ve sonra da biber gibi yakan korkunç bir acıyla arkamda şakladığını duydum. Değnek yine hışırdadı, gölge yine yerde göründü. Bay Jonas domuzlar gibi hırıldadı. Kenetlenmiş ellerimin altında Mervyn Phillips'in gırtlağı kıpırdandı durdu. Darbeler dayanılmaz acılar bırakarak indikçe, Mervyn de öne doğru yalpaladı ve daha sıkı durabilmek için ayaklarını birbirinden uzaklaştırdı. Değnek tekrar tekrar, ardı ardına, bir saat nasıl çalışırsa öyle, hiç durmadan arkama konup konup kalktı. Değneğin her iniş ve kalkışında çıkardığı sesler değişti. Sonunda, arkam, alevler içinde yanıyormuş gibi acımaya başladı. Gözlerim görmez oldu, başım gök gürültüleriyle uğuldadı, etlerim uyuştu. Değneğin sertliğinden başka bir şey duymaz, hiçbir şeye aldırmaz oldum. Artık canım acımıyordu. İnen darbeler bir sineğin konup kalkmasından farksızdı benim için.

En sonunda değnek kırıldı. Ucu tepemden doğru uçarak, onu görebildiğim bir yere sıçradı.

Bay Jonas, soluk soluğa ve her zamankinden daha yüksek çıkan bir sesle, «Haydi bakalım,» dedi, «bir daha dövüş de görelim. Bu yalnızca tadımlıktı. Git otur yerine. Daha fazla saçmalık istemiyorum. Biraz da terbiye denilen şeyi öğren.»

Mervyn Phillips'in sırtından aşağı kayarken Bay Jonas'a baktım. Rengi atmış, alnı ıslanmış, ağzının kenarları morarmıştı. Gerilen birtakım kaslar, yüzünü bir yana doğru çekiyordu. Gözleri kan çanağına dönmüştü. Titreyen ellerini yatıştırmak için parmaklarını birbirine kenetliyordu. Ateş püsküren gözlerini üzerime dikmiş, onları yüzümde dolaştırıyordu. Ben de gözlerimi onunkilerden ayırmadım. Dili, ağzının kenarlarını sırsıklam ıslatmıştı. Sanki dizginleri birdenbire çekilmiş bir at gibi soluyordu. Ona arkamı döndüm ve adımlarımı sırama doğru yönelttim. Yerime dönerken, erkek kardeşinin kanına bulanmış olan Ceinwen Phillips'in mendiline gözüm takıldı. Mendil parça parça yırtılmış olarak Ceinwen'in önünde, sırasının üstünde duruyordu. Ceinwen yüzünü elleriyle gizlemişti. Omuzlarının titreyişinden ağlamakta olduğunu anladım.

Bay Jonas, yine yüksek perdeden çıkan, ama yavaş yavaş asıl sesine yaklaşan bir tonla, o biçimsiz İngilizcesini unutarak, «Şimdi,» dedi, «coğrafya dersine başlayacağız. Atlaslarınızı açıp Hindistan'ı bulun, lütfen.»

Bay Jonas coğrafya dersini verirken ben de yerimde oturdum.

O gün sık sık, buzla kaplı soğuk çimenlerin üstüne sırtımı vermek isteğini duydum. Yanıyordum. Kolumu kımıldatmaya bile halim yoktu. Yemek zamanı geldi, ama ben yerimden kalkmadım. İçecek sudan başka bir şey istediğim yoktu. Hatta bunun için bile yerimden kalkmak gelmiyordu içimden. Zilden birkaç dakika önce, Shani defterlerini toplamak için gelip beni orada bulunca, bu işten de kurtuldum.

Shani elinin tersini hızla ağzına götürdü ve gözlerini iri iri açarak, «Ay,» dedi, «sen hâlâ burada mısın?»

«Evet,» dedim.

«Yemek yemedin mi?» diye sordu.

«Hayır,» dedim.

Kapıya doğru bakıp, yanıma yaklaşarak, «Yemeğini buraya getireyim mi?» dedi. «Çabucak yiyiverirsin.»

«Sudan başka bir şey istemem,» dedim.

«Su mu?» dedi. «Bekle, getireyim.»

Sınıftan, mavi entarisinin eteğini savura savura, parmaklarının ucunda koşarak çıktı, ama hiç gürültü etmedi. Eteğinin alt kısmı üç sıra fırdolayı sarı şeritlerle süslüydü. Bu şeritlerin bazılarının ön tarafına, aşk işareti sayılan küçük küçük fiyonklar tutturulmuştu. Saçları, yorganın sarsılmasıyla yataktan boşluğa uçan bir kuştüyü gibi havada, bir aşağı bir yukarı, hafif hafif dalgalandı. Az sonra da elinde dikkatle tuttuğu bir çiçek vazosu ile, içindeki suları döke saça getirdi. Mavi entarisine damlayan sular koyu lekeler meydana getirdi orada.

Yakınlık gösteren bir bakışla, «Haydi iç,» dedi, «Sonra da kabı sıranın altına sakla, belki yine içersin. Canın acıyor mu?»

«Evet,» dedim. «Hiç dokunmaya gelmiyor.»

«Arkana keçe parçaları yerleştirdiğini söylüyorlar,» dedi, «onun için sesini çıkartmamışsın.»

«Olup olmadığını yokla da gör,» dedim.

Shani elini arkama değdirmek için yanıma sokulduğu zaman burnuma karanfil ve tarçın kokuları çalındı. Değneklerin indiği yerlere hafifçe dokunan parmakları bana çok ağır ve sertmiş gibi geldi. Öyle ki, elinde kızgın bir demir var sandım.

Dudakları bükülüp, o kahverengi, koyu ve iri gözleri yaşlarla dolarken, «Özür dilerim,» dedi. «Bir şey yokmuş arkanda.»

«Özür dilemeye değmez,» dedim. «Önemli değil.»

«Annene söyleyecek misin?» diye sordu.

«Hayır, hayır,» dedim.

Gülümsemeye çalışarak, «Sen kuş yumurtalarını sever misin?» diye sordu bana.

«Evet,» dedim. «Onlardan bir sürü var bende.»

Şimdi iyiden iyiye gülümseyerek, «Deme?» dedi.

«Elbette,» dedim. «Senin bülbül yumurtan var mı?»

«Hayır,» dedi ve kaşlarını kaldırarak oturdu. Hâlâ gülümsüyordu. «Senin var mı? Ben de sana bir tane narbülbülü yumurtası vermek istiyordum.»

«Neden?» diye sordum.

«Canın acıyor da ondan,» dedi. Yüzündeki gülümseme kayboldu.

«Eğer sen bülbül yumurtasını alırsan, ben de narbülbülünkini alırım,» dedim.

Yüzünü tekrar deminkinden fazla bir gülümseme kapladı. «Elbette alırım,» dedi. «Narbülbülünü çok severdim. Ne güzel öter. Sizin orada bunlardan var mı?»

«Milyonlarca,» dedim. «Ayrıca sülünler, keklikler, şahinler, kerkenezler, ispinozlar da sürüyle.»

«Bizde de binlerce var,» dedi, «ama şahinin yuva kurmasını seyretmek, bülbülün de sesini işitmek hoşuma gider. Eskiden bunları duyardık, ama demirhaneler açıldığından beri artık işitmez olduk. Bütün ağaçları kesip kesip yaktılar.»

Çalan zille birlikte yüzündeki gülümseme de kayboldu. Kalktı ve yanımdan gitti.

Kapının oradan bana bembeyaz elini sallayarak, «Okuldan sonra,» dedi.

Günün öğleden sonraki yarısı bir türlü geçmek bilmedi. Sonunda eve gitme zamanı gelip çatınca sevincime diyecek yoktu. Bahçeye çıktığım zaman hava beni sersemletti. Kendimi toparlamak için duvara yaslandım. Sonra caddeye

doğru, can acısından bitkin, nereye olursa olsun her an serilmeye hazır bir durumda, yürümeye başladım.

Mervyn Phillips ile Ceinwen koşarak yanıma geldiler.

Mervyn, «Bütün sopaları senin yemene çok üzüldüm, Huw Morgan,» dedi. «Nedense Bay Jonas sana çok diş biliyordu; başına gelenler de işte bu yüzden. Defterlerini taşıyayım mı?»

«Teşekkür ederim,» dedim, «önemi yok.»

Mervyn, utançla yüzü kızararak, kızkardeşinin kendisini dürtmesi üzerine, «Öyleyse el sıkışabilir miyiz?» diye sordu.

«Olur,» dedim ve utanç içinde el sıkıştık.

Ceinwen'in alı al moru mordu. Ama onun bu durumu koşmuş olmasıyla ilgili değildi. Gözleriyse mavi mi maviydi. Bunlar iri iri açılmış, pırıl pırıl parlıyordu.

«Huw Morgan,» dedi, «seni öpeceğim.»

Öptü de. Yüzümden daha sıcak olan dudaklarını yanağıma değdirdi. Yaşam dolu nefesi sıcacıktı. Beni kendine yaklaştırmak için çekerken elleri canımı acıttı. Sonra da koşarak, saçları arkaya doğru dalgalana dalgalana, bir faytonun önünden yolun karşı yanına geçti. Arabacı arkasına dönüp küfürü basınca, Ceinwen de ona dilini çıkardı.

Mervyn, «Yarın görüşürüz, Huw,» dedi ve faytonun sürücüsüne taş atmak için koştu.

Meydan'a gelmiş, ağır ağır yürüyordum. Tam o sırada Shani bana yetişti. Arkamdan duyulan ayak seslerinden bunun kim olduğunu biliyordum, ama geriye dönemediğim için, önüme geçmesini ve ondan sonra benimle konuşmasını bekliyordum.

«Eve nasıl gideceksin?» diye sordu. «Babamdan arabayı isteyeyim mi?»

«Hayır,» dedim, «postacı Ellis'le gidiyorum, hemen şimdi.»

Gözlerini bir gölge bürüdü ve ferahlayarak ellerini önünde kavuşturdu. «Buna sevindim,» dedi. «Her an yere düşmenden korkuyordum.»

Birdenbire içimde kabaran bir öfkeyle, «Düşmemden mi?» dedim. «Ancak öldüğüm zaman düşerim ben. Yalnız canım acıyor, o da bir parça. Yarın bülbül yumurtasını getireceğim sana.»

Shani, ince bir sesle, «Ben de narbülbülünün yumurtasını getiririm,» dedi. «Hoşça kal.»

«Güle güle,» dedim ve Ellis'in yanına tırmandım. Oturak yerindeki yastık yumuşacıktı; dayandığım battaniye de sırtıma öyle iyi geldi ki, bir oh çektim.

Bizim Tepe'ye vardığımda ev sessizlik içindeydi. Hemen soyundum. Evde kimse yoktu, onun için aynada rahat rahat arkama bakabildim. Değneğin yerleri koca koca çürükler halinde duruyor, oklava gibi şişkinliklerin gölgeleri birbirine vuruyordu. O sırada madenden gelen Ianto'nun ıslığını işittim. Çabucak giyinmeye koyuldum, ama gömleğimi sırtıma geçirmeye kalmadan Ianto kapıdan içeriye girdi.

«Merhaba,» dedi ve sefertasını tutayım diye bana doğru fırlattı, ama yakalayamadım, düşürdüm. «Yazık, kaçırdın. Sen gözünü açana kadar top sahanın öbür ucunu bulur.»

Birden yerinde çakılmış gibi kalıp, kömür tozlarıyla siyaha bulanmış yüzünde, kirpik dipleri pembe pembe belli olan gözlerini kırpmadan bana dikerek, gömleğimi kaldırdı.

«Bu ne be çocuk?» dedi, fısıldarcasına.

«Okulda oldu,» dedim.

Tekrar yüzüme bakarak, «Okulda mı oldu?» dedi. «Kemiklerini kıracaklarmış az kalsın.»

«Sakın söyleme,» dedim ve gömleğimi giydim. «Annemin ne söyleyeceğini biliyorsun.»

Ianto, «Ona değil de bunu yapana ne söyleyeceğimi ben çok iyi biliyorum,» dedi. «Bekle de ben bir yıkanayım.»

Ocağın üstünden çayımı aldım. O sırada, Ianto'nun ve Ivor'un çamaşırlarını ipten almak için Bron geldi.

Yanağımı sıkarak, «Koca adam nasıl bakalım?» dedi.

«Fena değil,» dedim.

«Çok iyi,» dedi ve sefertasımı aldı. «Sana yaptığım elma turtasını beğendin mi?»

Sonra da sefertasının ağırlını elinde tartıp, gülümsemeyle somurtma arası bir bakışla yüzüme baktı.

«Öyleyse bunun içinde taş mı taşıyorsun?» diye sordu ve sefertasını açmak için sapının oradaki sürgüyü çekti.

Hayretle, «Allah Allah,» dedi. «Bir lokma bile yememişsin. Tekrar eve getirecek olduktan sonra, bunları özene bezene senin için yapmak neye yarıyor?»

Ianto, kovayı taşların üstüne gürültüyle koyarak, dışardan, «Çocuğu rahat bırak,» diye bağırdı. «Arkasına bir baksana.»

«Hayır,» dedim ve koşarak dağa kaçtım. Bron arkamdan bağırıp duruyordu.

Ta tepeye kadar çıktım ve orada soğuk rüzgârı seve seve içime çekerek oturdum.

Can acısı insanın aklını başına getiriyor, dolayısıyla bakış açısı da olumlu yönde etkileniyor. İnsan, sağlığı yerindeyken gözünde büyüttüğü ufak tefek olayların, canının acıdığı zaman hiç de önemli şeyler olmadıklarını anlıyor.

O akşamüzeri, soğuk, acılarımı uyuştururken, gözlerimin önüne yine Bay Jonas geldi, tekrar Mervyn Phillips'le dövüştüm ve Ianto'nun yüzünü görür gibi oldum. Karmakarışık zihnimi durulaştırmaya çalışırken, açık gözlerle, başı ve sonu olmayan bir rüyaya daldım. Vadi'yi, ağaçlar ve otlardan oluşan derisiyle kemiğinden sıyrılmış bir halde, bütün açıklığıyla ve ölümsüz gerçeğiyle gördüm. Bulunduğum yerin çok aşağılarında, tıpkı karıncalar gibi toprağın altında, adamların evlerine ekmek parası götürebilmek için çalıştıklarını gördüm. Onlara bu azıcık paraları ödeyen, çoğunu da kendilerine alıkoyan o üç beş kişiyi gördüm. Topra-

ğın zenginliklerinin kazmalarla parçalanıp küreklerle taşındığını gördüm. O anda bana öyle geldi ki, her şeyin olduğu gibi bu zenginliklerin de bir sonu vardı. Onlara bu azıcık paraların ödenmeyeceği gün de gelip çatacaktı, çünkü orada ne işçilerine ne de sahiplerine yarar bir şey kalmayacaktı. Kazma ve kürek paslanacaktı. Maden ocaklarını sular basacak, içlerinde fareler yuva kuracaktı. İşçiler buralardan gidecek, evler boşalacaktı. Kilise karanlıklara gömülecekti. Her yanı çimenler amansızca kaplayacaktı.

Korktum.

Kararmakta olan göğe baktım. Asansörün çarkı duracağı için ağırlaşmıştı. Çark parmaklıklarının, döndükçe, berisindeki ışıkları bir örtüp, bir ortaya çıkardığını gördüm. Ocaktan en son ayrılan işçilerin ellerinde tuttukları fenerlerin takırtılarını ve pirinçten kimlik markalarının madeni şıngırtılarını işittim. Tozların üzerinde ağır adımlarla yürüyen adamların ayak sesleri uzaklaştıkça uzaklaştı. Boş kalan maden ocaklarının kara sularında sevinçle oynaşan binlerce farenin ciyaklaması, bütün öbür sesleri silip süpürerek yükseldi. Bir dehşete kapıldım.

Uyandım. Karanlık basmıştı. Bütün vücudum kaskatı kesilmiş, kıpırdanamıyordum. Hâlâ öyle bir korku içindeydim ki, gözlerimi bile oynatmaya cesaret edemiyordum. Durduğum yerde bacaklarımı usul usul oynatarak, gecenin sesleriyle yavaş yavaş kendime gelene kadar orada oturdum.

Rüzgâr kendi dünyasında bütün hızıyla esiyor, ıslık halinde tutturduğu kısık bir ezgiyle, dağdaki dostlarına varlığını, oralarda dolaştığını, ne kadar ev varsa hepsine duyuruyor, düşmüş yaprakların ve kuru dalların hiç gözyaşlarına bakmadan onları önüne katarak çarçabuk alıp götürüyordu. O, var gücüyle estikçe, ağaçlar da ona uğuldayarak karşı koymaya çalışıyorlardı. Ancak ağaçlar ne kadar büyükse, uğultuları da o kadar büyük olmaktan ileri gidemiyor, rüzgârı durdurmak için titreşen kollarıyla dövüyorlardı. Ama bu çabaları hep boşa gidiyordu, çünkü rüzgâr onların

bir ucundan girip öbür ucundan çıkıyor, ağaçların onun arkasından dallarını sallamaktan, uğuldamaktan başka bir şey yapmak ellerinden gelmiyordu.

Gökyüzü yıldızların belli belirsiz ışıltılarıyla doluydu. Altımdaki köy, küçük küçük sarı ışıklarla ilerlere ve yanlara doğru uzanıyordu. Kiliseden bir, Üç Çan'dan iki parlak ışık göze çarpıyor, dağın öte yanındaki çiftlikten de tek tük sarı ve soluk ışıklar görünüyordu. Bunların dışında kalan her yer yağmurun geleceğini müjdeleyen bir durgunluk içinde karanlıklara gömülmüştü. Karşıdaki dağ, siyah kalçasını devirip eteklerine doğru sarkıtarak uykuya yatmıştı. Daha ilerdeki öbür dağlar da, karabaş otu renginden laciverte çalan gölgelerini çevrelerine yayarak uyuyorlardı.

Rüzgâr, kilisedeki koronun sesini duyabilmem için kendi uğultusuyla birlikte başının üstünde taşıyarak getirdi; getirdiği gibi de bir anda alıp götürdü, ama ben bu uğultunun içindeki birkaç notalık seste Vadi erkeklerinin yürekten gelen, ruhlarının yüceliğini yansıtan gür, cesur, duru ve altın sesini işittim. Biliyordum ki, onların sesi benim sesimdi, çünkü onlar benim bir parçam oldukları kadar ben de onların bir parçasıydım. Vadi bizlerin bir parçasıydı, bizler de Vadi'nin. Kimsenin bir ötekinden fazla bir hakkı yoktu onda. O, bizsiz olamayacağı gibi biz de onsuz olamazdık. Ben Vadi'nindim, Vadi de benimdi. Her taş, çayırlardaki her ot, her ağacın her yaprağı, her dalı, her kömür parçası, her damla su, her çiçek ya da onun taçyaprakları dibindeki her zerre, canlı her yaratık, hatta topraktaki tozlar bile kanım, canım, kafamdaki düşünceler gibi hep benimdi.

Vadim, ey benim içimdeki Vadim, sonsuzluğa kadar sende yaşayacağım. Eğer hafızam ya da gözlerim seni unutursa, ölüm hatta ondan da beteri beynimi dağıtsın, gözlerimi kör etsin. Sen şimdi bazılarına, ölüm gölgesinin Vadi'si oldun, ama benim için öyle değilsin, çünkü yaşamımın büyük bir bölümünü senin yeşillerinin ve kahverenklerinin arasında geçen anılar kaplar. Sen bizlere tatlı kokular duyururken, aşımıza çeşniler katarken, çiçekler açılıp, kuşlar

senden olmak için sevinçle öterlerken, senin sinende, senin gölgende yaşamın her anı mutluluklarla geçer.

⁂

O gece beni Bay Gruffydd'in yanına götüren, gördüğüm bu düş ve hayalimde canlandırdığım şeyler oldu. Bunlar doğru muydu, yoksa yanlış mıydı, öğrenmek istiyordum. Doğru olduklarını sanmakla birlikte, yanlış çıkmalarını da istiyordum. Aşağıya doğru inerken, Glas Fryn'ın oradaki böğürtlen çalılarının yakınlarında bülbüller ötüyordu. Aklıma Shani Huges geldi.

Köye vardığım zaman ortalarda kimseye rastlayamadım, hatta bir kediye bile. Ama kiliseden gelen bir ses vardı. Bu ara sıra kesiliyor, sonra da içerdekilerin bağırışmalarıyla tekrar duyuluyordu. Bay Gruffydd'in o gece yapılacak büyük toplantıya halkı çağırmış olduğunu hatırladım. Yaklaşıp arka kapıyı yokladım, ama kilitliydi. Kilisenin çevresini dolanarak ön kapıya gittim ve kapının ağzına kadar içersinin tıklım tıklım dolu olduğunu gördüm. Oradakiler gaz lambalarının ışığında solgun yüzlerle Bay Gruffydd'i dinliyorlardı. Sanki iyi haberler almışlar da bundan ötürü sevinç duyuyorlarmış gibi bu insanların yüzlerinde ferahlıktan, rahatlıktan ve umuttan ileri gelen bir gülümseme belirmişti.

Açık kapılardan, insanların sıkışık sıralar halinde durduklarını gördüm. Sütunların arkasındaki yan koridorlarda bulunanlar diz çökmüşlerdi. Hatta büyük kürsünün önü bile diz çökenlerle doluydu. Bay Gruffydd'in gözleri kapalıydı. Sıkılmış yumrukları Kutsal Kitab'ın üstündeydi.

«Sevgili Tanrı,» diye dua ediyordu, «bizlere ışık ver. İnsanların akıllarını, fikirlerini bir karanlık kapladı. Şeytan bu karanlığın içinde. Bir yolunu bulup hemen kötülüğe başvurmak, bir suç işletmek, zararlı bir düşünce aşılamak için her an hazır, her an tetikte. Bize ışık ver, ey Tanrı.»

Oradakiler hep birden, «Amin,» dediler.

Bay Gruffydd, duasını sürdürerek, «İnsanoğlunun içindeki kötülük, kafanın tembelliğinden doğar,» dedi. «Çünkü tembeller düşünmezler, düşünemeyeceklerdir de. Onları ateşinle uyandır, ey Tanrı. Üstümüze alevlerini sal, kuru otlar gibi yanalım, belki o zaman kötü düşüncelerimizden arınırız. Ey Tanrım, sal üstümüze alevlerini; aklımız başımıza gelsin.»

Toplantıda bulunanlar hep bir ağızdan, «Tanrıya şükürler olsun,» dediler.

Bay Gruffydd, «İnsan her şey yapabilir, ama onun yaptığı her şey yararlı değildir,» diyerek duasını sürdürdü. «Bununla birlikte, yapamadığımız, ancak yapmamız gereken yararlı şeyler de vardır. Biz bunları biliyoruz ve gerçekleştirmek için dua ediyoruz. Ey Tanrı, aynı şeyleri senin biricik sevgili Oğlun da senden diledi ve bu uğurda öldü. Gözleri iyiliğe karşı körleşen o ruhsuz kişiler yüzünden günlük ekmeğimizden olacağız. Onlara gün ışığını göster, ey Tanrı. Bırak, onlar da görsünler.»

Topluluk yine, «Tanrıya şükürler olsun,» dedi.

«Yeryüzü yaratıldığı zaman, karanlıkların içinden nasıl bir ses yükseldiyse,» dedi Bay Gruffydd, «yine öyle, başka bir ses karanlıkların içinden yükselip, insanoğluna seslensin ve desin ki: 'Işık doğsun.' Evet, Tanrım, ışık doğsun. Çünkü insanoğlunun aydınlığa kavuşan aklı, bütün iyi şeyleri kendisine ve hemcinsine mal edecektir; eğer o iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilirse. Ama 'Zenginlik' mabuduna ait sarayın altın parmaklıkları gerisinde o kadar çok, öylesine yığın yığın kötü düşünceler var ki, onlar din kardeşlerini unutuyorlar, onları yadsıyorlar ve onların tembel tembel, başıboş gezmelerine, karınlarının yoksulluk içinde can vermelerine, hatta çocuklarının daha doğmadan ölmelerine göz yumuyorlar. Ey Tanrı, karanlığımızı aydınlat. Işık doğsun.»

Kalabalıktan, «Tanrıya şükürler olsun,» diye aynı ses yükseldi.

Bay Gruffydd, ilahi okur gibi, «Ey bütün yorgunlar ve yükleri ağır olanlar, bana gelin,» dedi.

Topluluktan, hep bir ağızdan söylenen, «Osanna, osanna,(*)» sesleri yükseldi.

Bay Gruffydd, «Haydi, Tanrı için bir ilahi okuyalım,» dedi.

Kapının saçağı altında duranlar yaşlı gözlerle diz çöktüler ve içerdeki kalabalık ilahiyi okumaya başlayınca onlar da seslerini yükseltip buna katıldılar.

«Huw,» diyen Bron'un sesini işittim. Dönünce onu arkamda gördüm. Kukuletasını başına geçirmiş, pelerinine sıkı sıkı sarınmıştı. Bana doğru uzanan elleri pelerininin dışındaydı. Her zaman gülümsediği gibi gülümsüyor, kıstığı gözlerinden elmas ışıltıları saçılıyor, yumuşak bir ifadeyle aralanmış olan ağzında dişlerinin uçları görünüyordu.

«Gel buraya,» dedi. «Bütün gece seni aradık.»

«Dağda uyuyakalmışım,» dedim.

Bron, kollarını boynuma doladı. Lavanta kokusu ılık ılık burnuma geldi. Sert göğüslerinin yumuşak basıncını vücudumda, dudaklarının dokunuşu da alnımda hissettim.

Sesi titreyerek, «Ölümün soğuktan olacaktı,» dedi. «Annen kilisede. Buraya inmeyecekti ama seni arayacağımı söylediğim için geldi.»

Tepe'ye tırmanırken, «Kilisede olanlar nedir, Bron?» diye sordum. Beni pelerininin altına almış, kolunu omuzuma dolamıştı. Kolu sırtımı acıtıyordu, ama bu acıya seve seve katlanıyordum.

Bron, «Uyanış hareketinin başlangıcı,» dedi. Gözlerinin ucundaki yaşlar yıldızlardan vuran ışıklarla pırıl pırıl parıldıyordu. Gözlerinde bir üzüntü okunuyor, sesi de zorlukla çıkıyordu.

«Neden, Bron?» diye sordum. Onu biraz değişik görerek korktum.

(*) Kutsal Kitap'ta, 'Tanrıya şükürler olsun' anlamına gelen İbranice bir sözcük. (Çev. Notu).

«Üç Vadi'de ne kadar adam varsa hepsi bu gece kiliseye geldiler,» dedi. «Sanırım bizim maden ocağı da yarın greve girecek. Haydi, yürü. Konyaklı çorba içeceksin.»

Evden içeriye, işittiğim haberden tedirginlik duyarak ve biraz da 'uyarış hareketi'nden korkarak girdim. Ama bir çanak dolusu konyaklı çorba içeceğimi düşünerek sevindim.

Konyaklı çorba ağızda bıraktığı o eşsiz tadıyla çorbaların kralıdır. Yağsız olmak üzere küçük bir kuzu kolu ile güzel bir jambon parçası, semiz bir tavukla birlikte güvece konur. Öte yanda, alabalığın yumurtasından yapılmış olan ezmenin içine biraz tereyağı ile yumurta sarısı katılır ve bu güzelce karıştırılarak sulandırılır. Sonra bu, güveçteki tavuğun, jambonun ve kuzu kolunun üstüne dökülür. Güveçteki tavuk, kimyon ve kekik kokularıyla gurur duyarak, kuzuyu dirsekliye dirsekliye jambonla birlikte kaynamaya bırakılır. Bunların üçü de bir annenin kalbi gibi yumuşayıncaya kadar güveç ateşte tutulur. Güvecin içine havuç, şalgam ve bol ilikli kemikler de atılır. Süt ile patates de unutulmamalıdır. Sonra saate bakarak, her on beş dakikada bir bunun içine ufak bir içki ölçeği ile konyak dökülür. İlkine bir bardak da ev birası eklenir. İkinci ölçek konyağı koyduktan sonra, üçüncüsüyle birlikte doğranmış pırasalar da güvece atılır. Ama çorba sofraya çıkarılmadan on dakika önce pırasının yeşil kısımları güveçten çıkarılıp ayrı bir yere konmalıdır. Yemek zamanı geldiğinde görülecektir ki, güveçten çıkarılmış olan bu pırasalar yemyeşil bir renk almışlardır.

Çorbanın suyunu içerken ağzınız ve mideniz bayram yapsın diye gözlerinizi yukarıya kaldırın, sonra da tavuğa girişin.

Bron beni kendi başıma bırakıp, aşağıya, Ivor'un yanına gitti. Ben de, karnım tok olarak, mutluluk içinde, bu mağrur topraklar üzerinde öteden beri çürüyüp giden bütün İngilizleşmiş Galliler'in verebilecekleri can acısını hiç umursamadan doğruca yatağımın yolunu tuttum.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Dai Bando ertesi sabah dağda sırtımı görünce, ellerini yanına sarkıttı ve hep yarı kapalı duran gözlerini bütün bütün yumdu.

Kısık ve kalın sesiyle, «Bu ne be?» dedi.

«Okulda oldu,» dedim.

«Ağabeylerin gördüler mi?» diye sordu ve Cyfartha'ya ıslık çalmak için elini ağzına götürdü.

Cyfartha, «Vay canına,» dedi.

Dai, başını omuzuna doğru eğerek, yan gözle bana bakıp, «Kim bu herif?» diye sordu.

«Bay Jones,» dedim. «Okulda Bay Jonas, dışarda da Bay Jonas - Sessions diyorlar.»

Dai yumruklarını birbirine sürtüştürerek, «Bay Jonas - Sessions,» diye tekrarladı. «Cyfartha, bizim orada bir işimiz yok muydu?»

Cyfartha, «Perşembe günü yapılacak bir maçımız var,» dedi.

Dai ona sert sert bakarak, «Yani oraya gidersek bir tek perşembe günkü maçı kesinleştirmek için gitmiş olacağız, ha, Cyfartha?» dedi.

Cyfartha ciddi bir tavır takınarak, «Başka bir neden göremiyorum, yavrum,» dedi. «Saygılarını sunmak için gitmeyi düşündüğün bir yer yoksa, o başka.»

Dai, «Beş dakikalık bir zamanı harcamanın çok daha kötü yolları vardır,» dedi. «Gerçekten de pek çok. Demek, Bay Jonas - Sessions, ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Eli sopalı bir beyefendi, düşün bir kere, Dai,» dedi. «Bir yumurta sandığının önünde acaba o ne yapar, merak ediyorum.»

Dai, «Bugün kibarlığım üstümde,» dedi. «Kendisine saygılarımı sunmam gereken biri var. Gidip onu görmek istiyorum. Yeni pantolonumla, Allahın cezası o melon şapkamı da giyerim. Ne dersin, ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Ben de,» dedi.

Dai, yumuşak bir sesle, «Sen şimdi eve git, Huw,» dedi. «Üç sabah sonra tekrar buraya gelirsin. Oldu mu?»

«Teşekkür ederim, Dai,» dedim.

Dai, «Eğer bugün giyimli kuşamlı iki kişinin okulda biraz patırtı ettiklerini görürsen,» dedi, «bir şey bilmezlikten gel. Ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Gözünü açık, ağzını da kapalı tut,» dedi bana.

Eve döndüm. Asıl dert de ondan sonra başladı.

Babam, «Çıkar gömleğini, Huw,» dedi.

Annem bana soğuk soğuk baktığı için, «Bir şeyim yok, baba,» dedim.

Babam ateş püskürerek, «Bana karşı gelmeye nasıl cesaret ediyorsun?» diye bağırdı. «Çıkar gömleğini.»

Çıkartmam, hem de çabucak çıkartmam gerekti.

Annem, babamın yanına gidip ellerini onun omuzuna dayadı. Bir süre vücudumda ocağın sıcaklığını duyarak öylece durdum. Her ikisinden de ses çıkmıyordu, ama annemin gözlerinin nasıl baktığını görmemekle birlikte biliyordum.

Babam, bana, «Neden oldu bunlar?» diye sordu.

«Dövüştüm de ondan, baba,» dedim ve tekrar gömleğimi giydim.

Babam, annemin titreyen elini yatıştırmak için okşayarak, «Kazandın mı?» diye sordu.

«Evet, baba,» dedim.

Babam, «Demek arkandaki izler de bu yüzden, oğlum,» dedi.

«Evet, baba,» dedim.

«Aferin,» dedi. «Öyleyse kumbarana atmak için beş şilini hak ettin.»

Annem kızgınlıktan ve şaşkınlıktan patlamaya hazırmış gibi, «Ama Gwilym,» dedi, «onun böyle dayak yemesine göz mü yumacaksın? Canavarın biri oğlunu bu hale soktuktan sonra sen nasıl olur da onu rahat bırakırsın?»

Babam, «Eğer oraya gidecek olursam, Beth,» dedi, «herifin diri diri derisini yüzer, etini kemiğinden ayırırım.»

Ivor, «Bırak da ben gideyim, baba,» dedi. «Bron bütün gece ağladı durdu.»

Babam, «Ben gitmedikten sonra, kimse de gitmeyecektir,» dedi. «O dövüştüğü için dayak yedi. Dövüşmesini ona ben söylemiştim; yine de, bu şekilde cezalandırılacak bile olsa aynı şeyi yapmasını söylüyorum. Dövüşmek okul kuralına aykırıdır; bu yüzden de dayak yemesi gerekirdi. Ama sen dövüşmeye devam et, oğlum. Canın acıyor mu?»

«Şimdi o kadar acımıyor, baba,» dedim.

«Aferin,» dedi. «Annesi, sen oğlunun kumbarasına beş şilini atarsın. O da ağabeyleri gibi benimle birlikte İrlandalılarla bizimkilerin maçını seyretmeye gelir, olur mu?»

O sabah okula sevinçten uçarak, neredeyse ayaklarım yere değmeden gittim. Kasketimin bir kenarına yerleştirdiğim bülbül yumurtası, orada belirmiş sert bir yumru gibi duruyordu.

Çocukların arasında öyle değişik bir hava esiyordu ki, onların yüzlerine bakınca içimden gülmek geldi. Okula başladığımdan beri benimle alay etmişler, bana gülmüşlerdi. Şimdiyse, arkadaşlıklarını göstermeye sabırsızlanıyorlarmış gibi, yalvaran gözlerle bakıyorlardı bana. Adları listemde yazılı olan iki çocuk gülümseyerek günaydın bile dedi.

Şu insanlar ne budala şeylerdir. Bir insanın kendini saydırabilmesi için, ya acı çekmesi ya da karşısındakine çektir-

mesi gerekiyor. O sabah bunun her ikisini de tattım ve ne birini ne de ötekini beğendim. Birinin bana bakıp durmasına hiç dayanamam, hele bu aykırı bir düşünceye sahip bir insanın bakışı olursa.

İnsan acı çekse de çekmese de insandır. Onun herkesten saygı görmesi için ille de acı çekmiş, ya da başkalarına çektirdiği acının ağırlığını kendi vicdanına yüklemiş olması gerekmez. Bu durumda olmayan da değerli bir insandır. İşte bu yüzden, hiçbir şeye aldırmadan onların yanından geçtim ve Shani Hughes'i aramaya gittim.

Bay Jonas içeriye, dua etmeye girerken, gözünün ucuyla bana şöyle bir baktı. Sonra da bana ne bir şey söyledi, ne de bir daha baktı. Bütün gün boyunca öylece oturdum. Arada bir, Shani dönüp bana gülümsüyor, bazen de Ceinwen gözleriyle beni arıyordu.

Ama bu gözlerde, kendisine içimden gelerek gülümsememi önleyen bir şey vardı. Ceinwen'in parlak gözleri açık maviydi. Bu mavi gözbebeklerini çevreleyen aklar ise bembeyazdı. Ancak, bütün bu parlaklığa ve maviliğe rağmen, onların içinde bir karanlığın demeyeyim de, bir bulanıklığın varlığı belli oluyor ve bu gözler beni olduğum gibi değil de sanki Ceinwen'in düşüncelerinin bir parçasıymışım gibi görüyordu.

Doğrusu, bu bakışlardan kaçıp kurtulmaya hazırdım.

Yemekten yarım saat kadar geçtikten sonra tekrar içeriye dönmüş, din dersinin ortalarına gelmiştik ki, üçüncü sınıftan küçük bir kız çocuğu kapıyı vurdu ve başını aralıktan uzatarak Bay Jonas'ın lütfen Bay Motshill'in odasına gitmesini bildirdi. Sonra da küçük bir fare gibi koşarak uzaklaştı. Bay Jonas, sorulu ve cevaplı din kitabını, bizim sınıfa bakan yüksek sınıf öğrencisine vererek dışarıya çıktı.

O uzaklaşır uzaklaşmaz, Ceinwen gelip yanıma oturdu. Bir süre hiç oralı olmadım, ama çok geçmeden Ceinwen sıranın üstüne koyduğu fildişinden bir cetveli önüme doğru sürdü. İnsanın zevkle eline alabileceği nefis bir sanat eseriydi bu. Yapıldığı tarih altın yaldızla üstüne kazılmıştı.

Ceinwen, «Bunu kırdığım cetvelin yerine getirdim,» dedi. «Senin kalem kutun içime dert olmuştu.»

«Bunu nereden eline geçirdin?» diye sordum.

«Babamdan,» dedi. «İstedim, o da verdi. Al, senin olsun. Arkasına iğneyle adımı kazıdım.»

«Teşekkür ederim,» dedim. «Ama belki baban bunu senden tekrar geri ister.»

«Hayır, hayır,» dedi. «Sana vermek üzere istediğimi söyledim kendisine. Şimdi sen de bana bir bülbül yumurtası verecek misin?»

«Bunu sana kim söyledi?» diye sordum.

«Shani Hughes,» dedi. «Üstü cam kaplı ufak bir kutuya koymuş kendisininkini. Bir tane de ben istiyorum bu yumurtadan. Ne olur, Huw. Bana da küçük bir bülbül yumurtası ver, olur mu? Karşılığında ne istersen yaparım. Hem, seni öpmüştüm, biliyorsun.»

«Olur, veririm,» dedim. «Bir de küçük kutu yaparım sana. Ama beni öptüğün için veriyorum sanma. Bu bir alışveriş değil. Ödeşmiş oluyoruz, hepsi o kadar.»

Gözlerimi Shani'ye doğru çevirdim ve onun da bana üzgün gözlerle bakmakta olduğunu gördüm. Nedendir bilmem, onun bu hali bana o kadar dokundu ki, yanına gitmek, kollarımı onun boynuna dolayıp onu korumak geldi içimden, ama neye karşı, bunu ben de bilmiyordum.

O sırada holden, Bay Motshill'in ve Bay Jonas'ın gittikçe yükselen sesleri, bağırışmalar, kırılan eşyanın çatırtıları, birinin haykırışları, ayak patırtıları, daha da artan bağırışmalar ve haykırışlar kulağımıza geldi. Sonra da okuldaki bütün kızlar çığlık atmaya başladılar. Ama bunun nedenini kimse bilemiyordu. Sınıftaki çocukların hepsi sıralarından kalkıp kapıya doğru koştular. Tam o sırada kapı menteşelerinden fırlarcasına açıldı ve Bay Jonas, arkasında Dai Bando, Bay Motshill ve üç öğretmen olmak üzere hızla içeriye daldı. Yaka bir yanda, paça bir yanda kapının ağzında beliren ve ellerini birbirine vuran Bay Tyser'i de Cyfartha Lewis iteleyerek sınıftan içeriye soktu.

Bay Jonas'ın üstü başı paramparça olmuştu. Yakalığı düşmüş, ceketi bütün dikiş yerlerinden sökülmüş, pantolonu boydan boya yırtılmıştı. Kravatının bir parçası boynunda bir paçavra gibi sallanıyordu. Yüzü solmuş, gözleri sulanmış ve başını her kaldırışında da suratına Dai'nin birbiri ardınca, saymaya yetişebileceğiniz bir hızla, yumruklarını kullanarak değil de, elinin ayasıyla indirdiği tokatlarla yanakları pençe pençe kızarmıştı.

Bay Motshill, Dai'yi durdurmaya çalışıyor, ama Dai ona hiç aldırmıyordu. Bay Motshill öfke içinde haykırıyor, dans eder gibi oradan oraya zıplıyor, Dai'nin geniş sırtına yumruklar indiriyor, ama kızların çığlıklarından bu yumrukların sesi bir türlü işitilmiyordu. Cyfartha öğretmenlerden birini yere serince, öbür ikisi de ellerini yanlarına indirip, Dai'yi seyretmeye koyuldular. Dai, işe karışan öteki öğretmenlerden bir zarar gelmeyeceğini anlar anlamaz, belinden kemerini çıkartıp, ayağını kürsünün bulunduğu yüksekliğin basamağına dayadı ve Bay Jonas'ı boynundan yakaladığı gibi dizinin üstüne iki büklüm yatırdı. Kemerin kırbaç şaklamasını andıran sesi ve Bay Jonas'ın haykırışları insanı hayretler içinde bırakıyordu. Bu haykırışlar yine de güçlükle duyuluyordu, çünkü Dai onu boynundan yakalayıp işe koyulunca kızların çığlıkları öylesine artmıştı ki, Araf'ın sınırları ötesinde bile bundan fazlası duyulamazdı.

Dai işini bitirmişti. Bay Jonas ise hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Dai, gözüyle Cyfartha'ya bir işaret etti ve ikisi birden Bay Jonas'ı omuzlarıyla ayaklarından yakalayarak, havada bir iki kere salladıktan sonra, açık duran kömür dolabının içine fırlattılar, dolabın kapağını da kapattılar.

Dai, melon şapkasının içinden sigara kâğıdı ile tütün çıkararak bir sigara sardı. Bay Motshill ve ötekiler onları çaresizlik içinde seyrederlerken, Cyfartha onun sigarasını yaktı. Kızların çığlıkları bir fabrika düdüğünün son yankıları gibi gitgide azalırken, Dai, mavi dumanları tüttüre tüttüre sigarasını içti. Kolunun yeniyle alnını silip, melon şapkasını başına geçirdi ve arkasına dönerek gözlerini sınıfta şöyle bir dolaştırdı. Beni gördüğü halde, gözlerinde bunu belli eden en

ufak bir değişiklik olmadı. Benimkilerde de olmadığını yeminle söyleyebilirim.

Bay Motshill, «Seni zorba seni,» diye bağırıyordu. «Seni yüreksiz canavar seni. Bir öğretmene saldırmak için buraya gelmeye cesaret edersin ha! Yasalar karşısında bunun hesabını vereceksin. Eğer daha genç olsaydım, suratında yumruğumun izini taşırdın.»

Dai, özür diler gibi yumuşak bir sesle, «Kendisini görmek için şöyle bir uğradım,» dedi. «Onu dağa çağırıp orada görmek istiyordum, yoksa burada değil. Oraya gelmesini rica ettim kendisinden, anlıyorsunuz ya, ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Üstelik de davetliydi,» dedi. «Ama gelmeyeceğini bildirmek inceliğini bile göstermedi.»

Dai, «Bu yetmiyormuş gibi yanımdan da kaçtı,» dedi. «Ne yapayım, arkasından koşmak zorunda kaldım. Onu bulacağım diye bunca yolu teptim. Kendisini ele geçirmek için cehennemin dibinden Çin'e kadar gitmeye kararlıydım. Ne var ki, burada geçti elime. Bundan ne çıkar? Ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Öyle ya,» dedi. «Hem baksana, ne kadar uslandı, ne kadar rahatladı, değil mi? Artık hiçbir şeyde gözü kalmamıştır bu dünyada. Ne dersin Dai, yavrum, eve gidip birer tane atsak mı?»

Dai, «Bir kadeh atacak olursam,» dedi. «Tanrıya gerçekten şükrederim. Sizin burası da amma toz toprak yuvasıymış ha, müdür bey, çöplükten bir farkı yok. İnsanın gırtlağı kuruyor, şarkı söyleyecek hali kalmıyor, ha, Cyfartha?»

Cyfartha, «Burada kurbağa bile vıraklamaya kalksa, göbeğini çatlatır be,» dedi.

Dai, son derece kibar bir şekilde elini melon şapkasına değdirerek, Bay Motshill'e, «Size iyi günler, efendim,» dedi. «Haydi, hepiniz hoşça kalın. Kömürlüktekinin de canı cehenneme.»

Dai ile Cyfartha dışarıya çıktılar. Potinlerinin tahta döşemeler üzerindeki takırtıları ve arkalarından da dış kapının

büyük bir gürültüyle birkaç kez açılıp kapandığı duyuldu. Bay Motshill, gidip gelen yaylı kapı durana kadar yerinden kıpırdamadı. Sonra yorgun argın, kürsünün kenarına oturdu.

İç çeker gibi hafif bir sesle, «Bay Jonas'ı lütfen şu karanlık yerden çıkarıverin,» dedi.

İki öğretmen kömür dolabının kapağını çekip açtılar. Bay Jonas karanlıktan aydınlığa çıktı. Saçları darmadağınık, suratı kömür tozlarıyla karmakarışıktı. Yanakları Dai'nin parmak izlerini belli eden kabarıklarla kızarmış, gözleri öfkeyle donuklaşmıştı. Odadan çıkmasına yardım ettikleri sırada, tepeden tırnağına kadar zangır zangır titriyordu. Hiçbir şey söylemiyor, aslında gülünç olan ama insanda acıma duygusu uyandıran birtakım sesler çıkarıyordu. Birinden hem nefret etmeniz, hem de içinizden ona acımanız ne gariptir.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Oakşamüzeri Shani ile birlikte okuldan evlerimize dönerken, meydanın ve caddelerin kadınlı erkekli bir sürü insanlarla dolup taştığını gördük. Erkekler kömür tozlarına bulanmış simsiyah iş elbiseleriyle duruyorlardı. Kadınlar da başları açık olarak ev entarileriyle sokaklara dökülmüşlerdi. Hepsi de gruplar halinde toplanmış konuşuyorlardı. Hiçbirinin yüzü gülmüyordu.

Ellis, kısrağı Mari'yi arabaya koşarken, ona, «Burada neler oluyor, Ellis?» diye sordum.

Ellis, üzüntü ve kaygıyla, «Grev başladı,» dedi. «Eve vardığımızda bizimkileri bulamayacağımızı sanırım. Baban, Ianto ve Davy başka üç beş kişiyle birlikte işverenlerle görüşmeye gitti. Tanrı bilir başımıza gelecekleri.»

Çepeçevre dağı dolanan ve ırmağın yanı sıra uzanan yol boyunca, Ellis'in, arabasını durdurmadan, hep Mari'yi kırbaçlayıp, bağıra bağıra verdiği haberi duyan erkekler evlerinden dışarı fırlıyor, onun söyledikleri karşısında dona kalıyor, kadınlar da ya şaşkın şaşkın ellerini ovuşturuyor, ya da kucaklarındaki yavrularını daha sıkı sıkıya bağırlarına basıyorlardı.

Bizim köyün orada herkes sokağa dökülmüş, Tepe'dekilerin de hepsi dışarı çıkmışlardı. Söyleyecek bir şey olmadığı için pek konuşmuyorlar, erkeklerin geri dönmelerini bekliyorlardı. Ellis'in başına kalabalık üşüşünce arabadan atladım ve onun söylediklerinin bir mırıltı halinde ağızdan ağıza dolaştığını duydum.

Annem evde elma soyuyor, Angharad da reçel yapmak için elmanın kabuklarını küçük küçük doğruyordu. Bron ça-

maşırları ütülüyor, Olwen da ocağın önünde Gareth'le oynuyordu.

Annem, «Ne haber?» dedi.

«Ne haber olsun, anne,» dedim. «Üç Vadi'nin bütün erkekleri sokaklara dökülmüş.»

Kimse elinden işini bırakmadı. Bron'un yanından geçerken ağladığım gördüm, ama öyle için için ağlıyordu ki, bunu asla fark edemezdiniz. Bütün o geceyi Owen'ın makinesini temizlemekle geçirdim. Artık parçalarını söküp takmayı iyice bellemiştim. Tam ellerimin yağını silerken, arkadan, babamın ayak seslerini işittim. Usulcacık kulübeye girdi; kasketiyle paltosunu çıkartmadan oturdu ve hiç konuşmadan, büyük bir üzüntü içinde gözlerini mumların ışığına dikti. Bıyığı gümüş gibi parlıyordu.

Saatlerden beri karnını yalnız üzüntüyle doyurmuş gibi boğazım temizledi.

Gözlerini mumlardan ayırmadan, «Huw,» dedi.

«Evet, baba,» dedim ve ellerimden makine yağları damlaya damlaya yanına gittim.

Hâlâ yüzüme bakmadan, «İçeriye girmeye ve annenin yüzüne bakmaya utanıyorum,» dedi.

«Neden?» diye sordum.

«Ah, oğlum, ah,» dedi. Eğer gözlerinde akacak bir damla yaş olsaydı, durmaz akardı. «Sen ve senin oğulların nasıl yaşayacaksınız, işte bunu bilemiyorum. Gel şöyle yanıma, oğlum.»

Yanına sokuldum. Kollarını boynuma dolayıp, favorili yanağını benimkine dayadı.

«Onlar bütün gün konuşup tartışırlarken,» dedi, «sizler hep gözlerimin önünde belirdiniz. Sizler ve sizlerin çocukları. Başınıza gelecekleri bir türlü kestiremiyorum. Bindiğimiz dal kesildi. Yapılacak hiçbir şey yok. Hiçbir şey.»

Sesi kulağımın dibindeydi ve büyük bir üzüntüyle yüklüydü.

«Bunun acısını annen ve bütün kadınlar çekeceklerdir,» dedi. «Bu ağırlığı onlar yükleneceklerdir. İçeriye girmeye, bunları ona anlatmaya utanıyorum.»

«O seni bekliyor, baba,» dedim.

Bir an sustu. Sonra kollarını boynumdan çekip ayağa kalktı.

«Tanrı onu korusun,» dedi. «O beni her zaman beklemiştir. Sen biraz burada oyalan, Huw, yavruma.»

«Peki baba,» dedim. «Bak, palton yağlanmış.»

«Zararı yok,» dedi ve çıkıp eve gitti.

Onun arkasından hemen Ianto geldi. Gözleri belermiş, pırıl pırıl parlıyor, tıpkı kavgası yarıda kalmış bir insana benziyordu.

«Babam içeriye girdi mi?» diye sordu.

«Evet,» dedim.

«İyi öyleyse,» dedi. «Bir daha onu evde göremeyeceğimizden korkuyordum.»

«Peki ama, neden?» diye sordum.

Sabırsızlıkla, «Boş ver,» dedi. «Babam ne durumdaydı?»

«Üzgündü,» dedim.

Ianto yumruklarını hafifçe sıranın üstüne vurdu.

«Evet,» dedi, «hepimiz üzgünüz. Bu üzüntüden de kurtulamayacağız.»

«Biz de grev yapacak mıyız?» diye sordum.

Ianto, «Başladık bile,» dedi. «Üç buçukan beri grevdeyiz.»

«Kazanacak mıyız dersin, Ianto?» diye sordum.

Ianto, «Bira fıçısına düşen bir sinekten fazla değil şansımız,» dedi. «Ne şans var, ne umut. Haydi iyi geceler.»

Dışarı çıktı ve bir an mutfağın penceresine kulak verdi. Sonra da aşağıya, Bron'lara gitti. Benim yapabileceğim bir şey olmadığı anlaşılıyordu. Kulübenin üstüne tırmandım ve pencereden doğru odaya girip yatağıma yattım.

Ertesi sabah sadece iki dilim ekmek yememe ve bunlardan yalnız birinin üstüne tereyağı sürmeme izin verildi. Sofraya reçel de konmamıştı. Okulda yemem için sefertasıma biraz börekle ekmek, biraz da peynirle yeşil salata kondu. Ama çay verilmedi.

Annem, «Onun yerine su da içebilirsin, Huw, yavrum,» dedi. «Grevin ne zaman biteceği hakkında baban bir şey söyleyemiyor, onun için biraz tutumlu davranmamız gerekiyor.»

Sokağa çıkınca erkeklerin yollarda, kapı önlerine attıkları sandalyelerde, pencere kenarlarında oturduklarını ya da saçak altlarında dikildiklerini görmek çok tuhaf oluyor. Başka zamanlar caddelerin hep bomboş olduklarını düşününce, insan bundan ürküyor da. Yokuşta rüzgâr luzla esiyor, onların seslerini işitilmez bir hale sokuyordu. Bununla birlikte, yine de hiç kimse ne yüksek sesle konuşuyor ne de gülüyordu.

Geriye dönüp dağın tepesine doğru baktım. Bizim Tepe'yi ve köyün küçücük birer nokta gibi duran insanlarla dolu sokaklarını gördüm. Hatta çiftliklerdeki kadınlarla erkekler bile dışarıya, bahçelerine çıkmışlar, duvarlara yaslanıp, sanki yangının alevden dillerini göreceklermiş gibi, aşağıdaki Vadi'yi seyrediyorlardı.

Aylardan temmuzdu. Çimenlerin sarardığı, ırmağın kuruduğu, kayaların çıplak ayakla basılamayacak kadar ısındığı sıcak bir aydı. Adamlar dağın yamacında toplantı üstüne toplantı yapıyorlardı. Onların her geçen gün, güneşle biraz daha kararmalarını görmek insanın tuhafına gidiyordu. Ancak o zaman bütün bu insanların, hatta babamla ağabeylerimin bile, güneşten yanmadan önce ne kadar renksiz olduklarını fark ettim.

Evde grevden söz edilmiyor, bu konuda tek bir kelime konuşulmuyordu. Daha doğrusu, grev sözünün kapıdan içeri girmesine izin verilmiyordu. Soframıza konan yemeklerde bir kısıntı yapıldı. Çayın önce sütü, arkasından şekeri kesildi. Sonra da çay bütün bütün ortadan kaldırıldı. Et azaltıldıkça azaltıldı. Ekmek korka korka yenmeye, kalın dilimlerden kaçınılmaya başlandı. Tereyağı şimdilik yalnız pazar günleri ortaya çıkıyordu.

Ağustos, eylül.

Toplantılar yalnız bizim Vadi'de değil, ötekilerde de olmak üzere hâlâ devam ediyordu. Ağabeylerimle babam he-

men hemen her gün yürüyerek dağı aşıyorlar ve toplantılara katılıyorlardı. İşçiler daha dolgun ücret istiyorlardı işverdenlerden, ama onlar kömür fiyatları düştüğü için ücretlerin de kısılması gerektiğini öne sürüyorlardı. Ücretleri artırmak onlar için söz konusu değildi.

Kadınlar gitgide vücuttan düşüyorlar, çocuklar kendilerinde oynamaya güç bulamıyorlardı. Erkekler ise hiç yokuna birbirleriyle kavga ediyorlardı. Çünkü doğru dürüst karınlarını doyuramıyorlar, parasız pulsuz başıboş dolaşıyorlardı. Hepsinin sinirleri tef gibi gerilmişti.

Okulda ise herhangi bir değişiklik yoktu. Bay Jonas yine ders veriyor, ben de her zamanki gibi oturuyordum. Birbirimizle hiçbir alışverişimiz yoktu. Dai Bando olayı ile ilgili tek bir söz söylemedi bana. Dai Bando da onun adını bir daha duymadı. Bazı çocuklar okula gelemiyorlardı, çünkü ayaklarına giyecek ayakkabıları kalmamıştı. Anneleriyle babaları ekmek parasını harcamaktan korktukları için de onlara ayakkabı alamıyorlardı. Bazıları da günde yalnız bir kere yemek yedikleri için gelmemeye başladılar.

Bunun canlı örneğini, bir sabah okulun bitişiğindeki kasap Moss'un kızı Ediht Moss'un yanında duran Shani'de gördüm. Edith, babasının kestiği hayvanların kanını sıcak sıcak içtiğini söyleyen, kırmızı yanaklı, düz siyah saçlı, tombul bir kızdı. Shani onun yanında, kuzgunun yanındaki bir kumru gibi kalıyordu. Öylesine ufak tefek, öylesine zayıf ve solgun benizliydi.

Shani'nin babası maden işletmesinin bürosunda çalışıyordu, ama o da greve katılmıştı. Shani bir yemek saatinde dikiş dikmek için sınıfta kaldı. Sefertasını alıp dışarıya çıktım, ama yağmur yağıyordu. Bu yüzden döndüm ve paltolarımızı astığımız odada oturdum. O sırada sınıfın penceresinden Shani'nin bakmakta olduğunu gördüm. Pencerenin yanına gidip camı tıklattım ve ona gülümsedim, ama o gülümseyeceğine ağlamak istiyormuş gibi baktı, sonra da kendisini görmememem için pencerinin önünden çekildi.

Su içmek bahanesiyle dışarıya çıktı, ama kendisine baktığımı görünce yanıma geldi.

«Su içecektim,» dedi.

Ekmeğimle peynirimi yemeye hazırlanırken, «İyi,» dedim. «Gidip getireyim mi?»

«Hayır, hayır,» dedi ama yerinden de kımıldamadı.

Eğer karnınız açsa, birinin de bir şeyler yediğini görüyorsanız, sizin de buna bir diş atmak isteyeceğiniz bir gerçektir. Ağzınız sulanır ve birtakım sesler çıkararak yutkunursunuz. İşte Shani'ye bakarken onda bu sesleri duydum ve gözlerinin de sefartasımda olduğunu gördüm.

«Niçin eve yemek yemeye gitmedin bugün?» diye sordum.

Sanki saçlarını düzeltecekmiş gibi elini başına götürerek, «Oh,» dedi, «bir yemek için bunca yolu tepmeye değmiyor.»

«Bundan bir lokma yer misin?» diye sordum.

«Yani senin yemeğinden mi?» dedi. «Yok, olmaz. Sen benden daha uzak yoldan geliyorsun.»

«Önemli değil,» dedim. «Bol bol yiyecek var burada. Yemene bak, kız.»

Sefertasından ekmekle peyniri, peksimeti, sapsarı çiftlik peynirini ve bizim bahçenin teresiyle yeşil salatasını çıkardım.

Elleri arkasında, bunlara bakıp bir kere daha yutkundu.

«Haydi kız,» dedim. «Amma da ağırdan alıyorsun.»

Hepsinden birer parça aldı ve bunları küçük kuş lokmaları gibi birbiri ardınca, avurtları şişene kadar ağzına doldurdu. Gözleri yaşarmıştı. Çiğnerken de hıçkırmaya başladı. Karşınızdakinin aç olduğunu görür, o da bunu size belli ederse, boğazınız kurur ve yemeğinizi içinize sindirerek yiyemezsiniz. O gün öğle yemeğimi Shani ile paylaştım. Aynı günün öğleden sonrası, tarih dersinde, Shani oturmakta olduğu sıradan devrildi. Bay Jonas onu kucağına alıp sınıftan çıkardı ve yanına bir kız çocuğunu katarak evine yolladı.

Eve gidince bunu anneme anlattım. Annem bir şey söylemedi; ağzında dilini şaklattı, o kadar. Üstüne bir yorgunluk çökmüş gibiydi. Köyde aynı durumda pek çok kimseler

vardı. Ertesi gün sıkı sıkıya sarılmış sefertasım ve paltomun düğmesine astığım kahverengi kâğıda sarılmış bir paketle okula gittim. Annem bana tek bir kelime söylememiş, yalnız, hafifçe gülümsemişti.

Böylece, her gün Shani ile birlikte oturup, gözlerimde annemin gülümsemesini canlandırarak, öğlen yemeğimizi yedik. Onun ne annesini, ne babasını görmüş, ne de evlerine gitmiştim. Davet etmeme rağmen, Shani de bizim Vadi'ye hiç gelmedi, çünkü arabalarını satmışlardı. Yol ise onun yürüyemeyeceği kadar uzundu. Birlikte yemek yemeye başladığımızdan birkaç hafta sonra Shani okula gelmez oldu. Babasının iş aramak için kuzeye, Middlesbrough'a gittiğini duyduk.

Shani'yi o maviler içinde, sarı kurdeleli etekliği, saçlarının tepesindeki küçük fiyongası ve yandan bakınca, eski Yunan paraları üstündeki kraliçeleri andıran solgun yüzüyle her zaman hatırlayacağım.

Temmuz, ağustos, eylül.

Ekim.

Tepe'den aşağıya kadar ve bütün köy boyunca uzayıp giden duvarlarda, işsiz güçsüz bekleşen işçilerin, omuzlarını dayaya dayaya meydana getirdikleri yağlı, eğri büğrü, ama omuz hizasını hiç aşmayan kara bir çizgi belirmişti. Bazı kadınlar birer kova sıcak su alıp bunu temizlemişler, ama çok geçmeden aynı iz, bir daha kaybolmamak üzere tekrar orada kendini göstermişti.

Birahaneler, çiftçilerin pazar yerine mallarını satmak için geldikleri haftanın yalnız iki günü açık bulunuyorlardı. Üç dükkân bir süre veresiye verdikten sonra onlar da kepenklerini çektiler. Yardımlaşma dernekleri ellerinde ne varsa hepsini dağıttılar, ama çok geçmeden bu üç beş şilinin de arkası kesildi. Ianto ve Davy gibi Sendikaya bağlı olanlar haftalarca oradan yararlandılar, ne var ki, bunun da bir sonu geldi.

Para kazanan oğulları, bir kenarda birikmiş birkaç kuruşları bulunan ve evleri kendilerinin olan annem gibi kadın-

lar, yeni evlilerin bebeklerine ya da sadece babaları çalışan çok çocuklu kadınlara dağıtmak için her hafta aralarında para ve yiyecek topladılar. Ama haftalar ve aylar geçtikçe bu kadınların çoğu yardımda bulunamaz bir hale gelip, kendileri yardıma muhtaç bir duruma düştüler.

Bay Gruffydd birçok kez Kasaba'ya indi ve her seferinde de aşağıdaki kulübelerde yaşayan insanlara getirdiği yiyecek, para ve giyim eşyasıyla döndü. Ama Tepe halkı bunların hiçbirinden yararlanma yoluna gitmedi. Bay Gruffydd zayıflamıştı. Elbiseleri üzerinden kaçıyordu. Eğer dostları onu yemeye alıkoymasalar, onun açlıktan öleceğini söylüyordu annem. Bay Gruffydd geçimini kiliseden aldığı ödenekle sağlardı, ama oradaki bütün para da bir lokma yiyeceği bulunmayan insanlara harcanmıştı.

O, işsiz güçsüz adımlardan bir koro oluşturdu ve Ivor'u kendine yardımcı olarak seçti. Bütün vadileri dolaşıp, ilahiler söyleyerek yardım topladılar. Çok geçmeden, dağın ötesindeki başka vadilerden de yığın yığın erkekler gelerek onlara katıldılar.

Bir gece, binlerce sesten oluşan bir koronun karanlıkta yükselen sesini işittim ve Tanrının sesini duyuyorum sandım.

Sonra küçük çocuklar birer birer ölmeye başladılar.

Dağın öbür yamacındaki mezarlığa doğru ilerleyen cenaze alayları önceleri kalabalık oluyor, bazen günde iki, bazen de üç kez bunlara rastlanıyordu. Sonraları bu kalabalık azalmaya, okunan ilahiler de seyrelmeye başladı; artık kimsede kuvvet kalmamıştı.

Temmuz, ağustos, eylül, ekim.

Kasım.

Havalar soğumaya başladı ve ilk haftanın içinde kar bütün ağırlığıyla bastırdı. Herkes odun yakıyordu. Bazıları biraz kömür alabilmek için madene gittiler. Bekçiler onların önlerini kesmek istediler, ama hiçbiri buna aldırış etmeyerek taşıyabilecekleri kadar kömürü yüklenip döndüler. Ertesi sabah arabayla bir polis geldi ve madenci fenerlerinin durduğu odaya yerleşti. Yakalanan iki adam dağın öbür yanına

gönderildi ve altı ay hapis cezasına çarptırıldı. Bunun üzerine, kömür almaya parası olmayanlar dağa çıkıp odun kesmeye başladılar. Ancak başka vadilerin insanları da aynı yolu tutmuş oldukları için kısa zamanda ağaçlardan başka odun diye bir şey kalmadı dağda. Ama bu ağaçlar da ıslak ve yeşildi. Onları yangından başka bir şey yakamazdı.

Her geçen gün, ölen çocukların sayısı artıyor, buna kadınlarla erkeklerinki de ekleniyordu. Clydach artık tabut yapmaz olmuştu. Bu iş sadece bir kefenle görülüyordu.

İki, üç, hatta dört aile bir evde toplanıp yemek yiyor ve hep bir arada ısınıyorlardı. Soğuktan korunmak için pencerelere tahtalar çakılmıştı. Ayaklanmak isteyen ve madene inip polisi öldürmeye kalkışan adamları Bay Gruffydd bile önlemekte güçlük çekiyordu.

Üçüncü haftanın bir sabahı postacı Ellis bizim evin önünde Mari'yi durdurup babama bir mektup verdi.

Annem, «İçeri buyur, Ellis,» dedi. «Kahvaltı hazır.»

Soğuktan burnu moraran Ellis, «Yok, yok, Bayan Morgan, yavrum,» dedi. «Eve gidince yerim.»

Annem, «Ya girer kahvaltını edersin, ya da bir daha bu eve ayağını basmazsın,» dedi.

Ellis, «Peki öyleyse, Bayan Morgan,» dedi ve kasketini çıkarıp yanıma oturdu. «Kusura bakmayın ama, ne çay ne de et isterim.»

Annem, Ellis'in üzerine çullanmaya hazırmış gibi, «Çayı içeceksin, etle patatesi de yiyeceksin,» dedi. «Çok rica ederim, önüne konanları yememezlik etme.»

Ellis süklüm püklüm, gözlerini kaldırıp anneme, sonra iki yanına bakarak, «Peki, Bayan Morgan,» dedi.

Annem, «Eğer gün gelir de bu evden doğru dürüst bir şey yemeden çıkarsan,» dedi, «o zaman bil ki ben öbür dünyayı boylamışımdır.»

Babam, «Beth» dedi ve mektubu Ianto'ya uzattı. «Oğlanlarla benim bugün Londra'ya inmemiz gerekiyor.»

Annem gözlerini hemen babama çevirdi. Çatalı patetes-te, ayağı da dayalı durduğu ocağın siperinde kalakaldı.

«Neden?» dedi.

«İşverenler çağırıyor da ondan,» diyen babamın yüzüne haftalardan beri görmüş olduğumdan daha canlı bir renk geldi.

Davy sıcak suyu yudumlayarak, «Onlara boyun eğmek zorunda kalacağız,» dedi.

Babam, «En düşük ücreti verebileceklerini söylüyorlar,» dedi. «Herhalde bu da hiç yoktan iyidir.»

Ianto hâlâ mektuba bakarak, «Kabak yine bizlerin başına patlıyor,» dedi.

Babam yumruğunu masaya kaldırıp, sofradaki tabaklarla fincanları zıplatarak masaya vurdu.

Gözleri alev alev ışıldayarak, «Zararı yok,» dedi. «Patlarsa patlasın. Tanrı izin verirse, akşama kalmaz, şu yavruların küçücük midelerine bir lokma ekmeğin girdiğini görürüm.»

Annem, «Aferin Gwilym,» dedi. «Angharad, çabuk Bay Gruffydd'e git ve kendisini kahvaltıya çağır.»

Angharad, «Ah, anneciğim,» diyerek oturduğu tabureden fırladı ve uçarcasına evden çıktı.

O sabah gerçekten çok güzel bir kahvaltı ettik.

Kalın dilimler halinde kesilmiş domuz pastırması, patates, tereyağlı kızarmış ekmek, böğürtlen reçeli, çay, hem de şekerli ve sütlü; hepsi sofradaydı. Uzun süre özlemini çektikten sonra şöyle ağız tadıyla yenen bir yemek doğrusu bambaşka oluyor.

Babam, tabağına aldığı en azından iki kişiyi doyurabilecek kahvaltıyı atıştırırken, «Beth, yavrum, bütün bunları nerede sakladın sen?» dedi. Onu seyretmek başlı başına bir zevkti.

«Sen kafanı kendi işlerine yor, benimkine karışma,» diyen annemin yüzüne bir kırmızılık, bir güzellik yayıldı. «Bunca yıl saçlarımı değirmende mi ağarttığımı sanıyordun?»

Babam, «Beth, benim biricik sevgilim,» dedi, «sen ne yaman kadınmışsın.»

Annem hem ağlayarak, hem de gülerek, «Haydi artık git buradan,» dedi. «Yoksa kafana bir tane indiririm, o zaman yaman mıyım, değil miyim daha iyi anlarsın.»

Ellis'in bir mektup getirmiş olduğunu anlayan komşular bizim evin önünde toplanıyorlardı. Sonra da bağırmaya başladılar. Çok geçmeden bu sesler her tarafa yayıldı ve evlerinden koşarak çıkan halk caddeyi doldurdu.

Babam, «Ellis, bizi istasyona kadar götürebilir misin?» dedi.

Ellis, «Eğer ben ihtiyar Mari'nin sırtında arabayı sürersem, o zaman götürebilirim, Bay Morgan,» dedi.

Annem teneke kutunun durduğu yere gitti. Kutudan çıkardığı paraları hepsine ayrı ayrı sayarak dağıttı ve onları bir bir öptü. Sonra babamla ağabeylerim dışarıya çıktılar. Orada toplanmış olanlar, babamı ve ağabeylerimi yabanlık elbiseleriyle görünce onların işle ilgili bir yolculuğa çıktıklarını, özellikle babamın yüzündeki ifadeden de iyi bir haberle döneceklerini anladılar.

Bu yüzden, onları yaşlı gözlerle alkışladılar. Ellis kırbacını Mari'ye indirdiği ve Tepe'den aşağıdaki köye doğru yola koyuldukları sırada babam ağlıyordu. Oradakilerin hepsi arabanın arkasından, köyün dışına kadar bütün o yol boyunca koştular ve onları uğurladılar.

O gün okula gitmedim. Ama yapılacak pek çok iş vardı. Ivor'la birlikte oturup mektubun kopyalarını çıkardık ve bunları başka maden ocaklarındaki kantar şefleri kendi işçilerine okusunlar diye dağın öbür yanına götürerek dağıttık, kendilerinden de iki akşam sonra dönecek olan babamı karşılamalarını rica ettik.

Aynı günün akşamüzeri saat beş sularında grevin kaldırıldığını bildiren, kurşunkalemle yazılmış üç beş kelimelik bir telgraf geldi. Bu telgrafın ulaştırdığı haber koca koca harflerde duvara yazılmış olsaydı, yine de bu kâğıt parçası kadar halkı çılgına döndüremezdi.

Bütün erkekler caddede bir aşağı bir yukarı koşuyor, önlerine rastgele çıkanla dans ediyor, kadınlar pencerelerden bakıyor ve gelip geçenlere el sallıyor, çocuklar da neşe içinde oynuyorlardı.

Yedi sıralarında, havanın kararduğı bir saatte, dağ yolundan doğru gelen büyük bir araba caddenin ortasında durdu. Hava soğuk olduğu ve kar yağdığı için herkes evlerine çekilmişti.

Sürücü bağırmaya başlayınca yine hepsi teker teker ortaya çıktılar, ama sürücü getirdiği erzak sepetlerini ortaya koyunca da kendilerini paralarcasına koştular. Adamcağız, içlerinden birkaçına, bu insanları bir sıraya sokmalarını rica etti, yoksa kendisinin ayaklar altında ezilip gideceğini söyledi.

Kimi, bir Londra gazetesinin okurlarından istediği, kimi de, tekrar köy halkı ile barışmaya çalışan ihtiyar Evans'ın yolladığı hediyeler olduğunu söylüyordu bunların. Başkaları da, yapılan bu yardımı yine Bay Gruffydd'e mal ediyorlardı. Ne var ki, Bay Gruffydd'in hiçbir şeyden haberi bile yoktu. Ancak ertesi akşam babamla ağabeylerim döndükleri zaman bunları kimin gönderdiğini öğrenebildik.

Onları karşılamak için büyük bir tören düzenlendi.

Trenle döndüler ve istasyondan eve kadar da Thomas'ın arabasıyla geldiler. O gece, adamlar ellerinde büyük meşalelerle kar kış demeyip dağa tırmandılar. Orada öyle bir soğukla karşılaştılar ki, mızıka takımının bütün pirinçten çalgıları dondu ve yamaçtan doğru Thomas'ın atları görününce, onları bando çalacakları yerde şarkı söyleyerek karşılamak zorunda kaldılar. Sonra arabadan atları çözüp, onların her birinin yerine birer çift olmak üzere maden ocağının midillilerini koştular. Rengârenk elbiseler giymiş olan işçiler ellerindeki meşaleleri ateşleyerek, arabanın önünde ve arkasında sıralanıp evin yolunu tuttular.

Dağın eteklerinden doğru bu küçük ışıkların sallana sallana ilerlediklerini görmek ve adamların gitgide yaklaşan

seslerini işitmek insana büyük bir zevk veriyordu. Yüzlerce insanın katıldığı bu alayı, onlardan daha kalabalık bir grup karşılamaya koşuyordu. Yüzlerce kadından oluşan bir topluluk da onları köyde bekliyordu. Kalabalık öylesine büyük, çıkan sesler öylesine yüksekti ki, zavallı babamın konuşmasına bir türlü fırsat olmuyordu. Zaten yorgunluktan bitkin bir durumdaydı, ama ömründe bundan daha mutlu bir an yaşamamıştı.

«İşbaşı yapacağız çocuklar,» diye bağırdı. Kalabalıktan, insanın kulaklarının zarını patlatan neşe çığlıkları yükseldi. «Daha az ücret alacağız, ama bunun en düşük sınırını belirledik. Anlaşma imzalandı ve bu da yasallaşacaktır. İşbaşı yapıyoruz.»

İşçiler, «Ne zaman?» diye bağırıyorlardı. «Ne zaman, ne zaman?»

Babam, «Yarın,» diye bağırarak karşılık verdi onlara.

Hepsi birden, «Yarın,» diye bağırdılar. Caddeyi dolduran insanların hep birlikte kol kola girmeleri için bando çalmaya başladı. Üç Çün, biralarını som damlasına kadar elden çıkardı. Sonra da danslar aldı yürüdü. Davy Pryse, hiç durmadan o koca fanfarını çaldı, çaldı. Ağzının çevresinde manda gözü iriliğinde, onun canını acıttığını belli eden kırmızı bir halka belirdi. Nefesinden çıkan buğu şapkasının kenarlarında ve parmaksız eldivenleriyle kürklü manşonunun üzerinde bir buz tabakası halinde donup kaldı.

Havanın soğuk oluşu, yavaş yavaş sönmeye yüz tutan meşalelerin yerine yenilerinin bulunmayışı, yiyecek ve içecek bir şeyin kalmayışı herkesi eve dönmek zorunda bıraktı.

Babam evden içeriye adımını atınca, annemle birlikte diz çökerek, «Ulu Tanrım,» dedi, «bütün olup bitenler, verdiğin iyilikler ve bizlere bugün gösterdiğin doğru yol için sana şükrederim. Dün olduğu gibi bugün de sana şükrediyorum; yarın da bütün kalbimle şükredeceğim. Oğlun İsa adına.»

Hepimiz, «Amin,» dedik.

Annem, «Gwilym,» dedi. «Doğru yatağına.»

Babam, «Önce biraz bir şeyler yesem olmaz mı?» dedi. «Açlıktan ölüyoruz yahu.»

Annem sanki çok uzaktan sesleniyormuş gibi, «Elini yüzünü yıkayıp yatağına gir,» dedi. «Sen hep açlıktan ölmüşsündür bu evde. Uzun bir yoldan geldiğini biliyorum, ama ne yazık ki, evde sana göre bir şey yok.»

Babam alttan alıp, annemin iyi tarafını bulmaya çalışarak, «Öyle demek istemedim, Beth,» dedi, «lafın gelişi söyleyiverdim, kız.»

Annem yine de soğuk bir sesle, «Senin burnun yok mu?» diye sordu ona.

Babam burnunun ucunu başparmağı ve işaretparmağı ile tutarak, «Eğer dağın soğuğu onu düşürmediyse vardır,» dedi.

Biz gülerken annem de ona baktı. Babam eve gelsin de annem onun her isteğini yerine getirmesin, onun rahatını sağlamasın, işte bu olacak bir iş değildi. Annem bu sözlerle ne kadar kırıldığını belli etmek için babama asık bir suratla ve donuk gözlerle bakıyordu. Ama babam işi şakaya dökünce annemin yüzü hemen değişiverdi. Nitekim gözlerinin içi gülmeye başlamıştı bile. Sonra ellerini yüzüne götürdü.

«Ah, Gwil, yavrum,» dedi, «çok yorgun görünüyorsun. Yıkan, sonra da yatağına gir. Isındığın zaman, ne varsa getiririm, orada yersin.»

Babam kolunu annemin boynuna dolamaya çalışırken, «Neler var bakalım?» diye sordu. Ama annem hâlâ küskünmüş gibi davranarak onu hafifçe itti.

Sabırsızlanarak, «Sıcak su var, delikanlı,» dedi.

Babam, «Yıkanacağım, desene,» dedi. «Hem de sabunla. Görüp göreceğimin hepsi bu mu? Sadece sıcak su mu?»

Annem, artık sabrı tükenerek, «Kokla oğlum, kokla,» dedi.

Babam koku alabilmek için burnunu çekti, ama pek bir şey anlayamadı.

«Eğer kokusunu aldığım şeyse,» dedi, «kabı kacağı kirletmeye değmez.»

Annem, «Hay Allah,» dedi ve onu omuzlarından yakaladığı gibi potinlerinin bağını çözmesi için sandalyesine oturttu. «İçeceğin sıcak suyun içinde çiftlikten gelme koca bir tavuk, biraz sığırla kuzu eti, birtakım da ıvır zıvır var işte. Anladın mı şimdi?»

Babam, «Beth,» dedi, «seninle evlendiğim için ömrümün sonuna kadar Tanrıya şükredeceğim. Bahse girerim ki, bu söylediğin konyaklı çorbadır. Bırak da ben yatağıma gideyim.»

Annem, «Onu delikli taşa boca etmeyi iyice aklıma koymuştum hani,» dedi.

Babam, «Sen yukarıya bir kaşıkla birlikte o dökeceğin şeyden bir çanak dolusu getir de onu doya doya mideme boşaltayım,» dedi. «Yatak sıcak mı bari?»

Annem kızgınmış gibi görünmeye çalışarak ayağını hızla yere vurdu.

«Sıcak mıcak değil,» diye bağırdı. «Bütün gece Bronwen, Angharad ve ben elimizde buz kalıplarıyla bir aşağı bir yukarı mekik dokuyarak yatağın içinde eriyenlerin yerine yenilerini koyduk. Haydi bakalım, şimdi.»

Babam bize göz kırpıp, «Aferin,» dedi. «Yatağın içinde koca bir buz kalıbının bulunmasına bayılırım, doğrusu.»

Annem, «Şıışt,» dedi ve bize doğru döndü. «Bir de durmuş sirkteki maymunlar gibi sırıtıyorsunuz. Elinizi yüzünüzü yıkadınız mı bakayım?»

«Evet, anne,» dedik.

«Öyleyse sofraya gelin,» dedi. «Ne sizden ne de babanızdan başka saçmalık istemiyorum. Gwilym?»

Babam, ışıl ışıl parlayan gözleriyle annemin yüzüne bakarak, «Evet, canımın içi,» dedi.

Annem, «Haydi, yatağa,» dedi.

Babam, «Peki, Beth,» diyerek kapıya doğru yürüdü ve sonra arkasına döndü. Küçük bir oğlan çocuğunun çıkartabileceği bir sesle, «Buz kalıbı gelecek mi, Bayan Morgan?» dedi.

Annem ocağın küreğini kaptığı gibi babamı önüne kattı ve ikisi birlikte uçarcasına yukarıya çıktılar. Bizler de gülmekten kırıldık.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Ertesi sabah erkekler işe gitmeden önce evden çıktım. Karlı havalarda okula gitmek daha uzun sürüyordu. Ayrıca, iki gün de devarn etmemiştim okula. Bu yüzden orada erken bulunmam gerekiyordu.

Dağın tepesinden bakınca, aşağıdaki geniş Vadi, bembeyaz örtüsüyle çok güzel görünüyordu. Öyle temiz, öyle pürüzsüz ve öyle gevrekti ki bu kardan meydana gelen örtü, bütün yol boyunca onun üzerinde kalan ayak izlerim küçük gölgeler gibi arkamda diziliyordu. Cüruf yığını bile karla kaplıydı. Yalnız aşağıdaki asansörün çarkı ile maden ocağının ağzı bu beyazlığın ortasında kapkara duruyordu. Üzerinden karın kaymış olduğu birkaç damın dışında, bütün köy bir kar tabakasıyla örtülüydü. Ellis'le Mari'nin bıraktıkları izleri cadde boyunca görebiliyordum. Irmak donmuş, karların arasından ortaya çıkan buzlarla yer yer kurşuni bir renk almıştı. Ama nedendir bilmem, kuşlar yine de ırmağın çevresinde dört dönüp duruyorlardı.

Okul soğuk mu soğuktu. İçerde de dışarda da paltolarımızı üzerimizden çıkarmadık. Ama yine de üşüyor, kalemlerimizi tutabilecek kadar parmaklarımızı ısıtmak için dakikalarca el çırpmak zorunda kalıyorduk.

Öğleden sonra Bay Motshill beni çağırttı. Kendisini çalışma odasında, paltosunu giymiş olarak, küçük bir ateşin karşısında buldum.

Nezleli bir sesle, «Morgan,» dedi. «Ev ödevlerine şöyle bir göz gezdirip, bunları okul defterlerinle karşılaştırdım. İkisi arasında öyle bir fark var ki, beni şaşırttığını söyleyebileceğim bu noktaya hafifçe değinmek isterim. Niçin bu böyle oluyor?»

Gözlerinde iyilik okunuyordu Bay Motshill'in. Burnu kıpkırmızıydı. Hatta yanaklarına dümdüz yapışmış olan favorileri bile nezleye tutulmuşa benziyordu.

Yumuşak ve iyilik dolu bir sesle, «Bana cevap ver, Morgan,» dedi. «Okul defterine bakınca bir salak, daha da kötüsü, tembel bir salak olduğun kanısına varılıyor. Ağabeylerinden üçünün okudukları okullarda parlak dereceler aldıklarını öğrendim. Senin zorun nedir? Daha doğrusu, bu iki türlü tutumunun neden ileri geldiğini mi sorsam? Çünkü ev ödevlerin sanki bambaşka bir öğrencininmiş gibi. Niçin?»

Yaşamınızda bazen, cevabını pekâlâ verebileceğiniz bir soruyla karşılaşırsınız, ama taşı gediğine koyacak kelimeleri de bir türlü bulamazsınız. Söyleyecekleriniz size o kadar ruhsuz, o kadar budalaca gelir ki, utancınızdan bunları söyleyemezsiniz.

Bay Motshill, sesindeki ve sözündeki iyimserlik havasını bozmadan, sabrını tüketmemeye çalışarak, «Ben sana bir üniversite bursu sağlayacağımı umuyordum, Morgan,» dedi. «Senin adını altın harflerle holdeki özel bir levhanın üstünde görmeyi her şeyden çok istiyorum. O zaman okul arkadaşlarının ne kadar gurur duyacaklarını, senin de ilerde burs kazanacak öğrencilere nasıl bir örnek olacağını düşün bir kere. Aynı zamanda babanı ve anneni de düşün. Onların da sevineceklerinden eminim.»

Benimsediğim bu sözleri duymuş olmanın sevinci içinde, «Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill elini omuzuma koyarak, «Öyleyse konuşmamıza bu noktadan başlayalım,» dedi. «Niçin okul çalışmaların ev ödevlerinle ölçüştürülemeyecek kadar kötü? Yoksa burada mutlu değil misin?»

«Beni Bay Tyser'ın okutmasını isterdim, efendim,» dedim.

Bay Motshill, «Ya?» dedi gülümseyerek, ama yine de bu bir gülümsemeye benzemedi; sadece gözlüğünün ardındaki gözleri küçüldü, o kadar. «Bu aklıma gelmiyor değildi.

Korktuğuma uğradım. Teşekkür ederim, Morgan. Siz Galliler tuhaf insanlarsınız. Haydi artık sınıfına dön, lütfen.»

«Peki, efendim,» dedim.

Kapıya yaklaştığım sırada, Bay Motshill, «Şunu unutma ki, Morgan,» dedi, «yükselmeyi başaran insanlar, söyleyecek sözleri olan ve bunları zamanında ve yerinde söylemekten çekinmeyen insanlardır. Baskı altında susanlar, kişiliklerini yitirmiş birer korkaktırlar. Ne demek istediğimi anlıyorsun, değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill, «Bunu aklından çıkarma,» dedi.

Sınıfa, ne Bay Jonas'ı ne de bir başkasını umursamadan, Bay Mothsill'in öğütlerini tutmak için elimden geldiği kadar çalışmaya karar vermiş olarak döndüm. Dişlerimi sımsıkı birbirine kenetleyip doğruca sırama gittim. Defterime bir göz attım ve onların düzensizliğini, üzerlerindeki lekeleri, saçma sapan yazılarımı, bir sürü karalamaları görerek, içime bir acının çöktüğünü duydum. Hele geometri defterimin elle tutulur tarafı yoktu; değil insan, bir hayvan için bile bir yüzkarasıydı bu.

Tepemde bir bela yelinin estiğini sezer gibi olmama rağmen, yine de başımı kaldırmadan defterlerime bakmaya devam ettim. Gerçi aklım onlarda değildi, bambaşka bir yerdeydi. Bay Jonas konuşmasını kesti. Sınıfın önünde, kürsünün başında durmuyordu. Tam arkamda sırıtmakta olduğunu sezdim. Omuzumdan doğru, defterimi almak için elini uzattı. Sayfaları çevirmeye başlayınca kendi kendine güldüğünü işittim.

«Kalk bakalım sıradan, Morgan efendi,» dedi. «Çocuklar, size bir emekli profesörü tanıtmakla kıvanç duyacağım.»

«Yerimde oturacağım,» dedim.

Bay Jonas kulağımdan tutup beni ayağa kaldırdı.

Başını benden yana çeviren Ceinwen'in gözlerinden hayvansal bakışların saçıldığını gördüm. Ağzı büzüldü, elle-

ri entarisinin önünü koparır gibi kavradı. Başını sallayarak onunla dövüşmemi işaret etti bana.

Zaten ben bunu çoktan aklıma koymuştum. Onun ellerini bana değdirmiş olması çileden çıkmama yetti. İkimiz birlikte ön sıraların ordaki boşluğa doğru gidene kadar bekledim. Yalnız orası dövüşmek için elverişli bir yerdi. Onun eli kulağımda olmak üzere ilerlerken, ben de onu bir yandan iteliyordum. Sıraların önündeki açıklığa varır varmaz onun karnına doğru bir tane sallayıp, boş böğrüne yapıştırdığım yumruğumu saatinin kösteğinde paraladım.

Bay Jonas bütün okulu sarsan bir gürültüyle yere yığıldı. Kara tahta devrildi, tebeşir tozları havada uçuştu. Kızlar yine çığlıklar atmaya başladılar.

Ceinwen, «Kaç be çocuk, kaç,» diye bağırıyordu.

Ama o sırada Bay Jonas, parmaklarını bana doğru uzatarak ayağa kalkmaya çalışıyordu. Karşımda dikilene kadar bekledim. Gözünüz kana susadığı zaman kapıldığınız bir duygu vardır ya, işte o duyguyu şimdi bütün gücüyle benliğimde duyuyordum. Dağın tepesinde Dai ve Cyfartha ile akıntıya kürek çekmiştim bunca zamandan beri.

Çeneye yerleştirilen bir sol yumruğun, nefret ettiğiniz bir et yığınına taş gibi oturmasından ve kin beslenen gözlerde şaşkınlıkla dolu bir acının belirtilerini görmekten duyacağınız zevki tattım o anda. Arkasından, boş böğrüne indirdiğim bir sağ, sonra da kafasına patlattığım bir sol ve sağla tam herifi yere sererken Bay Motshill kapıda beliriverdi. Ne tuhaftır, bir dakika önce dövüşmek isteğiyle kanınız beyninize çıkar, uğradığınız haksızlığa karşı yaptığınızın doğruluğuna inanırsınız, sonra da pişmanlık ve utanç duyarak yerin dibine batmak istersiniz.

İşte Bay Motshill sınıfa girip de gözlerini bana diktiği sırada böyle bir hava içindeydim.

Boğum boğum çıkan iğneleyici bir sesle, «Morgan,» dedi, «şapkanla defterlerini al ve hemen evine git. Bu hafta okula gelme. Önümüzdeki pazartesi seni tekrar görürüm. Bay Jonas, siz de lütfen benim odama.»

Ceinwen ellerini kavuşturup, kahkahalarla gülerken sınıftan ayrıldım.

Eve nasıl gidecektim ve anneme bir öğretmeni dövdüğüm için okuldan gönderildiğimi nasıl söyleyecektim? İşte bu bir sorundu benim için. Düşündükçe de kabahatim daha çok gözümde büyüdü. Kar yığınlarının arasından koşa koşa, sanki vicdanım biraz rahatlayacakmış gibi, daha uzun süren ve daha zorlukla aşılan dağın en çetin yolunu tuttum, ama eve yaklaştıkça, içimde belireceğini umduğum bir rahatlığın yerine besbeter bir sıkıntının ağırlığını duydum.

Önce Bron'lara uğradım. Kendisi yukarı katta işleriyle uğraşıyordu. Aşağıya seslendiği halde hiç cevap vermeden çıkıp gittim. Annemin beni dışarda görmesinden korkarak, kitaplarımı arka pencereden içeri fırlatıp koşa koşa Bay Gruffydd'e indim. İhtiyar Bayan Rowlans kızıyla birlikte oturmaya karar verdiği için Bay Gruffydd oradan taşınıyordu. Artık kilisenin yanındaki küçük evde oturacaktı. Bu, geniş pencereli, küçük, sevimli bir evdi. Kapının iki yanında ufak sütunlar, üstünde de istiridye kabuğuna benzeyen bir saçak vardı.

Koridorun karanlığına açılan ön kapıdan içeri girip, sandıkların, kalasların, yağlıboya kutularının arasından el yordamıyla ilerleyerek Bay Gruffydd'in çalışma odasının kapısına geldim ve orada durdum. Dışarının soğuğuna, camların buz tutmuş olmasına rağmen, Bay Gruffydd ceketsiz ve ter içindeydi. Yanında birtakım yeşilliklerin bulunduğu et ve ekmekle dolu bizim evden gelme tabaklarla yine bizim evin çaydanlığı masanın üzerindeydi. Bunun yanıbaşındaki yüksekçe bir konsolun önünde de Angharad duruyordu. Yüzü konsola dönüktü. Kollarını bunun üst raflarından birine dayamış, başını da kollarına yaslamıştı. Saçları pelerininin omuzlarına kadar sarkıyordu. Yan gözle de Bay Gruffydd'e bakıyordu. Bay Gruffydd ise, gürültüyle bir sandığı çivilemekte olduğu için geldiğimi duymadı. Bir şey dememe kalmadan Angharad'a bakarak, terini silmek için mendilini çıkardı.

«Bu konuyu düşünüp taşındım,» dedi, «ama yine de doğru bulmuyorum.»

Angharad kızmadan, sadece sabırsızlanarak, «Hiç de öyle değil,» dedi. «Iestyn'a bağlı değilim ki. Onu sadece bir arkadaş olarak görüyorum.»

Bay Gruffydd, «Ama aylardan beri bir sözlü gibi konuşuyorsunuz,» dedi. «Annen, sizlerin bütün ömrünüzü bolluk içinde geçireceğinizi düşündükçe ne kadar mutluluk duyduğunu söyleyip duruyor.»

«Benim bolluk içinde yaşamakta gözüm yok,» diyen Angharad bunu söylerken anneme o kadar benzedi ki, gülmemek için kendimi zor tuttum. «İnsanların bolluktan daha çok önem verdikleri şeyler de vardır.»

Bay Gruffydd yorgunlukla, «Yine de seni düşünerek bu işi doğru görmüyorum,» dedi.

Angharad, «Siz beni düşüneceğinize, biraz da kendinizi düşünün,» dedi. «Eğer Iestyn'ı isteseydim ona varırdım. Ben sizi istiyorum.»

Bay Gruffydd, «Angharad,» dedi, «sende hiç utanma yok.»

Angharad, «Öyle olsun,» dedi. «Ama yalnız şeytan gerçek karşısında utanır.»

Bay Gruffydd, «Hayır,» dedi, «bunun da doğruluğundan emin değilim.»

Angharad durduğu yerden doğrulup tabakları toplarken, «Onun bunun söyleyeceği sözlerden korkuyorsunuz,» dedi. «İnsanların dilinden çekiniyorsunuz.»

Bay Gruffydd, «Hiç de öyle değil,» dedi. «Bütün ömrün boyunca yoksulluk çekmenden korkuyorum. Kazancım seninle benim ancak yaşamamıza yeter; fazlasını istersek, cömert insanların bağışlarına bel bağlamış oluruz. Saçlarına zamanından yirmi yıl önce ak düşmesini ister miyim sanıyorsun? Başkalarının eskileriyle mi çocuklarımızın büyüdüklerini görelim? Bir sürü döküntüyle, artık sahiplerinin işine yaramaz bir hale gelmiş eski püskü hediyelerle dolu

bir evde mi, bizi çoluk çocuk sahibi ettiği için Tanrıya şükredeceğiz? Hayır, Angharad. Ben bir erkeğim. Görevini uğruna böyle bir yaşam biçimine ancak kendim boyun eğebilirim. Ama bu sıkıntının etkilerini senin üzerinde görürsem, sanırım ki, katil olurum.»

Angharad çaresizlik içinde kaldığını belli etmek için kollarını hafifçe öne doğru uzattı, gözlerinin bütün güzelliğiyle baktı ve Bay Gruffydd'e yaklaşarak, «Niçin?» dedi.

Bay Gruffydd üzgün bir sesle, «Çünkü bu gerekli değildir de ondan,» dedi. «Ruh yoksulluğu nasıl bir erdem değilse, gerçek yoksulluk da bir erdem değildir. Yaşam güzeldir ve güzelliklerle doludur. Bundan yararlanmak herkesin hakkıdır.»

Angharad, «Peki ama, birtakım sıkıntıların etkilerini benim üzerimde gördüğünüz zaman niçin katil olabileceğinizi düşünüyorunuz?» diye sordu.

Bay Gruffydd ileriye doğru, Angharad'dan başka nereye olursa olsun, rasgele bakarak, «Çünkü,» dedi, «işte, sadece çünkü de ondan. Haydi, artık beni rahat bırak, işimle uğraşayım.»

Sırtını Angharad'a dönüp, bir kutuyu ipinden tuttu ve biraz ileriye çekti. Angharad kaşlarını çatarak gözlerini bir an kendi ellerinin üzerinde dolaştırdı. Başını umutsuzluk içinde sarstığını gördüm. Tabak çanağı sepete yerleştirmek için arkasına döndüğü sırada, parmaklarımın ucuna basa basa koridordan geçip Bron'lara gittim.

«Bron,» dedim, «ihtiyar Jonas'ı dövdüğüm için beni okuldan eve yolladılar.»

Bron, una bulanmış ellerini silerek, «Hızlı vurabildin mi bari?» dedi.

«Elbette,» dedim. «Öyle ki, kara tahta bile yere düştü.»

Bron yanıma sokularak, «Yalnız bir kerecik mi vurdun?» diye sordu.

«Topu topu beş kez,» dedim. «İki kez de yeri öptürdüm ona.»

Bron, «Öyleyse beş öpücük hak ettin,» dedi ve beni yakaladığı gibi, suratıma gelişigüzel, şapur şupur beş öpücük kondurdu. «Haydi şimdi git, annene de anlat.»

«Korkuyorum,» dedim.

Bron sesini yükselterek, «Korkuyor musun?» dedi. «Annem hayalinde o herifi ne kılıklara sokmadı ki... Bir soğanlı ve peynirli ızgarısını yapmadığı kaldı. Haydi durma git, sonra yine gelir, çilekli taze turtadan yersin.»

«Oldu,» dedim, «ama yine de korkuyorum.»

Arka kapıdan dışarı çıktım ve kaldırım taşlarının üzerindeki buzları tekmeleye tekmeleye, eve geç gitmek için elimden geldiği kadar oyalanarak yürüdüm. Korkuya kapıldığınız zaman, beyniniz bir süre çalışmaz olur. Bu arada ne yapacağınızı bilemezsiniz ve olmadık saçmalıklarla oyalanırsınız. Sonra cesaretinizi toplar ve korktuğunuz şeyin üstüne gidersiniz. Bizim evin arka kapısına varmam oldukça uzun sürdü. Orada durup potinlerimi temizlemem de bir o kadar zamanımı aldı. Başımı kaldırıp bakınca, arka pencereden gülümseyerek beni seyreden annemi gördüm.

Camın arkasından duyulur duyulmaz bir sesle, «Gelsene,» diye seslendikten sonra perdeyi kapattı.

İçeriye girdim ve olduğum yerde durdum. Eğer vicdanınız rahat değilse ve cezalandırılmayı umuyorsanız, sanki derdinizden kurtulmanıza bunun da yardımı dokunacakmış gibi, en rahatsız bir biçimde durursunuz. İnsanların sağduyuya aykırı davranışlarından bir başkası da budur.

Annem, «Yine ne oldu?» dedi.

Belli belirsiz bir sesle, «Okuldan beni eve gönderdiler, anne,» dedim.

Annem, «Bron anlattı,» dedi. «Ben de bu hafta içinde şu kitaplığı Bay Gruffydd'e götürecek birini arıyordum. Sen yaparsın bu işi.»

Başımın derde girip girmeyeceğinden iyice emin olmak için, «Ama Bay Jonas'ı yere serdim, anne,» dedim.

Annem parmağındaki yüksüğü yamadığı çorabın içinde duran yumurta biçimli taşın üstüne vurarak, «Güzel bir tekme de atabildin mi bari?» diye sordu.

«Hayır, anne,» dedim.

Annem, «Orada ben olacaktım,» dedi. «Kitaplık Bay Gruffydd'e gidecek.»

Kendimi öyle iyi hissediyordum ki, serçeparmağımın ucunda elli kitaplığı birden taşıyabilirdim.

Ama Bay Gruffydd'in bu konu üzerindeki fikirleri bambaşkaydı.

Olup bitenleri kendisine anlatınca, sakalının her bir kılı ayrı ayrı dikenlenerek, «Öğretmenine yumruk mu attın?» dedi. «Kendinden utan, Huw Morgan. Şimdiye kadar bundan daha utanç verici bir şey duymadım. Öğretmenini dövdün ha? Küçücük bir çocuk, kendisini okutmakla görevli koca bir adama el kaldırabiliyor demek?»

«Öfkeye kapıldım,» dedim.

Bay Gruffydd, insanı yerin dibine sokan hakaret dolu bir sesle, «Öfkeye kapılmış,» dedi. «Öfkeye kapıldın, öyle mi? Evet, öfke. Vah, vah. Demek biri damarımıza basacak, ya da bize haddimizi bildirmeye kalkacak olsa hemen öfkelenip ona vurmamız gerekecek, öyle mi? Sen hiç İsa'nın adım duymadın mı? O hiçbir zaman öfkeye kapıldı mı?»

«O da tefecilere öfkelenmişti,» dedim.

Bay Gruffydd, «Çünkü onlar kutsal bir yere saygısızlıkta bulunmuşlardı da ondan,» dedi. «Ama yasalara ya da kurallara karşı hiçbir zaman başkaldırmadı. Hatta onu öldürmeye kalkıştıkları zaman bile. Ama küçükbeyimiz öfkelenir ve öğretmenini yere serer. Evet. Acaba Morgan efendi Sokrates'in adını hiç duydu mu?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Öyleyse, bu büyük filozofun Kriton'la yasalar üzerine yaptığı konuşmayı lütfen oku,» dedi ve parmağıyla bir kitabı işaret etti. «Eflatun sana doğru yolu gösterecektir.»

Eflatun'un kitabını alarak Bay Gruffydd'in okumamı söylediği bölümü buldum.

Bay Gruffydd, «Bu iki bin yıldan fazla bir zaman önce yazılmıştır,» dedi. «Ne yazık ki, olumlu eğitim sistemimize rağmen, hâlâ genç bir kabadayının sersem yumruklarını, kendisini yetiştirmekle görevli birinin yüzüne vurduğunu görüyoruz. Haydi, çekil karşımdan. Senin sonun darağacında geleceğe benzer.»

Göğsümde bir yara açılmış gibi büyük bir acı duyarak, «Yaptığıma pişman oldum, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Pişman mı oldun?» dedi. «Ya, vah, vah! Demek küçükbeyimiz böyle bir zahmete katlanmak lütfunda bulunabiliyorlar? Ama önce kan dökerek o değerli öfkelerini gidermeleri, sonra da pişman olmaları gerekiyormuş ki öyle yaptılar. Bu işe girişmeden önce hiç düşündün mü? Hayır. Oysa, Sokrates bir insan, hem de Tanrının görünüşünde yaratılmış bir insandı; yüceliği de bundan ileri geliyor ya. O, devletin yasalarına karşı suç işlemektense, ya da yetkili kişilerin sözlerine karşı gelmek gibi bir şey yapmaktansa, kendi canına kıymayı daha uygun buldu. Morgan efendi bunu hiç düşündü mü? Haydi, çekil buradan, gözüm görmesin seni. Gölgemden bile utanıyorum.»

Bu küçücük evden sıvıştım ve tepeyi tırmanmaya koyuldum. Kimseye görünmeden bizim arka tarafa gidip kulübeye girdim. Karanlıkta, üstü örtülü makinenin bir kenarına oturdum ve tekrar Bay Gruffydd'i gözlerimin önünde görür, insanı acıyla kıvrandıran onun sözlerini işitir gibi oldum.

Sonunda canıma tak deyince, sundurmanın üstüne tırmandım ve pencereden içeriye atlayıp yatağıma yattım. Öyle zamanlar olur ki, insan yatağını arar. Çünkü bu dünyada başım oradan başka bir yerde dinleyemez. İşte ben de bu durumdayım.

Babam, ertesi sabah, «İki taraf da suçlu,» dedi. «Ama ben de olsam aynı şeyi yapabilirdim. Bu yüzden sesimi çıkartmayacağım. Pazartesi günü tekrar okula döndüğün zaman bakalım ne diyecekler?»

«Bay Motshill beni üniversite sınavlarına sokmak istediğini söyledi,» dedim.

Babam, «Ağabeylerin de bunu başarabilirlerdi,» dedi, «ama o inatçı katırlar kalkıp işe girdiler. İlk sınavda başarı sağlarsan, sana on İngiliz lirası var, oğlum. Sonrasını da düşünürüz. Anlaştık mı?»

«Evet, baba,» dedim.

Annem, «Yemeğini ye,» dedi. «Bol bol ye de akıllan biraz.»

O hafta, sanki bir çift sümüklüböceğin sırtında yol alıyormuş gibi bir türlü geçmek bilmedi. Kümesleri temizledim ve tilkilerin burunlarını soktukları deliklere tahta parçaları tıkadım. Bahçede de yapılması gereken şeyleri elimden geldiği kadar yapmaya çalıştım. Hem bizim evin hem de Bron'ların evinin ön yüzlerine beyaz badana vurdum. Owen'ın makinesini altın gibi, gümüş gibi parlayıncaya kadar, artık onu gözümün önünde görmekten usanıncaya kadar pırıl pırıl sildim. Bütün bunları pazartesinin gelmesi ve yeni bir atılımla okula başlamam için yaptım.

Haftanın sonlarına doğru Angharad yanıma gelerek, Bay Gruffydd'in, yeni evindeki işlerinde kendisine yardım etmem için beni istediğini söyledi. Oraya koşarak gittim. İçeriye girdiğim zaman Bay Gruffydd eskisi gibi gülümseyerek bana elini uzattı.

«Gel bakalım, Huw,» dedi.

«Teşekkür ederim, efendim,» dedim ve dediğimin de diyeceğimin de hepsi bu kadarla kaldı.

Bay Gruffydd, «Evimin eşyasını yapmaya başlayacağım, Huw,» dedi. «İşte modeller.»

Gerçekten de, insanın gözlerini zevkten yaşartacak kadar güzeldi bunlar. Yukardan başlayıp, uzun, zarif bir eğmeçle döşemenin üzerinde son bulan çizgilerde, ne girintiler, ne çıkıntılar, ne de birtakım saçma sapan süsler vardı. Yuvarlak ve köşeli bölümleriyle bir sadelik örneğiydi bunlar, ama ustaca işlenmişlerdi. Ölçülerdeki uygunluk, bunun, işten anlayan bir kimsenin elinden çıkmış olduğunu belli ediyordu. Bu da onlara yalnız güzel bir biçim vermekle kalmıyor, aynı zamanda da ustasının sanatını ortaya çıkaran bir değer katıyordu.

«Çok güzel,» dedim.

Bay Gruffydd, «İyi,» dedi. «Tahtayı içeri getir de ölçelim.»

Testere henüz ağacı bir parmak derinliğinde kesmemişti ki, doğruca madenden gelen Isaac Wynn ön kapıyı tıklatıp hızla içeriye daldı.

Soluk soluğa, «Bay Evans aşağı galerideki bir dekovilin altında kaldı,» dedi. «Hemen gelebilir misiniz, Bay Gruffydd?»

Isaac Wynn kendini toparlayıncaya kadar Bay Gruffydd çoktan evden çıkmış ve koşmaya başlamıştı. Şapkasını ve paltosunu giymeden gittiği için, bunları eldivenleriyle birlikte kaptığım gibi onun peşine düştüm. Bu sıkıntıya kendimi sokmasam da olurmuş, çünkü madene vardığımda ihtiyar Evans'ı oradan çıkartıp asansör dairesine getirmişlerdi bile. Elimdekileri fenerciye teslim edip gerisin geriye döndüm ve yolda yürüdüğüm sırada madende söylenen ilahiyi işittim.

İlahi seslerinin ulaştığı her yerde, erkekler kasketlerini çıkartıp oldukları yerde kalıyor, kadınlar kapılardan dışarı uzanarak çocuklarını usulca içeriye çağırıyor, maden ocağının ağzından ilahi acı acı yükselir, rüzgâr da sefil sefil iç çekerken, bütün köyü dolduran insanlar kımıldamadan yerlerinde duruyorlardı.

İhtiyar Evans asansör dairesinde, kendi adamlarının arasında dünyaya gözlerini yummuştu. Kuruluşunda kendisinin de emeği bulunan asansörün o koca çarkı yıllardan beri gece dememiş, gündüz dememiş, onu zengin etmek için durmadan dönmüştü. Sonunda bir kez daha dönmüş ve onu yukarıya taşıyıp ölümün kucağına bırakmıştı.

Testerenin başına döndüm ve Bay Gruffydd gelene kadar tahta kestim. Bay Gruffydd içeriye girdiği zaman, onun yüzünü görünce üzüldüm. Hasta gibiydi. Gözleri bir ölününkiler kadar donuktu.

Bir kalasın üstüne oturarak, «Eve git, Huw,» dedi. «Anneciğine bu akşam yemeğe gelemeyeceğim için kusurumu bağışlamasını söyle.»

«Peki efendim,» dedim. «Yemekten sonra başladığım işi bitirmeye geleyim mi?»

«Hayır,» dedi. «Yalnız kalmak istiyorum. Ne zaman geleceğini söylerim sana.»

Böylece, tekrar dışarı çıkıp eve döndüm.

Annem, olanları kendisine anlattığım zaman hiçbir şey söylemedi, ama ocağın yanındaki bir taburede oturan ve ağlamakta olan Angharad'a bakıp dilini şaklattı. Sonra da ekmeği, sanki bundan nefret ediyormuş gibi, kesmeye koyuldu.

İhtiyar Evans'ın cenazesini izleyen alay öyle uzundu ki, bunun sonu bir türlü gelmeyecekmiş gibi gözüküyordu. Bu törene, dağın öbür yanındaki mezarlığa kadar cenazenin arkasından yürüyenlerden başka, öteki vadilerden gelen insanlar da katılmışlardı. Ama onlar, uzayıp giden bir çizgi gibi, yolun kenarında, omuz omuza duruyorlardı. Her maden ocağı, demiryolu tezgâhı, demirhane, her müşteri, her acente, her kilise, her dernek, koro ve futbol takımı bir temsilci göndermişti.

Bu kadar insanı bir arada hiç görmemiştim. Uzun uzun sıralar meydana getiren bu insanların kar yanığı ile pırıl pırıl parlayan kırmızı yüzlerinden üzgünlük akıyordu. Herkes tepeden tırnağa siyahlara bürünmüştü. Yalnız erkeklerin yakalarıyla, kadınların burunlarında tuttukları mendilleri kar gibi beyazdı. Millerce süren yol boyunca ilahiler arka arkaya okunuyor, atılan adımlar kimi zaman birbirlerine uyuyor, kimi zaman da sürçüyordu. İlahi bir an durunca, ayak seslerini, yeni potinlerin gıcırtılarını ve kadınların eteklerinin bir türlü sonu gelmeyen hışırtılarını işitiyordunuz. Kar, yüzlerce melon şapkayı parlak bir tabakayla örtüyordu.

Angharad, Iestyn ile madenin Londra'daki temsilcileri olan Iestyn'ın iki amcasının, Bay Gruffydd ve başka dört vaizin hemen arkasında, annemle babamın yanındaydı.

Ben Bronwen'le birlikte, Tepe'nın yarı yolunda durmuş, cenaze alayını seyrediyor ve buna katılmış olmamaktan ötürü büyük bir sevinç duyuyordum.

Cenaze alayının daha yarısı bile önümüzden geçmeden, Bron, «Haydi gel,» dedi, «eve gidip güzel birer fincan çay içelim.»

Bunun üzerine, koşa koşa eve döndük. Ama ben daha önce vardım ve Bron eve yaklaşmadan çaydanlığı ocağa koydum.

Bron, «Zavallı Angharad,» dedi. «Gerçi neden zavallı olduğunu da bilmiyorum ya, neyse. İki erkekten birini seçmek durumunda. Aslında hiç de zavallı değil.»

Ona, «Angharad acaba Bay Gruffydd'le evlenir mi, ne dersin?» diye sordum.

Bron, «Eğer Bay Gruffydd onunla evlenirse,» dedi. «Bay Gruffydd'in bütün derdi kendi vicdanıyla. Angharad on sekizine daha yeni basacak. Bay Gruffydd ise kırkına yakın. Ömrünün sonuna kadar da yoksulluktan kurtulamayacak olan bir insan.»

Hayretle, «Bay Gruffydd yoksul mudur?» diye sordum.

Bron, «Yılda yirmi beş İngiliz lirası geçer eline,» dedi. «Annen yakın zamana kadar böyle bir parayı babandan her on günde bir alıyordu.»

Şimdi iyiden iyiye şaşırarak, «Haftada on şilin mi?» diye sordum. «Bay Gruffydd gibi bir adama haftada yalnız on şilin mi veriliyor?»

Bron, «Bunu da vermeyi akıl ederlerse,» dedi. «Baban haftalardan beri ona bir ödeme yapılması için uğraşıyor, ama kilisenin yöneticileri, grevin bütün parayı silip süpürdüğünü ve Bay Gruffydd'in beklemesi gerektiğini söylüyorlar. O da beklemesini bilen adamdır. Pabuçlarının altı çürüyene kadar bekler, ağzını açıp da bir şey söylemez.»

«Ona nasıl yardım edebiliriz, Bron?» diye sordum.

«Çenemizi kısmakla, oğlum,» dedi. «Bay Gruffydd istediği zaman kendisi için konuşur. Biz karışamayız. Bu onun işidir.»

«Öyleyse Iestyn da Angharad'la evlenecek, ne dersin?» dedim.

Bron, «Öyle olmasını dilerim,» dedi. «Bir vaizle evlenmek, kiliseyle başgöz olmak demektir. Bana haftada yüz altın verseler, yine de kendi payıma girmem bu işe. Iestyn artık zengin bir adam oldu. Zavallı Bay Gruffydd için durum şimdi daha da güç. Buna çok üzülüyorum.»

Angharad cenazeden döner dönmez doğruca yatağına gitti. Ertesi gün de annem onu Ceridwen'le birlikte, bir süre buradan uzaklaştırmak için çiftliğe gönderdi. Bay Gruffydd ise günlerce semtimize uğramadı. Eşyasını yaparken ona yardım edeyim diye ne zaman aşağıya indimse, onun o küçük evini hep kapalı buldum. Ama biz yine de onun görevini sürdürmekte olduğunu biliyorduk, çünkü Ellis kendisini dağdaki çiftliklere giderken görmüştü. Ayrıca, haftanın her akşamı da kilisede büyük toplantılar düzenliyordu.

Iestyn amcalarıyla birlikte Londra'ya gitmişti. Ellis her sabah, Angharad'a yazılmış kalınca bir mektubu getiriyor, Bron da bunu alıp ona götürüyordu. Iestyn gittiğinden beri, yalnız pazar günlerinin dışında, bu mektuplar hiç aksamadı. Herhalde çocuk bütün gününü siyah kenarlı mektup kâğıtlarının başında geçiriyor olmalıydı.

Pazartesi günü, yol boyunca attığım her adımda biraz daha istek duyarak tekrar okula döndüm. Demirhanelerin orada Ceinwen benimle karşılaştı ve bu tarafa doğru annesine iplik almak için yürümüş gibi görünmeye çalıştı ama tuhafiyeci Meredith'in önünden geçtiğimiz ve ben ona hatırlattığım halde dükkândan içeri girmedi. Okulun kapısına varana kadar hemen hemen konuşmadık. Orada oğlanlarla kızlar toplanmış oldukları için, Ceinwen adımlarını yavaşlatıp benden biraz geride kaldı.

«Huw,» dedi, «bir akşam bülbülleri dinlemeye götürecek misin beni?»

«Bülbülleri mi?» dedim. «Daha kıştayız, çocuk.»

«Öyleyse, bülbüller ötmeye başladığı zaman,» dedi.

«Olur,» dedim. «Ancak üç ay, belki de daha sonra.»

«İyi,» dedi. «Söz ver bakayım.»

«Söz,» dedim.

Öğrenci kalabalığının arasından geçtim. Çocuklar kibar davranışlarla bana yol açtılar. Hepsinin güler yüz gösterip, iyi sabahlar dilediklerini görünce, sanki önemli bir adam olmuşum gibi koltuklarımın kabardığını hayretle fark ettim, ama gözüm Bay Motshill'in odasının kapısına ilişince süngüm fena halde düştü. Kendisini beklerken duvarlardaki levhalara göz gezdirdim. Son müdürün resmi ile ödül kazanan çocukların adlarını taşıyan levhanın arasında, altın harflerle yazılı yalnız benim adımı taşıyan bir levhanın bulunduğunu hayalimde canlandırmaya çalıştım. Bir gün, kafamı patlatmak pahasına bile olsa, bunu gerçekten orada görmeyi aklıma koydum.

Bay Motshill, arkamdan doğru, «Evet, Morgan,» dedi.

Kıpkırmızı kesilerek, «İyi sabahlar, efendim,» dedim.

Bay Motshill, yüzüme bakmadan, gözlüğünü silmeye devam ederek, soğuk bir sesle, «İnşallah iyi bir sabah olur,» dedi. «Yaptığın şeye pişman oldun mu?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill gözlüğünü taktıktan sonra, bunun temizlenmiş olup olmadığını anlamak için pencereden dışarıya bakarak, «Eskisinden daha çok çalışmaya hazır mısın?» diye sordu.

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill, «Öyleyse sınıfına git,» dedi. «Gelecek cuma günü defterlerini açtığım zaman, sevineceğimi umuyorum. Beni sevindireceksin, anlıyorsun ya.»

«Evet, efendim,» dedim ve gözlerime dolan yaşları silebilmek için yalnız kaldığıma sevinerek sınıfa doğru yürüdüm. Sevecenliğin gözleri yaşartması tuhaf olduğu kadar da saçma bir şey.

Öğrenciler duadan sonra sınıfa geldikleri zaman hayretler içinde kaldım.

Bay Jonas'ın yerini Bay Tyser almıştı.

Onu görünce öyle sevindim ki, bakakaldım. Şaşkınlıktan yüzüm gerildi. Bay Tyser de beni görünce gülümsedi,

ama sonra, sanki oralı olmuyormuş gibi davranarak kitaplarını karıştırmaya koyuldu.

Bay Motshill'in bu iyiliğini ona bin katıyla ödemeye karar verdiğim o anda, içimde tuhaf bir duygu belirdi. Damarlarımdaki kan fıkır fıkır kaynadığı halde, donar gibi oldum. Titredim. Soluğum kesildi. Onun bu iyiliğine karşı ne kadar didinsem, ne yapsam yine de azdı.

Çalışmalıydım.

Öğle yemeği saatinde, bahçedeyken, başka bir şeye de şaşırıp kaldım. Buna önce üzüldüm, sinirlendim, sonra da sevindim, ama yine de tedirgin oldum.

Bay Jonas, yedi sekiz yaşlarındaki çocukların birinci sınıfa geçmeden önce okudukları anasınıfına bakmakla görevlendirilmişti. Kendisinin bu sınıftan çıktığını ve elleri cebinde, yürüdüğünü gördüm. Arkadan doğru öyle bir görünüşü vardı ki, içim burkuldu. Ötekinden daha düşük bir omuzu, ceketinin sırtında koca bir pot meydana getirmişti. Ökçelerini yere sürte sürte yürüyordu. Kolluklarını yukarı çekmiş, kırmızı bilekleri ortaya çıkmıştı. Ellerini doğru dürüst ceplerine sokacağına, sanki onların dışarda ya da içerde durduklarına, havanın sıcak ya da soğuk olduğuna hiç aldırmıyormuş gibi ceplerinin biraz yukarısında tutuyordu.

Onun sırıtışını gözlerimin önüne getirerek, şimdiki öğrencileri olan küçük çocukları düşündüm. Onlara acıdım ve kendimi ondan kurtarmuş olmanın sevinciyle ürperdim.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

En sonunda, mutfak pencerelerindeki camlar düşüp parçalandı. Birçoğunu kırılmadan önce çıkarıp ötekine berikine verdiğime seviniyorum şimdi. Bir zamanlar cam hamuru elle yoğurulurdu. İşte bunlar da o günlerden kalma çok güzel camlardı. Hepsine nefis bir bombe verilmişti. Yandan bakılınca, tıpkı tepsinin içinde kabarmış bir pandispanyanın kabuğu gibi, çerçeveden dışarıya doğru taştıkları görülürdü. Bunları silmek de başlı başına bir zevkti. O zaman tertemiz olur, pırıl pırıl parlardı. Annemi birçok kez onları mutfakta temizlerken görmüştüm. Çerçeve bölmelerinin üçüncü sırasındaki camlara kadar parmaklarının ucuna basarak ulaşabilirdi. Dördüncü ve beşinci sıralardakilere uzanabilmek için bir taburenin üstüne çıkardı. Sıra altıncıya gelince de, denizliğin üzerine bir kâğıt yayıp, tabureye basarak oraya öyle yetişirdi. Sonra yere iner, bir lekenin kalıp kalmadığını anlamak için onlara yandan şöyle bir göz atardı. Eğer istediği gibi temizlenmişlerse, kâğıdı katlayıp dolaba kaldırır, tabureyi pırıl pırıl siler ve tekrar ocağın yanıbaşındaki yerine koyardı. Sonra da, o gün camları ve cam eşyayı silme günü olduğu için, dolapta ne kadar bardak çanak varsa hepsini çıkarır, bunları teker teker temizlerdi.

Mutfak camlarından sonra kırılma sırası aşağı kattaki kapılara ya da pencerelere gelecek. Bir kıpırdanma daha olur, dışardaki cüruf yığını bir kez daha kayarsa, bu cürufların bütün evi saracağına hiç kuşkum yok. Belki de damı alır götürür. Zavallı küçük ev, üstüne yüklenen yüzlerce ton ağırlığın altında senin inim inim inlediğini duyuyor, acı çektiğini biliyorum. Ne yazık ki, ben de çaresizlik içindeyim. Elime bir kürek alıp, bu cüruf yığınını senden uzaklaştırmaya kalksam ve on kuşak sonraki torunlarımı görene kadar kü-

rek sallayarak yaşasam, yine de alt edemem bu yığını. Bunu yapmak şöyle dursun, şimdi kendi malım diyebileceğim bir küreğim bile yok. Varım yoğum üstümdeki şu giyecekler ve bir de mavi başörtünün içindeki, yanıma aldığım birkaç gömlekle çorap. Bir zamanlar benim de her şeyim vardı. İhtiyar Hwfa Williams'ın küçük dükkânında yere bağdaş kurarak, en güzel yünlerle dokunmuş İskoç kumaşlarından biçip diktiği elbiseleri ben de giydim.

Oraya ilk defa babamla birlikte gittim. Ölçümü verecektim. Babam da dokuma fabrikasından ne kadar kumaş satın alması gerektiğini öğrenmiş olacaktı. Terzi iki buçuk yarda kumaşın yeteceğini söyledi.

Oradan doğruca fabrikaya gittik. Avluyu geçtikten sonra alçak bir kapı ağzından girerek dokuma tezgâhlarının bulunduğu yere geldik. Yünün o nefis kokusu ortalığa sinmişti. Yeryüzünde insanların yararlandığı en iyi ve en katkısız şeylerden biri de bu yünle yapılmış olan kumaştır. O sizin her zaman için en yakın bir dostunuzdur. Bundan yapılmış bir takım elbiseyi giymekten büyük bir kıvanç duyarsınız.

Yaprak dökümünden aşağı yukarı üç ay sonra, otların belli belirsiz baş gösterdikleri bir zamanda sürülen taşlı bir tarla ne renkse, seçtiğimiz kumaş da işte öyle bir kahverengindeydi. Ayrıca, ele yumuşacık gelen ve ilkbahar yağmurunu andıran kurşuni bir parça daha kestirdik. Babam, annemle ablalarıma bir top bundan, kendisiyle ağabeylerime de siyahından satın aldı. O sırada tezgâhtan çıkan yeşil bir kumaştan da Olwen ile Gareth'e birer küçük pelerin çıkacak kadar ayırttı.

Oradan, Hint Adalarına doğru yolculuğa çıkan gezginler gibi bir yığın yükle ayrıldık. Benim taşıdığım kumaş paketi öyle ağırdı ki, Hwfa Williams'ın dükkânına vardığımızda, dizlerimin bağı çözülmüş, ayakta duramaz bir hale gelmiştim.

Hwfa, mavi mavi küçük potin düğmelerine benzeyen parlak gözleriyle bana gülümseyerek, babama, «Oğlana dikeceğimiz pantolunun paçaları uzun mu, kısa mı olacak,

Bay Morgan?» diye sordu. «Onu büyük bir adam mı yapalım, yoksa yine bir çocuk olarak mı kalsın?»

«Ah, babacığım,» dedim, «uzun paçalı yapsın, olur mu?»

Babam bana baktı, sonra arkasını dönüp, saplarında püskül takılı bastonlar tutan, pantolonlarının paçaları bileklerine doğru daralan, şapkalı, ince yapılı, zarif erkek resimleriyle kaplı vitrini seyre koyuldu. Kendi kendimi yiyor, ona evet dedirtebilmek için avazım çıktığı kadar içimden bağırıyordum.

Bu arada Hwfa, yüksüğünü alt dudağına sürterek, mavi düğmeye benzeyen gözlerini önce benim, sonra da babamın üstünde dolaştırdı.

Babam, «Pekâlâ, Huw, yavrum, istediğin gibi olsun,» deyince az kalsın tavana sıçrayacaktım. «Elbette, büyüdün artık.»

Hwfa, işini çok iyi bildiğini belli eden bir sesle, «Ceketin önü dört düğmeli olur; en üstteki iliklenir,» dedi. «Pantolonun ceplerini önde, yeleği de klapalı yaparız. Yeleğin üst cepleri kapaklı mı olsun?»

Potin düğmelerini andıran gözler tekrar babama doğru dönünce, babam bana baktı.

«Evet baba, lütfen,» dedim.

Babam yine vitrinleri seyrederek, «Evet,» dedi.

Hwfa, hemen işe giriştiğini belirten bir sesle, dükkânın hesaplarını ve müşterilerin ölçülerini tutan, ceketlerin şeritlerini diken, düğme iliklerini açan ihtiyar Twm'a seslenerek, «Gelecek perşembe, akşamüzeri saat beşte Bay Huw Morgan'ın provası yapılacak,» dedi.

İhtiyar Twm'ın ağzı, uçları dudaklarının kenarından dışarı çıkan bir sürü iğneyle doluydu. Bir o kadar iğne de yeleğinin önüne saplanmıştı.

«Olur,» dedi. «Beş buçukta da Nan Mardy gelip turvakarı ile siyah şeritli ve iki tarafı cepli yağmurluğunun provasını yaptıracak.»

Hwfa, «Sen Nan Mardy'den söz edip durma, be adam,» dedi, «ben sana şimdi Bay Huw Morgan diyorum.»

İhtiyar Twm sabırsızlanarak, «Sadece hatırlatmak istedim,» dedi. «Eğer...»

Hwfa, düğme gibi gözlerini etrafta dört döndürerek, «Eğer, eğer,» dedi. «Koca sersem, Allah aşkına söyle, bu 'eğer'in sonunda ne var?»

Twm sinirlenerek, «Eğer kadın gelecek olursa, oğlanın pantolonunu potinlerinin üstünde, gömleğinin eteklerini de çenesinin altında görür,» diye bağırdı.

Hwfa, «Hay Allah seni kahretsin,» diye hırladı. «Sen kendi gömleğine bak, başkalarınınkine karışma. Nan olacak o karıyı da şeytan alsın. Bir erkek gömleğinin eteğini görmek, canına can katar onun.»

Babam, «Haydi, yürü,» dedi. «Bay Williams, çocuğun yanında biraz daha dikkatli konuşunuz, lütfen.»

Hwfa, «Çok geçmez, onun da gözü açılır,» dedi. «Perşembe günü akşamüzeri beşte. Nan Mardy ile buradaki şu sersemin de canları cehenneme, oldu mu?»

Babam, «İyi akşamlar,» dedi.

Kapıyı öyle bir hızla çekmiş olacağım ki, bunun gürültüsü, orada asılı duran çıngırağın sesini bastırdı. İki ev boyu yürüdüğümüz halde, Hwfa'nın hâlâ bağırdığı, ihtiyar Twm'ın da ona küfürler savurduğu duyuluyordu. Babam bana bakıp gülümsedi.

«Nan Mardy'nin bir erkek gömleğinin eteğini gördüğü zaman neden canına can katılır, baba?» diye sordum.

Babam, «Sen kendi işine bak,» dedi. «O zaman Nan da kendi işiyle uğraşır, hepimiz de rahat ederiz.»

Birkaç kelimeyle anlatılabilecek bir şeyi öğrenmemi engelliklerini bildiğim zaman elimde olmadan kapıldığım o öfkeyi yine içimde duydum. Ne yapıp edip bunu öğrenmeyi aklıma koydum ve benimle alay etmeden bu işi kimden öğrenebileceğimi düşünmeye başladım. Büyüklerin kendilerine saklamak istedikleri şeyleri benden çok iyi bildiklerini

sandığım Tegwen Beynon'la Ceinwen Phillips aklıma geldi. Ama bazı insanların gözlerinde rastladığım bakışların aynını Tegwen ile Ceinwen'in gözlerinde de gördüğümü hatırladım. Bunlar sıcak bir buğu tabakasıyla dumanlanmış, ama duruluğunu yitirmemiş bakışlardı. Sonra Bron'u hatırladım. En doğru cevabı ondan alacağımı biliyordum.

Ceridwen ile Blethyn, bitişik vadideki evleri hazır olur olmaz, iki haftaya kadar evleneceklerdi. Zaten yeni elbiseyi de bana hem onların, hem de Angharad'la Iestyn'ın düğünleri için yaptırıyorlardı.

Ceridwen'le Blethyn'ın arasında en ufak bir geçimsizlik olmuyordu. Çünkü mutluydular. Evleneceklerini biliyorlar, kendi gözleri önünde tek tek konan tuğlalarla yuvalarının her an biraz daha yükseldiğini görüyorlardı. Mobilyalar getirilmiş, Ceridwen'in çeyiz sandığı tıklım tıklım doldurulmuştu. Bu yüzden, geçimsizlik yaratacak herhangi bir neden yoktu ortada.

Eğer Ceridwen'den daha uysal bir kız varsa, onu görmek isterdim. Blethyn'a gelince, onun da varı yoğu ablamdı. Onun gözleri, kalbi, ruhu, her şeyi Ceridwen'di. Ablamın her gittiği yerde Blethyn'ın onu gözleriyle izlediğini görmek insanı hem güldürüyor, hem de üzüyordu. Ceridwen onun yanından geçerken parmaklarıyla oğlanın ensesini gıdıklıyor, bazen de canını acıtmadan, usulca kulağının memesini çekiştiriyordu. O da bir mızrak gibi kalbe işleyen bakışlarla gülümseyerek Ceridwen'e bakıyordu.

Ama Angharad'la Iestyn'ın durumu başkaydı.

Annem onlardan söz ederken, «Bay ve Bayan Dikenli-öpücük,» derdi. «Şimdi öpüşürler, az sonra birbirlerini tırmalarlar. Eğer bu tutumlarını sürdürecek olurlarsa, her ikisini de süpürge sopasıyla evden kovacağım.»

Gerçekten de, annemin onlardan yakınmaya hakkı vardı.

Iestyn, Londra'dan döner dönmez, tekerleklerinin yanlarına kırmızı çizgiler çekilmiş yepyeni, lacivert bir faytonla bize geldi. Faytonun tutamakları ışıl ışıl pirinçtendi. Fildişi

saplı, ceviz ağacından kamçının yuvası da öyleydi. Hele kamçıya diyecek yoktu. Sapına dolana dolana çıkan beyaz sırımı, uç tarafında nefis bir kavis meydana getiriyordu. Faytona, bir mobilya gibi pırıl pırıl parlayan, çelimsiz doru bir kısrak koşulmuştu. Boynu tıpkı bir 'S' harfi biçimindeydi. Yelesi örgülü, dört ayağı sekiliydi. Küçük nalları gümüş gibi parlıyordu.

Kırmızı meşin dizginiyle büyük bir gurur duyan hayvan yakıcı güneşin altında öyle güzeldi ki, onu seyretmeme izin vermeseler ağlayabilirdim.

Iestyn, gri melon şapka, siyahlı beyazlı ekose bir takım elbise ile kahverengi potinler giymiş, üzerinde incili bir iğne bulunan beyaz bir boyunbağı takmıştı. Kısacası, iki dirhem bir çekirdekti. Onu görünce, annemin gözlerinde, acaba size mi öyle geldiğini sandığınız bir ışığın yanmasıyla sönmesi bir oldu. Iestyn melon şapkasını çıkarıp, günaydın derken eğilerek annemi selamladı. O ise, gözlerini oğlanın üzerine dikip, başını sallamakla yetindi ve mutfağa gitti. Iestyn, şapkasını elinde evirip çeviriyor, içeriye mi girsin, yoksa dışarda mı dursun, ne yapacağını bir türlü kestiremiyordu. Ianto bir göz kırpıp, başıyla ona işaret edince, Iestyn elini kapıya sıkıştırmış gibi acı acı gülümsedi ve arslan inine giren bir insanın çekingenliği ile içeriye girdi.

Bir dakika sonra da tekrar dışarıya çıktı. Canı sıkkın olarak bize göz kırpıp arabaya bindi, battaniyeyi dizlerinin üstüne örttü ve çiftliğe gitmek üzere arabasını Tepe'ye doğru sürdü.

İçeriye girdiğimiz zaman, annem öfkesini teknedeki çamaşırlardan çıkartmaktaydı. Babamın sabun köpükleri içindeki bir gömleğini eline aldı, bunu çabucak bura bura sıktı, sonra da gömleği teknenin yan tahtası üstüne çaldığı gibi, çitilemek için oraya sürttü, sürttü. Gömlek mi yıkıyordu, yoksa tahta mı ovuyordu, işte insan buna bir türlü akıl erdiremiyordu. O mavi başörtüsünün altından çıkan ve yüzünü örten bir tutam saç, sabırsız eliyle kenara itilmekten sabuna bulanmıştı.

Annem, elleri köpüklü suyun içindeyken, bize bakarak, «Gördünüz mü?» diye sordu. Gözlerini kaldırıp, yüzüne düşen saçlarını üfleyerek aralamaya çalıştı.

Ianto, «Evet,» dedi. «Ne hoş bir kısrak.»

Annem gömleği, köpükleri havaya saça saça teknenin yan tahtasına vurarak, «Ne kısrağı?» dedi. «Ben Iestyn'den söz ediyorum.»

Ianto, «Böyle giyindiğine göre,» dedi, «herhalde parası olmalı. Onun için, bırak onu sen şimdi.»

Annem, «İster parası olsun, ister olmasın,» dedi, «ister ipeklere bürünsün, ister elmaslar içinde boğulsun. Umurumda bile değil. Ama hiç değilse giydiğini rahatlıkla giysin. Sırtındaki o elbiselerle sanki diken üstündeymiş gibi duruyor. Hele Bayan Angharad onu bu kılıkta bir görsün. Oğlanın kafasında yolunmadık saç bırakmaz.»

Ertesi gün, ben okuldan döndükten hemen sonra Angharad eve geldi. Hiçbir sıkıntısı yokmuş gibi görünüyordu. Eskiden nasılsa şimdi de öyleydi. Gülüyor, yemekten sonra bulaşıkları yıkamaya hazırlanıyordu. Yine de bir sıkıntısı vardı ve bunu yalnız ben seziyordum. Sanki içindeki bir ışık sönüp gitmiş gibiydi. Iestyn akşam yemeğini bizde yedi. Yemekten sonra da onu alıp yürüyüşe çıkardı. Birbirlerine gülümsüyorlardı, ama onlar yine de Ceridwen'le Blethyn'a benzemiyorlardı. Nedense Blethyn'a karşı içimde uyanan acıma duygusunu hiçbir zaman Iestyn'a karşı duyamadım. O, bir kerecik olsun, Blethyn gibi beni ne üzüntüler içinde bırakabildi, ne de güldürebildi. Iestyn, kimsenin onları görmediğini sandığı zamanlar Angharad'ı öpmek için can atıyordu. Angharad da öpülmeye dünden hazırdı. Ama Ceridwen'in mutluluğunu onda hiçbir zaman göremedim. Bu öyle bir mutluluktu ki, bir eşine yeryüzünde rastlanamayacağı gibi, dünya tepetaklak da olsa bozulamazdı.

Bir akşam Ianto, elinde tuttuğu *The Times* adlı gazeteyle içeriye girerek, annemle babama, ilk sayfanın sol tarafındaki, mürekkepli kalemle işaretlenmiş bir yeri gösterdi.

Annem, «Kim gönderdi bunu?» diye sordu.

Ianto, «Bilmem,» dedi. «Az önce Ellis getirdi.»

Babam, okumak için gözlüğünü takarak, «Postadan mı gelmiş?» dedi.

Ianto bıyık altından gülerek, «Evet,» dedi. «Bil bakalım, anne, kim göndermiş?»

Annem kaşlarını çatarak, «Bilmem ki, kim olabilir?» dedi.

Babam, «Owen,» dedi.

Annemin elleri dizlerinin üstüne düştü. Sanki evi elinden gidiyormuş gibi, gözlerini mutfağın dört bir yanında dolaştırdı. Ianto, annemi kucakladı, o da kollarını Ianto'nun boynuna doladı.

Babam, sanki gazeteyle konuşuyormuş gibi, «Aman ya Rabbi,» dedi. «Evans ve Morgan. Evlenmeleri kararlaştırılan, Tyn-y-Coed'den müteveffa Bay ve Bayan Christmas Dylan Evans'ların oğlu Bay Iestyn Dylan Evans ile...»

Durdu. Ağzını sımsıkı kapayıp anneme baktı.

Annem, hayretler içinde, «Okusana, oğlum, okusana,» dedi.

Babam öfkeyle, «Tek kelimesini bile okumam,» dedi. «Ama Bay Iestyn Evans'ı gördüğüm zaman ona neler okuyacağımı bilirim ben. Babasının daha kefeni solmadan bu saçmalıkları gazeteye veriyor. Böyle bir evlenme kararından da benim hiç haberim yok. Eğer verilecek bir karar varsa, bu önce bana sorulur. Bay Iestyn'ın bu İngiliz numaraları artık fazlaya kaçıyor. Ağzına gem vurma zamanı geldi.»

Annem her kelimenin başında elini dizlerine vurarak, «Lütfen şu gazeteyi kimin yolladığını, nereden geldiğini söyle bana,» dedi.

Babam ona doğru eğilerek, «Owen göndermiş,» dedi. «Gazeteyi Londra'dan Owen göndermiş. Angharad'ı bu salak herife verip vermeyeceğimizi soruyor. Gwilym'le birlikte bizlere sevgilerini gönderiyorlar. Yakında da geleceklermiş.»

Annem, «Oğullarımın sağlık haberini aldığım, eve döneceklerini öğrendiğim için Tanrıya şükürler olsun,» dedi. «Ama ne zaman dönecekler?»

Babam tekrar gazetenin kenarına çizilmiş olan yazıya bakarak, «Bu konuda tek kelime yok yaramazlardan,» dedi. «Hele önce Bay Iestyn bir gelsin bakalım.»

Annem, «Dolayıp durma onu parmağına, Gwil,» dedi. «Herhalde böyle yapmasının bir nedeni vardır.»

Babam yumruklarını sıkarak, «Ben Angharad Morgan'ın babası mıyım,» dedi, «yoksa çöpçatan mıyım?»

Ianto, «Oğlan gösteriş yapmış, baba,» dedi. «Bunun kimseye bir zararı dokunamaz.»

Babam, «Kimseye dokunmaz ama bana dokunur,» dedi. «Eğer Angharad evlenecekse, bu ilan önce doğru dürüst kilisede okunur, ondan sonra şu gazete parçasında. Ama önce kilisede, sonra değil. Bacak kadar bir yumurcağın, evet ya da hayır diyecek bir babası yok diye putperest mi olalım yani?»

Angharad'la Iestyn'ın döndüklerini duyduğum zaman, ben arka bahçedeki kulübedeydim. Başımı kapıdan uzatıp Angharad'a ıslık çaldım.

«Dikkatli ol, Iestyn,» diye fısıldadım. «*Times* gazetesi Londra'dan geldi. Babam senin kanını doldurmak için leğenler hazırladı.»

Angharad, «Bu ne demek?» diye Iestyn'a sordu.

Iesty, «Bizim nişanımızla ilgili olacak,» dedi. «Bu işe kim burnunu soktu acaba?«»

Angharad kaşlarını çatıp ona bakarak, «Nişanımız mı?» dedi. «Yine ne yaptın?»

Iestyn, «Hay Allah,» dedi, «aranızda çıldırmak işten bile değil. Gazeteye ilan verdim, nişanımızı duyurdum. Bu iş böyledir. Bir diyeceğin var mı?»

Angharad, doğrudan doğruya, hemencecik, «Evet, var,» dedi. «Bu konuda tek bir kelime konuşulmadan, kim oluyorsun da benimle nişanlandığını duyuruyorsun?»

Iestyn, «Ne söylediğinin farkında mısın?» dedi. Öyle şaşırmıştı ki, ağzından kelimeler zorlukla çıkıyordu. «Bunca zamandır ne halt etmeye gelip gidiyorum sanki. Haftalardan beri bir an önce evlenelim diye seni zorlamıyor muyum?»

Angharad buz gibi soğuk bir sesle, ona, «Evet dedim mi?» diye sordu.

Öyle sanıyorum ki, onun, ya da benim yaşamımız boyunca, ilk ve son kez o zaman Iestyn Evans için yüreğimde bir üzüntü duymuştum.

Iestyn, Angharad'a baktı. Gözlerini görmediğim halde, onların yalvaran, üzgün, duygulara işleyen derin bakışlarla, karanlığın içinden ablama baktığını hissettim.

Sanki boğazı sıkılıyormuş gibi, «Angharad,» dedi. «Angharad, bana hiç acımıyorsun. Neden?» Diz üstü yere çöktü, kollarını Angharad'ın beline doladı. «Benimle evlenmelisin. Bunu yapmalısın. Seni seviyorum, sevgilim. Seni seviyorum.»

Angharad, sık sık nefes alarak, bıçak gibi kesip atan bir sesle, «Ayağa kalk,» dedi. «Gelip geçen bir sersemin ağzına sakız mı olmak istiyorsun? Şimdi evine dön. İki gün içinde bize uğrar, evet ya da hayır cevabını alırsın.»

Iestyn ayağa kalktı ve tekrar Angharad'a baktı. Gecenin sesleri, onun öfkesinin sessizliğini bastırmak için yeteri kadar yüksek değildi.

«Eğer bana karşı böyle davranacağını sanıyorsan, yanılıyorsun,» dedi. «Dünyada kadın kıtlığına kıran girmedi. İstediğimi seçebilirim. Hem de dilediğim zaman. Mademki evlenmeyi aklından geçirmiyordun, niçin benimle öpüştün?»

Ablam, «Ben Angharad Morgan'ım,» dedi. Bu sözler onun ağzından öyle bir dökülüş döküldü ki, ırmağın suları bile bundan daha soğuk olamazdı. «Haydi şimdi git, cehenneme kadar yolun var.»

Iestyn'ın yerinden kımıldamasına bile zaman kalmadan yürüdü ve evi sarsan bir gürültüyle arka kapıyı örttü.

Tam lambayı söndürmek için üflediğim sırada, Iestyn çevresine bakınıp, «Tanrı şu kadınların topunu cehennemin sonsuz derinliklerinde yok etsin,» dedi. «Sen boşboğazlık eder misin, Huw?»

«Hayır,» dedim. «Eğer Angharad'ın senin olmasını istiyorsan, ne başka kadınlardan söz et, ne de fiyaka yapmaya kalk.»

Iestyn, «Bütün aile aynı topun bezi,» dedi. Gözleri hâlâ yaşlıydı. «Hiç böylelerine de rastlamamıştım doğrusu, en küçüğü bile kan kırmızı. Gruffydd olacak o herifi ablan görüyor mu hiç?»

«Nereden bilirim ben?» dedim. «Haydi, beni rahat bırak artık. Yatmaya gidiyorum.»

Elini cebine atıp, «Al şu yarım İngiliz lirasını, Huw,» dedi.

«Siz onunla doru kısrağınıza şeker alın,» dedim. «Kimin tarafından aldığınızı da söylersiniz. İyi geceler.»

Iestyn, «Hay Allah kahretsin,» diyerek, sanki cadılar ellerinde süpürgeleriyle onu kovalıyorlarmış gibi, evin arka tarafından sıvışıp gitti.

Ertesi sabah aşağıdaki küçük evde, yazı masasının üstü için kesilecek bir ceviz tahtasının enini boyunu ölçmekte olduğum bir sırada, Bay Gruffydd de bıçkının başında, sandalyelerin ayaklarını hazırlıyordu. Tam o sırada, getirdiği çay ve kurabiyelerle Angharad içeriye girdi. Hiç konuşmadan her ikimize birer fincan çay doldurup, tabaklarla birlikte elimize verdi.

Bay Gruffydd, «Ee, Angharad,» dedi, «nasılsın bakalım bugün?»

Angharad, «İyiyim, teşekkür ederim,» dedi.

Bay Gruffydd, «İşte buna sevindim,» dedi ve kurabiyeyi ağzına attı. Sonra tekrar bıçkının başına döndü.

Angharad, şeker almak için babamdan para istediği zamanlar nasıl güzelleşir, gözlerini iri iri açar, tatlı tatlı gülümserse, yine öyle yaparak, «Çayınızı içtikten sonra, öbür

odada sizinle biraz konuşabilir miyim?» diye Bay Gruffydd'e sordu.

Bay Gruffydd ayağa kalkıp pantolonundaki talaşları silkeleyerek, «Hemen geleyim,» dedi.

Angharad, kısık bir sesle, «Rica ederim, önce çayınızı bitirin,» dedi.

Bay Gruffydd, «Haydi gel,» dedi, «Huw, iş arkadaşına bir fincan çay bırakırsın, değil mi?»

«Elbette,» dedim.

Bay Gruffydd kolunu Angharad'ın omuzuna dolamak üzereyken vazgeçti. Kapıyı açtı ve içeriye girdikten sonra da kapattı.

Güzel bir tahta parçasını keskin bir rende ile rendelemek, elinizdeki aletten kıvrım kıvrım talaşlar fışkırdıkça, tahtadaki damarların daha düzgün bir biçim aldığını seyretmek ne büyük bir zevktir. Bu tahtaları Bay Gruffydd'e odun deposunun sahibi Bay Daniel Thomas vermiş ve kendisinden para almamıştı. Çünkü Bay Gruffydd, azgın bir at tarafından çiftliğin kaldırım taşları üzerinde çiğnenen ve yıllarca yataktan kalkamayan Bayan Thomas'ı bir gün bile yoklamamazlık etmemişti. Bunlar güzel tahtalardı. Daha iyileri de kolay kolay ele geçmezdi doğrusu. Şimdiye kadar gördüğüm en nefis biçimlerdeki kırmızımtırak damarları bulunan, koyu renkli, kuru ve dura dura sertleşmiş tahtalardı bunlar. Hatta rende bile bu tahtalara bir parlaklık veriyordu. Elinizin altında parlak bir yüzeyin canlandığını görmekten ve eğilip, bunun üzerine yayılan güneşin orada nasıl bir zevkle neşelendiğini seyretmekten daha göz doyurucu bir şey olmadığı için, bir an önce cilaya geçeyim diye, kan ter içinde kalıncaya kadar, rende işini bitirmeye çalıştım.

Angharad'ın koşarak evden çıktığını duydum. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra da Bay Gruffydd içeri girdi, ama ben gözlerimi tezgâhtan kaldırmadım. Bıçkının işlemesiyle durması bir oldu. Tekrar çalıştı, kısa bir süre döndükten sonra yine durdu ve bu duruş oldukça uzun sürdü. Sonra, öncekinin iki katı bir hızla yeniden dönmeye başladı ve

akşamın karanlığı bastırana kadar da durmadı. Takımlarımı toplayıp sandığa koydum.

«Ben artık gideyim, yemeğe geç kalmayayım, efendim,» dedim. «Çok teşekkür ederim.»

Bay Gruffydd, «Asıl ben sana teşekkür ederim, Huw, yavrum,» dedi. «Yarın yine geleceksin, değil mi?»

«Okuldan çıkar çıkmaz, efendim,» dedim. «İyi geceler.»

Bay Gruffydd, «Tanrıya emanet ol, yavrum,» dedi.

Onu bıçkının önünde, karanlığın içinde kendi başına bırakıp ayrıldım.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ertesi pazar Bay Gruffydd kilisede Angharad'la Iestyn'ın evlenme ilanını okudu. Bizim aile kiliseden ancak birkaç saat sonra çıkıp eve dönebildi. Çünkü annemin, babamın, Angharad'la Iestyn'ın, Bronwen'in, Ceridwen'in, bütün ağabeylerimin, hatta benim bile ellerimizi sıkan, yanaklarımızı öpen, bizlere iyi dileklerde bulunan bir sürü insanın arasında kaldık.

Isaac Wynn, «Ee, Huw,» diyerek başımı öyle bir okşayış okşadı ki, hani biraz daha gayret etseydi, bu pekâlâ bir yumruk darbesi yerine geçerdi. «Gerçekten şanslı bir çocuksun. Enişten zengin. Sana ömrünün sonuna kadar geçimini sağlayacak bir iş verir, ne dersin, ha?»

Koca burnuna okkalı bir yumruk atmaya hazırlanarak, «Ben madende babamla birlikte çalışacağım,» dedim. «Hem de çok yakında.»

Isaac Wynn'ın yüzündeki gülümseme uçtu. Bana dik dik bakarak, «Ya! Bunlar küçük bir ağızdan çıkan büyük sözler, öyle değil mi?» dedi.

«Gerçekleştiği zaman görürüz,» dedim.

Başını sallayarak, «Sen de ağabeylerinin bir başka türlüsü olup çıkacaksın,» dedi.

«Zaten bütün istediğim de bu,» dedim. «Haydi, hoşça kalın.»

Angharad'la Iestyn, nerede oturacaklarını, evlerini nasıl döşeyeceklerini, düğünlerinde nasıl giyineceklerini ve törenin nerede yapılacağını kararlaştırmaya kalkışınca, aralarında yine bir patırtıdır koptu.

Birinin ak, ötekinin kara demesiyle çıkan tartışma yüzünden, annem her ikisine de sinirlenince, babam, «Bırak şunları,» dedi. «Ne halleri varsa görsünler. Biz yapmamız gerekeni yaptık, görevimizi bitirdik. Canları nerede isterse gidip orada otursunlar, sen karışma. Şimdi söyleyeceğin bir şeyi belki kabul ederler, ama bakarsın, aradan birkaç hafta geçtikten sonra yine aralarında bir anlaşmazlık çıkar, o zaman da kabak senin başına patlar. Hem üzülür, hem de ömrünün sonuna kadar onlarla yüzgöz olduğunla kalırsın. İyisi mi, bırak, ne yaparlarsa yapsınlar.»

Annem ellerini ovuşturarak, «Şu Angharad'ı öyle bir tokatlamak istiyorum ki,» dedi. «Yok bunu istermiş, yok onu istermiş. O değilmiş de ötekiymiş.»

Babam, hafifçe gülümseyerek, «Şu küçük hanımda dikkat ettiğim bir şey var ki,» dedi, «bu da bana, yok onu isterim, bunu istememlerle, annesini hatırlatır gibi oluyor.»

Annem, «Ben hiçbir zaman bu kadar ileri gitmedim,» dedi.

Babam tavana doğru bakarak, «Bir hikâye anlatırdım ama neyse,» dedi. «Hele bir evlensinler, bir hafta içinde kızın en ufak bir derdi kalmaz.»

Annem, «Şıışt, Gwil,» dedi.

Babam, «Gerçekten de öyle,» dedi. «Tanıdığım bir kimsede de böyle bir değişikliği gözlerimle görmüştüm. Hem de evliliklerinin ilk haftasının sonuna varmadan.»

Annem, «Ben Bron'lara gidiyorum,» dedi ve burnu bir karış havada dışarıya çıktı. Babam bana göz kırptı.

Ama, gerçekten, ikide birde onların bu durumlarını görmek, dırıltılarını işitmek hepimizi serseme çeviriyordu. Iestyn'ın ev işlerini üzerine alan teyzesi annemi görmeye gelince, Angharad'la Iestyn'ın onun evinde bile aynı şeyi yaptıklarını söyledi. Bazı geceler Iestyn'ın son derece sinirlendiğini ve öfkesini almak için üç dört vazo kırdığını, bu yüzden de, oğlan biraz duruluncaya kadar, kendisinin, en iyi vazoları kilere saklamak zorunda kaldığını anlattı.

Annem, her şey bir günde olup bitsin diye, onların da Ceridwen ile Blethyn'ın evlenecekleri gün evlenmelerini istedi. Ama Iestyn buna karşı koydu; Angharad da bu konuda ona uydu. Nasıl oldu da bir konu üzerinde aynı karara vardılar, buna şaşırıp kaldık. Iestyn, Londra'daki kilisede evlenip, balayını geçirmek üzere Paris'e ve Berlin'e gitmeyi düşünüyordu. Angharad ise, Londra'da yapılacak düğünden sonra hemen geri dönmek istiyordu. Sonunda Iestyn'ın dediği oldu. Angharad, Iestyn'ın dedelerinden kalmış olan Tyn-y-Coed'deki evde oturmayı tasarlıyordu. Bu güzel ve büyük ev, bir çiftlik evine yaraşır eşsiz mobilyalarla döşeliydi. Ama Iestyn bunu satmak ve kasabanın dışında yeni bir ev yaptırmak istiyordu. İşte, annemin dediği gibi, her an tartışacak bir konu buluyorlardı.

Bir akşam Angharad'la Iestyn yürüyüşten dönüp yemeğe geldiler. Angharad fırtına gibiydi. Iestyn'ın da suratı bir karış asılmıştı.

Iestyn kapıdan içeri girer girmez, «Bay Morgan,» dedi, «eğer beni dinlemek lütfunda bulunursanız, sizinle yalnız görüşmek istiyorum.»

Babam, «Yine ne oldu?» dedi ve oturduğu sandalyeden kalktı. Dilini şaklatıp başını iki yana sallayarak Iestyn'ı arka bahçedeki kulübeye götürdü.

Annem yemeği pişirmeye, ben de okul ödevlerimi yapmaya devam ettik. Angharad tabureye oturup gözlerini ateşe dikti. Pelerini hâlâ sırtındaydı. Uzun saçları hemen hemen yere değiyordu.

Annem sanki oralı olmuyormuş gibi, «Angharad, yine ne zorun var?» dedi.

Angharad, kısık, insana elindeki işi unutturacak kadar üzgün bir sesle, «Iestyn, evlenmek için beni yarın Londra'ya götürmek istiyor,» dedi.

Annem sanki hiçbir şey duymamış gibi, yemek pişirmeye devam etti. Sonra fırın taşını ısınsın diye ocağın üstüne koydu, ellerini sildi, dönüp Angharad'ın yanında diz çöktü

ve onu kollarının arasına aldı. Angharad ağlamaya, hem de büyük bir üzüntü içinde ağlamaya başladı.

Annem küçük Olwen'ı uyuturken nasıl sallıyorsa, onu da öyle, göğsüne yaslayıp sallayarak, «Sus benim yavrum, sus» dedi. «Ağlama benim şeftali çiçeğim. Haydi, dinsin o güzel gözlerindeki yaşlar.»

Angharad ağlayarak, «Anneciğim,» dedi, «onu seviyorum. Yalnız onu seviyorum. Ama o beni başından savıyor.»

Annem eliyle Angharad'ın başını kendi omuzuna bastırıp, çatık kaşlarla ateşe doğru bakarak, «Şıışt, şıışt,» dedi. Ben kımıldayınca da başını kaldırıp kızgın kızgın bana baktı.

«Huw, çık git buradan,» diye kesip attı.

«Peki, anne,» dedim.

Babamla Iestyn kulübede, sendikadan gelen bazı adamlarla Ianto ve Davy ön odada oldukları için, koca evde yatağımdan başka gideceğim bir yer yoktu. Ama daha yemeğimi yememiştim, karnım açtı. Ben de kalkıp Bron'lara indim ve onu Ivor'a işte giymesi için fanila dikerken buldum.

Bron, her zamanki gülümsemesiyle, «Ne o,» dedi, «ne var, yüzün yine bektaşiüzümü gibi yemyeşil olmuş?»

«Iestyn babamla kulübede,» dedim. «Angharad'la annem de mutfakta. Evin içi yine karıştı.»

Bron, «Bu işin bozulması için Angharad elinden geleni yapacak,» dedi. «Zavallı kız. Hâlâ bunda direniyor. Yemek yedin mi sen?»

«Hayır,» dedim. «Karnım zil çalıyor.»

Bron şaka ederek, «Vah zavallı,» dedi. «Gel de sana bir tas çorba vereyim, olur mu?»

Ivor gece vardiyasında çalıştığı için, oturup akşam yemeğimizi Bron'la birlikte yedik. Pırasalar biraz karttı. Etin tuzu da fazlaca kaçmıştı. Tabii, patateslerinki de öyle, ama ne olursa olsun, bu benim için bir şölendi. Çünkü Bron karşımda oturuyor ve bana gülümsüyordu. İşte, bu da bana yetip artıyordu.

Aklımdan geçeni değiştirmeyi düşünmek için fırsat bulamadan, sanki atlı kovalıyormuş gibi, «Bron,» dedim. «Nan Mardy bir erkek gömleğinin eteğini görünce, bunun nesinden hoşlanır?»

Bronwen gözlerini iri iri açıp yüzüme baktı. Kaşığı elinde kalakaldı. Çorbalar hep döküldü. Sonra kahkahalar içinde başını arkaya attı. Gür bir sesle içinden gelen, çın çın öten nefis bir gülüşü vardı. Ama o, yaşaran gözlerini silmeden önce, az kalsın benim de sabrım tükeniyordu.

«Bunu kim söyledi sana?» diye sorduktan sonra gözlerini kapadı, ağzını bir karış açtı, pırıl pırıl dişlerini göstererek, daha yüksek bir perdeden, sanki sorduğum sorunun zevkine yeni varmış gibi tekrar katıla katıla gülmeye başladı. Kafasına bir şey atmayı aklımdan geçirerek onu seyrediyor, yine de, onunla birlikte gülmek istiyordum.

Gözlerini sildi, yutkundu. Derin soluklarla kahkahalarına son verip, «Bunu sana kim söyledi?» diye tekrar sordu.

Keyfim kaçtığı için fazla bir şey söylemekten kaçınarak, «Hwfa Williams,» dedim. «Kadının bundan hoşlanacağını söyledi. Merak ettim, öğrenmek istiyorum.»

Bron, «Bir gün anlarsın, Huw, yavrum,» dedi. «Biraz daha yemek ister misin?»

«Sorduğum soruya bir cevap bekliyorum,» dedim.

Gözlerime baktı. Ama yüzünde bir anlam bulamadım.

Yumuşak bir sesle, «Bunu babana sordun mu, Huw?» dedi.

«Evet,» dedim. «Bana kendi işimle uğraşmamı söyledi.»

Bron, «Ben onunla görüşürüm,» dedi ve bu konu kapanmış gibi ayağa kalktı.

Ben de ayağa kalkarak, «Niçin herkes beni karşısında küçük Gareth'mişim gibi görüyor?» dedim. «Niçin bir erkek gömleğinin eteğini görmek Nan Mardy'nin hoşuna gidiyor? Bizim cebimize girecek olan paralar niçin orospulara gidiyor?»

Bron irkilerek, «Sus, Huw,» dedi. «Bunu kimden duydun?»

«Ianto'dan,» dedim, «ama bu sözü benim önümde söylediği için de benden özür diledi.»

Bronwen yumuşak bir sesle, «Huw,» dedi, «haydi, eve gidip yat ve böyle şeyleri düşünme. Büyüdükçe aklın da gelişir; bu gibi şeylerin ne demek olduklarını o zaman daha iyi anlarsın.»

«Ben de Tegwen Beynon'dan öğrenirim,» dedim. «O bilir.»

Masanın öbür ucunda duran Bronwen bir anda yanıma geldi ve yakama yapıştı.

Sert ve soğuk bir sesle, «Huw,» dedi, «eğer o pasaklı kızla tek kelime konuşacak olursan, bir daha bu evin yakınından bile geçmemeye dikkat et. Ona göre, haberin olsun.»

«Ya bunların ne demek olduklarını bana anlatırsınız, ya da gidip sorarım,» dedim. «Öğrenmek istiyorum. Yoksa, soruşturur, yine de öğrenirim.»

Bron kolunu boynuma dolayarak, beni alnımdan öptü.

«Bunu babana söyleyecek olursam,» dedi, «sana bel kayışıyla güzel bir dayak atar. Yine de bir şey öğrenemez, yediğin dayakla kalırsın. Bunun sonu nereye varır, orasını da Tanrı bilir. Bunları Bay Gruffydd'e sordun mu?»

«Sorabilirdim,» dedim, «ama alacağım cevabı biliyorum.»

«Yanlış bir iş yapmadığıma inansaydım, hiç durmaz, bunları sana anlatırdım,» dedi. «Ama henüz küçüksün. Sana her şeyi anlatmak doğru olmayabilir. Bir gün düşüneyim, olur mu?»

«Olur,» dedim. «Teşekkür ederim, Bron.»

Her zamankine hiç benzemeyen bir gülümseme yüzüne yayılarak, «İyi geceler,» dedi.

«Sana da Bron,» dedim ve onu hafifçe dudaklarından öpüp kaçtım.

Öpücük hem garip, hem de doğal bir şeydir. Gariptir, çünkü saçmalığı trajedi ile karıştırır. Doğaldır, çünkü bir ih-

tiyaçtır. Bir de el sıkışmak diye bir şey vardır. Bununla da yetinilebilir. Ama el sıkışmak, bütün duyguların belirtilmesine yetmez. El, serttir ve başka şeyler yapmaya alışıktır. Duygudan yoksun, tat ve koku organlarından, beyinden oldukça, hele kalpten bir kol boyu uzaktadır. Bizim öylesine saçma bulduğumuz, zencilerin o burun sürtme âdetleri bundan çok daha iyidir. Gelgelelim, tat almaya yarayan bir duygu da yoktur burunda. O sadece, suratın ortasında bitivermiş, kışın başa bela kesilen, ama güzel bir yemeğin önünde ya da bir bahçede insana arkadaşlık etmekten de geri kalmayan koca bir kemik parçasıdır. Gözlerle de bir şey yapamayız, çünkü birbirimize çok yaklaşacak olursak, bunlar hemen şaşılaşıverirler. O zaman her şeyi çift ve karmakarışık görmeye başlarız.

Kulaklar zaten söz konusu olamaz. Onun için, iş yine ağıza düşüyor. Başın bir parçası, tat alma ve koku duyma organlarının bir aracı olduğu için de, biz karşımızdakini onunla öperiz. O, sesin tapınağı, nefesin bekçisi, bütün tatların hazinedarı ve soylu dilin yuvasıdır. Ağız denilen bu şeyi çevreleyen dudaklar sert olmakla birlikte, yine de yumuşak sayılırlar. Yüzün başka kısımlarında hiç bulunmayan, olgun bir meyvenin sıcaklığı ve pembeliği vardır onlarda. Kırmızı ve yumuşak kıvrımlarıyla hele kadınlarınki; onlarda bulunan lezzet yabani çileğin tadıyla bile kıyaslanamaz. Ama öpücüklerin tadı kaybolsa, yabani çilek de bütün yıl boyunca yetişseydi, işte o zaman dünyadaki zevklerin yarısı ortadan kalkmış olurdu. Öpüşmek isteğini duyuşumuza hiç şaşmamalı, çünkü bu davranışın bütün saçma görünüşüne rağmen, ağız ağızla birleştiği zaman, soluk soluğa, tat tada karışır, sıcaklık sıcaklıkla artar, diller sessiz bir dille konuşurlar ve onların birbirlerine söyledikleri, sesli konuşmanın zavallılığı içinde bir biçim, bir ad, ya da bir yaşam bulamayan şeylerdir.

İşte Bronwen'i ilk kez böyle öptüm ve sonra da pişman oldum. Yok, yok, pişman olmadım; korktum, korkmakla birlikte, kendimde bir cesaretin uyandığını da sevinçle gördüm.

Ertesi gün öğleden sonra, Bay Gruffydd, «Huw,» dedi, «dün bir konuda yengenden bilgi istemişsin. Öğrenmek istediğin bir şeyi, ben dururken gidip başkalarından sormana üzüldüm doğrusu. Bu tür bilgiler bir kadın tarafından verilmemelidir, Huw.»

Bir budala gibi kıpkırmızı kesilip, Bron'un beni yine çekiştirdiği düşüncesiyle sinirlenerek, «Belki kızarsınız diye çekindim,» dedim.

«Asıl şimdi kızdım sana,» dedi, ama sesinde en ufak bir kızgınlık belirtisi yoktu. «Eğer görevim, Tanrının yarattığı şu dünyada sana yol göstermek, bilmediklerini öğretmekse, neden O'nun bizlere tanıdığı birtakım doğal haklar üzerinde bilgi vermekten kaçınayım?»

Söyleyecek başka bir söz aklıma gelmediği için, «Haklısınız, efendim,» demekle yetindim. Öyle utandım ki, yerin dibine batmak istedim.

Bay Gruffydd, hâlâ bıçkıyla uğraşarak, «Pekâlâ,» dedi. «Bildiğin bazı şeylerin yanında elbette bilmediklerin de var. Bunları öğrenmen için beklemen gerekiyor. Yüksek matematikten anlıyor musun?»

«Hayır, efendim,» dedim, «ama öğreniyorum.»

«İyi,» dedi, «öyleyse sırayla gidelim. İnsan, bilgisini zamanla artırır; sabırsızlık ederse her şey zihninde karmakarışık olur, öyle değil mi?»

Rende sallamaktan kan ter içindeydim. «Evet, efendim,» dedim.

«Öyleyse, işi başından ele alalım. Erkekler ve kadınlar vardır. Ama bunlar erginlik çağına gelmeden önce oğlan ya da kız çocuklarıdır, ondan önce de her ikisi bebeklik çağındadır, değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

«Peki,» dedi, «ondan önce ne idiler?»

Gerçekten de, ne idiler? Bebeklik çağından önce ne idiler? Hiçbir şey gelmedi aklıma.

«Hiçbir şey,» dedim, «tıpkı Kelâm'ın 'başlangıç'ta dediği gibi.»

Bay Gruffydd, «Aferin Huw, yavrum,» dedi. «İyi gidiyorsun. Kelâm Tanrıdandır. Bebekler de işte öyle. Huw, sizin arka bahçedeki kulübede Owen'ın yaptığı bir makine var. Onu nasıl meydana getirdi Owen? Elleriyle; bunu biliyoruz. Ama ondan önce zihniyle, değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «İşte, bebekler de zihinden doğar, Huw,» dedi. «Tanrının zihninden. Onlar da birer küçük makinedir, ama mucizelerle ve görkemli bir gizemle doludur. Çünkü onları işleten yakıt değil, yaşamın ta kendisidir. Onlar yaratıldıkları gibi öyle küçücük de kalmazlar; her geçen gün biraz daha büyürler, bir oğlan ya da bir kız çocuğu, *sonra* da *bir erkek* ya da *bir kadın* olurlar. İşte oğlum, mucize diye buna derler.»

«Peki ama, bebekler nasıl meydana gelirler, efendim?» diye sordum. «Bebekler, bebek olmadan önce ne idiler?»

«Sabırsızlanma,» dedi Bay Gruffydd. «Ne yazık ki, burası Pitagor'un okulu değil. Eğer ondan ders almış olsaydın, sen de onun öğrencileri gibi beş yıllık öğrenim süresi içinde konuşmamaya yemin etmek zorunda kalırdın.»

Tekrar yerin dibine batmak isteyerek, «Özür dilerim, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Pekâlâ,» dedi. «Öyleyse bebekler konusuna gelelim. Tanrı erkeği kendi görünüşünde yarattı ve Tanrı kadını Âdem'in kaburgasından çıkarttı, tamam mı?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «İşte Âdem'le Havva'nın Aden Bahçesine girişleri böyle oldu,» dedi. «Sonrası nasıldı?»

«Havva bilgi ağacına karşı günah işledi,» dedim, «ve elmayı yemesi için Adem'e verdi. İkisi de çıplak olduklarını bildiler ve incir yapraklarıyla örtündüler.»

Bay Gruffydd harıl harıl bıçkıda bir şeyler kesmeye devam ederek, «Güzel,» dedi. «Sonra ne oldu?»

«Elinde alevli bir kılıç tutan bir melek geldi,» dedim, «ve onları bahçeden kovdu.»

Bay Gruffydd, «Alınlarının teri ile yaşamlarını kazanmaları için,» dedi. «Bundan sonra ne oldu?»

«Kabil ile Habil,» dedim. «Habil iyi adamdı, ama Kabil onu öldürdü.»

Bay Gruffydd, «Dur,» dedi. «Onları öldürmeden önce, nasıl doğduklarını bir görelim. Âdem'le Havva'nın yaratılışları üzerinde durduk. Kabil ile Habil nereden çıktılar?»

«Kutsal Kitap'tan, efendim,» dedim.

«Peki, ama, oğlum, nereden geldiler de Kutsal Kitab'a girdiler?» diye sordu Bay Gruffydd. «Âdem yaratılmıştı. Bunu biliyoruz. Havva da Âdem'in kaburgasından çıkarılmıştı. Ya Kabil'le Habil nasıl oldu da meydana çıktılar?»

«Âdem'le Havva'nın oğullarıydı onlar,» dedim.

Bay Gruffydd, «Güzel,» diyerek, yapmakta olduğu sandalyenin öbür bacağını kesmeye koyuldu. «İşte onlar da kendilerinden sonraki kadın ve erkeklerin çocukları gibi dünyaya gelmişlerdi. Yani bir baba ile bir anadan. Şimdi, Huw, erkek niçin baba, kadın da niçin anadır?»

«Çünkü biri Âdem, öteki de Havva'dır da ondan,» dedim.

Bay Gruffydd başını kaldırıp bana bakarak, «Ama niçin diye soruyorum sana,» dedi. «Bir erkeği baba yapan nedir? Bu ayrım nereden ileri geliyor? Bir erkeği bir kadından, bir babayı bir anneden nasıl ayırırsın?»

«Şey, efendim,» dedim, «birinin bıyıkları ve pantolonu, ötekinin de sakalsız bir yüzü ve etekliği vardır.»

Bay Gruffydd, «Huw,» dedi, «senin dış görünüşün bir kız çocuğununkinden çok daha değişik. Öyle olmasaydı, sen kavga edeceğin yerde oturup yün örerdin, öyle değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd bıçkının hızını artırarak, «Bu değişiklik nedir?» diye sordu.

«Bir kızın göğsü şişkindir,» dedim, «bizimkiler ise değildir.»

Bay Gruffydd, «Başka?» diye sordu.

«Belden aşağımız da değişiktir,» dedim. «Kızların orası düzdür.»

Bay Gruffydd, «Bu da güzel,» dedi. «Şimdi söyle bakalım, dölyatağı hakkında ne biliyorsun? Dölyatağı nedir, Huw?»

«O da Kutsal Kitap'ta geçer, efendim.»

Bay Gruffydd o kalın sesiyle Kutsal Kitap'taki sözleri tekrarlayarak, «Seni yaratan, sana ananın dölyatağında biçim veren Rab böyle söylüyor,» dedi. «Demek ki, makineleri insan zekâsı, bebekleri de Tanrının iradesi meydana getiriyor. Ama bir makinenin ortaya çıkması için kafayla ellerin birleşmesi, sonra da bunu meydana getirecek ergimiş madenin kum sandığında hazırlanmış kalıplara dökülerek biçimlendirilmesi gerekmektedir. Tıpkı bunun gibi, bir bebeğin ananın dölyatağında biçimlenip doğması için de erkekle kadının birleşmesi gerekir. İşte, döküm ustası, makine parçalarına biçim verebilmek için kum sandığını kullandı ve Owen da dökümden çıkan bu parçaları birbirlerine ekleyip makinesini meydana getirdi. Tanrı da insan vücudunun parçaları, içinde gelişsin, bir biçim alsın diye, sıcak bir et parçasından başka bir şey olmayan dölyatağını yarattı. Gelgelelim, bu parçaların birbirlerine eklenmesini, bir biçime girmesini kim sağlıyor? Anne ile baba, değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Dölyatağı bunların hangisinde?» diye sordu.

Bayan Beynon'un damar damar şişen yüzü ve elleriyle duvarları tırmalayışı gözlerimin önüne geldi.

«Annede, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Güzel,» dedi. «Demek şimdi biliyoruz ki, erkek baba, kadın da annedir. Erkek babadır, çünkü kadından farklıdır. Kadının içinde de bir dölyatağı vardır ve

eğer Tanrı ondan esirgemediyse, orada bir bebek oluşacak ve canlanacaktır. Bu nasıl oluyor?»

«Birleşmeyle,» dedim.

Bay Gruffydd değişik bir ses tonuyla, sanki ayrı ayrı iki parça ağacın damarları arasındaki ayrımı gösteriyormuş gibi, «Şimdi bu birleşmek eylemine gelelim,» dedi. «İnsan tohumu diye bir şeyi herhalde işitmişsindir, değil mi, Huw?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Pekâlâ,» dedi. «Buğday, arpa, mısır diye birtakım şeyler vardır. Bunların hepsi de tohumdur. Onları biçebilmen için önce ekmen gerekir, öyle değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

«Demek ki, bir bebeğin de oluşması için önce insan tohumunun ekilmesi gerekmektedir,» dedi Bay Gruffydd. «Bu tohum da ananın dölyatağına ekilir. İşte, erkekler ve kadınlar bu yüzden evlenirler. Evlilik de birleşmeyi sağlar. Buğdayı mevsimsiz eker misin? Yerler karla kaplıyken tohumu toprağa atar mısın?»

«Hayır, efendim,» dedim.

«Atamazsın,» dedi. «Eğer yapacak olursan, seni yakaladıkları gibi tımarhaneye atarlar. Her şeyin bir zamanı, bir mevsimi vardır. İnsanların ekim zamanı da evlilikleriyle başlar, daha önce değil. Çiftçi, tarlasında mısır yetiştirmek için ne kadar sabırsızlanırsa sabırsızlansın, mevsimi beklemek zorundadır. Değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

«Evet, ya,» dedi. «Yoksa ona deli derler. İşte Huw, bu insanlar için de böyledir. Evlilik süresi tohum ekme zamanıdır.»

Güneş, dağın ardında kaybolmak üzereydi. Tepelerde turuncu ve kırmızı göğe karşı duran koyunlar simsiyah gözüküyorlardı. Beyaz ışın demetleri onların altlarından doğru yansıdıkça, postlarını altın sarısıyla kaplıyordu.

Bay Gruffydd, «Öğrenmek istediğin daha başka bir şeyler var mı?» dedi.

«Tohum nasıl ekilir, efendim,» diye sordum.

O da bana, «Bunlar ne zamandan beri aklını kurcalıyor senin, Huw?» diye sordu.

«Uzun zamandan beri,» dedim.

«Ya!» dedi. «Bunca zaman karnını doyurmak için kafa yormuş olsaydın eğer, ben de sana obur demeye bilmem hak kazanır mıydım? Bu konu da ötekiler gibidir. Zamanını böyle şeylerle harcamamaya bak, yoksa sana haylaz derler, aylak derler. Şimdi, tohumun nasıl ekildiğini öğrenmek istiyorsun, öyle mi?»

«Evet efendim,» dedim, «lütfen.»

«Pekâlâ,» dedi. «Sen kendi dış görünüşünün bir kızınkinden çok daha değişik olduğunu az önce kendin söyledin. Bu değişiklik senin bir erkek olarak gelişmenden, zamanı gelince de insanlık tohumunun bekçiliğini yapacağından ileri geliyor. Anladın mı?»

«Bu tohum benim neremde olacak, efendim?» diye sordum.

Bay Gruffydd, «Yine sabırsızlanıyorsun,» dedi. «Nerende olacak, elbette vücudunda. Bu tohum kanından meydana gelecek ve ekim zamanında da hazır olacak. Vücudunun kızlarınkinden farklı yeri var ya, işte tohumun bulunduğu yer orasıdır. Yalnız evlendiğin zaman, daha önce değil, kendine eş olarak seçeceğin kadınla birleşeceksin. Ondan sonra gerisi gelir artık.»

Soluğum tükenmiş gibi titrek bir sesle, «Peki ama, bu birleşme nasıl oluyor, efendim?» diye sordum. Öğrendiğim şeylerin ağırlığını üzerimde hissediyor, ama yine de daha çok öğrenmek istiyor ve bu hırsla yanıyordum.

Bay Gruffydd, «Bu birleşme kelimesinden ne anlıyorsun, Huw,» dedi ve bıçkıyı durdurdu. Çünkü hava iyice kararmış, odanın içi göz gözü görmez olmuştu, hatta cilaladığım masanın üstündeki parıltılar bile kaybolmuştu.

«İki şeyin bir araya gelişini,» dedim.

Bay Gruffydd, «İşte tam bildiğin gibi,» dedi. «Vücudunun o çıkıntılı yeri yok mu, işte o, senin eşin olan kadının

dölyatağına kadar uzanan bir organdır ve bu organdan, Tanrının sana verdiği tohum yine Tanrının iradesiyle çocuğun meydana gelmesi için oraya dökülür. Şimdi anladın mı?»

«Hepsi bu kadar mı, efendim?» diye sordum. Hayal kırıklığına uğramıştım.

Bay Gruffydd ellerini kaldırarak, «Hepsi bu kadar mı? Bu da ne demek?» dedi. «Daha ne olsun istiyordun?»

«Bilmem ki,» dedim. «Ben bunun daha başka bir şey olduğunu sanıyordum. Çok daha korkunç bir şey olduğunu.»

Bay Gruffydd elini başıma koyarak sakin bir sesle, «Aslında öyledir, Huw,» dedi. «Gerçekten de korkunç bir şeydir bu. Düşün bir kere, insanın kendi içinde canlı bir varlığın sorumluluğunu taşıması ne demektir. Hatta birçok canlı varlıkların. İnsanın ömrü gözünü açıp kapayana kadar geçiverir. Sen göçtükten sonra ardında kalan o kendi yaşamlarını sürdürecek olanların karşılaşacakları kötü durumları, onların başlarına gelecek dertleri bir düşün. Sana benzeyen, senin etinden, senin kanından olduğunu bildiğin, sen Tanrıdan nasıl kendine doğru yolu göstermesini bekliyorsan, senden de aynı şeyi bekleyen küçük bir çocuğun senin dizinde oturduğunu hele bir aklına getir. Kelimelerle anlatılamayan böylesine yüce, böylesine güzel bir şeye korkunç değil de ne denir?»

«Evet, efendim,» dedim. «Madem bu iş bu kadardı, büyükler niçin bunu öğrenmemin doğru olmadığını söylüyorlar?»

Bay Gruffydd bu kez gülerek, «Evlerin damlarına çıkıp bağıra bağıra anlatmalarını mı bekliyordun, Huw?» dedi. «Gizlenmesi gereken şeyler yok mudur? Sen herkesin gözü önünde soyunur musun?»

«Hayır, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Kendinden pay biçerek, doğum konusunda ne kadar titiz davranmamız gerektiğini düşün,» dedi. «Bu, yaş ilerledikçe duyulan bir sorumluluktur. Küçük Gareth'e makinenin nasıl çalıştığını anlatabilir misin?»

«Hayır, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Elbette anlatamazsın,» dedi. «Hiç kuşkusuz, o da bunu öğrenmek, bilmek ister, ama onun bu küçücük beyni senin söylediklerinin hiçbirini asla kavrayamaz. Ama zamanı gelince o da senin gibi her şeyi öğrenecektir. Öyle değil mi?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Çünkü o zaman,» dedi, «o da anlayış çağına ermiş olacaktır ve bu ona çok sıradan bir şeymiş gibi görünecektir. Sana da 'hepsi bu kadar mı' diye soracaktır. Sen de, tıpkı benim sana şimdi söylediğim gibi, 'hepsi bu kadar, oğlum! diyeceksin. Rahatladın mı şimdi?»

Boş bulanarak, ona, «Ama bir erkek gömleğinin eteğini görmek Nan Mardy'i niçin sevindiriyor?» diye sordum.

Bay Gruffydd, «Bu kaba bir şakadan başka bir şey değildir, Huw,» dedi. «Nan Mardy yaşı ilerlemiş bir kadındır. Kocası olmadığı için de çocuğu yoktur. Hwfa onun evlenmesi gerektiğini, bünun kendisi için daha iyi olacağını söylemek istemiştir.»

Hayretten donakalarak, «Bunu Hwfa'nın söylediğini nereden biliyorsunuz, efendim?» diye sordum.

Bay Gruffydd, «Benim bilmediğim seninle ilgili bir şey hemen hemen yok gibidir, Huw, yavrum,» dedi. «Sabahları hâlâ Dai Bando'nun yanına gidiyor musun?»

«Evet, efendim,» dedim.

«İyi,» dedi. «Bu senin için yararlı bir şey. Ama yalnız sabahları gideceksin. Akşamları onlardan uzak dur. Birahanelere, boks maçlarma da gitmek yok. Anlaşıldı mı?»

Hayretle, «Peki, efendim,» dedim. «Henüz böyle bir şey söz konusu bile olmadı.»

«Pekâlâ,» dedi. «Haydi, şimdi doğru eve, yemeğe.»

«Bu akşam geliyor musunuz, efendim?» diye sordum. «Sofradaki yeriniz her zaman hazır.»

Bay Gruffydd dakikalarca konuşmadı. Takımları kutuya koyup, bıçkıyı öteki duvara doğru itti.

«Anneciğini benim için yanağından öp,» dedi. «Bu akşam da gelemeyeceğim için kusuruma bakmasın, lütfen. Haydi, iyi geceler.»

«Size de efendim,» dedim ve dışarıya çıktım. Hava kararmak üzereydi. İçimde beliren duygularla, dünya baş aşağı olmuş gibi geldi bana. Bütün insanlar güguk kuşları kadar gülünç göründü gözüme. Bron'un niçin bunları bana anlatmak istemediğini şimdi anladım ve bütün kızgınlığım geçerek, ona içimden teşekkür ettim.

Bundan çok kısa bir süre sonra Iestyn, karar vermiş olduğu gibi Angharad'ı alıp, evlenmek üzere Londra'ya götürdü. Ianto ile Davy de onlarla birlikte gittiler. Ama babamla annem, düğünün bizim kilisede yapılmasını istedikleri için, bu isteklerinin dışında kalan bir düğüne yüz çevirip evde kaldılar. Ianto ile Davy döndükleri zaman fazla bir şey anlatmadılar. Ne Londra'da olup bitenlerden, ne de yolculuklarından söz ettiler. Yüzlerindeki ifadeyi görmekle, ben de soracaklarımın cevabını fazlasıyla almış oldum.

Angharad'ın, üzerlerine birkaç kelime yazarak Calais ve Paris'ten gönderdiği kartları, sonra da Berlin'den yolladığı bir mektubu aldık. Bir sabah annemle babam bunu pencerenin önünde birlikte okudular. Annem babamın arkasında duruyor ve onun elindeki mektubu, babamın omuzunun üzerinden doğru okuyordu. Başlangıçta ikisinin de kaşları çatık, mektup kâğıdının beyazlığıyla aydınlanan yüzleri asıktı. Babam ilk sayfayı okuduktan sonra, annemin o sayfayı bitirip bitirmediğini anlamak için gözlerini ona çevirdi. İşte o zaman ne kaşlarının çatıklığı, ne de yüzlerinin asıklığı kaldı. Mektup bitince, ikisi de gözlüklerini çıkardılar. Annem önlüğünü eliyle sıvazlıyarak düşünceli düşünceli babama baktı.

«Ya, işte böyle,» dedi.

Babam, «İşler yolunda kız,» diyerek annemin elini tuttu. «Sana söylemiştim. Artık bizim kız yatıştı.»

Annem başını pencereye doğru çevirerek, «İnşallah öyle olsun,» dedi.

Babam, «Hiç kuşkun olmasın,» dedi. «Kaygılanma. Hele eve bir dönsün, o zaman göreceksin.»

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ama onlar bu mektuptan uzun bir süre sonra, Ceridwen ile Blethyn'm ve Davy ile Wyn'ın düğünlerinden çok sonra döndüler.

Hem ablam hem de ağabeyim aynı gün bizim kilisede evlendiler. Günlerden cumartesiydi. Aylardan beri eksilmeyen kar ilk kez o gün toprağın üzerinden kalkmıştı. Bunu hatırlıyorum. Çünkü hava karlı ve yerler çamurlu olsaydı, o gün yeni potinlerimin yerine okul potinlerimi giymek zorunda kalacaktım. Onlar de pak kaba saba şeylerdi. Üstelik, gri İskoç kumaşından yeni elbiseme de hiç uymuyordu. Güzel bir elbiseyle giyilemezdi bu eski potinler.

İlk ısmarlama elbisemin provasına giderken bayağı gururlanıyordum. Bundan önce, elbiselerimi annem dikerdi. Bazen de hazır alırdı. Ama hazır alınmış bir elbisenin hiç zevki yoktur, çünkü mal meydandadır ve sözde ölçünüze göredir. Giydiğiniz zaman eğreti gibi durur üstünüzde. Pantolonun arkasında yumrular, kol altlarında potlar beliriverir. Ceketin önü sizi iki kez kuşatmaya yetecek kadar boldur. Pantolonun paçaları ise, uzun pantolon denemeyecek kadar kısa, dizlerden çok aşağılara sarktığı için de kısa pantolon denemeyecek kadar uzundur. Ama ne verirlerse onu giymek zorundasınızdır ve yeni olduğu için de iki üç pazar bunu giymekten gurur duyarsınız. Sonra beliren birtakım buruşukluklar bunun eskimeye yüz tuttuğunu belli eder. Ama, boy atacağınız düşüncesiyle büyük ölçüde alınmış olan bu elbise, yine de sizin en iyi elbisenizdir.

Gelgelelim, ölçüsü mezura ile alınmış, makasın işleyeceği yerler sabunla işaretlenmiş nefis bir elbiseye sahip olmak yok mu, işte bu başlı başına bir zevktir.

Uzun zaman babamın beni provaya yollamasını bekledim. Ama Iestyn'la Angharad evlenmek için Londra'ya gitmiş olduklarından, babam bu işin üzerine pek düşmedi. Ceridwen ile Blethyn'ın düğününden kısa bir süre önce, ağabeyim, Wyn'la evleneceğini bildirdi. İşte o zaman terziye gitmeme izin çıktı. O gün elbisemin provasından başka bir şey düşünmeyerek, koşa koşa okuldan eve döndüm. Oradan da doğruca Hwfa Williams ile ihtiyar Twm'a gittim.

Ben kapıdan içeriye adımımı atar atmaz, Hwfa, ihtiyar Twm'a, «Bay Morgan'ın elbisesi prova edilecek,» dedi.

İhtiyar Twm elindeki küçük bir işi bir an önce bitirmek için hızlı hızlı iğne kakalayarak, «Evet, evet,» dedi ve tireyi dişiyle kopardıktan sonra iğneyi yeleğine sapladı.

Hwfa, potin düğmelerini andıran küçük gözlerini o büyük pirinç ütüden ayırmadan, güler bir yüzle, «Kıçım yerden kaldırıp, zahmet olmazsa şu tezgâhın üzerindeki sabunu verir misin, Twm?» dedi.

İhtiyar Twm yavaş yavaş bozulmaya başlayarak, elleri ve dizleri üzerinde yalpalaya yalpalaya tezgâha doğru emeklerken, homurtular çıkararak, bütün aksiliği ile, «Aman Tanrım,» dedi, «bir asansörün üstünde mi oturuyorum ki, sersem bunağın biri her zırlayışta ok gibi yerimden fırlayabileyim?»

Yüzü kıpkırmızı kesilen Hwfa, «Çeneni kısarsan iyi edersin,» dedi. «Hem çok rica ederim, emirlerimi yerine getirirken de o güzelim sesini duyurmak zevkini bağışlayıp durma. Sükût altındır.»

İhtiyar Twm ayağa kalktı, ellerini kalçalarına dayadı. Hwfa'ya bakarak, o tatlı sesiyle, «İlk kez doğru bir söz söyledin,» dedi. «Bütün ömrün boyunca harcadığın kelimeler para etseydi, top attırmadık banka bırakmazdın.»

Düğme gözler benden yardım umar gibi üzerime doğru çevrildi.

Hwfa, insanın yüreğini parçalayan bir sesle, «Bütün istediğim bir parçacık sabun,» dedi. «Buna karşılık, evliyaları bile çileden çıkaracak bir ağız dolusu laf işitiyorum.»

İhtiyar Twm açık duran avucundaki bir sabun parçasını uzatarak, nazik bir sesle, «Buyur,» dedi. «Acaba terzibaşının bunu kullandığını görebilecek miyiz?»

Hwfa sabunu yavaşça aldı. Bu süre içinde gözlerini de ihtiyar Twm'ın yüzünden ayırmadı.

Her kelimenin üstüne eşit derecede basarak, «Şimdi sen terzibaşını işinin başında göreceksin,» dedi. «Nerede olursa olsun, erkek elbisesinden, kadın kostümünden, av kıyafetinden, paltodan, pelerinden, yağmurluktan, daha doğrusu kumaştan yapılan her türlü giyim eşyasından söz açıldı mı, genci de ihtiyarı da bu dükkânın ünlü ustasının adını anar.»

İhtiyar Twm provaya yardım etmek için, gevşek bıraktığı parmaklarını aşağı doğru sarkıtarak ellerini kaldırdı ve büyük bir ağırbaşlılık havası içinde, Hwfa'ya «Başlayalım mı?» diye sordu. «Ben mezarımda kokmadan, oğlan da dizlerine kadar sakal koyvermeden şu provayı bitirelim.»

Hwfa öfke içinde, dükkânın dört bir yanında dolaştırdığı potin düğmeleriyle, bana, ihtiyar Twm'a ve tavana baktıktan sonra onları yere dikerek, «Allah aşkına sus,» dedi. «Eğer ihtiyar Firavun tekrar yeryüzüne dönseydi, Mısır'ın uğradığı on beladan yedincisine senin yol açtığını söylerdi hiç çekinmeden.»

İhtiyar Twm ceketimin kolunu takarken, «İyi,» dedi. «Yahudilerin Mısır'dan çıkmaları için Mısırlıların bir süre beklemeleri gerekmişti. Bu yüzden sen de sabretmelisin, yavrum, Huw. Erinde gecinde akşam yemeğine yetişirsin.»

Hwfa, «Makas,» deyince, ihtiyar Twm bunu bir sihirbaz gibi onun eline tutuşturdu.

Herkes kendi işinin eridir. Ama hiç kuşkusuz, terzilik de en azından yeryüzündeki bütün meslekler kadar soylu ve akıl sır erdirilemeyen bir zanaattır. Bir top kumaşı ele alıp, sabun, iğne, tire, makas ve ütü gibi basit araçlarla, bundan vücudun her girinti ve çıkıntısına göre kusursuz bir elbise meydana getirmek gerçekten de büyük bir ustalıktır. İnsanoğlu ta başlangıçtan beri kendini süslemekten zevk aldığına göre, bu zanaatın ne kadar gerilere dayandığı bilgi-

mizin dışındadır ve hiç kimse bunun hangi çağdan günümüze geldiğini söyleyemez.

Hwfa, kumaşı sabunla işaretleyerek, «Omuzları biraz daha geniş tut,» dedi. «Arkayı da yukarı kaldır.»

İhtiyar Twm, arka taraftan kumaşı bir parça yukarı çekti.

Hwfa, «Dur, dur,» diye bağırdı. «Ceketin yakası çocuğun kulaklarının tepesine mi çıksın istiyorsun, koca sersem? İndir biraz. Biraz daha. Yeter. Oldu.»

İhtiyar Twm, sabrı tükenip yine aksilenerek, Hwfa'ya, «Allah aşkına söyle, senin bu yaptığın nedir?» diye sordu.

Hwfa, ağzının köpüklerini omuzumun üstünden saça saça, «Ceket yapıyorum, ceket,» dedi. «Pantolon yaptığım zaman, onun da pantolon olduğunu bildiririm sana. Ne o, yakayı çocuğun beline mi takacaksın?»

İhtiyar Twm, «Oraya takılsa da şaşmam, bu dükkânda hiçbir şeye şaşmam,» dedi. «Bu gidişle pantolonun ilikleri arkada olacağa benzer. Yakanın arka kısmı biraz yüksek düştü.»

Hwfa, «Biliyorum, biliyorum,» dedi. «Sen lütfen çeneni kıs.»

İhtiyar Twm, «Konuşmak yok, bir kusuru görmek de yok,» dedi. «Belki sağladığın ün bundan ileri geliyordur.»

Hwfa neredeyse ağlayacakmış gibi uzun uzun bana baktı. Sonra dudaklarını ısırıp, hâlâ o ağlamaklı haliyle ceketimin ilik yerlerini işaretledi. Ama bu arada, tezgâhın üzerinde duran büyük terzi makasına yan gözle vahşi vahşi bakmaktan da geri kalmadı. Bir göz işaretiyle onu kapmaya ve adam öldürmeye hazır gibiydi.

İhtiyar Twm, sanki hiç kimseyi ilgilendirmeyen bir işten söz ediyormuş gibi, kayıtsızlıkla, «Sağ kol biraz kısa,» dedi.

Hwfa derin bir nefes alarak, sol kolun yeniyle uğraşmaya koyuldu.

İhtiyar Twm, 'cık' diye dişini emerek, tekrar, «Sağ kol diyorum sana,» dedi.

Hwfa kollarını iki yanına sarkıttı ve gözlerini yumdu. Sonra, dünyanın bütün dertleri kendi üzerindeymiş gibi onları bitkin bir tavırla açtı ve pantolonumun üzerinde çalışmaya başladı.

«Bel biraz daha daraltılacak,» dedi. «Eğer dükkândakilerin başına dert olmazsa, bir parça da yukarı alınacak.»

İhtiyar Twm, «Sağ kolda kısalık var,» dedi yine.

Hwfa, kendinden başka kimsenin bilmediği bir şarkıyı homurdanmaya başladı ve pantolonumun her tarafına elindeki sabunla bir sürü küçük küçük işaretler kondurdu.

İhtiyar Twm, büyük bir ciddiyetle, «Çok güzel oldu,» dedi.

Hwfa hemen hemen fısıldarcasına, «Asıl senin kadar güzel bir şeyi bulabilmek için bir çift sağlam ayakla altı ay dünyayı tepmek gerekir,» dedi.

İhtiyar Twm, «Anam da böyle söylerdi,» dedi. «Gelgelelim, ceketin kolu oğlanın dirseğinde.»

Hwfa çalımla, «Ceketi çıkar, Huw, yavrum,» dedi. «Usta bir terzinin, eserine ikinci bir kez bakması gerekmez. Cuma akşamı gelir, elbiseni daha ütüsü soğumadan alırsın.»

İhtiyar Twm yerine oturarak, «Ya? Demek elbiseyi sana kendisi teslim edecek,» dedi. «Eğer pantolonunun paçalarından birinin ensenden sarktığını, ceketinin kollarının da ceplerine kapak diye dikildiğini görecek olursan, çok rica ederim, gözlerini benden başka yana çevir, olur mu?»

Hwfa, kesinlikle «Evet,» dedi, «başka yana çevir, hem de üzülerek, acıyarak. Çünkü o, Gadarinilerin ülkesindeki domuzların sonuncusudur ve Tanrıya şükürler olsun ki, kendisiyle birlikte onların kökü de kuruyacaktır. Haydi, iyi geceler.»

Hwfa, ihtiyar Twm'ın kendisine neler söylediğini işitmemek için ütüyü olanca hızıyla ızgaraya vururken, ben de, «İyi geceler Hwfa, iyi geceler Twm,» diyerek dükkândan çıktım.

⁂

Ceridwen ile Blethyn ve Davy ile Wyn evlendikleri zaman, düğünden bir gece önce uyumadığımız gibi, düğün gecesi de gözlerimizi kapamadık.

Kilisenin yanındaki salonu üstünkörü boyamak, yerleri iyice paspaslamak, çay sofralarını kurmak ve pazar günkü törene gelecek olanların oturacakları sandalyeleri parlatıp hazır etmek için kiliseye indik. Babam, Ianto, Davy, Ceridwen, Bron, ben, bitişik komşularımız Bayan Lewis ile Bayan Jonas ve onların oğullarıyla kızları olmak üzere hep birlikte çalıştığımız halde, ancak saatler sonra orayı bir biçime sokabildik. Ivor dağa çıkmıştı. Orada koroyu çalıştırıyordu. Bay Gruffydd de kulübelerdeki bir hastayı yoklamaya gitmişti. Onun bir hastaya gittiğini, oraya götürmek üzere kendisine bizim kümesin tavuklarından birini kesip verdiğim için biliyorum. Kendi tavuklarımızı kesmek kadar da nefret ettiğim bir şey yoktu, çünkü ben onları tanıdığım kadar onlar da beni tanırlardı. Daha doğrusu, tavuklarla arkadaş gibiydik.

Kilisedeki kürsüyü cilalamakta olan diyakozlardan James Rowlands salona gelerek babama parmağıyla bir işaret verdi.

«Sizi görmek isteyenler var,» dedi. «Kilisede bekliyorlar.»

Babam, «Teşekkür ederim, yavrum,» dedi. «Düğünle ilgili kimseler mi acaba?»

James Rowlands, «Evet, sanırım,» dedi. «Ama umduklarınız değil. Çabuk gelin.»

Elinde çekiç ve çivilerle bir merdivenin üzerinde avizenin şamdanlarına mumları yerleştirmekte olan babam, «Onları buraya getirin,» dedi.

James, «Siz kiliseye gelseniz daha iyi olur,» dedi.

Babam, «Yok, yok,» dedi. «Lütfen onlardan buraya gelmelerini rica edin. Görüyorsunuz ki, çalışıyorum.»

James, «Pekâlâ,» dedi ve arkasında balmumu ile terementi kokusu bırakarak dışarı çıktı.

Ben elimdeki mumları babama doğru uzatırken, o da bunları yerlerine oturtmadan önce çekiçle yapılması gereken işleri yapıyordu. En son şamdanın dip çivisini de çaktıktan sonra elimdekileri aldı. İki ayaklı merdivenin en üst basamağında tekrar avizeye doğru uzanırken kapıdan yana baktı. Az kalsın yere düşecekti. Cadıların dans etmeye geldiklerini görmüş gibi yüzünün ifadesi değişti, mumlar elinden düştü, hatta bir tanesi Bron'un saçlarını sıyırıp, yerlere kirli suları sıçratarak, olanca hızıyla kovanın içine daldı. Owen ile Gwil kollarını açmış, gülerek bize doğru koşuyorlardı.

Babam, «Owen,» diye bağırdı. «Gwilym, yavrum. Ah, oğullarım.»

Babam iki ayaklı merdivenden öyle bir iniş indi ki, merdiven bir yana devrilirken, o da kendini yere attı, ama düşmedi, doğruca onları karşılamaya koştu.

Owen, «Baba,» dedi, «iyi gördüm seni.»

Gwilymy, «Annem nasıl?» dedi. «Bron, sen de arslan gibisin, kız.»

Owen sevinçle gülümseyerek, «Huw,» dedi, «sen de en azından dört parmak boy atmışsın.»

«Yarın uzun pantolon giyeceğim,» dedim.

Babam, «Buradaki işimiz artık bitti,» dedi. «Gelin çocuklarım, eve, annenize gidelim. O, uzun zamandan beri bu anı bekliyor. Huw, sen de çıkmadan önce her şeyi iyice bir gözden geçir.»

«Peki, baba,» dedim.

Bunun üzerine, her şeyin isteğe uygun bir biçimde olması için Bron'a yardım ettim. Sonra kapıyı kilitleyip, işten baş kaldıramadığımızdan çayımızı içemediğimiz için, birer fincan çay içmek üzere birlikte Tepe'nin yolunu tuttuk. Yarı yolda, aşağıya doğru inmekte olan Bay Gruffydd'e rastladık. Ağır ağır yürüyordu. Şapkasını gözlerine kadar eğmiş, ellerini kısa paltosunun ceplerine sokmuştu.

Karşı karşıya geldiğimiz zaman ona, «Owen ile Gwilym döndüler, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Döndüler mi?» dedi. «Kimler dedin?»

«Owen ile Gwilym,» dedim. «Az önce.»

Bay Gruffydd, «Çok iyi,» dedi. «Anneciğin sevinçli bir gece geçirecek desene. Yarın kendileriyle buluşmaktan kıvanç duyacağım. İyi geceler Bayan Morgan. İyi geceler yavrum.»

Bron gözlerini kaldırıp ona bakarak, «Eve buyurun, Bay Gruffydd,» dedi, «nefis bir kuzu kızartması var yemekte.»

Bay Gruffydd gülümseyerek, «İşim var,» dedi. «Mobilyaları bitirmem gerekiyor. Öyle değil mi, Huw? Onun için, beni bağışlayın. Haydi, iyi geceler.»

Biraz yürüdükten sonra, Bron, «Vah, vah, yazık,» dedi. «Zavallı Bay Gruffydd.»

Ona, «Neden zavallı oluyor?» diye sordum.

Bron, «Ah,» dedi ve evin kapısını açık tutan taşı, gecenin serin oluşu yüzünden çekip, kapıyı örttü. Lambaları yaktım. Çaydanlık kaynamaya başladı. Ama bütün bu süre içinde Bron bir tek kelime konuşmadı benimle.

«Niçin 'ah' dedin Bron?» diye sordum ona. «Bay Gruffydd'in bir derdi mi var?»

Bron, «Eğer evli olmasaydım,» dedi, «beni ayıplasalar da, ayıplamasalar da, herhalde onunla evlenmeye çalışırdım.»

«Niçin?» dedim.

Bron gülerek, «Niçin, niçin, niçin?» dedi. «Hep niçin. Koca adamın başka lafı yok sanki. Niçin olacak? Onun o görünüşünden ötürü.»

Bundan bir anlam çıkaramadığım için alık alık bakarak, «Onun görünüşünde bir değişiklik yok, Bron,» dedim. «Dün nasılsa bugün de öyle, hep aynı.»

Bron, «Aynı olur mu hiç?» dedi. «Adamcağız içinden taneleri alınmış bir bezelye kabuğu gibi boş. Göreceksin, bunun acısını biz çekeceğiz.»

Onunla birlikte geçirdiğim öğleden sonraları, tahtaları, takımları, marangoz cetvelini, karşılıklı içtiğimiz çayları, sıcak tutkalın kokusunu hatırladım.

«Öyleyse bunlar hep Angharad'ın yüzünden,» dedim, «değil mi?»

Bronwen, «Haydi, çayını iç,» dedi. «Lütfen örtüyü de lekeleme. Ah, Huw, düşün bir kere. Yarın yeni entarimi giyeceğim. Öyle seviniyorum ki. Hemen yatıp uyumak, ancak onu giyeceğim zaman uyanmak istiyorum.»

«Ben de uzun pantolonumu giyeceğim,» dedim.

Bron, «Elbette,» dedi. «Koca adam oldun artık.»

Bana bakıyor ve o eski, her zamanki gülümseyişiyle gülümsüyordu. Ama, ben de ona gülümseyince, dudakları titremeye, yüzündeki gülümseme yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Onun yerini bir kırmızılık kapladı, gözlerinin bakışları değişti, gözkapakları seğirir gibi oldu, sonra kapandı. Yüzü kızardıkça kızardı.

Nedendir bilmem, ben de bir utangaçlıkla kızarıp bozarmaya başladım. Elim titredi, fincan tabağın içinde takırdadı. Onu masanın üstüne bıraktım. Ama Bronwen hâlâ al aldı ve hâlâ oturuyordu, kıpırmadan. Gözleri şekerliğe takılmış, oradan ayrılmıyordu. Odaya ağır bir sessizlik çöktü. Bir erkek bütün ağırlığıyla bu sessizliğin üstüne abansa yine de parçalayamazdı onu.

Boğazdan fısıltı halinde çıkan kısık bir sesle, «Haydi artık git, Huw,» dedi.

Dışarıya çıktım ve arka kapıyı usulca kapattım. Geceden daha karanlık, ama kafamı kurcalayan soruların dağınıklığından daha aydınlık olan dağa bakmak için bir an durdum. Böyle bir durumu yaratacak bir şey yapılmamış, bir şey söylenmemişti. Ama yine de orada durmuş, dağı seyrediyor ve zihnimin durulması için ondan yardım umuyordum. Rüzgâr bütün canlılığıyla çevremde dolanıyor ve soğuk içime işleyerek, az önce üstüme basan ateşin yerini alıyordu.

Ama şimdi başka bir ateşin içimde yanmakta olduğunu sezdim. Kafam bu yeni sıkıntıya verince, kabaran bir yeniliğin gövdemin orta yerinde dikildiğini fark ettim. Bu, bütün yeniliğine rağmen, kendi gövdeme ait bir parça oldu-

ğu için beni hiç şaşırtmadı. Yalnız, bütün vücudumda, bir şarkı gibi coşan, güçlü ve temiz bir zafer sevinci duydum. Kollarımı havaya kaldırıp vücudumun kaslarını gerdim. Kanım şarkı söylemekte olan damarlarımın içinde dolaşırken, gözlerimin önünde altından bir dünya açıldı ve artık erkekten sayıldığımı, erkek olduğumu anladım.

Sonra bu altın dünya kayboldu. Soğuk, kendini duyurdu. İçimdeki kuşku öncekinden daha koyu bir karanlıkla eski yerinde belirdi ve kendisiyle birlikte o dağınık duyguları da geri getirdi. Az önceki imge nasıl birdenbire geldiyse yine öyle birdenbire kayboluverdi. Üşüdüm, utandım, korktum. Ses veren karanlığı seyre daldım. İnsanların, içlerindeki bu gücü hiç düşünmeden nasıl mutlu olabildiklerine, kaygısız kalabildiklerine, sadece karınlarından, rahatlarından ve ceplerinden başka bir şeyi akıllarına getirmeden günlük işlerine gidebildiklerine şaştım.

Ve dünkü gibi olmak istedim. Tekrar, kuşkunun ağırlığından, bu korkunun baskısından uzak, insanı şarkılarla inleyen altın ülkelere yükselttikten sonra, çok geçmeden yine gecenin karanlık çukurlarına fırlatıveren bu yeni ihanetin tadını tatmamış bir çocuk olmak istedim.

Dağın yüksekliği bana cesaret verdi. Bu cesaretle birlikte erkeklik gururum uyandı. Hayat Ağacının ne demek olduğunu anladım. Çünkü, ben de, damarlarında hayat kanı dolaşan, çıplaklığımızı bilelim ve Rabbimiz Tanrıyı yüceltmek için dünyaya çocuklar getirelim diye beni güzelliğinin elması ile baştan çıkaracak bilinmeyen bir Havva'yı Aden Bahçesinin karanlığında bekleyen o ağacın bir dalıydım şimdi.

Arkamda, göçüp gitmiş, önümde de gelecek olanları gördüm. Geriye baktım, babamı, onun babasını, bütün atalarımızı, ilerimde oğlumu, onun oğlunu ve oğullarının oğullarını gördüm.

Hepsinin gözleri benim gözlerimdi.

Ben içimde neler duydumsa onlar da içlerinde aynı şeyleri duymuşlardı ve duyacaklardı. O zaman olduğu gibi şimdi de böyle oluyordu, yarın da, yarından sonra da bu

hep böyle olacaktı. Artık korkmaz oldum. Çünkü ben de, ne başlangıcı, ne de sonu olan uzun bir çizginin içindeydim. Babamın eli büyükbabamın, benim elim de babamın elindeydi. Henüz doğmamış olan oğlum ise şimdiden benim sağ elimi tutuyordu. Geçmişle şimdiki zaman ve gelecek arasında ileriye ve geriye doğru uzayıp giden bu zincirin birbirine bağlı halkalarını göstermek için hep birden ellerimizi kaldırınca, hepimizin bir olduğumuzu gördük. Hepimiz âdemoğullarıydık, Tanrının görünüşünde ve benzeyişindeydik, yine Tanrının iradesiyle ana rahminde biçim bulmuştuk.

Ben onlardandım, onlar da bendendi. Onlar benim içimdeydiler, ben de onların hepsinin içindeydim.

Ianto, «Huw,» dedi. «Niçin orada öyle dikilip duruyorsun, be oğlum? Aklınla zorun mu var senin?»

«Hayır,» dedim. «Dağı seyrediyordum.»

«Öyleyse içeri girip biraz da yemek kaplarını seyret, olur mu? Kızlar evden gittiğine göre, bu işleri ya kendimiz yapacağız, ya da açlıktan öleceğiz.»

«Ceridwen nerede?» diye sordum.

Ianto, «Yarın evlenecek diye ön odada saltanat sürüyor,» dedi. «Annem de erkek kardeşlerimizle birlikte onun yanında. Bron ise Ivor'u karşılamaya gitti.»

«Az önce evdeydi Bron,» dedim.

Ianto, «Yok,» dedi. «Gittiğini gördüm. Ivor sanki Babil kralıymış gibi etekleri zil çalıyordu kızın koşarken. Anlayacağın, sevaba girmek için mutfakta biraz iş görmemiz gerekiyor. Canları cehenneme şu kadınların. Nerede arasan, ne zaman arasan, bir türlü onları karşında bulamazsın.»

Böylece bulaşık yıkamak için mutfağa girilir. İçlerine tereyağı ve peynir doldurulan iri patatesler kızarsınlar diye korların arasına bırakılır. Balık yavrularını kızartmak için ayrı ayrı iki tava ateşe konur. İki kulplu tencerede sebze püresi pişirmek için su kaynatılır. Sıra sofra kurmaya gelir. Bu da benim en sevmediğim bir iştir. Doğru dürüst kurulmuş bir sofrada oturmayı severim. Sanırım, çatalların, bı-

çakların yerli yerinde duruşları, bardak ve öbür sofra takımlarının görünümü insanın iştahını daha da artırır, çünkü parmaklarınız bunları kullanmak için bayağı kaşınır. Gelişigüzel kurulmuş bir sofra kadar da nefret ettiğim bir şey yoktur. Lekeli ya da buruşuk bir örtü, çarpık konmuş bir bıçak, baş aşağı duran bir çatal, sapı karşı tarafa çevrik bir kaşık zihnimi kurcalar ve bunların aksaklikları giderilmedikçe içim rahat etmez. Yine de, bir sofra kurmaktansa yerleri ovmayı yeğ tutarım. Bir sürü çatal bıçağı, bir yığın tabağı, bardağı, sirkeliği ve zeytinyağlıyı alıp sofraya taşımak, örtüyü masaya yaymak, bunun ne bir taraftan az ne de öbür taraftan çok sarkmamasına dikkat ederek onu ileri geri ayarlamaya çalışmak insanı öyle çileden çıkarır ki, örtüyü dertop ettiğiniz gibi ocağa fırlatmak gelir içinizden. Çünkü annem sofra örtülerini kolalar ve masayı da cilalar. Böylelikle, sofraya örtü yaymak, boşuna zaman kaybettiren bir sabır taliminden farksız olur. Ama bir kez de yayıldı mı, çekilen bu sıkıntıya değer doğrusu.

Sonra sıra sebze püresine gelir. Bütün sebzeler kabukları soyulmadan, ağır ağır, suyun fokurdamasına meydan vermeden kaynatılır. Harlı ateşte kaynatılacak olursa, bütün sebzelerin kabukları yarılacağı için lezzeti kaybolur, içleri suyla dolar ve bunlar lapalaşır. Sonra ağızda ne bir koku ne de bir tat bırakır. Hatta göz bunları kendine bir ihanet sayacağı gibi, karın da hakaret olarak karşılar. Patatesler, yerelmaları, havuçlar, şalgamlar bu duruma gelmeden ele alınır ve hepsinin kabukları güzelce soyulur. Sonra bir kayık tabağına konan bu sebzelerin üzerine eritilmiş tereyağı dökülür, kuru nane yaprakları serpilir ve bunlar ağır bir çatalla ezilir. Çok ince rendelenmiş birkaç baş kırmızı soğan, bir tutam maydanoz ve suteresinin yalnız yaprak kısımları bunun üzerine dökülür ve hepsi birden karıştırılır. Böylece hazırlanan sebze püresinin rengi pembeye çalan bir kremayı andırır. Bunun kokusu sizi baştan çıkarır ve onu hemen oracıkta yemek istersiniz. Ama yemeden önce bunun beş dakika kadar sıcak fırında durmasını beklemeniz gerekmektedir. Böylece sebzeler ılık bir rahatlık içinde birbirlerine karışır ve yakın dostlar gibi birbirlerinden ayrılmaz

olurlar. Nane kendine düşen görevi yapmaya, tere ustalığını göstermeye, soğan da çiğliğini ve sert mizacını yumuşatmaya başlar.

Bu arada, yavru balıklar kızgın yağın içinde sıçramakta, kendi güzel kokularından duydukları zevkle pırıl pırıl parlayarak, güneşte yanmış çocuklar gibi her an biraz daha kızarmaktadırlar. Bunlar koyu kahverengini alıp tam kıvamlarını bulur bulmaz, tavadaki yağın kızgınlığı gitmeden, küçük sosisler de bunun içine atılır ve her tarafları aynı rengi alıncaya kadar kızartılır. Sonra, üzerlerine parmak uçlarıyla biraz kekik ve adaçayı ekilir. Tava karıştılır ve hepsi birden, Çin porselenlerinde bulunan söğüt resimleriyle süslü büyükçe, mavi renkli bir kayık tabağına boşaltılır.

Korların arasında kızarmış olan patatesler alındığı zaman, tereyağı ile peynirin onların içine, birazdan büyük bir zevkle sizin içinize sineceği gibi sinmiş olduğu görülür. Bunlar, yeşil salata yapraklarının ve taze turpların bulunduğu bir tabağa konur.

Ondan sonra da hiç zaman kaybetmeden herkesi sofraya çağırın ve doya doya yiyin.

Nefis yemeklerle donatılmış bir sofranın çevresinde mutlu yüzleri görmek güzel bir şeydir. Eğer hoşa giden sesleri sıralamak gerekirse, çatal ve bıçak sesini, şarkı söyleyen güzel bir insan sesinin hemen arkasına koyarım.

Her zamanki gibi, sofraya en son oturan ve boş bir tabağı, ya da fazladan bir çatalla bıçağı en önce gören yine annem oldu. Gözleri her tarafta dolaşır, her şeyi görür, hiçbir şeyi kaçırmazdı. Kendi tabağına azıcık yemek alır, ama birimiz tek bir lokma bırakacak, ya da aym yemekten üçüncü kez tabağımıza almayacak olursak hemen kızardı.

Annem Owen'a, «Londra'da iyi yemekler yediniz mi?» diye sordu.

Owen, «Hayır, anne,» dedi. «Çoğu günler aşçı dükkânlarında karnımızı doyurduk.»

Gwilym, «Yedi peni ile yanında püre, lahana ve pide olmak üzere bir porsiyon biftek, bir porsiyon tatlı yenilebiliyor ve bir fincan da çay içilebiliyor,» dedi.

Annem, «Yedi peni mi?» diye fısıldadı. «Daha neler, paranın içinde mi yüzüyordunuz?»

Owen, «Hayır,» dedi. «Londra'da daha az parayla karın doyurulamaz.»

Ianto, «Yine oraya dönecek misin, Owen?» diye sordu.

Owen, «Doğrusunu istersen hayır,» dedi. «Annemle babam beni tekrar eve alırlarsa, tabii.»

Babam, «Burası senin kendi evin,» dedi.

Gwilym, «Şöyle güzel bir uyku çekeceğim için öyle seviniyorum ki,» dedi. «Geçen ay hep gece işinde çalıştım, son iki gün de hiç uyumadım.»

Babam, «Ne iş yapmayı düşünüyorsunuz, çocuklar?» diye sordu.

Owen, «Madende çalışmayı,» dedi.

Gwilym, «Evet, evet,» dedi. «O pis tünelden sonra burada çalışmak da bizi sevindirecek.»

Ianto, «Tünelde mi çalıştınız, Owen?» diye sordu. «Hangisinde?»

Owen, «Londra'da bir yeraltı demiryolu yapılıyor?» dedi. «Ama doğru dürüst bir planları yok. Çok geçmeden gülünç bir duruma düşecekler.»

Babam piposunu doldururken, gülümseyerek, «Herhalde çavuşa söylemişsindir bunu,» dedi.

Gwilym, «Owen çavuştu,» dedi, «durumu da kontrolöre anlattı.»

Babam, «Hay Allah,» dedi. «Demek bu yüzden sepetlendiniz ha?»

Owen, «Bu yüzden değil,» dedi. «Kontrolör bana karşı biraz kaba davrandı. Ben de kendisine görgü dersi vermek zorunda kaldım.»

Babam, «Anlaşıldı,» dedi. «Sonra da sepetlendiniz. Öyle değil mi?»

Gwilym, «Hayır,» dedi, «asıl kontrolöre sepet havası çaldılar. Owen'ın ücretini artırdıkları gibi, daha büyük bir ekibin başına getirdiler onu. Sepetlenen benim, o değil.»

Babam, «Ya!» dedi. «Demek sen sepetlendin. Niçin?»

Gwilym, süngüsü düşük bir halde, gözlerini tabağa dikerek, «İşçilerin ücretlerine ve durumlarına el attım,» dedi. «Bir sendika kurdum. Liman işçilerinin gösterisine katıldığımız zaman bu işin farkına vardılar, ama bunu geçiştirdik. Gelgelelim, bir akşam işten sonra bir toplantı yaptığımız sırada patron içeri girdi ve beni suçüstü yakaladığı için hemen işten çıkardı. Bunun üzerine Owen da işi bıraktı. Onun ayrılmaması daha doğru olurdu bence. Sonra Iestyn'ın düğün ilanını gördük. Davy ile Wyn'ın evleneceklerini bildiren birkaç satırı da gazetenin birinde okuyunca, haydi eve gidelim dedik.»

Davy, «John Burns ile Cunninghame Graham işleri yürütebiliyorlar mı?» diye sordu.

Owen, «En iyi sendika şimdi onlarınki,» dedi. «John Burns de yaman adam doğrusu. Bizim burada neler olup bitiyor?»

Ianto, «Akla yatkın ne varsa onun dışında her şey,» dedi. «Bütün işiteceğin sadece götürü ücret konusu. Aptallar bunun kendilerine sürekli bir iş sağlayacağını sanıyorlar. Rakamları göremiyorlar. Kimse başını çevirip de bu kazançların nerelere gittiğine, hangi beylerin midelerine indiğine bakmıyor bile.»

Owen, «Peki, neden?» diye sordu. Omuzları daha genişlemiş, sakalı daha koyulaşmıştı. Saçları biraz kısalmış, kıvır kıvır olmuştu. Ama o keskin bakışlı gri gözleri hiç değişmemişti. «Vadilerdeki bunca insanın hepsi de aptal değil ya.»

Davy, «Elbette değil,» dedi. «Aptal değiller ama kıllarını kıpırdatmaya da üşeniyorlar.»

Babam, «Evin içinde böyle bir dil kullanmazsan beni sevindirirsin,» dedi. «Götürü ücret konusunda işverenlerle bir uzlaşmaya vardığımızı lütfen hatırla. Bu anlaşmaya saygı göstermek de bizlere düşer. Onun için, sendikadan söz edip durma. Aldatıldığınızı gördüğünüz zaman bol bol konuşma fırsatını bulursunuz.»

Annem, «Haydi, haydi,» dedi, «kesin bu konuşmayı. Owen, Londra'da kiliseye gittiniz mi?»

Owen, «Elbette gittik, anne,» dedi. «Hem de her pazar.»

Gwilym, «Castle caddesindekine gidiyorduk,» dedi. «Gerçekten güzel bir kiliseydi. Korosu da yakında Kraliçeye konser vermeye gidecek.»

Annem bizlere gülümseyerek, ama hiçbirimizin yüzüne bakmadan, «Ne güzel,» dedi. «Sevgili Kraliçenin önünde ilahiler okumak... Herhalde sesleri meleklerinki gibi çıkar bu korodakilerin. Ben de onların arasında olsaydım, sesimi koruması için gece gündüz Tanrıya dua ederdim.»

Owen, «Eisteddfod (*) ne zaman?» diye sordu.

Babam, «Altı hafta sonra,» dedi. «Ivor da korosuyla birlikte bu toplantıya katılıyor.»

Gwilym gözlerini iri iri açarak, «Korosuyla mı?» dedi. «Ivor mu? Onun ne zamandan beri korosu var, baba?»

Babam, «Haftalardan beri,» dedi. «Buna hepimiz katılmalıyız. Ben böyle istiyorum. Koronun solisti de Davy.»

Gwilym gülerek, «Koroda kaç kişi var?» diye sordu. «Eğer Ivor'u, elinde bir değnek parçasını sallarken görecek olursam, gülmekten ölürüm. Yirmi beş kişi kadar var mı?»

Babam, «Tam bin üç yüz elli kişi,» dedi. «Tanrı ruhunu bir güvercin gibi İsa'nın üzerine indirdiğinden beri böylesine yüce bir ses hiçbir yerden yükselmedi.»

Birdenbire odaya bir sessizlik çöktü.

Owen hayretle, «Anlaşılan dağ gibi bir koro,» diye mırıldandı. «Biz Kristal Palas'ta güzel korolar dinledik. Ama tenorlar hiç iyi değildi.»

Gwilym, «Hepsi de çatlak zurna gibiydi,» dedi. «Farenin sesi bile onlarınkinden fazla çıkar.»

(*) Gal Bölgesinde saz şairleriyle edebiyatçıların, Gal müziğini ve edebiyatını kalkındırmak için düzenledikleri yıllık toplantı. (Çev. Notu).

Babam, «Hele sen bizim tenorları dinle de gör,» dedi. «Cebrail onları bir işitse, utancından borazanını saklayacak yer bulamaz.»

Owen, «Öyleyse, ben de tekrar ciğerlerimin pasını seve seve sökerim,» dedi. «Peki ama, Bay Gruffydd nerelerde?»

«Çalışıyor,» dedim. «Yarın sizinle buluşmaktan kıvanç duyacağını size bildirmemi söyledi.»

Owen anneme bakarak, «Ya!» dedi.

Yine hep birden sustuk.

Gwilym, «Baba,» dedi, «nasıl oldu da Angharad şu Evans'ın oğluyla evlendi? Bu kızda duygu denilen şey de mi yoktu?»

Babam piposuna bakarak sakin sakin, «Neden o duygusuz oluyormuş?» dedi.

Annem bu arada yüzünü gözünü oynatarak Gwilym'e birtakım işaretler yaptı, ama babam başını ona doğru çevirince annem hemencecik toparlanıverdi.

Owen, «Eh,» dedi, «Iestyn bir mankafadan başka bir şey değil de onun için.»

Gwilym, «Zenginliği ile böbürlenen alığın biri o,» dedi. «Oxford'da okumak da ona bir şey kazandırmamış.»

Babam, «Ne olursa olsun, bugüne bugün o sizin enişteniz dir,» dedi. «Angharad için de iyi bir kocadır. Ne kız kardeşiniz, ne de onun çocukları hiçbir zaman yoksulluk çekmeyecek.»

Ianto, «Umarım döndüğü zaman buradaki işlerini de bir hale yola sokar,» dedi. «Ihtiyar Evans kazandığı her şeyi, adamları ile aynı dili konuşmasına borçluydu. Ama kimse Iestyn'ın saçmalıklarını çekmez.»

Davy, «Bu hafta bir dilekçe veriliyor,» dedi.

Owen değişik bir ses tonuyla, «Bir dilekçe vermek neye yarar?» dedi. «Tutulacak yolu John Burns sana göstermişti. Dilekçeyle hükümeti boşuna uğraştırır, kendini de rezil edersin.»

Babam, «Üstelik, kimsenin cebine metelik girmeden altı ay açlık çekilir, bir sürü çocuk da ölüme sürüklenir,» dedi. «Bunlar hep boş sözler, oğlum. Bu işler kitaplarda iyi gibi gözüküyor, ama zihnimizde ve midemizde tuzluya patlıyor. Artık bırakalım bu konuyu.»

Owen sert sert bakarak, «Günün birinde, ömrünün sonuna kadar aç kalmayı mı bekliyorsun, baba?» dedi. «Her gün bir sürü pazar kapanıyor. Fiyatlar yükseliyor. Maden ocaklarını da kapatırlarsa ne yaparsın?»

Babam, «Böyle bir tehlike belirdiği zaman, bu sorunun cevabını veririm sana,» dedi. «İkinci kez söylüyorum, artık keselim bu konuyu. Keselim de şarkı söyleyelim. Londra'nın nefesinizi tüketip tüketmediğini anlamak istiyorum.»

Böylece Wyn harpın, Ceridwen de piyanonun başına geçtiler. Annemle babam ocağın iki yanındaki koltuklarına oturdular. Biz de onların yanıbaşlarında yerlerimizi aldık.

Ve bir şarkı tutturduk.

O zaman, bizim evin ön ve arka tarafındaki komşular sökün etmeye başladılar. Çok geçmeden, herkesin alkışları arasında, Ivor'la Bron da geldiler. Owen, Bron'u öyle bir kucaklayış kucakladı ki, az kalsın kızın canı çıkıyordu. Gwilym de Ivor'un ceplerinde şef değneğini arayıp bulmaya çalışıyordu. Herkes, oracıkta meydana gelen bu koroyu Ivor'un yönetmesini istiyor ve bu yüzden bağırışıp çağırışıyordu.

Sıcaktan öyle bunaldık, kalabalıktan öyle iç içe girdik ki, Wyn'a harpı çalacak yer kalmadı. Hep birlikte, sandalyeleri ve tabureleri kaptığımız gibi sokağa döküldük.

Güzel bir geceydi. Ay, ardında gümüşten eteğini sürüyerek dağların tepelerini süpürüyor, bizim sesimizi yüklenen rüzgâr boynu bükük dolaşırken, kendinin de bir sesi olduğunu göstermek için hafif hafif bir şeyler söylüyor, Vadi, şarkılarımızla dolsun diye bizi sessizlik içinde bekliyordu.

Gerçekten de, saatlerce sokakta oturarak onu doyasıya doldurduk. Bütün pencereler açılmış, içerde kimler varsa dışarı sarkmış, şarkı söylüyor, Ivor Tepe'nin orta yerin-

de bir sandalyenin üzerine çıkmış, bizlerden meydana gelen koroyu yönetiyordu. Ara sıra bazı kadınların eve girdikleri, az sonra da büyük çaydanlıklarla, ev birasıyla dolu küçük testilerle, bir kısmının da ekmek, peynir ve çöreklerle tekrar dışarı çıktıkları görülüyordu. Ama şarkıların hiç ardı arası kesilmiyordu. Biri bitiyor, öteki başlıyordu. Öyle oldu ki, harpın tellerini çekmekten Wyn'ın parmakları su topladı. O zaman Davy onu taburesinden kaldırdı, bizim pencerenin önüne getirdi. Wyn'ı kollarının arasına aldı. Kız da başını onun omuzuna yasladı. Davy ceketini kızın dizlerine örttü ve orada öylece oturup kaldılar.

Gecenin sessizliği içinde yükselen seslerin güzelliği bambaşka oluyor. Burada ne öksüren, ne kâğıt buruşturan, ne geç gelip de sandalyeyi gıcırdatan, ne elinden şemsiyesini düşüren ve ne de ağır adımlarla gevşek döşeme tahtaları üzerinde gezinen bir kimse vardır.

Bu sessizlik ve mavilik içinde, ayın üzerlerinde gülümsediği yüzler beyaz ışıklarla aydınlanır, onun giremediği yerlerde de karanlıklar kıpırdanır. Asıl bu sessizlikte, harpın titreşen tellerinde yaşam bulan bir sürü değişik tonlardaki tatlı ve yumuşak sesleri bir dinleyin. Durun, şimdi parmakların kalın ses veren teller üzerinde hafif hafif dolaştığını işiteceksiniz. Bu ses kalbinizi dolduracak, az sonra bütün hızıyla, bütün gücüyle yükselecek olan melodiye, kanınızı ateşleyerek sizi hazırlayacaktır. Parmaklar harpın tek bir teline dokunduğu ve yöneticinin değneği havada tutan kolu aşağıya indiği zaman, içinizde melodinin berrak nağmelerini duyacak ve sesinizi koyvermeniz için karşı konulmaz bir emir almış gibi şarkı söylemeye başlayacaksınız.

İşte o zaman, ağabeylerinizin, ablalarınızın denizler kadar engin, denizler kadar sonsuz, durmak dinlenmek bilmeyen coşkun seslerini duyarsınız. Tenorlar, keskinliklerini cennetin gümüş eşya yapıcılarından almış olan sesleriyle bulutları mızrak gibi delerler. Baritonlar ağızlarından altın akıtırlar. Kontralto, başı çelenkle süslü sopranonun en pes perdeden çıkan sesine kadar yükseltir sesini. Basso profundo ise, melodi onları her nereye götürecekse, hepsini bir-

den oraya taşımak için güçlü sırtını eğer. Öyleyse, sen de şarkı söyle ey insanoğlu ve her şeye gücü yeten Tanrının senin sesini işitmekle büyük bir kıvanç duyacağını bil.

Bronwen'in dışarda bir iki kez bana baktığını fark ettim, ama ben gözlerimi ona çevirdiğim, hem de hızla çevirdiğim zaman, o her seferinde bakışlarını başka yana yöneltti ve bir kez olsun bana gülümsemedi. Yine de, çayın hazırlanmasında anneme yardım etmek için eve girdiğim zaman, doğruca dolaba giderek Bron'un fincanıyla şekerliği aldım ve herkesten önce ona götürmek üzere fincanını çayla doldurdum.

«Çay, Bron,» dedim.

Bron, bir yabancınınkinden farksız bir sesle, «Oo, Huw,» dedi, «ne iyi çocuksun sen. Ben de can atıyordum bir fincan çaya.»

Her tarafta yükselen şarkı seslerine şükrederek, fısıldarcasına, «Ne var, ne oldu Bron?» diye sordum. «Sana bir şey mi söyledim, yoksa bir şey mi yaptım bu gece?»

Bron karanlıktaydı. Çay fincanı büyük olduğu için yüzünü kapatıyordu. Ama gözündeki bir damla yaşa, ay ışığının parmağını dokundurduğunu gördüm. Bron başını öbür yana çevirdi.

O her zamanki sesiyle, «Bunu yarın görüşürüz, Huw,» dedi. «Olmuş bitmiş bir şey yok ortada.»

Ama bütün benliğimi yine o gülünç yeniliğin kapladığını hissettim ve oradan uzaklaşarak çay takımlarının başına geçtim, iki kişinin yapabileceği işi tek başıma yaptım, ağzında birkaç dişi kalmış yaşlı hanımlara konukseverliğin verdiği güler yüzle tereyağlı ekmek kesip üzerine beyaz peynir süren, üşüdüğü halde şarkı söylemek istediği için bir türlü yerinden kalkıp da yatağına gidemeyen ihtiyar Bay Jonas'ın önündeki ev birası ılınsın diye bala batırılmış ocağın kızgın küsküsünü bardağın içine daldıran anneme birazcık olsun yardım ettim.

Tepe'nin bütün erkekleri sandalyelerin üzerinde birer parça kestirerek sabahı ettiler. Ama ben Ianto ile birlikte

mantar toplamak için dağa çıktım ve bir sepet dolusu mantar, Ceridwen, Wyn, annem ve Bron için topladığım bir yığın çiçekle döndüm.

Babam, Ivor, Ianto ve Davy sabah vardiyasında çalışmak üzere madene indiler. Günün asıl işi de onlar gittikten sonra başladı. Ev yukardan aşağıya kadar temizlendi, bütün eşya cilalanmak üzere dışarıya çıkarıldı, pencerelere temiz perdeler asıldı, bıçaklar ve çatallar pırıl pırıl parlatıldı. Sonra, komşuların da yardımıyla yemek pişirme işine girişildi. Ben de, fırına ve ocağa sığmayan güveçlerle tencereler için dışardaki maltızların içinde ateş yaktım.

Sonra patates soyduk, sebzeleri doğradık, tavukların ve ördeklerin tüylerini yolduk, külbastılık et, dilim dilim jambon kestik, sosisleri çatalın ucuyla şişledik. Bütün bu yiyecekleri göre göre üstüme bıkkınlık çöktü. Sonunda bu iş bitince, bütün sofraları kurduk. Aramızdan bazıları da akşamki Eisteddfod için salonu hazırlamak üzere kiliseye indiler ve oradaki sandalyeleri dizip pencerelere perdeler astılar.

Öğleyin madende düdük ötünce hepimiz koşa koşa Tepe'ye döndük. Arka tarafta babamla ağabeylerimin yıkanmaları için tekneleri hazırlayıp, bunların yanlarına sıcak suyla dolu kovaları koydum. Sonra da ben üstünkörü bir su dökünüp, uzun pantolonumu giymek için hemen yukarı kata fırladım.

Eh işte.

İlk kez uzun pantolon giymekten daha zevkli bir şeyin olup olmadığını merak ederim doğrusu.

Burada, şimdi içinde bulunduğum bu odada, elbisemin paket edilmiş olduğu kâğıdı açtım, kumaşın üstünde kalan küçücük pamuk parçalarını parmaklarımın ucuyla bir bir topladım ve ceketi kaldırıp büyük bir zevkle seyrettim. Hemen soyundum ve yakası kolalı temiz bir gömlek giyip, Bron'un bana vermiş olduğu yeni beyaz boyunbağımı, geniş bir düğüm atarak dikkatle bağladım, üzerine de babamın iğnesini taktım. Ceridwen'in ördüğü yeni çoraplarımı da ayaklarıma geçirdiken sonra tarağı elime alıp, ıslattığım saçlarımı ayırmaya ve yatırmaya koyuldum.

Sıra elbiseye geldi. Ne yazık ki, ceketle yelek önceden giyilemiyor, böylelikle de pantolonu giymek en sona bırakılamıyor, tıpkı patatesle eti önceden yiyip, taze bezelyeleri yemeğin sonuna kadar alıkoymak istediğiniz gibi. Ama durum meydanda; ister istemez önce pantolonun giyilmesi gerekiyor.

Böylece, ütüsünü bozmadan ve paçalarını yere sürtmeden pantolonu dikkatle giyebilmeniz için tek ayağınızın üstünde dengenizi bulur, önce bir bacağınızı, sonra da ötekini geçiririrsiniz. Askının uçlarını düğmelere iliklemek üzere yerinizde doğrulursunuz. O zaman kumaşın bacaklarınızı fırdolayı kapladığını hissedersiniz. Pantolonunuza bakar ve ütü çizgisinin ayaklarınızın üstüne doğru dimdik indiğini görürsünüz. Cilasında ayna gibi yüzünüzü seyredebileceğiniz yeni potinlerinizi giyer, yine dikkatle eğilip bağlarını bağlarsınız. Tekrar doğrulur, askının uçlarına tutturulmuş pantolonun aşağıya doğru döküldüğünü görerek yeleği sırtınıza geçirirsiniz ve onun ılık ılık vücudunuzu sarmaladığını fark edersiniz. Sıra cekete gelir. Bunun kolları, kıvırmanız gerekecek kadar uzun değildir. Her tarafı vücudunuza göre tıpatıp dikilmiştir. Koltuk altları ise rahatlık bakımından biraz bolcadır. Cep kapakları dümdüzdür. Yaka da yukardan, öndeki üst düğmeye kadar inmektedir.

İnsanın uzun paçalı bir pantolonun içinde şöyle bir durması yok mu, işte bu duyguların en saltanatlısıdır. Bellerinde kuşak bağlı, şapkalarında tüyler takılı bayların neler hissettiklerini şimdi daha iyi anlıyorum. Bu zafer size bir cesaret verir ve korku denilen şeyi aklınızdan geçirmezsiniz.

Sonra yatağın üstüne çıkıp, küçük aynada pantolonumu seyretmeye çalıştım. Ama ayna o kadar küçük, oda da öylesine karanlıktı ki, sadece pırıl pırıl parlayan bir tek potinden ve pantolonun paçasındaki kıvrımdan başka bir şeyi göremedim. Yine de şıklığımın farkındaydım ve bu da bana yetiyordu. Hatta şu moruk Napoleon bile, kendini hiçbir zaman, yine büyük bir dikkatle aşağıya indiğim sırada benim kendimi yakışıklı bulduğum kadar yakışıklı bulmamış, Kraliçenin hiçbir elçisi, Çar'ın huzuruna çıkarken be-

nim kadar belini dik tutmamış, burnunu havaya kaldırmamış, ya da benimkiler kadar sağlam adımlarla yere basmamıştır.

Kendimi hem içten, hem de dıştan bambaşka hissettim. Gerçekten de, bu, insanın yaşamı boyunca öyle sık sık duyamayacağı bir duygudur.

O sırada annem beni gördü.

Şapkasını giyiyor, elindeki şapka iğnelerini buna saplamaya çalışıyordu.

Gözleri büyüdü, konuşmak için ağzını açtı, ama tek bir kelime söylemedi. İğneler elinden düştü, şapkası başından kaydı. Şapkanın tülü, saçındaki topuzda saplı duran tarağa takıldı ve şapka ense kökünde asılı kaldı.

Ellerini kavuşturup, ağlamaya benzeyen bir gülümsemeyle, «Oo,» dedi, «Huw, yavrum. Seni bir lorttan kim ayırt edebilir?»

Kızararak, «Elbisem bana yakışıyor mu, anne?» diye sordum.

Annem, «Yakışmaz olur mu?» dedi. «Hem de yeşil yaprakların ağaçlara yakıştığı kadar yakışıyor. Kendi entarim için de aynı şeyi düşündüğümü söyleyebilirim. Hwfa'ya ödenen dikiş parası da bize bir İngiliz lirasından fazlaya mal oldu. Ya sen benim entarimi beğendin mi, Huw?»

O zaman anladım ki, ben kendi elbisem için neler düşünüyorsam, annem de kendi entarisi için aynı şeyleri düşünüyordu. Aklım, dışardaki oğlanlarla kızların benim için neler söyleyeceklerine takılmıştı, ama ben yine de annemin entarisine karşı gereken saygıyı göstermek isteğiyle ona hem önden hem de arkadan baktım.

«Çok güzel, anneciğim,» dedim.

Yüzüne bambaşka bir güzellik yayılan annem tekrar gülümsedi.

Tam o sırada Wyn ile Ceridwen içeriye girdiler. Ama gelinliklerini daha giymemişlerdi. Bir kez de onlar çevremde dolanarak beni süzdüler, ellerini çırpıp, bana öpücükler kondurdular, arkadan doğru bacaklarımı gıdıklamaya çalış-

tılar, ama ben onların yanından kaçtım, arka bahçedeki kulübeye, babamın yanına gittim.

Babam beni baştan aşağıya süzerek, «Aman efendim Huw, oğlum,» dedi, sonra da olduğum yerde beni çevirip, ceketin astarına ve iliklerine baktı, düğmelerin nasıl dikilmiş olduklarını gözden geçirdi. «Hwfa'nın ustalığına diyecek yok doğrusu. Hiçbir domuzun derisi bundan düzgün değildir üstünde,» diyerek sözünü tamamladı.

Babamın bana bakacağı yerde, yapılan işçiliğe bakmasıyla, biraz hayal kırıklığına uğrayarak, «Nasılım, baba?» diye sordum.

Babam, «Dünkünün aynısın; yalnız pantolonunun paçaları uzun, hepsi o kadar,» diyerek kesip attı. «Yemeğini yedikten sonra ağabeylerinin ceketlerini sahaya götürüver. Salona fazladan konulacak mumları da unutma.»

İnce bir sesle, «Peki, baba,» dedim.

Bunun üzerine tekrar eve döndüm. Fırına yeni konmuş çörekle, ekmek kabuğunun nefis kokuları burnuma geldi. Ama fazla yemek yemedim; üstüme dökülür diye korktum. Ceketleri alıp evden çıktım ve maçın başlamasından çok önce sahaya vardım. Zaten yemekte herkes benimle alay ediyor, çalımımdan yemek yemediğimi söyleyip duruyordu. Gerçekten de, bütün oğlanların bakışları altında, kadınlara kasketimi çıkarıp selam vere vere Tepe'den aşağıya inerken, çalımımdan geçilmiyordu. Böyle kurumlanarak yürürken, bir elimle kasketimi çıkararak selam verdiğim, bir elimle de ceketleri taşıdığım için ellerimden yana sıkıntım yoktu. Ama burnumla ağzım başıma bela olup çıktılar, çünkü kulaktan kılığa girerek, inek kuyruğu gibi sinirli kıpırdanışlarla seğirmeye başladılar. Sahaya varmadan çok önce, tekrar eski elbisemin içinde olmak isteğini duydum. Artık havanın sıcağından ya da soğuğundan başka bir şey hissetmez oldum.

Kısa bir süre de olsa, sahada yalnız başıma kaldığıma sevindim. Maçı seyredebilmek için kendime güzel bir yer aradım ve iki kalenin arasındaki bir tümseğin üzerinde karar kıldım. Ceketleri yere koyup, yine dikkatle oturdum.

Uzun pantolonla oturmanın, diz kısımları yer yapmasın diye onun önünü şöyle hafifçe yukarı doğru çekmenin zevki de bambaşkadır. Bu sizin artık küçük bir çocuk olmadığınızın belirtisidir. O zaman, bütün eksiğiniz de bir pipo ile tütünden başka bir şey değildir.

Bizimkilere karşı oynayacak olan takım, dört güzel atın çektiği bir araba ile geldi. Oyuncular çitin arkasına çekilip orada soyundular. Birkaç oğlan da kızlara sahadan uzaklaşmalarını söyledi. Bu arada bizim takımın oyuncuları evlerinden çıkıyorlardı. Onların caddeden doğru, jarse formalarıyla gelişlerini görmek başlı başına bir zevkti. Hele onlar gelene kadar öbür takım oyuncularının sahada koşuşup, ısınmak için bir iki şut çekişlerini seyretmek daha da hoştu. Artık saha, Tepe'den gelen bir yığın seyirciyle dolmaya başlıyordu. Her an dağ yolundan tek atlı hafif arabalar, kupa ve faytonlar iniyordu. Sahanın az ötesindeki açıklık çok geçmeden arabalarla doldu. Otlasınlar diye salıverilen atlar dağın eteklerine yayıldı. Bazı açıkgözler de birkaç *duble bira parası çıkartmak için hemen bunlara göz kulak* olmayı kendilerine iş edindiler.

Ivor, hakemlik yapmak ve yazı tura atmak için sahaya çıktı. Sahanın rüzgârı arkadan alan yarısı bize düşünce, kalabalıktan sevinç çığlıkları yükseldi. Çünkü oyunun ilk yarısında bize yardım edecek olan rüzgâr, güneşin batacağına yakın her zamanki gibi kırılacak ve oyunun ikinci yarısında da esmemekle yine bizim takıma yarar sağlayacaktı.

Meşin top, kısacık yeşil çimenler üzerine çarpınca tok bir ses çıkarır. O, havadaki yolculuğunun her an tadını çıkarıyormuş gibi tembel tembel dönerek mavi göğe yükselir, sonra da, havada bir kavis çizerek yeşil çimenlere doğru alçalır ve kendisini bekleyen bir bekin elleri arasına düşer. Bunu seyretmek gerçekten hoş bir şeydir.

Ivor düdüğü çaldı. Öbür takımın kaptanı koştu ve topa vurdu. Top havaya yükselirken, her iki takımın oyuncuları da, topun düşeceği yere koşarak birbirlerini marke etmeye hazırlandılar.

Topu bir forvet yakaladı, ama yakalar yakalamaz da sırtüstü kendini yerde buldu. Her iki takımın oyuncuları

adamın üzerine çullandılar. Ivor düdük çaldı. Bizim takım ilk saldırısını yaptı. Davy, önünde koşanlardan birinin beline dolamak için kollarını uzatınca, seyircilerden de ilk alkışlar yükseldi. Top yine oyuncuların altında kaldı. Hepsi yine sımsıkı kenetlendiler. Gergin kaslar çalışmaya başladı. Sekiz kişiye karşı sekiz kişi, birbirine engel olmak için didiniyor, sahayı bir boydan bir boya itişe kakışa arşınlıyor şimdi. Üst üste yığılan bu insan kümbetinden kurtulan top, karşı takım hafının eline geçti. Adam topu kapar kapmaz olanca hızıyla, ardında bir ip gibi gerilen kendi vücudunun dörtte üçü, önünde de bizim bekten başka bir şey olmaksızın kale çizgimizin yolunu tuttu. Ötekiler ancak o zaman işin farkına vardılar. Haf, yel yeperek koşarken, seyirciler rengârenk seslerle bağırmaya, çığlıklar atmaya başladılar. Cyfartha Lewis, hafı önlemek için dans eder gibi birtakım numaralara girişti. İkisinin burun buruna gelmesine pek az kalınca, bu sesler, insanların gücünü ve yiğitliğini belirten belirsiz bir ilahinin ezgileri gibi daha da arttı.

Ama Cyfartha bir balıkçı ağı gibidir. Benim diyen bir haf, ne kadar açıkgöz olursa olsun, onu kolay kolay atlatamaz. Topu sürmekte olan hafın şimdiye kadar onu bir sağ, ya da solaçığa aktarması gerekirdi. Ama o, her şeyi kendi başına yapmak isteyen bencilin biri olduğu için bunu düşünmedi bile. Cyfartha'nın üstüne doğru aynı hızla koştu ve ona çalım atmaya kalkıştı. Seyirciler gülmekten kırıldılar. Çünkü Cyfartha'ya çalım atmak, tereciye tere satmak gibi bir şeydir. Nitekim, haf boylu boyunca yere serildi. Cyfartha, çektiği bir şutla topu sahanın yarısından öteye, bizim forvetlere gönderdi ve üzerine bir dağın yıkıldığını sanıp da neye uğradığını şaşıran haf efendinin toparlanarak ayağa kalkmasına yardım etti.

Babam gülmekten kırıldı. Öyle ki, gözlüğü burnunun üstünden düşmemek için tutunacak yer aradı. Top Davy'nin eline geçti. Bizim takımın forvetleri, onun rakip sahaya dalmasını sağlamak için çevresini kuşatıp onu korumaya çalıştılar. Bunu gören Owen ile Gwilym bağırmaya başladılar. Omuzlar ve dizler harıl harıl çalışıyor şimdi. Düşen düşe-

ne, devrilenlerin üstünden tökezlenip atlayan atlayana, paldır küldür yerlere serilen serilene ve bunları tepişen potinlerle toprağa mıhlarcasına ezen ezene. Kırmızı-yeşil formalarla sarı-beyaz formalar artık birbirine karışmış durumda. Hepsi de çamur içinde. Üst üste yığılan oyuncular, durmadan kıpırdayan bir tepecik oluşturdular sahanın ortasında. Eller, topu yakalamak için havayı avuçluyor, bacaklar bükülüyor, çöküyor. Kimi emekliyor, kimi kıvranıyor, kimi de bir başkasını itiyor. Bu insan yumağı ileriye doğru karınca hızıyla ilerliyor. İşte, kalenin direklerine iki adım kaldı. Ama kırmızı-yeşil formalılar, ufacık gedik vermeyen bir duvar gibi, kale çizgisini görünmez bir hale sokuyorlar. Haydi sarı-beyazlılar, toparlanın bakalım, sokulun şunlara biraz, bastırın topu karnınıza, kollarınızla koruyun onu, eğin kafalarınızı, kollarınız işlesin azıcık, yanlardan sıkıştırın, haydi çullanın şimdi, çullanın, çullanın be! Yanda direnen bir kırmızı-yeşilli yere serildi. Arkasından biri daha. O da bir üçüncüyü kendisiyle birlikte sürükledi. Yine bir itişme oldu ve bu kez top Davy'nin ellerinden kurtuldu. Alttaki sıkışıklıktan dışarıya fırlayan bir el, boğulan bir insanın can havliyle topu sımsıkı kavradı. Ama yana doğru bir tartaklanma ve bir kalça vuruşuyla, topu tutan parmaklar gevşedi. İki sarı-beyazlının altında yatan bir kırmızı-yeşil formalı Davy'nin ayak bileğini pençesine geçirdi. Davy ölmemek için nefes almaya çalışarak olduğu yerden bir parmak daha ilerledi.

Yine topun üzerine saldırdılar. Yine hepsi yerlere yuvarlandılar. Sekizi dokuzu birden bir kişinin üstüne çullandılar. O sırada düdük çaldı.

Top, çizginin bir parmak ötesinde dinlenmek üzere durdu.

O zaman şapkalar ve kasketler havaya fırlatıldı. Tepe'nin bütün kadınlarını kapılardan dışarı uğratan, kimini de arka pencerelerden baktıran bağırışmalar ortalığı çınlattı.

Tekrar düdük sesi işitildi. Maldwyn Pugh kale direklerine bakıp uğur işaretini yaptı ve topukla belirlenmiş bir yer-

de, Willie Rees'in boylu boyunca çamurların içinde yatarak bir eliyle tuttuğu topa doğru koştu. Bu sırada Willie Rees, elini boşaltacak olan tekmeyle gözüne çamur sıçrar da gözü kör olur diye başını hemen öbür yana çevirdi.

Nitekim eli boşaldı ve top yola koyuldu. Seyirciler gürültüden daha gürültülü bir sessizliğe gömüldüler. Bütün gözler aynı noktaya dikildi. Bütün ağızlar aynı sesle ortalığı çınlatmaya hazırlandı.

Top yükseldikçe yükseldi. Sonra aşağıya doğru baş vererek havada iki takla attı. Kalabalık kükremeye hazırlandı, ama rüzgâr topu kollarının arasına aldı ve onu hafifçe kale direğinin öte yanına aşırdı. Gerçi rüzgâr bazı zamanlar insanın arkadaşıdır, ama böyle bir şey yapmasaydı da olurdu şimdi.

Bizimkiler dişlerini sıkarak bir gol attılar ve takımlarına beş sayı kazandırdılar.

Kırmızı-yeşil formalılardan biri topu ilerdeki çizgiye doğru yolladı. Bunu seyrederken, orada bir mendilin sallanmakta olduğunu gördüm ve Ceinwen Phillips'in bana baktığını fark ettim. Dişleri iri ve beyazdı Ceinwen'in. Gözleri de hemen hemen kapalı gibiydi. Gülmekten yanakları kızarmıştı. Saçlarında kırmızılı yeşilli bir kurdele vardı. Pelerininin yakasında da yine aynı renkleri taşıyan kurdeleden kocaman bir fiyonk takılıydı. Omuzlarına kadar inen uzun saçları yeni sararmış samanların rengindeydi.

Koşarak bana doğru geldi. Ama ben kaçmayı, ondan uzaklaşmayı tasarladım. Çünkü bir kızla görülmek istemiyordum. Ayrıca, ağabeylerim bizi bir arada görecek olurlarsa, onların dilinden kurtulamayacağımı da biliyordum. Ama iş işten geçmiş, Ceinwen yanıma gelmişti bile. Onun şimdi burada değil de, Mısır'ın çöllerinde olmasını istedim. Ama yine de, gülümsemekten ve beni görmüş olmasına sevinmiş gibi gözükmeye çalışmaktan başka bir şey yapamadım.

Ceinwen, soluk soluğa, göğsünü tutarak, «Huw,» dedi, «buraya geldiğim için seviniyorum. Beni babamla Mervyn

getirdiler. Sizin takım çok güzel. Ağabeyinin bu yıl milli maçta oynayacağını söylüyorlar.»

Bunu gönlümü almak için söylediğini bildiğimden, «Daha milli maçta oynayacak kadar ustalaşmadı,» dedim, «ama bugün gerçekten de iyi oynuyor.»

«Uzun pantolon sana çok yakışmış,» dedi. «Durmadan sana bakıyordum. Hayır, dedim, kendi kendime, bu Huw Morgan olamaz. Ona benzeyen biridir mutlaka. Ama ondan çok daha büyük biri. Koca adam bu, dedim. Huw'ün ağabeyi olmalı. Sonra, demin sen bağırırken yine baktım ve yanılıp yanılmadığımı anlamak için mendilimi salladım. Ne tuhaf.»

Kızararak, «Evet,» dedim. Ellerim yine öyle birtakım acayip kıpırdanışlarla beni rahatsız etti. Şu maç keşke hiç bitmese dedim kendi kendime. Hiç değilse o zaman ağabeylerim maçı seyrederler de beni görmezler diye düşündüm.

Ceinwen puflayarak, «İçim yanıyor,» dedi. «Acaba bir yudum su bulunur mu?»

«Evlerde istediğin kadar var,» dedim. «Birinin kapısını çalıp iste.»

Ceinwen kendisini acındıran bakışlarla yüzüme bakarak, «Ben buranın yabancısıyım,» dedi. «Belki de karşıma bir erkek çıkabilir.»

Maçı seyrediyormuş gibi yaparak, «Seni Mervyn götürür,» dedim, ama bir yandan da, ağabeylerim dönüp beni görürler mi, görmezler mi diye göz ucuyla onlara doğru bakmaktan geri kalmadım.

Ceinwen, «Maçı seyretmek istiyor o,» dedi. «Benimle gelmesini söyledim, ama oralı olmadı. Neredeyse yerimde çöküp kalacağım; ağzım öylesine kurudu.»

«Terliyken su içmek iyi değildir,» dedim. «Biraz ot çiğneyiver, kız.»

Ceinwen, «Ben ihtiyar bir koyun muyum ki, ot çiğneyeyim?» dedi. «Su içmek istiyorum, dilim damağıma yapıştı.

Buraya gelmemiz üç saat sürdü. Yemek de yemedik. Yalvarırım, Huw, bana biraz su ver. Olur mu?»

Bir erkek, kalın bir demirden yapılmış bile olsa, bir kadının böylesine ince, çocuksu olduğu kadar da böylesine genizden gelen sesini duyunca, bir mum gibi eriyiverir. Ama, bütün ailenin ağzına kaşık olacağımı ve ağabeylerimin dünyayı başıma zindan edeceklerini bildiğim için onunla görülmekten korkuyordum.

«Bak,» dedim, «ağabeylerimin ceketleri burada. Onlardan birini bulup ceketlere göz kulak olmasını söyleyeyim. Ben bu işi yaparken sen de köprüyü geç ve öte yandaki Üç Çan'a doğru yürü. Yolda yetişirim sana, olur mu?»

Ceinwen, çaresizlik içinde, «Üç Çan nerede?» diye sordu.

«Öf,» dedim. «Cehennemin dibinde, kız. Çiti geç, cadde boyunca yürü, sağa sap. Haydi, şimdi git bakalım.»

Ceinwen suratını bir karış asarak, «Biliyorum,» dedi, «benimle görülmekten korkuyorsun. Ben de ağlarım öyleyse.»

Mendilini çıkardı ve beni tanıyan bunca insanın içinde gerçekten ağlamaya, hem de yüksek sesle, hıçkıra hıçkıra, tükürük saça saça ağlamaya başladı.

Onu susturmak için öldürmeyi göze alarak, «Sus kız, sus,» dedim. «Herkesin seni böyle görmesini mi istiyorsun?»

Solumalar, burun çekmeler, yutkunmalar arasında, o, «Su istiyorum,» diyordu. «Sen insana hiç acımıyorsun.»

Tam o sırada babam bize doğru döndü ve Davy'nin yeniden yaptığı bir saldırının sevinci içinde, ağzını bir karış açmış bağırırken beni gördü. Sonra Ceinwen'e baktı. O zaman Ceinwen dudaklarını büktü, gözlerini yumdu ve başını arkaya atıp, tekrar boşandı. Ben ise, parmaklarım onun boğazını sıkmak için kaşınırken, durmadan ayak değiştiriyordum.

Ceinwen, «Sadece bir yudum su,» dedi, ama onun ne söylediğini ancak ikimiz anlayabilirdik; öylesine hıçkırıklar ve öksürüklerle yüklüydü sözleri.

«Sus,» dedim, «o bir yudum suyu vereceğim sana. İstersen ırmağı içip tüket. Ama sus artık, olur mu? Bak, babam burada.»

Babam bize doğru yaklaşmaya başladı. Gelirken, sert sert Ceinwen'e, sonra da bana baktı. Ağabeylerini onun nereye gittiğini anlamak için başlarını çevirince, onlar nereye bakıyorlar diye bir sürü insan da bizden yana döndü. Demeye kalmadı, bütün seyirciler bize bakmaya, yanımıza doğru yaklaşmaya başladılar. Bu durum karşısında Ceinwen sevinçli dakikalar yaşıyor, burnunu çeke çeke, sesini daha da yükselterek inim inim inliyordu.

Babam, «Hay Allah,» dedi. «Yine ne yaptın?»

«Bir şey yapmadım, baba,» dedim. «İçmek için su istedi, hepsi o kadar.»

Babam, «Su mi istedi?» dedi. «Bir de yalan söylüyorsun, ha?»

Ceinwen'e baktı ve kolunu onun omuzuna doladı.

«Vah yavrum, vah,» dedi. «Haydi, haydi sus artık. Söyle, ne yaptı bakayım sana bu oğlan?»

Ceinwen başını babamın omuzuna dayayıp, kollarını onun boynuna sımsıkı dolayarak, «Su içmek istiyorum,» dedi. «Yemek yemedim. Buraya gelmek de üç saat sürdü. Üstelik hava da sıcak. Ondan biraz su isteyince, bana ot çiğnememi söyledi.»

Babam, «Aman Tanrım,» dedi, «oğlum, deli misin sen? Bir köpekten esirgemeyeceğin, koşup yerine getireceğin bir iyiliği, bir kıza yapmaktan mı kaçınıyorsun?»

Küçük bir sineğin vızıltısını andıran bir sesle, «Ceketlere göz kulak oluyordum, baba,» dedim.

Babam öfkeyle kızararak, «Ceketler, ceketler, ceketler,» dedi. «Birimize söyleyemez miydin? Dilini mi yuttun? Haydi, şimdi küçüğü eve götür ve annene söyle de ona ne istiyorsa versin. Bir şey değil, yavrucak hepimizi yamyam sanacak. Haydi, oğlum.»

«Peki, baba,» dedim. «Haydi gel, Ceinwen.»

Babam, «Ceinwen mi?» dedi. «Adını da biliyorsun, öyle mi?»

«Evet, baba,» dedim. «Aynı okuldayız.»

Babam o kadar kızdı, o kadar şaşırdı ki, soluğu kesilmiş gibi kısık bir sesle, «Bir de, kızın susuzluktan ölmesine göz yumuyorsun, ha?» dedi. «Şeytana uyarak sırtındaki şu elbiseyi yırtıp atmak geliyor içimden. Seni haylaz seni. Hele annen bunu duysun da gör. Çekil gözümün önünden.»

Oradan, gözlerimi çimenlere dikerek bir köpek gibi süklüm püklüm ayrılıp, bana bakan bir sürü insanın arasından, onların varlıklarıyla yokluklarını hiç umursamadan geçtim. Biraz yürüdükten sonra Ceinwen bana yetişebilmek için koşmaya başladı. Sahadan uzaklaşınca, alnımın terini silmek için durdum. Herhangi bir şeyle ilgilenmekten beni alıkoyan birtakım duygularla doluydu içim. Güneş ufalanıp caddenin ortasına düşecek olsaydı, bu bile vız gelirdi bana.

«Kancık,» dedim ona.

Ceinwen kaşlarını hafifçe çatarak bana baktı. Güneşin parıltısı, benek benek solgun ışıklar halinde gözlerinde oynaştı. Kirpikleri hâlâ gözyaşlarıyla yapış yapıştı. Sonra gülmeye başladı. Bu gülüş ilk önce gözlerinin içinde belirdi. Birden anlayamadım ve ağladığını sandım.

Sonra kahkahaları koyverdi. Yüksek sesle, katıla katıla, ağladığı zamanki kadar bol gözyaşlarıyla gülüyordu. Mendilini ağzına tıkıyor, pelerinini yüzüne doğru çekiyor, halsizlikten duvara yaslanıyordu.

«O ne surattı,» diyordu da başka bir şey demiyordu. «Suratını bir görmeliydin. Ah, Huw, başın derde girdiği için çok üzgünüm.»

«Kes sesini,» dedim. «Babamı tekrar gördüğüm zaman daha çok derde girecek başım. Ağabeylerimden işiteceklerim de ayrı. Niçin ağladın? Nasıl olsa içeçek bir yudum su bulurdun.»

Ceinwen, «Sadece rol yapıyordum,» dedi. «Ağlamıyordum. Hepsi numaraydı. Nasıl, başarabildim mi?»

Ceinwen'e baktım ve onun içini görmeye çalıştım, ama bu, bir araba dolusu ekinin içini görmeye kalkışmak gibi bir şeydi. Çünkü ekin yığınının içine başınızı soktuğunuz zaman, başaklar yüzünüze batar, sapların uçları kulaklarınızı gıdıklar, bütün yükün ağırlığı tepenize çöker, her yanınızı birtakım hışırtılar kaplar ve siz yine de bir şey göremezsiniz. Ceinwen'in gözleri renk renk ışıklarla; grilerle, siyahlarla, belki de mavilerle doluydu. Ama bu renkli ışıkların orada belirmesiyle kaybolması da bir olurdu. Öyle ki, bunların hangisini gördüğünüzü, ya da böyle bir şeyi görüp görmediğinizi pek bilemezdiniz. Onun gözlerine bakarken, bir ağırlığın, bir havasızlığın basıncı altında içiniz ezilir ve gözleriniz oradan kurtulup onun ağzına doğru kayardı. Bu kıvrımlı, pembe ağzın kendi kendine kımıldandığını, dudakların arasından da sadece dişlerin sivri kenarlarıyla, bunların üstünde gezinen dilin ucunu görürdünüz onu seyrederken. Sonra, ağzı çevreleyen yumuşak dudaklar aralanır, bunlardaki kırışıklıklar kaybolur, dişler ortaya çıkar, dil dışarı doğru uzanır, bu uçuk renkli, parlak, dar ve tombalak et parçası dudakların üstünde gezinip onlara nemli bir cila sürer ve tekrar dişlerin arasında rahata ermek için geri çekilirdi. Gözleriniz oradan kurtulup yine yukarı doğru kalkarken, bu kez de onun sımsıkı kısılmış burun deliklerine takılırdı. O zaman bunlar iri iri açılır ve bakışlarınız burun çizgisini izleyerek, daha da çoğalan ışıklarla parlayan gözlere doğru kayardı tekrar. Hani ateşin üstünde titreşen sıcak bir hava tabakası vardır da, ona bakıldığı zaman sanki her şey insana suyun altında kıpırdanıyormuş gibi hayal meyal görünür ya, işte onlardaki ışıklar da böyleydi. Rüzgâr parmaklarını Ceinwen'in saçlarına daldırmış, onları çekiyor, dağıtıyor, sonra tekrar omuzlarının üzerine bırakıyordu.

«Rolümü başarabildim mi, Huw?» diye sordu, fısıldarcasına.

«Haydi, su içmeye eve gidelim,» dedim ve bakışlarımı ondan ayırıp, soğuk rüzgârın yüzüme vurmasından, gözlerimin her zaman çevremde görmeye alışık olduğu şeylere tekrar bakmasından sevinç duya duya, hızlı adımlarla Tepe'nin yolunu tuttum.

Babamın söylediklerini tekrarladığım zaman annem hiç sesini çıkarmadı, ama insana saatlerce sürmüş gibi gelen o bakışıyla Ceinwen'i süzdü. Oysa, kısacık bir bakıştı bu. Ceinwen diz kırıp annemi selamlayınca, o da başıyla karşılık verdi. Ama gülümsemedi.

Kız çocukların boğazsız oldukları söylenirse de, genç Bayan Ceinwen Phillips'in bu görüşün dışında kaldığı bir gerçektir. Kimsenin iştahtan kesilmesini isteyen bir insan değilim. Çünkü güzel bir yemeğin tadını çıkarabilmek için iştahla yenmesi gerektiğine inanırım. Hatta tabakların boşaldığını, bu arada saatin ilerlediğini ve bu iki şeye hiç aldırış edilmediğini görmekten daha zevkli bir şey de yoktur bence.

Ama Ceinwen'in durumu başkaydı.

Görülecek bir şeydi bu.

Annem kalın bir parça jambonlu börek keserken, «Eve getirdiğin bu koca kız da kim, Huw?» diye sordu bana. «Gelecek kış için mi karnını doyuruyor yoksa?»

Utanarak, «Şey, anneciğim,» dedim, «gürbüz bir kız olduğu için bu kadar iştahlıdır, herhalde.»

Annem, «Evet, gürbüz bir kız,» dedi. «Hepiniz işittiniz, değil mi?»

Bron, «Oburun biri,» dedi. «Elmalı böreği yiyişini gördün mü?»

«Çok güzel olduğu için tabakta bırakmaya kıyamamıştır belki,» dedim.

Bron, «O kadar çabuk yedi ki, güzel olup olmadığını anlayamamıştır bile,» dedi. «Bu iş bitince onu bulduğun yere götür ve orada bırak. O kendine gelinceye kadar aradan birkaç saat geçer, sen de böylece canını kurtarmış olursun. Yoksa seni de yer bu gidişle. Onu bırakır bırakmaz da hemen eve dön. Olur mu?»

«Peki, Bron,» dedim ve gidip Ceinwen'in yanında durdum.

Ceinwen yerinden kıpırdamadan, «Ah, Huw,» dedi, «ne güzel yemekler. Çatlayana kadar yiyeceğim.»

«Senin istediğin yemek değil suydu,» dedim.

Ceinwen keyiften bitiyor, diliyle ağzının kenarlarındaki yemek kırıntılarını topluyordu.

«Yediğim güzel yemeklerle şiştim,» dedi. «Gidip anneme teşekkür edeyim ve istediği zaman bize gelmesini söyleyeyim, olur mu? Sonra da geri döneriz.»

Kalktı ve annemin yanına gitti. Ben de onun kirli tabaklarını topladım ve yerine temizlerini koydum. Örtünün üstündeki ekmek kırıntılarını elimle süpürdüm.

Ceinwen dışarıya çıkınca, «Demek bugün düğününüz var,» dedi. «Hem de iki düğün birden, öyle mi?»

«Evet,» dedim. «Ama sen ikisini de göremeyeceksin.»

Saçlarını arkadan düzelterek, «Çoktan davet edildim bile,» dedi. «Bulaşıkların yıkanmasına yardım edeceğim. Onun için, birlikte gidip babama haber verir, sonra da geri döneriz, olur mu?»

Bunun üzerine tekrar sahaya döndük, ama Ceinwen'in yanımda olması beni o kadar sıkıyordu ki, maçı seyretmek bile istemiyordum. Onun için, düdük çalınınca sevindim. Bay Phillips ile Ceinwen bizim evin yolunu tuttular. Mervyn ise, atı ve arabayı evimizin arka tarafına yakın bir yere çekmeye gitti. Ben de kiliseye indim ve oradaki salonun eksiklerini tamamladım. Yalnız kaldığım ve tahta döşemenin üzerinde uzun pantolonumla bir aşağı bir yukarı dolaştığım için mutluydum.

Düğün alayının Tepe'den aşağıya inip kiliseye girdiğini, dışardaki kalabalığın mırıldandığını işittim. Sonra şarkılar, gülüşmeler, dualar ve ilahiler geldi kulağıma. Kalabalık gittikçe artıyor, gürültüler çoğaldıkça çoğalıyordu. Diyakozlar dışarı çıkıp, onlardan bu gürültüyü kesmelerini rica ediyor, susmadıklarını görünce de onlara çıkışıyorlardı.

James Rowlands içeri girip kapıyı sürmelerken, bana, «Dışardakilerin yabancı oluşuna seviniyorum,» dedi. «Eğer bizim Vadi'den olsalardı utancımdan ölürdüm. Tanrının evinde iki kişi birleştirilirken böyle davranmak olacak şey değil.»

Ona, «Bu daha ne kadar sürer, Bay Rowlands?» diye sordum.

«Az sonra biter, yavrum,» dedi. «Kiliseden çıktığım zaman duanın yarısındaydılar, '... iyi ve kötü günlerde'ydiler. Birbirlerine böylesine uyan iki çifti şimdiye kadar hiç görmedim. Ben de, zavallı baban da durmadan ağladık. Doğrusu çok güzel.»

Böylece, tekrar bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladım. Bir odada yalnız başına kalmak, başkalarının ne diyeceklerini ya da ne düşüneceklerini hiç aklınıza getirmeden orada istediğiniz gibi dolaşmak ve istediğinizi söylemek kadar güzel bir şey yoktur.

Okunan sonuncu ilahi dışardaki gürültüleri bastırarak yükseldi. Bunu duyan kalabalık da ilahiye katıldı. Kilisenin kapıları açıldı ve topluluk dışarı çıkmaya başladı. Kapının ağzında toplanmış olan kalabalığı iterek, Davy ile Wyn'a ve Blethyn ile Ceridwen'e yol açtılar. Ben bir iskemlenin üstüne çıkmış, onların gelişini pencereden seyrediyordum. Bizim Davy ile Ceridwen'in bambaşka bir görünüşleri vardı. Bu kadar kısa bir zaman içinde sanki değişmiş gibiydiler. Gerçekten de bu böyleydi. Hatta yemin bile edebilirim. Bu, onların gülümseyişlerinden, el sallayışlarından, duruşlarından, yürüyüşlerinden belli oluyordu. Sanki bir şey yitirmiş, ama daha iyi bir şey bulmuş gibiydiler. Yine de, bu yitirdiklerinin ne olduğunu bir öğrenebilseler, onu yitirdiklerine üzüleceklermiş gibi duruyorlardı.

Arabacı Thomas, çiçekler ve kurdelelerle süslü arabalarıyla onları Tepe'ye çıkardı. Arabalara at koşulmamıştı. Öndeki kalabalık arabaları iplerle çekiyordu. Yanda ve arkada yürüyenler onlara çiçekler atıyor, ağızlarına gelen başka başka şarkıları söylüyor, bağırıyor, Davy ile göz göze gelebilmek için sıçrayıp duruyorlardı. Onlara seslenmek, el sallamak, altlarından geçen bu kalabalığa çiçek ve şeker atmak için birçok kimseler de yatak odalarının pencerelerinden yarı bellerine kadar dışarı sarkmışlardı. Güneş ise, artık yatağını düşünmeye başlamış, ışıklarını azaltmıştı. Yol-

dan ince bir toz tabakası yükseliyor ve insanların başına yağıyordu.

Bron, «Kilisenin neresindeydin?» dedi. «Seni bir türlü göremedim.»

«Şamdanlara mumları taktım, sobaları yaktım,» dedim. «Babam bana kızgın olduğu için burada kendi başıma kalmayı daha uygun buldum.»

Bron pelerinini çıkartırken, «Yanındaki o pisboğaz kız nerede?» diye sordu. «Onunla arkadaşlık etme, Huw. Bir bakışta onun ne olduğunu anladım.»

«Evde bulaşık yıkıyor,» dedim. «Annemin yemeklerini beğendiğini söylediği için düğüne çağırıldı.»

Bron, «Öyleyse evine dönene kadar orada kalsın,» dedi. «Sen de buradan bir yere ayrılma. Olur mu?»

«Peki,» dedim. «Seninle beraber olduktan sonra.»

«Pastaların yanında daha çok tabak bulunsun,» dedi. «Kutudaki küçük kaşıkları da çay fincanlarının kenarına koyalım. Yoksa, kaşık istemekten yine deli ederler bizi.»

Ona, «Sen niçin evde kalmadın, Bron?» diye sordum. «Senin onlarla birlikte düğün çayı içeceğini sanıyordum.»

«Bay Gruffydd geldi de ondan,» dedi. «Görünüşü içime dokundu. Sanki Angharad diye bağırıyor, gözleriyle her yerde onu arıyordu. Ben de pelerinimi giydim ve başımın ağrıdığını söyleyerek çıktım.»

Bunun üzerine işe başlayıp, Eisteddfod için yiyecek ve içecekleri hazırladık. Bize yardım edecek olanlar gelmeye başladıkları zaman, bütün hazırlıklar bitmiş, onlara da oturup karın doyurmaktan başka bir iş kalmamıştı. Ama onların hemen ardından korodakiler de sökün etmeye başladılar ve kendilerine ayrılmış olan sıralara yerleştiler. Bazı kimseler yer tutmak için iskemlelerin üstüne ya bir şapka, ya bir ceket, ya da bir kâğıt parçası koyuyorlardı. Bazı açıkgözler de kimseye belli etmemeye çalışarak bunları kaldırıp, yerine kendilerininkini bırakıyorlardı. Bu durum birtakım tartışmalara, seslerin yükselmesine, yüzlerin pancar gi-

bi kızarmasına yol açıyordu. Diyakozlar bu kargaşalığı gidermek, ortalığı yatıştırmak için çatık kaşlarla kalabalığın arasında dolaşıyorlar, insanları iteleyerek kendilerine yol açıyorlardı.

Ön sıranın ortasında annemle ağabeylerime en güzel yerleri önceden ayırmış olduğum için, geldikleri zaman onlara yerlerini gösterirken koltuklarım kabarıyordu. Ama Ceinwen'i, Mervyn'i ve Bay Phillips'i unutmuştum. Annem konukların ayakta kaldıklarını görerek, eve dönmenin burada oturmaktan daha uygun olacağını söyledi. Bunun üzerine Gwilym yerini Bay Phillips'e verdi. Mervyn de, babası ile Owen'ın arasında yere konan paltoların üzerine oturdu. Annem bana, masaların arkasında çalışan Bron'a yardım etmesi için Ceinwen'i onun yanına götürmemi söyledi.

Böylece, yine Ceinwen'le bir araya gelmiş oldum. Kalabalıktan, insanların gözlerinden uzaklaşıp, arka taraftaki su kaynatılan yere gelir gelmez, Ceinwen elimi tuttu ve kolunu boynuma doladı.

«Çekil yanımdan kız,» dedim ve onu ittim.

Ceinwen yumuşak ve yalvaran bir sesle, «Birbirimizin sevgilisi olalım, Huw,» dedi. «Ağabeyin de, ablan da evlendiler. Bak, ikimizden başka herkes mutlu. Bizim ihtiyar bir babamızla annemizden ve ağabeylerimizden başka kimsemiz yok. Birbirimizin sevgilisi olalım, Huw. O zaman bizim de bir kimsemiz olur. Ne güzel.»

«Hayır,» dedim. «Saçma.»

Ceinwen, «Huw,» dedive kolunu tekrar boynuma dolayarak beni öptü.

Annem bizi kendisinin bir parçası olarak gördüğü için, yanağımızdan ya da alnımızdan kuru kuru öperdi. Bron'un öpücükleri daha yumuşaktı, daha canlı, daha şapırtılıydı, ama bunlar her zaman yanaklara konardı. Teyzelerim de, tavuklar yerden nasıl yem toplarlarsa, öyle öperlerdi insanı.

Ama Ceinwen'in öpüşü başka türlüydü.

Ağzının yumuşaklığı insanı şaşırtan bir şeydi. Islak dudaklarının arasından çıkan soluğu ılık bile denemeyecek ka-

dar serindi. Dili ağzının içinde ağır ağır, tembel tembel dolaştığı halde, yine de yaşam doluydu. Vücudunun bütün ağırlığı üzerime basıyordu. Saçları ikimizin de yüzünü kaplıyor, ışığı örtüyordu. Onun kendine özgü kokularının yanı sıra başka bir kokusu daha vardı. Bu, taze bir vücuttan fışkıran, canlı ülkelerin tatlı kokusuydu ve onu kuşatıyor, her yerde adım adım izliyordu.

Sonra ağzımın içinde bir boşluk hissettim. Soğuktan dişlerim kamaşır gibi oldu. Ceinwen ise bana bakıyordu.

Şu salata tabağını bana uzatıver der gibi, «Şimdiye kadar kaç kızı öptün?» dedi.

Vücudunun sıcaklığından uzak kaldığım için üşüyerek, «Hiç,» dedim.

Ceinwen, «Haydi oradan,» dedi ve beni itti. «Seni gidi koca yalancı seni.»

«Su kaynıyor,» dedim. «Gidip Bron'u çağır. Gelsin de çayı demlesin.»

Çaydanlıkları ateşin üstünden çektim ve yapacak bir yığın iş olduğu için sevindim.

Ceinwen, parmaklarıyla entarisinin önündeki kurdeleleri buruşturarak, yüksek sesle, «Şimdi biz iki sevgili miyiz, Huw?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Git buradan.»

Kesinlikle söylediğini belli eden bir sesle, «Seni görmek için yine geleceğim,» dedi ve gitti.

Akşamüzeri başlayan şarkılar gecenin geç saatlerine kadar sürdü. Önce çocuklar, sonra delikanlılar, genç kızlar, onların arkasından da kadınlarla erkekler şarkı söylediler. Koro ise bütün bunlardan sonra okumaya başladı. Biz hiç durmadan çay hazırlıyor ve yiyecek dağıtıyorduk. Sanki dünyadaki bütün insanlar yalnız yemek, içmek ve şarkı söylemek için gelmişlerdi buraya.

Ancak mumların bitmeye yüz tuttuğu ve lambaların söndürüldüğü zaman herkes paltosunu giymeye, başıyla birbirini selamlamaya, çocuğunu aramaya, atı arabaya koşsun diye adam yollamaya, birbirinin elini sıkmaya başladı.

Annemle babam büyük bir kalabalığın ortasında kalmıştı. Herkes onlara hoşça kal demek için sıra bekliyordu. Bir saat de bu yüzden geçti. Oysa bütün bu insanlar ertesi sabah onları kilisede göreceklerini biliyorlardı. Ama teşekkür etmeden gitmek, evlerine varabilmek için önlerinde arabayla aşılacak yirmi millik uzun bir yol bulunduğu halde, bu işi ertesi sabaha bırakmak istemiyorlardı.

Kalabalıktan, gürültüden ve sıcaktan kurtulduğuma sevinerek, gecenin serin havasını içime çeke çeke, Bay Phillips'in kısrağını getirmek için çayıra gittim. Ama kösteği çözüp de kısrağı götüreceğim sırada, çayırın alt başında Ceinwen'in bana seslendiğini duydum. Karanlıkta beni görmeyip, geri döneceğini umarak olduğum yerde kaldım. Ama o yavaş yavaş bana doğru geliyordu. Artık seslenmiyor, derin, duru, kontralto sesiyle usul usul Beyaz Kayanın David'i şarkısını söylüyordu. Rüzgâr bu şarkıyı beğenmiş ve benim de duymamı istiyormuş gibi onu iletiyordu bana.

Ceinwen yanıma yaklaşınca durdu. Artık şarkı söylemiyordu.

«Huw,» dedi.

«Baban bekliyor,» dedim ve bir elimle kısrağı yularından tutarak yürümeye başladım. Ceinwen öbür yanıma geldi ve kolunu boynuma doladı. Üzerime abanıyor, daha ağır yürümem için beni çekiyordu.

Kulağıma fısıldayarak, «Sarıl bana, Huw,» dedi.

«Haydi oradan, kız,» dedim. «Amma da sulusun. Sana sarılacakmışım. Daha neler. O zaman bir çift budalaya benzeriz.»

Bize bir onur ya da bir zevk bağışlamak isteyen insanlara karşı bizi böyle saçma sapan konuşturan, onları kıracak kadar bizi ileri götüren şeyin ne olduğunu merak ederim. Belki de böyle bir onurun ya da zevkin başkaları tarafından kınanacağını ya da vicdan denilen o kurnaz varlığın tedirgin olacağını düşünmemizden ileri geliyordur bu davranışımız.

Yine de, soylu vicdanımız bizim en yakın dostumuz ve en değerli varlığımızdır.

Ceinwen'e sarılmak istediğimi, onu tekrar öpmek için yanıp tutuştuğumu biliyordum, ama içimdeki o saçma duygular, ikisini de tepmeye, sanki onun gönlünü kırmakla, elime bir şey geçecekmiş ve kıymetli vicdanım rahat edecekmiş gibi onu incitmeye zorluyordu beni.

Doğruyu söylemekten, zevkle gülümseyerek onu kollarımın arasına alıp, büyük bir istekle öpmekten kaçındım. Oysa, karanlığın içinde ve bir dağın yamacındaydık. Hatta, bütün dillerden ve gözlerden; öncekinin zehrinden, sonrakinin dikenlerinden, her ikisinin de kötülüğünden, ayın bizden uzak olduğu kadar uzaktık.

Ama onların varolduklarını ve çektirdikleri acıları bilmek beni korkuttu, beni yalancı bir insan yaptı, gerçeklerden uzaklaştırdı, ruhumu, duygularımı değiştirdi. Kütük gibi bir şey oldum.

Ceinwen beni çekerek durdurdu ve ayağını yere vurdu.

«Huw,» dedi, «öpüşmek hoşuma gidiyor. Öpüşmek istiyorum.»

«Kapat çeneni, kız,» dedim. Kendi duygularımı çok iyi bildiğim için tedirgin oldum. Onun açıksözlülüğünü kıskandım ve bu yüzden utandım. Ama yine de, onun şaka yapmış olabileceğini, gecikirsek babamın bana hesap sorabileceğini düşünerek, bu işe yanaşmak istemedim. Hepsinden önemlisi, onunkinden daha rahat bir vicdana sahip olmak isteyişimdi.

Bir an, karanlığın içinde siyah bir gölgeden başka bir şey görmeksizin birbirimize baktık. Sonra o, bir koluyla bana sarıldı, beni kendine doğru çekti ve öptü. Ama bu kez dişlerini dudaklarıma geçirdi. Can acısıyla silkindim, bağırmaya çalıştım. Kısık bir ses çıktı boğazımdan. Dudaklarımdan akan sıcak, kaygan ve tuzlu kanla doldu ağzımın içi.

Ceinwen'in soluğu kesilmiş gibiydi. Sonra beni itti ve, «İşte böyle,» dedi. «Bir daha öpüşmek istediğin zaman be-

ni öpersin. Saçmalık yapmaya da kalkışma. Haydi, iyi geceler.»

Koşarak yanımdan uzaklaştı. Onu seyrederken dudaklarımı emdim. Sonra da kısrağa binip yola koyuldum. Bütün yol boyunca güldüm. Niçin güldüğümü ben de bilemiyordum.

Kilisenin önündeki meydanda bize iyi geceler dileyen Ceinwen'in soğuk davranışı tuhafıma gitti. Babası kamçıyı kısrağın sırtında şaklatıp, evlerinin yolunu tutmak için arabayı kaldırdığı zaman, onun dimdik oturuşunu, gözlerinin boş boş bakışını, gülümseyişini, kollarını kavuşturuşunu, başını öne eğişini görmek beni şaşırttı. Hatta, bana seslendi diye Mervyn'e bile kaşlarını çatarak baktı.

Ya! Kadınlar işte böyledir.

Ama biz yine de onlara yardım ederiz. Evet, gerçekten de onlara yardım ederiz. Ancak korkak benliğimizi anlayamadığımız zaman, onları anlayamadığımızı söyleriz. İlk önce suçlandırılması gereken bir kimse olmak durumundan kendimizi kurtaramadığımız, erkek olarak üstümüze düşeni yapamadığımız zaman, onları anlayamadığımızı ileri sürerіz. Sonra da hiç utanmadan, işlenen günaha -bu kelimenin de canı cehenneme- katılabilmemiz için onlara ilk heyecanın yükünü yükler ve şeytana uymak gibi, Havva gibi, insanların zaafları gibi birtakım saçmalıklarla, her şeyden inciniveren o ahlak duygumuzu pekiştiririz. İçimizde doğruluk yoktur. Onu arayıp bulmak için en ufak bir çaba da harcamayız. Aslında bizler erkek değil, birer korkağız. Kral Arthur'ün yaşadığı çağda bir erkek bir kadının onuru için ölesiye dövüşürdü. Ama bugün, kendilerine erkek diyenler, işleri güçleri başkalarının üzerine çirkef sıçratmaktan başka bir şey olmayan birtakım iğrenç muhabbet tellallarının ve ona buna kuyruk sallayan sokak süpürgelerinin diline düşmekten bile korkuyorlar.

Dedikodu.

Bunu hepimiz işitiriz.

Dedikodu. Bunun sesi her zaman duyulur.

İnsanın gerisinden koyuverdiği sesler bundan daha hoş gelir kulağa.

Dedikoducuların ömürleri en kısa zamanda tükensin, kötüye kullandıkları dilleri kanserden dökülsün. Onlar canlarından bulsunlar, lanetlilerin çektikleri acılar içinde yok olsunlar, cehennemin derinliklerine gömülsünler ve başlarının ucunda duran, ama bir türlü yetişemedikleri suya baka baka, yoksun kaldıkları cennetin yeşil çayırlarını seyrede seyrede, sonsuzluğa kadar o cehennemin kızgın demirleri üzerinde yansınlar.

Dedikoduyu da, dedikoducuyu da sevmem.

Bay Gruffydd'in, altın saatini bana vererek, bizden uzaklaşmasına yine dedikodular neden oldu. Ama bu saatin yelkovanıyla birlikte, yalanların üstüne başka başka yalanlar ekleyen dedikoduların da ortalıkta döndüğünü düşünmeden ona bakamadım hiçbir zaman.

Angharad eve dönmeden, Davy oğlunu omuzuna almış, Ceridwen de ikizlerine yürümeyi öğretmişti.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Evans Maden İşletmesi'nde işçilerle işverenler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar aylardan beri sürüp gitmekteydi. Bunlar her seferinde, müdür ve Londra'dan gelen bir adam tarafından giderildi. Ama iyi bir sonuca varılamadı. Anlaşmazlıkların, grevlerin ardı arası kesilmedi. Bütün köy halkına bir bıkkınlık geldi bu işlerden ötürü. Kimse kimsenin sözünü dinlemez oldu.

Başlangıçta, işçiler kendisine inandıkları için, onların adına bütün konuşmaları Bay Gruffydd yaptı. Ama bazen ondan bile kuşkulandıkları oldu. Sonra daha çok kuşku duymaya başladılar ve davalarını bir avukata verdiler. Sonra bir avukat daha tuttular. İşçiler bu avukatlara para yetiştirmek için avuç açacak bir duruma düşmüşlerken, birkaç avukata daha başvurdular. Ama bütün bu avukatlar, Bay Gruffydd'in bir kuruş almadan tek başına yaptığını bile yapamadılar. Bu durumu ancak işçilerin karıları görebildiler ve bir akşam kiliseden sonra hep birlikte Bay Gruffydd'e gidip ondan yardım istediler.

Bay Gruffydd babama, «Ne yapmalı?» diye sordu. «Maden katmanını ortaya çıkarıncaya kadar parçalayacakları kayalar için şu kadar, bacalardaki su için, boyunduruk-ları yerleştirmek ve yan direkleri dikmek için bu kadar isteriz deyip duruyorlar. İyi yerlere adam kayırılmasın diye kura çekmeyi öne sürüyorlar. Ben ne diyebilirim?»

Babam, «Biz de aynı dertlerle savaşıyoruz,» dedi. «Bu yüzden de, sendika güçleniyor ve götürü ücret yöntemi gözden düşüyor.»

Bay Gruffydd, «Siz ne yapıyorsunuz?» diye sordu. «Bunu bilmeliyim ki, ona göre konuşabileyim.»

Babam, «Ben bütün vadilerdeki ocakların her birinden çağırılacak bir temsilcinin, müdürler ve işverenlerle bir toplantı yapmasından yanayım. Şikâyetler sıralanır, tarafların içinde bulundukları güçlükler anlatılır, dinlenir, biraz verilir, biraz alınır ve iyi bir sonuca varılır.»

Bay Gruffydd, «Güzel,» dedi. «Bunu deneyeceğim.»

Ama bu da bir işe yaramadı. Toplantı kabul edilmedi. Koşullar da öyle. İşçiler greve başladılar. Sonra tekrar işbaşı yaptılar. Çok geçmeden yine greve girdiler. Artık kimsenin grevde ya da işbaşında olup olmadığına aldırdığı yoktu. İyi işçilerin çoğu kendilerine başka ocaklarda iş buldular. Vadi'ye gelen yabancılar, bizim erkeklerimizin az gördükleri paralar karşılığında çalışmaya başladılar.

Iestyn'ın öldürüleceği konusunda söylentiler ağızlarda dolaşmaya başlayınca, annem Londra'da bulunan Angharad'a mektup yazarak kocasını buraya yollamamasını bildirdi. Hatta Iestyn'ın damadımız oluşundan ötürü bazı kimseler bizi bile suçladılar.

Bir süre sonra Iestyn kendi ocağını, babamın çalıştığı ocağın patronlarına sattı. Onlar da, iki ocak yeraltında aynı düzeye gelip birleşmeden bunu çalıştırmayacaklarını söylediler ve dört yüz kişinin işine son vererek ocağı kapattılar.

Bugüne kadar, adamları işlerinden alıkoyan birçok grevler ve cenaze törenleri olmuştu. Ama böylesine hiç rastlamamıştık. Sokaklar hiçbir zaman bu kadar işsiz güçsüz insanlarla dolmamıştı.

Owen, «Daha başlangıçtayız, baba,» dedi. «Şimdiden sonra göreceksin. İşçi bolluğu olunca ücretler düşer. İşçi sıkıntısı çekilince de ücretler artar. Bunun böyle olduğunu göreceksin.»

Babam, «Anlaşmamız var,» dedi. «En düşük ücreti belirlemiştik.»

Owen, «Belirlenmiş olan bu düşük ücret,» dedi, «işe başlanınca daha da düşecek. Fazladan dört yüz işçi var şimdi bu Vadi'de. Başka vadilerden gelecek olanlar da ayrı. Bütün bu insanlar işe girdiği zaman, bunu yeniden gözden geçirip daha da kısacaklar.»

Babam, «Görürüz,» dedi.

Nitekim, Owen'ın dediği çıktı. Bir işçi, şikâyet ettiği, ya da müdürün yanında yüksek sesle konuştuğu zaman hemen işten çıkarılıyor, onun yerine, ocağın ağzında bekleşenlerden biri alınıyordu.

Ve her zaman daha düşük ücretlerle.

İşsiz kalanlardan bazıları başka vadilere, bazıları Sheffield'e, Birmingham'a, ya da Middlesbrough'a, hatta bazıları da Amerika'ya gittiler çalışmak için. Bu arada, köyde kalanlar da oldu.

Böylece, ilk kez, iş yerinin uzaklığını öne sürüp çalışmaktan kaçınan, oğullarının kazandıklarını, akrabalarının ya da dostlarının kendilerine yardım ettiklerini söyleyen bu insanların kimler olduklarını öğrenmiş bulunduk.

Vadi'den gidenlerin yerine, aileleriyle birlikte başka başka adamlar geliyorlar ve ocaklarda daha düşük ücretlerle çalışmaya başlıyorlardı. Ocaklarda iş bulamayanlar ise, yapılarda çalışıyorlardı. Bazıları da bakkal, tütüncü ve aşçı dükkânları açıyorlardı. Gazete satanlar bile vardı içlerinde. Çok geçmeden köyde yeni yeni evler türedi. Dağın çevresini dolanan yolun iki yanı ile dağın bütün yamacı bu evlerle doldu. Köy meydanının arkasında yapılan küçük evlerle iki yeni mahalle kurulmuş oldu. Biri Metodistlerin öbürü de Kalvinistlerin olmak üzere iki de kilise yapıldı. Katolikler, ırmağın karşı yakasına, İrlandalılar için başka bir kilise kondurdular.

Durmadan gelişmekte ve çoğalmaktaydık. Karanlık günlerin uçarcasına bize doğru yaklaşmasına rağmen mutluyduk.

Bir gece Ivor koşarak içeri girdi. Bir yaz güneşi kadar aydınlıktı yüzü. Öyle mutluydu ki, onu görmek insana zevk veriyordu.

Annem iğnesini elinden bıraktı ve gerinerek, «Hayrola?» dedi.

Ivor, «Şunu okuyuver, babacığım,» dedi ve ona bir mektup uzattı.

Babam, «Aman Tanrım!» dedi ve ağzını açarak, büyüyen gözleriyle bir anneme, bir mektuba baktı. Gözlerini tekrar mektuba, sonra da yine annemin yüzüne dikti. Annem sanki yatağının içi ekmek kırıntılarıyla doluymuş da, bunların üstünde oturuyormuş gibi kıpırdanmaya başladı.

Soğuk bir sesle, «Beni çileden çıkarmak mı istiyorsun?» dedi.

Ocağın üstündeki ibrik bile babamın ne söyleyeceğini bekler gibiydi.

Babam, Kutsal Kitab'ı okurken sesine verdiği tonla, «Bu bir buyruk,» dedi. «Kraliçeden gelen bir buyruk. Ulu Tanrım!»

Annemin gözleri iri iri açıldı, omuzları çöktü.

«Kraliçenin buyruğu mu?» dedi. «Daha neler?»

Babam oturduğu yerde doğrulup boğazını temizleyerek, «Bay Ivor Morgan,» diye okumaya başladı, «korosunun seçkin üyeleriyle birlikte Windsor Şatosunda, Majeste Kraliçenin huzurunda hazır bulunacaktır.»

Annem az kalsın bayılacaktı. Derin ve uzun bir «Aaa!» çekti.

Babam gözlerinde biriken yaşları zor tutuyordu. Ayağa kalktı ve, «Majesteleri Britanya Kraliçesi,» dedi. «Kraliçenin önünde konser vermek. Bu konseri oğlum verecek. Oğlum! Bu güzel günü göreceğimi hiç aklıma getirmemiştim. Haydi, Tanrıya şükredelim.»

Annem, «Evet, gerçekten,» dedi.

Hep birlikte diz çöktük.

Babam elini anneme uzattı. El ele tutuştular ve başlarını yukarıya kaldırdılar.

Babam, «Yüce Tanrım,» dedi, «bize bugünü gösterdiğin için sana şükrederim.»

Annem başını babamın omuzuna dayayarak, «Evet,» dedi.

Babam, «Oğlumun,» dedi, «biricik annesi ve benim otuz yıllık sevgilim için, şimdiye kadar bana verdiğin her şey için, bağışladığın bu yeni sevinç için sana şükrederim.

Çünkü sen bizim babamızsın. Ama biz kraliçemize de annemiz gözüyle bakarız. Tanrım, onu sıkıntılarından kurtar. Onu bu yaşta daha fazla sıkıntıya sokma. O gece, onun huzurunda şarkı söyleyecek olanların seslerine tatlılık ve güç, ruhlarına da cesaret ver. Sana yalvarırım. Ivor'un bu işin altından alnının akıyla kalkması için ona yardım et. Amin.»

Babamın gözleri pırıl pırıl parlıyordu. Yüzü de pancar gibi kızarmıştı.

«Beth,» dedi, «biraları getir. Huw, sen de Bay Gruffydd'e git ve onu buraya çağır. 'Hayır' diyecek olursa dinleme. Mazaret kabul etmem. Bu gece evimiz herkese açık.»

Bay Gruffydd'i çağırmak için aşağıya indim ve onu bir elinde kitap, bir elinde de çatal olduğu halde akşam yemeğini hazırlarken buldum.

«Koro Kraliçeye konser vermeye gidiyor, Bay Gruffydd,» dedim. «Babam bize gelmenizi rica ediyor. Bu gece evimiz herkese açık.»

Bay Gruffydd tencereyi ateşin üstünden indirdi ve gülümseyerek, «Demek beklediğimiz oldu, Huw, yavrum,» dedi. «Ben de, koronun ne zaman çağrılacağını merak ediyordum.»

Böylece, Tepe'nin yolunu tuttuk. Herkes evinden dışarı fırlıyordu. Erkekler bütün koro üyelerine haber vermek için ateşler yakmak üzere, ellerinde kâğıtlar ve tahta parçaları olduğu halde koşarak dağa çıkıyorlardı. Kadınlar kendi aralarında toplanıp, yemekleri ve içkileri kimin hazırlayacağını kararlaştırıyorlar, pencereler açılıyor, dışarıya sarkan insanlar bu haberi yoldan geçenlere duyurmak için bağırıyorlardı. Çocuklar gecelikleri ile ortalıkta koşuşuyor, kimse onlara yataklarına dönmelerini söylemiyordu. Herkes neşe içinde Bay Gruffydd'e ve Ivor'a 'yaşa'diye bağırıyordu. Hatta bazıları bana bile alkış tuttular.

Kimseye buyuruda bulunulmadığı, duvarlara bildiriler yapıştırılmadığı, borazanlar çalınmadığı, yaşlı bayanların başlarını ağrıtan toplar atılmadığı halde, herkes bir işle uğ-

raşıyor ve bunu elinden geldiği kadar iyi başarmak için can atıyordu. Eğer bu insanlara niçin böyle didinip durduklarını soracak olsaydınız, onlar hemen başlarını kaldırıp çatık kaşlarla yüzünüze bakarlar ve dillerini şaklatarak sizi yanlarından uzaklaştırırlardı.

Gece vardiyasında çalışanlar, sırtlarında iş elbiseleriyle, ocağa inmeye hazırlanıyorlar, öğleden sonra işbaşı yapmış olanlar da Tepe'nin yokuşunu tırmanıyorlardı ki, koro üyeleri, öteki vadilerden, dağın ardından ve ırmağın karşı yakasından gelmeye başladılar. Koşar adım ilerleyen bir insandan hızlı gidebilecek ne varsa onlarla; yük arabalarıyla, yolcu arabalarıyla, yaylılarla, faytonlarla, hatta köpeklerin ve keçilerin çektikleri iki tekerlekli hafif arabalarla geliyorlardı. Bazıları da, karanlıkta önlerini görebilmek için ellerinde tuttukları fenerlerle, meşalelerle, küçük küçük topluluklar halinde yamacın üst başından aşağıya doğru iniyorlardı. Bütün yamacı kaplayan bu ışık çiçekleri dans eder gibi kıpırdanıyordu. Toplulukların her birinden başka bir şarkı yükseliyor, rüzgâr bunlardan hangisini seçip uzaklara götüreceğini bilemiyor, çılgına dönüyordu.

Tepe, insanlarla doluyor, bütün yamaçta, yukardan aşağıya kadar, adım atacak yer kalmıyordu. Kasketler kasketlere, burunlar burunlara değiyordu. Ötede beride yanan meşaleler, fenerler, pencere önlerine konan mumlar ortalığı aydınlatıyordu. Hatta bazı erkekler evlerinin damlarına çıkmış, bacaklarını sarkıtarak orada oturuyorlardı. Gözleri onlara takılanların şen kahkahaları yükseliyordu. Kadınlar kalabalığın arasında ezilmek korkusuyla küçük çığlıklar atıyorlar, erkekler, onları bu sıkışıklıktan kurtarmak için gülerek, şakalaşarak, dirsekleriyle birbirlerini itiyorlardı. Şurada, kadın seslerinin de katıldığı bir üçlü şarkı söylüyor, burada, henüz başladığı bir melodinin ilk sözlerini okuyan bir erkeğin çevresini saran bir kalabalık, onunla birlikte arslanlar gibi kükremek için, sıranın koroya gelmesini iple çekiyordu.

Sonra, bizim öndeki yatak odasının penceresinde duran Bay Gruffydd'i gördüler. Görmeleriyle birlikte, kulakla-

rı sağır edercesine kükremeye başlamaları da bir oldu. Seslerini yükselttikçe yükselttiler, hatta Bay Gruffydd'in susmaları için onlara elini sallayıp işaret etmesini bile görmezlikten geldiler. Dakikalarca kükrediler. Bu kükreyiş kimi zaman azaldı, kimi zaman çoğaldı. Hepsi ağızlarını bir karış açmışlar, gözlerinde vahşi bir mutluluğun sevinci olduğu halde kükrüyor, kükrüyorlardı. Sonra, rüzgâr sanki ustasıyla karşılaşmış da onun önünde borusunu öttürmekten kaçınıyormuş gibi, yüzlerce ağızdan çıkan sesler dindi ve ortalık sessizliğe gömüldü.

Sessizlik.

Bay Gruffydd babama döndü ve babam kamış düdüğü üfleyerek koroya başlangıç sesini verdi.

Ivor parmağını kaldırdı. Tepe'yi üst başından alt başına kadar dolduran kadınlar ve erkekler yanlış bir ses çıkartmamak için hafifçe mırıldanarak seslerini ayarladılar. Sopranolar oktavı bulabilmek için yükseliyor, altolar tırmanıyor, tenorlar gümüş saçıyor, kontraltolar ve baritonlar rahat rahat dinleniyor, baslar da bir aşağı oktavda geziniyordu. Hepsinden çıkan sesler, yaşam boyunca duyulabilen en güzel seslerdi; güçlüydü, sıcaktı, gür olduğu kadar da ince ve içliydi. Eğer cennetin bahçelerindeki çiçekler bu seslerden yapılmışsa, buna hiç şaşmam. Burun güzel bir kokuyu koklamaktan ne kadar hoşlanırsa, kulak da tatlı bir sesi işitmekten o kadar hoşlanır.

Ama böyle bir güzellik cennette bile olamazdı. Yoksa, bu güzelliğin karşısında hepimiz sarhoş olurduk ve gece gündüz ayılmaz, hiçbir işe bakmazdık. Kimseyi de bu yüzden suçlayamazdık.

Güzellikten sarhoş olmak! Ne güzel bir şey!

Bay Gruffydd, «Tanrı kraliçeyi korusun,» dedi ve Ivor'a pencerenin önünde yer verdi.

Ivor kollarını bize doğru uzatarak havaya kaldırdı, avuçlarını açtı, parmaklarını yukarıya kıvırdı ve ağzını 'O' diyecekmiş gibi araladı. Yumuşak bir sesle şarkıya başlamamızı bildirmek için gözlerini yumdu. Bütün yamacı kaplayan kalabalıkta bir kıpırdanma oldu. Tedirginlikten değil,

şarkı söylerken ayakların yere sıkı basması, göğsün rahat soluk alması, çenenin öne doğru uzaması gerektiği için, herkesin kolunu oynatabilecek kadar kendisine yer açmasından ileri gelen bir kıpırdanıştı bu.

Ivor'un sağ kolu önce biraz, sonra biraz daha aşağıya indi. Son noktaya indiği zaman, derin sessizliği bozan tenorlar, «Tanrı Soylu Kraliçemizi Korusun,» diye şarkıya başladılar ve «Soylu Kraliçemiz Çok Yaşasın,» diyen sopranolar, sonra da altolar onlara katıldılar.

Ivor toparlanıp, seslerimizi parmaklarının ucunda birleştirdi. O zaman, söylediğimiz marşın ezgileri korkunç bir görkemle göklere yükseldi.

Hep birlikte söyledik: «Onu Zafere Ulaştır, Mutlu ve Şanlı.»

Ey Vadi'lerin halkı, artık toparlanın ve gırtlaklarınızı açın, çenelerinizi daha çok kaldırın havaya, meleklerin borazanları gibi yükselttikçe yükseltin seslerinizi. Windsor'dakiler bile duysun taşları yerinden oynatan bu sesleri.

Tenorlar ve sopranolar oktava doğru uçmak için kanatlarını açtıkları sırada, bizler de son notaların üzerine abanarak, «Tanrı Onu Başımızdan Eksik Etmesin,» dizesini okuduk ve durduk.

Şimdi.

Ivor'un yumruğu sıkılmış olan sağ kolu havaya kalktı ve daha güçlü bir sesle, daha büyük bir görkemle söylememizi, göğüslerimizi şişirmemizi, havayı vahşi bir güçle içimize çekmemizi, bulutları parçalayarak sesimizi göğe göndermemizi isteyen sol kolu bize doğru uzandı.

«Tanrı Kraliçemizi Korusun,» diye söyledik ve öteki vadilerden duyulan sevinç çığlıklarıyla bitirdik şarkımızı. Köyde oluşları yüzünden Ivor'u göremeyenler, görev başında uyuyakalmış bir yankının aradan geçen zamanı örtmek için uykulu gözlerle koşuşu gibi, şarkı söylemeye devam ettiler.

Dışarıya tabak götürmek için eve girdim ve babamı, saraydan gelen mektubu Clydach Howell'a verirken bul-

dum. Ama bu mektup, buruşmasın diye bir *Christian Heralds* cildinin sayfaları arasına konmuştu.

Babam, «Clydach, yavrum,» dedi, «bulabileceğin en iyi tahtadan yap çerçeveyi. Üst kısmına da bir taç koyduracağım. Ben yaşadıkça bu da duvarda asılı kalacak. Anlıyorsun ya?»

Clydach, kitabı cennet kapılarından geçiş belgesiymiş gibi taşıyarak, ciddiyetle, «Bu işi bana bırak, Gwilym,» dedi. «Öyle bir emekle meydana getireceğim ki onu, görenlerin gözleri yaşaracak. Tanrı şahidim olsun. Senden para da almayacağım.»

Babam, «Para almayacaksan çerçeveyi de yapma,» dedi.

«Bakarız bir çaresine,» dedi Clydach. «Öyle güzel bir maun parçası var ki bende, ihtiyar şeytanı bile baştan çıkartır. Yerini bilseydi, koca pençelerini ona değdirmekten zevk duyardı. Yıllardan beri onu iyi bir şeyde kullanmak istiyordum. Bir iskemle yapmak için az, bir tabure yapmak için çok geliyordu. Ziyan olacaktı. Ama şimdi tam yerini buldu. Gözün tahta görecek, Gwilym, yavrum.»

Babam, «İçelim,» dedi. Bira kapları elden ele dolaştı.

Ne geceydi o! Herkes küçük gruplar halinde dağ yolundan, yamaçlardan evlerine dönüyordu. İlerdeki bir grup, koro şarkılarından birinin bir bölümünü söylüyor, daha ilerdeki başka bir grup da aynı parçanın öbür bölümünü söylemek için kendi sırasını bekleyerek yoluna devam ediyordu. Kimi zaman onlardan, kimi zaman ötekilerden yükselen sesler, gruplar birbirlerinden uzaklaştıkça, millerin derinliklerinde kayboluyordu. Rüzgâr, artık onların seslerini taşımaktan yorulmuştu.

Dağ, yan gelmiş yatıyor, ama uyumuyordu, bizleri kendi üzerinde gördüğüne sevinerek sessiz karanlığın içinde gülümsüyordu.

Teneffüse çıktığımız zaman, Ceinwen, «Huw,» dedi, «şu senin bülbül nerede?»

«Dağda,» dedim, «sürüyle var bugünlerde.»

Bana, yalandan başka bir şey söylemeyecekmişim gibi yan gözle baktı ve boşuna çenesini yormuş olmamak için yarım ağızla, «Onları ne zaman dinleyeceğim?» diye sordu.

«Bizim Vadi'ye geldiğin zaman,» dedim.

«Olur,» dedi. «Erkekler cumartesi günü Londra'ya gidiyorlar. Ben de o gün öğleden sonra gelirim, olur mu? Dağda geç saatlere kadar kalabiliriz. Ben de arabayla istediğim zaman dönerim.»

Mazaret uydurmanın bir yararı yoktu. Ona söz vermiştim. Sözümü tutmamn da zamanı gelip çatmıştı.

«Baban kızar,» dedim.

«Onun bir şeyden haberi olmaz,» dedi ve bana göz kırptı. Bir aptal gibi kızardım.

Düğün gecesinden beri birbirimizle pek az konuşmuştuk. Sadece okula girerken selamlaşmaya fırsat bulabilmiştik. Çünkü Ceinwen hemen hemen her gün okula geç geliyor ve sabahları da pek huysuz oluyordu. Mervyn ise hep yanımızdaydı. Böylece, üzerinde birkaç satır yazılı bir kâğıdı sıradan sıraya aktararak birbirimize ulaştırmaktan, bazen de yanımdan geçerken ona parmaklarımı değdirmekten öteye gitmiyordu ilişkimiz.

Kim ne derse desin, ama ben, beynimizin içine kırmızı ve yeşil ışıkların yerleştirilmiş olduğunu ve bir tehlikeyle karşılaştığımız zaman bu ışıklardan kırmızısının yandığını yeminle söyleyebilirim. Ceinwen'i düşündüğüm zamanlar, bir tehlikeyi işaret eden bu kırmızılık bir taş gibi içime çökerdi. Neden olduğunu bilemiyorum, ama bu böyleydi işte. Her seferinde de mutlaka bir şeyler olacağını bilirdim.

Hiçbir konuda böylesine haklı çıkmadım şimdiye kadar.

Bizim yaşımızdakilerden yalnız birkaç kişinin sınavlara katılması için üzerinde duruldu. Bay Motshill üniversiteye gideceğimiz konusunda kararının kesin olduğunu önceden söylemişti bize. Dokuz kişiydik. Ceinwen de aramızdaydı. Onun yaradılıştan zeki olduğu şüphe götürmez bir gerçekti. Yıllarca babasının işinde çalışmak, faturaları kesmek, hesapları tutmak, onun birinci sınıf bir hesap uzmanı olarak yetişmesini sağlamıştı. İngilizce ile de bir zoru yoktu. Shakespeare'i su gibi ezbere okuyordu. Öyle ki, şimdi okumaya başlayacak olsa, bunu gelecek Noel'e kadar sürdürürdü.

Aym on dördünde, kimi de daha önce okuldan ayrılacak olan kız ve erkek öğrencilerden daha rahattık. Ama bu rahatlığın derslerle bir ilgisi yoktu. Bay Motshill kimseye göz açtırmıyordu. Sadece okula girip çıkmaktan yana rahattık, hepsi o kadar. Küçük sınıflarda öğretmen yardımcısı olarak görev almıştık. Ama onlara ders vermiyor, erkek ve kız çocukların yaramazlık etmemelerini sağlıyorduk. Böyle olmakla birlikte, yine de onları başıboş bırakıyor, ne yaparlarsa yapsınlar onlara göz yumuyor, okulda Gal dilini konuşsalar bile, cezalandırılmaları için onları kesinlikle ele vermiyorduk.

Cuma gecesi, Ivor ile bizim Vadi'den olan koristlerin, dağı aşıp kraliçenin önünde konser vermeye gidişlerini seyretmek için bütün köy halkı sokaklara döküldüğü zaman, yağmur dinmişti. Soğuk ve masmavi bir geceydi.

Onları taşıyan araba yeşilliklerle kaplanmış, atların başlıklarına beyaz devekuşu tüyleri takılmış, üstlerine de kırmızı battaniyeler atılmıştı. Bunlar kadar gururlanan başka bir çift at görmemişsinizdir ömrünüzde. Bir gösteri için giydirildikleri zaman, atların bunu anlamadıklarını söylemek de çok yersizdir. Onların kesik kesik kişneyerek, öksürerek, dans eder gibi toynakları üzerinde kıpırdanışlarını, kuyruklarını hışırtadarak sallayışlarını görmüş olsaydınız, sizden kendilerine bakmanızı, onları elinizle okşamanızı ve dişlerinizin arasından, atların kendileriyle dost olan insanlardan duymayı pek sevdikleri sesleri çıkarmanızı nasıl istediklerini kolayca anlardınız.

Önce, içlerinde yabanlık giysilerin bulunduğu mukavva kutular, sonra, Paddington istasyonuna varana kadar yolda içmek için Üç Çan'dan alınan iki fıçı ile birkaç kasa dolusu bira ve yiyecek paketleri yüklendi, en sonra da koristler tırmandı arabaya. Babam Ivor'la birlikte arabaya en son binenlerin arasındaydı.

Bay Gruffydd hepsinin ayrı ayrı ellerini sıktı. Onların da her biri, belki de yüzüncü defa olarak, ondan kendileriyle birlikte gelmesini bir kez daha rica etti. Ama Bay Gruffydd gülümsedi ve başını sarstı. Pazar günü kilise, ondan önce de uğraması gereken hastalar olduğu için gidemezdi. Böylece, onun emekleriyle, çabalarıyla meydana gelmiş olan koro, İran ordularının savaşa çıkışını andıran sesler arasında Windsor'a onsuz gitti.

Dağ yolunu tırmanan araba gözden kaybolunca ya kadar, onlara arkalarından baktık. Bay Gruffydd bize doğru döndü; gülümsedi ve başıyla bizleri selamladı. Beni saçlarımdan okşadıktan sonra, kapısının üstünde istiridye kabuğu biçiminde bir saçağı olan küçük evinin yolunu tuttu.

Bron, «Adamcağız üzüntüden ne yapacağını bilemiyor,» dedi. «Parası olsaydı, o da onlarla birlikte giderdi.»

«Para toplayabilirlerdi,» dedim.

Bron bana acıyarak baktı.

«Bay Gruffydd için mi?» dedi ve başka bir şey söylemedi.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Bay Gruffydd biraz değişmişti, ama öyle sanıyorum ki, onun ne kadar değiştiğini anlayabilen köydeki tek insan bendim. Yorgun görünüyordu. Aynı zamanda da tedirgindi. İhtiyarlamış gibiydi. Ama onu böyle gösteren, yüzünde çizgilerin belirmiş, ya da sakalına ak düşmüş olması değil, gözlerinde karanlık bir gölgenin yer etmiş olmasıydı. Mobilyaların yapılması uzun sürdü, çünkü ben tek başıma, fırsat buldukça çalışıyordum bunların üzerinde. Bay Gruffydd'in işi başından aşkındı. Vadi'ye yeni gelen birtakım insanların dertleriyle uğraşıyor, iş anlaşmazlıklarında işçiler adına konuşuyor, pazar günleri kilisede toplantılar düzenliyordu. Bu arada kitap da okuyamıyordu. Bunu kitapların duruşundan ve mumların boyundan anlıyordum. Mobilyalara gelince, işe başlıyor, sonra oturup onları seyrediyor, yeni bir şeylerle uğraşıyor, aradan çok geçmeden başını sallıyor ve bana hafifçe gülümseyerek, çay yapmak için ayağa kalkıyordu. Ama bizim eve eskisinden daha sık geliyor, her gece ateşin başında uzun uzun oturup piposunu içiyordu. Annem, o bize gelince seviniyor, iyi geceler dileyip gitmek üzere kalkınca da üzülüyordu.

Önümüzdeki cumartesi günü, öğleden sonra, onunla birlikte çalışamayacağımı kendisine söyleyeceğim için üzülüyordum. Ama o hiçbir şey sormadı, sadece yüzüme baktı ve eliyle saçlarım düzelterek başını salladı. Böylesi daha kötü oldu. Çünkü, aklına bir şey gelmesin diye, niçin o gün çalışamayacağımı kendisine bildirmek zorunda kaldım. Ama söyleyeceğim şeyler bana çok saçma göründü. Bütün cesaretimi yitirdim. Özür dilerim, Bay Gruffydd, cumartesi günü cila yapmak için gelemeyeceğim, çünkü Ceinwen'le birlikte bülbül dinlemeye dağa gidiyorum, diyemedim.

Böylece, onun yanından ayrıldım. Havada hiçbir şeyin dolduramayacağı bir boşluk açılmış gibi oldu.

Dağın arka yamacındaki kayın ağaçlarının yanında Ceinwen'le buluştum. Saat üçü geçiyor, güneş insanı yakıyordu. İkindinin ağırlığı çökmek üzereydi. Rüzgâr gitmiş, dağın tepesindeki ağaçların arasına saklanmıştı. Ceinwen, üzerinde oturduğum taşın yanında kısrağın dizginini çekti ve iki kilimle kırmızı bir hasır sepeti arabadan bana uzattı.

«Bunlar ne işe yarayacak?» diye sordum. Doğrusu, kalın kafalının biriydim.

Ceinwen, «Karın doyurmaya yarayacak,» dedi ve kısrağın koşumlarını çözmek için arabadan yere atladı. «Bütün geceyi burada aç açına, karnımızın gurultusunu dinleyerek geçireceğimizi mi sanıyordun?»

Korkudan kızararak, «Bütün gece mi?» dedim. «Saat yedide koro çalışmalarımız var.»

Ceinwen, «Saat yediye gelsin, o zaman düşünürüz,» dedi ve çayırda otlasın diye kısrağın sağrısına bir şaplak atıp hayvanı uzaklaştırdı. «Bana yardım et de şu arabayı itelim.»

Böylece, arabayı bir kenara çekip bıraktık. Kilimleri ve sepeti yüklendim. Bir eşek yüküyle yola koyulup, onu bülbüllerin öttüğü dağın tepesindeki ağaçlığa götürdüm. Ceinwen'in üstünde gri ve beyaz çizgili, kırmızı kadifeden kurdelelerle yakası büzgülü bir entari, başında da, etrafı çiçek ve kiraz işlemeleriyle süslü bir dantelle çevrili beyaz bir şapka vardı. Göğsü ve kalçaları dolgun, bacakları uzundu. Benden daha boyluydu ve arkadan bakıldığı zaman, bir genç kızdan çok bir kadına benziyordu.

Yol boyunca ilerler, yükseklere doğru tırmanırken, kırmızı tehlike ışığım durmadan yanıp sönüyor, yanıp sönüyor, dilime tutukluk veriyordu.

Ağaçların gölgesi altında, güneş ışıklarının kimi zaman ortaya çıktığını, kimi zaman kaybolduğunu görerek ilerledik ve ormanın serin havası içine daldık. Yerlerde çürüyerek toprağı bereketlendiren ve yumuşatan yapraklar, yüzlerce

yıldan beri gelip geçmiş olan bütün yeşil renkli şeylerin kokularını fısıldıyordu. Kıpkırmızı çiçek açmış olan yabani güllerin, tomurcuklanmakta olan böğürtlenlerin arasından geçtik. Her adım atışımızda tıslayan ve bacaklarımıza dolanan diz boyu otlarla kaplı çayırı aştık, yosunlu kayaların ardındaki bodur köknar ağaçlarını arkamızda bıraktık, fundaların, meşelerin, karaağaçların bulundukları yere ulaştık. Burada barış havası esiyor, çekirgelerin sabırsızlık içinde zıplarken çıkardıkları sesler işitiliyor, kuşlar saklambaç oynuyor, güneş bütün sıcaklığı ile tepemizde, açık mavi, bulutsuz gökyüzünde gözlerimizi kamaştırarak parlıyordu.

Durduğum zaman, Ceinwen, «Geldik mi?» dedi.

«Daha fazla sokulursak bülbüllerin sesini duyamayız,» dedim.

Ceinwen, «Öyleyse biraz gölgeye gidelim,» dedi. «Pişiyorum.»

Bir meşenin kıvrım kıvrım dolanarak toprağa giren kökleri arasına kilimleri yaydık. Ceinwen boylu boyunca kilimin üzerine uzandı ve oflaya puflaya yüzüne mendilini örttü.

«Ne kadar bekleyeceğiz?» diye sordu.

«Saatlerce,» dedim.

«İyi,» dedi. «Ben de uyurum bu arada.»

Bir karıncanın çınarın gövdesinde gezinişini seyrettim. Sırtüstü yatarak ellerimi başımın altına koymuştum. Ona bakıyordum. Karınca gözlerime öylesine yakındı ki, bir at kadar iri gözüküyordu. Sert, parlak ve incecikti. Sırtı pırıl pırıldı. Bacakları bir tel gibi kıvrıktı. Benim onu gördüğüm gibi onun da beni görüp görmediğini, yuvası ve yakınları için benim beslediğim duyguları besleyip beslemediğini, onun da, kendisini küçümsediğim kadar beni küçümseyip küçümsemediğini merak ettim. Bir karıncanın kafatasının içindekileri, bir karınca olmanın onda ne gibi duygular uyandırdığını, bunların insan duygularına benzeyip benzemediğini her zaman merak etmişimdir; acaba o görür mü, düşünür mü, ya da dostlarını tanır, onları adlarıyla çağırır mı, mutlu olabilir mi diye düşünmüşümdür.

Bu karıncanın acele bir işi olduğu anlaşılıyordu. Arada bir bunun ne olduğunu unutuyor, üç beş adım attıktan sonra duruyor, yapacağı işi hatırlamaya çalışıyor, gerekli şeyleri yanına alıp almadığına bakmak için ayaklarını ceplerine sokuyor, yine yürümeye başlıyor, çok geçmeden tekrar gerisin geriye dönüyordu. Onun bu yaptıkları pek saçmaydı, ama bazılarımızın davranışlarından daha saçma değildi. Değirmenci ihtiyar Owen çoğu zaman caddenin ortasında durur, ceplerini yoklayarak bir şeyler arar ve unuttuğu şeyin ne olduğunu Bayan Owen'a sorsun diye eve bir çocuk gönderirdi. Çocuk geriye dönene kadar da kendisi orada bekler, bön bön bakınarak kaşınırdı. Her seferinde de, unuttuğu bir şey olmadığı haberini getirirdi çocuk.

Bu yüzden karıncayı ayıplamadım. Onu uzun süre seyrettim. Meşenin kökleri arasından Ceinwen'in ayakkabılarını da görüyordum. Yerdeki otlar bunların tozunu yarı yarıya temizlemişti. Onu uyandırmamak için kımıldamadan yatıyordum.

Sonra uyumuşum. Ceinwen'in beni sarsmasıyla uyandım. Bütün vücudum soğuktan kaskatı kesilmiş, rutubet içime işlemişti. Havanın kararmış olduğunu görünce şaşırdım.

Ceinwen titreye titreye, kısık bir sesle, «Aman Huw,» dedi, «bir ateş yakmazsan ya soğuktan donacağım, ya da korkudan öleceğim. Bu ölümlerden hangisi daha önce gelse iyi olur, onu da bilmiyorum.»

«Dur bakalım,» dedim ve elimi bir sincap yuvasına sokarak oradan ağaç kabukları ile kuru yapraklar çıkardım. Bunları tutuşturdum. Fundaların altından topladığım, sarı alevler çıkararak yanan ve tatlı bir sıcaklık veren çalı çırpıyla bir ateş yaktım.

Sepetten yiyecekleri çıkardık. Az ilerdeki bir akarsudan küçük çaydanlığı doldurarak böreğin yanında içmek için çay yaptım.

Bir şey söylemiş olmak için, «Bunu sen mi pişirdin?» dedim.

Ceinwen, alevlerin rengiyle sararan gözlerini iri iri açarak, «Başka kim pişirecekti?» dedi. «Zehirlidir diye mi korkuyorsun?»

«Hayır, hayır,» dedim. «İyi bir aşçısın demek istiyorum.»

Gülerek, «Tanrıya şükürler olsun,» dedi. «Bunu pişirirken senin ne söyleyeceğini merak ediyordum. İyi olmamış, değil mi? Hamuru biraz kalın düştü, kıymanın da kekiği eksik. Güzel değil.»

«Çok güzel,» dedim. «Beğendim. Biraz daha yiyeceğim.»

Ceinwen gözlerini kırpar gibi yavaş yavaş açıp kapayarak, «Fazla övüyorsun,» dedi. Gözleri her açılışta daha da ireleşiyordu.

«Eğer kötü olsaydı yemezdim,» dedim.

«Evdekiler seni şımartmışlar,» dedi. «Karın senden çekeceğe benzer.»

«Yiyeceğim şeyler bunun gibi olsun yeter,» dedim. «Ne daha iyisini, ne de kötüsünü isterim.»

Ceinwen, «Kızı deli ederdin,» dedi. «O senin kafana birkaç tane tabak fırlatır, sen de dolaptaki bütün kapkacağı öfkeyle kırardın. Eğer bana böyle bir şey yapacak olsaydın, uyumanı bekler, sonra da seni bir vuruşta öldürürdüm.»

«Nasıl olsa böyle bir şeyin olacağı yok,» dedim ve börekten bir parça daha kesmeye koyuldum.

Ceinwen bir süre konuşmadı. Ateş, kıvılcımlar sıçratmak için kamçısını şaklattı. Ona birkaç kez baktım, ama o, arkasında gergin duran kollarına dayanarak oturuyor, dalgın gözlerle ateşi seyrediyordu. Başı, yukarı doğru kalkmış olan omuzlarının arasına gömülmüştü. Bacaklarını uzatmış, birini de ötekinin üstüne atmıştı.

Mırıldanırcasına, «Evlenmek ve küçük bir eve sahip olmak güzel bir şey,» dedi.

Ağzımı açıp bir şey söylemedim.

«Ablanla ağabeyin gibi senin de kendi evin olur,» dedi. «Boyasıyla, istediğin gibi yerleştireceğin eşyasıyla, kimsenin karışmadığı yepyeni küçük bir ev.»

Benden yine bir ses çıkmadı.

«Ufacık bir bahçe, toprağı eşeleyen üç beş tavuk,» dedi, «sonra da bebekler...»

«Uzun yıllar yanıma bir bebek yaklaşamaz,» dedim. «Ailemizde yeteri kadar var. Hem de bir ev dolusu.»

Ceinwen gülerek, «Ama insanın kendi çocuğu başkadır, oğlum,» dedi.

«Bunun üzerine düşünüp bir karara varmak için önümde daha çok zaman var,» dedim.

Ceinwen göz ucuyla bakıp, hafif bir sesle, utanarak, «Benimle evlenir misin, Huw?» dedi.

«Hayır,» dedim. «Aptal mısın nesin? Okulu bitirmeden evlenilir mi hiç?»

«Annem okuldayken evlenmiş,» dedi. «Evde şimdi dört kişiyiz. En küçükleri ben olduğum halde, annem, hepimizin yanında ablamız gibi durur. Biz de evlenelim, Huw. Bizim de küçücük bir evimiz olsun. Ne dersin?»

«Başka işin yok mu senin, kız?» dedim. «Evlenmeden önce ekmeğimi kazanmam gerekir.»

Ceinwen yanıma sokularak, «Gelip babamla çalışırsın,» dedi. «Hem iş öğrenir hem de iyi para alırsın. O zaman evlenir, küçük evimize yerleşiriz. Olur mu?»

«Bana bak,» dedim, «yeteri kadar saçmaladın bu gece. Kes artık. Buraya bülbül dinlemeye geldik. Kulak ver de bülbülleri dinle.»

«Öyleyse bir öpücük ver bana,» dedi.

«Çekil yanımdan,» dedim ve biraz daha börek tıktım ağzıma. «Evlenmek de yok, öpücük vermek de yok, bülbüller var.»

Ceinwen, «Ağzın doluyken konuşuyorsun. Çok görgülüsün doğrusu,» dedi.

«Bırak da rahat rahat yiyeyim,» dedim.

Ceinwen, kızgın kızgın, «Keşke bir şey pişirmeseydim,» dedi. «Açlıktan ölürdün hiç değilse.»

Konunun değişmesine sevinerek, «O zaman daha erken dönerdik,» dedim.

Ceinwen kuşağından mendilini çıkararak, «Ah, Huw,» dedi, «bana karşı ne kadar kötü davranıyorsun.»

Ve ağlamaya başladı.

Entarisinin beyazlığı içinde saklı duran bacaklarını altına aldı. Omuzlarından aşağıya sarkan taze samanlar kadar sarı saçları çimenlerin üzerine yayıldı. Bu dağınık saçların arasında kaybolan gözlerine iki eliyle mendilini bastırdı. Her soluk alışında kesik kesik sesler çıkararak ağladı. Çevremizde bülbüller öterken, dağda, ateşin ışığı altında ağlayan Ceinwen'i şimdi büyük bir acıyla anıyorum. Çünkü dağdaki ateş çoktan söndü. Bülbüller artık ötmüyor. Ceinwen de öbür dünyada.

Bir kadını ağlarken görüp de, ona tatlı sözler söylemeyen, onu elleriyle okşamayan bir erkek taştan yapılmıştır. Bu yüzden onun yanına gittim, kolumu boynuna doladım, ellerini yüzünden çektim, gözyaşlarıya ıslanan tuzlu yanaklarını öptüm. Ceinwen bütün ağırlığıyla dizlerime uzandı. Artık ağlamıyor, ama titriyordu.

«Bak,» dedim, «bülbüller senin için ötüyor.»

Bülbülün sesi tatlıdır; insanı doyurur. İyi bir şarkıcıdır o. Ne gırtlağını zorlar, ne de açık ağzıyla birtakım saçmalıklar yapar. Soluk yetersizliğinden sesinin kısıldığı da duyulmamıştır.

Soluk dolu ve bu soluğu tutabilen sağlam bir göğsü vardır. Başını kaldırıp ağzını açar, Tanrının kendisine verdiği sesle, hiç çekinmeden, kimseden korkmadan, en ufak bir yanlış yapmadan olanca gücüyle şakır. Çeşitli perdelerde dolaşan sesini nasıl inceli kalınlı titrettiğini işittiğiniz zaman hayretten dona kalırsınız. Tüyleri renksiz, gösterişsiz, küçük bir kuştur bu. Ama bir kralı kıskandıracak kadar güzel bir sesi vardır. Şakıyacak bir yerden başka hiçbir şey istemez. Ötsün diye önünde diz kırarak eğilmeniz, ona bol bol paralar ödemeniz gerekmez. Küçük bir dal, birkaç yaprak ve gecenin karanlığı onun coşmasına yeter de artar. Bunun için ödeyeceğiniz şey, onu dinlediğiniz sürece yaşamınızdan vereceğiniz üç beş dakikadır sadece. Böyle bir ses ancak meleklerde vardır.

O gece sürüyle bülbül bizim için öttü ve biz, ateşin üzeri kumru rengi bir kül tabakasıyla örtülünceye kadar oturup onları dinledik. Rüzgâr ertesi günkü işlerine başlamak için uykusundan uyanmak üzereydi. Ceinwen başını dizlerime koymuş uyuyor, sessizce, belli belirsiz soluyordu.

Uyumak güzel bir şey olduğu kadar, rahat rahat uyuyan birini seyretmek de güzel bir şeydir. Eller, hiç kıpırdamadan dururken daha güzel görünür. Uyuyan bir insan bazen küçük bir ses çıkarır uykusunda, ya da kısa bir titremeyle sarsılır. Yüzü pembe bir durgunluk kaplar. Dudaklar uykunun verdiği gevşeklikle aralanır. Yumuşak bir hava eser uyuyanın çevresinde.

Ceinwen işte böyle uyuyor, ben de onu seyrediyordum. Uyanınca gözlerini iri iri açtı, dakikalarca yüzüme boş boş baktı. Sonra kendine geldi ve gülümsüyormuş gibi dişlerini göstererek esnedi. Gözlerinde uykulu bir gülümseme vardı.

«Geç oldu,» dedim. «Başımız derde girecek.»

Ceinwen, taşları bile yumuşatan bir sesle, «Ah, Huw,» dedi ve kollarını havaya kaldırarak gerindi. Sonra onları boynuma dolamak için ağır ağır indirdi. Yumuşak vücudu çelik bir yay gibi gerildi. Öpüştük. Bir ara kendini geri çekip güldü, dişlerini gıcırdatarak bana baktı. Sonra yine öpüştük.

Öpüşürken zararsız bir deliye dönersiniz. Ne kadar zararsız olursanız olunuz, yine de öptüğünüz dudakların tadını çıkarmak için, onları acıtmak isteğiyle yanıp tutuşursunuz. Isırmak, karşınızdakini var gücünüzle sıkmak, dudaklarınızı onun dudaklarına sıkı sıkı bastırmak, kadının yumuşaklığına erkeğin gücünü göstermek istersiniz.

Ceinwen'in yanına uzanmıştım. O ise, entarisinde yer yer çıkıntılar meydana getiren tepelerin gizemli sıcaklığında ve sertliğinde ellerimi dolaştırmama gülümseyerek göz yumuyordu. Parmaklarımı kalın kumaşın üstünde gezdiriyor, bunun altında ipek gibi bir tenin kayganlığını hissediyordum. Onun körpe bir dal kadar esnek etlerini sıktığım zaman alnı kırışıyor, dudakları tatlı tatlı büzülüyordu. Tam o

sırada, aşağımızdaki çalıların yeşilliğini aydınlatan bir fenerin sarı ışığını gördüm. Doğruldum ve yerimde dimdik oturdum. Bütün vücudum buz gibi oldu. Yüreğim ağzıma geldi. Çarpıntıdan soluğum kesildi.

Ceinwen, «Huw,» dedi ve ellerimi tutmak için bana doğru uzandı.

«Bizi arıyorlar,» dedim.

Kilimleri katladım ve tabakları sepete yerleştirmeye başladım. Ateş sönmeye, korlar kömürleşmeye yüz tutmuştu. Çayın arta kalanı, külleri havaya kaldırarak bunu iyice söndürmeye yetti. Sepeti elime aldıktan sonra, kilimleri taşıyan Ceinwen'i önüme kattım. Bize yaklaşmakta olan ışıklardan uzaklaşmak için, dağın tepesine doğru, yokuş yukarı tırmanmaya başladık. Bizi aradıklarını şimdi daha iyi görebiliyorduk.

Çalıların, fundaların, katırtırnaklarının arasından geçerek, çayırları, çitleri aşarak koca bir daire çizdikten sonra bir inek sürüsünün içine düştük. O zaman Ceinwen korktu ve yüzünü gizlemeye çalışarak kollarıma yapıştı. Önde yürümem için beni iterek arkama geçti. Sonra ağaçlarla kaplı dik yamaçtan aşağıya inerek yola çıktık. İnsanın ayaklarını tekrar sert taşların üstünde hissetmesi kadar iyi bir şey yoktur.

«Buradan bir yere ayrılma,» dedim. «Kısrağı bulup arabayı getireceğim.»

Ceinwen başını salladı. Onu böyle korku içinde, eli ermez gücü yetmez bir durumda görünce, kendime daha yakın buldum ve uzanıp yanağından öptüm. Ama o, kapalı duran avuçlarını yüzüne götürdü ve korkuyla ışıldayan gözlerini iri iri açarak önüne baktı.

«Ah, Huw,» diye fısıldadı, «eğer beni bulurlarsa cezaevine atarlar.»

Kendimi başka bir dünyada bulmuşum gibi şaşırarak, «Cezaevi de nereden çıktı, kız?» dedim. «Niçin atsınlar?»

Gözlerinden boşanan yaşlarla soluğu kesilerek, «Belki de kilisede hesap sorarlar,» dedi.

«Gidip kısrağı getireyim,» dedim. «Dereyi görmeden paçalarımızı sıvamayalım. Elbet bir çıkar yol buluruz. Buradan ayrılma.»

Yol boyunca uzanan otların üzerinde, arabayı bıraktığımız yere doğru koşmaya başladım. Derenin çağıltısı ayak seslerimi bastırıyordu. Arabaya yaklaşmadan çok önce büyük bir korkuya kapıldım, çünkü orada bir sürü ışık yanıyor, bu ışıkların önünde adamların siyah gölgeleri kıpırdanıyor, başlarının üstünde birer bebek hayaleti gibi tütün dumanı yükseliyordu.

⁂

Araba yerinden kaldırılmış, yolun kenarında duran benzeri bir arabanın yanına çekilmişti. Kısrak da başka bir atla birlikte, kolları yere, tozların içine bırakılan arabaların oradaki bir ağacın dalına bağlanmıştı.

Ceinwen'i bu işten kurtarmak için kesin kararımı verdiğim zaman, olup bitenleri anlamış bulunuyordum.

Kısrak eve dönmüş, Ceinwen'i ele vermişti.

Şimdi ne yapacaktım. Bir şey yapmalı ve bunu bir an önce yapmalıydım.

Birkaç saniye önce zihniniz boş bir ağrı küpünden farksızken ve siz onun işleyişini, bir akıl kırıntısı bulmak için parmaklarıyla beyninizi kurcalayışını bir yabancı gibi seyrederken, birdenbire ne yapmanız gerektiği konusunda size yardım eden düşüncelerin nereden geldiğini merak ederim.

Cebimden kibriti çıkarıp atın yanına yaklaştım. Onu çözdüm ve aşağıdaki yolun kenarında yanan ateşe karşı çevirdim. Sonra bir kibrit çaktım ve bunu hayvanın arka ayağına tuttum. Canını acıttığım için üzülüyor, ondan af diliyordum içimden. Ama ne yapayım ki, Ceinwen, kilisedekilerin sesleriyle bakışlarını düşünerek yolun alt başında, karanlığın içinde ürkek gözlerle yolumu kolluyordu. Hayvan kişnedi, toynaklarıyla arkasında bir toz fırtınası koparark ileri atıldı. Sırtüstü yere düştüm. Burnuma tozla karışık yanık kıl

kokusu dolarken, bir sıçrayışta kalkıp, kısrağın bağını çözdüm ve onu arabaya doğru çektim.

Adamlar birbirlerine bağırıyorlardı. Ateşin ışığı turuncu bir renkle atın sağrısını aydınlattı ve hayvan dağın öbür yamacına uzanan yola saparak karanlığın içinde gözden kayboldu. Adamlar onun önünü kesmek için tepeye doğru koşmaya başladılar.

Adımlarını ağırdan alan kısrağa lanetler yağdıra yağdıra onu arabanın kolları arasına çektim. Kolları yukarı kaldırıp hamuta geçirdim, önce bir tarafın, sonra da öbür tarafın kulak kayışlarını bağladım, palanın üstündeki sarı halkalara dolanmış olan dizginin düğümünü koparırcasına çözdüm, bir sıçrayışta demir basamağa atladım. Arabanın altımda yaylanmasıyla, dizgini salıverip, kısrağı dehlemem bir oldu.

Karanlığın içinde, çizgili entarinin beyazlığını görünce öyle sevinmiştim ki, bütün çalıları dağın üzerinden sökecek bir çığlık atabilirdim. Dizginleri hızla çektim. Arka ayakları bükülen kısrak yere oturur gibi çöktü. Yere atlayıp dizginleri Ceinwen'in eline tutuşturdum ve kilimlerle sepeti arabanın içine fırlattım.

«Adamlardan beş dakika daha ilerdesin, fazla değil,» dedim. «Haydi güle güle.»

Ceinwen titreyerek, «Seni yaşamım boyunca seveceğim,» dedi. «Pazartesi görüşürüz. Haydi hoşça kal.»

Britanya kraliçeleri bile cenk arabalarını onun kadar ustalıkla sürememişlerdir. Kırbaç fısıldayarak şakladı. Kısrak, havalanacakmış gibi ön ayakları üzerinde ileriye doğru atılıp kanatlarını açmaya hazırlandı. Sonra, uçmasına engel olan ve kendisini topraktan ayırmayan dört tane kıllı kökün ilk kez farkına varıyormuş gibi olduğu yerde hayretle durdu. Başını havaya kaldırıp, uçarak aşabileceğini sandığı boşluklara doğru üzüntüyle baktı. Güçlü kaslarını gererek ok gibi fırladı ve dörtnala kalktı. Ceinwen, elinde dizginlerle ayakta duruyor, siyah bir gölge gibi karanlıklarda gözden kayboluyordu.

Ağaçların hışırtısından başka bir ses işitilmez oluncaya kadar orada bekledim. Sonra ırmak boyuna indim, tarlaları geçerek Üç Çan'ın yanındaki köprüye geldim ve oradan evin yolunu tuttum. Sokaklarda hiç kimse yoktu. Bütün ışıklar sönüktü. Ama dağın yukarılarında, sarı kıvılcımlar gibi birçok ışığın titreştiğini görebiliyordum.

Bizim evin arka tarafına geldim ve pencereden içeri girmek için sundurmaya tırmandım.

Odaya adımımı atar atmaz, birisi mumu yaktı ve pencereyi benden önce kapattı.

Ianto, Owen ve Gwilym, eskiden beri burada duran kendi yataklarının üstünde elbiseleriyle oturuyorlardı. Şapkaları ile ceketlerini hemen şuracıktaki sandalyenin üstüne koymuşlardı.

Ianto, asık bir suratla, «Ee?» dedi.

«Merhaba,» dedim.

Owen, ciddiyetle, «Neredeydin?» diye sordu.

Hafifçe gururlanarak, «Dağdaydım,» dedim.

Ianto başını öne eğip, gözlerini gözlerime dikerek, «Kiminle birlikteydin?» diye sordu.

Hiçbir şeyi umursamadan, «O beni ilgilendirir,» diye cevap verdim.

Owen, «Ceinwen Phillips, değil mi?» dedi.

«O beni ilgilendirir,» dedim.

Ianto, «Beni dinle, sersem,» diye öyle bir sesle fısıldadı ki, bağırsaydı bundan fazla sıçramazdım yerimden. «Öbür Vadi'deki adamların buraya gelip köyü yakmalarını mı istiyorsun? Bir kavgaya yol açmak mı niyetin?»

Neye uğradığımı şaşırarak, «Hayır, hayır,» dedim. «Köyü yakacak olan da kimmiş?»

Owen, «Herkes tetikte bekliyor,» dedi. «Yatağında yatan bir kişi bulamazsın. Şu ışıklar saatlerden beri dağda yanıp duruyor. Eğer yakalansaydın, derini yüzerlerdi.»

Ianto'ya, «Siz de bu işe seyirci mi kalırdınız?» diye sordum.

«Az önce bu odaya çıktığımız zaman seni aradıklarını anladık,» dedi. «Annemiz işin farkına varacak diye ödümüz koptu. Gece yatısına Bron'lara gittiği için şansın varmış.»

Gwil, «Yemeğin masanın üstünde,» dedi. «Karnını doyur da yat, Allah aşkına.»

«Gidip artık kimseyi aramamalarını söyleyeyim onlara,» dedim.

Ianto, «Derini kendi ellerimle yüzmeden sen yemeğini yemeye bak,» dedi. «Onların yanına gidecek olursan, mutlaka cinayet çıkar. Annemizin üzülmesini istemiyoruz. Çabuk, git yemeğini ye.»

Suratımı bir karış asarak aşağıya indim ve naneli salçaya birkaç damla gözyaşı akıttım. Tekrar yukarı kata çıktığım zaman, ağabeylerim, merak edilecek bir şey olmadığını herkese haber vermeye gitmişlerdi. Dağdaki ışıklar da kaybolmuştu.

Ama uyumadan önce yine Ceinwen'in yanına uzandım ve onu benden ayıran adamlara, onların ellerindeki fenerlere, gidip kendilerine haber veren kısrağa, ayağına köstek vurmadan otlasın diye onu başıboş salıverecek kadar düşüncesizlik ettiğim için kendime lanetler yağdırarak, gerçekten güzel geçen bir günü harcadığım bu kötü sözlerle tamamladım.

Ianto ertesi sabah bana, «Seni uzun bir iple kalın bir kazığa bağlamalı,» dedi. «Sen bunu istiyorsun. Aman Tanrım, bundan sonra başımıza daha neler gelecek acaba? Küçücük bir oğlanla parmak kadar bir kız çocuğu saatlerce dağda kalıyorlar. Bir daha böyle bir şey yapma, anlıyor musun?»

İçimde uyanan bir tepkiyle, ona, «Niçin yapmayacakmışım?» diye sordum.

«Çünkü,» dedi, «bunu tekrarlayacak olursan, dört yüz kişiyi birden karşımızda buluruz da ondan. Şansın varmış ki, kızın kiminle birlikte olduğunu bilen yok. Bu sabah kiliseye gideceğin yerde, mezarlığa giderdin.»

«Bülbülleri dinliyorduk,» dedim.

Ianto, «Biliyorum, ulan,» dedi, «biz de dinledik zamanında.»

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

O gün kilisenin önünde, koronun dönüşünden ve geceleyin dağda yapılan arama çalışmalarından başka bir şey konuşulmuyordu. Bazı kimseler, öbür Vadi'ye bir temsilcinin gidip bu işin ne olduğunu öğrenmesini istiyorlardı. Ama Ianto ile Owen, işi örtbas etmenin daha hayırlı olacağını söyleyerek bu fikre karşı koydular. Ceinwen'in başına gelenleri öğrenmek için kendim gitmeye kararlıydım, ama koristlere yemek ve içki hazırlayan anneme yardım etmek zorunda kalınca, tabak çanak gürültüleri arasında endişemi unuttum.

Karanlık sessizliğin içinde yükselen bandonun sesi dağın üstünden doğru bütün güzelliğiyle bize ulaştığı zaman, saat gece yarısını çoktan geçmişti. Kulağa, davulun gümbürtüsünden, rüzgârın soluk alışlarıyla bazen yakınlaşan, bazen uzaklaşan pirinç ve gümüş çalgıların madeni sesinden daha hoş gelen bir şey olmadığı gibi, insanı bundan daha büyük bir heyecanla coşturan bir şey de yoktur.

Koronun geri döneceğini haber veren ateşler uzun zamandan beri dağın tepesinde yanmakta olduğu için onları karşılamaya hazırdık. Sanki Tanrının borusu ötmüş ve cennete kalkan son sandal iskeleden açılmak üzereymiş gibi, annem koşarak pelerinini almaya gitti. Bron ise, kendininkini, beresiyle birlikte çoktan giymişti. Koronun tepeden köy meydanına kadar bir saatten önce varamayacağını herkes biliyordu. Oysa, bizim oraya inmemiz bir dakikalık işti. Ama kimsenin buna aldırdığı yoktu. Zafer umudu, sanki onların bir dakika kaybetmeden meydana inişlerine bağlıymış gibi, bütün insanlar pelerinlerini, berelerini ve eldivenlerini giyiyorlar, yanlarına da ısınmak için bir şişe içki alıp telaşla, hiç oyalanmadan oraya koşuyorlardı.

Tepe'de oturanların hepsi sokağa dökülmüştü. Hep birlikte köy meydanına iniyorlardı. Biz de onlara katıldık. Kapısının üstünde istiridye kabuğu biçiminde bir saçak bulunan küçük evin önünden geçerken, Bay Gruffydd dışarı çıktı ve şarkı söylemeye başlayacağımız zaman bizi yönetmek için caddenin ortasına doğru ilerledi. Alay köye girdiğinde biz hâlâ şarkı söylüyorduk. Hatta Bay Gruffydd koristleri getiren arabayı durdurduğu zaman bile şarkımızı kesmedik. Onlar da bize katıldılar ve bandonun eşliğinde hep birlikte şarkımızı sürdürdük.

Sonra kalabalıktan alkış sesleri yükseldi. Babam gözlerini çevresinde dolaştırıyor, annemi arıyordu. Annem de, babam da öyle ağlıyorlardı ki, birbirlerini göremiyorlardı.

Annem, «Beni babanızın yanına götürün, oğullarım,» deyince Owen'la ben kalabalığı aralayarak kendimize yol açtık.

Babam, dört ayak genişliğinde ve bir ayak yüksekliğinde olduğunu kestirebildiğim bir ambalaj sandığının önünde duruyor, Ofir'deki bütün altınları eline geçirmiş gibi gözlerini çevresinde dolaştırıyordu.

Owen ile Ianto sandığı arabadan indirdiler. Bunun eve taşınmasına ben de yardım ettim. Babam, sandığı ön odaya koymamızı ve kendisi gelinceye kadar ona göz kulak olmamızı bildirmek için arkamızdan bağırıyor, düşürecek olursak bizi iki kere öldüreceğini söylüyordu. Bu koca sandığı Tepe'ye kadar taşımak epey uzun sürdü. Çünkü Tepe'nin yolu insanlarla doluydu. Kimi köye iniyor, kimi yukarı çıkıyordu. Hepsi de bizimle konuşmak için duruyor, konserin nasıl geçtiğini, Windsor'un nasıl bir yer olduğunu, kraliçenin altınların içinde oturup oturmadığını, koristlerin yemeklerini elmas tabaklarda yiyip yemediklerini soruyor, koroyla birlikte oraya gitmeyenlerin birçoğu da, ne kraliçeyi, ne de Windsor'u görmek için kılını bile kıpırdatmayacağını belli etmeye çalışıyordu. Hatta bira mayacısı ihtiyar Silas Tegid, hiçbir pazarı o günkü kadar güzel geçirmediğini, böylesine gürültüsüz bir güne ömründe rastlamadığını, kilisede

her zamankinden daha güçlü bir inanç bütünlüğünün egemen olduğunu söylüyor, havanın güzelliğini anlata anlata bitiremiyordu. Böyle insanlara aptaldan başka bir şey denemez, çünkü yalan söyledikleri yüzlerinden, seslerinden ve gülümseyişlerinden belli oluyor.

Sandığı açmak için takım kutusunu hazırlamak üzere arkadaki kulübeye gittiğim zaman, Bron yaşlı gözlerle yanıma geldi ve kollarını boynuma dolayıp ağladı. Sıcak ve yumuşacıktı.

«Aptalın biriyim ben,» dedi. «Gözyaşlarımı tutamıyorum, ama niçin ağladığımı kimse bilmediği gibi, kendim de bilmiyorum. Kraliçe, Ivor'a bir şef değneyi ile kendi resmini vermiş. Kendi eliyle yazıp imzalamış, Huw.»

Ön odadan takım kutusunu getirmem için seslendiler. Kutuyu kaptığım gibi içeriye girdim. Sandığın kapağındaki çivilerin başlarını ortaya çıkarmak için tahtaları, ağabeylerimle ben, keserle çentmeye, çivileri birer birer sökmeye başladık. Bu sandığı kim çivilemişse, harcayacak pek çok çivisi olduğunu göstermek için elinden geleni esirgememişti.

Babam, söktüğümüz çivilerin üzerinde yalınayak yürüyormuş gibi, yerinde duramıyordu. Annem ona bir yudum sıcak çorba içirmeye çalışıyordu. Bay Gruffydd ise kolunu babamın omuzuna dayamış onun yanında duruyordu. Kapılardan taşan büyük bir kalabalık odanın içini doldurmuştu. Açık pencerelerden bizi seyredenler, söküp dışarıya attığımız çivileri saymakla vakit geçiriyorlardı. Sandığın kapak tahtasını söktük. İçindekileri koruyan yünler ve pamuklar ortaya çıkınca, babam sandığa doğru öyle bir saldırdı ki, önünü süngülerle kesseydiniz onu durduramazdınız.

«Haydi bakalım,» dedi. «Herkesin birası elinde mi?»

Hepimiz bardaklarımızı kaldırarak, «Evet,» dedik.

Babam, «Güzel,» dedi ve sandığın içindeki destekleri çekip çıkardı. Sonra, yaldızlı geniş bir çerçeveye yerleştirilmiş olan resmi eline almak için uzandı. Önce kırmızı bir atlasla kaplı çerçevenin arkasını görebildik. İşini seven bir ustanın eseriydi bu.

Babam el değiştirerek çerçeveyi döndürdü ve büfenin üstüne koyup duvara dayadı. Annem hiç sesini çıkarmadı. Büfenin cilası çizilir diye düşünmedi bile.

Gururdan ve ağır çerçeveyi kaldırmaktan sesi kısılan babam, annemin elinden bira bardağını döke saça aldı ve, «İşte Beth,» dedi, «Britanya kraliçesinin oğluma armağan ettiği resim.»

Sisli bir fon üzerinde gözüken soylu kraliçenin başını ve omuzlarını siyah-beyaz çizgiler meydana getiriyor, onun bu resmi tıpkı penilerdeki resmine benziyor, ve o, annem kadar gönül rahatlığı içinde imparatorluğunu seyrediyordu. Ama bir gemi pruvasını andıran şu burun bütün denizleri yarabilir, şu sağlam çene en sıkı bir ağzın titremesini önleyebilirdi. Sert olduğu kadar da yumuşak bakışlı şu gözlerin korkuyla parladığı hiçbir zaman görülmemişti. Bin kuşak geriye giden soylu atalarının sert huyunu da almamıştı. Omuzlarının dört köşeliği ve başının duruşu onlardan kalan belli belirsiz izlerdi.

Başındaki tacın altından, bu tacın erkekliğini örtüp onu kadınlaştıran bir tül sarkıyordu alnına doğru.

Annem, babamın parmağı ile gösterdiği resmin üstündeki yazıyı okuyarak, «Victoria, Rex et Imperator,» dedi. «Doğrusu, gurur duyuyorum.»

Ayaklarının ucuna basarak Ivor'u öpmeye gitti. Ivor gülümsemeye çalışıyor, ağlamamak için boğuk sesler çıkararak yutkunuyordu.

Babam, «Bardaklarımızı kaldıralım,» dedi. «Son damlasına kadar içelim. Kraliçenin sağlığına!»

Hepimiz, «Kraliçenin sağlığına!» dedik ve boğazlarımız kendi bildikleri bir dille sevinç sesleri çıkarırken biralarımızı yuvarladık.

Babam anneme, «Kraliçenin boyu seninkinden bile kısa,» dedi ve onu yanağından öptü.

Annem yanağını geri çekip, inanmadığını belli eden bir sesle, «Daha neler, oğlum?» dedi.

Ivor, «Babam doğru söylüyor, anne,» dedi. «Benim tam şurama geliyor.»

Annem hayretle, «Onu bu kadar yakından mı gördün?» diye sordu.

Ivor hâlâ rüyadaymış gibi, elini öne doğru uzatarak, «Elimi bile sıktı,» dedi.

Annem, «Neler söylüyorsun, yavrum,» diye fısıldadı. «Demek kraliçenin elini sıktın ha?»

Ivor, «Evet, anne,» dedi. «Sorabilirsin.»

Babam, «Kraliçe, herkesin elini sıktı,» dedi, «ve koroyu kimin çalıştırdığını, bütün koristlerin maden işçisi olup olmadıklarını, hatta şatoda rahat edip etmediklerini bile sordu.»

Ivor, «Sonra da bana bir şef değneği verdi,» dedi. «Aslında kendi eliyle vermedi, ama birinin getirip bana vereceğini söyledi. Nitekim, askerlerden biri getirdi.»

Babam, «Üstünde Ivor'un adı, o günün tarihi ve ne için verildiği yazılı,» dedi. «Onu özel bir mahfaza içinde şu duvardaki resmin altına koyacağız. Çok güzel bir şey.»

Gerçekten de çok güzeldi. Fildişinden yapılmış olan bu değneğin üzeri gümüş ve altın kakmalarla işlenmişti. Ivor'un adını taşıyan altın bir levhayla birlikte, küçücük iki tane gümüş çengelle kapanan, siyah timsah derisinden bir mahfazanın içinde, kırmızı kadifedelerin üstünde duruyordu.

O gece, evin gürültüsü geç saatlere kadar dinmedi. Resmi görmeye gelenler, evi kirletmemek için ayaklarının ucuna basa basa içeriye girip çerçevenin önünde duruyorlar ve gözlerini iri iri açarak onu seyrediyorlar, bazen «Aa», bazen de «Oo» diye birtakım sesler çıkarıyorlardı. Bütün kadınlar, sanki kraliçenin kendisiymiş gibi oturan annemin yanına sokulup, ona, Ivor'un ailemiz için ne büyük bir kıvanç vesilesi olduğunu söylüyorlar, sonra da sabahleyin yerleri temizlerken kim bilir ne kadar yorulacağını ekliyorlardı. Ama annem bu birkaç saatin kendisine verdiği mutluluğa karşılık bütün vadiyi temizleyebilir, vadinin üstündeki göklere beyaz badana çekebilirdi.

Babamın sarhoş olduğunu ancak birkaç kez görmüştüm şimdiye kadar. O gece de bunlardan biriydi. Onu zorlayarak içirip sarhoş etmişlerdi. Aslında, hiçbir erkek, iyi niyetle sunulan birayı içmemezlik edemez. Ağabeylerim onu birahaneden körküküt eve getirdikleri zaman, annem ona şöyle bir bakıp gülümsedi ve dilini şaklattıktan sonra, ağabeylerime, onu üst kata çıkarmalarını söyledi. Eğer bir erkek, en büyük oğlunun, kraliçenin sıktığı eli henüz soğumadan eve döndüğünü ve duvarda asılı duran resimle evinin bir türbe gibi hacılarla dolup boşaldığını gördükten sonra o gece sarhoş olmazsa, bütün erkekler yerin dibini boylasınlar, hem de ellerini çabuk tutsunlar.

Bizim Davy, Cardiff Arms Park'da Scotland'a bir gol attığı zaman da babam yine sarhoş olmuştu. Ama o gece bütün Vadi sarhoştu. Bu da unutulmayacak olan gecelerden bir başkasıydı. Davy'nin kırmızı formasını ceketinin üstüne giymiş olan babam caddenin ortasında dans ediyordu. Forma çamur içindeydi. Öyle ki, kuruyan çamurlar yüzünden, insan armayı görmekte bile güçlük çekiyordu. Davy'i ikide birde omuzlarına alıyorlar ve caddede bir aşağı bir yukarı dolaştırıyorlardı. Eğer kadınların içtikleri çay değil de bira olsaydı, onlar da yerlere serilirlerdi. Çünkü Vadi'deki bütün evlerin kapıları herkese açıktı. Davy de o gecenin kralıydı.

Bu forma ile kep için camdan birer mahfaza yaptım. Forma, bizim ön odaya, kraliçenin resminin karşısındaki duvara asıldı. Kepi de Davy alıp kendi evine götürdü. Bir konuk geldiği zaman, ön odada, bu değerli hazinelerin arasında bir kral gibi oturup, böbürlene böbürlene piposunu tüttüren babamı seyretmek, benim için başlı başına bir zevkti.

Bir gece de benim yüzümden sarhoş olmuştu babam. Sınavların başladığı sırada, okulda, özel bir sınıfta yalnız dört kişi kalmıştık. Öteki öğrencilerin hepsi çalışmak üzere okuldan ayrılmışlardı. Bay Motshill'in çalışma odasının bitişiğindeki küçük odada benimle birlikte John Dafydd, Llewelyn Rhys ve Emrys Tudor vardı. Eskiden bir depo ola-

rak kullanılan bu odayı Bay Motshill bizim için temizletmişti. Şimdi burada oturuyor, ya Bay Motshill'den ders alıyor, ya da kendi başımıza çalışıyorduk.

O pazardan sonra, Ceinwen hiç sesini çıkarmadan, bir tek kelime söylemeden okuldan çıkıp gitmişti. Onu birkaç kez babasıyla birlikte kömür deposunda görmüştüm, ama fırsat olmadığından konuşamamıştık. Beni sevinçle karşılayan, sonra da üzüntüyle uğurlayan gözleri, kendisini tanımazlıktan gelmem için beni uyarmıştı. Böylece, başının belaya girmiş olduğunu anlamış ve bu işte benim de payım bulunduğu için üzülmüştüm. Ama en ufak bir pişmanlık duymamıştım içimde. Çünkü onun sıcaklığı, yumuşaklığı ve bir erkeğin çok hoşuna giden o kadınlara özgü cana yakınlığı bir türlü aklımdan çıkmak bilmiyordu. Hâlâ da öyle. Mervyn'in Ceinwen'le birlikte dağa çıktığımızdan haberi bile olmamıştı. Ben de ağzımı açıp bir şey söylememiştim. Bu yüzden de, ona, asıl konuya gelebilmek için dünyayı dolaşması gereken sorular sormak zorunda kalmıştım. Bu tür sorulara verilen cevaplar hiçbir zaman işe yaramadıkları için, en sonunda bundan da vazgeçmiştim.

Böylece, dördümüz o küçük odada çalışıyor, sonra da daha çok çalışmak için eve gidiyorduk. Hatta pazar günleri bile derslerden baş kaldıramıyorduk. Ancak kiliseye indiğimiz zaman, birazcık olsun dinlenebiliyorduk.

Ama öteki çocuklar benden daha çok çalışmak zorunda kalıyorlardı, çünkü onların İngilizceleri benimki kadar güçlü değildi. Ünlü Dr. Johnson'ın yaşamöyküsünü, onun arkadaşı Bay Boswell'dan okuduğum için çok iyi biliyordum. Bu kitap insanın en yakın dostudur. Adamcağız oturup Dr. Johnson'ın ağzından çıkan her kelimeyi hatırlamak için kafa patlatmış, sonra da bunların hepsini hiç üşenmeden, yorulmadan kaleme almış. Doğrusu, huzur içinde geçirdiğim birçok saatleri Bay Boswell'a borçluyumdur. Ruhun bedenden ayrılıp yeni bir yaşama başlayışından yüzlerce yıl sonra, insanların, bir zamanlar gülmüş, iyi yemekler yemiş, tatlı söyleşilerden hoşlanmış, bizler gibi etten ve kemikten meydana gelmiş olan birinin adını sevgiyle anmalarında elbette bir keramet vardır.

Ama bu büyük adamın, Dr. Johnson'ın yaşadığı yüzyılda, kendisinden başka parmakla gösterilen ikinci bir Dr. Johnson yoktu. Onun konuşmalarının şarabını tatmış olduğum için, kendimi talihli insanlardan sayıyorum. Bu şarabı onun cömert arkadaşının elinden içmiş olmam bile, benim için bir onurdur. Bu İngilizin yazdıklarını yalnızca gözlerle okumamalıdır. Onları, güzel sesli, düzgün şiveli biri, tıpkı Kutsal Kitab'ı okur gibi, yüksek sesle okumalıdır. Ancak o zaman bu görkemli İngilizcenin tadına varılabilir. Kulaklardan geçip beyine işleyen kelimelerin zenginliği ile, Mecusilerin süründükleri kokuları koklamış, ya da uzun zaman fıçıda dinlendirilmiş nefis bir ev birasını içmiş gibi insanın başı dumanlanır.

Bu büyük adamın Chesterfield Kontu'na yazmış olduğu mektubu, babamın, yüksek sesle okuduğu geceyi hiç unutmayacağım.

Babam kitabı elinden bıraktıktan sonra bile, sanki bizi korkutan bir şey varmış gibi, sesimizi çıkarmadan oturmaya devam ettik. Odanın içinde en ufak bir ses duyulmuyordu. Bu mektubun yazıldığı gece Fleet Street'in ötesindeki evi sarmış olan iğneleyici sessizlik şimdi de bizim odanın havasını ağırlaştırmıştı. Sanki Dr. Johnson tüy saplı kalemini cızırdatıyor, uzun zamandan beri taşmasına engel olduğu ve beyninin karanlık bir köşesinde dondurduğu büyük bir öfkenin yarattığı durgunlukla yazdığı satırlar üzerinde gözlerini gezdiriyordu. Ama bu öfke, beynin karanlık bir köşesinde dondurulmuş olduğu halde, canlılığını yitirmişti. Çünkü belleğin doğal özelliklerinden biri olan kışkırtıcı güç onu sık sık yoklamıştı. Nitekim, bu öfkenin buzları, sonunda, Olimpos'un tepesini örten buzlar gibi çözülmüş ve her kelimesi ateş püsküren, bütünüyle bir sanat eseri olan bu mektubun satırlarını meydana getirmişti. Bu şaheser, verimsiz yıllarda, kelimelerin uçsuz bucaksız çölünde altın orağını sallamaktan çekinmeyen bir el tarafından soylunun birine, onun suçunu başına kakmak için yazılmıştı.

Babam gözlerini kısarak, «Eğer postacı Ellis bana böyle bir mektup getirseydi,» dedi, «evden çıkıp doğru aşağıya

inerdim. Morarıncaya kadar içip boğulurdum. Buraya da tabutumun içinde dönerdim.»

Gwilym suratını asarak, «İhtiyar kont da kızgınlıktan deliye dönmüştür,» dedi. «Bahse girerim ki, evde ne kadar tabak çanak varsa hepsini kırmıştır. Ben de olsam öyle yapardım. Kırdıklarımla da yetinmez, birini gönderip bir o kadar daha tabak çanak aldırırdım.»

Dr. Johnson, John Stuart Mill, Spenser, William Shakespeare, Chaucer, Milton, John Bunyan ile bu ünlü kişilerden meydana gelen topluluğun içinde bulunan başka ozanlar ve yazarlar hakkında, hem babamın hem de Bay Gruffydd'in sayesinde, öteki çocukların birçoğundan daha fazla bilgiye sahip olmuştum. Okulda da bu bilgimden her zaman yararlanmıştım.

İngilizce gramer ve kompozisyon, İngilizler için bile kolay değildir. Ama bu iş, bir Gal çocuğu için büsbütün güçtür. Çünkü bir Galli, evde, sokakta, kilisede Gal diliyle konuşur, okur, yazar ve düşünür. İngilizce okuduğu zaman bile, onu kendi dilinde anlar. İngilizce konuştuğu zaman ise, kelimeleri telaffuz ederken, koltuk değneğinin yardımıyla yürüyormuş gibi güçlük çeker. Şu İngilizler ne budala insanlardır. Bir yandan Galliler için okullar açarlar, baskı altında onları İngilizce konuşmaya zorlarlar, konuşmayanları hiç çekinmeden cezalandırırlar, öte yandan da, bütün ısrarlarına rağmen, konuşma dili üzerine bir tek ders vermezler.

Tanrı esirgesin, bir de İngilizceyi yüksek sesle ve düzgün bir ağızla okuyamazsanız, işte o zaman iyice gözden düşersiniz. Bizim Bay Jonas - Sessions gibi insan kılığındaki maymunların bu soylu dili kirleterek, rezil ederek ağızlarında çiğnediklerini işitmek ne acı bir şey. Zavallı Elijah! Seni yine de içimde bir üzüntü duyarak anıyorum şimdi, çünkü artık, Tanrıya şükürler olsun ki, toprağa karışmış bulunuyorsun.

Bay Motshill'in beni okuldan bir daha geri dönmemek üzere eve gönderdiği ve altın yaldızlı harflerle adımı taşıya-

cak olan levhanın asılacağı duvarın böylece bu levhadan yoksun kaldığı sabahı, cennetin bağlarında bile hatırlayacağım.

James Dafydd ile birlikte, sınavda kekelememek için *Kral Lear*'in bazı bölümlerini tekrarlayarak bahçede dolaşıyorduk.

Bitişik bahçedeki leylak ağacı, maviden mora dönen fenerleriyle ortalığa renk renk ışıklar saçıyordu. Duvarın üstündeki yosunlarda biten yabani çuha çiçekleri, masum insanların yüzleri gibi hâlâ taptazeydiler.

Küçüklerin okulundan, düşen bir çocuğun ağlamasına benzeyen bir ses geldi kulağıma. Gittikçe yaklaşan bu ses tümüyle ortalığı kapladığı sırada, küçük bir kız çocuğu kapıda belirdi ve bize doğru birkaç adım attıktan sonra durdu. Utandığı için, boğumlu bileklerinin ucundaki tombul elleriyle yüzünü örttü.

Kızın kaskatı kolalanmış olan önlüğü, ütünün ağırlığı ile pırıl pırıl parlıyordu. Kırmızı çorapları cilalı tahta ayakkabılarının üstüne düşmüştü. Bunların tabanları, bir şiir kadar neşeli sarı kabaralarla doluydu. Hiç böylesine küçük bir ayakkabı görmemiştim ömrümde. Saçlarının arasında minicik bir kurdele vardı. Yeri göğü sarsarak hıçkıra hıçkıra ağlarken, bu minik kurdele başından düşecek gibi oluyordu.

Kızın boynundan dizlerine kadar sarkan ve yürüdükçe canını acıtan bir kaytanın ucuna küçük bir yazı tahtası bağlanmıştı. Tahtanın üstüne, Bay Elijah Jonas-Sessions'ın yumruğundan çıkan şu yazılar tebeşirle yazılmıştı: «Okulda Gal dilini konuşmamalıyım.»

O sırada Bay Jonas da Bayan Cash ile birlikte kapının ağzında belirdi. Ellerini ceplerine sokmuş, gülümsüyordu.

Kız, henüz bebek denecek kadar küçük olduğu için, yazı tahtasının ağırlığını kaldıramıyor, ayaklarının üstünde zorlukla duruyordu. Tahtanın kenarları bacaklarını çürütüyor, kaytan boynunu kesiyordu. Dilini dişlerinin arasına almış, sesini yükseltip alçaltarak, salyalarını saça saça, solu-

ğu kesile kesile, canı yanan, utanan ve korkan bir çocuğun gözyaşlarıyla ağlıyordu. Öyle ki, insanın içinden onun yerine solumak geliyordu.

Kız, kendisine doğru ilerlediğimi fark edince, daha fazla canı yanacakmış gibi, korkuyla başını kaldırıp yüzüme baktı. Gözlerini gördüm. Bunlar yeni yürümeye başlayan küçük bir çocuğun gözleriydi. Gün ışığında pırıl pırıl parlayarak bu gözlerden boşanan yaşlarla benim gözlerim doldu. Bir sabah sisinin içinde kalmış gibi kör oldum. Otları yolunduktan sonra taşım ve toprağını kusan bir tarladan üzerime doğru, benim İskoç kumaşından elbisemin içinde kendimi rahat hissettiğim kadar zırhlarının içinde rahatlıkla yürüyen ve ellerinde parlak kılıçlar tutan bir sürü askerin geldiğini gördüm. Ağlayan çocuğun sesi, savaşın başlayacağını duyuran borazan sesleri gibi çınladı kulağımda. Sanki davullar çalınıyor, askerler bağırıyor, cenk arabaları hızla ileriye atılıyor, sancaklar dalgalanıyor, dizi dizi askerlerin zırhlarından çelik sesleri yükselirken, okçular yaylarını geriyor, mızrakların uçları güneşin altında pırıl pırıl parlıyordu.

Savaşmak isteğiyle yanıp tutuşuyordum. Ayaklarım kanlar içinde yüzüyordu. Ellerim kıpkırmızıydı, vıcık vıcıktı. Kanın kokusunu duyuyor, sıcaklığını hissediyordum.

Sonra, gözlerimin önündeki o sis perdesi kalktı ve karşımda Bay Motshill'i gördüm. Bana bakıyordu. Yüzü bembeyazdı. Boynundan kravatım çıkarmış, yakasını açmıştı. Favorilerini çekiştiriyor, arkasında Bayan Motshill elinde bir sürahiyle duruyordu. Sırsıklam olduğumu ve boğazımın haykırmaktan yandığını fark ettim. Bıyığının bir ucu aşağı doğru sarkan dağınık saçlı bir polis, miğferini yere koymuş, yanımda oturuyor ve bana bakıyordu. Yumruklarımın üstündeki kan lekeleri kurumaya yüz tutmuştu.

Polis, «Kendine geliyor artık,» dedi.

Onu kasabada hep görürdüm.

Bay Motshill tatlı, ama benden bir cevap alıp alamayacağını bilemediği için kararsızlığını belli eden bir sesle, «Morgan,» dedi. «Beni işitiyor musun?»

Yerimden kalkmadan, «Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill, bana, «Ne yaptığını biliyor musun?» diye sordu.

Korkuyla, «Hayır, efendim,» diye cevap verdim. «Ne yaptım acaba?»

Bay Motshill, «Az kalsın Bay Jonas - Sessions'ı öldürecektin, yaramaz çocuk,» dedi.

Polis, «Yok, yok, işi o kadara vardırmadı,» dedi. «Ama doğruyu söylemek gerekirse, temiz iş gördü.»

Bay Motshill'e, «Hapishaneye mi gidiyorum, efendim?» diye sordum.

Bay Motshill, «Bu Bay Jonas'a bağlı,» diye cevap verdi. «Kendini eve gidebilecek kadar iyi hissediyor musun?»

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Motshill, eliyle Bayan Motshill'e bir işaret yaparak, yorgun bir tavırla, «Git öyleyse,» dedi. «Bay Jonas'ı gördükten sonra babana yazar, durumu bildiririm.»

«Teşekkür ederim, efendim,» dedim.

Polis, miğferini giyerek, «Haydi gel, oğlum,» dedi.

Tam o sırada, resim çerçevesinin camında bıyığını gördü ve hayretle suratını ekşitti. Sonra, bıyığının boynu bükük duran ucunu çekip düzeltti.

Onunla birlikte yol boyunca yürümeye başladık. Gidişimi seyretmek isteyen bir kalabalık kapının önünde toplanmıştı. Ama ben onların yalnız ayaklarını gördüm.

Köprüye yaklaştığımız sırada, polise, «Ona ne yaptım?» diye sordum.

Polis, «Hakkından geldin,» dedi. «Yalanım varsa, şurdan şuraya bir adım atmak kısmet olmasın. Hayret! Adamın iki gözünü birden balon gibi şişirdin. Belki hâlâ dişlerini yerden toplamaya çalışıyordur. Seni geriye çektiğim zaman, onu yere yıkmış, üstüne çıkmıştın.»

Vereceği cevabı korkuyla bekleyerek, «Bunun cezası sizce ne olabilir?» diye sordum.

«Hiç,» dedi ve gülümsedi. «Bayan Stephens, kızının boynuna asılan şeyin ne olduğunu kocasına söylediği zaman beni tekrar çağıracaklarından eminim.»

Ona, «Acaba Bay Jonas ölür mü?» diye sordum.

«Hiç ölür mü, oğlum?» dedi ve güzel bir kahkaha attı. «Daha neler! Fareleri ancak zehir öldürür, yavrum, Ölmez, bir şey olmaz. Ona sadece bir gözdağı verdin, hepsi o kadar. Ben de, çocukların boynuna yem torbası takmaktan artık vazgeçmişlerdir diye düşünüyordum kendi kendime. Okuldayken İngilizce konuşmadığım için benim de ellerimin üstünde az cetvel kırmamışlardı ya, neyse.»

«Babamın da öyle,» dedim. «Küçüğün boynunda yem torbası gibi asılı duran yazı tahtasını görünce oldu ne olduysa. Herhalde aklımı kaçırmış olmalıyım.»

Polis, «Aldırma,» dedi. «Önemli değil. Şimdi eve git bakalım. Bir daha öfkelenmemeye bak. Yumruklarına da dikkat et. Başını belaya sokabilecek kadar olgunlaşmış onlar. Haydi, güle güle.»

«Hoşça kalın,» dedim.

O gece bütün aile masanın etrafında oturuyor ve babamın önünde, çay saatinden sonra postacı Ellis'in getirdiği Bay Motshill'in mektubu duruyordu.

Babam üzüntülü bir sesle, «Suçun büyüğü bende,» dedi. «Dövüşmesini ben söylemiştim ona. Bu işlerin sonu elbette böyle olur. Ama bu yine de bir yüzkarası.»

Annem, «O yıkık dökük okuldan ayrılmak hiç de yüzkarası sayılmaz,» dedi. «Ben başlangıçtan beri karşıydım oğlumun bu okula gitmesine.»

Babam, «Okuldan kovulmak bir yüzkarasıdır,» dedi. «Haklı da olsa, haksız da olsa bu bir yüzkarasıdır. Ben de ne umutlar besliyordum. Hiç değilse, okulunu bitirdiği zaman, bir hukuk müşaviri olur diyordum.»

Ivor, «Yine de sınavlara girebilir,» dedi. «Bunu engelleyen bir şeyin olmadığı yazılı mektupta.»

Davy, «Londra'daki bir okula gönderelim onu,» dedi. «Orada kendisine iyi bir pansiyon bulur.»

Annem, «Yeryüzünde insanın kendi evinden daha rahat bir pansiyon yoktur,» dedi. «İşte o kadar.»

Owen, «Hele bir sınavlara girsin,» dedi, «başardığını görürsek, o zaman karar veririz.»

Babam, «Karar bu gece verilecek ve bu karara uyulacak,» dedi. «İşin aylarca sürüncemede kalmasında yarar yok. Onun ya tıp ya da hukuk fakültesine, hiç olmazsa buna benzer iyi bir yere gitmesini istiyorum. Kafası işlediğine göre, hiçbir şey önüne set çekemez onun.»

Bron bana bakarak, «Bir de ne istediğini kendisine sorsanız,» dedi.

Babam, «Söyle bakalım,» dedi.

«Ben de seninle birlikte madende çalışacağım,» dedim. «Ne sınavlara gireceğim, ne doktor olacağım, ne de hukukçu.»

Annem, «Buyur bakalım,» dedi. «Cevabını aldın işte.»

Babam, «Sen sussan daha iyi edersin,» dedi. «İyi düşün, Huw.»

Bütün gözlerin üzerime çevrildiğini ve içimde bir pencerenin açıldığını hissederek, «Madende çalışacağım,» dedim. «Kömür çıkartacağım.»

Babam, «Tıpkı ötekiler gibi,» dedi. «İnatçı ve aptal. Hayır oğlum, sınavlara gireceksin ve başarı gösterecekin. Sonra da üniversiteye girip, saygıdeğer bir meslek sahibi olmak için var gücünle çalışacaksın. Hayır, kömür çıkartmayacaksın.»

Annem, kızdığını belli edercesine gözlüğünü çıkarıp eline alarak, «Maden işçisi olmak ayıp mı yani?» dedi. «Demek bu işi yapanlar birer hapishane gediklisi, öyle mi?»

Babam bıkkınlıkla gözlerini kapayarak, «Aman Beth,» dedi, «bırak artık bu lafları. Bizim çektiğimiz sıkıntılardan ve saçmalıklardan uzak, patırtısız, rahat, kendi kendisinin

efendisi olarak, kimsenin ağız kokusunu çekmeden yaşayabileceği bir yaşam kurmasını istiyorum onun.»

Annem, «Eğer onun, ağabeyleri ve senin kadar iyi bir insan olarak yetiştiğini görürsem,» dedi, «mezarımda rahat yatarım. Sen maden ocağına âşıktın. Ne zaman soğudun ondan?»

Babam öfkelenerek, «Beth, Beth,» dedi, «ben çocuğu düşünüyorum. Bizim zamanımızda durum başkaydı. Bu işte iyi para vardı. Adalet vardı. Herkesin hakkı, hukuku gözetilirdi. Şimdiki gibi değildi işler. Üstelik, ben hiçbir zaman başarılı bir öğrenci olmadım. Ama o akıllı bir çocuk. Bu yeteneklerini iyiye kullanması gerekir. İşleyen bir beyni maden ocağına kapatmanın ne yararı var?»

Annem buz gibi soğuk bir sesle, «Ya!» dedi. «Demek hepiniz evden işe giden ihtiyar birer maymunsunuz, öyle mi? Anlaşılan hiçbirinizde beyin yok. İyi, iyi. Tımarhane bekçisi olduğumu bilmiyordum. Ben de delinin biriyim öyleyse. Ailede bir tek akıllı varsa, o da, domuzları bile içinde barındırmayacağım yerden kovulan kişidir.»

Babam, «Beth,» dedi, «beni tasalandıran onun gelecekteki durumudur. Başka bir şey olabilecekken, ne diye maden işçisi olsun?»

Annem, «Niçin olmasın?» dedi. «Toprağın altında da üstündekiler kadar iyi insanlar var. Belki oradakiler daha da iyi insanlardır. Eğer doktor olmak istiyorsa, olsun. Hukuk müşaviri olmak istiyorsa, olsun. Başka bir şey olmak istiyorsa, onu da olsun. Eğer babasıyla birlikte madende çalışmak istiyorsa, çalışsın derim ve onu alnından öperim.»

Babam bana bakarak, «O zaman kendisi bilir,» dedi. «İlerde kimseyi suçlamasın bu yüzden. Eğer şikâyet ettiğini duyacak olursam, canına okurum.»

«Maden ocağında çalışacağım, babacığım,» dedim.

Annem, «Aferin, yavrum,» dedi.

Babam ellerini açarak, «İşte, çenemizi kısmak için gerekli cevabı aldık,» dedi. «Bir yer açılana kadar bekler, sonra da çalışmaya başlar.»

Annem, «Güzel,» dedi.

Babam, «Pekâlâ,» dedi. «İçmeye gidiyorum ben.»

Annem ağlarken, o da çıkıp gitti.

Bay Gruffydd'in okuldan kovuluşum hakkında bir şey söylemeyişi beni şaşırttı. Bir tek kelime bile çıkmadı ağzından. Sadece başını salladı ve dağın yamacına baktı.

«Bay Jonas'dan özür diledin mi?» diye sordu.

Dünyada yapabileceğim en son şey bu olduğu için, şaşırarak, «Hayır, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Öyleyse gidip özür dile, sonra da benim evime gel,» dedi. «Olur mu?»

«Peki, efendim,» dedim.

«Aferin,» dedi.

Böylece, dağı aşıp öteki vadiye gittim ve bekçiden Bay Jonas'ın adresini öğrendim.

Bekçi, «Yarıda bıraktığın işi bitirmeye mi gidiyorsun?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Özür dileyeceğim; hepsi o kadar.»

Adam başını sallayıp, bacağını kaşıyarak, «Bir işe yaramaz,» dedi. «Özür dilemekle onun gözüne giremezsin.»

«Gözüne girmek istemiyorum,» dedim ve ondan özür dilemeden hemen eve dönmek istedim.

Bekçi bıyık altından gülümseyerek, «Öyleyse özür dilemenin yararı ne?» diye sordu. «Hem vaktini harcamış, hem de ayakkabını eskitmiş olacaksın. Bence değmez. O böyle şeylere değer vermez.»

«Gidip kendisinden özür dileyeceğim,» dedim. «Öğüt dinlemek istemem.»

Bekçi, arkamdan, «İpe gideceksin sonunda,» diye bağırdı ve oradakilere kim olduğumu anlatmaya başladı. Bütün yol boyunca sesi kulağıma geldi.

Geleceği düşündükçe üzerime bir ağırlık çöküyordu. Şimdi aynı sözleri bir başkasından da işittiğime göre, bir zamanlar, sonumun darağacında geleceğini söylemiş olan

Bay Gruffydd acaba kehanette mi bulunmuştu? Geleceği düşünmek ne garip bir şey. Bay Jonas'ı bulmak için, kırmızı tuğlalardan yapılmış olan evlerin arasındaki sokaklardan geçerken, hep 'geleceği' düşündüm. On, yirmi, otuz, kırk yıl sonra ne olacağımı, ne yapacağımı hayal etmeye çalıştım. Ne var ki, şimdi de aynı şeyi yapmaktayım. Şurada, yatağımın üstünde oturuyor ve 'geleceği' hâlâ o günkü gibi düşünüyorum.

Bay Jonas'ın evi de tıpkı kendisine benziyordu. Bu çiğ biftek renginde, kusursuz, düzgün kırmızı tuğlalardan yapılmış, sağlam ve yeni bir evdi. Kahverengi ve sarı boyayla damarlı tahta süsü verilmiş sokak kapısının üst yarısında renkli camlarla kaplı altı tane küçük pencere, alt yarısında da, pirinçten kapağı esner gibi duran bir mektup kutusu vardı. Bu kapının üstündeki yelpaze biçimli pencerenin camında, yerden kazanmak için sıkışık bir biçimde gotik harflerle 'Yabani Gül Dikeni' yazılıydı. Alt katta, duvar hizasından dışarıya doğru çıkıntılı ve tül perdelelerle örtülü bir pencere vardı. Kapının üstündeki pencere ise düzdü.

Yol boyunca uzanan bütün evlerin kapılarının kapalı olduğunu ilk kez o gün fark ettim. Oysa hava da sıcaktı.

Tokmağı vurunca, Bayan Jonas, insanın dişlerini kamaştıran bir gıcırtıyla kapıyı araladı ve kaşlarını kaldırarak bana baktı.

«İyi günler,» dedim. «Ben Huw Morgan'ım. Okuldan.»

Bayan Jonas tatlı bir sesle, «Bay Jonas - Sessions'ın hatırını sormaya mı geldiniz?» dedi, ama çok ciddiydi. «Hâlâ iyileşmediğini ve ağrıları olduğunu lütfen soranlara söyleyin. Ama yakında iyileşeceğini umuyorum.»

«Kendisinden özür dilemeye geldim,» dedim ve kadının bir sürü değişik duygularla yüzünün allak bullak oluşunu seyrettim. Saçlarını yukarıya doğru tarayıp, tepesinde küçük bir topuz yapmıştı. Kalkık yakalı beyaz bir bluz giymiş, göğsüne bir iğne takmıştı. Yürüdüğü zaman, siyah etekliği, yerdeki keçeleri süpürüyordu.

O baktı, ben baktım.

Sonra o derin bir nefes aldı.

Kapıyı ardına kadar açarak, «İçeri girin,» dedi.

Girdim. Kapı yine aynı gıcırtıları çıkardı. Bir itişte örtülmedi. Kapanması için bir kez daha adamakıllı dayanmak gerekti.

Evin içi, perdeler ve kapılar kapalı olduğu için, biraz kilise gibi kokuyor, buna lahana, yahni, arapsabunu, bol bol sulanmış saksılardaki yeşilliklerin kokusu ile ipte asılı duran ıslak çamaşırların rütubeti karışıyordu.

Bayan Jonas, «Burada bekleyin,» dedi ve otların arasında dolaşan bir rüzgâr gibi yukarı kata çıkıp, merdiven başındaki bir kapıyı açtı. Bay Jonas'ın sert sesini işittim. Bu ses sonra yumuşadı. Kadın bir süre konuştu ve Bay Jonas'dan bir cevap bekledi. Ben de bekliyordum. Bizimle birlikte ev de bekliyor, sokak kapısı uykusunda birtakım sesler çıkarıyordu.

Sonra, kadın dışarı çıktı ve merdivenin başında durup aşağıya eğildi.

«Gelin,» dedi. «Yalnız bir dakikadan fazla durmayacaksınız. Bay Jonas'ın sizi lütfen kabul ettiğini de unutmayın.»

Böylece yukarıya çıktım. Karnımın içinde kabaran azgın denizlerin dalgaları ciğerlerimdeki bütün nefesi söküp dışarı atıyordu. Burası küçücük karanlık bir odaydı. Pencere ve perdeler kapalıydı. İçeriye girer girmez insanın yüzüne bir sıcaklık çarpıyordu. Ocağın üstünde kâğıttan bir yelpaze vardı. Her tarafa, kullanılmış yatak çarşaflarının kokusu ile fenol, sirke ve nefes kokuları sinmişti.

Bay Jonas oturuyordu. Gözleri sargı bezleriyle sarılıydı. Boynundaki fular yukarı doğru kaymış, ağzını örtmüştü. Başında bir takke, Bayan Jonas'a kapıyı kapatmasını işaret etmek için kaldırdığı sağ yumruğunun üstünde de bir İngiliz yakısı vardı.

«Ee,» dedi. «Herhalde seni bağışlamamı istiyorsun, öyle değil mi?»

«Evet,» dedim. «Davranışımdan ötürü sizden özür dilerim, Bay Jonas.»

«Bu bana hiçbir yarar sağlamaz,» dedi. «Okuldan kovulmayı hak etmiştin. Daha doğrusu, kovulman için ben önayak oldum. Yoksa seni mahkemeye verecektim. Ayaklarımın altını öpsen bile, ne seni bağışlarım ne de Bay Motshill'e bir şey söylerim.»

«Sizden suçumu bağışlamanızı istemiyorum,» dedim. «Üzüntümü bildirmeye geldim.»

Bay Jonas, «Buraya bak,» dedi. «Senin gibilerini çok iyi tanırım ben. İkiyüzlüler. Hepiniz yaradılıştan böylesiniz. Hem kendinize, hem de başkalarına karşı ikiyüzlüsünüz. Ama ben bilirim sizleri. Hepinizden tiksiniyorum. Allahın belası kaypak herifler.»

Sesinin titrediğini ve her zamanki kadar güçlü çıkmadığını görerek, «Çok üzgünüm,» dedim.

«Hay Allah, demek üzgünsün!» dedi. «Evden çıkıp yüz adım uzaklaşmadan kişnemeni bütün kasaba halkına duyurursun. Yalnızca içimi boşaltmak için odama gelmene göz yumdum. Seni gidi çöplük faresi seni. Haydi, defol şimdi buradan.»

Bana ikiyüzlü dediği için o kadar şaşırmıştım ki, ne söylerse söylesin artık cevap veremezdim.

Ona, «Niçin ikiyüzlü oluyormuşum, Bay Jonas?» diye sordum.

Başını kaldırmış, sargının altından bana bakıyordu. Ancak o zaman yüzündeki mor çürükleri görebildim ve gerçekten üzüldüm.

Sabırsızlandığını belli edip, soluğunu burun deliklerinden salıvererek, «Niçin mi?» dedi. «Okuldaki davranışlarından ötürü. Bay Motshill'e karşı beni küçük düşürmeye çalıştın. Bunu da bilerek ve isteyerek yaptın. Şeytan da kendi cinsinden olanlara yardımını esirgemediğinden bir süre için başarılı oldun. Yalnız bir süre için. Okula döndüğüm zaman yine altıncı sınıfı okutmaya başlayacağımı öğrenmen belki üzüntünü hafifletir.»

Ona, «Ama niçin ikiyüzlü oluyormuşum?» diye sordum.

Bay Jonas, öfkeden sesi kısılarak, «Çünkü,» dedi, «kendini olduğun gibi göstermiyorsun da ondan. Ama başka ne beklenebilir senden? Bir insanın önce soyuna sopuna bakmalı. Bay Motshill'e söylediğim gibi, bunda şaşacak ne var? Maden işçileri. Yaşamlarında içkiden, zorbalıktan, körü körüne kiliseye gidip gelmekten başka bir şey bilmeyen domuz kılıklı yaratıklar. Galliler. Yüce Tanrım, neler yaratmışsın!»

Tekrar, «Ama niçin ikiyüzlü oluyormuşum, Bay Jonas?» diye sordum.

«Defol,» dedi. «Okulda o acayip dilin konuşulmasını yasakladığım için beni öldürmeye kalkışıyor, sonra da karşıma geçip, konuşmak istemediğin İngilizce ile bana sorular sormak cesaretini gösteriyorsun. İkiyüzlü. Hem de su katılmamış bir ikiyüzlü.»

«Önce siz başladınız İngilizce konuşmaya,» dedim. «Gal dilini bilmediğinizi sanıyordum. Yoksa İngilizce konuşmazdım.»

Sözünü bitirir bitirmez beni dışarı atacakmış gibi dirseğinin üstünde doğrularak, «Bana bak, Morgan,» dedi, «seninle böyle konuşmam için hiçbir neden yok. Niçin konuştuğumu da Tanrı bilir. Ama gitmeden önce sana şunu söylemek isterim. Gal diline hiçbir zaman dil denemez. Bu, pis pis çivitotu kokan ilkel kabileler arasındaki kaba saba bir iletişim aracıdır sadece. Eğer kendine biraz iyilik etmek istiyorsan, dilini onunla bozmaktan vazgeç.»

Annemden, babamdan ve Bron'dan başka bir şey aklıma gelmediği için, sadece, «Ya!» diyebildim.

Bay Jonas, «Evet,» dedi. «Konuşulacak dil İngilizcedir. Kraliçenin ve bütün soyluların dili. Oysa, at yarışlarındaki 'dolandırıcılar'a verilen adı sözcüklerde arayacak olursan, buna eşanlamda 'Gal' sözcüğünü bulursun.»

«Ama siz de Gallisiniz, Bay Jonas,» dedim.

«Gal bölgesinde doğmuş olmam büyük bir talihsilik,» dedi.

Dimdik durarak, «Orası öyle,» dedim. «Sesinizden ve konuşmanızdan Galli olduğunuz anlaşılıyor. İstediğiniz kadar bundan nefret edin, hiçbir şeyi değiştiremezsiniz.»

«Defol,» dedi. «Derhal.»

«Dr. Johnson'ın diline bir dakika için sahip olmak isterdim,» dedim. «O zaman sizi yumruklarımdan daha fazla hırpalardım. Bir daha da yatağınızdan kalkamazdınız. Dilinizi ağzınıza tıkar, vücudunuza inme inmesine sebep olurdum. Yaptıklarımdan ötürü üzülmüyorum. Pişman da değilim. Keşke daha fazla yapsaydım. Buraya sadece Bay Gruffydd'in isteğini yerine getirmek için geldim.»

Bay Jonas, «Ruth,» diye bağırıyordu. «Ruthie.»

«Ömrünüz boyunca cehennem azabıyla yaşayın,» dedim, «öldüğünüz zaman da oraya gidin.»

Çabucak aşağı kata indim. Bayan Jonas eteklerini toplayarak yukarı kata çıkmaya hazırlanıyordu.

Bayan Jonas, kolumu çekerek, «Ona ne yaptın?» dedi.

«Hiç,» dedim. «Ömrü boyunca cehennem hayatı sürmesini söyledim sadece.»

Titreyen parmaklarıyla üstüme saldırmaya hazırlanarak, «Bir insana böyle bir şey söylemeye ne hakkın var?» dedi. «Seni gidi hain şeytan seni. Hem onu ağrılar içinde bırakıyorsun, hem de cehenneme yolluyorsun. Çabuk buradan git ve orada kendin yaşa. Yoksa seni öldürürüm.»

Ona, «Evlenmeden önce soyadınız neydi?» diye sordum.

Kadının daha fazla konuşmak için açılmış olan ağzı konuşmadan kapandı ve gözleri yuvalarından dışarı uğradı. Şaşkınlık içinde sağına soluna bakındı. Sonra elini yanağına götürdü. Öfkesinin geçmekte olduğunu sezdim.

Şaşkınlığını açığa vuran kısık bir sesle, «Morgan,» dedi. «Ruth Morgan. Niçin sordun?»

«Tamam,» dedim ve evden çıktım. Kapı tekrar gıcırdayarak kapandı. Yol boyunca yürürken gülüyordum. Bu kez

Elijah haklıydı. Çünkü dağın tepesine vardığım zaman bile hâlâ kişniyordum.

Olup bitenleri kendisine anlattığım zaman, Bay Gruffydd, «Yanlışı var,» dedi. «Galliler bu adı bir Sakson sözcüğünden almışlardır. 'Yabancı' anlamına gelir. At yarışlarındaki 'dolandırıcılar'a gelince, bu konuda sana bilgi veremeyeceğim. Eğer atalarımızdan bazıları ellerini ve ayaklarını birazcık tez tutmuşlarsa, İngilizler bunun suçunu kendilerinden başkalarında aramasınlar. Belki de bu İngilizlerin çoğu, yine onların bize karşı koymuş oldukları yasalardan habersizdir. Cahilleri suçlayamazsın ki. Bu tıpkı, 'günaydın' demeyen bir köpeği tekmelemeye benzer.»

Ona, «Öyleyse Bay Jonas bana niçin ikiyüzlü dedi?» diye sordum.

Bay Gruffydd, «Ağız torba değil ki çekip büzesin,» dedi. «Bay Jonas kendine baksın. Böyle sövüp sayanlara kulak asma, Huw. Onlar gelişmemiş, bir türlü çocukluktan kurtulamamış kimselerdir. Başkasına ikiyüzlülüğü konduran bir insan, bunun ne demek olduğunu herkesten daha iyi bilir. Çünkü kendisi ikiyüzlüdür. Bu sözümü unutma, Huw. Dur ve benim Tanrı olduğumu bil.(*) Hiçbir şeye üzülme. Hele başkalarının söyledikleri boş laflara hiç aldırma.»

Ona, «Siz niçin üzülüyorsunuz öyleyse, Bay Gruffydd?» diye sordum.

Bu sözler ağzımdan çıkar çıkmaz içime bir acı çöktü. Terledim. Bay Gruffydd'in gözleri karanlığın ağır yükünü taşıyordu. Kaderine sabırla boyun eğiyor, ama canından bezmiş gibi, hiçbir şey hissetmeden bakıyordu.

Bana yarı gülümseyen, yarı somurtan bir yüzle baktı. Sanki çelme atıp onu düşürmek istemişim gibi, hem kırıldığını, hem de şaşırdığını belli etti.

Sakin bir sesle, «Niçin mi üzülüyorum, oğlum?» dedi. «Hiç de üzgün değilim. Bugüne kadar hiç üzülmedim;

(*) Eski Ahit; Mezmurlar; 46: 10. (Çev. Notu).

bundan sonra da üzülecek değilim. Üzüntüyü düşünceden, düşünceyi de duadan ayırmayı öğrenmelisin. Bazen yaşamımızda bir ışığın söndüğünü fark ederiz, Huw, yavrum. O zaman, düşüncelerimizin ağırlığını çekebilecek güce tekrar kavuşuncaya kadar, yaşamımızın kendisi bir dua olur.»

Oradan bir an önce kaçmak isteyerek, «Evet, efendim,» dedim. «Bunu size söylediğim için üzgünüm.»

Vereceğim cevabın doğruluğundan emin olmak istiyormuş gibi, yan gözle beni süzerek, «Bende bir değişiklik görüyor musun, Huw?» diye sordu.

«Evet, efendim,» dedim.

Gözlerini üzerimden ayırmadan, «Bu nasıl bir değişiklik?» diye sordu.

«Konuşmanız ağırlaştı,» dedim, «yüzünüz de eskisi kadar gülmüyor. Hiçbir şeyle ilgilenmiyorsunuz. Eskisi gibi neşeli değilsiniz. Mobilyalara da el değdirdiğiniz yok.»

Bay Gruffydd dağa bakmak için başını çevirdi. Yalnız ikimizin bulunduğu bu sessiz ve küçük sokakta, bazı yerlerde suları pırıl pırıl parlayan ırmağa doğru uzayıp giden tozlu patikanın üstündeki kilisenin yan kapısı önünde, ne gördüğüm ne de işittiğim bir savaşın ortasında kalmış gibi büyük bir korkuya kapılarak, bunun gürültüsüyle, açtığı yaralarla titredim.

Aradan uzun dakikalar geçtikten sonra, Bay Gruffydd, «Demek görevimi yapmıyorum, yavrum, öyle mi?» dedi.

«Böyle bir şey demek istemedim,» dedim. Kanımı onun uğrunda akıtmaya hazırdım. «Hayır, efendim. Hiç de değil. Biraz değiştiğinizi söyledim. Eskiden daha başkaydınız.»

«Peki, Huw, öyle olsun,» dedi ve elini arkaya uzatarak omuzuma değdirdi. «Şimdi git. Sabahleyin gel de mobilyaları yapmaya başlayalım, olur mu? Sıkı çalışırsak birkaç günde bitiririz.»

«Peki, efendim,» dedim ve onun yanından içimde bir sıkıntı hissederek uzaklaştım.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Eve gittiğim zaman, orada Iestyn'ın kız kardeşini buldum. Annemin yüzünü görür görmez, yine ortada bir şeylerin döndüğünü anladım. Ama bir yabancı bunu fark edemezdi. Blodwen, esmer tenli, siyah saçlı bir kızdı. Size daima bahçenin öbür ucundaymışsınız gibi bakan yuvarlak gözleri kahverengiydi. Üstünde bir soğukluk vardı. Kollarını kavuşturmuş, ayaklarını sandalyenin altına sokmuş, kıpırdamadan dimdik oturuyordu. Hemen hemen her zaman İngilizce konuşurdu. Londra'da ve Paris'te okula gittiği için İngilizceyi çok iyi bilirdi. Herhalde oradaki öğretmenler kimsenin saçmalığına göz yummuyorlardı.

Tatlı tatlı gülümseyerek, «Söyle bakalım, Huw,» dedi, «nasılsın?»

«İyiyim, teşekkür ederim,» dedim. «Siz nasılsınız?»

«O kadar iyiyim ki, daha fazlası can sağlığı,» dedi. «Acaba bu gece harpı benim için Tyn-y-Coed'e getirebilir misin?»

«Olur,» dedim.

Tekrar gülümseyerek, «Aferin,» dedi.

Annemin duruşundan, odada kalabalık ettiğimi anladım ve dışarı çıkarak, harpı kılıfına sokup hazır etmek için Bron'lara gittim.

Bron'a Bayan Jonas'la başımdan geçenleri anlattığım zaman, Bron dilini damağında şaklattı.

«Onunla aynı okuldaydık,» dedi. «Blodwen hâlâ annenin yanında mı?»

«Evet.»

«Öyleyse işler çatallaşıyor. Kısa bir süre sonra Angharad eve dönecek. Göreceksin. O şarhoş domuzu bırakacak.»

«O domuz dediğin de kim, Bron?» diye sordum.

Bron, «Aldırma,» dedi.

O zaman, evde Angharad'la Iestyn'den söz edilirken niçin başların sallandığını, gözlerin bir tuhaf baktığını ve arada sırada geçen kelimelerin ne anlam taşıdıklarını anladım. Angharad'ın Iestyn'la başı dertte olduğunu düşünmek içimde bir boşluk meydana getirdi. Ama yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Bron'un ağzından, kızgın bir kerpetenle çekilse bile, başka bir kelime çıkmayacağını onun duruşundan anladım.

Bunun üzerine harpı kucakladım ve Tyn-y-Coed'e gitmek için dağ yolunu tırmanmaya başladım. Bu, sık sık verilen molalarla güzel bir yürüyüş oldu. Kollarımı dinlendirmek için harpı yere bıraktıkça, her seferinde ondan birtakım uğultular yükseliyordu.

Elizabeht'den önceki çağlardan kalan bir evin yanına, ikinci George zamanında yaptırılmış olan Tyn-y-Coed büyük ve sağlam bir evdi. Eski bina ise, temiz bir işçiliğin izlerini taşıyan tuğla bacalarıyla hâlâ yerinde duruyoru. Her iki katta geniş pencereler, giriş kapısının önündeki revakta da yukarı doğru incelen yüksek sütunlar vardı. Evin rengi beyaz, panjurlarınkiyse yeşildi. Arkadaki bütün çiftlik binalarına beyaz badana çekilmişti. Bunların hiçbirinde en ufak bir leke yoktu. Ön ve arka taraftaki bahçeleriyle, çevreye gölge saçan ağaçlarıyla nefis bir malikâneydi burası. Çayırlarda kahverengi inekler otluyor, avluda siyahlı beyazlı, alacalı piliçler eşeleniyor, havuzun yanıbaşında beyaz kazlarla ördekler geziniyor, ahırların kapıları önünde hindiler uslu uslu oturuyordu.

Blodwen benden önce dönmüş, elimden harpı alacak olan uşakla birlikte beni kapının önünde bekliyordu.

Yüzünde ağaçların yeşil gölgeleri oynaşırken, «Gel, çay içelim, Huw,» dedi. «Şu küçük odada elini yüzünü yıkayabilirsin.»

Böylece, çay içmek üzere içeri girdim. Çaya diyecek yoktu. Nefisti. Tyn-y-Coed'deki bu büyük oda hoşuma gitti. Yüksek bir tavanı, büyük büyük birçok penceresi vardı. İn-

sanların daha etraflı düşündükleri, daha bolluk içinde yaşamayı sevdikleri ve iyi şeylere daha çok değer verdikleri çağlarda yapılmış olduğu belliydi bu evin. Eşyalar bir yana, tavana şöyle bir bakmak bunu anlamaya yeterdi. Beyaz mermerden şömineye gelince, bu o kadar sade, o kadar güzeldi ki, insan burada kömür yakmaya kıyamazdı. Yuvarlak köşelerinde, düz ve oymalı yerlerinde insan elini dolaştırırken sonsuz bir zevk duyuyor, buna biçim vermiş olan ustanın emeğinin büyüklüğünü düşünüyordu.

Tyn-y-Coed'e ne zaman gitsem, Blodwen benimle çok ince ve tatlı bir biçimde alay ederdi. Bunun nedeni de, zamanın kutsadığı bir sanat eserine el değdirmekten niçin hoşlandığımı söylemiş olmamdı.

Çöreklerimizi yerken, Blodwen, bana, «Gelip burada yaşamak ister miydin, Huw?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Evin sahibi ben olsaydım, o zaman isterdim.»

«Ya ben böyle istiyorsam?» dedi.

«Hayır» dedim.« Yakında çalışmaya başlıyorum.»

Blodwen, «Çalışmasan olmaz mı?» dedi ve koyu kahverengi gözleriyle bana baktı. «Burada onarılması gereken bir sürü eşya var. Bay Gruffydd'e yaptığın mobilyalar çok güzel olmuş. Gel de burada çalış, Huw.»

Isaac Wynn'ın yüzünü hatırlayıp, sert bir sesle, «Babama kendisiyle birlikte çalışacağımı söyledim,» dedim.

Blodwen içini çekerek, «Hay Allah,» dedi. «Senin ocaklara ineceğini düşünmek bile istemiyorum. Babamın inmesini de istemezdim. Bu işten nefret ederim ben. Iestyn hissesini sattı diye de sevindim.»

«Sattı ama dört yüz kişiyi de işsiz bıraktı,» dedim.

Blodwen biraz sonra bamtelime basacak bir şey söyleyecekmiş gibi bana baktı ve çay kaşığını usulca fincanın tabağına vurdu. Sonra kaşığı elinden bıraktı ve hayatında hiçbir zaman mendillik yapmamış olan bir dantel parçasıyla burnunu okşar gibi sildi.

«Tıpkı ağabeyin Owen gibi konuşuyorsun,» dedi.

«İyi,» dedim.

İlgilenmiyormuş gibi görünmeye çalışarak, «Yaptığı makinenin patenti konusunda Owen yeni bir haber aldı mı?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Ama önümüzdeki hafta içinde bir Amerikalı gelip kendisiyle görüşecek. Daha doğrusu makineyi satın alacak.»

Blodwen, «Ya!» dedi ve gözlerini çaydanlığın üzerine dikti. «Owen da makineyle birlikte Amerika'ya gidecek mi? Böyle bir şey duydun mu?»

«Belki,» dedim. «Kendi yerine sendika işlerini yürütecek birini bulabilirse.»

Blodwen sabırsılanarak, «Bu saçmalıklarla niçin uğraştığını bir türlü anlayamıyorum,» dedi. «Bu, kelimenin tam anlamına uygun bir sendika olamaz hiçbir zaman.»

«Elli binden fazla üyesi var sendikanın,» dedim. «Gün geçtikçe de artıyor.»

«Nereden biliyorsun?» diye sordu.

«İşin başından beri,» dedim, «Londra'ya mektupları ben yazdım. Eğer Owen giderse, ya Ianto ya da Davy işin başına geçecek. Yakında Monmouth'daki demir işçileri sendikasıyla, sonra da dok işçileri ve ateşçiler sendikalarıyla birleşeceğiz.»

Blodwen, gittikçe bastıran karanlıkta eflatun bir gölge gibi dakikalarca hiç konuşmadan oturdu. Kollarını kavuşturmuş, ayaklarını sandalyenin altına sokmuştu. Ateş, yanaklarına kırmızımsı bir renk veriyor, gümüş çay takımlarının üstünde kızıl gözlerini dolaştırıyordu.

«Geçen gece Owen'ın konuşmasını dinledim,» dedi.

Ona, «Dağda yaptığı konuşmayı mı?» diye sordum ve hayretten donakaldım.

«Evet,» dedi. «Birlikte gittik.»

Yemin ederim ki, yüzü kızarıyordu, çünkü sesi alçalmış, fısıldar gibi olmuştu.

Demek Owen bir gecede, Ianto'nun, Davy'nin ve kendisinin yönetecekleri üç ayrı toplantıyı bunun için düzenlemişti.

Bana, «Owen'ın çok arkadaşı var mı?» diye sordu.

Blodwen'in benimle biraz daha sıkı fıkı olmak istediğini hemen anladım. Oysa, en ufak bir değişiklik görmedim onda. Uzaktaki bir duvar sessizce yıkılmış gibi sadece sesi başkalaşmıştı.

Sözlerime dikkat ederek, «Evet,» dedim. «Doğruyu söylemek gerekirse, pek çok. Bütün vadilerde dostları vardır. İstese her gece sarhoş olur.»

Korkuyla, «İçer mi?» diye sordu hemencecik.

«Hayır,» dedim. «Bir damla bile içmez. Owen yalnız çay ve su içer. Ara sıra annemin yaptığı biradan bir yudum tadar, hepsi o kadar.»

Blodwen'in oturduğu sandalyenin üstünde boyu kısalır gibi oldu.

«Ağabeylerin çok olduğuna göre,» dedi, «onların peşinde bir o kadar da genç kız vardır, öyle değil mi? Bir çay daha içmez misin, Huw? Lütfen şu çörekten de bir parça ye.»

«Evet, çay içerim, lütfen,» dedim ve fincanımı uzattım. «Çörek yemem, teşekkür ederim. Hepsi çok güzel olmuş, ama fazla yedim. Genç kızları sormuştunuz. Böyle bir şey yok.»

«Ya?» dedi. «Ama siz erkekler, evet diyeceğiniz yerde hep hayır dersiniz.»

Kesinlikle, «Genç kızlar yok,» dedim. «Onlar insanın başına bela olurlar. Hepsi olmasa bile, bazıları.»

Blodwen gülerek, «Ben de öyle miyim, Huw?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Sizi beğeniyorum. Owen da öyle.»

Hafif bir sesle, «Nereden biliyorsun?» diye sordu.

«Öyle olmasaydı, sizinle birlikte dağın tepesine değil, acaba iki adımlık bir yere gider miydi,» dedim. «İnanın ki, gitmezdi.»

Koridorda duvarı aydınlatan turuncu bir ışık belirdi. Bayan Nicholas elinde bir çift şamdanla içeri girdi. Siyah entarisinin içinde oldukça heybetli bir görünüşü vardı. Belindeki gümüş zincire bağlı anahtarlar şıngırdıyordu. Şamdanlarda-

ki mumların ışığından gözlerini korumak için başım yukarı doğru kaldırarak yürüyordu. Yüzü altın renkli bir güneş gibi parlıyor, gözleri kıvılcımlar saçıyordu.

Kalın sesiyle, azarlar gibi, «Karanlıkta oturuyorsunuz,» dedi. «Hiç de akıllıca bir iş yapmıyorsunuz, Bayan Blodwen. Genç bir adamla karanlıkta oturulur mu? Aman Allahım! Vadi'deki çenesi düşüklere iş çıkacak.»

Blodwen, «Çıkarsa çıksın,» dedi. «Sen böyle şeylere aldırış eder misin, Huw?»

«Hayır,» dedim. «Ama o çenesi düşükleri elime geçirmek isterim.»

Bayan Nicholas, odadaki şamdanları da yakarak, «Elinize geçirmek mi istersiniz?» dedi. «Bir dükkâna girin, ya da kulağınızı şöyle bir pazar yerine uzatın. Elinize geçirmek istediklerinizi oralarda bulursunuz. Hepsi de bir yoksulun yatağındaki pirelere benzerler. Ah o utanmazlar!»

Blodwen, «Nicky,» dedi, «bana kalırsa sen de en azından onlar kadar kötüsün.»

Utancından sesi kısılan Bayan Nicholas, «Eh, diyeceğim yok doğrusu, Bayan Blodwen,» dedi. «Emektar Nicky'nize bunu mu söyleyecektiniz? Eğer bu sözleri yirmi yıl önce söylemiş olsaydınız, sizi dizimin üstüne yatırır bir güzel döverdim. 'Aman Nicky, yapma Nicky, lütfen,' diye bağırırdınız o zaman.»

Blodwen, «Ama yine de hiçbir dedikoducunun senin eline su dökemeyeceğini sanıyorum,» dedi. «Akşam yemeğinde sekiz kişiyiz, Nicky.»

Bayan Nicholas hafifçe suratını asarak, «Oo!» dedi. «Sekiz kişi mi dediniz, Bayan Blodwen? Demek Bay Huw da yemeğe kalıyor, öyle mi?»

Blodwen, «Hayır,» dedi. «Başkası gelecek.»

Bayan Nicholas, işi uzatmamak için başını sallayarak, «Öyleyse gelecek olan Bay Owen Morgan'dır,» dedi ve şamdanları kaptığı gibi hızlı adımlarla kapıya doğru yürüdü.

Blodwen öfkelenerek, «Nicky,» diye seslendi. «Bilir bilmez konuşuyorsun. Ağzında bakla ıslanmıyor. Sekiz kişiyiz. Sofra ona göre kurulsun. Hepsi bu kadar.»

Bayan Nicholas kapının ağzında durup, bize doğru dönerek, «Peki, Bayan Blodwen,» dedi. «Bay Parry, Bay Owen Jonas, Bayan Owen Jonas, Bayan Davies, Bayan Griffiths ile Bay Griffiths ve siz olmak üzere yedi kişisiniz.»

Sonra, odadan çıkmak için tekrar kapıya doğru yöneldi.

Başını hafifçe yana çevirip, omuzunun üstünden, «Ve Bay Owen Morgan,» diye fısıldamasıyla gözden kaybolması bir oldu.

Blodwen, «Bu kadının artık çekilir tarafa kalmadı,» dedi. «Hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Oysa, biz yemekteyken Owen kim bilir nerelerde olacak.»

«Bilmem ama, bu sabah işe gitmeden önce yeni elbisesini ütülüyordu,» dedim. «Giyeceği gömlek üzerinde de pek titizlikle duruyordu.»

Yüzüne hafif bir sıcaklık yayılan Blodwen, sakin ama soğuk ve ciddi bir sesle, «Huw» dedi. «Kimseye bir şey söyleme, olur mu?»

Cyfartha'yı hatırlayarak, «Gözlerim açık, ağzım da kapalıdır,» dedim.

İşte böylece Tyn-y-Coed'e sık sık gitmeye başladım. Boş zamanlarımda onarılması gereken eşyaları birer birer elden geçirdim. Bu arada kendim için de bir takım mobilya yaptım. Ama bu daha sonraydı.

Maden ocağında işe başlamadan önceki birkaç gün içinde Bay Gruffydd ile birlikte çalışırken, onun sık sık bana baktığını fark ettim. Büfenin pırıl pırıl parlayan cilalı kapaklarının üstünde Bay Gruffydd'in arkamdan doğru bana bakan yüzünü görüyordum. Dönüp kendisine baktığım zaman da o hep başını çeviriyordu. Önce bunun neden ileri geldiğini merak ettim. Sonra da korktum. Ama günler geçtikçe, bu bakışlar azaldı. Konuşmalarımız da öyle. Cilanın kalınlığından, havadan sudan, fındık kabuğunu doldurmayacak birtakım saçmalıklardan başka bir şey konuşmadığını görünce tekrar bir meraka kapıldım ve en sonunda bunun nedenini sormaya karar verdim. Çünkü, yanınızdaki bir in-

sanın çektiği üzüntünün işkencesiyle kıvrandığını sezmeniz, aynı sıkıntıyı onunla birlikte kendi içinizde duyduğunuz halde, ona yardım elinizi uzatamamanız kadar insanı tedirgin eden bir şey yoktur.

Çayımızı küçük Olwen getiriyordu bize. Tekrar gerisin geriye dönüp Tepe'ye tırmanırken, ben de kapının önüne çıkar, arkasından ona bakardım. Gözden kaybolacağına yakın durur ve bana elini sallardı. Sonra da sık sık dönerek el sallamaya devam ederdi. Eğer ona karşılık vermeyecek olursam, yürümez, orada dururdu. Bu iş o kadar uzun sürerdi ki, içeri girdiğim zaman çayımı hemen hemen soğumuş bulurdum.

Bay Gruffydd, «Küçük kız kardeşin Olwen, Angharad'a çok benziyor,» dedi.

«Evet,» dedim. «Büyüdüğü zaman kimse onları ayırt edemeyecek.»

Bay Gruffydd, «Ancak yirmi yıl sonra,» dedi.

Gelecekten söz edince, yüreğimizin niçin birdenbire burkulduğunu, vücudumuza bir kılıç saplanmış gibi, içimizin sızladığını merak ederim. Belki de, yılların geçmekte oluşundan kaygı duyuşumuz ve gençliğimizin elden gittiğini, ihtiyarlık acılarının göze görünmeden yanıbaşımıza dikildiğini, her an biraz daha pekiştiğini hissetmemiz buna neden oluyordur. Bu görünmeyen gerçeklerin çok yakınımızda olduklarını biliriz, ama onları yakalamaya çalıştığımız zaman elimize geçiremeyiz. Onlar bizden uzaklaşırlar ve ilerde tekrar bizimle buluşmak üzere, gelecek zamanın içindeki yerlerine dönerler.

Yoksa, gelecekten söz etmek, o sımsıkı kapalı kapının aralanmasına mı yol açıyor? Bunu merak ediyorum. Belki de, bizi tanıyanların suratlarını asarak öldüğümüzü söyleyecekleri güne kadar içinde yaşayacağımız sıkıntılı havanın sadece kokusu sızıyordur bu aralıktan. Yaşamın darbelerini yemek düşüncesi ne acı bir şey. Yaşadığımız sürece, yaşamla yaptığımız dövüşün her döneminde yalnız biz dayak yeriz. Ne karşı koymak şansımız, ne de kazanmak umudumuz vardır. Şampiyonlar şampiyonunun karşısında bir kör

dövüşüdür yaptığımız. O şampiyon bizi maçın sonuna kadar hafif hafif vurduğu sol yumruklarla oyalar. Ama sonuncu rauntta, öldürücü bir sağ yumrukla bizi yere serer.

İşin tuhafı, durmadan dayak yemek zorunda kaldığımız bu yaşam maçından kendimize bir eğlence payı çıkarmaya bakarız. Bizi avutan bir tek şey varsa, o da, yenilgiye uğradığımız zaman bunun acısını duymayacağımızı bilmemizdir. Çünkü ölümüzü ringten sürüklerlerken, biz başka bir dünyada başka bir dövüşe başlamış olacağız.

Bay Gruffydd'in sesinden, içinin kan ağladığını anladım ve bu sıkıntılı birkaç saniye içinde, binlerce kitabı dolduran kelimelerin arasında onu avutacak bir kelime aradım.

«Yirmi yıl çok uzun bir zaman, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Ben de ihtiyarlamış olacağım,» dedi.

«Evet, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «İhtiyar ve hiçbir şey yapmamış bir adam,» dedi.

Az önce arayıp da bulamadığım kelimelerin boşluğunu doldurmaya çalışarak, yüksek sesle, «Çok şeyler yaptınız,» dedim. «Kilisedeki görevinizi yaptınız, hastalarla ilgilendiniz, daha doğrusu, her şey yaptınız, efendim.»

Bay Gruffydd, «Evet, her şey,» dedi ve güldü. «Teşekkür ederim, Huw. Hay Allah! Delikanlıyken ben, doğrulukla dünyayı fethedeceğimi sanırdım. İskender'in rüyasında bile görmediği ordulardan daha büyük orduların başına geçeceğimi, bunlarla ulusları boyunduruğum altına almayı değil de, insanları eğri yoldan kurtaracağımı düşünürdüm. Bunları doğrulukla, Kutsal Kitab'ın altın sesiyle yapacaktım. Ama pek az kimse borazanların sesini işitti. Yalnız birkaç kişi bunun anlamını kavradı. Geri kalanlar ise, siyah elbiselerini giyip, kilisede oturmakla yetindiler.»

Şaşırarak, kısık bir sesle, «Bu kötü bir şey mi, Bay Gruffydd?» dedim.

Bay Gruffydd, yapmakta olduğu işe devam ederek, «Kiliseye niçin gidiyorsun, Huw?» diye sordu.

«Çünkü,» dedim ve sustum.

Öyle ya, niçin?

Bay Gruffydd gülümseyerek, «Evet,» dedi. «İstediğin için mi? Kiliseye gelmekten hoşlandığın için mi? Babanla annen geldikleri için mi? Arkadaşlarını orada bulmak için mi? Pazar günleri kiliseye gitmek gerektiği için mi? Yapacak başka bir iş olmadığı için mi? İlahi söylemekten hoşlandığın için mi? Verdiğim vaazı dinlemek için mi? Yoksa, gelmeyecek olursan, hafta içinde bir felakete uğrayacağından korktuğun için mi? Seni oraya getiren korku mu, yoksa sevgi mi?»

«Biraz şaşırdım, efendim,» dedim.

Gerçekten de, şaşkınlıktan kanım donmuştu.

Bay Gruffydd, «Alışkanlıklarımızın kökü araştırıldığı zaman şaşırıp kalırız,» dedi. «İzin almadan kiliseye gitmemezlik edersen, başına bir felaket geleceğinden, ya da daha kötü bir cezaya uğrayacağından korkar mısın?»

«Herhalde biraz korkarım, efendim,» dedim.

Bay Gruffydd, «Kiliseye gelenlerin çoğu böyledir,» dedi. «İşte bu yüzden siyah elbiselerini giyerler ve korktukları için koyun sürüsü gibi buraya sökün ederler. Korkunç! Batıl inançların yarattığı bir korku. Bu Rabbin öcüdür. Tanrının adaletidir. Bu insanlar İsa Mesih sevgisini de unuttular. O'nun insanlar uğruna kendini kurban edişini bile hiçe sayıyorlar. Ölüm, korku, cehennem ateşi, dehşet ve siyah elbiseler!»

Ona, «Bunlardan hiçbirine karşı olduğunuzu belirten bir vaaz verdiğinizi duymadım şimdiye kadar,» dedim.

«Hayır, Huw,» dedi. «Vermedim. Bu insanlar dudakları ile beni sayarlar, ama onların yüreği benden uzaktır.»

«Peki, ne yapacağız?» dedim.

Bay Gruffydd ayağa kalkıp, elindeki bezi bırakarak, «Ah, Huw, yavrum,» dedi, «ben onlara ne söyleyebilirim? Ben kimim ki, başkalarına öğüt vereyim? Benim günahlarım da en azından onlarınki kadar. Hatta daha bile fazla.»

Bunları söyledikten sonra evden çıktı. Dağ yolunu bezgin adımlarla tırmandığını gördüm. Yüreğim, onun ayaklarının altında kalmış gibi sızım sızım sızladı.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Gündüz vardiyası işten çıkınca Ivor eve geldi ve bana hazırlanmamı, ertesi sabah kendisiyle birlikte çalışmak üzere maden ocağına gideceğimi söyledi. Elbiselerimi hazırlarken heyecandan ter içinde kaldım. Ama evdekilerden hiçbiri ağzını açıp da bir şey söylemedi. Evet, tek bir kelime bile. Eğer dama çıkıp da Vadi'ye doğru bağıra bağıra içlerini dökselerdi, onlar, bu sessiz duruşlarıyla söylediklerinden fazlasını söylemiş olmazlardı.

Ertesi sabah, saat yediye çeyrek kala Ivor'a uğradım. Annem kapıya kadar benimle birlikte geldi. Ama beni okula uğurladığı zamankinden daha fazla bir telaş göstermedi. Sefertasımı almış, yan cebime de beş tane mum yerleştirmiştim.

Ivor, Bron'un elinden sefertasını alırken, bana, «Hazır mısın?» diye sordu.

«Evet,» dedim.

Annem, «Eh,» dedi, «demek biri daha gidiyor.»

«Evet, anneciğim,» dedim.

Annem, «Haydi, güle güle,» dedi ve beni öptü.

«Hoşça kal, anneciğim,» dedim.

Annem, «Ivor,» dedi, «ona göz kulak ol.»

Ivor, «Peki, anneciğim,» dedi. «Hoşça kal. Hoşça kal, Bron.»

Bron, «Güle güle,» dedi ve bana eliyle bir öpücük gönderdi.

Annem hızla içeriye girerken biz de oradan ayrıldık.

Tepe'den aşağıya kadar bütün yol boyunca, rastladığım oğlanlar ve kızlar bana bakıp, birkaç dakika sonra görürsün dünyanın kaç buçak olduğunu der gibi gülümsüyorlardı. Er-

kekler için, tabii ki, işe başlayan bir sürü çocuktan bir tanesiydim sadece. Bu yüzden, ancak üç beş kişi sırtımı okşadı ve başını sarsarak beni selamladı.

Ama maden ocağının ağzına geldiğimiz zaman, tıpkı maçtan önce boks ringinde hissettiklerime benzeyen bir şeyler hissettim. Karnımın içinde bir şeyler kıpırdanır gibi oldu. Tepeme bir sıcaklık çöktü. Şersemledim.

Ivor'un arkasından asansöre binerken, Dai Bando ile Cyfartha'nın bize yetişmek için koştuklarını gördüm. Başını geriye çevirmiş onlara bakıyor, asansör kalkmadan yetişeceklerini umuyordum. Asansörün iskeleti çelik köşebentle yapılmış, bütün boşluklar kahn tahtalarla kaplanmıştı. Çelikle tahtanın birleştiği yerlerde başsız cıvatalar vardı. Kalaslar yıllardan beri kullanıla kullanıla simsiyah olmuştu. Üstüne basıldıkça davul gibi gümbürtüler çıkaran döşeme kömür tozunu içmiş ve bu tozlarla bir parmak daha kalınlaşmıştı.

Asansörcünün kapıyı kilitlemesine kalınadan Dai ile Cyfartha içeriye süzüldüler. Dai, önümdeki adamın dirseğinin arasından doğru kendisine baktığını gördü.

Soluk soluğa, «Vay,» dedi, «sen ha? Çalışmaya mı geldin yoksa?»

«Evet,» dedim.

Birdenbire ayağımız yerden kesilir gibi oldu. Rüzgârın çığlığı ile birlikte karanlığa doğru alçalmaya başladık. Ortalık öyle kararıyordu ki, gözünüzün önünde birtakım ışıklar gördüğünüzü sanıyordunuz. Dizleriniz gevşiyor, bükülüyordu.

Yüzlerce kez inip çıktığım halde, asansörün aşağı inişine hiçbir zaman alışamadım.

Dakikalarca kör olduğunuza yemin edebilirsiniz karanlıklara gömülürken. Sonra da korkuyla dişleriniz birbirine vurmaya başlar.

Saatlerce süren bir iniş gibi geldi bu bana. Asansörün içinde varacağımız yere ulaşmak için bekliyorduk. Hava gittikçe soğuyor, karanlık bastırdıkça bastırıyordu. Gecenin karanlığından da koyu bir karanlıktı bu. Döşeme altımızdan kaçar, ayaklarımız yerden kesilir gibi oluyordu. Sanki dizle-

rimizi bükmüş gecenin ortasında duruyor, gün ışığına atlamaya hazırlanıyorduk.

Haykırışları andıran sesler yavaş yavaş hafifledi. Ayaklarımızın altındaki döşemeye tekrar doğru dürüst basabileceğimizi fark ettik. Buranın havası biraz daha sıcaktı ve ham kömürün tuzlu kokusunu taşıyordu. Bir yerden sızan ışıkla ortalık aydınlanıyordu. O zaman, nefes alabildiğim ve tekrar görebildiğim için yeniden dünyaya gelmiş gibi oldum. İçimde ateşten daha sıcak bir şükran duydum Tanrıya karşı.

Asansörden çıkacağımız zaman, Ivor, «Gel bakalım,» dedi.

Ocağın tabanındaki dağılma sahanlığının tuğladan yapılmış kemerli geçidinden ilerleyip, dekovil vagonlarının çıkardığı seslerle ve bunlarda çalışan işçilerin söyledikleri şarkılarla gürültülü bir yer olan anagaleride Ivor'un ardı sıra yürüdüm. Ancak dekovil hattının geçebileceği kadar genişliği olan anagalerinin her iki yanında yürüyebilmek için daracık bir yol bırakılmış, kirli-sarı ışık veren fenerler, aşağı yukarı dokuz kadem yükseklikteki yerlere adım başı asılmıştı.

Ivor iki büklüm olup duvardaki bir delikten içeri girinceye kadar, kalabalığın arasında epeyce yürüdük.

Ivor gülümseyerek, «Gel,» dedi. «Başına dikkat et.»

Bu simsiyah ve daracık içgeçidin içinde, başlarımızı dizlerimize değecek kadar eğerek, emeklemeye başladık. Bir süre sonra Ivor durdu ve kazmasını ileriye doğru fırlattı.

Karanlığın içinde kükreyişi andıran bir sesle, «Tamam,» dedi. «Mumları yak şimdi. Sonra ne yapacağımızı söylerim.»

Ceketlerimizi, yeleklerimizi ve gömleklerimizi çıkardık. İki tane mum yakıp, bunları direklerin üzerindeki demir kancalara sapladım. Havasızlıktan, mumların alevleri upuzun çıkıyor, ortalığı oldukça aydınlatıyordu.

Ivor, «Şimdi ben kömür çıkartacağım,» dedi, «sen de biriken kömürleri oluktan aşağı küreleyeceksin. Sonra da bunları benim vagonuma yükleyeceksin. Oldu mu?»

«Peki,» dedim.

Ivor, «Tamam,» dedi ve kazmasını maden damarına hızla sapladı.

Böylece çalışmaya başladım.

Ivor, kazmasını ustalıkla kullanan, yorulmak nedir bilmeyen, sadece çatlayan damardan dökülen mucurları ve taşları ayıklamak için duran iyi bir işçiydi. O durunca ben de duruyordum. Ama buna durmak da denemezdi pek. Çünkü, o zaman, dökülen bütün taşları topluyor ve onları üst üste yığarak tavana destek yapıyorduk.

Orada saatlerce kan ter içinde kalarak iki büklüm kazma salladık. Ancak, tavanda çalışmak için sırtüstü uzandığımız zaman belimiz doğruluyordu. Havada uçuşan kömür tozlarının üstümüze sindiğini hissediyorduk. Kömür, sadece orada olup olmadığımızı yoklamak, ama günün birinde, başka bir tarafa baktığımız sırada, tepemize çökeceğini duyurmak istiyormuş gibi, şimdilik parmaklarını bize doğru uzatıyordu. Mumlarımızın turuncu ışığı altında pırıl pırıl parlayan siyah kömür damarına bakar ve bir şerit gibi uzayıp giden bu damarı bir yas kurdelesine benzetirdim. Yoksa, bu şerit dünyamızın taşıdığı bir yas işareti midir diye düşünürdüm kendi kendime. Biz onu yakmak için yerinden sökerken, dünyamızın hesaplaşma gününü bekleyerek, yarı kapalı gözlerle bize baktığını sanırdım. Oradayken her zaman bir korku duyardım içimde. Bu korkudan bütün ömrüm boyunca da kurtulamadım.

Bu derin sessizliğin içinde, Ivor'un kazma seslerinden ve oluktan aşağı doğru kayan kömürlerin yuvarlanan yankılarından başka birtakım sesler duyar gibi oluyordum hep. Pırıl pırıl parlayan kömür tabakasının üstünde her zaman bir insanın yüzünü gördüğümü sanırdım. Ivor bu damardan ne kadar kömür çıkarırsa çıkarsın, orada gördüğüm yüz, hâlâ yerinde duruyormuş gibi gelirdi bana.

Karın kaslarını koparan bir ağrı, gün sona ermeden çok önce kendini duyurmaya başladı. Öylesine iki büklüm çalışırdık. Ivor diz çökerek, yan yatarak, ayakta durup bir yanına eğilerek, ya da arkaya doğru kaykılarak hiç durmadan, aralıksız çalışır, buram buram terlerdi. Yüzüne yapışan kömür tozlarıyla, siyah bir ipekli kumaş gibi parlardı te-

ni. Yalnız yemek yemek, ya da bir yudum çayla ağzının pasını temizlemek için mola verirdi.

İşe başladığım gün, Dai Bando'nun karnındaki o kasları nasıl elde ettiğini daha iyi anladım.

Kömür tozuyla yüklü havayı aydınlatmaya çalışan mumların ışığı altında geçirdiğimiz bunaltıcı saatlerden sonra gecenin serinliğine çıkınca, içimde büyük bir sevinç duydum. Güneşli gün erde niçin kapı önlerinde oturulduğunu o zaman anladım. Bu sadece, kömürün pençesinden birkaç saatliğine kurtulan insanların başlarını dinlemek, yorgunluklarını, ağrılarını gidermek, aydınlığa susayan gözlerini doyurmak ve güneşten yararlanmak ihtiyacını duyuşlarından ileri geliyordu.

Bizim vardiyadaki işçilerle birlikte Tepe'nin yokuşunu çıkarken, tanıdığım bazı çocuklara rastladım. Beni selamlamadıklarını görünce şaşırdım. Ama sonradan tepemden tırnağıma kadar kömür tozuna bulanmış olduğumu ve beni bu yüzden tanıyamadıklarını anladım.

Bu işçi kalabalığının arasında yokuşu tırmanışım, bana erkek olduğumu duyurdu. Çünkü onların yorgunluğunu paylaşıyor, aynı kömür tozunun siyahlığını taşıyordum. Maden ocağında onların duydukları sesleri ben de duymuş, gördükleri şeyleri görmüş, onlar gibi düşünmüştüm. Ben de onlardandım, onların bir parçasıydım.

Bizim evde yıkanacak pek çok kimse olduğu için eve gitmedim ve Bron'ların arka tarafında Ivor'la bir ikte yıkandım.

Banyo fıçılarının hazır ve dumanı tüten sıcak su kovalarının dizilmiş olduklarını görmek insanın çok hoşuna gider. Soyunur ve üstündekilerinizi hemen oracıkta bırakırsınız. Tepenizden aşağı döktüğünüz bir kova su, kirin kabasını alıp götürür. Sonra sabunu vücudunuzda dolaştırırsınız. Bir kova su dökünüp tekrar sabunlanırsınız. Her tarafınızı fırçayla temizlemeye çalışırsınız, ama kömür efendi yerinden bile kıpırdamadan sizinle alay eder. Su insanın iyi bir dostudur, gerçekten de bu böyledir, hele sabunun gevşettiği kömür tozlarını sırtınızdan aşağı doğru alıp götürdüğü zaman, onunla daha sıkı fıkı dost olursunuz.

Sonra banyo fıçısının içine girer, sabunun beyaz köpükleriyle bütün vücudunuzu bir kez daha ovalarsınız. Çıkacağınıza yakın da, temizliğin verdiği rahatlığı hissedebilmek için nefesinizi tutar ve kendi cildiniz kadar size yumuşak gelen suyun içine gömülürsünüz.

Tam fıçının içinde ayağa kalktığım sırada Bron yanıma gelerek, «Koca adamın keyfi nasıl?» dedi.

Fıçının kenarlarını kendime siper etmeye çalışarak, «İyi,» dedim.

Bron, kollarını sıvayarak, «Gel bakalım,» dedi. «Sırtın simsiyah.»

Fırçayı alıp omuzlarımı ovalamaya başladı. Beni eliyle sabunladıktan sonra üstüme su döktü. O zaman, mutfaktaki döşeme çinilerinin yerinde olmadığıma sevindim. Bron taşı sıksa suyunu çıkarırdı.

Ona, «Sırtımda deri kaldı mı?» diye sordum. «Eğer kaldıysa bu bir mucizedir.»

«Kaldı,» dedi, «ama pislikler çıktı. O da benim sayemde.»

Çok geçmeden Ivor içeri girdi ve ben kurulanırken o da yıkandı. Ben giyindikten sonra Bron onun sırtını ovalamak için tekrar yanımıza geldi. Ama orada durmadım, eve gittim.

Annem hem gülümseyerek, hem de kaşlarını çatarak, «Eh,» dedi, «artık yemeğini yersin, değil mi?»

«Evet, anneciğim,» dedim.

Bana, «İşte zorluk çektin mi?» diye sordu.

«Hayır, anneciğim,» dedim.

«Aferin,» dedi. «Haydi, şimdi otur da iyice karnını doyur.»

Babam içeri girdiği zaman, kulağımı çekti ve bana gülümsedi.

«Yarın hukuk danışmanının bürosuna gidersin,» dedi. «Artık maden ocağında çalışmak yok. Olur mu?»

«Madende çalışsam da olur, babacığım,» dedim.

Babam, «Görürsün,» dedi. «Önünde bol bol zaman, ocakta da bir o kadar kömür var.»

Gerçekten de, gelip geçen yıllar içinde, babamın dediği gibi, gördüm.

Ceinwen'den bir mektup aldığım zaman, sanırım iki aydan beri çalışmaktaydım. Bu mektubu bana Ellis değil de, Ceinwen'in babasının kömür arabalarından birinin sürücüsü getirmişti. Ceinwen benimle gelecek cumartesi günü, son defa buluştuğumuz yerde, dağdaki işaret taşının yanında buluşmak istediğini bildiriyordu. Vardiyaların çalışma saatlerini biliyor olmalıydı. Nitekim, bunu araştırmış olduğunu sonradan öğrendim.

Onu hemen hemen unutmuştum. Ama mektubunu alınca iş değişti. Onu ne kadar özlemiş olduğumu anladım. Cumartesi gününü iple çekmeye başladım ve geceleri onu düşünmeden uyuyamadım.

Ama o cumartesiden önce, Owen Londra'dan bir telgraf aldı. Gwilym takımları çantaya doldururken, ben de, makineyi sandıklamaya çalışan Owen'a yardım ettim. Sonra da, trene binişlerini seyretmek için onlarla birlikte istasyona kadar gittim.

Owen kılını bile kıpırdatmadan, «Paddington istasyonuna iki bilet, lütfen,» dedi.

Biletçi gözlerini iri iri açarak. «Paddington mu?» dedi. «Londra, öyle mi?»

Owen, kaşının birini yukarı kaldırıp, birini de aşağı indirerek, çalımla, «Evet,» dedi.

Biletçi, «Aman Tanrım,» dedi. «Yine mi gidiyorsunuz?»

Owen, gömleğinin manşetindeki görünmeyen bir şeyi fiskeleyerek, «Evet,» diye cevap verdi.

Biletçi, «Gönüllülerle mi gidiyorsunuz?» diye sordu.

Owen, «Ne gönüllüleri?» dedi.

Biletçi, «Güney Afrika'ya giden gönüllüler,» dedi. «Oradaki Boer'ler milletin gözünü oyuyormuş.»

Gwilym, «Bize ne,» dedi. «İhtiyar Roberts uğraşsın onlarla. Hem de elini çabuk tutsun. Bizim işimiz var.»

Biletçi, «Ya?» dedi. «Demek işiniz var, öyle mi? Bu seferki nedir?»

Owen, «O bizi ilgilendirir,» dedi. «Yüksek izninizle, Paddington'a iki bilet rica edeceğim.»

Biletçi, «Kızmayın,» dedi. «Uygarca bir soru sordum sadece.»

Gwilym, «Bizden de uygarca bir cevap aldınız,» dedi. «Çabuk tarafından şu Allahın belası Paddington'a iki bilet kesin.»

Tren gelene kadar, çantanın üstündeki Paddington etiketini herkesin görebilmesi için onu uygun bir biçimde tutarak, platformda lortlar gibi saatlerce dolaştık. Bütün insanlara tepeden bakıyorduk. Çünkü onlar yalnız banliyölere gidiyorlardı. Ama biz Londra'ya kadar uzanacaktık. Ben de onlarla birlikte gitmeyi ne kadar isterdim. Ama ağabeylerimin oynadıkları bu Londra'cılık oyununda benim de rolüm vardı. Belki de onlardan daha ön plandaydım. Çünkü tren gözden kaybolana kadar ağabeylerime el sallamak fırsatını bulup geriye dönerken, platformdakilerin bana baktıklarını, beni birbirlerine gösterdiklerini görüyor ve benim de Morgan'lardan olduğumu, az önce iki ağabeyimin Londra'ya hareket ettiğini söylediklerini işitiyordum. Şu Londra'nın adı bile şiir gibi bir şey.

Cebimde Owen'ın Blodwen'e yazdığı ve kendisine gizlice vermem gereken bir mektup vardı. O gün önemli bir iş yapıyormuşum gibi geldi bu bana. Böyle bir duygunun ne demek olduğunu ancak prenslerin habercileri bilebilir.

Tyn-y-Coed'e gittim ve Bayan Nicholas'ı, sofadaki masanın üstünde duran bakırdan yapılmış bir vazoya yıldızçiçeklerini yerleştirirken buldum.

Ters ters, «Ne var?» dedi.

«Bayan Evans'ı rica ediyorum,» dedim.

«Evde yok,» dedi ve ağzının içinde anlaşılmayan bir şeyler mırıldanmaya başladı.

«Beklerim,» dedim.

«Ayağınızdaki potinlerle içeri giremezsiniz,» dedi. «Yerler cilalı. Oraya ancak kibar bayanlarla baylar basabilir. Siz evin arka kapısından mutfağa girin.»

«Ön tarafta beklerim,» dedim ve dışarı çıktım.

Blodwen'in arka bahçeden doğru geldiğini gördüm. Kolları çiçeklerle doluydu. Elinde bir çiçek makası ile bir çift de eldiven vardı. Blodwen'in başındaki geniş kenarlı ve çiçekli şapka ona çok yakışmıştı. Kucağındaki kırmızı ve sarı güllerle çok güzel görünüyordu.

Olduğu yerde durup, biraz öne doğru eğilerek, güler bir yüzle, «Huw,» dedi, «bu ne güzel bir sürpriz.»

Evdekileri meraktan çatlatmak için duyulur duyulmaz bir sesle, «Owen Londra'ya gitti,» dedim. «Bir şey söylemeyin. Size bu mektubu gönderdi ve hiçbir şey söylememenizi, hiç kimseye bir şey dememenizi size bildirmemi tembih etti.»

Blodwen çiçekleri tutmam için bana uzattı ve mektubu yapmak zorunda olduğu bir işi yerine getirir gibi açtı. Ama okudukça yüzü daha çok gülmeye başladı ve mektubun sonuna doğru yanakları pespembe kesildi.

Gülerek, «Ah, Huw,» dedi, «ne kadar sevindim, bilemezsin. Annene pazartesi günü Londra'da olacağımı söyle, olur mu? Aniden çağırılmış de.»

«Peki,» dedim.

«Eğer annen bir başkasından duymadıysa,» dedi, «ona Iestyn'ın üç haftaya kadar gemiyle Güney Afrika'ya gideceğini de söyle.»

Blodwen artık gülümsemiyordu.

Ona, «Yoksa Iestyn asker mi oldu?» diye sordum ve şaşkınlıktan ölüyorum sandım.

«Yok canım,» dedi. «Donanmanın kömürü ile ilgili bir iş için gidecek. Haydi, şimdi çay içelim, Huw.»

«Çok iyi olur,» dedim. «Çaydan sonra hemen döneceğim. Gece vardiyasındayım.»

Blodwen, «Seni ocaklardan kurtarmaya yeminliyim, Huw,» dedi. «Hem de çok yakında. Görürüz.»

Nitekim de, gördük.

Ama Blodwen'in sandığı gibi değil. Tanrı onun gönlüne göre versin.

Blodwen'in söylediklerini anneme anlattığım zaman, annem, «Evet,» dedi. «Iestyn gidince Angharad da buraya, bizim eve gelecek. Dışarda kimseye bir şey söyleme.»

OTUZUNCU BÖLÜM

Cumartesi günü öğleden sonra Ceinwen'le buluşacaktık. Kahverengi İskoç kumaşından en yeni elbisemi giydim ve yakama cennetin dumanlı bahçeleri kadar güzel kokan kırmızı bir gül taktım.

İşte Ceinwen'in arabası geliyor. Araba yine o eski araba, ama boyası dökülmüş, güneşten ve yağmurdan solup kurşuni bir renk almış. Kısrak da aynı kısrak. Hâlâ yürümesini öğrenememiş. Eskisi gibi, koca dizlerini kıra kıra yürüyor ve pişmiş kelle gibi sırıtıyor.

Ceinwen ise, mavi bir entari ile uzun ve mavi bir ceket giymiş, taze bir saman yığınını andıran saçlarının üstüne bir şapka oturtmuş, arabanın içinde ayakta duruyor, elindeki kırbacı sallıyor. Saçlarında örgüler yok. Onlar eskisi gibi omuzlarına da düşmüyor. Tepesindeki bir topuzda toplanmış.

Bir kadın.

Ama gülümsemesinde, gözlerinde, hatta öpücüklerinde bir başkalık yok.

Sanki yanaklarının içinde bir ışık yanıyormuş gibi yüzü parlıyor.

Binlerce mil uzaktan geldiği sanılan taze bir sesle, «Huw,» dedi, «ne kadar büyümüşsün.»

«Sen de saçlarını toplamışsın,» dedim.

«Saçlarım çoktan beri böyle,» dedi. «Haydi, arabayı saklayalım. Çabuk.»

«Kısrağı da bağlayalım,» dedim. «Yine eve gidip hikâyeler uydurmasın.»

«Onun yüzünden az kalsın ölecektim,» dedi.

«O gece başın derde girdi mi?» diye sordum.

«Hem de nasıl,» dedi. «Öyle bir dayak yedim ki, günlerce yataktan çıkamadım. Ama seninle birlikte olduğumu hiçbir zaman öğrenemediler.»

Utancımdan yerin dibine geçerek, «Babanla konuşmak için size gelecektim,» dedim.

«İyi ki gelmedin,» dedi. «Yoksa babamın silahıyla karşılaşırdın. Seninle bugün niçin buluşmak istediğimi biliyor musun?»

«Hayır,» dedim. «Niçin?»

«Beni Belediye Salonundaki oyuna götürmeni istiyorum,» dedi. Başını öne eğmiş yüzüme bakıyordu. Şapkasının kenarları alnını örttüğü için yalnız gözlerini görebiliyordum. Bu gözlerde soluğumu kesen bir şey vardı. Onlara daha fazla bakamadım, başımı çevirmek zorunda kaldım.

Yüzümü görmemesi için ona yaklaşarak, «Ne oyunu?» diye sordum.

«Ne oyunu olacak, tiyatro,» dedi. «Oyuncular iki gece için Belediye Salonuna geliyorlar. Oraya kendi kendime gitmek şöyle dursun, tiyatro sözünü ağzıma almama bile evde göz yummuyorlar. Mervyn'den beni oraya götürmesini isteyecek olsam, utancından fenalık geçirir ve belki de babama söyler. O zaman babam da beni eve kilitler. Yalnız başıma gidecek olsam, belki sokakta beni taşa tutarlar.»

Ona, «Niçin gitmek istiyorsun?» diye sordum.

«Oh, Huw,» dedi ve küçük bir kız çocuğu gibi dudaklarını büküp, gözlerini kırpıştırarak yanıma sokuldu. Sonra onları iri iri açtı. Bu yumuşak ve tatlı bakışlı gri gözler hem gülümsüyor, hem de yaş dökmeden ağlıyordu.

Gözlerimi ondan uzaklaştırıp, başka bir yana çevirdim. Orta yerimdeki kızgın çeliğin üzerine çekiç darbeleri iniyor, bu kızgın çeliğin ateşi belkemiğimi yakıp kurutuyor, gözlerimi yaşartıyordu. Aklım başımdan gitmiş, duygularım kaybolmuştu. Sadece yarım yamalak görebiliyordum. Öyle ki, ağaçların yeşili ile çimenlerin yeşili birbirine karışıyor, karman çorman bir yeşillikten başka bir şey göremiyordum.

Kulaklarım yalnız kanımın uğultusunu ve Ceinwen'in çok uzaklardan geldiğini sandığım sesini duyuyordu. Erkek olduğunuz zaman kendi içinizde bir kral gibi yaşarsınız.

Ceinwen, «Artist olmak istiyorum,» dedi.

Sesimi dizginleyerek, ona,« Niçin?» diye sordum.

«İstediğim için,» diye cevap verdi. «Bunun nedeni yok. Sadece istiyorum, o kadar. Kömür deposundan da, kömürlü ellerden de bıktım artık. Artist olmak istiyorum.»

«Bu işi yapmaya kalkarsan bir daha evine dönemezsin,» dedim.

«Zararı yok,» dedi. «Onları bir daha hiç görmeyecek bile olsam, bir damla gözyaşı dökmem.»

«Zor bir yaşam süreceksin,» dedim. «Kötü insanlarla karşılaşacaksın.»

«Eğer Bay Irving kötü bir insansa, ben de kötü olurum,» dedi.

«O da kim?» diye sordum.

Sanki altımızdan dağ kayıyormuş gibi heyecanlı bir sesle, «Hay Allah,» dedi. «Kim mi? Onu görmek için herkes birbirini yiyor orada.»

«Nerede?» diye sordum.

«Londra'da,» dedi.

Hayır demesini umut ederek, ona, «Londra'ya mı gideceksin?» diye sordum.

Ceinwen, «Evet,» diye cevap verdi. «Şimdi değil, ama kısa bir süre sonra. Elleri çiçeklerle dolu insanlar benim için de tiyatronun kapısında birikecekler.»

Bu kez de, tiyatronun çalıştığım bir saate rastlamasını umut ederek, «Oyun ne zaman?» diye sordum.

«Gelecek çarşamba ve perşembe saat yedide,» dedi. «Biletler dört peni, altı peni ve bir şilin. O saatlerde işinin olmadığını biliyorum. Onun için, çalışacağını söyleme boşu boşuna. Vardiyaların işbaşı yaptıkları saatleri gösteren liste de elimde.»

«Ya?» dedim. «Demek işini sağlama bağladın, öyle mi?»

Gülerek, «Elbette,» dedi. «Gelecek misin? Evet de Huw.»

O böyle bir sesle evet derken, nasıl hayır denebilirdi? Bu ses peygamberleri bile ayartırdı. Karşı koymanın, çekişmenin hiçbir yararı yoktu. Çünkü üstüme bir tembelliğin çöktüğünü fark ediyordum. Bütün istediğim onun yanına uzanıp gerinmek ve onun güzel kokusunu içime çekmek, yumuşaklığını tatmak için ağzına yakın olmaktı.

«Evet,» dedim.

«Ah, Huw,» dedi ve kolunu boynuma dolayıp, beni öpmek için vahşi bir güçle kendine doğru çekti. Boğazından birtakım acayip sesler çıktı. Vücudu acıyla kıvranıyormuş gibi sarsılmaya başladı. Parmakları etlerimi koparırcasına sıktı, çürüttü. İnsanın ağzında, parmaklarında ve orta yerinde tutuşan bir ateşle çılgına döndüm. O anda, hiç kimse, benliğine hangi tanrıların egemen olduğunu bilemez.

Ağız, her zaman yakınında gördüğü, ama bir türlü tadına bakamadığı yeni bir meyveye doğru uzanır. Parmaklar yumuşak yerleri aramakta direnirler ve beceriksizliklerinden ötürü sabırsızlanırlar. Vücudun orta yerindeki çelik ısınmaya başlar. Orada, yalnız kendi sıcaklığından daha kızgın olan kadın kanıyla serinleyeceğini bilen kızgın bir ok meydana gelir. Bu kızgın ok, derenin suyunu bulmak için yırtınır, ona kavuşmak için debelenir. Bulduğu zaman da, ona yaklaşmak, onun derinliğine gömülmek, onunla birleşmek için çırpınır. Kanlar böylece birbirleriyle öpüşürlerken, bütün duygular neye uğradıklarını şaşırır, allak bullak olurlar. Nefes tutulur, kaslar taş kesilir, oku fırlatmak üzere şarkı söyleyen kiriş gerilirken, belkemiği, okçunun elindeki yay gibi gerilir.

Yaydan fırlayan ok, yeryüzünün en yüksek noktasına ulaşır. Belirsiz bir dilde söylenen şiirlerle yüklü bir ilahinin acayip ezgileri gürültülü fırtınalar koparır. O anda hiçbir şey görmeyen gözlerden, çatırtılı sesler çıkararak yanan bir ateşin çiğ renkli alevleri fışkırır. Günlük ve mür kokularından oluşan altınla kaplı yeni bir evren gözlerin önüne serilir. Bu aydınlık evrende, sonsuzluğu kadar parlamak üzere sayısız aylar ve yıldızlar belirir.

Sonra gergin yay gevşer. Çünkü o, artık şarkısını söylemiştir. Boşalan ciğerler tekrar nefesle dolar, vücut titremeye, gözler görmeye başlar. Ağaçlar her zaman oldukları gibi yeşildir. Hiçbir şey değişmemiştir. Ateş sönmüştür. Ellerinde alevli kılıçlar tutan melekler de kaybolmuştur. Âdem'le Havva'nın cennetten kovulmasına, Aden bahçesini yabani otların bürümesine yol açan şey böylece olup bitmiştir.

Ben de hayat ağacının meyvesini yemiştim. Havva hâlâ altımda sıcacıktı.

Artık ne ok, ne ateş, ne de kılıç vardı.

Bir ardıçkuşunun şakımasından, yeşillik kokusundan ve dağın sessizliğinden başka bir şey yoktu.

Ceinwen yerde yatıyor, konuşmuyor, nefes alırken titriyordu. Sonra birtakım sesler çıkarmaya başladı. Sanki rüzgâr parmaklarını harpın kalın ses veren telleri üzerinde gezdiriyordu. Gözlerinin ucundan akan yaşlar, sarı bukleleri ışıldayan saçlarının arasından süzülüp, parlak damlacıklar halinde çimenlerin arasına düşüyordu.

Gözlerini açıp bana baktı ve hafifçe içini çekti. Boğazında düğümlenen hıçkırıktan kurtulmak için yutkundu.

«Ah, Huw,» dedi ve yumuşak kollarını boynuma doladı. «Sevgilim, ne yaptın?»

«Seni sevdim,» dedim.

«Şimdiye kadar böyle bir şey olmadığına seviniyorum,» dedi. «İlk kez seninle olduğu için daha çok seviniyorum. Hiçbir zaman senin yerini başka birisi almayacak. Sevgilim.»

«Benim şeftali çiçeğim,» dedim ve onu öptüm. Sonra yerimde doğrulup oturdum, Vadi'ye baktım.

Güneşin altında ışıl ışıl parlayan Vadim o kadar yeşildi ki...

Arabaya koşulan kısrak toynaklarıyla yeri eşelerken, Ceinwen, «Çarşamba günü altı buçukta,» dedi.

«Tamam,» dedim. «Belediye Salonunun yanında.»

Kırbacı sol eline aldı ve bana baktı. Utangaç bir hali vardı. Daha önce onu hiç böyle görmemiştim. Benim güzel

Ceinwen'im, sen masumdun, hem de her zaman masumdun. Sen sadece bir kadındın.

«Ne oldu?» dedim.

Ceinwen uzayıp giden yola baktı.

Kısık bir sesle, «Artık saygı duymuyorsun, öyle değil mi?» dedi.

Ensesine baktım ve şapkasının kenarlarından taşan dağınık buklelerin entarisinin yakasına doğru gevşek gevşek sarktığını gördüm. Güneş, şapkasının tülünü gümüş renginde parlatıyordu. Kulak memeleri kırmızı ve tombuldu. Entarisinin omuzları toz içindeydi. Bir sıcaklığın dumanı tütüyordu ondan, şarkı söyler gibi. Dağınık saçlarıyla, entarisinin tozuyla, öne eğik başıyla, kırbacı tutan küçücük eliyle onu kendime daha yakın, hem de çok yakın hissettim.

Ona, «Neye karşı saygı duymuyormuşum?» diye sordum.

«Bana karşı,» dedi.

«Niçin?» diye sordum.

«Şey,» dedi. «Benimle yattığın için.»

Böyle bir durumda, bir erkek bir kadını yatıştırmak için ne söyleyebilir? Bunu düşünüp bulmak oldukça güç bir şey.

«Bak,» dedim, «ruhumu çiğneyebilmen için onu yerinden söküp ayaklarının altına atmam gerekse bile sesimi çıkarmam. Saygı da ne imiş? Seni şapkamla selamlamamı mı istiyorsun?»

Gözleri yaşaran Ceinwen, bana, «Şimdi ben kötü bir insan mıyım?» diye sordu.

«Onu Tanrı bilir,» dedim. «Kitap'ta böyle bir şey yazmıyor.»

«Huw,» dedi, «benimle ilgili düşüncelerin yine eskisi gibi mi?»

Onu küçük öpücüklere boğarak, «Ceinwen,» dedim, «yoksa beni yeşil dişli bir fare mi sanıyorsun? Çarşamba gününün altı buçuğuna kadar dakikalar geçmek bilmeyecek. Seninle başka bir dünyada yaşadım. Bundan ötürü, acaba

seni eskisinden daha az mı düşünmem gerekir, yoksa daha çok mu?»

Ceinwen, tatlı bir sesle, «Daha çok,» dedi. «Ne olur, Huw, ne olur, daha çok.»

«Daha çok,» dedim.

«Hoşça kal,» dedi ve arabaya bindi.

«Güle güle,» dedim.

Bu kez de, umutsuzluk içinde, «Huw,» dedi ve oturdu.

«Ne var, ne oldu?» dedim.

«Daha ne olsun?» dedi. «Bunun üstüne kömür deposuna gidilir mi hiç? Haydi beni bir kere daha öp. Öyle ki, seni tekrar görene kadar tadı damağımda kalsın. Olur mu?»

Yayh arabaya tırmandım ve oradan hiç ayrılmayacakmışım gibi Ceinwen'in yanına yerleşip, dudaklarımın izini dudaklarında bırakarak onu öptüm.

«Hım,» dedi. «Haydi, hoşça kal.»

«Güle güle,» dedim.

Tatlı bir gülümseme, şaklayan bir kırbaç ve bir toz bulutunun içinde uzaklaşan bir mavilik...

Yaşadığım gerçeği bir düş gibi tekrar gözlerimin önünde canlandırarak evin yolunu tuttum.

Çarşamba günü, dakikalar, Ivor'un kazmasının ucunda ilerliyordu. Kazma hiç durmadan işliyor, kömüre inen darbeler birbirini kovalıyordu. İçimde duyduğum vahşi bir sevinçle, koca koca kömür parçalarını oluktan aşağı gönderiyordum. Kokulu karanlığın içinde gürleyerek kayıp giden kömürleri bir dev gücüyle vagonlara dolduruyor ve bu yüklü vagonları rayların üstünde ileri doğru itiyordum. Her kömür parçasını, beni Ceinwen'e yaklaştıran saatin bir saniyesi gibi görüyordum. Doldurduğum her vagon birkaç dakikayı alıp götürüyordu. Kazmanın darbeleri saatin tik-taklarına benziyordu. Maden damarından kopan her parça, karanlık zaman geçidinde, Ceinwen'e yaklaşan bir adımdı sanki. Ama yine de, geçmek bilmiyordu bu uzun gün.

En sevdiğim gri elbisemi giydikten sonra çıktığım dağın tepesinde Ceinwen için birkaç tane küçük çiçek toplarken,

bunları hatırlamıyor, şarkı söylüyordum. Kuşlar susmuş beni dinliyorlar, başlarını yana eğmiş göz kırpıyorlardı. Kuşlar terbiyeli yaratıklardır. Eğer mutluysanız ve yüksek sesle şarkı söylüyorsanız, o zaman bütün kuşlar gürültü etmeden sizin yanınızda kendilerine bir yer ararlar, siz şarkınızı bitirene kadar da seslerini çıkarmadan beklerler.

Belediye Salonuna Belediye Salonu denmesi, kasabada başka bir salon olmayışından ileri geliyordu. Binanın yüzü tuğla kaplıydı, ama kendisi hiç düşünülmeden, rasgele yapılmıştı. Çiftçilerin birçoğu burasını bir ahır olarak kullanmaktan bile utanç duyardı. Fareler üremeleri için bundan daha iyi bir yer arasalar bulamazlardı. Ama duvarları işe yarayabilir, hiç değilse oralara bazı afişler yapıştırılabilirdi.

İçeri girdiğimiz zaman Ceinwen elimi sıkı sıkı tuttu. Her olasılığa karşı kapının yanında birer şilinlik iki yer almıştım. Bütün salon dolana kadar bekledik. Hatta dolduktan sonra bile gidip oturmadık. Ancak perde açılmadan önce salonun hademesi ışıkları söndürdüğü zaman yerimize geçtik. Perde ağır ağır açılmaya başladı. Yarı yola gelince, bir yere takılmış olacak ki, durdu. Sonra biraz daha açıldı ve yine durdu. Salonda çıt yoktu. Sahnenin arkasında birisi fısıldayarak, şu Allahın belası paçavranın her zaman bir aksilik çıkardığından yakınıyordu. Perdeyi açan iplere bir kez daha sıkıca asıldılar. En sonunda sahne ortaya çıktı. Ceinwen'in içi içine sığmıyordu sevinçten.

Shakespeare'in çeşitli oyunlarından seçilen sahneleri seyrediyorduk. Hamlet fena halde nezleydi. Richard, Macbeth ve Shylock rollerine çıkan oyuncunun da en azından Hamlet kadar tıkalıydı burnu. Bu yüzden, bütün rolleri aynı adamın oynadığına inandım. Ama yine de güzel oynuyordu. Ophelia, Cordelia, Lady Macbeth ve Portia rollerindeki kadın oyuncu ise oldukça şişmandı. Ne var ki, o da rolünü çok iyi başarıyordu. Biraz fazlaca şişmandı ama güzeldi. Eğer bu kadın maden ocağında çalışsaydı, kim bilir nasıl yıkanırdı. Öyle sanıyorum ki, banyo fıçısında değil de, ırmakta yıkanması gerekirdi.

Juliet rolünü oynayan küçük kızı ön sıralarda oturanlar bol bol alkışladılar. Aynı kız, daha sonra başına bir takma

saç geçirerek ak saçlı ihtiyar dadı rolünde sahneye çıktı. Dizlerine kadar uzanan gömleğinin altına sıkıştırdığı yastıkla ikide birde başı derde giren Falstaff'a seyirciler katıla katıla gülüyorlardı. Adamcağız konuşmadığı zaman bile kahkahalar dinmiyordu. Yastığın çizgili yüzünü açıkça görebiliyordum.

Sonra, Falstaff rolünde seyrettiğimiz bu oyuncu, doğrudan doğruya Drury Lane ile Milano'daki Grand Theatre'ın oyuncularından meydana gelmiş olan topluluğun bize bir dram sunacağını söyledi ve gösterdiğimiz ilgiden ötürü teşekkür edip, saygılarını bildirdi. Bu oyuncunun adı Bay Raymonde Ffoulkes idi.

Ceinwen orada olmanın sevinciyle kendinden geçiyordu. Kilisede vaaz dinliyormuş gibi, seyrettiği oyunu ciddiye almıştı.

Yavaşça, «Ne güzel,» diye fısıldadı.

Deniz feneriyle ilgili bir oyun başladı. Dekorun karanlık oluşu yüzünden seyircilerin canı sıkıldı. Cape Town'dan yaralı askerler ve güzel hemşirelerle dolu büyük bir gemi geliyordu. Falstaff fener bekçisi, Ophelia da onun kızı rolündeydi. Kızcağız başındaki takma saçları, her nedense, büyük bir üzüntüyle yoluyor, fener bekçisi ise, eli alnında, sahneyi bir uçtan öbür uca arşınlayarak orada yanan şamdanları söndürüyordu. Her seferinde de, sahnenin iki yanından, bu şamdanları tekrar yakmak için uzun ve ince mumlar uzatılıyordu. Eğer feneri ya da gemiyi görebilseydik, belki biraz daha ilgi duyabilecektik, ama ikisi de sahnenin dışındaydı ve biz hem gemiyi, hem deniz fenerini, hem de küçük bir sandalın içinde gemiden fenere doğru kürek çeken kötü adamı hayalimizde canlandırmak zorundaydık. Fener bekçisinin savaşta yaralanan üvey kardeşi miras payını istemek için gemiyle yurda dönüyordu. Falstaff, işte bu yüzden fener bekçisinin ışıkları söndürdüğünü söyledi. Eğer üvey kardeşi boğulursa, tek mirasçı kendisi olacaktı. Böylece, gemideki yaralı askerlerle güzel hemşirelerin felakate uğrayacakları düşünülmeden fenerin bütün ışıkları söndürüldü.

Sonra, fenerden ayrılıp Kraliyet Donanması'na gitti Falstaff.

Yüzerek.

O sırada kötü adam ortaya çıktı. Kürek çekmekten patlayan avuçlarının içine tükürüyor, yorgunluktan ter dökü-yor, fırtınadan titriyordu. Ama ben elimi Ceinwen'in elin-den çekmek zorunda kaldım. Çünkü ikimizin elleri de ateş gibi ısınmıştı. Bu herif Ophelia'nın üstüne saldırıp, bir iki yumrukta onu yere serdiği için hepimiz burnumuzdan soluyor, homurdanıyor, onu tekrar denize fırlatmak istiyorduk. Salondaki bütün erkekler ceketlerini yarı yarıya çıkarıp ayağa kalktılar ve herifin kalça kemiğinden iliğini boşaltmak için sahneye fırlamaya hazırlandılar. Ophelia ise, sahnenin ortasında sırtüstü bir çamaşır bohçası gibi boylu boyunca yatıyordu.

Ceinwen ağzını kulağıma yaklaştırarak, tatlı bir sesle, «Bu işi bana yapacaktı da görecekti,» dedi. «Hele bir deneseydi. Kulaklarının zarını patlatırdım. Allahın belası herif!»

Tam o sırada, Kraliyet Donanması kendini göstermeye fırsat bulamadan, dışarda söylenen bir ilahinin sesi geldi kulağımıza. Kapılar vuruluyor, çığlıklar yükseliyor, tövbe diyenlerle küfür edenlerin sesleri birbirine karışıyordu. Salondakiler 'şıışt' sesleriyle bu gürültüyü dindirmeye çalışırlarken ayaklarını yere sürtüyorlar, sandalyelerini gıcırdatıyorlardı. Ama yüzlerce kişinin söylediği ilahi daha baskın çıktı. Bağrışmalar da yabana atılamazdı.

Ceinwen'e, «Gel,» dedim ve onu dışarıya, koridora çektim.

«Huw,» dedi, «acaba başım yine mi belaya girecek?»

«Yalnız senin değil, benim de,» dedim. «Dur bakalım.»

Küçük sahanlıkta Falstaff, bakır ve gümüş paraları bir deri çantaya dolduruyor ve elini çabuk tutmaya çalışıyordu. Çift kanatlı kapılar, vurulan tekmeler ve omuzlarla zangır zangır sarsılıyordu. İki pencerenin atında, panjur kancalarına dikkat edilmesi yazılıydı. Falstaff, koridordan sahnenin arkasına doğru gerisin geriye uçarcasına koşarken, bu kancalardan biri yerinden kurtuldu. Ayakları bu eğri uçlu demir kancaya takılan Falstaff'ın iki çorabının birden yırtıldığı-

nı ve ayakkabısının üstünden koca bir parçanın kalktığını gördüm.

«Haydi,» dedim, «sen de onun peşinden git. Arkandan kimse gelmesin diye ben burada duracağım.»

Ceinwen beni kaşla göz arasında öptü. Ama bu öyle kısa sürdü ki, havada uçan bir kuştüyünün dudaklarıma değdiğini sandım. O anda, kendimi tekrar onunla birlikte yaşadığım dünyada buldum. Ama şimdi, gerçek dünyada görmekte ve hissetmekte olduğum şeylerle ilgiliydim. Kısa bir süre, içinde yaşadığım öteki dünyadan, işittiğim başka bir müzikten, kendi kendime yarattığım o evrenden çok uzaktaydım. Tekrar orada yaşamanın, orada olmanın özlemini duydum içimde. Bu acayip duygular bütün benliğimi sardı.

Ceinwen yanımdan uzaklaşınca, kapıya bakmak için döndüm.

O sırada Dai Bando ile Cyfartha Lewis'in, menteşelerinden fırlayacakmış gibi zorlanan kapıya bakarak salondan sahanlığa çıktıklarını gördüm. Onlarla birlikte, gürültünün nedenini anlamak için başka erkekler de dışarı çıktılar.

«Dai,» dedim ve elimi onun koluna değdirdim. «Arka kapıdan çıkamaz mıyız?»

Dai sırıtarak, «Aman ne iyi,» dedi. «Seni gördüğüme sevindim doğrusu. Yoksa sen de mi bu deli saçmasını seyrediyordun?»

«Evet,» dedim. «Dışardaki kalabalık nedir?»

«Kilisenin kalabalığı,» dedi. «Salon oyunculara verildi diye kıyametler kopuyor. Tiyatroya karşı olanlar, bu akşam kiliselerde özel toplantılar yapacaklarmış. Baksana, daha şimdiden dışarısını cehenneme çevirdiler. Ha, Cyfartha?»

Cyfartha, kollarını sıvamak için çözdüğü kol düğmelerini tekrar ilikleyerek, «Kendimize biraz çekidüzen versek iyi olacak, Dai, yavrum,» dedi. «Ne dersin, kirişi kıralım mı?»

«Arka kapıdan çıkalım,» dedim.

Dai, «Ben ön kapıdan çıkıyorum,» dedi ve başındaki melon şapkayı kulaklarına kadar çekti. «Namuslu bir Hıris-

tiyan gibi biletimi alıp öyle girdim buraya. Nasıl girdimse yine öyle, namuslu bir Hıristiyan gibi ön kapıdan çıkıyorum. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha, «İkimiz de Hıristiyanız, Dai,» dedi. «Ön kapıdan çıkıyoruz.»

Ona, «Ben de sizinle geleyim mi, Dai?» diye sordum.

O sırada kapı kırıldı ve dışardaki insanların yüzleri meydana çıktı.

Dai, «Gel oğlum,» dedi. «İkimizin arasında yürü. Sağ yumruğum bir çeneyi kırmakla uğraşırken, sen de lütfen potinlerinin burnuyla önüne geleni tekmelemekten geri kalma. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha ciddiyetle, «Dikkat et, Huw,» dedi. «Sakın kimsenin canını acıtma. Birinin kemiğini kırarsan sonra vicdanın sızlar. Yazık olur, doğrusu.»

Dai ceketinin düğmesini iliklediği. Gözlerine yayılan bir soğukluk onları donuklaştırdı. Elbisesinin içinde görünmeyen kaslarını hatırlayarak korkuyla ürperdim.

«Haydi,» dedi.

Kapının ağzındakiler, arkalarındaki kalabalık tarafından hiç durmadan itildiklerinden, kapı kırılınca, paldır küldür içeri daldılar. Salondakilerden ve dışardakilerden haykırışlar yükseldi. Öfkeden pancar gibi kızarmış ateş püsküren yüzleri tepemizde gördük bir anda. Gözleri dönen bu insanlar, ağızlarını bir karış açarak bağırıyorlar, cehennemden, şeytandan, günahtan söz ediyorlardı.

Dai Bando'nun çaktığı iki yumrukla iki kişi kütük gibi kalabalığın ayakları altına serildi. Cyfartha o nefis sol yumruğunu, dört köşeli bir melon şapka giymiş olan uzun boylu genç bir adamın burnuna indirdi. Adamın başından fırlayan şapka tavan kirişlerinin arasında kaldı. Ama bu gencin nereye gittiğini bir türlü göremedim. Şişman, siyah paltolu, kızıl saçlı bir adam Dai Bando'nun yakasına yapışmıştı. Dai, attığı bir kafayla siyah paltolunun çenesini dağıttı. Çene kemiğinin yerinden çıkıp bir yana kaykıldığını gördüm. O sırada kahverengi kasketli biri Dai Bando'nun kulağına bir yum-

ruk indirmeye kalkıştı, ama adamın incik kemiğine hafif bir tekme yapıştırdım. O, can acısıyla dişlerini gıcırdatırken, Bando'nun dirseği iki kişiyi daha yere serdi.

Lambaya çarpan bir sopa onu durduğu yerden düşürdü. Hepimiz zifiri karanlıkta kaldık.

Şeytanın maşasına benzeyen bir el beni kıskıvrak yakaladı ve kalabalığı yararak kapıya doğru sürükledi. Gökyüzü, salonun karanlığından daha aydınlık, dış merdivenler sahanlıktan daha kalabalıktı. Karanlığın içinde siyah kafalar kıpırdanıyordu. Bir yanımda Dai, öbür yanımda da Cyfartha olduğu halde, kafalarımızı, dirseklerimizi, yumruklarımızı, dizlerimizi, potinlerimizin burunlarını kullanarak, kemiklere çarpan potin sesleri, suratlara inen yumruk darbeleri, didişen insanların homurtuları, canı yananların çığlıkları arasında kendimize yol açıp, kapının ağzına yaklaştık. Burada hava daha temiz ve daha serindi. Ama hâlâ çılgınlar gibi bağıran kalabalığın içindeydik. Bu sıkışıklıktan bir türlü kurtulamıyorduk. Hepsinin nefeslerini yüzümüzde hissediyor, ter ve tütün kokularını duyuyorduk.

Cyfartha, «Başlar aşağı, Dai,» diye bağırdı ve ikisi kol kola girdiler. Ben de bir yılanbalığı gibi onların omuzlarının arasına sıkıştım. Dai ile Cyfartha başlarını öne eğip, yolu kapamaya kalkışanları devirerek, kâğıdın üstünde yürüyen bir alev gibi kalabalığı yardılar. Ben ise, onların yere yıktığı bu insanların üstüne, hatta yüzlerine basarak onlara ayak uydurmaya çalışıyordum.

Başımızı öne eğip kol kola ilerlerken, kapının dışında duran ve nutuk çekileceği zaman üzerine bir masa konan tahtadan yapılmış bir kürsüye olanca hızımızla çarptık. Bunun üstündeki masa ile sandalye devrildi. İçeri girmeye çalışanlarla, salondan dışarı çıkmaya uğraşanların arasında kalan kürsünün tahtaları çatırdamaya başladı.

Kalabalığın ve kırılmakta olan kürsünün arasında sıkışıp kaldık. Cyfartha kürsünün kenarına tutunup kendini yukarı çekti ve elini bana uzattı. Ama tam o sırada, Cyfartha'nın yanında bir adam belirdi. Havaya kaldırdığı bir tabureyi onun başına indirmek üzeriydi. Bağırdım. Sırtüstü kala-

balığın arasına düşerken, Cyfartha'nın döndüğünü ve eğildiğini gördüm.

Tekrar ayağa kalktığın zaman, Cyfartha, tutunup kendini yukarı çeksin diye Dai Bando'ya ayağını uzatıyordu. Sonra da beni kurtarmaya koyuldu.

O sırada polisler geldi. Miğferlerin tepesinde parlayan gümüş ekserleri gördüğüm zaman, kürsüde Cyfartha'nın yanında duruyordum. Dai Bando da onları görmüş olacaktı ki, kürsüye çıkan komiserin bir sol yumrukla ayaklarını yerden kesti. Havada biçimden biçime giren komiser boylu boyunca döşemenin üstüne serildi. Elindeki sopayla saldıran ikinci polisin beline Dai Bando'nun kolları bir kanca gibi dolandı. Ağzı yana doğru çarpılan adam hızla çılgın kalabalığın arasına düştü. Üçüncü polisin çaresine Cyfartha baktı. Dördüncüsü de, başına bir şey gelmeden kürsüden atlayıp canını kurtardı.

Ama çok geçmeden polisler kalabalığı dağıtmaya başladılar. İçeri atılma tehlikesini sezen Dai Bando, kanca gibi kıvırdığı başparmağıyla Cyfartha'ya işaret etti ve beni tutmak için elini uzattı.

«Haydi yürü,» diye bağırdı. «Bir dükkâna dalıp arka kapısından sıvışalım. Çabuk.»

Ama ben Ceinwen'i hatırladım ve onu bulmak için Dai Bando'nun elinden kurtuldum.

Kürsüden yere atlarken, «Yarın görüşürüz, Dai,» diye bağırdım ve yanımdan hızla geçen kalabalıktan sıyrılarak yan kapıya doğru koşmaya başladım.

Binanın içi karanlıktı. Işıklar yanmıyordu. Ama kapı açıktı. İçeri girdim.

Orada iki tane küçük oda vardı. Bunların ikisi de boştu. Ama yaşamlarının kısa bir anını burada geçirmiş olan insanların havasıyla hâlâ sıcaktı bu odalar. Sönük mumların boyu, onların bu odalarda ne kadar az durduklarını belli ediyordu.

O sırada bir kibrit çakıldı. Karşımda hademeyi gördüm. Yeşil önlüğünün ortası yukardan aşağıya kadar yırtıl-

mıştı. Sanki bir sihirbazmışım ve göz oyuklarından yılanlar fışkıran bir kurukafayı elimde tutuyormuşum gibi bana bakıyordu.

Titrek bir sesle, «Kim o?» dedi. «Hay Allah belam versin be adam? Mezar kaçkını gibi ne dikilip duruyorsun? Konuşsana.»

«Bu gece burada kimseyi gördün mü?» diye sordum. Zaten insanın böyle zamanlarda söyledikleri ipe sapa gelmeyen şeylerdir.

«Kimseyi görüp görmediğimi mi soruyorsun?» dedi. «Vay başıma gelenler! Daha kimi görmemi istiyorsun? Beş vadide ne kadar insan varsa hepsi buraya üşüştü bu gece. Birbirlerini yiyip ortalığı cehenneme çevirdiler. Gördüklerim yetmiyor mu? Evinde oturan insan kaldı mı acaba?»

«Özür dilerim,» dedim. «Bir genç kızı arıyordum da.»

Hademe, duvardaki bir oyuğun içinde duran küçük bir mumu yakarak, «Özürün kabahatinden büyük,» dedi. «Aman ne ayıp. Gecenin bu saatinde genç kızların sokakta işi ne?»

«Kavga başladığı zaman bu tarafa doğru kaçmıştı,» dedim.

Adam sabırsızlanmaya başlayarak öfkeyle, «Ya!» dedi. «Şimdi kızlardan söz etmenin sırası değil. Sen içerdeki salonun ne hale geldiğini gördün mü? Ağıldan farksız. En azından bir hafta sürer temizlenmesi. Şu heriflerin hiç değilse birkaçını ayağımın altında ezmek isterdim.»

Ona, «Sarı saçlı bir kız gördün mü?» diye sordum. «Güler yüzlü genç bir kız.»

Hademe, «Vay,» dedi ve gözlerini nokta gibi ufalttı. «Sevgilin miydi yoksa?»

Evet anlamında başımı salladım.

Dudaklarını büzerek, «Evet,» dedi ve başını sarstı. «Hatırladım. Bayan Prettyjohn alıp götürdü onu. Arabayla gittiler.»

İçimde soğuk bir rüzgârın estiğini hissederek, ona, «Nereye gittiler?» diye sordum.

«Nereye gittilerse gittiler,» diye cevap verdi. «Hiç değilse bu cehennemden uzaklaştılar. Darısı benim başıma. Bir daha buraya oyuncular ayak basamaz. Bu geceden sonra hiçbir oyuncu... Yeter artık, canıma tak etti. Haydi, iyi geceler.»

«İyi geceler,» dedim ve oradan çıkıp gittim.

⁂

Aman Tanrım! O ne soğuk bir geceydi. Dağdaki evlerin içleri de dış görünüşleri kadar soğukmuş gibi geldi bana.

Eve vardığım zaman, mutfaktaki ışığın yandığını ve arka kapının açık olduğunu gördüm.

Babam mutfaktan, «Sen misin, Huw?» diye seslendi.

Olduğum yerde donup kaldım.

«Evet, baba,» dedim.

«Buraya gel,» dedi.

İçeri girdim ve zaman kazanmak için elimi ağırdan almaya çalışarak kapıyı usulca kapayıp sürgüledim. Babamın ses tonundaki bu değişikliğin neden ileri gelmiş olabileceğini merak ediyordum.

İçeri girip de karşısına dikildiğim zaman, babam, «Tiyatroda mıydın?» diye sordu.

«Evet, babacığım,» dedim.

Babam öfkeyle, «Annenle beni böyle mi rezil edecektin?» dedi.

«Bunda rezil olacak bir şey yok, babacığım,» dedim.

«Rezalet!» dedi. «Üstüne başına onların pis kokusu sinmiş, beynin onların çirkefiyle kirlenmiş. Böyle bir durumdayken bir de eve gelmeye cesaret ediyorsun ha? Kendinden utan.»

«Ama babacığım,» dedim, «Shakespeare'in oyunlarından başka bir şey oynamadılar ki. Çirkef denecek kadar kötü bir şey yapmadılar.»

Babam, «Bu kokuşmuş bulaşık çukuru çirkeften başka ne verebilir insana?» dedi. «Orospular, kadın tellallığı yapan herifler, büyüyüp de küçülmüş yumurcaklar sermayelerini önünüze sermekten başka ne yapabilirler? Utan, Huw Morgan, utan.»

«Asıl beni utandıran, benim hakkımda bunları düşünebilmiş olmandır, baba,» dedim.

Babam, «İçinde birazcık terbiyenin kalmış olduğunu görmek beni sevindirdi,» dedi. «Ebishai Elias'ın oğlu gibi bir kimse tarafından yolun ortasında durdurulup, oğlumun geceyi bu ayaktakımı insanlarla birlikte geçirdiğini öğrenmek güzel bir şey doğrusu.»

«Elbet bir gün onu da görürüm,» dedim.

Babam, «Önce dışarı çık ve tepeden tırnağa kadar yıkan,» dedi. «Sonra içeri girer, ruhunun arınması için dua edersin. Bir daha da böyle batakhanelere gidersen ve ben duyacak olursam, seni yumrukla kovarım evden. Bunu aklından çıkarma.»

«Peki, babacığım,» dedim.

«Haydi, yıkanmaya,» dedi.

Gidip yıkandım.

Soğuktan dondum. Tahta perdenin çatlaklarından içeri uzanan rüzgârın sivri uçlu parmakları vücuduma saplandıkça her tarafımın ağrıdığını hissettim. Kurulanıp giyindikten sonra bile ısınamadım: Dua ederken dişlerim birbirine çarptığı için, sık sık duayı kesmek zorunda kaldım. Vücudumun hisseden tek yeri, ağrıyan ayaklarımdı.

Günlerden beri büyük bir özlemle beklediğim gün, böylece, güzel bir biçimde sona ermiş oldu!

Gerçekten de, insan bazı şeylerin özlemini duyar, bazı şeyleri yapmak için can atar.

Owen bir telgraf çekerek Gwilym ile birlikte Amerika'ya hareket etmek üzere hazırlandığını bildirdiği zaman, onların yanında olmak özlemini duydum. Ama o, Blodwen Evans'la evlendiğini yazdığı zaman, ben de Ceinwen'le evlenmek için can attım.

Bu mektubu aldığımız sabah, annem ağlıyor, babam da nikâh dairesinde evlenmenin hiçbir kötülüğü olmadığını ona anlatmaya çalışıyordu.

Babam, «Nikâh dairesinde evlenenler de en azından kilisede evlenenler kadar mutlu olurlar,» dedi.

Annem, «Buraya gelebilirlerdi,» dedi. «Anlaşılan artık bizi beğenmiyorlar.»

Babam, «Saçmalıyorsun, kız,» dedi. «Owen'ın işleri olduğunu biliyorsun. Amerika'ya gitmek için de zaman ister. Gemi kim bilir kaç günde varır oraya. Owen artık bir işadamı oldu. Kendine yeni bir yaşam kuruyor. İyi bir karısı olmayan bir erkeğe mutlu denemez.»

Annem, çanaklar dolusu gözyaşı dökerek, «Eski suratlı bir nikâh dairesinde evlenen bir kadın iyi bir eş olamaz,» dedi.

Babam, «Daha neler, kız,» dedi. «Londra büyüktür, ama orada günler kısadır. Owen onunla bir dairede evlenmekten çok daha kötü şeyler yapabilirdi.»

Annem, «Sus, Gwilym,» dedi. «Yaptığı iş, en kötüden biraz daha iyi.»

Annem küstü, günlerce konuşmadı. Blodwen anneme vadinin zambaklarından bir buket göndermişti. Ama bu zambaklar bile onun yüzünü güldürmeye yetmedi. Zaten iki oğlunun kendisiyle doğru dürüst vedalaşmadan Londra'ya, oradan da Amerika'ya gidişini hazmedemiyor, bundan ötürü sinirleniyor, üzüntü duyuyordu. Owen'ın evlenme haberi de bunun üstüne tuz biber ekmişti.

«Ben onlara Londra için güle güle demiştim,» dedi. «Yoksa Amerika için değil.»

Babam, «Neresi için olursa olsun, vedalaşmak vedalaşmaktır,» dedi.

Annem, «Vedalaşmaktan vedalaşmaya fark vardır,» dedi. «İki sevgili oğlumu ta Amerika'lara kadar kuru bir öpücük, birkaç sandviç ve bir parça çörekle gönderir miydim hiç? Güle güle demek başka, vedalaşmak başka şey-

dir. Onlar bunu benden esirgediler. Ve ben onların annesiyim.»

Babam, «Gönderdikleri mektuplar hiç de fena değil,» dedi. «Hele Blodwen'inki gerçekten nefis. Okumak insana zevk veriyor.»

Annem, «Duyduğun zevk senin olsun,» dedi. «Güle güle kullan onu. Senin gönlünü almak kadar kolay bir şey yoktur zaten. Bir parçacık kâğıtla mürekkep yeter de artar bu işi görmek için. Ama oğulların Tepe'den aşağı inmişler, dünyanın öbür ucuna gitmişler, bunu hiç umursamazsın. Yatağa girdiğim zaman, kâğıtla mürekkep mi benim gönlümü hoş ediyor?»

Babam kızararak, «Sus, kız,» dedi. «Sus artık. Olur mu?»

Annem, «İstesen de konuşmayacağım, bütün bütün susacağım gün elbet gelip çatacak,» dedi. «Umarım ki, o zaman benimle doğru dürüst vedalaşırsın.»

Babam annemin yanına giderek, «Beth,» dedi, «bunu mu söyleyecektin bana? Angharad dönünce, işler yoluna girer. Dilerim bu da gecikmeden olur.»

Evet, gecikmeden olur da, bu düşünceler hafızalardan bir an önce silinir.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Angharad tanıdığımız Angharad değildi. Öylesine değişmişti.

Ama eskiden nasıl olduğunu, ancak onu gördüğüm zaman anladım.

Tyn-y-Coed'e yerleşmişti. Evin hanımı da kendisiydi. Ama bizim eve hiç gelmiyordu. Hiç.

Bir pazartesi sabahı Tyn-y-Coed'in arabası annemi almaya geldi. Seyis ona bir mektup verdi. Annem mektubu okudu ve giyinmek üzere yukarı çıkarken o da okusun diye babama uzattı. Annemin gözlerinde yaş yoktu, ama yaşamak, onun için bir sabır denemesinden başka bir şey değilmiş gibi, davranışlarında bir sertlik vardı.

Bron ev işlerini yapmak ve yemek pişirmek için bize geldi. Annem gidince, babam da dağa çıktı. Bron dilini şaklattı.

«Sıkıntı üstüne sıkıntı,» dedi. «Zavallı Angharad.»

«Annem niçin bu kadar yola gidiyor?» dedim. «Angharad'ın ayakları yok mu?»

Bron, «Angharad'ı kötüleyecek bir tek kelime duymak istemem,» dedi. «O hem tatlı, hem de iyi bir kızdır. Ama yaşam ona gülmedi!»

Ocağın üstünde fokurdayan ibrikten kaynar sular taşmaya başladı.

«Tyn-y-Coed'de yaşıyor ya,» dedim.

Bron, «Orada geçirdiği günleri asıl Gorphwysfa'da(*) geçirecekti,» dedi.

(*) Gal dilinde 'huzurevi' anlamına gelen bir sözcük. (Çev. Notu).

Bron'un şimdiye kadar hiç böylesine açık konuştuğunu görmediğim için şaşırıp kaldım.

Gorphwysfa, kapısının üstünde istiridye kabuğu biçiminde saçağı olan küçük evin adıydı.

Ona, «Bay Gruffydd acaba Angharad'ın döndüğünü biliyor mu?» diye sordum.

«Yakında öğrenir,» dedi. «Haber verecek diller eksik olmadıkça elbette duyar.»

O hafta öğle vardiyasında çalışıyordum. Bu yüzden Angharad'ı görmeye gidemedim. Ama, annem Tyn-y-Coed'den dönünce, bana Angharad'ın selam ve sevgileriyle birlikte göndermiş olduğu bir kalem takımını ve Bay Dickens'in bir kitabını getirdi. *Martin Chuzzlewit* adlı güzel bir kitaptı bu. Bay Dickens'i de Dr. Johnson gibilerin arasına kattım. Daha sonraları onun *Bay Pickwick*'ini de okudum. Doğrusu, bunun kadar insanı güldüren bir kitaba az rastlanır. Bu romanın kahramanlarından Shodgrass'la öteki budalanın, ihtiyar Winkle'ın serüvenlerini anneme anlatırdım. O da katıla katıla gülerdi. Bir de, el arabasının içinde oturan şişko bir oğlan vardı. Adı Sam Waller olan bu çocuk, konuşurken, bütün 'w'ları 'v' gibi söylerdi.

İlk fırsat bulduğum gün Tyn-y-Coed'e gittim. Angharad'ı görünce o kadar şaşırdım ki, konuşurken doğru dürüst iki kelimeyi bir araya getiremedim.

Odanın loşluğuna rağmen, Angharad'ın saçlarına ak düşmüş olduğunu gördüm.

Gözlerinin feri sönmüştü. Gülümsediği zaman bile gözlerinde bir canlılık belirmiyordu. Sesi de kısılmıştı. İnce bir alto ile gülüyordu. Oysa, eskiden gür bir kontralto sesi vardı. Bunu dinlemek insanın içini açardı. Parmakları tedirgin kıpırdanışlarla titriyordu. İki kaşının arasında eğri büğrü üçtane çizgi belirmişti. Zaman zaman kaybolan, ama sonra tekrar beliren bu kırışıklıklar bir karganın ayak izine benziyordu. Bütün bunlar Angharad'da görmeye alışık olmadığımız şeylerdi. Çünkü o, bir zamanlar, kendinden emin, sakin, hiçbir şeyi umursamayan, yaşam dolu bir insandı.

Onu yanağından öperken, bana, «Ne haber, Huw?» dedi.

«İyilik,» dedim.

Bakıştık.

Bir çelenk gibi başını çevreleyen saçının örgüsü ve çiçeklerle süslü mavi şapkası ona çok yakışmıştı. Sarı şebboy renginde, önü kırmalı ipekli bir bluzla, daha koyu renkte uzun bir eteklik giymiş, beline de, şapkasının renginde, gümüş tokalı mavi bir kemer takmıştı. Göğsünde, tam kalbinin üstünde saatli altın bir iğne, parmağında da bir alyans vardı.

Bu kız, bir zamanlar, bizim evin arka tarafında bulaşık yıkar, mutfağın taşlarını ovar, birkaç peni koparmak için babamın ensesini gıdıklar ve Tepe'nin yokuşundan aşağı bir erkek çocuk gibi koşardı.

O genç kız.

Bu kadın.

Angharad.

«Hastayım ve kendime bakmam gerek,» dedi. «Eve gelen herkes bunu söylüyor. Aynı şeyi söyle de rahat edeyim.»

«Hastalık senin içinde,» dedim.

Yine bakıştık.

Pencereden dışarıyı seyrederek ağzını oynattı ve sıkıntılı bir sesle, «Çok büyümüşsün, Huw,» dedi.

«Uzun zamandan beri görmediğin için sana öyle geliyor,» dedim. «Kilisedeki din derslerine gitmem için bana şeker verdiğin günleri hatırlıyor musun?»

Angharad'ın gözlerinde pırıl pırıl parlayan pembemsi yaşlar belirdi.

«Huw, yavrum,» dedi. «Sonra da sınıfta senden geri alırdım onları. Hiç hatırlamaz olur muyum? Ne ayıp.»

«Hiç de ayıp değil,» dedim. «Şekeri çok severdin.

Şimdi ağlıyor, ama yüzünün çizgileri değişmiyordu. Sadece gözlerinden yaşlar akıyordu.

Kolunu omuzuma dayadı. Pencereden dışarı bakıyordu. Vücudu kaskatıydı. Dimdik duruyor, eğilmiyor, gevşemiyor, uzun bir yolun hiç değilse bir bölümünü geride bıraktığını gösteren bir işaret taşına yaslanıp dinlenen bir yolcu gibi, sanki yorgunluğunu benimle paylaşıyordu.

Sonra başını sarstı ve gözlerini sımsıkı yumdu. Sanki bu gözler bir düşmanın gözleriymiş gibi onlardaki yaşları eliyle sildi.

«Ben bir budalayım,» dedi. «Otur, Huw. Otur da karnını doyur.»

Eski Angharad'ın yürüyüşüyle odanın öbür ucuna gitti ve çıngırağın kordonuna, Rusya ormanlarını çınlatırcasına asıldı.

«Haydi,» dedi, «şimdi de biraz başka şeylerden söz edelim, Huw. Demek maden ocağında çalışıyorsun, öyle mi?»

Anneme o kadar benziyordu ki, yüksek sesle gülmek zorunda kaldım.

«Eh,» dedi ve gülümsedi. «Kahkaha sesi işitmek ne güzel bir şey.»

«Bizim eve gelsene, kız,» dedim. «Bol bol kahkaha duyar, bu kahkahalara sen de katılırsın.»

«Eve bir daha dönmeyeceğim, Huw,» dedi. «Hiçbir zaman.»

Bu basmakalıp sözleri düşünmeden, ağzını açıp, kelimeleri ipe dizer gibi birbiri ardınca sıralayarak söyleyişinden, ona niçin gelmek istemediğini sormamn bir işe yaramayacağını anladım. Soracak olsaydım, boş yere zaman kaybederdim.

O sırada Bayan Nicholas içeri girdi. Elinde bir tepsi, arkasında da başka bir tepsiyi taşıyan bir kız vardı.

Yüzünden çok burnunun çevresi gülümseyen Bayan Nicholas yan gözle bakarak, o kalın sesiyle, «Evet, Bayan Evans,» dedi. «Çayınızı getirdim.»

Angharad değişik bir sesle, Blodwen gibi, hatta onunkinden daha yumuşak bir sesle, «Teşekkür ederim, Nicholas,» dedi. «Bırakın. Çayı ben koyarım.»

Bayan Nicholas, «Ya?» dedi. «Demek çayı siz koyacaksınız, öyle mi Bayan Evans? Oysa, öteki hanımların çaylarını daima ben koyardım. Enid, tabakların içinden parmaklarını çek.»

Sonra da kızın elinin üstüne anahtarlarla vurdu. Enid çabucak elini ağzına götürüp acıyan yeri emdi.

Angharad, «Yeter, Nicholas,» dedi. «Bu anahtarlarla oynamaktan vazgeçin, yoksa onları sizden alırım. Çayı da kendim koyacağım.»

Burnunun çevresi hâlâ gülümseyen Bayan Nicholas hafifçe diz kırarak, «Peki, Bayan Evans,» dedi. «Evin yeni hanımı yeni bir yatak çarşafı gibidir. Öyle değil mi? Biraz serttir, ama yıkandıkça yumuşar.»

Bütün yuvarlaklığı, şişmanlığı ve siyahlığı ile kapıya doğru yöneldi. Odadan çıkınca da, ağzının içinde ne olduğu belirsiz bir şarkıyı mırıldanmaya başladı.

«Bu kadın iblisin teki,» dedim.

Angharad, sert ve kesin bir sesle, «Hem de su katılmamış,» dedi.

«Yol ver gitsin,» dedim.

Angharad, «Kırk yedi yıldan beri Evans ailesinin yanındaymış,» dedi. «Günde altmış kez işitirsin bunu. Yol veremem ona. İçim rahat etmez sonra. Bunu hak edecek bir şey de yapmadı. Ev çok güzel. Üstelik, elimi kıpırdatmama gerek kalmadan bütün işler yapılıyor. Kadıncağız sabahtan akşama kadar ayakta. Her şey onun eline bakıyor. Ama yanıma yaklaştığı zaman bağırmak geliyor içimden.»

«İblis,» dedim.

Angharad da, «İblis,» dedi.

Gülüştük.

Angharad, «Tanıdığımız kızlarla oğlanlar nasıl?» diye sordu. Ama onun sesinden ve bakışlarından, sorduğu soruyla öğrenmek istediği şeyin ne olduğunu anladım.

«İyiler,» dedim. «Eunice ve Eiluned Jenkins'ler evlendiler. Eunice köyde. Eiluned güncesini tutmak, Maldwyn Hughes de doktor olmak için Londra'ya gittiler. Rhys Ho-

well Kasaba'daki bir mali müşavirin bürosunda çalışıyor ve her hafta eve on şilin gönderiyor. Madog Powys dağın öbür yanındaki teneke fabrikasında. Onu bu işe Owen yerleştirdi. Tegwen Beynon, Merddyn Jones'ın oğluyla evlendi ve çiftlikte oturuyor.»

Angharad yalnız dinliyor, bir şey sormuyordu. Bütün bunları sıralamanın ne yararı vardı. Öğrenmek istediği şeyi sormuyor, benim söylememi bekliyordu.

«Bay Gruffydd ise, hâlâ herkesten önce kalkıyor ve herkesten sonra yatıyor,» dedim ve Angharad'ın yüzünü görmemek için, tabağı yere bırakmak bahanesiyle eğildim. Yüzünü değil ama elini gördüm. Devam ederek, «Sesi de hâlâ eskisi gibi,» dedim. «Vadi'nin bir ucundan öteki ucuna kadar ulaşıyor; hem de zorlanmadan.»

Odaya bir sessizlik çöktü.

Bu öyle bir sessizlikti ki, insan bu sessizlikte, çiçeklerin içmek için suyu yudumlayışlarını bile duyabilirdi.

Bu sessizlikte, dişlerin arasında ufalanan bir büsküvitin çatırtısı, kilisede yapılan bir gürültü kadar çirkin gelebilirdi insana.

Angharad, «Kendisi nasıl, Huw?» diye sordu.

Sanki dudakları kurumuş da, su içmek istiyormuş gibi bir hali vardı Angharad'ın.

«Eskiden olduğu gibi değil,» dedim ve bunu da bile bile söyledim.

Gözleri iri iri açıldı, keskin bakışlarla üstüme dikildi.

«Nesi var?» dedi. «Hasta mı?»

«Gönülden yaralı,» dedim. «Sesinde ve gözlerinde okunuyor bu hastalık. O da tıpkı senin gibi.»

Ayağa kalktı ve bir eliyle şömineye yaslanarak, tepemden doğru pencereden dışarı baktı. Yüzünde hiçbir şey yoktu ama, gözleri korkunç mu korkunçtu.

«Git buradan,» dedi.

Kalktım.

Doğruca, kapısının üstünde istiridye kabuğu biçiminde saçağı olan Bay Gruffydd'in küçük evine gittim ve onu her

zaman birlikte çay içtiğimiz odada kitap okurken buldum. Yeni mobilyaları ve dağın tepesindeki çağlayana bitişik çiftlikte oturan yaşlı Bayan Gethin'in kızıyla birlikte dokuduğu nefis halıyı görmek benim için bir zevk oldu. Her şey şimdi yerli yerindeydi.

«Bay Gruffydd,» dedim. «Sizi rahatsız etmiyorum ya?»

Bay Gruffydd gülümseyerek, «Gel, yavrum,» dedi.

«Angharad Tyn-y-Coed'de,» dedim.

Kitabı hiç telaş etmeden, yavaşça kapattı.

«Evet,» dedi.

«Hasta,» dedim.

Değişik bir sesle, «Doktora göründü mü?» diye sordu.

«Hayır,» dedim. «Onun zoru yüreğiyle.»

Bay Gruffydd masaya dayanarak ayağa kalktı. Elleri masanın parlak cilası üzerinde kurşuni izler bıraktı.

«Hiçbir şey yapamam, Huw,» dedi.

«Siz vaizsiniz, efendim,» dedim. «Bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin. Kutsal Kitap böyle yazmıyor mu?»

«Evet, Huw,» dedi.

Sonra yine bir sessizlik oldu ve bu sessizlik içinde, o, yumruklarını birbirine dayamış dururken, ben de çıkıp gittim.

⁂

Aradan haftalar geçtikten sonra, annem bir gün Angharad'ın beni görmek istediğini söyledi. Ona bütün bu olup bitenleri sıcağı sıcağına anlatmıştım. Annem bir şey dememişti, hatta dilini bile şaklatmamıştı. Ama o günden sonra çayımın yanına, her nedense, fazladan bir iki şey daha eklemiş ve bu uzun bir süre devam etmişti.

Angharad'ı köşkün bostanında çalıfasulyesi toplarken buldum. Bostanın uzayıp giden yeşil duvarları arasında Angharad bembeyaz duruyordu.

Arkasında dikildim ve ona, «Ne var?» dedim.

Omuzunun üstünden doğru yarım gözle bana baktı. Ellerini başının hizasından yukarı uzatmış, fasulye sırığından fasulye topluyor ve bunları hiç bakmadan sepetin içine atıyordu.

«Ne olacak,» dedi, «yabancı gibisin.»

Yüzü gülüyor, sesi yaprakların arasında kayboluyordu. Rengi yerine gelmişti.

Aramızda gözle görülmeyen ve her iki yanında basamaklar bulunan bir soğukluk duvarı vardı. Ama, ikimiz de bu duvarı aşmak için adımlarımızı atamıyorduk. Tıpkı iki yabancı gibiydik.

«Evet,» dedim. «Sana yardım edeyim mi?»

«İşim bitti,» dedi. «Haydi eve gidelim.»

İlerde, frenküzümlerinin yanında durdu, eğilip asmaların böceklenip böceklenmediklerine baktı. Ama birkaç asmanın yapraklarını gözden geçirdikten sonra tekrar doğruldu.

Asmalara bakarak, titrek bir sesle, «Kabalık ettiğim için senden özür dilerim, Huw,» dedi.

İçimde bir sıkıntı duyarak oradan kaçmak istedim.

«Böyle bir şey yapmadın,» dedim.

Daha güçlü ama daha sakin bir sesle, sanki ellerimin büyüklüğünü ve onlardan duyduğum utancı benimle birlikte hissetmiş gibi, «Sana karşı çok kötü davrandım,» dedi. «Sen gittikten sonra kendimi öldürebilirdim. Birçok kimselere de böyle kabalıklar yaptım. Aslında onların bir suçu yoktu. Çok üzüldüm, Huw, hâlâ da üzgünüm.»

Ondan daha fazla kızarıp, az öncekinden daha çok sıkılarak, «Zararı yok, kız,» dedim. «Üzülme.»

Biri sizden özür dileyince ezilir büzülürsünüz. Bu, sizin özür dilemek zorunda olmanızdan daha kötüdür. Çünkü, başlangıçta hakaretin, sonra da gönül almanın verdiği sıkıntıyı çekmek zorunda kalırsınız.

Şapkasını iki eliyle tutarak aşağı doğru çekti. Bir çalıkuşu kadar utangaçtı.

Tatlı bir sesle, «Öpüşelim mi?» dedi.

«Peki,» dedim ve onu çenesinden öptüm. Ama o beni ağız dolusu öptü.

Sonra da avurtlarını şişirerek nefesini boşalttı.

«Öf,» dedi. «Çok şükür, bu da bitti.»

«Ne bitti?» diye sordum.

Gülerek, «Senden özür dilemek,» dedi. «Haftalardan beri kendimi hazırlıyor, sana söyleyeceklerimi ezberlemeye çalışıyordum. Ama söyleyeceklerimin hiçbirini söyleyemedim.»

«Gerek yoktu bütün bunlara,» dedim.

«Hayır,» dedi. «Pekâlâ vardı. Haydi gel, yarış edelim. İster misin? Bakalım limonluğa kim önce varacak.»

İkimiz birden ok gibi fırladık. Angharad benim önüme geçti. Eteklerini eline almış, sanki oraya varmak ona bir zafer kazandıracakmış gibi koşuyor, havaya şen kahkahalar atıyordu. Ama en sonunda, şapkasının iğneleri yerinden kurtulup saçlarının örgülerini gevşetince, durmak zorunda kaldı.

Gülerek, soluk soluğa, eliyle göğsünü bastırarak ve saç tokalarıyla şapka iğnelerini düzelterek, «Ah,» dedi, «ne güzel, Huw.»

«Evet,» dedim. «Gerçekten çok güzel.»

Rüzgâr onun saçlarını dağıtırken, o elindeki iğnelere baktı ve sustu.

Bahçenin kokuları çevremizde buram buram tütüyordu. Bunlara çilek tarlalarının oradaki sürülmüş toprakla, şarkı söyleyen asmaların kokusu ve şurup yüklü elma ağaçlarıyla, başlarını sallayan yıldızçiçeklerinin temiz havası karışıyordu. Rüzgâr, birine koca bir but götüren bir kasap çırağı gibi, hafif hafif ıslık çalarak bütün bu güzel kokuları başının üstünde taşımaktan mutluluk duyuyordu.

Angharad bana baktı, sonra başını önüne eğdi, şapka iğnelerini elinde evirip çevirdi. Gözleri uzayıp giden patika-

ya takıldı. Bir süre küçük mavi bir kelebeği seyretti. Tekrar iğnelere, sonra da bana baktı. Başını yine önüne eğdi. Kaldırıp bana baktı. Tekrar eğdi. Kaldırdı. Eğdi. Kaldırdı.

Gözlerini gözlerimde dolaştırarak, «Teşekkür ederim, Huw,» dedi.

«Teşekkür edecek bir şey yapmadım,» dedim.

Tekrar elindeki şapka iğnelerine takıldı gözleri.

Ağlamaya hazırlanarak, «Doğru,» dedi, «bir şey yapmadın. Ah, Huw. Beni yalnız sen düşündün. Kimse benimle ilgilenmedi. Ona sen söyledin.»

Yüreğimi parçalayarak ağlamaya başladı. Yanıma sokuldu ve hafifçe bana dayandı. Titriyordu. Şapka iğneleri öteme berime batıyor, kocaman bir eşekarısı ikimizi birden dikkatle süzüyordu.

«Haydi, kız,» dedim, «bunun için ağlanır mı hiç? Artık olan olmuş, biten bitmiş.»

«İlk kez ağlıyorum,» dedi. «Daha önce hiç ağlamamıştım. Bu yüzden kendimi tutamadım. Evet, her şey bitti. Tanrıya şükürler olsun.»

Tekrar gözlerinden yaşlar boşandı. Şimdi hüngür hüngür ağlıyordu. Ama bunlar geçiştirilen bir acının gözyaşlarıydı. Vücudundan süründüğü parfümün kokusu yükseliyor ve bu koku insanın içine işliyordu.

«Haydi,» dedim, «sus artık, olur mu?»

Toparlandı. Derin bir nefes alarak gülümsedi. Sonra da benden mendilimi alıp, onun içine bir güzel sümkürdü.

«Hay Allah,» dedi. «Küçük bir bebek gibiyim.»

«Eve döndüğümde yeni bir bebekle karşılaşacağımı umuyorum,» dedim.

«Zavallı Bron,» dedi. «Haydi, onun için biraz meyve toplayalım.»

Böylece, ağaçların ve asmaların nimetleriyle dolu bir sepeti taşıyarak dağ yolundan eve döndüm ve içeri girince, bir kez daha amca olduğumu öğrendim.

Bron'un bir oğlu olmuştu. Adını da Taliesin koymuşlardı oğlanın.

O gece Ivor'un çalımından yanına varılmıyordu.

Zavallı Ivor, bu olaydan bir ay sonra da öldü.

Gece vardiyasındaydık ve çalışma bölgemize gidiyorduk. Koltuğumun altına sıkıştırdığım kazma düşmesin diye onu elime almak için durmuştum. Kayaların üstüne yüksekten düşen bir taşın çıkardığı sesi andıran bir çatırtı duydum.

Ivor karanlığın içinden seslendi. Ama ne söylediğini bir türlü anlayamadım.

Tavan Ivor'un üstüne çökmüştü.

Orada durmuş, kapkara fırtınaya bakıyordum.

Çaresizlik içinde kalmıştım. Kaya parçası çökmüş paramparça olmuş, insanı kör eden ve boğan tozlar ortalığa yayılmıştı.

Geri dönmekten başka yapacak bir şey yoktu. Yankıların kayboluşu arasında sessizliğin yavaş yavaş geri gelmekte olduğunu işitiyordum.

Sönmemesi için eliyle siper ettiği mumu yüzünün hizasında tutan Rhys, «Bir şey olmadı ya, Morgan?» diye bağırıyordu.

«Ağabeyim kayanın altında kaldı,» dedim.

Rhys, «Allah aşkına kendine gel, yavrum,» dedi. «Şaşkın şaşkın bakma. Aklını başına topla. Çabuk, Susturun şu kazma seslerini. Çalışmanın sırası değil şimdi.»

İşçiler beni elden ele geçirerek kucaklarında dışarı çıkarırlarken, bir yandan da çöken kayaları kazmalarıyla kırıyor, koca koca taş parçalarını, bana uyguladıkları aynı yöntemle elden ele aktarıyorlardı.

Ivor'u buldular. Ama onu yukarıya, eve, tabutunun içinde getirdiler.

Bron günlerce gözlerini kapıdan ayırmadan köşedeki koltukta oturdu. Konuşmuyor, kıpırdamıyor, ağlamıyor, surat asmıyor, hatta ölümden bile korkmuyordu. Sadece sesini çıkarmadan oturuyor ve bakıyordu.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

Babam Taliesin'i kucağında oyalarken, «Birini verir, ötekini alır,» dedi. «Veren de Tanrı, alan da Tanrı.»

Annem, «Git de bunu içerdeki kıza söyle,» dedi. «Herhalde sana verecek bir cevabı vardır. İstersen zahmet etme, gidip ben söyleyeyim.»

Babam, «Sus artık, Beth,» dedi. «Yangına körükle gitme. Tanrının gazabını alevlendirme.»

Annem, «Gazabın da canı cehenneme,» dedi. «Bunu gizli kapaklı söylemiyorum. Herkes duysun.»

Bay Gruffydd gelip Bron'la oturuyor, bazen de öğleden sonraları onu Tyn-y-Coed'e götürüyordu. Ama bizim bildiğimiz eski Bron'a kavuşmamız için aradan uzun bir zaman geçmesi gerekti.

Ivor'un ölümünden hemen birkaç gün sonra Davy ile birlikte, onun çalıştığı ocakta işe başladım. Burası babamın çalıştığı ocaktan biraz uzaktı. Bir süre sonra, Davy, sendika işleri için Londra'ya gidince, ben de bir demircinin yanına çırak olarak girdim.

Bir gün, akşamüzeri, elimde küçük bir yanıkla eve döndüm. Annem ketentohumu yağı almak için Bron'a gitti ve onunla birlikte döndü.

«Bu sakar oğlan da her zaman ya bir yerini keser, ya da bir tarafını yakar,» dedi.

Bron, ketentohumu yağını elimdeki yanığın üzerine dökerken, «İyi çocuktur o,» dedi. «Haksızlık etmeyin.»

Annem, «Tatlı sözler insanı şımartır,» dedi. «Madende çalışmak istediğin zaman senden yana çıktığım için şimdi üzülüyorum, yavrum. Hem de yüreğim sızlayarak üzülüyorum.»

Ona, «Niçin, anneciğim,» diye sordum. «Bunlar küçük şeyler. Başka erkekler böyle ufak tefek yaraları önemsemezler bile.»

Annem, «Başka erkekler, başka erkeklerdir,» dedi. «Ama benim oğullarım, benim oğullarımdır. Şimdi bir bardak yayık ayranı içersin, değil mi?»

«Evet, anneciğim, lütfen,» dedim. «Birazcık da Bron'un meyveli çöreğinden istiyorum.»

Annem ağzını küçük bir düğme gibi aralayarak, «Ya!» dedi. «Öyleyse anneciğinin yaptığı çöreği de tavuklara verelim. Ne dersin?»

«Hayır, anneciğim,» dedim «Bizim çörek günümüz yarın. Oysa, bugün Bron'un çörek yapma günü.»

Bron gülümsüyormuş gibi ağzını gererek, «Bugün yalnız ekmek pişirdim,» dedi. «Zaten Gareth'le benden başka çöreği yiyecek kimse de yok. Hem, biz üzümlü ekmeği daha çok seviyoruz.»

Üstümüze sıkıcı bir sessizlik çöktü. Bir kaya gibi duruyor, hiç kıpırdamıyorduk. Ivor bütün cüssesiyle aramızda dolaşıyor, anneme ikinci korodaki tenorların kendi seslerinden daha düşük bir perdede şarkı söylediklerini anlatıyor ve bunun nasıl olduğunu göstermek için mırıldanarak şarkı söylüyordu.

Annem ayakta duruyor, zayıflıktan bir deri bir kemik kalmış olan ellerini göğsüne bastırıyor, yan gözle pencereden dışarı bakıyordu. Gözünün birini görebiliyordum durduğum yerden. O da pırıl pırıl parlıyordu.

Bron kapının yanına gitti ve elini duvara dayayarak, birinin yolunu bekler gibi, kapının ağzından dışarı doğru uzandı.

Bir yığın gözyaşı dökmeden yumuşamayacak olan bir sesle, «Ah, anneciğim, sevgili anneciğim,» dedi, «onsuz öyle yalnızım ki. Her akşam onun potinleriyle giyeceklerini hazırlıyorum. Ama sabahleyin onları yine bıraktığım yerde buluyorum. Ah, anneciğim, o kadar yalnızım ki.»

Bron gittikten sonra annem dakikalarca olduğu yerde kaldı.

«Huw,» dedi, «eğer gelirse Bron'u yanımıza alacağım.»

«Hiçbir zaman gelmez, anneciğim,» dedim. «Bir evin bir tek hanımı olur.»

Annem önlüğünü koparır gibi çıkararak, «Öyleyse sen gidip onunla oturursun,» dedi. «Şimdi aşağıya ineceğim ve seni isteyip istemediğini öğreneceğim. Birinin yemeğini pişirerek, söküklerini dikerek, onu rahat ettirmeye çalışarak avunması gerekiyor. Bu yüzden, acısını unutup da kendine başka bir koca bulana kadar, onun yanında sen kalacaksın.»

«Başka bir koca mı dedin?» diye sordum ona ve ne yalan söyleyeyim, dünya paramparça olup gözlerimin önünde kara lekeler halinde uçuşmaya başladı. Üstüme, tıpkı bir kaya gibi, tanımadığım bir nefretin ağırlığı çöktü. İçimde yepyeni bir nefretin uyandığını hissettim. Bu bir kıskançlıktı. Bronwen'in yanında başka bir erkeği görmek düşüncesi kanıma dokundu. Yıldızlar dünyasında onun başka bir adamla yaşayacağını, onunla ayrı yastığı paylaşacağını kabul edemedim. Bronwen bir başkası için, her kadının günlük yaşamında yaptığı gibi, ev temizleyebilir, yemek pişirebilir, sökük dikebilir, yama yamayabilir, bütün bu işleri görebilirdi. Ama, içinde harplar ve zilli tefler çalınan, gizemli şarkılar söylenen, acayip şiirler okunan bir dünyanın kapılarını başka bir erkeğe açamaz, sayısız ayların dönüp durduğu altın renkli göklerde ona yer veremezdi. Hayır, bu olamazdı. Kimse onun koynuna giremez, Âdem'in Havva'ya yaptığını ona yapamazdı. Hayır, bu olamazdı.

Hayır.

İçimde kabaran bir nefret denizi bana hayır, hayır dedirtiyordu.

Ben onun uyanık bir gözcüsüydüm.

Yine de, onunla, Ceinwen'le olduğu gibi birlikte olmak isteğini duymuyordum. Bron'un kendi dünyası vardı. Orada Ivor hâlâ yaşıyordu. Ben bu dünyanın kapısında duran bir yabancıydım. Ayrıca, oraya girmek de gelmiyordu içimden.

O zaman, Bron'un yalnızlığını anladım ve bu yalnızlığı kendi içimde hissettim. Çünkü, Ceinwen'in dünyasından, daha doğrusu ona ve bana ait olan, birlikte bulduğumuz dünyadan uzak olduğum için, ben de yalnızdım. O dünyaların bahçesinde her zaman bir melekle karşılaşırız. Elinde alevli bir kılıç tutan bu melek bizi oradan bir an önce uzaklaştırmaya bakar. Bahçenin güzelliğini görmemizle, oradan gerisin geriye sürülmemiz bir olur. O dünyaların bahçesinden, soluğumuz kesilmiş, gözlerimiz görme yetisini yitirmiş, kolumuz kanadımız kırılmış olarak döneriz ve kendi yalnızlığımız içinde, değerine değer biçilemeyen anılarımızla başbaşa kalırız.

Annem, «Başka bir koca,» dedi. «Evet, oğlum. O genç bir kadın. Güzelliği de yıllarca sürecek. Ayrıca geçimini sağlamak zorunda. Kimseden yardım istemeyecek kadar da gururlu. Elbette bir başkasıyla evlenecek. Allah vere de elini çabuk tutsa.»

«Gidip onu göreceğim,» dedim.

Bron'un evine gittim ve onu köşedeki koltuğa oturmuş, hâlâ kapıya bakarken buldum.

«Bron,» dedim, «buraya gelmemi, seninle oturmamı ister misin?»

Başka bir dille konuşuyormuşum gibi, başını kaldırıp yüzüme baktı.

«Kazandığım parayı da sana veririm,» dedim.

Sanki kendi kendisinden özür diliyormuş gibi, sakin ve tatlı bir sesle, «Senin yerin annenin yanıdır,» dedi.

Ama gözlerinin ışıldadığını fark ettim.

«Ben neredeysem, benim yerim de orasıdır,» dedim.

«Annenin kalbi kırılacak,» dedi.

«Bunu ilk öneren annem oldu,» dedim.

Bronwen, «Bana acıyor da ondan,» dedi.

«Acıdığı için değil,» dedim. «Sağduyu bunu gerektiriyor. Eğer sabah akşam birinin giyeceklerini hazırlayacaksan, bari bunlar benimkiler olsun.»

Bron, biraz daha zayıf bir sesle, «Ben annen kadar güzel yemekler pişiren bir aşçı değilim,» dedi.

«Sen aşçıların aşçısısın,» dedim. «Onun üstünlüğü, uzun yıllardan beri yemek pişirmesinden ileri geliyor. Hepsi o kadar.»

Söylemek istediği şeyler çaydanlığın, büfenin üstündeki tabakaların, ya da ocak rafındaki bakır tencerelerin arkasında saklıymış gibi, gözlerini mutfağın içinde gezdirerek, «Bu iş ailenin başına yeni bir dert açacak,» dedi.

«Evet, dert açacak,» dedim, «eğer hayır diyecek olursan. Beni istemediğin için kendimden utanacağım. Annem de sana layık olmadığımı sanacak.»

Sustuk. O söylenmek istenen şeyler gerçekten saklanıyorlarsa, görünmemek için de ne gerekiyorsa onu yapıyorlardı.

Bron gözlerini yine kapıya dikti. Ama elleri önlüğü ile oynuyordu şimdi. Kapıya doğru yürüdüm. Potinlerim mutfağın çinileri üzerinde iç çekiyordu. Uzanıp kapıyı örttüm ve ona sırtımı dayadım. Bron, hiç de gülümsemeye benzemeyen bir gülümsemeyle yüzüme baktı.

Ona, «Evet mi, hayır mı?» diye sordum.

Koltukla birlikte sallanmaya başlayarak, soğuk bir sesle, «Evet,» dedi.

«İyi,» dedim. «Gidip yatağımı getireyim.»

Tekrar eve döndüm. Doğruca bu odaya çıktım ve şu anda üzerinde oturmakta olduğum şilteyi dürerek pencereden dışarıya sarkıttım. Arkasından da karyolayı. Sonra, yatağımla karyolamı Bron'un evindeki bu odaya benzeyen küçük ve boş odaya taşıdım. Geri dönüp elbiselerimi aldım. Sonra da, annemle vedalaşmak için tekrar eve çıktım.

Annem, «Demek böyle?» dedi.

«Evet,» dedim.

«Gidiyorsun, ha?» dedi.

«Sık sık gelirim, anneciğim,» dedim.

Annem, «Pekâlâ,» dedi. «Akşamları yemeğe gelirsin, olur mu?»

«Peki, anneciğim,» dedim.

Annem kuru bir sesle, «Haydi bakalım, güle güle,» dedi.

Onu öperek, «Hoşça kal, anneciğim,» dedim ve çıkıp gittim.

⁂

İlk birkaç ay sakin geçti Bronwen'le. Sanki aramızda tebeşirle çizilmiş bir çizgi vardı ve bu çizgi her gün tazeleniyordu. Bu çizginin bir yanında o, öbür yanında da ben olmak üzere yaşıyor, konuşuyor, gülümsüyorduk. İki yabancı gibi değildik, zira birbirimizi çok iyi tanıyorduk. Güldüğümüz zaman, bütün kahkahamızı boşaltmadığımızı, katıla katıla, ya da içten ve yüksek sesle gülmediğimizi, bunun büyük bir kısmını çizginin iki yanında sakladığımızı biliyorduk. Konuştuğumuz zaman, bütün benliğimizle değil de, başkaları tarafından Bronwen ile Huw Morgan diye bilinen benliğimizin sadece bir parçasıyla konuştuğumuzu da hissediyorduk. Birbirimizin yanına yaklaşınca, ikimiz de dikenlerini kabartan kirpilere benziyorduk. Bunu hiçbir zaman birbirimize belli etmiyorduk, ama ikimiz de biliyorduk. Aramızdaki sıcak hava, yalnız onunla benim hissedebileceğimiz sıcaklıktaydı. Kahkahalarımızın sahteliği yalnız ikimizin anlayabileceği sahtelikteydi. Konuşmalarımız boştu. Yemeklerden, Taliesin'in yanaklarının renginden, akşamları havanın çok erken kardığından söz ediyorduk. Ama niçin boş sözlerle konuştuğumuzu ve niçin göz göze gelmemeye çalıştığımızı ikimiz de biliyorduk.

Birbirimizden korkuyorduk. Ama bunun gerçek bir korkuyla, ürküntüyle, yılgınlıkla hiçbir ilgisi yoktu. El değince, kuyruğundan burnunun ucuna kadar derisinin içinde titreyen cins bir atın korkusuna benzeyen bir korkuydu duyduğumuz.

Dokunmadan ileri gelen bir korkuydu bu; öyle ki, dokunan ister söz, ister göz, isterse el olsun.

Bunun tek nedeni de, bir anda varılabilen, bir an hissedilebilen ve bir anda kaybolup gidiveren başka bir dünyayı tanımış olmamızdı.

Bron'un yanında kaldığım bu aylar içinde, Havva'nın niçin yapraklarla örtündüğünü, onunla Âdem'in, Tanrının sesini duyunca niçin bahçedeki ağaçların arasına gizlendiklerini anladım ve toprağa dönünceye kadar, erkekler iki büklüm yeraltında kömür kazarak, kadınlar da bulaşık çukurunun başında durup, kirli tabakların yağıyla ellerini sertleştirerek yaşamlarını alınlarının teriyle kazansınlar diye onları cennetin bahçesinden kovan lanetin büyüklüğünü kavradım.

Aylarca, her gün yataktan kalkıp işe gitmek ve tekrar yatağa girmekten başka bir şey yapmadan yaşamak ne tuhaf oluyor. Buna alıştıktan sonra, önemsiz bir olayla karşılaştığınız zaman, bunun gözünüzde büyüdüğünü görür ve büyük bir korkuya kapılırsınız. Bütün benliğinizi saran bu korkunun ağırlığını hafifletebilmek için, düş gördüğünüze kendinizi inandırmaya çalışırsınız.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Davy uzun zamandan beri Londra'da bulunuyor, oradaki sendikada olup bitenleri izliyor ve sendikanın çalışmalarıyla ilgili raporları bizim şubeye gönderiyordu. Mektupların çoğunu ben yazıyordum ve yazdıklarımdan, sendikanın gittikçe güçlenmekte olduğunu anlıyordum.

Her hafta yüzlerce yeni üye sendikaya yazılıyor ve her hafta işverenlere karşı harekete geçilmesini isteyen sesler artıyordu. Çalışma saatlerinin azaltılması, ücretlerin artırılması, kömür damarının verimli olduğu yerlerde kura ile çalışılması, ocak kapılarının yabancı işçilere kapatılması isteniyordu. Bütün bu isteklerin savunucuları vardı ve her biri bunun gerçekleştirilmesi uğrunda savaşmaya hazırdı.

Ianto, haftalardan beri her gece, işverenlere değil de, hükümete karşı harekete geçilmesini destekleyen sürekli konuşmalar yapıyordu. Bay Gruffydd de bu konuda onu destekliyordu. Toprak sahiplerine ödenen, özellikle, onların, ekilmiş toprakların altından çıkan kömürden ton başına aldıkları paraların durdurulmasını istiyorlardı. Çünkü, toprağın üstü için zaten kira alan bu kişiler, topraklarının altından maden damarları geçiyor diye fazladan para almaktaydılar.

Ianto, «Yakında toprakların üstündeki hava için de kira isteyecekler,» dedi. «Toprak sahiplerine bu hak tanınmamalı. Kendi vagonlarımız, kendi lokomotiflerimiz, kendi demiryolu işçilerimiz olmalı. Sadece yurdun her tarafına uzanan demiryolu şirketlerinin hatlarını kullanacağımız için onlara kira ödemeliyiz. Kömürümüzü bütün dünya piyasalarına satabilmek için bir de madenciler filosu kurmalıyız. Ama bu işi, ülkemizdeki bütün evlerin sobaları, ocakları

bol bol kömüre kavuştuktan, bütün kömür kovaları ve kömürlükler tıka basa dolduktan sonra yapmalıyız.»

Piposunu tüttürmekte olan babam gözlerini terliğinin burnuna dikerek, ona, «Bütün bunların sahibi kim olacak?» diye sordu.

Öfkenin aleviyle benzi solan Ianto sakin bir sesle, «Halk,» dedi. «Sadece halk. Tanrı dünyayı insanlar için yarattı, bazı insanlar için değil.»

Babam piposunu tüttürmeye devam ederek, «Bunları satın alacak parayı nereden bulacağız, oğlum?» diye sordu.

Ianto, «Kömürü Tanrı yarattı, baba,» dedi. «Ama parayı insanlar icat etti. Tanrı bulutların arasından elini uzatıp, yarattığı ve bize bağışladığı nimetlere karşılık hepimize birer hesap pusulası verseydi ne acı olurdu. O zaman ne yapardık acaba?»

Babam, kapıldığı kaygının şaşkınlığı içinde, ağzına kadar dolu piposunu silkerek boşalttı ve «Benim bunlara aklım ermez, Ianto,» dedi. «Aslına bakılacak olursa, söylediklerin çok doğru. Ama Tanrının ve Kutsal Kitab'ın maden işleriyle ilgilendiklerini sanmıyorum. Yalnızca maden ocaklarının hesap defterlerini tutanlar ve gözleri paradan başka bir şeyle doymayanlar bu işlerle uğraşırlar. Büyük güçlüklerle karşılaşacaksınız, oğlum, büyük güçlüklerle.»

Ianto, «Öyle olsun,» dedi. «İnsanlar ancak haklarını korumak için savaşım vermeyi unuttukları zaman başarısızlığa uğrarlar. Ayrıca, haksızlıkları korumak için uğraşanlar da var. Hem de bunların sayısı pek çok. Ne olursa olsun, kömür fiyatlarının artmasıyla ya da düşmesiyle değişen ücret sistemine bir son vereceğiz. Bu da bir başlangıç olacak.»

Hemen hemen her gece, bütün vadilerin erkekleri toplanarak bu değişebilen ücret, yani eşelmobil sistemi üzerinde tartıştılar. Bir zamanlar haftalık çalışmaları karşılığında bir avuç dolusu altın para kazanan babam gibi daha yaşlı olanlar, bugünkü durumdan gençleri sorumlu tutuyor, hiçbir şey dinlemek istemiyor ve bu eşelmobil ücret sistemi-

ne, hiç değilse kendilerini aç bırakmadığı için dört elle sarılıyorlardı.

Sonra, Ianto, Will Thomas ve Mostyn Marudydd ile birlikte işten çıkarıldı. Üçü de sendikanın etkin üyelerindendi.

Bunun üzerine, işçiler kazmalarını bırakarak greve girmeye kalkıştılar, ama Ianto bunu kabul etmedi. Aç kalacak bir sürü çocuğun ağırlığını vicdanına yüklemek istemediğini söyledi.

Üçü de haftalarca ocakları dolaşarak kendilerine iş aradılar. Ama, usta işçi oldukları halde, hiçbir yerde iş bulamadılar.

Babam, «Patronlar size karşı bıçaklarını bilemişler,» dedi. «Artık ömrünüz boyunca ocaklarda iş bulamazsınız.»

Ianto, «Doğru,» dedi. «Yarın demir fabrikasına gideceğim.»

Babam, ona, «Sendika sana bir aylık bağlayamayacak kadar yoksul mu?» diye sordu.

Ianto, «Sendika için ne yapıyorsam, bunu bir amaç uğrunda yapıyorum,» dedi. «Onu kendi yararım için kurmuş olduğumu söylemelerini mi istiyorsun?»

Babam, «Ama, Ianto, yavrum,» dedi, «birinin bu işi yürütmesi gerek. O kişi de elbette emeğinin karşılığını alacaktır.»

Ianto, «Doğru,» dedi, «ama o kişinin yerinde ben olmayacağım.»

Böylece, Ianto dağın öbür yamacındaki demir fabrikasına gitti ve döküm ocaklarında kendine bir iş buldu. Akşamları eve geç geliyor ve lamba ışığında çalışıyordu. Fabrika evden dört mil uzaktaydı. Dönüş de dört mil olduğuna göre, günün dört saati yolda, sekiz saati de işte geçiyor, geriye on iki saat kalıyordu. Bu on iki saat de ancak yıkanmasına, yemeğini yemesine, sendikanın mektuplarını yazmasına ve toplantılara katılmasına yetiyordu.

Ben hâlâ demircinin yanında çalışıyor, çoğu zaman yeraltındaki işleri yapıyordum. Bunlar, kırılıp dökülen kömür

vagonlarının onarılması, körleşen kazma uçlarının sivriltilmesi gibi, ateşle çekicin halledebileceği ufak tefek işlerdi.

Demiri işlemek bana büyük bir zevk vermiyordu. Çünkü onun iradesi kendinde değil, onu işleyenin elindeydi. Körüğün bir iki inip kalkmasıyla ateş harlanır ve korların içindeki demir tıpkı bir tutsak gibi, istediğiniz biçime girmek üzere buyruğunuzu bekler. Oysa, tahtanın üzerinde dikkatle çalışmak gerekir. O sizden saygı ve sevgi bekler. Çünkü onun canı ve ruhu vardır. Tahta, işini ciddiye almayan bir ustanın isteğine hiçbir zaman boyun eğmez. Dikkatsizlikle, ya da acemilikten ileri gelen yanlış bir hareketle ıskarpelleyi kaydıracak, rendeyi gerektiğinden fazla kullanacak olursanız, bütün emekleriniz boşa gider ve elinizdeki tahta ocağı ısıtmaktan başka bir işe yaramaz.

Ama demir böyle değildir. Onu istediğiniz kadar dövebilirsiniz. O, size karşılık vermek için tüküren bir kara kurbağa gibi sadece öfkeli kıvılcımlar saçar. Eğer bir yanlışlık yapmışsanız, onu tekrar ateşe sokar, körüğün üstüne birkaç kez abanırsınız. Çok geçmeden bu zavallı ruhsuz nesneyi tekrar önünüzde dövülmeye hazır bulursunuz.

İşimizin sık olduğu ve stokumuzun tükenmeye yüz tuttuğu zamanlar sık sık Kasaba'ya gider, oradaki demirciden demir alırdım.

Bir gün, öğleden sonra, yine oraya gitmiştim. Pazar kurulmuştu. Üstümde maden ocağının simsiyah kömür lekeleriyle dolu iş elbisem vardı. Başkalarının temiz elbiselerini kirletirim korkusuyla kalabalığın arasında çekine çekine yürüyordum.

Demirhanenin pazar yerine yakın oluşu çiftçilerin çok işine yarıyordu. Arabalarının yükleri boşaltılırken, çiftçiler, hem atlarını nallatmak için demirhaneye götürmek fırsatını buluyor, hem de oradan, kendi sergilerinin önünde bekleşen müşterilere göz kulak oluyorlardı.

Bu yüzden, pazar kurulduğu günler, demirhane arıkovanı gibi işler, gülen ve konuşan insanların gürültüleri, körüğün hırıltıları, kızgın ateşin fısıltıları, ter dökerek örsün üstünde demir döven işçilerin çekiç takırtıları, yerleri eşeleyen atların toynak sesleri ile dolup taşardı. Tırnaklara nal

çivilerinin çakıldığını, döşeme taşlarının üstüne törpülerin düştüğünü ve soğusun diye suya sokulan kızgın demirin sabırsızlıkla soluk aldığını duyardınız bu dükkânda. Henüz kızıllığını kaybedip maviye dönen yeni nallar, atların tırnaklarına çakıldıkça, burnunuza keskin bir yanık kokusu gelirdi.

Demirhanenin önünde Tyn-y-Coed'in mavi arabası duruyordu. Bu küçük arabanın arka tarafı sepetlerle doluydu. Doru kısrak ise, dükkânın içindeydi. Nalbant kısrağın art ayaklarından birini iki dizinin arasına sıkıştırmıştı.

Kısrağa bakıyor ve gözlerindeki ifadeyi seyrederek gülüyordum. Duruşundan, çifte atsam mı, atmasam mı diye düşündüğü belli oluyordu. Tam o sırada çok iyi tanıdığım bir ses işittim.

Bayan Nicholas, bitişik vadiden gelmiş olan bir çiftçi ile karısına, «Kısrağa yine nal çaktırıyorum,» diyordu. «Hayvanın ne kabahati var. Bütün gün sokaklarda sürtüyor.»

Çiftçinin karısı, ona, «Tyn-y-Coed'de bütün işleri siz mi yapıyorsunuz, Bayan Nicholas, yavrum?» diye sordu.

Bayan Nicholas elinden eldivenini çıkarırken, «Evet, hem de hiç durmadan çalışmak koşuluyla,» dedi. «Sabahtan akşama kadar biri gelir, biri gider.»

Çiftçi, «Herhalde genç Bayan Evans'ı eğlendirmek için geliyorlardır, öyle değil mi?» dedi. «Oysa, ihtiyar Evans kimseyi eve sokmazdı.»

Bayan Nicholas, «Zavallı beyefendinin bugünlerde bembeyaz kefeniyle mezarından kalktığını görürsem hiç şaşmam,» dedi. «Üstündeki mezar taşım yerinden oynatamadığı için oradan çıkamıyordur herhalde.»

Çiftçinin karısı, «Üstüme iyilik sağlık, Bayan Nicholas, yavrum,» dedi, «o da neden?»

Bayan Nicholas ellerini ve gözlerini havaya kaldırıp, sonsuzluğa kadar dinmeyecek olan bir acının ağırlığını taşıyan bir sesle, «Neden mi?» dedi. «Tabii ki, evde olup bitenler yüzünden. Siz şimdi karşımda iki dirhem bir çekirdek dikilip, yüzüme baka baka bana hiçbir şeyden haberiniz olmadığını mı söylüyorsunuz?»

Çiftçi kaşlarını kaldırıp, piposunu ağzından çekerek, «Hiçbir şeyden haberimiz yok,» dedi. «Olup bitenler nedir?»

Çiftçinin karısı çiftçiye sokuldu ve ikisi birden Bayan Nicholas'ın yanına yaklaştılar.

Bayan Nicholas büyük bir üzüntüyle, «Beş Vadi'de yalnız siz kalmışsınız bilmeyen,» dedi. «Sizden başka herkes biliyor.»

Çiftçi karısına baktı. Ağızlarını oynatarak birbirleriyle işaretleştiler. Sanki yargılanıyorlarmış da, canlarını kurtarmak umudu Bayan Nicholas'ın söyleyeceklerine bağlıymış gibi, ikisi birden tekrar ona baktılar.

Çiftçi, «Aman Tanrım, Bayan Nicholas,» dedi. «Peki, nedir bu olup bitenler kuzum?»

Bayan Nicholas başını sarsarak ve ihtiyar Evans'ın boylu boyunca kefeninin içinde yattığını görüyormuş gibi yere bakarak, «Söylemek bana düşmez,» dedi. «Ben sadece evin kâhyasıyım. Kırk yedi yıldan beri de ailenin içindeyim. Bu lanet olası günleri göreceğim hiç aklıma gelmezdi.»

Çiftçi, «Vay canına!» dedi. «Korkunç. Bunun ne olduğunu bilmiyorum ama yine de korkunç. Öyle değil mi?»

Bayan Nicholas söylemek istediği kelimeyi bulmaya çalışırken bir süre bön bön baktı. Sonra belini doğrultarak dimdik durdu ve yarı kapalı ağzıyla, «Korkunç mu dediniz, Bay Davies, yavrum?» dedi. «Bu kelime pek hafif. Düşünün ki, bir maden işçisinin kızı, Bayan Davies, yavrum, haftanın her günü en iyi tabak takımlarını ve dantelalı sofra örtülerini kullanıyor. Bu yine de ötekilerin yanında bir şey değil. Söylemesi ayıptır ama, her gün bir papazla araba gezintisi yapıyor.»

Bayan Davies, «Bir papazla mı, Bayan Nicholas?» diye fısıldadı.

Saçları çah gibi dikenlenen Bay Davies, Bayan Nicholas'a, «Kimmiş bu adam?» diye sordu.

Bayan Nicholas, «Kim mi?» dedi. «Her gece geç saatlere kadar evde kim kalabilir? Bir de kim diye mi soruyor-

sunuz? Kim olabilir? Ben mumu söndürmüş, yatağıma yatmış oluyorum o saatte.»

Bayan Nicholas çevresine bakındı, ama beni fark edemedi. Çünkü ben simsiyahtım ve taş kesilmiştim. Bayan Nicholas onlara doğru eğilip bir şeyler fısıldadı. Ağzından kelimelerle birlikte saçılan tükürüklerin havada parıldadığını gördüm. O konuşurken ötekilerin ağızları ve gözleri gülümseyen bir dehşetle yusyuvarlak oldu.

Bay Davies, «Ya!» dedi.

Bayan Davies, o anda gökten tepemize bir ateş topunun düşmesi bekleniyormuş gibi, fısıldayarak, «Ey göklerdeki yüce Tanrı!» dedi.

Bayan Nicholas görevini yapmış olmanın verdiği şişkinlikle, «Evet,» dedi. «Gece yarısı adamın evden çıkıp gittiğini nerden bileyim?»

Üçü birden birbirlerine baktılar. Şeytanlar da onların çevresinde dans etti.

Bayan Davies, «Zavallı kocası da Cape Town'da vatanı için kanını akıtıyor,» dedi.

Bayan Nicholas son nefesini veriyormuş gibi gözlerini yumdu ve bir şeyler yazmış olduğunu belli etmek için parmağıyla havada birtakım işaretler yaptı.

«Bekleyin, göreceksiniz, Bayan Davies,» dedi. «Göreceksiniz.»

Bay Davies ciddileşerek ve kilisede vaaz veren bir papaz gibi sesini kalınlaştırarak, «Aferin,» dedi, «iyi ve sadık hizmetçi.»

Bayan Davies, «Evet, gerçekten, Bayan Nicholas, yavrum,» dedi. «Şimdi acı çekiyorsunuz, ama bunun ödülünü alacağınız gün de gelecek, öyle değil mi?»

Bayan Nicholas gözyaşlarını silmek için mendilini çıkartarak, «Ah, inşallah, inşallah,» dedi. «Zavallı küçükbey, zavallı Bay Iestyn! Kömür ocaklarından gelen bir sünepe evin havasını kirletirken, o, binlerce mil uzakta didinsin dursun. Ah, ah. Ne yazık!»

Yüzü pembeleşen Bayan Davies, ondan ayrılıp başkalarıyla konuşmak için sabırsızlanarak, «Çok doğru. Ne ya-

zık!» dedi. «Tanrı yardımcınız olsun, Bayan Nicholas, yavrum.»

Oradan gitmekten başka yapabileceğim bir şey yoktu. Gözlerim görmez, kulaklarım duymaz olmuştu. Buraya bir iş yapmak için geldiğimi bile unutmuştum. İçim bomboştu. Bayan Nicholas'a tek bir kelime söylemeden yürüyüp gittim. Oysa, yarını düşünmeden, onun pörsümüş boynunun katmerlerine el değdirmenin tiksintisinden başka bir şey hissetmeden onu öldürebilirdim. Ama böyle bir şey yapmadım ve oradan uzaklaştım.

Bronwen'e gittim ve onu Taliesin'i banyodan sonra kurularken buldum.

«Hayır ola,» dedi, «erken geldin. Henüz ne banyo hazır, ne de başka bir şey.»

«Zararı yok,» dedim ve ona her şeyi anlattım.

Sözlerimi bitirdiğim zaman, Bron'un yüzü, elinde tuttuğu havlu kadar beyazdı.

Taliesin'i kucağına aldı ve gözlerini kapayıp başını yukarı kaldırdı. Bezginliğini belli eden bir sesle, «Eh,» dedi. «Oğullarım büyüyüp yetiştikleri zaman, dilerim insanların dilleri şimdiki kadar uzun olmaz. Dedikodu yapmaktan acaba ne geçiyor insanların eline?»

Ona, «Bu durum karşısında ne yapmamız gerekir?» diye sordum.

Düşünülecek başka bir çare yokmuş gibi, «Angharad'ı görüp bütün bunları ona anlatmalıyız,» dedi.

«Bu onu öldürür,» dedim.

«Bizden işitmesi daha hayırlı olur,» dedi. «Eğer o kadın Iestyn'a mektup yazdıysa, ya Iestyn'ın mektubu ya da kendisi yoldadır. Angharad sonra daha zor durumda kalır.»

Ona, «Acaba kadının söyledikleri doğru mu?» diye sordum. «Bay Gruffydd gece yarılarına kadar orada kalıyor mu, ne dersin?»

Bron, sarmakta olduğu Taliesin'in kundağını yarıda bırakarak, «Ne bileyim?» dedi. «Bu benimle ilgili bir iş mi? Kuşku mu duyuyorsun?»

Kendimden geçerek, «Hayır,» dedim. «Bütün bunların yalandan başka bir şey olmadığını sanıyorum.»

Bron, «Mesele bu değil,» dedi. «Bu onların işi olduğu için yalnız onları ilgilendirir. Bizi, seni, beni, ya da yeryüzündeki herhangi bir kimseyi ilgilendirmez.»

«Ama, Bron,» dedim, «o bir vaiz.»

Bron, «Aynı zamanda da bir erkek,» dedi. «Angharad da bir kadın. Eee?»

«Bu doğru bir şey mi?» dedim. «Angharad başkasının karısı.»

Bronwen, Taliesin'i kaldırıp öptü. Oğlanın küçücük tombul yanaklarında yusyuvarlak dudak izleri kaldı. Taliesin katıla katıla tıpkı bir tavuk gibi güldü.

Gözleri yaşaran Bronwen, aldığı öpücükle biraz canlanarak, sakin bir sesle, «Aylardan beri bana nasıl baktığının farkında mısın sen?» dedi.

Başımı önüme eğip ellerime baktım ve derime işlemiş olan kömür tozlarının siyahlığı altında damarlarımın kabardığını gördüm. Ustura gibi keskin bir utancın içimi doğradığını hissettim ve bunun acısıyla bağırmak istedim.

«Utamyorum, Bron,» dedim.

Bron, sabırsızlandığını belli eden bir sesle soluğunu burnundan vererek, «Utamyor musun?» dedi. «Erkek olduğun için mi, yoksa yakayı ele verdiğin için mi utanıyorsun?»

İçimdeki ustura görevini yapmaya devam ederken, «Hayır,» dedim, «üzüntülerine bir üzüntü daha kattığım için.»

«Saçmalıyorsun, oğlum,» dedi ve tekrar Taliesin'i öptü. «Haydi, şimdi gidip yıkan. Sonra da karnını doyur. Yine oturup konuşuruz.»

Ben yemeğimi yerken, Bron yukarı katta yeni entarisini giyiyordu. Sofradan kalktığım zaman, o da hazırlanmış, aşağıya inmişti.

«Ben Angharad'a giderken, sen de Bay Gruffydd'e gidersin, olur mu?» dedi. «Yoksa Bay Gruffydd'e ben mi uğrayayım?»

«Sen Angharad'a git,» dedim. «Oradaki iblisi görecek olursam, belki elimden bir kaza çıkar. Ama Bay Gruffydd'e bütün bunları nasıl söyleyeceğimi de bilemiyorum.»

Bron, «Olduğu gibi anlat,» dedi. «Söyle gitsin. Gerisini artık kendisi düşünsün.»

«Olur,» dedim.

Yanıma yaklaşıp saçımı okşadı ve hafifçe kapadığı gözleriyle, aralık duran ağzındaki dişleri pırıl pırıl parlarken, gülümseyerek yüzüme baktı.

«Haydi, hoşça kal. Şunu bil ki, benim gözümden bir şey kaçmaz. Başında kavak yellerinin esmeye başladığını, pantolonunun içinde bir şeyin kabardığını gördüğüm gün anlamıştım. Beni kör mü sanıyorsun yoksa, Huw?»

«Hayır,» dedim, «bunu fark ettiğini biliyordum, ama karşılıklı bir konuşma yapılmadıkça bunun bir önemi olabileceğini sanmıyordum.»

Bron yükses sesle güldü. Onun güzel ve içten gelen bir gülüşü vardı.

«Ne tuhaf çocuksun,» dedi. «Döndüğüm zaman konuşmamızı sürdürürüz, olur mu?»

«Peki,» dedim.

Utanarak, aynı zamanda öfkelenerek kendimi her zamankinden daha kötü hissettim. Sanki sivri taşlarla dolu bir yolda düşmüş ve başımı yarmıştım. Beynimde böyle bir yaranın acısını duyuyor, ama elimi ona değdiremiyordum.

Bron, «Bay Gruffydd'le konuşmadan annene uğrama,» dedi. «Üzüntün annenin gözünden kaçmaz. Sonra ona her şeyi anlatmak zorunda kalırsın. Haydi, hoşça kal.»

«Güle güle,» dedim.

Birbirimize baktık. Bu işi ciddiye aldığımı ona göstermek için, gülümsememeye çalıştım. Ama onun gözlerini görüp de sıkıntısını unutmayacak bir insan bulunamazdı.

Bu yüzden gülümsedim. Bron yine yüksek sesle güldü ve kapıyı usulca kapatıp gitti.

Hava kararıncaya kadar orada, Bronwen'i ve kendimi düşünerek oturdum. Hâlâ içimde bir sıkıntı, bir tedirginlik

ve bir utanç duyuyordum. Ama o gülümseme gözümün önüne geliyor ve bunların hepsini alıp götürüyordu. Bronwen'e, karşılıklı bir konuşma yapılmadıkça, bu kabarıklığın bir önemi olabileceğini sanmadığımı söyleyecek kadar aptallık ettiğim için kendi kendime kızıyordum. Hele, 'bana nasıl baktığının farkında mısın' diyen sesini hatırladıkça daha beter terliyordum. Bir hayvan gibi davranmış olduğumu düşünerek utandım. Kendime sövüp saydım.

Ama o gülümseme gözlerimin önünde beliriyor ve bu düşünceleri alıp götürüyordu.

Bron biliyordu.

Ve bu yüzden gülüyor, benimle alay ediyordu.

Kendinizle ilgili küçücük bir sorunun, zihninizi, başkalarının büyük dertlerinden uzaklaştırması ne tuhaftır.

Bay Gruffydd ile Angharad'ı çoktan unutmuştum. Ancak, yukarıda Gareth ağlayıp da Taliesin'i uyandırınca, Bronwen'in Angharad'a gitmiş olduğunu, benim de Bay Gruffydd'e gitmem gerektiğini hatırladım.

Yerimden fırladım. Yokuş aşağı koşarak, istiridye kabuğu biçiminde saçağı olan küçük eve gittim ve arka kapıdan içeri girdim.

Bay Gruffydd'in rengi biraz uçuktu. Ama elini yüzünü henüz yıkamış olduğu için yüzünde bir tazelik vardı. Ceketi ve şapkası bazı kitaplarla birlikte masanın üstünde, burun buruna duran terlikleri de sandalyenin yanındaydı.

Dirseklerine kadar sıvamış olduğu gömleğinin kollarını aşağı doğru çekerek, «Ne haber, Huw?» dedi.

«Bay Gruffydd,» dedim, «size söyleyeceklerim var.»

Gülümseyerek, «Bunlar bekleyemez mi, Huw?» dedi. «Baksana, zaten geç kaldım.»

«Tyn-y-Coed'e mi gidiyorsunuz, efendim?» diye sordum.

«Evet,» dedi ve ceketini giymek için arkasını döndü.

Sırtını eğişinden bir saldırıya karşı hazırlandığını ve her nedense sinirlendiğini anladım.

«Ben de Tyn-y-Coed'le ilgili bir şey söylemek için geldim, efendim,» dedim.

Dönüp yüzüme bakmadan, soğuk bir sesle, «Neden?» diye sordu.

Ona her şeyi anlattım.

Konuştuğum sürece, mum ışığında, hiç kımıldamadan durdu. Hâlâ sırtı bana dönüktü. Elleri ceketinin yakasındaydı.

Sanki ona yağmurun başladığını haber vermişim gibi, «Ya!» dedi. «Demek böyle, Huw?»

«Evet, efendim,» dedim.

«Acaba ne yapmalı?» dedi. «Angharad'ı korumak gerek.»

«Bayan Nicholas'ı boğmaktan başka çare yok,» dedim.

Bay Gruffydd'in sırtı hâlâ bana dönüktü.

Deminki gibi soğuk bir sesle, «İnsanların konuşmalarına engel olamayız, Huw,» dedi. «Onları düşünmekten de alıkoyamayız. Ancak yanlış fikirlere sahip olanlar böyle sözleri ortalığa yayarlar. Bundan başka bir şey bekleyemeyiz onlardan.»

Ona, «Ne yapacaksınız, efendim?» diye sordum.

«Şimdi beni yalnız bırak, yavrum,» dedi. «Ne yapmam gerektiğini düşüneceğim.»

«İyi geceler, efendim,» dedim.

Oradan ayrıldığım zaman Bay Gruffydd sakindi. Ama ben pencerenin önünden geçerken, o hâlâ arkası kapıya dönük olarak ayakta duruyordu.

Irmak boyunda yürüyüş yaptıktan sonra eve döndüğüm zaman köy sessizdi. Maden ocağından başka hiçbir yerde ışık yoktu. Bu gezintinin içimdeki sıkıntıyı dağıtacağını düşünmüştüm. Ama bir işe yaramadı. Döndüğümde kendimi eskisinden de kötü hissettim. Yokuşu çıkarken içime bir acının çökmüş olduğunu fark ettim.

Çalıştığım süre içinde bazı değişiklikler olmuştu köyde. Hatta ırmak bile değişmişti. Köyün yolları da öyle. Irmak boyundan kiliseye kadar uzanan patika yeni yapılan evlerle dolmuştu. Bir hizada sıralanmış olan lokomotif hangarlarının duvarları bütün kıyıları kaplamıştı. Lokomotiflerin kazanlarından boşalan kirli sular ırmağa akıyor, bunların ardı

arası kesilmeyen gürültüleri bir hastalık gibi çevreye yayılıyordu.

Yeni caddeler, bizim eski caddelerden daha dardı. Evlerin sokak kapıları doğrudan doğruya caddeye açılıyordu. Bu evlerin önünde ne bahçe, ne çiçek, ne de girip çıkan bir insanın içini açacak bir parçacık yeşillik vardı. Arka tarafları da aynı şekildeydi. Bir tek çimene rastlanamazdı. Bütün caddeler iki sıralı, duvar duvara bitişik, aralarında bir parmak bile boşluk bulunmayan evlerle doluydu. Bunların hepsi de birbirlerinin aynıydı. Bir tek tuğlanın konuşu bile farklı değildi.

Dağın tepesine kadar uzanan varageleler, yeni oluşturdukları getirdikleri dört cüruf yığınını yükseltmeye başlamışlardı. Cüruflar yeşil çimenlerin üstüne döküldükçe, yığınlar büyüyor ve bu yığınların etekleri aşağıdaki ağaçların arasına kadar sokuluyordu. Bundan kısa bir zaman öncesine kadar tepesine tırmanmakta olduğum koca bir kayın ağacı, şimdi simsiyah dumanları tüten bu cüruf yığınının arasında, mezarından elini uzatan bir ruh gibi kalmıştı.

Eve döndüğüm zaman mutfakta ışık vardı. Bunu görünce yüreğim ferahladı.

Bron koltuğa oturmuş dikiş dikiyor, ocaktaki çaydanlık fokurdamaktan yerinde duramıyordu. Kedi, ileri doğru uzattığı ön ayağının üstüne çenesini dayamış yerde yatıyor, tek gözle bana bakıyordu. Buruna öpücükler yağdıran soğan çorbasının nefis kokusu mutfağa yayılıyordu.

Bronwen'in yüzüne bakmadan, «Hâlâ yatmadın mı?» dedim.

Neşeli bir sesle, «Konuşacaktık ya,» dedi. «Onun için bekledim. Bay Gruffydd'i gördün mü?»

«Evet,» dedim. «Sadece kimsenin konuşmasına engel olunamayacağım ve düşünmekten alıkonulamayacağını söyledi. Bu konuda düşünecekmiş.»

Bron, «Angharad da ilk trenle Londra'ya gidiyor,» dedi.

«Kızdı mı?» diye sordum.

Bron, «Hayır,» dedi. «Her şeyi biliyormuş.»

«Demek biliyormuş,» dedim.

Bron, «Ömrünü burada geçiren bir insanın kulağından böyle şeyler kaçar mı?» dedi.

«Ama Bay Gruffydd her gün oraya gidiyor. Bunca zamandan beri Angharad niçin ona bir şey söylememiş?» diye sordum.

Bron, tabakları masanın üstüne bırakarak, «Bay Gruffydd'in bir şey bilmediğini mi sanıyorsun?» dedi.

Yüreğimde bir sıkıntı hissederek, «Öyleyse niçin onlara haber verdik? Niçin boşu boşuna üzüldük?» dedim.

Bron önüme bir kâse çorba koyarak, «Zaman varken fırsattan yararlanmalı,» dedi. «Onlar hiç kimseye kötülük etmediler.»

«Angharad, Iestyn Evans'ın karısı, öbürü de bir vaiz,» dedim. «Bunu hiç doğru bulmuyorum, Bron.»

«Niçin?» dedi. «Bay Gruffydd'in Angharad'la görüşmesini niçin doğru bulmuyorsun?»

«Şey,» dedim ve çorba kâsesinden tüten buhar yüzümü ıslattığı için sevindim. Çünkü mendilimi çıkarıp yüzümü kurulayıncaya kadar ona vereceğim cevabı düşünmek fırsatını bulmuş oldum.

Bron, elindeki bıçakla ekmeği ikiye bölerken, sert bir sesle, «Evet?» dedi. «Ben söyleyeyim mi? Çünkü senin kafan da pazardaki güzellerin kafalarından farksız. Bayan Nicholas'ınki gibi. İyi bir kardeşsin doğrusu. Ben de seninle oturup konuşuyorum. Bayan Nicholas'ı boğmak istiyordun. Kendini boğsan daha iyi edersin.»

«Ne kadar tuhafsın, Bron,» dedim. «Sadece onların davranışlarını doğru bulmadığımı söyledim.»

Öfkeyle, «Bay Gruffydd vaiz diye onu başka erkeklerden ayırt etmek mi gerekir,» dedi. «O da insan değil mi? O da aynı haklara sahip değil mi?»

Sinirimden evi paramparça etmeye hazırdım.

«Ama başka bir adamın karısıyla diyorum,» diye bağırdım.

Bron kızgın sobaya bile buz tutturacak bir sesle, «Başka bir adamın karısıyla ne olmuş?» dedi. «Bay Gruffydd

onunla konuştuysa, Angharad da onun arkadaşlığından yararlandıysa, bunun kime zararı dokunur?»

«Hiç kimseye,» dedim.

Gülümsemeden başka her şeye benzeyen bir gülümsemeyle, «O halde?» dedi.

«Cehennemin dibine,» dedim. «Bana ne.»

Bron'un gülüşünü duymalıydınız. Katıla katıla gülüyor, ekmeği kesmeye çalışıyor, ama bıçağı elinde tutamayacak kadar kendinden geçiyordu.

Gözlerindeki yaşları silerek, «Hay Allah,» dedi. «Ne budala çocuksun sen!»

Gülümsemeye çalıştım. Ama bir kez kırılmıştım. Bunu yenmek kolay olmadı.

«Niçin budala oluyormuşum?» dedim.

«Çünkü sen de Bay Gruffydd'in yaptığını yapıyor, üstelik geceleri de burada kalıyorsun?» dedi. «Senin hakkında dedikodu yapmaları hoşuna gider miydi?»

Güneş ışığı gözlerimi kör etmiş gibi kalakaldım.

«Hiç kimse benim ya da senin için bir şey diyemez,» dedim. «Kimin ne söyleyeceğini duymak isterdim.»

Bron, hiç duraksamadan, «Eli kulağındadır, yakında duyarsın,» dedi.

«Öyleyse, ben de giderim, Bron,» dedim.

«Hayır, gitmeyeceksin,» dedi. «Bırak, oturağa benzeyen ağızlarım istedikleri gibi açsınlar, lağım çukurundan farksız kafalarını ne ile yorarlarsa yorsunlar. Yeter ki sen onlardan biri olma. Önce kendini gör, sonra başkaları için konuş. Bugün akşamüzeri, bana ne biçim baktığından söz etmiştim. Başkalarıyla ilgili sorular soracağına, biraz da bunun üzerinde kafanı yor.»

İyice tekmelendikten sonra ağrılarıyla baş başa kalan bir köpek gibi olduğum yerde sinip kaldım. Yatağıma giderken, üstümde onun bakışlarının ağırlığını ve odanın içinde, gülümseyen yüzünün sıcaklığını hissettim. Ama başımı çevirip ona bakmadım. Onun gülümsemesine gülümseme ile karşılık vermek de gelmedi içimden.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Angharad Londra'ya giderken Ceridwen'i de götürdü. Ceridwen çocuklarıyla birlikte bir süre onun yanında kalacaktı. Çok geçmeden annem de bir aylığına Londra'ya gitti. Ama bu yolculuğu gözünde o kadar büyüttü ki, görenler onun güney kutbuna yakın bir yere gittiğini sanırdı.

Evin hanımı gidince, ev ne kadar sessiz kalıyor!

İçeri girdiğiniz zaman, alışık olduğunuz koku size huzur verir. Yanaklarınızı okşayan hava, hep o bildiğiniz havadır. Ocağın ateşi kulaklarınızın tanıdığı sesleri çıkarır. Dolaptaki porselen tabaklar her gün güldükleri gibi gülerler size. Zaman yollarında yürüyen saatin ökçe seslerinde hiçbir değişiklik yoktur.

Ama bir sıcaklık, sabahleyin kapının tokmağı kapıyı açar açmaz başlayan bir hareket eksiktir evin içinde. Bunların yokluğu birtakım seslerin kaybolmasına yol açar. O zaman, çay kutusu takırdamaz, bu kutunun kapağı açılırken gıcırdamaz, kaşıklar fincanların içinde şıngırdamaz, ocaktaki odunlar birbirlerini dürterek yanmaz, kaynar su çayı haşlamaz.

Babam, «Annenizin yokluğunu nasıl hissettiğimi Tanrıdan başkası bilemez,» dedi. «Doğrusu, evin tadı tuzu kaçtı. Otuz dokuz yıldan beri onu yanımdan hiç ayırmamıştım. Hay Allah! Sevgili Beth'im olmayınca kendimi pek yalnız hissediyorum.»

Babamın, sık sık lambanın altında, anlatacak bir şeyler bulmak için başını kaşıyarak, anneme mektup yazdığını görüyordum. Ona bütün olup bitenleri anlatıyor, çaydanlığın kopan kulpundan tutun da, Gareth'in benim marangoz iskarpelamla kapıyı çentip zedelediğine kadar her şeyi bil-

diriyordu. Tabii bu arada, Taliesin'i de unutmuyor, onun hakkında sayfalar doldurmaktan da geri kalmıyordu.

Kendi dünyasına gömülen ve orada kraliçesine vereceği elmasları sessizce arayıp bulmaya çalışan bir erkeği seyretmek insanın tuhafına gidiyor. Babamın kendi dünyasını nasıl gördüğünü çoğu kez merak ettiğim gibi, anneme mektup yazarken onun dünyasına kısa bir süre için girmek istediğini de duymuşumdur.

Yer doldursun diye iri iri harflerle yazılmış olan annemin mektupları ise bir sayfayı geçmiyordu. Hiç aksamadan gelen bu mektupları annem postaya yetiştirmek için aceleyle yazıyor, sevgili Elizabeth Morgan'ın diye imzalıyordu.

Babam ondan gelen bu mektupları bize okurken ağlardı hep.

İşime döndüğüm zaman demirciden bir güzel azar işittim, bunun üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra da tekrar yeraltında çalışmaya gönderildim, ama çırak değil de usta işçi olarak. Üstelik, yanıma bir de çırak verildi. Bu çırak on iki yaşında iyi bir çocuktu. Henüz pek küçük olduğu için bu işler ona biraz ağır geliyor, onun yerine benim daha fazla çalışmam gerekiyordu.

Bir cumartesi sabahı, ben ocağın en alt galerisinde, maden damarından çıkan mucurları bir kenara istif ederken, o da bir kömür vagonunu yüklüyordu. O sırada, aşağıdaki anagaleride birinin bağırdığını işittim. Çocuğun vagonların altında ezildiğini sandım ve galerinin içindeki kömür yığınlarının üstünden iki büklüm kayarak vagonların yüklendiği yere indim.

Çocuk, kendinden daha büyük bir oğlanla dövüşüyor, kendini korumaya çalışıyordu. Aslında dayak yiyordu, ama fırsat buldukça da doğruluyor, dövüştüğü oğlana okkalı yumruklar indiriyordu.

«Bana bak,» dedim. «Çalışmaya mı, yoksa kavga etmeye mi geldin buraya?»

Ellerini iki yanına sarkıtarak, «Özür dilerim, Huw» dedi.

O sırada öteki oğlan sağı ile onun kulağına sert bir yumruk indirdi ve çocuğu yere serdi.

Eh işte.

Kafasının yan tarafına indirdiğim güzel bir tokat oğlanı kömür yığınının üstüne yuvarladı.

«Belli ki,» dedim, «terbiye denen şey sizin ailenin semtine bile uğramamış.»

Bizi seyreden işçilerden biri, «Vay,» dedi, «sizin ailede ne zamandan beri terbiye kurallarına uyuluyor?»

«Ailemi ağzına almamanı rica ederim,» dedim.

Evan John, «Öyleyse sen de konuşurken ailelerden söz etme,» dedi. «Aslında sizinki için söylenecek o kadar çok şey var ki. Sen önce kendi ablana bak. Düşüp kalkmadığı papaz kalmadı bölgede. Üstelik de evli bir kadın.»

Sağ yumrüğumla herifin iki kaburga kemiğini, sol yumruğumla da burnunu kırdım. Ancak çene kemiğinin yumruğumun altında çatırdadığını işitince, suratını daha fazla dağıtmaktan vazgeçtim.

Sonra yine işimin başına döndüm.

Asansörle maden ocağının üst başına çıktığım zaman, müdür yardımcısı bana eliyle işaret etti.

«Seni polis istiyor,» dedi.

«İyi,» dedim. «Nerede?»

«Büroda,» dedi.

Onunla birlikte büroya gittim. Kapının arkasında duran komiser yanıma sokularak elini omuzuma değdirdi.

«Huw Morgan siz misiniz?» dedi.

«Evet,» dedim.

«Saldırmak ve adam dövmekle suçlanıyorsunuz,» dedi.

«Beni tutuklamadan önce yıkanmama izin verir misiniz?» diye sordum.

«Tutuklanacak değilsiniz,» dedi. «Önce mahkemeye çağırılacaksınız.»

«Gidebilir miyim?» diye sordum.

Polis, «Sizi uyarıyorum,» dedi. «Evinizden dışarı çıkmayacaksınız.»

Müdür yardımcısı, «İşine son verildi, Morgan,» dedi. «Siz Morgan'lar burada yıllardan beri başımıza bela oldunuz.»

Eve gittim, yıkandım ve yemeğe oturdum.

Bron tabağı önüme koyduktan sonra yüzüme baktı.

Gözümün ucuyla bakarken onun sadece mavi entarisini ve önlüğünü görebiliyordum.

Sanki bir el onun konuşmasına engel olmak için ağzını kapatmış gibi, boğuk bir sesle, «Ellerine ne oldu?» dedi.

«Eğer bekâr olsaydı, o herifi öldürürdüm,» dedim. «Angharad'dan söz etti.»

Bron, «Ne diyorsun, Huw?» dedi ve yanıma oturdu. «Peki, sonra ne oldu?»

«Polis beni mahkemeye verdi,» dedim. «İşten de çıkarıldım.»

İkimiz de sustuk. Bron elini omuzuma koydu.

«Yemeğini ye,» dedi.

Kısa bir süre sonra, evin arka bahçesinde, topuklarını yere sürtmeden, acele ve kararlı adımlarla yürüyen, bir işi yapmakla görevli, vakti kıt bir insanın ayak sesleri duyuldu.

Bron, «Bay Gruffydd,» dedi ve el çabukluğu ile iskemleleri yerine çekti, masanın örtüsünü düzeltti, ateşi eşeledi.

Kapının ağzında iri cüssesi ve siyah elbisesiyle beliren Bay Gruffydd, «Huw,» dedi, «başın yine belaya girmiş.»

Bay Gruffydd'in yüzü bembeyaz, gözakları da kıpkırmızı olduğu için korkumdan ayağa kalkarak, «Evet, efendim,» dedim.

«Benim ve ablanın yüzünden mi?» dedi.

Hiçbir şey söylemedim.

Öfkeyle sarsılarak, «Utanıyorum,» dedi. «Utanıyorum. İşler mahkemede daha çok karışacak.»

«Mahkemede bir şey olmayacağını sanıyorum,» dedim.

Bay Gruffydd, «Bay Elias oldurmaya çalışacak,» dedi.

Şaşırarak, «Bay Elias mı?» dedim.

«Bay Abishai Elias, oğlunun aracılığı ile onlara baskı yapmış ve onların sana dava açmalarını sağlamış,» dedi. «Yoksa mahkemeye verilmeyecektin. Evan John'un babası Elias'ın oğlunun tezgâhtarı.»

«Hele mahkeme günü bir gelsin,» dedim.

Bay Gruffydd, «Ben gidiyorum,» dedi ve yavaşça oturdu. «Vadi'den gidiyorum. Kimse bana bir şey söylemeye cesaret edemiyor, ama onların neler düşündüklerini gözlerinden anlıyorum. Hepsinin değilse de bazılarının. Direnip burada kalmanın bir anlamı yok. Çoktan gitmiş olmalıydım.»

Yenilgiye uğramış bir insanın bitkinliği çökmüştü Bay Gruffydd'in üstüne. Saçları alnına düşmüş, gözleri yerdeki hasıra takılmış, omuzlarının genişliği elbisesinin siyah kıvrımları arasında kaybolmuştu. Elinde tuttuğu şapkasını parmaklarının arasında evirip çeviriyordu. Bron da önlüğünü gözlerine götürmüş ayakta duruyordu.

Benim ise, bir buz kalıbından farkım yoktu.

«Çok üzgünüm, efendim,» dedim.

«Babanla görüşeceğim,» dedi.

Ben, ocakta yanan ateşin sarı alevlerinden başka bir şey düşünmeden onlara bakar, Bron da yanıbaşımda derin bir üzüntü içinde gözyaşı dökerken, Bay Gruffydd çıkıp gitti.

⁂

Babam, «Söyle bakalım, Huw,» dedi. «Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?»

«Marangozluk yapacağım,» dedim.

Babam pek düşünceliydi.

Sakin bir sesle, «Bize ne oluyor böyle?» dedi. «Bir türlü başımız beladan kurtulmuyor. Önce Ivor, sonra Ianto, Davy, Angharad ve sen. Zavallı annenin ne diyeceğini sana söylemesem daha iyi olur. Şimdi de Bay Gruffydd.»

«Onu gitmekten vazgeçirmeyi denedin mi, babacığım?» dedim.

Babam piposuyla dağı gösterdi.

«Git de şu dağı yerinden oynat bakalım,» dedi. «Patagonia'ya gidiyor. Bugünlerde oraya gittiğini duyarsan şaşma. Onun için, kafanı bir an önce kullanmaya bak.»

⁂

Annemin Londra'dan dönüşü benim odun satın almak için dağın öbür yanına gittiğim bir güne rastladı. Evden içeriye girdiğimde annem başında beresi olduğu halde Bron'un salıncaklı sandalyesinde oturuyor, siyah ipekli entarisi kirlenmesin diye dizlerinin üstüne bir havlu yaymış, kucağına aldığı Taliesin'e sütünü içiriyordu.

Kendisini öptüğüm zaman, bana, «Ee?» dedi. «Yine bir şeyler olmuş. Doğru mu?»

«Evet, anneciğim,» dedim.

Çarşamba ne zaman diye sorar gibi, «Mahkeme ne zaman?» dedi.

«Öbür gün,» dedim.

Yüzüme bakarak, «Korkuyor musun?» diye sordu.

«Hayır,» dedim.

«Aferin,» dedi. «Londra'dan sana bir şapka getirdim.»

«Teşekkür ederim, anneciğim,» dedim. «Angharad nasıl?»

«Cape Town'a gidiyor,» dedi ve çenesinin titrediğini belli etmemek için Taliesin'i havaya kaldırıp öptü.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

En yeni gri elbisemle Londra'dan gelen şapkamı giydim ve mahkemeye gitmek üzere arabacı Thomas'ın arabasına kuruldum. Bir yanımda babam, bir yanımda Bay Gruffydd oturuyordu. Yokuştan aşağıya inişimizi ve caddeden geçişimizi seyreden köylüler bize ne gülümsediler ne de el salladılar.

Yamaçtan köye kadar uzanan bütün yol boyu cüruf yığınlarıyla kaplıydı. Bu yığınlar, gömülü oldukları maden ocağından doğrulup yeryüzüne çıkan hayvanların sırtlarını andırıyordu. Yaşam dolu ağaçlar bunların altında gömülüp kalmış, bazı yığınların üstünde karaçalılar yetişmeye, rüzgârın rahat bıraktığı yerlerde de çimenler yeşermeye başlamıştı.

Babama, «Vadi'nin cüruf dökülmedik, özgür bir yeri kalacak mı acaba?» dedim.

Babam, «Benim gençlik günlerimde böyle bir şeye izin verilmezdi,» dedi. «Bunlar hep tembelliğin, kötü işçiliğin, bayağılığın sonuçlarıdır, oğlum. Asıl ben şimdi senin özgürlüğünü elde etmeni daha fazla düşünüyorum. Cüruf yığınları yerinde duruyor. Onları yok etmek için elimizden bir şey gelmez.»

Bay Gruffydd, «Sana iyi bir davavekili tuttuk, Huw,» dedi. «Bu yüzden kurtuluş şansın artıyor.»

«Kaygılı değilim,» dedim.

Ne tuhaf. Gerçekten de değildim. Az öncesine kadar bu garip hissi, orada bir pencere açılmış gibi karnımda duyuyor, yalnız mahkemeyi, polisi, yargıcı ve hepsinden kötüsü, hapishane ile demir parmaklıkları düşünüyordum.

Evden ayrılırken Bron bana şapkamı vermiş, sonra da beni öpmek ve uğurlamak için kapıda durmuştu.

Bana, «Güle güle,» dedi.

Birbirimize baktık, derin derin baktık. O zaman birdenbire, onun yalnızlık hissettiğini, acı çektiğini, Ivor'u istediğini anladım. Oysa, bir bakış ya da bir kelime ile belli etmemişti bunu şimdiye kadar. Kadınların, erkekler tarafından gösterilen yüreklilikle ölçüştürülmemesi gereken bir yiğitlikleri, kendilerine özgü, bambaşka, yüce bir cesaretleri vardır.

Başıma nelerin geleceğini düşündüğüm, zihnimin bunlarla dolup taştığı o anda, karnımdaki pencereden giren rüzgârlar orada koro halinde şarkı söylüyor, Bronwen bana acıyarak bakıyordu. Ama o, bu acıma duygusu içinde, kendisini koruyan cesaret kalkanını kısa bir an için yitirdi. Gözlerinin derinliklerini gördüm ve oradaki boşluğu hissettim. Bu boşluğun sessizliğinde yükselen sesi duydum ve hepimiz uykudayken oradan gözyaşlarının boşandığını sezdim.

Öylesine utandım ki, oracıkta yere çöküp onun ayaklarını öpmek istedim.

Eski insanların niçin deve postuna büründüklerini ve niçin kamçı kullandıklarını o zaman daha iyi anladım.

«Ah, Bron,» dedim, «ancak şimdi anlıyorum.»

Bron'un yüzü gözlerimin önünde allak bullak oldu. Ona bakmaya dayanamadım.

Başımı kaldırıp dağın yeşilliğine ve tepesindeki engin maviliğe baktım, ayaklarımın altında topraklarının sertliğini, üstümde nefesinin serinliğini hissettim, Bron yanımda kan ağlarken, kaygısız yatan dağa verdiği huzurunundan bana da birazcık vermesi için Tanrıya dua ettim.

«Artık korkmuyorum, Bron, yavrum,» dedim. «Ayrıca bunu bilmiş olduğum için de seviniyorum. Eğer oradan dönersem, dönerim. Kalırsam, kalırım. Ama dönsem de, orada kalsam da korkmuyorum. Sadece utanıyorum. Hoşça kal, Bron.»

Kolumu onun yumuşak sıcaklığına doladım ve gözyaşlarının ıslattığı yanağını, lavanta kokusu pençeleriyle etlerimi

tırmalarken, bir kardeş gibi öptüm. Ondan ayrıldığım zaman içimdeki pencere sımsıkı kapanmıştı ve ben son nefesime kadar savaşmaya hazırdım. Agincourt savaşma katılan okçular yanlarına alacakları okları seçerlerken ne kadar soğukkanlı idiyseler, ben de yakama takmak için birkaç tane muhabbetçiçeği koparırken o kadar soğukkanlıydım.

Böylece, hiç kimseye aldırış etmeden arabaya binip yola koyuldum.

Mahkeme binası şimdiye kadar hiç dikkatimi çekmemişti. Bir yara dikilir, ya da bir yanığın üzerindeki deri soyulurken, doktor iğneye ipliği geçirir ya da neşteri bilerken duyulan hisle doluydu içim. Bu, bağırmamanız ve bir korkak durumuna düşmenin acısını tatmamanız için gerekli gücü Tanrıdan istedikten sonra kendinize mal ettiğiniz uyuşturucu bir histir. Uyanıkken uyumaya benzeyen bir şeydir bu.

Dışarıdaki sıralarda oturup uzun süre bekledik. Tanıdığım bir sürü insanın arasındaydık. Ama kimseyle konuşmadım. Sadece onların yüzlerine bakıp gülümsedim.

Sonra, Evan John en küçük kardeşiyle birlikte yanıma geldi. Çenesi kalın sargılar içindeydi ve gözleri hâlâ şişti. Konuşamadığı için, kendi yerine konuşsun diye, kardeşi Dafydd'i yanında getirmek zorunda kalmıştı.

Dafydd John, «Huw,» dedi. «Evan bu mahkemenin açılmasına kendisinin neden olmadığını söylemek istiyor. Çağırılmış olduğu için geldi. Duruşmada bir şey söyleyecek değil.»

«Teşekkür ederim, Evan,» dedim.

Dafydd, «Kavga ettiğiniz için çok üzgün,» dedi. «Lütfen el sıkışın.»

«Ben de üzgünüm, Evan,» dedim. «Arkadaşlığımızı bozacak herhangi bir şey geçmemişti aramızda şimdiye kadar. Ama bunu yapmak zorundaydım, anlıyorsun ya.»

El sıkıştık ve Evan hafifçe başını salladı. Ama bu kadarcık kıpırdanış bile onun canını acıttı. Evan yüzünü buruşturdu ve gözleriyle gülümsedi.

Bay Gruffydd, «Öyleyse mahkeme olmayacak,» dedi.

Bizim davavekili, «Eğer işveren dava açarsa, Huw'un kendini korumak için dövüştüğünü öne süreceğiz,» dedi. «Savunmamızın konusu bu olacaktır. Bir tek korkumuz varsa, o da tanıkların çağrılmasıdır.»

Ufak tefek bir adam olan Bay Esdras Daniels'in pomatla sertleştirilmiş upuzun bir bıyığı vardı. Bu bıyığın uçları, çenesinden aşağıya kadar bir saç lülesi gibi sarkıyor, sonra başka bir kıvrımla, iki kırık çemberi andırarak tekrar yukarı doğru baş veriyordu. Saçları dümdüz taranmış ve kafasının pembeliğini gizlemek için kafatasının üstüne sıkı sıkı yapıştırılmıştı. Siyah gözleri küçücüktü. Bunlar, göz kararıyla ölçünüzü alan bir tezgâhtar size nasıl bakarsa öyle bakıyordu. Ama Bay Daniels başka bir şeyin, size keseceği faturanın ölçüsünü alıyordu. Kendi ücreti, tanık ve pul paralarıyla şişecek olan bu fatura, kahverengine çalan soluk bir mürekkeple başlıklı bir kâğıda yazılacak ve sadık köleniz Bay Daniels tarafından size sunulacaktır.

Suratının rengini tencerenin karasından almış olan siyah cüppeli bir adam, «Morgan,» diye bağırdı.

Adamın ağzının kapanmasına kalmadan yanından geçtim ve durumu kavradım.

Arkadaki sırada dört ihtiyar adam oturuyordu. En sondaki Abishai Elias idi.

Oradan birisi bana, «Sanık locasına geç,» dedi.

Duruşma salonundakiler ayak değiştirir, alçak sesle konuşurlarken, ben de locaya doğru yürüdüm. Burası üç sıra küpeşteyle çevrili küçücük bir yerdi. Kürsülerin üstünde açılan kitaplardan kanat vuruşunu andıran sesler çıktı. Okuldayken, öğretmen bir an için bizi yalnız bırakınca, sınıfta buna benzer sesler duyardım.

Yemin etmem için Kutsal Kitab'a el basmamı söyleyen adamın bana yemin ettirirken ne dediğini o zaman anlayamadığım gibi, hâlâ da bilemem. Uzun ve tek bir kelime gibi sıraladı bütün söylediklerini. Bir şey anlamamakla birlikte, söylenenleri kulağımda kaldığı kadarıyla tekrarla-

maya çalıştım. Belki ettiğim bir yemindi, ama benim dilimde değildi. Hele İngilizce olduğunu kim söylese inanmam.

Yüce Tanrının adına yemin ederim.

Yemin edildiği zaman söylenen kelimeler korkunçtur.

Ama bu yemin ikimizin ağzında bir sakız gibi gevelendi. Konuşmasını bilmeyen bir bebek böyle bir şey yapsaydı, o bile ayıplanırdı.

Bu iş bittikten sonra, tekrar yarıda bıraktığım uykuya döndüm. Dağın tepesinde Dai Bando ve Cyfartha ile, okulda Shani ile, tiyatroda da Ceinwen'le birlikteydim. Daha doğrusu, herkesle birlikte her yerdeydim, konuşulanlara kulak vermemeye kararlı olduğum için, yalnız burada değildim.

Ancak babamın, önündeki sıranın dayanarak yerine koyduğu ellerini ve Bay Gruffydd'in yüzünün bağıran beyazlığını gördüğüm zaman kulaklarımı açtım.

Karşı tarafın davavekili, kurşunkalemini başparmağı ile işaretparmağının arasında zarif bir şekilde tutarak yargıçlara bir şeyler anlatıyordu. Serçeparmaklarıysa, önemli bir konuğa çay fincanını uzatan bir ev hanımının parmakları gibi yukarı doğru kalkıktı.

«Bu olayı mahkemeye getirdiğimiz için özür dileriz,» diyordu. «Ama durumu göz önünde bulunduran müvekkilim bu davayı açmanın adalet yönünden gerekli olduğu kanısında. Tanıklarımızın görevlerini yapmamaya karar vermiş olmaları, öyle sanıyorum ki, davalının kabadayılığı karşısında duydukları çekingenlikten ileri gelmektedir. Kendisinin profesyonel boksörlerle ve benzeri kişilerle arkadaşlık ettiği herkesçe bilinen bir şeydir.»

Bay Esdras Daniels istifini bozmadan ayağa kalktı ve bir arıbeyi gibi gülümseyerek önündeki kürsünün üstüne doğru hafifçe eğildi.

«Sayın yargıcım,» dedi, «bu açış nutkunu mutlaka dinlemek zorunda mıyız?»

Bay Pritchard, meleklerin bir kabahatini bulmuş gibi gülümseyerek, «Arkadaşımın mahkemeyi aydınlatmama

izin vermesi gerekir,» dedi. «Hangi koşulların baskısı altında, işi başından aşkın bir mahkemeyi boşu boşuna uğraştıracak olan bu davadan vazgeçmek zorunda kaldığımızı açıklamalıyım.»

İhtiyarlardan biri, «Devam edin, Bay Pritchard,» dedi ve arka sıradaki dört kafa aynı anda sallandı.

Bay Pritchard başını titreterek, yediği sabah kahvaltısı kursağında kalmış gibi kısık bir sesle, «Söylenecek fazla bir şey yok,» dedi. «Bu üzüntü verici olayın meydana gelmesine, dediğim gibi, davalının evli bir kadın olan ablası ile çok iyi tanınan bir vaizden söz edilmesi neden olmuştur. Davalının ablasını savunmak, onun adını korumak zorunda kaldığından hiç kuşkumuz yoktur. Ancak o, yasal yollara başvuracağı yerde bu işi kendi yumruklarının yasasıyla kaba bir biçimde yapmıştır. Oysa, sözü geçen kadın, onun burada bulunmayan kocası, ya da vaiz, yüksek mahkemenize bir dilekçe vererek karşı tarafa bir iftira davası açabilirlerdi. Bu yapılmamıştır. Yapılacağı da yoktur. Bugün, tanıklar konuşmamak kararında ısrarlı oldukları için, mahkemeden davayı geri çekmeme izin vermesini rica etmek zorunda kalıyorum.»

Ayağa kalkan Bay Esdras Daniels, Tanrının gazap şarabını son yudumuna kadar içmiş gibi öfkeyle konuşarak, «Müvekkilime ve hiçbir suçu olmayan başkalarına hakaret edildiğini ileri sürüyorum,» dedi.

Kürsüden bir tokmak sesi geldi.

İhtiyar bir ses, «İddianız reddedildi,» dedi. «Ortada hakaret yok, ancak utanç verici bir şey var. Gerçekten de utanç verici bir şey. Aklandınız. Bu kararımız doğru mu, değil mi, onu da bilmiyorum.»

Potin sesleri ve konuşmaların gürültüleri duruşma salonunda yükselirken, dört kişinin oturmakta olduğu sıranın öbür ucundaki başka bir adam onlara bir şeyler fısıldamak için yerinden kalktı. Bay Daniels ve Bay Pritchard birbirleriyle ayaküstü sohbet ediyorlardı. Her ikisi de pek neşeliydi. Konuşmalarını kahkahayla bitirdiler ve dava ile ilgili kâğıtları boru gibi yuvarlayarak arkalarında duran çantalı bir adama verdiler.

Tokmak, yine kürsünün üstüne tak diye indi. Salon sessizleşti.

İhtiyar adam, «Dağılın,» dedi. «Sıradaki davaya bakalım.»

Siyah cüppeli adam, bana, «Dışarı,» dedi.

Dik dik bakan kalabalığın arasından dışarı çıktım.

Doğruca gidip arabaya bindim ve beni bekleyen babamla Bay Gruffydd'in yanına oturdum.

Babam, «Allah aşkına doğru eve,» dedi.

Tekrar Vadi'nin engin yeşilliğine döndük. Bütün yol boyunca hiçbirimizin sesi çıkmadı. Cam acıyan ve kendisine baktığınız zaman gülümser gibi hafifçe dudaklarını oynatan bir adama benziyorduk hepimiz.

Eve gelince, babam, «Teşekkür ederim, Thomas yavrum,» dedi.

«Bir şey değil, delikanlı,» dedi Thomas. «Haydi hoşça kal.»

Thomas kamçıyı şaklatıp arabayı Tepe'nin yokuşundan aşağı sürene kadar babam Bay Gruffydd'e ne bir şey söyledi, ne de onun yüzüne baktı.

Gözlerini eve doğru çevirerek Bay Gruffydd'e, «Yemeğe gelecek misiniz, efendim?» diye sordu.

O bunu sorarken, ben de elimde tuttuğum Londra'dan gelme şapkamın mantardan yapılmış olan astarına bakıyordum.

Bay Gruffydd elini babamın omuzuna değdirdi ve arkasını dönüp yanımızdan uzaklaştı.

Gözleri yaşaran babam, «Hay Allah,» dedi. «Haydi, içeri gir, oğlum. Sonra da kapıyı ört.»

Böylece, evimizin sokak kapısı gün ortasında ilk kez kapanmış oldu.

Yemekten sonra, James Rowlands arka bahçeden doğru gelip mutfağın kapısında durdu. En yeni elbisesini giymişti. Suratı da pek asıktı.

«Gwilym,» dedi, «diyakozların toplantısı var.»

Babam, «Ya!» dedi. «Ne zaman, peki?»

James, «Şimdi,» dedi. «Geliyor musun?»

Babam, «Evet,» dedi.

Annem yüzü solgun bir halde, parlayan ama hiç gülümsemeyen gözleriyle sessiz sessiz onları seyrediyordu.

Babam ona bakarak, «İşte böyle,» dedi.

Annem de babama baktı ve, «Evet, böyle,» dedi.

Bu sessizliğin içinde, onlar duruşları, bakışları, soluk alışları ile birbirlerine söylemek istediklerini söylüyorlar ve birbirlerinden güç alıyorlardı. Çünkü birlikte geçen kırk yıl, onlara birbirlerini tanıtmış, onların düşüncelerini birleştirmişti.

Babam, «Şimdilik hoşça kal,» dedi.

Annem başını salladı ve babam gitti.

O gece Ianto ile buluştuktan sonra eve döndüm. Bron yemeğimi hazırlamış beni bekliyordu.

«Bay Gruffydd kiliseden uzaklaştırılmış,» dedi. «Diyakozlar, onun görevinde yeterli olmadığını öne sürmüşler. Yediye karşı üç oyla çoğunluk kararı almışlar.»

«Ona kapılarını açacak bir sürü kilise var,» dedim.

Bronwen, «Baban kiliseden ayrılıyor,» dedi.

«Öyleyse ben de,» dedim.

«Ben de ayrılıyorum,» dedi. «Ayrılanlar kilisesi kurarız biz de.»

«Bay Gruffydd'i oranın vaizi yaparız,» dedim. «Herkes bizim kiliseye gelir. Diyakozların kilisesinde de kendilerinden başka kimse kalmaz.»

«Ay sonunda Bay Gruffydd gemiyle Patagonia'ya gidiyor,» dedi. «O güne kadar işinin başında kalmak için izin istemiş ama vermemişler. Ona lekeli bir adam olduğunu söylemişler. Daha doğrusu, Bay Isaac Wynn söylemiş.»

Ona bakmadan, «Babam ne demiş?» diye sordum.

Gülmekten kırılan Bron, söylediği kelimeleri bir terzi makasıyla kırpıyormuş gibi yarım yarım bırakarak, «Bay Isaac Wynn şimdi sirkeli suyla yüzüne pansuman yapıyor,» dedi. «Her nedense, babanın da hafifçe gözü şişmiş.»

«Güzel,» dedim. «Bay Gruffydd nerede?»

«Az önce ona yemeğini götürdüm,» dedi. «Mobilyaları eski hararlarla sarıp sarmalıyordu. Yarına kadar buradan çekip gitmesini söylemişler.»

Üstüme saldıran kıpkırmızı bir buz tabakası bütün vücudumu sardı.

Saatin rakkası tik-tak sesleriyle beynimi oydu.

«Gidip kendisini göreceğim,» dedim.

Bron, «Yarın gidersin,» dedi ve eliyle saçlarımı okşadı. «Bay Gruffydd için hazırladığım yemek şu sepetin içinde. Giderken götürmeyi unutma. Getsemani'de(*) artık tencerenin kaynamadığını söyledi Bay Gruffydd.»

(*) İncil'de (Matta; 26 36, Markos; 14 32) rastlanan ve Kudüs'ün doğusunda, Kidron deresinin yakınında olduğu bilinen, zeytin ağaçlarıyla kaplı bir bahçenin adıdır.

Bay Gruffydd'in Gorphwysfa (Huzurevi) dediği evindeki odaya bu adı taktığı anlaşılıyor. (Çev. Notu).

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

Ertesi sabah erkenden Gorphwysfa'ya gittim. Ama Bay Gruffydd benden önce davranmış, çoktan kalkıp yıkanmıştı. İçeri girdiğim zaman onu kitap okurken buldum. Evde bir boşluğun sessizliği vardı. Koridorun duvar diplerine, iplerle bağlı denkler ve sandıklar dizilmiş, bir sürü eşya da odanın ortasına yığılmıştı.

Her zamankinden farksız, soğuk bir sesle, «Merhaba, Huw,» dedi. «Geldiğine çok sevindim.»

«Teşekkür ederim, efendim,» dedim. «Her şeyi tek başınıza yapıp bitirmişsiniz. Sizin için yapabileceğim bir iş kalmamış. Buna üzüldüm.»

Bay Gruffydd gülümseyerek, «Kalmaz olur mu, yavrum,» dedi. «Bana büyük bir yardımın dokunabilir. Yapar mısın?»

Bu da ne demekti!

Böyle bir soru karşısında bakakalırsınız ve kayaları yerinden oynatmaya kalkışırsınız.

Arkasını döndü ve gidip pencereden dışarı baktı.

Güneydoğudan esen rüzgârın hafifliğini taşıyan sesiyle, «Fulyaları hatırlıyor musun, yavrum?» dedi. «Bir öğretmenle bir öğrenci gibiydik birbirimizle. Ama her zaman dosttuk. Birlikte yaptığımız bu mobilyaları Tyn-y-Coed'e götürmeni istiyorum senden. Ablana söz verdim.»

Odaya tekrar bir sessizlik çöktü. Bahçede kuşlar şakımaya değil de, bağırmaya başladılar.

«Bu odaya Getsemani adını takmakla yanlış bir iş yaptım,» dedi. «Durup dururken bu kutsal adı da lekeledim. Bazen kör, bencil ve budala oluyoruz. Bu odada ikimiz de büyük bir hevesle çalışmıştık. Burada ikimiz de mutluyduk. Aslında Bahçe'nin bir suçu yok, bütün kabahat bende.»

Dışarda bir karatavuk, sesine düğümler atarak ötüyor, ardıçkuşları çimenlerin arasında cıvıldaşıyor, gökyüzüne bir mavilik yayılıyordu.

«Hiçbir şey yapamadan gittiğim için üzülüyorum,» dedi. «Başka bir şeye yanmıyorum. İnsanların boşboğazlıklarından, bayağılıklarından, düşüncesizliklerinden kendimi sorumlu tutuyorum. Belki gittiğim yerde başkalarına daha yararlı olurum.»

Evin önünden postacı Ellis geçiyor. Kısrak Mari'ye yeni bir nal çakılması gerekiyor.

Mari'nin nal sesleri onun sözlerine karışıp, onların arasında dans ederken, Bay Gruffydd, «Biraz sonra buradan gideceğim,» dedi. «Görevime başladığım zaman, babam bu saati bana armağan etmişti. Sana daha değerli bir şey vermek isterdim ama, ancak bunu verebiliyorum. Kabul et, Huw. Sevdiğim 'zaman'ı ben hep onun üstünde gördüm.»

Altın saat sıcaklığını yitirmeden onun cebinden benim elime geçti. Avucumun içinde camın ve altının kayganlığını hissettim.

Bay Gruffydd'in simsiyah sırtı bana dönüktü. Sesinde rüzgârlar ve denizler coşuyordu.

«El sıkışmamıza gerek yok,» dedi. «Sonsuzluğa kadar birbirimizin hafızasında yaşayacağız, Huw, yavrum. Sana bütün sevgimle veda ediyorum.»

Oradan uzaklaştım. İçim kan ağlayarak uzaklaştım. Dağın tepesine çıktım ve güneşin sıcaklığını sırtımda hissedinceye kadar orada yüzümü otlara gömüp yattım.

Aşağı indiğim zaman Gorphwysfa boştu.

Ona 'Huzurevi' diye güzel bir ad takmışlar doğrusu!

⁂

Onun gidişinden sonra, köy, bir ölüler ülkesine benzedi. Günlerce bir ölüm havası esti ortalıkta. İnsanlar, sanki gökyüzü yarılıp da ateş saçacakmış gibi ürkek ürkek dolaşıyorlardı. Çocuklar sokağa bırakılmıyorlardı. Üstümüze bir sessizlik çökmüştü.

Babam uykusunda dolaşan bir insan gibiydi. Ama bir ahır kiralamayı, orasını temizlemek için boya ve badana malzemesi satın almayı ihmal etmedi. Pazara kadar her gün oraya gidip temizlik ve boya işlerini yaptık.

Pazar sabahı her zamanki gibi kiliseye gitmek üzere evden çıktık. Aynı insanlara günaydın diyerek onların yanlarından geçtik ve yine her zamanki gibi Tepe'nin yokuşunu indik. Ama yokuşun dibinde sağa döndük ve ahıra gittik. Burası bizim yeni kilisemizdi. Vaizlik görevini de babam üstüne almıştı.

Böylece, Ayrılanlar Kilisesini kurmuş olduk.

On kişiydik.

Üç çeyrek saat orada sesimizi çıkarmadan oturduk. Kendisinin nerede olduğunu bilmediğimiz halde, hepimizin içi Bay Gruffydd'in cesur ve daha iyi bir dünya vaat eden sesiyle doldu.

Onun altın saati ise, tıpkı bana verdiği zamanki gibi, avucumun içinde sıcacıktı.

Babam annemin elini tutarak, «Bay Gruffydd, bu sabah burada bizimle birlikte misiniz?» dedi. «Bakın, gözlerimizi dağlara kaldırıyoruz. Söylediğiniz gibi yapıyoruz. Her zaman da öyle yapacağız. Tanrı sizi kutsasın. Evet. Ey Tanrım, bugün yüreklerimizi sıkıntılardan kurtar. Amin.»

Hepimiz, «Amin,» dedik.

Babam, «Haydi güzel bir ilahi söyleyelim» dedi. «Seslerimiz bütün bütün paslanmadan onları biraz işletelim.»

İlahi söylerken, Bay Gruffydd'in kalın sesini koronun içinde duyar gibi oldum. Ne işitmek istediğinizi bildiğiniz ve onu işitmek için kulağınızı verdiğiniz zaman bu sesi duyabilirsiniz ancak.

Aylar kışa doğru yaklaşırken Ayrılanlar grubunun sayısı da yüzü buldu. Aramızda topladığımız parayla ahırı satın aldık ve burasını Kutsal Kitab'ın okunabileceği bir yer haline getirdik. Üst üste her gece oraya gidip, yaptığımız oturma yerlerinin oyma süslemeleriyle, vaiz için hazırladığınız kürsünün ahşap işlerini tamamladık. Doğrama ve döşeme işlerini bitirdik. Sonunda, içine zevkle girilebilecek bir kilise meydana getirdik.

Hatta duvar ve sıva işlerinde Dai Bando ile Cyfartha bile çalıştı. Dai Bando'nun eli duvarcılığa çok yatkındı. Hem taşları güzel işliyor, hem de onları kaldırmak için kimseden yardım beklemiyordu.

Bir gece, Dai, çalıştığımız sırada, «Huw,» dedi, «cumartesi günü bizimle gel, olur mu? Cyfartha'ya yararın dokunur. Yardımcı sayısının fazla olmasını istiyoruz. Zaten daha önce hiç gelmemiştin. Ha, Cyfartha, öyle değil mi?»

Cyfartha, «Gelirsen çok iyi olur, Huw,» dedi. «Dai dövüşecek, anlıyorsun ya.»

Dai Bando'nun elli yaşına yaklaştığını, dağın tepesinde bizi çalıştırırken bile soluk soluğa kaldığını bildiğim için şaşırarak, «Dai mi dövüşecek?» dedim.

Cyfartha, «Bu, kıran kırana bir maç olacak, çünkü Dai iddiaya tutuştu,» dedi. «Ben hakemlik yapacağım. Güvenebileceğimiz yardımcılarından biri Willie Lewis, öteki de sensin. Gelir misin?»

«Cyfartha'ya bir yararım dokunacaksa gelirim,» dedim. «Niçin iddiaya tutuşuldu?»

Dai, «Geçenlerde Üç Çan'daydık,» dedi. «Koca Shoni öyle öttü ki, dayanamayıp, canına okuyacağını söyledim ona.»

Ama Koca Shoni, Dai Bando'dan daha uzun boylu, daha geniş yapılı bir adamdı. Yüksek sesle konuşur, ufak tefek adamları pataklar, sonra da onların biralarını içerdi. Birçok kez kafasında kazma saplarını kırıp ona iyi bir ders vermek istemişlerdi. Ama o, böyle şeylerle akıllanacak cinsten bir adam değildi. Hemen herkes ondan korkardı. Hatta maden ocağındakiler bile onunla arkadaşlık edip dalaşmamak yolunu seçmişler, vagonlarını fazla eziyet çekmeden doldurabilsin diye ocağın iyi yerlerini ona bırakmak zorunda kalmışlardı.

Dai Bando'ya, «Nerede dövüşeceksiniz?» diye sordum.

Dai, «Dağda,» diye cevap verdi.

«Sizinle geleceğim,» dedim.

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

Akşamları eve erken dönüp, çocuklar yatmadan önce onlara masal anlatmaktan hoşlanırdım. Ama dağdan eve kadar yürümek epeyce uzun süreceğinden, şafak sökerken evde olursam yine de erken dönmüş sayılabileceğimi bildiğim için, Bron'a nereye gittiğimi söyledim.

Bron düşünceli düşünceli, «Pekâlâ,» dedi. «Başın derde girmeyecekse git.»

«Merak etme, Bron,» dedim. «Onlara masal anlatamayacağım için üzülüyorum, ama pazartesi günü iki tane anlatırım, olur mu?»

«Birkaç tane şekerle birlikte,» dedi.

Bu küçük evde mutluyduk. Gerçekten mutluyduk.

Bron'a ne kadar utandığımı söylediğim o günden beri, aramızda bu konuyla ilgili tek bir kelime geçmemiş olduğu gibi, en ufak bir soğukluk da kalmamıştı. Şimdi ne o bir kadın, ne de ben bir erkektim. İkimiz de birbirimize bağlı, emniyet ve barış havası içinde yaşayan birer insandık.

Sakin bir evden, erkeklerin spor seyretmek için toplandıkları bir yere gitmek çok tuhaf oluyor. Buna değişiklik diyorlar. Gerçekten de bu bir değişiklik.

Şimdiye kadar para karşılığında yapılan bir maça hiç gitmemiştim. Bu yüzden başka bir dünyada yaşıyormuş gibi oldum.

Hava, bir maviliğin pis kokusuyla yüklüydü. Keskin ter kokuları ortalığa yayılmıştı. Sabun ve su yüzü görmemiş olan masalar tütün dumanlarıyla sararmıştı. Bardaklardan taşıp, masanın üstünde kuruyan biraların ağır kokusu çevreye sinmişti.

Gri ve siyah yığınlar halindeki seyirciler omuz omuza oturarak önlü arkalı bütün sıraları doldurmuşlar, yan yana

dizilen kibritlerin başları gibi, kırmızı suratlardan dümdüz çizgiler meydana getirmişlerdi. Bütün ağızlar bir karış açıktı. Bütün gözlerde yabani bakışlar vardı. Uluorta sözler söyleyenlerin, kaba saba konuşanların seslerinden büyük bir gürültü doğmuştu.

Pazar yerindeki tel kafeslerin içinde bekleşen buzağılar gibi ağızlarını açıp otursunlar diye, Tanrı bütün bu insanları kendi benzeyişinde yaratmış ve onların her birini sevgili bir kadın dayanılmaz acılar çekerek dünyaya getirmişti.

Akılları sıra eğleniyorlardı.

«Dai,» dedim, «eğer Cyfartha ile senin başka bir yardımcınız olsaydı, hemen giderdim buradan.»

Dai, gürültülerin arasında sesini duyurabilmek için kulağıma doğru eğilerek, «Ne oldu, oğlum?» dedi.

«Temiz ciğerleri buranın pis havasıyla kirletmeye değmez,» dedim. «Bu insanları eğlendirmek için dövüşmek de utanç verici bir şey. Bunlar gidip çayırlarda otlasalar daha iyi ederler.»

Dai öyle şaşırmıştı ki, onu görseydiniz gülmekten kırılırdınız.

«Spor bu, oğlum,» dedi. «Boks maçı, boks. Burada değil de, Allahın belası kilisede mi yapılmasını istiyorsun?»

«Bu heriflerin para diye gözleri dönmüş,» dedim. «Hepsinin canı cehenneme.»

Dai, «Senin de canın cehenneme,» dedi. «Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha bana, «Parasız maç olsaydı dövüşür müydün, Huw?» diye sordu.

«Yıllarca her sabah sizinle birlikte yaptım bu işi,» diye cevap verdim. «Ortada para yoktu ama bundan çok daha iyi bir şey vardı. Spor vardı. Eğer birisiyle kozumu paylaşmam söz konusuysa, onu kan içinde bırakırım. Ama bunu para için yapmam. Hele, böyle bir sığır sürüsü için kılımı bile kıpırdatmam.»

Dai, «Söylediğin bu sözleri duyarlarsa, görürsün gününü,» dedi.

«Hepsinin canı cehenneme,» dedim. «Sığırlardan daha aşağılık heriflerden korkacağımı mı sanıyorsun?»

Dai, karamsar gözlerle Cyfartha'ya üzülerek baktı.

«Yardımcıyı görüyor musun?» dedi. «Öyle görünüyor ki, bu gece iki kişiyle dövüşmek zorunda kalacağım. Biri Koca Shoni, öteki de bu oğlan. Ha Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha on adım öteye bir tükürük attı.

Yarı bellerinden yukarısı çıplak iki adam ringe çıktı. Bacaklarında pantolon, bellerinde kemer, ellerinde küçük eldivenler vardı. Ama bu eldivenler, bundan önceki dövüşlerde zımpara kâğıdı gibi tarazlanmış oldukları için, çıplak yumruklardan daha fazla can acıtırlar, insanın derisinde kanlı izler bırakırlardı.

Gözlerimi önüme eğip yere baktım. Çünkü her ikisi de birbirlerinin canını çıkarıyor, hiçbir şey düşünmeden, teknik kurallara uymadan, ancak değdikleri yerleri kanatan ya da mor mor çürüten yumruklarla birbirlerine vuruyorlardı.

İşte buna spor diyorlardı. Doğrusu, böyle bir zevki insan kolay kolay bulamaz, böyle bir sığır sürüsünün böğürtüsünü her zaman duyamazdı.

İyi bir boksör bunların ikisini de mezara gönderirdi ve çok yerinde bir iş yapmış olurdu.

Para kazanmak için bir başkasının kanını akıtan ve kemiklerini kıran bir insanın ne biçim bir ruha sahip olduğunu asla öğrenemedim.

Havayı kirleten bu gürültülerin arasında oturmak beni hasta etti. Sanki bir insan çarmıhın üstünde ter döküyordu. Sanki Roma arenalarının duvarlarına kanlar sıçrıyordu. Sanki alevler sessiz insanların bacaklarını yakıyordu.

İşte burası böyle bir yerdi. Gürültüsüyle, havasıyla tıpkı bir arena gibiydi.

Cyfartha, «Haydi gel,» dedi. «Bizim köşemiz burası. Kovayla şişeyi getir, çabuk.»

Koca Shoni'yi görmeliydiniz.

İriyarı, dağ gibi bir adamdı. Vücudunu örten yağ tabakasının altındaki kasları dolgundu. Derisi kılsız ve pürüzsüzdü. Çenesi öyle büyüktü ki, sanki başının değil de göğsünün bir parçası gibiydi. Çentik ve yara izleriyle dolu olan çıplak kafası tıpkı bir yumurtaya benziyordu. Gözlerindeyse insanı ürküten bir şey vardı. Çünkü ne renk ışığa bakarsa baksın, bunlar hep sarı sarı parlıyordu. Bu gözler bize bakarken, can almak için oraya şeytan tarafından yerleştirilmiş bir çift elması andırıyordu.

Willie Lewis kulağıma fısıldayarak, «Vallahi,» dedi, «bizim Dai aklını kaçırmış. Ringe ayak basması bile delilik. Şu adama bak.»

«Yarma gibi,» dedim. «Ama Dai nereye vuracağını bilir.»

Willie, yürekten gelen bir sesle, «Öyle olmasını dilerim,» dedi. «Eğer bu herif Dai'yi pataklayacak olursa, dönüşte onu doğru mezarlığa götürmemiz gerekecek. Senin fikrini bilmem ama, bence koca Dai bu yükün altından zor kalkar.»

Dai ringe çıkmak için ipleri çekip aralayarak, «Kovayla şişe hazır mı?» dedi.

Ceketini arkasına almıştı. Kısa pantolonu ile çorapları beyaz ve temizdi. Ayağında yumuşak ayakkabılar vardı.

«Her şey hazır,» dedim.

İlaçlı suya batırdığı elleri kurusun diye beklerken bana uzun uzun baktı. Yumruklarını oluşturan kemiklerin her biri tıpkı bir kaya parçası gibiydi. İlaçlı suya gire çıka sertleşen ve kahverengiye çalan ellerinin her biri benim iki elim kadardı. Hep yarı yarıya kapalı duran ve hiç kıpırdamayan şişkin gözkapaklarının altındaki gözleriyle şimdiki gibi donuk donuk bakarken, kuşkunun ya da kaygının ne demek olduğunu bilmeyen bu öldürücü yumruklar insanı korkutuyordu. Bir adam, yapmış ve görmüş olduğu şeylerle kendine bir dünya kurmuş, bütün görüşünü bu bilgisine dayamışsa, yapmakta ve görmekte olduğu şeylerden korkmaz, bir-

takım sorunların derinliklerini araştırmak gereğini, ya da onların nedenlerini öğrenmek isteğini duymaz.

Bana, her zamanki kısık sesiyle, «Demek bu heriflere sığır diyorsun ha?» dedi.

«Baksana,» dedim. «Seni kanlar içinde görmekten başka bir şey düşünmüyorlar. Seslerini dinlesene.»

«Galibiyet istedikleri için bağırıyorlar,» dedi. «Bundan ne çıkar?»

«Çok şey çıkar,» dedim. «Eğer burada senin dostların bulunsaydı, onlar galibiyet için bağıracakları yerde, senin dövüşmene engel olurlardı. Yarı ağırlığındaki bir adamla dövüşmeye kalktığı için Shoni'nin ayıplandığını gören dostları da utanırlardı.»

Dai, «Ben mi onun yarı ağırlığındayım?» dedi. «Buna aldırdığımı mı sanıyorsun? İki rauntta işini bitireceğim onun.»

«O zaman sığırların sesini daha iyi işitirsin,» dedim.

Dai, «Onlar sığır değil, insan,» dedi. «Buraya spor seyretmeye gelen insanlar, oğlum. Sana ne oldu, Huw? Beynin mi uyuştu yoksa? Senin iyi bir çocuk olduğunu sanıyordum. Ayrıca, cebine de birkaç altın lira girer diye düşünüyordum.»

«Hiçbir zaman giremez,» dedim. «Kimsenin parası ne benim kanımı satın alabilir, ne de başkalarının kanım bana akıttırabilir. Dövüşte varım, ama paralı dövüşte yokum. Bu opospuluktan başka bir şey değil.»

Tam o sırada Cyfartha çanı çaldı. Seyircilerin sabırsızlandıklarını belli eden potin sesleri yükseldi. Sığırlar sağılmaya hazır olduklarını belirtmek için bağırmaya başladılar. Onlardan sağılacak olan şey, başkalarının acı çeken yüzlerini, beyaz etlerini lekeleyen mor çürükleri görmek, kana bulanmış yapış yapış yumrukları, göğüsleri, ringin döşemesini, kırılan burunlardan, patlayan gözlerden, dağılan ağızlardan boşanan koyu ve kırmızı kanları seyretmek tutkusuydu.

Post Horn'un sahibi olan Eliel John'un hemen hemen dizlerine kadar sarkan bir göbeği ile kocaman bir bıyığı var-

dı. Ringin dışındaki bir masanın başına oturmuş, sırtını bir direğe dayamış, dostluk duygularının yaşarttığı yarı sarhoş gözlerle sığır sürüsüne bakıyordu.

Belini doğrultmak ve toparlanmak için derin bir nefes aldı. Kendini bu kalabalığın içinde önemli bir insan olarak gördüğü ve söz söyleme sanatının bütün inceliklerini ortaya dökmek istediği belliydi.

«Baylar,» dedi, «hepiniz beni bir sportmen olarak tanırsınız. Daha doğrusu, tanıdığınızı sanıyorum. Öyle değil mi?»

Kalabalıktan yükselen 'evet' sesleri birtakım başka gürültülere karıştı.

Elinde evirip çevirdiği gri melon şapkasına hafifçe bir iki fiske atarak, «Bu akşam, herkesçe tanındığım bir salonda sizlere sesimi duyurmak benim için bir onurdur,» dedi. «Hepiniz beni, Eliel John'u tanırsınız. Babam Enoch John'u da bilirsiniz. Benden önce Post Horn'da hep onu görürdünüz. Bir şeyler içmek isteyen bir insan buraya gelip de boş mideyle geri dönmemiştir şimdiye kadar. Parası olsun ya da olmasın. Ben, Eliel John, hepinizin dostuyum. Sizler de benim dostlarımsınız. Hepimiz dostuz. Sizleri sevdiğimi, sizlerin de beni sevdiğinizi, şeytanın karşısına dikilip ona bile söylerim.»

«Evet,» diye bağıran kalabalıktan yine birtakım kaba saba sesler yükseldi.

Ağzı, fazla şişirilmekten patlayan bir topun üstündeki yırtığa benzeyen Eliel John, ağlamaklı bir sesle sözlerine devam ederek, «Bu akşam, bütün iyi insanlar, hepimiz, bu salonda para kazanmak için çalışıyoruz,» dedi. «Kazanacağımız para için de kendimizden başka kimseye teşekkür borcumuz olmayacak. Çünkü bunu çalışmakla elde edeceğiz. Bunun aksini söyleyenin canı cehenneme. Hayır diyen varsa çıksın karşıma.»

Gri melon şapkası elinden düştü. Kendisi de oturduğu yerde arkaya doğru kaykıldı. Ringten aşağı yuvarlanmasına ramak kaldı. Ama ringin dibinde oturanlar ellerini uzatıp

onu alttan destekleyerek kurtardılar. Eliel John bir yere tutunarak ayaklarının üstünde doğruldu. Aynı yerde bulunduğunu sanarak, hiç arkasına bakmadan, bir sandalyeye oturur gibi tekrar boşluğa oturdu. Bu kez arka sıradakiler de ringin dibinde oturanların yardımına koşmak zorunda kaldılar. Kalabalık el çırpıyor, bağırıyordu. Eliel John eller üstünde tekrar ringteki yerine götürülürken, yaşlı gözlerle çevresine bakıyor, tahtına oturtulan bir kral gibi başını eğerek sağa sola teşekkürler yağdırıyordu.

Sonra Cyfartha tekrar çanı çaldı ve tarafların adlarını duyurması için Eliel'e seslendi. Eliel ayağa kalktıktan sonra, niçin ayağa kalktığını unutmuş olacaktı ki, bir süre hiç konuşmadan öylece durdu. Bunun üzerine Cyfartha onun yanına gitti ve ne söyleyeceğini kulağının dibinde bağırarak ona hatırlattı. Sığırlar, böğürtülerini kutuplardakilere duyurmaya çalışıyorlardı o sırada.

Eliel tekrar yerine oturarak, «Baylar,» dedi, «yirmi beş raunt. Dai Bando, Shoni Mawr. Bu iddialı bir maç. Keselerin ağzını açın bakalım. Bol bol para verin. Shoni'nin kazanacağına bahse giriyorum ve bire on veriyorum.»

İkinci bir kez yuvarlanmaması için onu arkadan desteklemeye çalışan kollar yorulup geri çekilince, Eliel, kendisi kadar sarhoş olan yarım düzine insanın üstüne, bağırışanların ve gülüşenlerin gürültüleri arasında, tekrar bir külçe gibi düşü. Altında kalanlardan yalnız ikisi ayağa kalkabildi. Sesi soluğu kesilen Eliel ise kendinden geçmiş, moraran suratı, bir karış açılan ağzıyla, üç kişinin üstünde boylu boyunca yatıyordu.

Cyfartha bir kez daha çanı çaldı. Dai ayağa kalkıp Shoni'nin yanına gitti ve selamlaşmak için yumruğunu onun yumruğuna değdirdi. Sonra gerileyip dövüşe hazırlandı. Ringin üstünde asılı duran gaz lambalarından dumanlar tüttüğü için ortalığı bir mavilik kaplamıştı. Bu yüzden lambalar turuncu ışıklarını ringe ulaştırmakta güçlük çekiyorlardı.

Shoni'nin sarı gözleri Dai'nin üstüne dikildi. Dizleri hafifçe kırık ve yumrukları yüzüne doğru kalkık bir halde,

Shoni, ağır adımlarla daireler çizerek kıpırdanmaya başladı. Dai ayaklarıyla değil de vücuduyla hareket ediyor, bir ayağının geride, başparmağının üstünde tutarken, öbür ayağını öne uzatıp, durduğu yerde ileri doğru yaylanıyordu.

Shoni'nin sol yumruğu, kürek kemiğinin üstündeki bir kası şişirerek müthiş bir çıkış yaptı, ama Dai başını çektiği için boşa gitti. Dai'nin sağ yumruğu Shoni'nin yağlı etine gömülürken, sol yumruğu da gözlerine oturdu.

Yumrukların sesleri, salondaki gürültü yüzünden duyulur gibi değildi.

Dai, ağır kıpırdanışlarla Shoni'yi kolluyor, onun boşluğunu bulmaya bakıyordu.

Shoni sarı gözlerinden birini kırpıştırıp duruyordu, çünkü altı ve üstü davul gibi şişmiş olan öteki gözü, kanlı gözyaşlarının içinde kaybolmuştu. Dai'nin sol yumruğu, gözle görülemeyecek kadar hızlı hareketlerle Shoni'nin burnuna inip inip kalktı.

Shoni birdenbire sağ yumruğunu öyle bir salladı ki, domuz kılı gibi sert ve kırçıl saçlarla kaplı olan Dai'nin kafasından çıkan çatırtıyı bütün gürültülere rağmen işittim. Dai, bu darbenin altında, başına bir çekiç yemiş gibi eğildi.

Shoni, yumruklarıyla yüzünü korumaya çalışan Dai'nin çenesinde bir boşluk gördü ve hız almak için birkaç adım geriledi. Ama, yumruk, kasları gerilip de var gücüyle saldıracağı sırada, Dai'nin solu bütün hızıyla onun ağzına indi ve dengesini bozdu. Shoni ringi sarsarak arka üstü yere devrilirken, Dai'nin sağ yumruğu onun çenesinde temiz bir iş gördü.

Dai ağzını ıslatmak için yanımıza geldi ve Shoni'yi canlandırmaya çalışan iki adama baktı. Ama onun yumrukları görevlerini yapmışlardı. Yanımda duran Dai'nin omuzları çekiçle biçimlendirilmiş taş duvarlara benziyordu. Sanki bunların pürüzsüz yuvarlaklığını sivri uçlu bir keski meydana getirmişti. Ateş gibi yanan vücudundaki canlı kaslara bakarken insan gözlerine inanamıyordu.

Bu arada sığırlar bağırışıyor, paralar, bahse girenlerin arasında elden ele dolaşıyordu. Çok geçmeden Shoni ayağa kalktı. Sırsıklamdı. Vücudundan yerlere sular damlıyordu. Yüzü lapaya dönmüştü. Kan ve bere içindeydi. Tek gözü sarı sarı ışıldıyordu. Yumruklarını kaldırıp dövüşe hazırlandı.

Cyfartha tekrar çanı çaldı.

Dai hemen ringin ortasına geldi ve Shoni'nin görmeyen gözünün üstünde çalışmaya başladı. Ama Shoni arkadaşlarının verdiği akla uyarak, dev gibi boyu ile dimdik duruyor ve Dai'nin sol yumruğuna yaklaşmıyor, böylece sağ yumruğunun tehlikesinden kendini korumuş oluyordu. Uzun uzun birbirlerine bakarak kıpırdamadan beklediler. Boş yemliklere burunlarını sokan sığırlar, açgözlülüğün verdiği öfkeyle tepinip bağırışırlarken, onlar ne yapacaklarını düşündüler.

Dai, dizlerini yaylandırıp yükseğe sıçramak için çömeldikten sonra, sol yumruğunu dümdüz ileri doğru uzatarak yerinden fırladı. İki ayağı yerden kesildi. Dimdik vücudu ve birbirinden ayrık bacaklarıyla bir an havada asılı kalmış gibi durdu. Sağ yumruğu, indireceği darbeye hazırlanırken, sol yumruğu Shoni'nin kanlı yüzüne gömüldü.

Ama Shoni bu sol yumruğu sadece bir baş sarsıntısıyla geçiştirdi. Dai karaya ayak basar basmaz çenesine Shoni'nin sağ yumruğunu yedi ve üç adım öteye dümdüz serildi.

Willie kovayı kaptığı gibi koştu. Ben de şişeyi aldım ve onun arkasından seğirttim. Willie dizini yere dayayıp onu oturturken, ben de şişeyi onun ağzına tıktım. Dai gözlerini açtı, uykudan uyanan bir insan gibi çevresine bakındı. Ama bu gözlerin feri sönmüştü.

Willie, «Ayağa kalk, Dai,» diye bağırıyordu, «ayağa kalk, oğlum. Onu yendin, Dai, yavrum. Oturup durma. Yıldızlarda mısın, nerdesin? Bırak melekler uçsun oralarda. Sen kendine gelmeye bak. Yendin onu. Haydi ayağa kalk da öldür onu.»

Ama, eminim ki, Dai bunların bir kelimesini bile işitmedi. Onun eline havluyu tutuşturmaya çalışıyor, gözlerine yeniden yaşam gelmesi umuduyla bakıyordum. Bu gözler eski yaşamını yitirmiş, yerini, çok uzaklardan gelmişe benzeyen, acayip, ışıksız bir yaşama bırakmıştı.

Cyfartha çanı çalmadan, hiçbirinizin ağzından tek bir kelime çıkmadan, Dai, Willie'yi itti ve ayağa kalktı. Şortunu çekip düzeltti ve yumruklarını birbirine vurdu. Dövüşe hazırdı.

Çan çalınca biz de koşarak köşemize döndük. Ama oraya varmamıza kalmadan, onlar birbirlerine girişmişlerdi bile. Bakmaktan korktuğum için başımı çevirdim.

Dai'nın ağzından kan geliyordu. Zaten başımı çevirdiğim sırada bir sağ kroşe onun burnunu çoktan dağıtmıştı. Shoni omuzlarını kasmış, dirseklerinden kırdığı kollarını vücuduna yapıştırmış, yumruklarını sallıyordu. Bu yumruklar değdikleri yerlerden kan fışkırtıyorlardı. Dai başını önüne eğmiş, belini bükmüş, yumruklarını göğsüne dayamış ayakta duruyor, hiçbir şey yapmıyordu.

Sonra tepesinden tırnağına kadar sarsıldı ve başını yana çevirip, onu kör eden kanların arasından bir şeyler görmeye çalıştı. Ama Shoni bir yarım kol vuruşuyla onun ayaklarını yerden kesti. Dai geri geri giderken, düşmemek için el yordamıyla tutunacak bir şey aradı.

Asıl şimdi sığırların sesini duyacaktınız.

Başını çevirip kendi köşesine bakan Shoni'nin yüzünde gülümsemeye benzeyen bir ifade belirdi. Mutluydu ve bu mutluluğun tadını sığırlarla birlikte çıkarmaya hazırlanıyordu. Artık acele etmiyor, yumruklarını boşuna harcamak istemiyor, maçın sonunu getirmek için telaşlanmıyordu. Çünkü hem o, hem de sığırlar, Dai'nin kendini kaybetmedikçe, yerden kalkmamazlık etmeyeceğini biliyorlardı. Bu yüzden, maçın geri kalan bölümü doğru dürüst bir spor havası içinde devam edeceğe benziyordu.

Ama Dai'nin uzanan eli bir rastlantı olarak Shoni'nin koluna değdi. Dai, elini Shoni'nin sağ koluna değdirmiş ol-

duğunu anlamakta ve başının nerede olabileceğini kestirmekte gecikmedi. Şaşkınlık içinde bakındığım sırada, onun sağ yumruğu Shoni'nin omuzunun üstünden uçtu ve yumruklarını oluşturan kemikler, Shoni'nin sağlam kalan gözünü oydu. Oradaki et bir usturayla kesilmiş gibi yarıldı. Ortaya çıkan kemik bir süre bembeyaz kaldı. Sonra kanla kırmızılaşmaya başladı. Dai bir de sol çekti, ama bu kıl payı ile boşa gitti.

Shoni ellerini yüzüne götürüp iki büklüm oldu. Parmaklarının arasından kanlar damlıyordu. Dai, el yordamıyla onun nerede olduğunu anlamak için sol kolunu öne uzatıp Shoni'ye yaklaştı. Bir kez daha Shoni'nin omuzuna değen parmakları, ona, Shoni'nin o anda yüzünün nerede olduğunu bildirdi. Tekrar harekete geçen sağ yumruk, bu kez de Shoni'nin çene kemiğine oturdu. Shoni iplerin üstünden aşarak öte yana düştü.

Dai kollarını iki yanına sarkıtmadan önce, ringe çıkıp onun yanına gittim. Ama arkasında durdum. Çünkü gözleri hâlâ boş boş bakıyor ve parmakları Shoni'yi aramak için titriyordu.

Kulağının dibinde, «Dai,» diye bağırdım. «Dai. Benim, Huw. İndir ellerini. Maç bitti.»

Bana bakmak için dönerek, «Bitti mi?» dedi. «Yenildim mi?»

Şişeyi ağzına vermeye çalışarak, «Hayır, hayır,» dedim. «Haydi, tükür. Ne yenilmesi? Kazandın Dai, kazandın.»

Tükürdü. Tek dişi ağzından kanlı köpüklerle dışarı fırladı ve ringin döşeme tahtaları üzerinde birkaç kez zıpladı.

Cyfartha koşa koşa geldi ve beni üç beş adım öteye iterek Dai'nin boynuna sarıldı.

Hüngür hüngür ağlayarak, «Dai,» diyordu, «Dai, yavrum. Benim. Cyfartha.»

Dai, ufacık ellerini annesinin göğsünde dolaştıran bir bebek gibi, aralık, kısa ve kalın parmaklarıyla Cyfartha'yı okşadı.

Cyfartha'ya, «Onu buradan götürelim mi?» diye sordum.

«Evet,» dedi. «Hemen eve götürelim.»

Dai tavana doğru bakarak, «İyi dövüştüm mü?» dedi.

Willie, «Onu ringten dışarı fırlattın,» dedi. «Hâlâ da orada.»

Dai, bütün canlılığını kendi içinde saklayan bir kedi gibi sakindi.

«İyi,» dedi. «Gözlerime bir şeyler oldu, Cyfartha.»

Oysa, köşe direğinin dibinde ağlıyordu Cyfartha. Bu yüzden Willie ile el ele tutuşarak Dai'yi kucağımıza aldık ve kendi köşemizdeki tabureye kadar taşıdık. Orada birkaç kova su döktük üstüne.

Maçtan sonra dağ yolunda yaptığımız yolculuğu hiç unutmam. Dai bir eliyle beni omuzumdan tutarak yürüyordu. Şimdi de, ağrılarını dindirmek için yuvarladığı içkinin sarhoşluğuyla burnunun ucunu göremiyordu. Cyfartha ise küfelikti. Dünyaya ateş püskürüyordu.

Ayın insana ürperti veren beyazlığı altında yolumuza devam ediyorduk. Ama ben, ölüm korkusu içinde, eliyle omuzumu sımsıkı tutarak yanımda yürüyen insanın aklından geçirdiklerini düşündükçe, herkesten daha çok ürperiyordum.

Köy görününce, Cyfartha, «Siz onu bana bırakın artık,» dedi.

Willie korkarak ve gözlerini iri iri açarak, «Sağ salim eve gittiğinizi göreyim,» dedi.

Cyfartha yumruk atmaya hazırlanarak, yırtıcı bir hayvanın sesiyle, «Benim gözlerim var,» dedi. «Haydi, gidin buradan.»

«İyi geceler,» dedim. «Yarın sizleri görürüm.»

Cyfartha, «Cehennemin dibine git,» dedi. «Yarın sen göreceksin. Ama Dai görecek mi?»

Cyfartha bir anne gibi Dai'yi elinden tutup onunla konuşurken, ben de Willie ile birlikte eve döndüm.

⁂

Herkes Dai'nin kötü davranışlarından ötürü körlükle cezalandırıldığını söyledi. Hatta böyle bir maçı, orada bulunan benim gibi günahkârlara iyi bir ders vermek için Tanrının yaptırdığını ileri sürenler bile oldu.

Tabii, bu arada, yeni kurduğumuz kiliseyi de suçladılar. Böylelikle, doğru dürüst bir kiliseden uzaklaştıkları ve eski bir ahırda dua ettikleri için başlarına bir felaketin geleceğinden korkan yirmi kadar üyemizi de yitirmiş olduk.

Cyfartha, Dai'yi bir doktora göstermek için Cardiff'e götürdü. Ama kesin bir sonuç alınamadı. Yediği yumrukla gözlerinin arkasındaki duygun bir nokta zedelenmişti. Haftalar geçtikçe, gözleri, biraz daha iyiye doğru gitmesine rağmen, hiçbir zaman eskisi gibi göremedi.

Onlar biriktirmiş oldukları parayla Üç Çan'ı satın aldılar ve oraya yerleştiler. Dai bütün gün müşterilere hizmet ediyor, Cyfartha da eskisi gibi maden ocağında çalışıyor, akşamları işten dönünce de Dai'ye yardım ediyordu.

Birlikte yaşadıkları uzun yıllar boyunca Dai yalnız bir kez bardaki taburesinden kalkıp iş üstünü giydi ve aşağıya, maden ocağına indi.

Bir kez, yalnızca bir kez.

Tekrar yaşamak için...

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Usta bir marangoz olarak çalıştığım yıllar boyunca durumum hiç de fena değildi. Bütün Vadi halkı doğrama işlerini yaptırmak için bana geliyordu. Bron'un evinin arka tarafı ile bizim evin arka avlusu, bir ara, tıpkı bir kereste deposu gibiydi. Dört işçim vardı. Son zamanlarda, yetiştirmek için yanıma iki de çırak almıştım.

Öyle sanıyorum ki, o günlerde hepimiz mutluyduk.

İyi yaşayışın özünü yalnız mutluluk mu oluşturur diye merak ederim. O mutluluk ki, yaşadığınız süre boyunca ancak bir ya da iki kez size kendini tattırmıştır. Oysa siz, ağzınızda kalan o tadı, tıpkı yiyip de hoşlandığınız güzel bir yemek gibi dişlerinizin arasında somut bir biçimde hissetmek ister ve bunu tekrar yiyebilmenin hayaliyle yaşamınızı sürdürürsünüz.

Bron'un peşinde koşan, ona çiçekler ve şekerler yağdıran iki kişi vardı. Bunlardan biri Matthew Harries, öbürü de Gomer James idi. Doğruyu söylemek gerekirse, her ikisi de birbirinden iyi insanlardı. Şimdi onları gözümün önüne getiriyorum ve böylesine iyi iki erkeği birden kendine çekebilmiş olduğu için Bron'u takdir ediyorum. O zaman her ikimiz de böyle düşünmüyorduk tabii.

Ne gariptir şu insanların yaşayış tarzları.

Çocuklar büyüyüp de koca oğlanlar olana kadar Bron ile ben yıllarca o evde, ciddi bir şey konuşmadan birlikte yaşadık.

Mahkemeye gittiğim günden beri çok yakın iki dost olmuştuk. Ama, konuşmalarımız ne zaman bir tatsızlığa yol açacak olsa, ya odadan çıkıyor, ya da konuşacak başka bir şey buluyordum.

Onu daha fazla üzmemeye kesin olarak karar vermiştim.

Bron da kendine göre bir yol tutmuştu. O da en ufak bir tatsızlığa meydan vermek istemiyordu. Ben kendi işlerimden baş kaldıramadığım, o da çocuklara bakmaktan vakit bulamadığı için, bazen haftalarca yalnız kalıp düşünme fırsatını elde edemiyorduk.

Ancak zihnimiz bir şeyle uğraşmadığı zaman içimizde birtakım sıkıntıların filizlendiğini görürüz. Bıçkının başında koca bir kalası doğrarken bile, sık sık Ceinwen'i düşünüyordum. Ama o gitmişti ve nereye gittiğini Tanrıdan başka bilen yoktu. Birkaç kez Mervyn'i görmeye gittim ama o da Ceinwen'in nerede olduğunu bilmiyor ve ondan söz ederken utanç duyuyordu. Sonra, başka bir yerde kömür deposu açmak üzere hep birlikte bizim oradan ayrıldılar. Böylece de Phillips ailesinden hiç kimse kalmadı. Bu yüzden, Ceinwen hakkında hafızamda kalanlardan başka bir bilgiye sahip değildim. Onu hafızamda, kitap severlerin ara sıra el değdirdikleri ve onlara sahip oldukları için mutluluk duydukları kitapları kitaplıklarında sakladıkları gibi saklıyordum.

Sonunda, Matt Harries'in Bron'a evlenme önerisinde bulunacağı gece gelip çattı.

Annemle birlikte yediğim akşam yemeğinden döndüğümde, Bron'u salıncaklı iskemleye oturmuş, elindeki dikişi unutmuş, kapıya bakarken buldum. Zira, kapıyı açtığım zaman göz göze geldik.

«Ne haber?» dedim.

«İyilik,» dedi.

«Bu akşam evde yemek yok mu?» dedim, çünkü masanın üstü çiçeklerle doluydu.

Utangaç utangaç gülümseyerek, «Yemekten bol bir şey yok,» dedi. «Benim Bayan Bronwen Harries olmamı ister miydin acaba?»

Bu soruyla Bron'un ne demek istediğini anladım. Onun gidişini, içimde üzüntüden başka bir şey duymadan karşılayacağımı bildiren rahatlatıcı bir his vardı. Çünkü gençliğimi

onun yanında yitireceğimi seziyor, bunun acısını yüreğimde duyuyordum. Artık onu kıskanmıyordum. Biliyordum ki, Bron'un dünyası benim dünyam değildi, orası başka bir ülkeydi. O dünyada yabancılık çekeceğimi, mutlu olamayacağımı hissediyordum.

«Onu Gomer'den daha çok beğeniyorsan, mesele yok,» dedim.

Hiçbir şey ifade etmeyen kuru bir sesle, «Evlenirsem sevinir misin, Huw?» dedi.

Parmaklarımı masa örtüsündeki kopuk bir tirenin üstünde gezdirerek, «Hayır,» dedim. «Seni başka bir erkeğin yanında görürsem üzülürüm.»

Bron, «Niçin?» diye sordu.

«Ne başka bir erkeğin senin yaşamına girmesini, ne de senin aklını bir başkasına yormanı doğru buluyorum,» dedim.

Az öncekinden daha yumuşak ve daha sıcak bir sesle, «Niçin?» diye sordu tekrar.

Ama insan böyle bir sorunun cevabını veremez ki. Nitekim, ben de veremeyeceğimi hissettim o anda.

Erkekler kendilerini nasıl yumrukları ve kafalarıyla korurlarsa, kadınlar da kendilerini sessizlikleriyle korurlar. Onların bu sessizliği, acıdan, çaresizlikten, incelikten, güzel ve kadınca olan her şeyden meydana gelmiş, görünmeyen bir duvardır. Bunların hepsini Tanrı vermiştir onlara. Çünkü onlar, kadınlıklarını korumak zorunda olan kadınlardır. Bu duvar, bir erkeğin erkekçe saldırısını geri püskürtür, onun kollarını kıskıvrak bağlar, ağzını kapatır, gözlerini yumuşatır, öfkesini ve saçma hayallerini dağıtır. Gerçekten kadın olan kadınlar bu duvarın yüksekliğini hep aynı düzeyde tutarlar ve karşılarındaki insanlara inanmadıkça onun arkasından ortaya çıkmazlar. Onların size güvendiklerini gözlerinden anlarsınız.

Ben de Bronwen'in benim sözüme güvendiğini, ama Matthew Harries'e bir erkek olarak güvendiğini biliyordum. Bunlar birbirlerinden farklı şeylerdi ve bu fark beni incitiyordu. Bununla birlikte, sözüne güvenilir olmak da gü-

zel bir şeydir, çünkü bunun içinde, yalnızca söze duyulan güvenin insana kazandırdığı saygınlık vardır. Ayrıca da bu, insana, bir tek sözcüğün birçok tatsızlığı önleyebileceğini bilmenin o garip zevkini tattırır.

«Çünkü sen Bronwen'sin,» dedim. «Başka bir neden yok.»

Bron sakin bir sesle, «Bizim evlenmemiz yasaya aykırıdır,» dedi.

Ona baktım ve gözlerinin parıldayan yaşlarla dolduğunu gördüm. Başım hafifçe yana eğmiş, sanki benim için dua edecekmiş gibi, titreyen dudaklarını aralamış, ellerini kucağında birleştirmişti.

«Uzun zamandır bir aradayız, Bron,» dedim. «Birlikte geçirdiğimiz o güzel günler için Tanrıya şükrederim. Ama, yasalar bir yana, evlenmemiz zaten doğru olmazdı. Sen bana göre değilsin, benim karım olamazsın. Ben de sana göre değilim.»

Gözyaşları arasında, «Ben de biliyorum,» dedi. «Ama senin yanında olmak bana tatlı bir huzur veriyor. Sen benim için Ivor gibisin. Ne demek istediğimi anlıyorsun, değil mi? Seni gördükçe onu görmüş gibi oluyorum. Senin sesinde onun sesini duyuyorum. Gözlerin tıpkı onunkilere benziyor. Potinlerini giymen, kravatını bağlaman, saçlarını taraman bile bana Ivor'u hatırlatıyor.»

O zaman, dünyada günah işlenebileceğini anladım. Bu öyle iğrenç bir günah olurdu ki, onu anlatacak kelimeler ortaya çıkmaktan utanç duymazlardı.

Sessizliğimizin, aynı duyguları taşımamızdan ileri geldiğini ve bunun aynı korkudan, bir birleşmeye yol açabilecek olan birbirimize elimizi değdirmek korkusundan doğduğunu sanıyordum şu ana kadar.

Ama şimdi gerçeği anlamış ve bunun yıkıntısı altında ezilip kalmıştım. Bron beni kendine yaklaştırmamak düşüncesiyle aramızdaki duvarı elinden geldiği kadar sağlam tutuyor, aklımdan geçenleri bildiği halde, sırf benim kişiliğimde ağabeyimi gördüğü, bu benzerliğe değer verdiği, onu özlediği için sıkıntımı çekiyor, kendisine Ivor'u hatırlatan ben-

deki küçük şeyleri yitirmemek için her şeye cesaretle göğüs geriyordu.

Bir kadının aşkı ne görkemli bir şeydir ve ne tuhaf belirtilerle kendini gösterir.

Bron'un potinlerimi bağlayışıma bakışını, saçımı tarayışımı seyredişini düşündüm. Demek Ivor'u görüyor, Ivor'u seyrediyormuş. Şarkı söylerken beni dinleyişini hatırladım. Demek Ivor'un sesini işitiyor, onu düşünerek acıyla kıvranıyormuş. Oysa, ben de onun bir şeye susamış gibi bana baktığını gördükçe bütün bunları kendime yontuyor, bana baktığını sanıyordum.

Bu işlenmiş bir günah, hem de simsiyah, çirkef çukuruna atılmaya layık bir günahtı. O gece orada oturduğum sürece Yahuda Iskariot'un kendisini yanımda, ipini de boynumda hissettim.

Onun yüzüne bakmadan, «Bron,» dedim, «biliyor musun niçin utanmıştım?»

Değişik bir gülümseyişle, «Evet,» dedi. «Ama bunda bir kötülük yok ki.»

Ona, «Niçin?» diye sordum. «Ya bir delilik yapsaydım.»

Gözlerini ocağın ateşine dikti. Odaya bir sessizlik çöktü. Yalnız çaydanlık ses çıkartıyor, çok ısındığını bildirmek için bize ıslık çalıyor, ne olur beni ateşin üstünden indirin, yoksa patlayıp ateşi söndüreceğim diyordu. Çaydanlığı kaldırdım ve Bron'un yanına diz çöktüm. Bron'a karşı içimde bir sıcaklık, kendime karşıysa bir soğukluk vardı. Belki yadırganacak bir şey ama, içim rahattı. Onun elini tuttum ve sadece kalbimin ona karşı aşkla dolu olduğunu hissettim.

Bron, ağlar gibi gülümseyerek, pişmanlık duyduğunu belli eden yumuşak bir sesle, «Bir delilik yapsaydın,» dedi, «herhalde ben de sana uyardım.»

«Yine Ivor'u mu düşünürdün?» dedim.

«Kim bilir?» dedi. «Evet, Ivor'u düşünürdüm ve tekrar onunla yaşamış olurdum. Sana da acımıyor değildim. O kadar yalnızdın ki. Bana karşı da her zaman iyi davranıyordun. Böyle birinden küçük bir iyiliği esirgeyemezdim.»

Meraka kapılarak, «Öyleyse niçin evlenmemizin doğru olmayacağını söyledin?» diye sordum.

Bron başını sarsarak, «Şey,» dedi. «Ivor daha ağır basıyordu da ondan. Hem korkuyordum. Senden on bir yaş büyüğüm. Oysa sen henüz çok gençsin ve benden çok daha iyi düşünüyorsun.»

«Neden korkuyordun?» dedim.

Soğukkanlılıkla yüzüme baktı. Karşımda annemi görüyorum sandım.

«Bir kızla çıktın mı hiç?» dedi.

«Evet,» dedim.

Gözlerini tekrar ocağın ateşine dikerek, «Kiminle?» diye sordu.

Dağın tepesinde bulduğum dünyanın rahatını bozmak istemediğim için sesimi çıkarmadım.

Bron benim yerime cevap verir gibi, «Ceinwen Phillips,» dedi.

Cevap vermedim.

O, sözlerine devam ederek, «Ah, Huw,» dedi ve kolunu boynuma doladı. «Çok üzüldüm.»

«Niçin?» dedim.

Gülerek, «Niçin? Niçin? Niçin?» dedi. «Hep niçin diye sorarsın. Niçin olacak? Masumiyetin bozulması acı bir şeydir de ondan.»

«Ama çok da güzel bir şey,» dedim. «Yaşamın kendisinden bile güzel.»

«Evet,» dedi ve gülümsedi. «Gerçekten güzeldir. Ivor da bana aynı şeyi söylemişti.»

«İşte bunun için evlenemeyiz,» dedim ve ayağa kalktım. «Ivor kendi dünyasını sende bulmuştu. Onun hâlâ yaşamakta olduğu bir yere ben nasıl girebilirim? Yasalar buna izin vermemekte çok haklı.»

Bron, incindiğini belli eden bir sesle, «Ama, Huw,» dedi, «sözlerinden hiçbir şey anlamadım. Ivor'un bende bulduğu dünya nedir?»

«Bir kadında bulduğumuz dünya,» dedim, ama bundan söz etmek beni utandırdı. Çünkü bu dünya, kelimelerle anlatıldığı zaman pek saçma gözüküyordu. Çaydanlık gibi olağan şeyler sözle anlatılabilir, zira onları biliriz ve elimizle dokunduğumuz zaman somut olarak hissedebiliriz. Ama her kadının içinde saklı olan dünyadan söz etmek bir elem yolculuğudur. Çünkü bu dünyayı anlatacak olan kelimeler henüz icat edilmemiştir. Bilinen kelimeleri kullanmak da, kırık dökük bir koltuk değneğiyle seke seke yürümekten başka bir şey değildir.

Bron yerinde doğrulup dimdik oturarak, «Bu nasıl bir dünya, Huw?» dedi.

«Ah, Bron,» dedim, «ben yalnız kendi dünyamın nasıl bir şey olduğunu biliyorum. Orada çok kısa bir süre yaşar ve gerçekten yaşadığımızı hissederiz. Sonra bir melek gelir ve elindeki alevli kılıcını sallayarak bizi o dünyadan uzaklaştırır. Orada güzellik ve musiki vardır... Öf, ne budalayım ben...»

Bron yumuşak bir sesle, «Hayır, değilsin,» dedi. «Ama benim de istediğimle paylaşabileceğim bir dünyam var, öyle değil mi? İlk paylaştığım insan Ivor oldu, çünkü ben ondan başkasını istemedim. Eğer evet deseydim, ikinci kez paylaşacağım insan da sen olacaktın. Ama hayır deseydim, onu kimseyle paylaşmamış olurdum.»

Böylece Bronwen, bana, bir erkeğin yumruklarından, kaslarından ve sesinden daha güçlü olan kadın gücünün üstünlüğünü tekrar göstermiş oldu. Artık onu, kapıları yüzüme kapatılan bir dünyanın bekçisi olarak değil de, kendi dünyasının gerçek sahibi olarak görüyordum. Onun dünyası benim için yabancı bir ülkeydi; çünkü orası bir başkasına aitti. Ama bu dünya her şeyi ile onun kendi malıydı. Orada dilediğine yer verir, dilediğine vermezdi. Kendi dünyasını bir başkasıyla paylaşmak, istediği kimseyi ve zamanı seçmek ancak onun hakkıydı.

Bronwen'i gözümde daha çok büyüttüm ve ona karşı içimde eskisinden daha büyük bir saygı duydum. Çünkü onun sorumluluğu vardı, benimse yoktu. O, gücüyle beni

kendinden uzak tutmuş, iradesiyle beni önlemiş ve ruhunun cesaretiyle kendine bir zafer sağlamıştı. Oysa benim ruhum, kilitli bir baraj kapağının önünde ilerisini görmeden bekleyen bir insanın boşluğuyla doluydu. Böyle bir insan su yolunda durur ve barajın çelik kapağı açılacak diye, kendini boş umutlarla avutur. Açılmadığını görünce de, orada kendine bir geçit bulmak için korkmadan ileri doğru atılır. Bu davranışın zararı yalnız ona dokunur. Çünkü o, görünmeyen çelik kapağa çarpar ve burnunu kırar.

Ceinwen'le paylaştığım dünya benim olduğu kadar da onundu. Ivor'un tanıdığı dünya da onun olduğu kadar Bronwen'indi. Demek ki, benim dünyamın sahibi Ceinwen'di ve onu bir başka adamla paylaşmak Ceinwen'in hakkıydı. Bunu düşünmek bana ölümden beter geldi.

Öldüm ama tekrar dirildim.

Bronwen, «Huw,» dedi, «çocukları düşündün mü hiç?»

Karanlıktan aydınlığa çıkarılan bir insanın şaşkınlığı içinde, «Hangi çocuklar?» diye sordum.

Bron bana acır gibi bakarak, yumuşak bir sesle, «Çocuklar,» dedi. «Ivor'un iki oğlu vardı.»

Hâlâ anlamamıştım. Bazen insanın aklı çok uzaklardadır ve duyduğu kelimeler, anlamsız birtakım seslerden başka bir şey değildir.

«Gareth ve Taliesin,» dedim, «gerçekten iyi çocuklardır. Beni baba ya da üvey baba olarak görmeleri onları çok güldürür.»

Bron, «Ama sen de bir baba olsaydın, Huw,» dedi, «o zaman ne yapardın?»

Öyle şaşırmıştım ki, Bron bana bakıp güldü.

«Sözünü ettiğin dünyanı baba olmadan elinde tutabileceğini mi sanıyorsun?» dedi.

Üstüme çöken bir soğukluk beni titretti, beynimi dondurdu. Kanım çekilirken yüzümün çimdiklendiğini ve bembeyaz olduğunu hissettim. Kulaklarım Bay Gruffydd'in sesiyle doldu.

«Hay Allah, Bron,» dedim. «Ceinwen...»

Bron bana baktı. Alnındaki ve gözkapaklarındaki çizgiler, üstünden bir el geçmiş gibi kayboldu.

«Ondan haber aldın mı?» diye sordu bana.

Boğazımda bir acı hissederek, «Almak için çok uğraştım,» diye cevap verdim, «ama gitmiş. Öbür konuyu şimdiye kadar bir kez olsun düşünmedim. Bütün bu yıllar boyunca bir kez bile. Domuzun biriyim ben. Hem de domuzun ta kendisi.»

«Ama az önce güzellik ve musikiyle dolu bir dünyadan söz ediyordun,» dedi. «Şimdi de kendine domuz diyorsun.»

Başkasına ait olan kahn bir sesle, «Güzelliği ve büyüklüğü kelimelerle anlatılamayacak bir sorumluluk,» dedim.

Bron hiç düşünmeden, «Bay Gruffydd,» dedi.

«O söylemişti,» dedim. «Ama ben unuttum. Böyle bir şeyin akılsızlık olduğunu söylemişti. Aman Tanrım, Bron, bize ne oluyor da insan gibi davranacağımız yerde budalalar gibi davranıyoruz?»

Bron yine gözlerini ateşe dikerek, «Güzellik ve musiki yüzünden oluyor ne oluyorsa,» dedi. «Bu bir çağrıdır, Huw. Bazıları kendilerinde buna karşı koyacak gücü bulamazlar.»

Ona, «Bu çağrıyı sen kendinde hissediyor musun, Bron?» diye sordum.

Ateşe bakarak gülümsedi ve sesini çıkarmadı. Bir süre parmağındaki alyansı evirip çevirdi.

«Evet,» dedi.

Birbirinin üstüne yığılan bu gizemli şeylerden kurtulup bir an başımı dinlemek için çaydanlığa baktım. Çaydanlık, görevini yapmaktan kararmış, burnundan soluyordu. Günün her saatinde kendine düşeni, istekle ve en iyi biçimde yapmaya hazırdı. Yeter ki biraz su, biraz ateş olsun. O zaman suyu kaynatır, fokurdatır, iyi bir çaydanlık olduğunu ortaya koyardı.

Bu çaydanlığın yalın yaşamını kıskandım. Sonra da utandım. Çünkü ben bir insandım ve sorumluluk taşıyordum, ancak bunu pek düşünmüyordum. Ama o sadece bir çaydanlık olmasına rağmen yine de görevini yapıyor ve yaşamını sürdürüyordu. O, kendi biçiminde ve benzeyişinde

yaratılmış, başka bir şey olmaya da kalkışmayan bir çaydanlıktı ve her an görevini yapmaya hazırdı. O, bu sorumluluğu taşıyordu.

Oysa ben Tanrının biçiminde ve benzeyişinde yaratılmış bir insandım. Yaşam ve ölüm gücüne sahip bir yaratıcıydım; bir babaydım. Tanrının bahşettiği Âdem tohumuyla kutsanmıştım. Yeni kuşakları yaratacak olan tohumun ekicisiydim.

İşte ben buydum ve böyle olmakla birlikte bir çaydanlığı kıskanıyordum.

Bron, «Bunları hiç çekinmeden konuşmamız ne tuhaf,» dedi. «Böyle bir şeyi eskiden yapsaydım utancımdan kıpkırmızı kesilirdim. Şimdiyse olağan şeylerden söz ediyormuşuz gibi geliyor bana. İyi ki annem burada değil. Olmadığına da seviniyorum. Yoksa gözünden düşerdim.»

«Şimdi benim daha çok gözüme girdin,» dedim ve onu yanağından öptüm. «Matt Harries ile evleneceksin, değil mi?»

Bron, çay kutusunu almak için ayağa kalkarak, «Düşüneceğim,» dedi. «Çocuklar ona pek ısınamadılar. Ama Matt onlara çok iyi davranıyor.»

«Kıskanıyorlardır da ondan,» dedim.

Gülümseyerek yan gözle bana baktı. Tekrar yüzüme bir kırmızılık yayıldı. Bu kadar aptal olduğum için başımı kapıya çarpıp kırmaya hazırdım.

«Sen de kıskanıyor musun, Huw?» diye sordu bana.

«Hayır,» dedim.

«Emin misin?» dedi.

«Elbette,» dedim. Çünkü Ivor'un sıcak nefesini çevremizde ve Bron'un yanında hissediyordum. Onun hiçbir zaman Bron'un yanından ayrılmadığı düşüncesi içimi acıma duygularıyla dolduruyordu. O, başka bir dünyaya göç etmiş olmasına rağmen, hâlâ Bron'da sevgisini yaşatıyor, onu yalnız bırakmıyor, onun bir parçasıymış gibi yanından uzaklaşmıyordu. Böyle bir durumda, yürekten gelen bir sevginin dışındaki duygularla onu öpmenin çok iğrenç bir şey olacağını da biliyordum.

Sanki ona karşı bir saygısızlıkta bulunmuşum gibi bana gücenerek, «Kıskanmadığından emin olduğuna inanıyor musun?» diye sordu. «Yoksa beni çok mu çirkin buluyorsun?»

Ona doğru ilerledim. Ama o bana arkasını döndü. Sırtı dimdikti. Tıpkı bir fidan gibi. İnsanın sağ kolu böyle bir fidanın altında kim bilir ne kadar rahat ederdi.

«Ah, Bron,» dedim, «çirkin değilsin, sadece kutsal bir varlıksın. Şimdi her şey o kadar açık ki. Nasıl kıskanabilirim? Sana karşı bir delilik etmeye kalkışsaydım, acaba bunun sonu ne olurdu? Herhalde utancımdan kendi boğazımı kendi elimle keserdim.»

Ellerini çay kutusunun üstüne koydu ve gözlerini iri iri açarak bana baktı.

Soğuk bir sesle, «Buna niçin delilik diyorsun?» dedi. «Niçin utanırdın? Beni bu kadar aşağılık mı görüyorsun?»

Söyleyeceğim kelimeleri bulmaya çalışarak uzun bir süre onun yüzüne baktım. Ama bu kelimeler bana öyle kırıcı göründüler ki, ağzımı açmaya korktum.

«Bak, Bron,» dedim. «Bir erkek, bir kadın, öyle değil mi?»

«Evet,» dedi, ama hayır demeye hazırdı.

«Ivor ve sen,» dedim. «Ivor gitti, ama sen buradasın. Benim için, o hâlâ senin yanındadır. Sen ve o, tek insan gibisiniz. Seni görmek onu görmektir. Sana dokunmak ona dokunmaktır. Seni düşünmek onu düşünmektir. Lavanta kokusu nasıl senden eksik olmuyorsa, o da senin çevrenden hiç eksik olmuyor. Onun elleri seni okşadı, dudakları seni öptü. O hep seninle yaşadı ve oğullarının dünyaya gelmesi için senin etini kullandı. Bana yer kaldı mı? Söyle, nerde?»

Yüzüne şimdiye kadar hiç görmediğim bir beyazlık yayılan Bronwen, insanı korkutan bakışlarla dik dik bana bakarak, «Aman Tanrım,» dedi, «beni bir eşya olarak mı görüyorsun? Ben Bronwen Morgan'ım. Çünkü Morgan adını isteyerek aldım. Ivor benim için hâlâ Ivor'dur. Yukarı kattaki oğullarımız da bunu kanıtlamaya yeter. Ama beni bir eşya olarak görmeye senin ne hakkın var? Kapısında adım taşıyan eski bir ev mi sanıyorsun beni? Budala gibi düşünmekten vazgeç de bir bardak çay iç.»

Ya, işte böyle!

Ağzımı kapadım ve çay fincanımı elime aldım. Bron'u seyrederek ve kendi kendime düşünerek sesimi çıkarmadan oturdum. Tekrar konuşmak isteğini de duymadım. Çünkü birbirine dolaşmış olan ipleri çözmeye çalışmak gibi bir şeydi aramızda geçen konuşmalar. Tam bu düğümleri çözdüğünüzü sandığınız anda, çözülme umudu olmayan ve insanı çileden çıkaran yenileriyle karşılaşıyordunuz. Öyle sanıyorum ki, ben de biraz kırılmıştım. Çünkü temiz duygularım kül tablasına fırlatılmıştı. Herhalde onların layık oldukları yer orasıydı.

Bron sakin bir sesle, «Kimseyle evlenmeyeceğim,» dedi. «Böylece de her şey yoluna girer. Ama bir daha da böyle saçmalıklara kalkışma. Anlaşıldı mı?»

«Peki,» dedim.

Şamdandaki mumu yakarak, «Aferin,» dedi. «Haydi, iyi geceler.»

«İyi geceler,» dedim.

Oturdum. O her zamanki gibi usul usul yukarı çıktı ve üst katın sahanlığını geçip öndeki yatak odasına girdi.

İlk defa olarak anahtarın acı seslerle kapıyı kilitlediğini işittim.

Dai Bando bile yumruklarıyla bir insanı bundan fazla sarsamazdı.

Hay Allah!

Bundan sonra aramızdaki o eski sessizlik yine uzun bir süre devam etti. Ama bu seferki daha tatsız bir sessizlikti. Birbirimize karşı kırgınmışız gibi davranıyorduk. En sonunda, ikimizin de rahatı için evden ayrılmam gerektiğine karar verdim.

Sevdiğiniz birine bedensel ve ruhsal bakımdan yük olduğunuzu anlayınca korkunç bir duyguya kapılırsınız.

Matt Harries kapıldığım bu duygudan beni kurtardı.

Sarı saçları vardı Matt Harries'in. Kıvırcıktı. Düzgün bir biçimde taranmış ve ortadan özenle ikiye ayrılmıştı. Saçının rengindeki bıyığının uçları her zaman dimdik dururdu. Ama bunlar pomatla burulmamıştı. Güzel gri gözlerini size çevirdiği zaman onlara bakmamak elinizden gelmezdi.

Bizim evin arka tarafında çalaştığım bir gün yanıma gelerek, «Huw,» dedi, «sana bir şey söyleyeyim mi?»

Ceplerimde kurşunkalemimi ararken, «Ne söyleyeceksin?» dedim.

Elindeki küçük bir maun parçasını lif lif koparıyor ve rüzgârın onları uçuruşunu seyrediyordu.

Gri gözlerini üstümde gezdirerek, «Ama sinirlenmeyeceksin,» dedi.

Karşısında durup, «Ne söyleyeceksen söyle,» dedim.

Onun adını anmaktan çekiniyormuş gibi, yavaşça, «Bronwen,» dedi.

Sabırsızlanarak, «Ee, ne olmuş?» dedim.

Sanki kelimeleri ağzından maşayla çekiyorlarmış gibi, «Birtakım söylentiler dolaşıyor ortalıkta,» dedi.

«Ya!» dedim. «Neyle ilgili?»

«Seninle,» dedi. Bir sessizlik çevremizde fırıldak gibi dönmeye başladı.

«Bana ne olmuş?» dedim, ama konuşan sanki ben değildim de bir başkasıydı.

Söylentilere inanmadığını belli eden yumuşak bir sesle, «Sen ve Bron,» dedi. «Bütün bunların yalan olduğunu biliyorum, Huw. Ama söylüyorlar işte. Benim ve Gomer'in senin yüzünden reddedildiğimizi söylü orlar.»

Ona, «Kimden duydun?» diye sordum.

Matt, «Annem söyledi,» dedi. «Bunu haftalardan beri pazar yerinde işitiyormuş. Bana kızdığı bir sırada ağzından kaçırıverdi. Anlıyorsun ya?»

Bazen yıllarca, çevremizde olup bitenleri görmeden bir kör gibi yaşarız.

Bron ve ben yıllardan beri her gün aynı çatı altında yaşıyorduk. İkimiz de yetişkin insanlardık. Yanımızda iki küçük çocuktan başka da kimse yoktu. Bunu nasıl göremediğimi, kötü düşünceli insanların dedikolarına hedef olabileceğimizi nasıl akıl edemediğimi ben de bilemiyorum.

Herhalde bir çılgınlık içinde geçirmiş olmalıydım bunca zamanı.

Beyinlerinin yerinde küçük bir lağım sistemi bulunan kimselerin bütün işleri güçleri bir erkeğin bir kadınla aynı evde oturmasını beklemektir. Onlar elde etmek istedikleri şeye kavuştukları zaman, bu lağımın pis kokuları duyulmaya başlar. Lağımlar çoğalıp, çirkeflerini birbirlerine aktardıkça, pis kokular da onlarla birlikte artar. Sonunda, bu sisteme sahip kimselerin kendi zehirli kokularıyla çürümediklerini ve ölmediklerini görmek insanı hayretler içinde bırakır.

Matt Harries'e, «Kulağın kirişte olsun,» dedim. «Ben de öyle yapacağım. Eğer bu dedikoduları çıkaran bir erkekse, Tanrı onun yardımcısı olsun. Kadınsa, düşünürüz.»

Doğru eve gittim ve Bron'a Matt'ın söylediklerini anlattım. Bron önce belli belirsiz, sonra da her zamanki gibi, o eski, bütün yüzünü kaplayan gülümsemesiyle gülümsedi.

«Biliyorum,» dedi. «Hem de aylardan, yıllardan beri.»

«Biliyor muydun?» dedim. «Niçin bana bir şey söylemedin şimdiye kadar?»

Gülerek, «Söyleyip de cinayet çıkmasına mı yol açsaydım?» dedi. «Hayır, oğlum. Bırak konuşsunlar. Hiçbirinin ciğeri beş para etmez.»

«Ama sen benim için öyle değilsin,» dedim.

«Ne zararı var?» dedi. «Ben neysem yine oyum. Sen de öylesin. Dilin kemiği olmadığı için bilir bilmez konuşuyorlar. Başka bir şey yaptıkları yok ki.»

«Elime geçecek olanın vay haline!» dedim. «Dilini kökünden koparacağım.»

Bron kolumu tuttu ve güzel gözleriyle bana baktı.

«Haydi, bırak artık bunları,» dedi.

Onu öptüm ve evden dışarı fırlayıp, *huzura* kavuşmak için dağın tepesine çıktım. Herkese karşı içimde vahşi bir kin besliyor, bunun ateşiyle yanıyordum. Yalnız orası, dağın tepesi, esen rüzgârların sesinden başka bir şey duymadan *insanın* başını dinleyebileceği bir yerdi. Orada, sessizlik, yükseklik, yeşillik ve mavilik vardı. Yalnız orada insanların kötülükleri unutulabilir, Tanrıdan insana gönül rahatlığı ve akıl vermesi beklenebilirdi.

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

O gün orada korkunun ne demek olduğunu anladım.

İçim rahatlamış, öfkem geçmiş, dedikoducuların istedikleri gibi konuşmalarına göz yummaya hazır olarak geri dönerken, işçilerin varageleyi maden ocağından dağın tepesine doğru uzattıklarını, tam bizim evin ve Tepe'deki bütün evlerin arkasına rastlayan sırtlara boca iskeleleri kurduklarını gördüm.

Çavuşa, «İyi günler, Lewis,» dedim. «Bu da ne?»

«Cüruf iskelesi,» dedi. «Tepe'ye kurulacak.»

«Ama cüruflar kayar ve bizim tepemize çöker,» dedim.

Sözlerime aldırış etmemiş gibi davranarak, «Belki ilerde,» dedi. «Yıllarca sonra.»

«Yıllarca sonra mı?» dedim. «Bunu yapmaya hakları yok. O aşağıdakiler bizim evlerimiz.»

«İşine git be adam,» dedi. «Cürufu buraya değil de hangi cehenneme dökelim? Ocakta işçi çalıştıkça cürufun çıkması önlenemez. Çıktığına göre de bir yere atılması gerekir. Bunun başka çaresi var mı?»

Onu suçlamakta yarar yoktu.

Ne işçileri, ne onların yaptıkları işi, ne de dağın tepesine ölüm taşıyacak olan çelik putrelleri lanetlemekte bir yarar vardı.

Babamı görmeye gittim. Ama o sadece başını salladı ve gözlüğünün camını sildi.

«Evet,» dedi.

«Bir şey yapmalıyız, babacığım,» dedim. «Hem de en kısa zamanda.»

Babam sakin bir sesle, «Ne yapabiliriz ki?» diye sordu bana. «Cüruf elbette bir yere dökülecektir. Ancak elden gelen bir şey yapılabilir. Eskisi gibi cürufu yeraltında bırakacak olurlarsa, bunun zararı işçilerin kesesine dokunur. İşçiler onu bir kenara yığmakla uğraşırlarsa kömür çıkaramazlar. İkisinden birini göze almak gerekiyor. Böylece, işçinin kazancı uğruna dağ elden gidiyor. Ne yapalım?»

Ona, «Toprağı kim sattı?» diye sordum. «Jones mi?»

Babam, «Hayır,» diye cevap verdi. «O kendi toprağını satalı çok oluyor.»

«Peki, kim öyleyse?» dedim. «Kim olduğunu bilseydik, belki onu bize, Tepe'de oturanlara satmaya razı edebilirdik.»

Babam gülümsedi ve başım kaşıdı.

«Git de Abishai Elias'la görüş,» dedi. «Toprak onun. Daha doğrusu onundu. Şimdiyse maden işletmesinin. Bizim evimizin dışında kalan yamacın sahibi de yine maden işletmesi.»

«Dövüşmeden yenilgiyi kabul etmek gibi bir şey bu,» dedim.

Babam, «Evet,» dedi. «Kadınların ve çocukların hatırı için. Bırak oğlum, üstüne düşme bu işin.»

O zaman babamdan nefret eder gibi oldum. Ama yapmaktan korktuğu şeyin ne olduğunu anladım ve ona karşı içimde bir yakınlık duydum. Çünkü kiminle savaşmaya kalksak, boş mideler tarafından yenilgiye uğratılıyorduk. Karınları aç çocukların gözleri önünde insan hakları pek önemsiz kalıyor. Onların acıları, haksızlığın açtığı yaralardan daha derin oluyor.

Ne var ki, o sıralarda Davy'nin başı derde girdi. Kendisi bu işten sıyrılana kadar, biz de onun derdinden başka bir şey düşünemez olduk. Bu arada boca iskelesinin kurulması bitmiş, varagele işlemeye başlamıştı. Bizler de sadece ellerimizi kalçalarımıza dayayıp gözlerimizi havaya kaldırarak ona bakıyor, lanetler yağdırıyor ve ihtiyar Elias'ın başına şeytanın bela olmasını diliyorduk.

Davy döndükten birkaç hafta sonra onu ve bizleri uğraştıran olay patlak verdi. Babam Davy'nin tekrar ocaktaki eski işine dönmesi için ilgililerle konuşmuş, o da sevinerek yeniden işe başlamıştı. Wyn ise yıllardan beri bu kadar mutlu olmamıştı. Çünkü durmadan yer değiştirmekten artık bıkmıştı. Bütün isteği bir eve sahip olmaktı. Davy de, nasılsa, yaşamı boyunca ilk kez onu dinlemişti.

Bir sabah ona Tepe'nin yokuşunda rastladım. Gece vardiyasından çıkmış eve dönüyordu. Yüzünü kaplayan kömür tozları bile öfkesini gizleyemiyordu.

Ona, «Ne oldu?» diye sordum.

«Eksik para verdiler,» dedi. «Bütün hafta yarı belime kadar suyun içinde çalıştım, bugün de eksik para aldım.»

«Asgari ücreti uygulamadılar mı?» dedim.

«Hayır,» dedi. «Ama onlardan hesap soracağım.»

Müdüre mektup yazdığı için Davy'nin pazartesi sabahı işe başlamasına izin vermediler.

Babam, «Pekâlâ,» dedi. «Bir davavekili tutalım ve onları mahkemeye verelim. Yoksa işçiler greve giderler. O zaman işler iyice sarpa sarar.»

Dağın öteki yanına gittik ve bir davavekili bulduk. Bu genç bir adamdı, davayı üstüne almaya da pek hevesli değildi. Çünkü ilerde başına gelecek olanları seziyor, bizim gibi o da, ocak sahiplerinin kendisini açlıktan öldüreceklerini biliyordu.

«Davanızda haklısınız,» dedi. «Bu işi bana bırakın.»

Biz de bıraktık. Soruşturmalar, ifade vermeler, yemin etmeler, mahkemeye gidip gelmelerle dolu sıkıntılı günler ve haftalar birbirini kovaladı.

Para durmadan gidiyor, gidiyor, gidiyordu.

Babam, Davy'e, «Hiç üzülme, oğlum,» dedi. «Son meteliğimize kadar bütün paramızı harcamamız, son çöpümüze, evimizin son tuğlasına kadar her şeyi satıp savmamız gerekse bile bundan kaçınmayacağız. Yeter ki, onlarla yargıcın önünde kozumuzu pay edelim. Onların bütün kaypaklık-

ları karar günü işlerine yaramayacak. Kendileriyle aramızda bir anlaşma vardı. Onlar da bizim gibi bu anlaşmaya uymak zorundadırlar.»

Sonunda, duruşma günü de gelip çattı. Daha önceden Davy'e, üstünde kraliyet arması bulunan bir davetiye yollanmıştı.

Babam piposu ile armayı göstererek, «Hele şükür gelebildi,» dedi. «İşte şu işareti görüyorsunuz ya, şeytan istavrozu ne kadar severse, dolandırıcılar da bunu o kadar severler. Bu kez domuzların başka numaralarını seyredeceğiz.»

Mahkemeye gittiğimiz zaman, davavekilimizin oradaki büyük holde bizi sabırsızlanarak beklediğini gördük. Dışarda yağmur yaydığı için hol oldukça karanlıktı. Davavekilimiz de elimizi sıkarken pek düşünceliydi.

Dinleyen var mı diye çevresine bakınarak, duyulur duyulmaz bir sesle, «Onlarla anlaşın,» dedi. «Makul olun, Bay Morgan. Onların gücüne karşı koyamayız. İsterlerse davayı Lordlar Kamarası'na kadar götürürler ve sizin kolunuzu kanadınızı kırarlar.»

Babamın yumruğu, bir fareyi yakalayan atmaca gibi, Bay Vaughan'ın yakasına yapıştı.

Gözlerini Bay Vaughan'ın yeşil soğanı andıran gözlerine dikerek, cam kırıklarının çıkarttığı seslere benzeyen bir sesle, «Bakın,» dedi, «aylardan sonra buraya hakkımızda verilecek olan kararı dinlemeye, derdimizi anlatmaya geldik. Onlar ister Lordlar Kamarası'na, ister Tanrının huzuruna çıksınlar. Ama siz kendi işinize bakın ve içeri girip davayı yürütün. Yoksa leşinizi serer, kemiklerinizi kırarım.»

Bay Vaughan, küçük bir kasabayı bir lokmada yutmuş gibi yutkunarak, «Peki, efendim,» dedi ve kâğıtlarını toplayıp, ilk kez üvey annesinin karşısına çıkan bir kız çocuğunun çekingen adımlarıyla duruşma salonuna girdi.

Defter, kitap ve mürekkep kokan salon oldukça büyük bir yerdi. Hafif bir kömür dumanı her tarafı kaplamıştı.

Yargıç, mavili ve kırmızılı cüppesi, omuzlarına kadar inen kurşuni takma saçı ile ilerdeki kürsünün en yüksek ye-

rinde oturuyor, insanlardan yeteri kadar işittiği saçmalıkları daha fazla işitmeden önce mezarına girmek istiyormuş gibi orada bulunanlara bakıyordu.

O gün sıradaki ilk dava bizim davamızdı. Maden işletmesinin davavekili, müvekkillerinin adına konuşmak için ayağa kalktı. Elindeki kâğıtları okuyarak Davy'nin geçmişteki yaşamını hikâye etti ve gereksiz birtakım ayrıntıları birbiri ardınca sıraladı. Onun eskiden beri maden ocağında çalıştığını, yarattığı huzursuzlukla herkesi birbirine kattığını, bunun üzerine işten çıkarıldığını, sonra da babasının iyi hizmetlerini göz önünde bulunduran işverenlerin cömertliği sayesinde tekrar işe alındığını anlattı.

Yargıç, sanki o anda bir şey yemiş de tadını hiç beğenmemiş gibi, yüzünü ekşiterek, «Bunların iddia ile ne ilgisi var?» diye sordu davavekiline.

Eh, işte.

Ön sıralarda oturanlar bu soruyu pek beğenmemiş olacaklardı ki, homurdanarak kaşlarını çattılar. Davranışlarından pek önemli kimseler olmadıkları anlaşılan bazı adamlar, ayaklarının ucuna basa basa koşarak, bir kâğıt parçasını birbirlerine ulaştırıyorlardı. Yargıç başını önüne eğmiş, gözlüğünün üstünden kaleminin ucuna bakıyordu.

Davavekili, «Müvekkillerim, davacının iddiasında haksız olduğunu iddia ediyorlar,» dedi. «İşverenler davacıya ücretini ödemişlerdir. Kendisine verilen ücret asgarinin altındadır. Bunu kabul ediyoruz. Çünkü işletme müdürü, davacının nitelikli bir işçi olmadığı kanısında. Bu konuda tanıklara da başvurulabilir.»

Babamın yüzünü görmeliydiniz.

Davy kollarını kavuşturmuş, bir kaya gibi kıpırdamadan oturuyordu. Tanık locasına işçilerin biri giriyor, biri çıkıyordu. Hepsi de yemin ediyor ve Davy'nin nitelikli bir işçi olmadığını söylüyordu. Davy ise oturmuş, kendilerini çok iyi tanıdığımız bu insanları seyrediyordu.

Bay Vaughan da, karşı tarafın davavekiline arada sırada gülümsemekten başka bir şey yapmıyordu.

Yargıç yalnız kendi sesini işitmek için konuşuyormuş gibi ortaya bir soru atarak, «Davacıyı dinleyebilir miyiz?» dedi.

Ön taraftakiler deminkinden daha çok homurdandılar. Davy, yargıca yakın bir yerdeki davacı locasına gitmek üzere ayağa kalktı. Bay Vaughan sıkıntılı bakışlarla onun locaya geçişini seyretti.

Davy'e, «Nitelikli işçilere tanınan asgari ücreti almaya layık olduğunuzu mahkemeye nasıl kanıtlayacaksınız?» diyen yargıcın sesinde bir yumuşaklık sezdim.

Davy yeni siyah elbisesinin içinde pek alımlıydı doğrusu.

«Sayın yargıç,» dedi, «on iki yaşımdan beri çalışıyorum.»

Yargıcın kurşuni takma saçı, başını sarsmasıyla birlikte sallandı ve gözlüğünün camları lambalardan vuran ışıkla parıldadı.

«Elli yıl çalışmış, ama yine de başarı sağlayamamış bir işçi olabilirsiniz?» dedi. «İddianızı nasıl kanıtlayacaksınız?»

Babam dirseği ile beni öyle bir dürttü ki, korkudan bayılacak gibi oldum.

Gözlerinden kıvılcımlar sıçratarak, «Hesap pusulaları,» diye fısıldadı. «Haftalık hesap pusulaları be oğlum. Nerede onlar? Yanında mı?»

Allahtan ki savruk insanlar değildik ve evimizde her şeyi büyük bir titizlikle yerli yerinde tutmasını çok iyi bilirdik. Bu alışkanlığımız yüzünden, hepimiz işe başladığımız günden beri her hafta aldığımız ücretlerin hesap pusulalarını bir dosya içinde saklamıştık.

Koltuğumun altındaki ağır dosya ile birlikte ayağa kalktım. Davy, yerimde kıpırdandığımı fark etmiş olduğu için gözlerini yargıçtan bana çevirdi. Sıraların arasından geçip, ön tarafa doğru ilerledim.

Yargıç, «Bu adam ne yapıyor?» diye sordu.

Davy, «Kardeşim, sayın yargıç,» dedi. «Kalifiye bir işçi olduğumu kanıtlayacak nitelikteki belgeleri getiriyor. Bun-

lar, işe başladığım günden beri her hafta aldığım ücretlerin hesap pusulalarıdır.»

Yargıç hesap pusulalarına teker teker baktı. Dakikalarca kâğıt hışırtısından başka bir ses işitilmedi duruşma salonunda.

Yargıç, «Aynı maden ocağında çalıştığı yıllar boyunca, şimdi kendisine tanınmayan asgari ücretin üç dört, hatta beş altı katını kazanmış olan bir insana nasıl niteliksiz bir işçi denebilir?» dedi. «Bunun cevabını bana kim verecek?»

Kimseden ses çıkmadı. Ama salonun havası bozulmaya başladı.

Yargıç, sözlerine devam ederek, «Bir cevap alamayacağım anlaşılıyor,» dedi. «Maden şirketince düzenlenip davacıya verilen ücret pusulalarına dayanarak, davacının nitelikli bir işçi olduğu kanısına kesinlikle varmış bulunuyorum. Davacı, anlaşmada belirtilen asgari ücreti almaya hak kazanmıştır. İddianın kabulüne ve mahkeme masraflarının davalıya yüklenmesine karar verilmiştir.»

Bizi hoş görmeyeceklerini bildiğimiz için yargıcın elini sıkamadığımıza ve sıraların üstünde dans edemediğimize hâlâ yanarım.

⁂

O akşam geç saatlerde sofraya oturuncaya kadar, komşu vadilerden, babamla Davy'i kutlamaya, onların sapına kadar mert olduklarını söylemeye ve ellerini sıkmaya gelenlerin arkası bir türlü kesilmedi. Annem ayakta durmuş, onları seyrediyor, bir elini göğsünde tutuyor, öbür eliyle önlüğünü buruşturuyor ve güler yüz gösterir gibi yapıyordu.

Her yüzün iki yüzü olduğunu o da biliyordu, babam da.

Annemle Olwen bulaşık yıkarken, babam bize, «İyice düşünüp taşının,» dedi. «Bugün Vadi'de sonumuzun geldiğini anladım. Eğer bana göz yumuyorlarsa, bu, birkaç yıldan fazla çalışamayacağımı bildikleri içindir. Ianto demir fabri-

kasında çalışıyor, Huw da marangozluk yapıyor. Sen ne iş tutacaksın, Davy, oğlum?»

Davy, «Teneke kutudan paymı alıp Yeni Zelanda'ya gideceğim, babacığım,» dedi. «Wyn'ın babası da bizimle gelecek.»

Babam Davy'nin vereceği cevabı bildiği için zayıf bir sesle, «Amerika Birleşik Devletleri'ne, kardeşlerinin yanına da gidebilirdin,» dedi.

Davy, sesinin tonunu ve yüzünün ifadesini değiştirmeden, «Yeni Zelanda'ya gideceğim,» dedi.

Babam, «Kardeşlerinden yardım dilenecek değilsin ki, yavrum,» dedi. «Hepinizin bir arada olduğunuzu bilmek beni sevindirir. Onlar senin kardeşlerin.»

Davy, «Yeni Zelanda'ya gitmek kararındayım, babacığım,» dedi.

Babam, «Pekâlâ,» dedi.

Ianto, «Babacığım,» diye söze karıştı, «ben de gidiyorum. Bunu söylediğim için üzgünüm.»

Babam sert bir sesle, «Sen de mi oğlum, Ianto?» dedi. «Sen de mi Yeni Zelanda'ya gidiyorsun?»

Ianto, duvarda asılı duran Davy'nin jarse formasına bakarak, «Hayır, babacığım,» dedi. «Almanya'ya. Çalıştığım fabrikada bir Alman var. Birlikte oraya gidecek olursak daha iyi bir iş bulacağımızı söylüyor. Ben de gitmeye karar verdim. Önümde parlak bir gelecek görmüyorum burada.»

Babam, «Annenize bir şey söylemeyin,» dedi. «Hele bugünü bir atlatalım.»

Hepimiz gözlerimizi döşemenin, duvarların ve mobilyaların üstünde gezdirerek sessizce oturduk, ama birbirimize hiç, hele babama bir defacık olsun bakmadım. Çünkü o, azgın denizler gibi köpürmüştü.

Kısa bir süre sonra babam, bize, «Eski Ahit'ten bir bölüm okuyalım mı, çocuklar?» diye sordu.

Davy yerinden fırlayarak Kutsal Kitab'ı getirdi.

Meşin ciltli ve altın yaldızlı Kitab'ı dizlerinin üstüne koyup, parmaklarını sayfaların arasına sokarak, «Hangi bölümü okuyalım, babacığım?» dedi.

Babam, «İşaya, elli beş,» dedi. «Ey sizler, her susayan ve parası olmayan, sulara gelin; gelin, satın alın ve yiyin, gelin de parasız ve bedelsiz şarap ve süt alın.»

Davy okurken, annem gelip babamın yanına oturdu. Olwen da babamın ayaklarının dibine çöktü. Kolunu onun dizine koydu, yanağını da kendi koluna dayadı. Babam bir elini Olwen'ın saçlarının arasına gömdü. Öbür eli ise, annemin kucağında kavuşturduğu ellerinin arasındaydı, sımsıkı.

KIRKINCI BÖLÜM

Ianto, iki sevgili oğlunu ayrı ayrı uğurlamanın, uzaklık bakımından Almanya'yı ve Yeni Zelanda'yı birbirinden farklı görmeyen anneme çok güç geleceğini bildiği için, Davy ile birlikte gitti.

Davy'nin bütün eşyasını ambalajladım ve tabak çanak gibi şeyler kırılmasın diye, içleri kalın kumaşla kaplı kutular yaptım. Ama bunlarla uğraşmak bana büyük bir üzüntü verdi. Çekicin her darbesi Davy'i bizden biraz daha uzaklaştırır gibiydi.

Bir sabah Ianto ile Davy, saatin onlara evden çıkmalarını bildirmesi üzerine, paltolarını kollarında, şapkalarını da ellerinde tutarak annemin önüne dikildiler.

Annem, «Demek böyle?» dedi ve en yeni siyah ipekli entarisi görünsün diye önlüğünü çıkardı.

Ianto gülümseyerek, ama zorlukla konuşarak, «Evet, anneciğim,» dedi.

Annem de gülümsüyor, üstü başı toz içindeymiş gibi, entarisinin kollarını elleriyle süpürüyordu.

«Demek gidiyorsun, ha?» dedi.

Ianto, elinde tuttuğu şapkasını sanki az önce Olwen'ın fırçaladığını görmemiş gibi, kolunun yeniyle silerek, «Evet, anneciğim,» dedi.

Annem ellerini iki yanına sarkıtarak, «Sen de mi gidiyorsun, Davy?» dedi.

Davy, sandviç ve çörekle dolu yolluk paketine bir düğüm daha atıp, hiçbirimizin yüzüne bakmadan, «Evet, anneciğim,» dedi.

Annem yüksek sesle, ikisine birden, «Mektup yazacak mısınız?» diye sordu.

Ama onlar bir şey söylemediler. Ben de başımı açık duran kapıya doğru çevirip Tepe'nin yokuşuna baktım.

Mutfak, annemin gözleriyle anlattığı şeylerle doldu. Orada saatin tik-taklarından başka ses yoktu.

Babam, «Eh,» dedi, «yola çıkalım mı, çocuklar?»

Sessizlik daha da arttı. Olwen ağlamaya başladı.

Ianto, «Hoşça kal, anneciğim,» dedi.

Davy de Ianto'nun sözlerini tekrarladı.

Ama annem onlara güle güle demedi. Duyulan tek şey, oğullarının yanaklarına annemin hafifçe kondurduğu kuru öpücüklerin sesi oldu.

Evden ilk önce Ianto, sonra Davy, onun arkasından da babam çıktı. Tepe'de oturanlar ağabeylerimi uğurlamak için el sallarlarken onlara değil de dağın yamaçlarına, ya da aşağıdaki maden ocağına bakıyorlardı. Çünkü ağabeylerimin de onlara baktıkları yoktu. Ianto kolunu Davy'nin omuzuna atmış duruyor, babam da caddenin ortasında, onların ceketlerini ilikleyip bir an önce hareket etmelerini bekliyordu.

Annem içeri girdi ve dikiş sepetini ayaklarının dibine çekerek ocağın yanındaki tabureye oturdu. Akşamüzerinden önce çorap yamamak âdeti değildi, ama hiçbir şey yapmadan da duramazdı. Böylece, sevgili oğullarından ayrılmış olmanın üzüntüsü içinde düşüncelere dalarak orada oturup kaldı. Kolu kanadı kırılmış, omuzları çökmüştü. İğneye iplik geçirirken bile güçlük çekiyordu. Onu şimdiye kadar hiç böyle görmemiştim.

Olwen, ağabeylerimin evden uzaklaşmalarına sanki bizler neden olmuşuz gibi, kahvaltı tabaklarını sofranın üstünden büyük bir öfkeyle topladı.

⁂

Atlasını açarak, anneme, çocuklarının nereye gitmiş olduklarını göstermeye çalıştım. Kurşunkalemle, bizim köyden Owen ile Gwilym'in bulunduğu yere, Atlantik'in öteki ucuna, Cape Town'daki Angharad'a, Yeni Zelanda'daki Davy'e ve Almanya'daki Ianto'ya çizgiler çektim.

Annem kitabı parmaklarının ucuyla tutup, sanki atlastan burnuna bir koku geliyormuş gibi başını geriye doğru çekerek kendisine gösterdiğim sayfaya yan gözle, isteksiz isteksiz şöyle bir baktı. Gördüklerine inanmadığı, söylediklerime kulak asmadığı belliydi. Hiçbir şey dinlemek, oğullarının gidişiyle kanayan yüreğini daha çok kanatacak bir şeyi görmek istemiyordu.

Çünkü bütün çocuklarının uzakta değil de, Ceridwen gibi çok yakınlarda, hemen dağın öbür yamacında olduklarına, sıkı bir yürüyüşle gidip gelmeyi göze aldıktan sonra onları günün her saatinde görebileceğine kendisini inandırmaya çalışıyordu.

Gözlüğünü bile takmadan, «Bu ihtiyar örümcek de ne işe yarıyor?» diye sordu.

Çizdiğim çizgileri parmağımla ona göstererek, «Bu çizgi bizden Owen ile Gwil'e,» dedim. «Bu Angharad'a. Şu Ianto'ya. Şu aşağıdaki de Davy ile Wyn'a. Sen tıpkı bir yıldız anası gibisin, anneciğim. Işıklarını bu evden dünyanın öbür ucuna, ta okyanusların ötelerine kadar ulaştırabiliyorsun.»

Annem, «Dünyanın öbür ucuna mı?» dedi. «Aman oğlum, nasıl olur? Dünyanın öbür ucuna kadar uzanan bunca yol küçücük bir kâğıt parçasına sığar mı hiç?»

Babam bana susmamı işaret etmek için gözünü kırparak, «Bu sadece bir harita, Beth,» dedi. «Sana onların bulundukları yeri göstermeye yarayan bir resimden başka bir şey değil.»

Annem, «Onlar bir yere gitmediler, bu evin içindeler,» dedi. «Çok rica ederim, bana eski suratlı haritaları, ihtiyar örümcekleri, kurşunkalemle çizilmiş eğri büğrü çizgileri gösterip durmayın.»

Babam, «Peki benim sevgili kızım,» dedi.

Ben de atlası ortadan kaldırdım.

⁂

Ianto ile Davy'nin gitmiş olmaları iyi bir rastlantıydı. Yoksa burada kalıp yıl sonunu bekleselerdi, mutlaka başları belaya girerdi.

Babam, yağmur bulutlarının yaklaştığını gören ve yağmura tutulmadan paltosunu almak için eve yetişip yetişemeyeceğini merak eden bir adam gibi, «Geliyor, Huw,» dedi. «Bu seferki hepsinden beter olacak. Annene kötü bir kış için hazırlık yapmasını söyledim. Tanrıya şükürler olsun ki, ağabeylerin burada değiller. Günün birinde cezaevini boylayacakları kaygısından kendimi bir türlü kurtaramıyordum.»

Öyle sanıyorum ki, annem de seviniyordu, çünkü o da hep aynı korkuyla yaşıyordu. Belki de, onların kazasız belasız Vadi'den gitmiş olmaları annemin içini ferahlatmış, sessiz sedasız dolaştığı, bizlere bir tek kelime bile söylemediği, Olwen'la da pek fazla konuşmadığı ve özlem içinde kıvrandığı karanlık günlerinde onu avutmuştu.

O günlerde Bron'un anneme çok büyük yardımları dokundu. Hiçbirimiz kendisine bir tek kelime söylemeye cesaret edemediğimiz halde, Bron annemin boynuna sarılıyor, onu gıdıklıyor, sandalyeye oturtup, eline güzel bir fincan çay verdikten sonra ağabeylerimle Angharad'dan söz ediyordu. O zaman annem gözyaşlarını tutamıyor, onları anmış olmanın verdiği sevinçle gülümsüyordu. Bu sözler onun birkaç hafta rahat etmesine ve sakinleşmesine yarıyordu.

Haftalar böylece gelip geçiyor, ama sıkıntılar ve dertler her gün biraz daha çoğalıyordu. Eskiden bir toplantı yapılıyorsa, şimdi onun yerine bir düzine toplantı yapılıyor, bu iş için geceler yetmiyor, gündüzler toplantılarla doluyordu. Sonlara doğru da, sabah toplantıları gündüz toplantılarının yerini almaya başladı.

Beni endişelendiren şey, bu toplantılarda tartışılan konulardı. Eskiden, Bay Gruffydd ile ağabeylerimin zamanında, toplantılar, bir amacı gerçekleştirmek için yapılır ve büyük bir ciddiyetle izlenirdi. Konuşmacı, toplantının gündemini açıklar, sonra da ellerini kaldıran dinleyicilerin oylarını alırdı.

Ama şimdi, konuşabilen herkes sürüyle dinleyici bulmakta güçlük çekmiyor, eğrisine doğrusuna bakmadan, ağzına aklına geleni söylemekte bir sakınca görmüyordu. Meşe odunundan daha kalın kafalı olduklarını bildiğim birçok insanların bu konuşmacıları dinlemeleri, onların karşısında dikilip durmaları beni şaşırtıyordu.

Bütün günümü arka avludaki dükkânımda, sabahtan akşama kadar, kapı, pencere, masa ve iskemle yapmakla geçiriyordum. Siparişlerin dışında kalan malları hazırlayıp stok etmekten kaçınmaya başladım. Böylece, zamanımı değerlendirmek, ilerde doğru dürüst mobilyalar yapmak, belki de kaplama işleriyle uğraşmak fırsatını elde etmiş olacaktım.

Siparişler üst üste yağıyordu. Ama hiçbir zaman tabut siparişi almıyor, bu işe elimi değdirmek istemiyordum. Bu yüzden birçok yüklü işleri kaçırıyor, ama hiç üzülmüyordum. Zaten soylu tahtanın, ona verilen emekle birlikte niçin ölümün kucağına atıldığına ve küçük bir çukura gömüldüğüne bir türlü akıl erdiremiyordum.

Böylece, kendi işimle uğraşıyor, dışarda olup bitenlerle ilgilenmek için vakit bulamıyordum. Arada sırada bu fırsatı elde edip de, dışardaki sıkıntıların kaygısını içimde duyduğum zamanlar, bütün kaygımı işimin dağıtmış olmasına ve büyük bir zevkle kullandığım pırıl pırıl parlayan marangoz takımlarımın bana her şeyi unutturmasına karşın, sudan çıkmış bir balığa dönüyor, fena halde sarsılıyordum.

Bronwen'in doğum günü bir cumartesiye rastlamıştı. Onu gezdirmek için Kasaba'ya götürmeye karar verdim ve bu arada da ona bir kutu dolusu yeni bir şeyler alırım diye düşündüm. Çocukları anneme bıraktık ve Olwen'ı yanımıza aldık.

Eh, işte.

O gün nasıl eğlendiğimizi bir görmeliydiniz.

Sevdiğiniz birini gezdirmek için Kasaba'ya götürmek çok zevkli bir şey oluyor. O zaman gülümseyişiniz bile bir başkalaşıyor, küçücük bir şaka sizi coşturmaya, güldürmeye yetiyor. Hele bu şakaya birazcık da nükte karışırsa, katıla katıla gülmekten ağrılar içinde kalıyorsunuz.

Parayı hiç düşünmeden, hiç önemsemeden harcamak da insana ayrı bir zevk veriyor. O gün bir prensten farkım yoktu. Böylece, gülerek, prensler gibi davranarak günümü gün ettim ve hoşuma giden bu yaşam biçimini pek benimsedim.

Sokakta rastladığımız insanlar Bronwen ile Olwen'a bakmak için duruyorlardı.

Bron, gözlerini iri iri açarak, usulcacık, «Acaba bize niçin bakıyorlar?» dedi. «Üstümüzde başımızda bir acayiplik falan mı var yoksa?»

Kendi ağırlığımın üç katı bir gurur duyarak, «Hiçbir şey yok, kızım,» dedim. «Firavun'un kızlarından bile güzelsiniz de ondan bakıyorlar. Haydi, yürüyün.»

Bron, bu bakışlardan hoşlanmıyormuş gibi yaparak, «Daha neler be oğlum,» dedi. Ama gözlerinin içi gülüyordu. İnsanların daha çok Olwen'a mı, yoksa kendisine mi baktıklarını anlamak için göz ucuyla onları süzüyordu. Bir erkeğin kendisine baktığını görünce, burnunu havaya kaldırıp, adamcağızı utancından yerin dibine sokuyor, ama Olwen'a baktığını fark edince üzülüyor, burnunda bir kurum lekesinin olup olmadığını merak ediyor, belki de yaşlandığını düşünerek kuruntuya kapılıyordu.

Onların kadıncılık oynayışlarını seyretmek beni epeyce güldürdü. Bu oldukça tatlı bir oyundur. Erkekler gözlerini kullanmak cesaretini buldukları zaman, bu oyunun zevkini pekâlâ çıkarırlar. Kadınlar, yeminle yadsıdıkları halde erkekler tarafından seyredilmeye bayılırlar. Aptal erkekler de, bir kadına bakmış olmamak, ya da baktıklarını başkalarına belli etmemek için, gözlerini bir aşağı bir yukarı oyna-

tırlar, körler gibi sırtlarını kamburlaştırarak ve başlarını öne eğerek kaldırım taşlarını sayarlar, arada sırada da, boyunlarını iki yana çevirip rasgele bakarlar. Bu saçmalık, akılsızlık ve budalalıktır, ama vazgeçilemeyen, hatta önlenmesi elde olmayan bir davranıştır.

Güzel bir kadına bakmaktan daha zevkli bir şey varsa, bunun ne olduğunu bana lütfen söyleyiniz. O zaman iki elim kanda bile olsa, yine gelip bakarım. Bütün kadınlar, kim olurlarsa, ya da ne olurlarsa olsunlar, kendilerine özgü bir güzelliğe sahiptirler. Onun için, gözlerimizi kapayıp kaldırım taşlarıyla gökyüzünden başka bir yere bakmamamız gerektiğini söyleyen bir kimse, ya ağzının tadını bilmiyordur, ya duygusuzdur, ya göz zevkinden yoksundur, ya da erkek değildir.

Bronwen bütün gözlerin üstüne dikildiğini fark ederek önümde yürüyor ve dükkânların vitrinlerini seyrediyordu. Sivri uçlu iğneleri andıran bu bakışlar ona saplandıkça, kızcağız tıpkı bir iğne yastığına benziyordu.

Kendisine bakanlara aldırış etmemesini söylediğim zaman, bana, «Her kuşun eti yenmez,» dedi. «Sen lütfen kendi işine bak. Vitrinleri seyrederken yanıma bir erkek sokulup da benimle konuşmaya kalkarsa sonra ben ne yaparım?»

«Ne yapacağını düşünecek vakti bulabileceğini mi sanıyorsun?» dedim. «Yoksa sana laf atacak olan herif mi bulacak?»

«Başımız belaya girer,» dedi, «sonra da karakolluk oluruz. Bırak şimdi bunları. İstediğim zaman istediğim gibi bakmasını bilirim ben.»

Kadınların daima en kötü olasılıkları düşünerek kuruntuya kapılmaları tuhaftır. O gün gördüğümüz yüzlerce erkekten hiçbiri ona bir tek kelime söylemeye cesaret edemezdi. Hatta Bronwen kendisine bakan bu erkeklerden birine yüz vermiş bile olsaydı. Çünkü onda öyle bir hava vardı ki, bu tehlikeli hava, yazılı bir uyarıdan daha etkiliydi.

Kadınlığın ne demek olduğunu çok iyi bildiğinden, ona bakan erkeklerin içlerinden neler geçtiğini anlıyor ve bunu

kendisine yediremiyordu. Aklını kurcalayan bu düşüncenin etkisi altında kalıyor, güzel geçen bir günü hiç çekinmeden tatsız bir olayla bitirmeye hazırmış gibi tetikte duruyordu.

Ona, «Senin aklınla zorun var, kız,» dedim. «Köydeki dedikoducuların dillerine aldırış etmiyorsun da buradakilerin gözlerine sinirleniyorsun. Arkandan atlı kovalıyormuş gibi koşacağına, gezmenin tadını çıkarmaya bak.»

«Dedikocuların söyledikleri sözleri kulaklarımla duymadığım için onlara aldırış etmiyorum,» dedi. «Ama burada bana baktıklarını gözlerimle görüyorum. Bir an için kendini benim yerime koysana.»

«Rahat etmen için seve seve,» dedim. «Sana bakıyorlar, çünkü sen her zaman rastlanmayan yepyeni bir harikasın. Onlar seni yıllarca unutmayacaklar. Böylece, aynı anda ve ayrı ayrı birçok yerde yaşamış olacaksın. Her zaman seni şimdiki güzelliğinle hatırlayacaklar. Buna sevinmiyor musun?»

«Hayır,» dedi.

Sevindiğini görüyordum, ama o, kadıncılık oynamakta olduğu için bunu yadsıyordu.

Olwen, vitrinleri seyretmek fırsatını bulabilmemiz için, adımlarını ağırlaştıracağı umuduyla Bron'a bakıyordu. Çünkü sağlı sollu bütün dükkânların vitrinleri ancak rüyalarda görülebilecek şeylerle doluydu ve bizim önümüzde bunlara bakmaya yetecek koca bir günün öğleden sonrası vardı.

Ama Bronwen bizim köyün yollarına ve kendisini tanıyanların gözlerine alışıktı. Bu yüzden, kasabanın gürültülü havasını yadırgamış, yüzlerce atın nal sesleriyle, yaşamımız boyunca görmüş olduğumuz arabaların sayısından daha fazla faytonlarla, briklerle, yaylılarla dolu tozlu caddelere kolay kolay alışamamıştı. Bunları benimseyebilmesi ve rahatlayıp, caddeden sel gibi akan insan kalabalığına karışabilmesi için aradan en azından bir saatin geçmesi gerektiğini biliyordum.

Kasabada dolaşmak ne tuhaf bir şeydir. Bütün yaşamlarını burada geçiren insanların yüzlerinde acayip bir ifade

vardır. Çünkü onların yaşamlarını kendileri değil de, saatin akrebiyle yelkovanı yönetir. Bu insanların gözleri birçok harikaları bir arada görmekten kör olmuştur. Onlar umudun zevkini, ya da arzunun tadını bilmezler. Bütün vitrinler güzel şeylerle tıklım tıklım doludur, ama onların cepleri bomboştur. Bunlara sahip olacakları yerde, sadece sahip olabilmeyi istemekten başka bir şey yapamadıkları için üzüntüden bir türlü kurtulamazlar. Gerçekleştirilemeyen istekler de, kısa bir zamanda, kendini insanların yüzünde gösteren bir tutku haline gelir. Orada görülecek şeyler ne kadar çoksa, insanların rahatını kaçıran gürültü de o kadar çoktur. Zaman ise, yok denecek kadar azdır. Saat onları öylesine kıskavrak bağlamıştır ki, kimse kendi başına oturup bir süre düşünmek fırsatını bulamaz.

Kemerli pasaja gelip de, bu pasajın içindeki üstü camla örtülü girintili çıkıntılı sokakların aydınlığında sakin sakin yürümeye başladığımız zaman, bizi rahatsız eden bakışlardan kurtulduk ve burada bulunmaktan sevinç duyarak, böyle bir pasaj yapmayı akıl etmiş olan adama dua ettik.

Bron ile Olwen kadın eşyası satan bir dükkândan armağanlık öteberi satın alırlarken, ben de bir kitabevinde güzel dakikalar geçirdim.

Ah, iyi bir kitabı elin içinde hissetmek ne güzel bir şeydir. Kalın ğı ile size zengin vaatlerde bulunan cildi elinizde tutar ve onu okurken geçireceğiniz zevkli saatleri düşünerek heyecanlanırsınız.

Sürgüler dükkânın kapısını kilitlemek için sürülünceye kadar orada seve seve kalabilirdim, ama Bron içeri girdi ve sımsıkı kapalı duran ağzını açmadan beni kolumdan tutarak usulca kapıya doğru çekti.

«Yine kitaplar,» dedi. «O koca burnunu sayfaların arasında gezdirmekten, kapının önünde bir aşağı bir yukarı dolaşıp duran iki kişiyi göremiyorsun.»

Kitapçı, kendisine borcum varmış gibi yüzüme baktığı için, «Haydi, çocuklara iki kitap alalım,» dedim.

Bron, dükkânda Kutsal Kitap'tan bol bir şey olmadığını görerek, hemencecik, «Oğlanlara birer tane Kutsal Kitap alalım,» dedi.

«Haydi oradan, kız,» dedim. «Evdeki Kutsal Kitap'lar yetmiyor mu? Kutsal Kitap'tan başka kitaplar da vardır okunacak. Onlardan alalım demek istiyorum. Senin dediğini yaparsam, arkamdan bana teşekkür edeceklerini mi sanıyorsun?»

Bron, «Mahfazalı küçük bir dua kitabı ile bir de ilahi kitabı alırsak çok iyi olur,» dedi.

«Onu kendine al,» dedim. «Öyle bir şey alalım ki, sevinsinler. Seçeceğimiz iki güzel kitap bu işi pekâlâ görür. Hem de Kasaba'dan alıp götürdüğümüze değmiş olur.»

Kitapçı ile ciddi bir konuşma yaptıktan sonra *Ivanhoe* ile *Define Adası* adlı kitapları satın aldım. Kitapçı, birbirinden ayrık dişleri olan, ufak tefek, konuşkan bir adamdı. Söylediklerinin hepsi de akla yatkın şeylerdi. O konuşurken ben de satın aldığım bu kitapları karıştırarak gözden geçirdim. Sonunda Bronwen, ağzını bir yana çarpıtıp, sabırsızlandığını belli edercesine ayağını tempo tutar gibi yere vurmaya başladı. Olwen'ın bakışlarındaysa, küçücük yeşil elmalara taş çıkartan bir ekşilik vardı.

Bron, havanın karlayacağını bildiren soğuk kadar dondurucu bir sesle, «Bu gezintiye benim için çıkılmıştı, değil mi?» dedi. «Haydi bakalım, yürü öyleyse. Gidip başka bir kitabevi bulalım da, oraya doğru dürüst yerleşelim bari. Aman Tanrım, kitaptan başka bir şey görmüyor gözün. Birkaç dakikaya kadar bütün dükkânlar kapanacak.»

Ama içtiğimiz birer fincan çay Bron'u keyiflendirmeye yetti. Az sonra, çarşıya girdiğimiz zaman, hepimiz içimizde bir mutluluk duyuyor, dünyayı toz pembe görüyorduk. Hatta Olwen bile mırıldanarak bir şarkı söylüyordu.

Üstü camla örtülü olan pasaj, uzun, geniş ve yüksekti. Güneş her tarafı ışıl ışıl aydınlatıyordu. Sağlı sollu dükkânların önlerindeki muntazam sergiler birbirinden güzel mallarla doluydu. Yüzlerce insanın ağzından çıkan ve derin bir iç çekişi andıran neşeli sesler buranın sıcak havasında yankılanıyordu. Nane, lahana, kereviz, tütsülenmiş domuz eti, jambon, karamela, fanila, deri, peynir, vazelin ve çiçek kokularının karışımından nefis bir koku meydana gelmişti.

Sıra sıra dizilmiş kovaların ve teneke kutuların içinde cesaretle dimdik duran çeşit çeşit çiçekleri seyretmek insanın pek hoşuna gidiyor. İncecik yeşil sapların üstündeki kırmızıları, sarıları, mavileri, morları, beyazları görünce dayanamayıp, onlara yaklaşmak ve burnunuzu bir kova dolusu kırmızı gülün arasına daldırmak, onların serinliğini, tazeliğini hissetmek, keskin kokusunu, bal yemiş gibi sarhoş oluncaya kadar derin derin içinize çekmek istiyorsunuz.

Çarşıdan dışarıya kucak dolusu çiçekle, peynir ve jambon paketleriyle çıktık. Ayrıca, iki top fanilalık kumaş, oğlanlara iki çift sağlam potin, anneme de işlemeli bir önlük satın almıştık. Ceplerim tıka basa karamela ile doluydu. Avurtlarımız da, nefis tadına doyamadığımız bu karamelalarla davul gibi şişmişti.

Sonra, Ceridwen'in küçük kızlarına birer tane bebek, Bron'un çocuklarına bir vapurla bir lokomotif, anneme birkaç tane bakır tencere, Bron'a da bir takım pasta kalıbı satın aldık. Bron beğendiği bir entariyi üstünde dener, Olwen kendine bir manto seçerken, ben de onları kadın eşyası satan bir dükkânın önünde bekledim. Ellerindeki paketlerle dimdik dışarı çıktıkları zaman, istedikleri bir şeyi satın almış olmanın sevinciyle solukları kesilmişti. Eğer bir milyon İngiliz lirası harcamış olsalardı, bundan daha fazla bir mutluluğa rastlanamazdı gözlerinde. Benim sevincim de onlarınkinden az değildi. Hiç böyle bir hafiflik duymamıştım içimde şimdiye kadar. Ayaklarım yerden kesilip göklere uçabilir, bulutları su gibi içebilirdim.

İstasyona vardığımız zaman, dağlarda aylarca dolaşmak üzere hazırlanmış olan gezginci satıcılar gibi yüklüydük. Dönüş yolu boyunca hiç durmadan şarkı söyledik. Thomas bile, bizi karşılayınca şarkı söylemeye başladı.

Vadi'ye çıkan yokuştan önceki dönemeçte yüzlerce fenerin parıldamakta olduğunu gördük. Thomas, bir şeye canı sıkılmış gib dilini şaklattı.

«Hâlâ konuşuyorlar,» dedi. «Öğleden beri dillerini aşındırıp duruyorlar. Vadi'de bir kişi bulabilirsek şaşarım doğrusu.»

Şaşırarak, ona, «Ne var, ne oluyor yine?» diye sordum.

«Grev yapıyorlar,» dedi.

«Ben burada ineceğim,» dedim. «Konuşulanları duymak istiyorum.»

Bron beni geri çekmeye çalışarak, «Durup dururken başını derde sokma, Huw,» dedi. «Bizimle birlikte dosdoğru eve gelmen daha iyi olur.»

«Arabayı durdur, Thomas,» dedim ve inip toplantının yapıldığı yere doğru yürüdüm.

Bir yabancı, Marx'ın ve Hegel'in adlarını, bir çörek hamurunun içine kuru üzüm serper gibi bol keseden harcayarak, sermaye ve emek üzerine konuşuyordu. Bu konuşmacı, Bay Marx'ı yeni bir İsa, Bay Hegel'i de Vaftizci Yahya olarak görüyordu. Marx'la Hegel'in arasında, altınlar, Ürdün ırmağının engin suları gibi akıyordu. Öyle ki, insanlar kasketlerini daldırıp, istedikleri kadar bu altınlarla doldurabilirlerdi.

Onu dakikalarca dinledim, ama çevremdekilerin gürültüsünden, söylediklerinin çoğunu işitemedim. Çünkü her kafadan bir ses çıkıyordu ve toplantıya katılmış olan emekçiler aralarında tartışıyorlardı. Bazı yerlerde de kavgalar, dövüşler birbirini kovalıyordu. Konuşmacı, kızıl bayrakların dalgalanmasını, herkesin eşit olmasını istiyordu.

Eğer kendimde bir boğanın sesini bulup, bu sesle bağırsaydım, yine de böğürtümü kimseye duyuramazdım. Ayrıca, böyle bir istek de yoktu içimde. Kalbim kırılmış, bu çabayı göstermeme engel olan bir ağırlık çökmüştü üstüme.

Böylece, gecenin karanlığı içinde, onların gürültüsünü arkamda bırakarak evin yolunu tuttum. Çok geçmeden cüruf yığınının ardında kalan sesleri işitmez oldum ve hayatımda ilk defa, sadece bu yardımından ötürü, cüruf yığınına teşekkür etmek isteğini duydum.

İnsanlar nasıl bu derece kör olabiliyorlar diye düşünerek büyük bir üzüntüye kapıldım. Ama Bay Gruffydd ile ağabeylerim ve bu işlere ilk girişen yürekli insanların unu-

tulmuş olduklarını hatırlayarak daha çok üzüldüm. Nitekim, bu çatlak kafalı insanlar kendi babalarımızdan kalan ilkeleri unutmuşlar ve birtakım yabancıların fikirlerine saplanmışlardı.

Öyle bir kaygıya kapılmıştım ki, bundan kurtulamıyor, ne yapacağımı bilemiyordum. Oraya geri dönüp onlarla konuşmalı mıydım, yoksa bu yabancılardan ağızlarının payını alsınlar diye, ne halleri varsa görsünler mi demeliydim? İşte buna bir türlü karar veremiyordum.

Yamaçtan aşağı inmiş, ırmak boyuna gelmiştim. Cüruf yığını arkamda kalmıştı. Irmağın suları çekilmiş, bir zamanlar alabalıkların su sineklerini avlamak için altlarında pusu kurdukları taşları eğri büğrü biçimleriyle ortaya çıkarmıştı.

Gecenin serin sessizliği içinde, olduğum yerde durdum ve çimenleri taramakla uğraşan kuzeydoğu rüzgârının sesinden başka bir ses işitmeden başımı kaldırıp dağın siyahlığına baktım. Gözlerim büyüdü, bakışlarım, gecenin içinde belirli bir noktaya takılıp kaldı. Irmak tekrar eski sularına kavuştu.

Birdenbire, dağ gümüş, gökyüzü de altın rengini aldı. Irmak, özgür ve engin denizler gibi coştu. Sular, değerli taşların gözleri kamaştıran parlaklığı içinde akmaya, dağın tepesi, güneşin altında kınından çekilen bir kılıç gibi ışıldamaya başladı. Büyük bir insan kalabalığının orada durmakta ve kıpırdamadan Vadi'ye bakmakta olduğunu korkuyla gördüm. Uçları yere bakan kılıçlarının kabzalarını sıkı sıkı tutan bu insanların başlarındaki ve göğüslerindeki zırhlar pırıl pırıl parlıyor, ellerindeki kalkanların üzerinde renk renk ışıklar neşeyle oynaşıyordu.

Hayretten dona kalmış, bir rüyanın içinde boğulmuştum. Ama çok geçmeden toparlandım ve bu hayalin yorgunluğunu üstümden silkip attım. Yüzlerini görmek, seslerini işitmek, konuştukları dilin ne olduğunu öğrenmek için onlara yaklaşmak gücünü ve isteğini kendimde buldum.

Sağlam duvarlara benzeyen bu insan dizilerinin gerisindeki bir yerde öttürülen erkek sesli bir borazan ortalığı inletti. Aynı anda binlerce sancak havaya kaldırıldı, alev alev

parlayan kılıçlar kınlarından çekildi. Çelik ökçeler büyük bir gürültü çıkararak birbirine çarptı.

Borazanın verdiği bir işaret üzerine, davul gümbürdemeye, sancaklar dalgalanmaya başladı. İlerleyen safların kaldırdığı altın renkli bir toz bulutu, bu safları meydana getirenlerin miğferlerinin etrafında parıldayarak uçtu, sancak direklerinin tepesindeki alemlerden aşağı sarkan kurdelelere ve çiçeklere kadar yükseldi.

Sonra, cennetin bütün rüzgârları koşup, birbirlerine el verdiler ve 'geçmiş zaman'ın nefis kokusuyla yüklü bir ilahinin sesini omuzlarında taşıyarak bana ulaştırdılar.

Büyük bir görkem içinde şarkı söyleyen bu parıltılı kalabalığın sesini tanıdım. Bunu işitince yüreğim kan ağladı.

Vadi'nin erkekleri tekrar yürüyorlardı.

Oradakiler benim dedelerimdi ve onlar şarkı söylüyorlardı.

İlahi, bir zafer havası içinde ortalığı çınlatarak yükseldi. Bu şahane musikinin ruhumu coşturan bir dua, ölümün ise, yalnız balçıktan yaratılan şeyler için bir son olduğunu, inancı elden bırakmamak, yaralanmaktan çekinmeden, ruhu ölüme sürükleyen her şeyle, yüce Tanrıya sığınarak sonsuza kadar savaşmak gerektiğini biliyordum.

Borazanlar bir kez daha ortalığı çınlattı. Yürüyüş temposunda yükselen davulun gümbürtüsü bu insanların ayak seslerini altın renkli göklere taşıdı. Simgeleri ejderha olan al sancaklar rüzgârın kolları arasında dalgalandı. Haç ve taç biçimlerindeki çelik alemler pırıl pırıl parıldadı.

Bu insanlar benim yanımdan geçip gittiler ve ben tekrar karanlıkların içinde kaldım. Bakmaktan yorulan gözlerim karıncalandı, gözkapaklarım kurşun gibi ağırlaştı. Kalabalıktan yükselen ses rüzgârın uğultuları ardında kayboldu, ama ben yine de bu sesi duyabileceğimi sandım.

Ağır ağır yürüyerek köyün yolunu tuttum ve saçağı istiridye kabuğuna benzeyen evin önünden geçerken, onu selamlamak için kasketimi çıkardım, sonra da daha yavaş adımlarla bizim evin yokuşunu tırmandım.

Annem, aylardan beri görmediğim bir biçimde tatlı tatlı gülümseyerek, «Amma geç kaldın be oğlum,» dedi. «Yoksa başın belaya mı girdi?»

«Hayır, anneciğim,» dedim.

Annem elini omuzuma koyarak, bana, «Bir şeye canın mı sıkıldı, yavrum?» diye sordu.

«Sadece toplantıda işittiklerim canımı sıktı, anneciğim,» diye cevap verdim.

Babam, «Yine ne oluyor?» dedi.

«Devrim,» dedim. «Ağabeylerim bunu işitince bakalım ne yapacaklar?»

Babam, piposundan çektiği dumanı, dişlerinin arasında duran piposunun yanından doğru üfleyerek, «Bırak bunları,» dedi. «Ne yapacaklar? Bu tatsız olayları işitmekten bıkacaklar. Evet, devrim yapmaya kalkıyorlar, ama hiçbirinin on paralık aklı yok.»

Annem sabırsızlanarak, «Öf,» dedi, «bir gece bu lafları konuşmasanız da başımızı dinlesek olmaz mı? Önce Huw'la Bron'un getirdikleri güzel armağanlara bakalım, sonra da sofraya oturalım.»

Ama ben, o akşam göreceğimi fazlasıyla görmüştüm. Bu yüzden, annemin sevinçle gülümsemesine neden olan, satın aldığımız o ufak tefek şeylerin benim gözümde hiçbir değeri kalmamıştı. Yine de bunu belli etmemeye çalıştım.

Eve döndüğümüz zaman, Bron'un bir kutu içindeki armağanını kendisine verdim. Bu, altından yapılmış bir yaka iğnesiydi. Aşk simgesi olan çifte ilmekli düğümün üstüne bir de lal taşı oturtulmuştu.

«Oo!» diyen Bron'un gözleri ışıldadı. Gevşeyen dudaklarının bana doğru uzandığını gördüm. Ama bu dudaklara cevap verecek halim yoktu. Çünkü gecenin karanlığında işittiğim ses, kolumu kanadımı kırmıştı.

«Onu, en güzel ipekli entarinin yakasına takacağım,» dedim.

Bron'un yüzü birdenbire allak bulak oldu. O zaman, içimden kendime lanetler yağdırdım. Çünkü bu ipekli enta-

riyi Ivor'un ne kadar sevdiğini unutmuştum. Yine yanlış bir söz çıkmıştı ağzımdan, yine çam devirmiştim. Sanki onun gözlerindeki parlaklığı ve dudaklarındaki yumuşaklığı yok etmek için bunu bilerek, isteyerek söylemiştim.

«Teşekkür ederim,» dedi ve hemen şamdanları yakmaya gitti.

Bron bana iyi geceler dilemeden yukarı çıkarken, ben de mutfakta, olduğum yerde kaldım. Ama, gözyaşlarını tutamadığı için sessizce benden uzaklaştığını anladım.

Bron'un yanına gitmek, onu öpmek, böyle bir düşüncesizlik ettiğim için ondan özür dilemek isteğiyle yanıp tutuşarak, orada dakikalarca ayakta durdum. Ama dağdaki sesleri hâlâ işitmekte olduğum için, mutfağın sessizliğinde bir kenara çekildim ve onları dinlemek üzere oturdum.

Bron'un yatak odasının anahtarı tekrar kilidin içinde döndü.

Ertesi sabah erkekler, Tepe'nin yokuşunu koşarak tırmandılar ve bitişik vadideki işçilerin greve başladıklarını bağıra bağıra bizlere duyurdular.

Annem, kahvaltı ettiğimiz sürece, bakışlarını babamın yüzünden eksik etmedi. Ama babam ne bir şey söyledi, ne de bir şey belli etti. Annem, yine de, onun bu davranışıyla ne demek istediğini anladı.

Bronwen, sabahleyin erkenden Olwen ile birlikte temizlik yapmak üzere Tyn-y-Coed'e gitmişti. Ama gitmeden önce ona bir fincan çay yaptım, aldığım armağanı da önlüğünün iç tarafına iğneledim.

Beninle bir kelime bile konuşmadı, sadece çayını yudumladı. İğneyi önlüğüne takmama da sesini çıkarmadı. Bana bir öpücük verdi. Gülümsedi. Sonra da çıkıp gitti. Ben de işimin başına döndüm ve elime testereyi alıp, bir adam boyundaki koca bir kalası, hiç mola vermeden, bir solukta ikiye biçtim. Kendimi öylesine iyi hissediyordum.

O gün, öğleden sonra, Olwen koşarak bana geldi. Ağlamış olduğunu, yüzünde kuruyan gözyaşlarından anladım.

«Huw,» dedi, «bitişik vadideki grevciler dağın yamacından bu tarafa doğru yürüyorlar. Iestyn'ın yüzünden hem benimle, hem de Bron'la alay ettiler.»

Bu ayılardan herhangi birinin onları üzdüğünü düşünerek sinirlendim ve onu elime geçirmek istedim.

«Öyleyse dağın tepesindeki yoldan gitmek zorunda kalacaksınız,» dedim. «Yarın size daha iyi bir yol gösteririm, oradan gidersiniz.»

Olwen, «Bizi bir daha Tyn-y-Coed'e yaklaştırmayacaklarını söylediler,» dedi. «Ayrıca, ağızlarını da bozdular. Üstümüzden giysilerimizi çıkarmaya kalkıştılar.»

«Hele bir denesinler de görelim,» dedim. «Öteki konuya gelince, dilerim ki karşılarında o zaman beni bulurlar.»

Babam o akşam, yüzünde bir hayret ve kararsızlık ifadesiyle eve döndü.

«Yine greve başladılar,» dedi. «Yapılacak bir şey yok.»

Ona, «İnsanlar nasıl bu kadar aptal olabiliyorlar?» dedim. «Şimdiye kadar defalarca ağızlarının paylarını aldılar.»

Babam, «Doğru dürüst birkaç kelime, ilgi uyandıracak bir çift söz söylemek, sonra da biraz dalkavukluk ve kışkırtıcı bir iki konuşma yapmak, bu işlerin olup bitmesine yeter de artar,» dedi. «Onların çoğu boğazlanmaya götürülen koyunlardan farksızdır. Kendilerine uymayanlara da, ya korkak, ya da işverenlerin çanak yalayıcısı gözüyle bakarlar. Sen onları bilirsin.»

Evet, ben onları biliyordum, tanıyordum, seviyordum ve onlar için üzülüyordum.

Annem, «Şimdi ne olacak?» dedi.

Babam, «Oturup bekleyeceğiz,» dedi. «Konuşmanın bir yararı olmaz. Bu grevcilerin birçoğu niçin greve girdiklerini bile bilmiyorlar. Benden yardım isteninceye, ya da durum olgunlaşıp, yararlı olabileceğim zaman gelinceye kadar ağzımı açmayacağım.»

«Peki ama, babacığım,» dedim, «gidip onlarla konuşmamızın zamanı daha gelmedi mi?»

Babam elini omuzuma koydu ve gri gözlerini kırpmadan bana baktı.

«Oğlum,» dedi, «sevgili ağabeylerin, yalnız onlarla ve onlar adına konuştukları için hem yerlerinden hem de yurtlarından ayrılmak zorunda kaldılar. Grev yapmamaları için onları yeteri kadar uyardılar. Çünkü ağabeylerin de, en sonunda, benim dediğime gelmişler ve bunun bir işe yaramadığını anlamışlardı. Şimdi bu insanlarla konuşmak boş yere nefes harcamaktır. Onlar mantıksızlığın sarhoşluğu içindeler. Bırak, ne halleri varsa görsünler.»

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

O gece, Üç Çan'ın pencerelerine panjur takmak için köye indim.

Dai ile Cyfartha kara kara düşünmekteydiler. Çünkü grev, ticaretin durması ve borçların kabarması demekti. Cyfartha kendi vardiyasıyla birlikte işi bırakıp da dükkânın eşiğinden içeri ayağını attığından beri, hiç durmadan söylenen Dai'nin çenesini dinlemekteydi.

Dai, hırıltılı bir sesle, «Kızıl bayraklar,» dedi. «Onların ellerine kızıl bayraklar vermeli. Ben olsam böyle yapardım. Şu Allahın belası gözlerimle zorum olmasaydı, İsa hakkı için, hiç değilse onlardan birkaç tanesinin hesabını görürdüm. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha zilzurna sarhoştu.

Utanç içinde, «Ah, Dai,» dedi, «vallahi üzülüyorum. Senden özür dilerim. Ama ben tek başıma kalıp da kömür çıkarsaydım, vagonları kim yükler, atları kim sürerdi?»

Dai, «Ben sana söylemiştim,» dedi. «Senin yerinde olsaydım, onlardan emir almadan önce, bir tanesini bile bırakmaz, cehenneme yolcu ederdim. Her grevin bize kaça patladığını biliyorsun. Şimdi söyle bana, ne olur, durduğun yerde ne kazamyorsun? Hiçbir şey. Metelik bile geçmiyor eline. Öyle değil mi, Cyfartha?»

Cyfartha, günahtan kurtulmanın çaresini arayıp da bulmuş gibi, birasını bir yudumda yuvarlayarak, «Evet, evet,» dedi ve aynaya baktı. «Ama greve girmeyen bir kişi bile kalmadı, Dai. İnan bana. Allah canımı alsın yalan söylüyorsam. Yoksa, çırağımla ben tek başımıza kalırdık ocakta.»

Dai, «Orada kalmadın ama burada durmaktan çürüyeceksin,» dedi. «Birazcık kendini düşün, kendini. Bu adam-

lar acaba niçin grev yaptıklarını biliyorlar mı? Bazıları, bacada çalışanların ücretlerine zam yapılmasını, bazıları ocağın verimli yerlerinde iş tutabilmek için kura çekilmesini, bazıları da, damarı bulana kadar taş kırmakla yitirilen zamanın değerlendirilmesini istiyorlar. Bu işleri masa başında sağlam bir kazığa bağlamak yolu dururken, kimse buna yanaşmıyor, herkes ayrı bir hava çalıyor. İşverenler de göbeklerini şişire şişire oturup bizim gibi aptallarla alay ediyorlar. Ha, Cyfartha, öyle değil mi?»

Cyfartha, «Konuşamayacak kadar yorgunum, Dai, yavrum,» dedi. «Ağzımı bira fıçısının musluğuna dayayıp sızacağım ve birkaç gün ayılmayacağım. Benim için en iyisi bu.»

Dai büyük bir üzüntüyle, «Bu maydanoz kafalı herifleri dinleyeceklerine, sevgili babacığını dinleseler di ne iyi olurdu, Huw,» dedi. «Hayret! İnsanın ağlayacağı geliyor.»

«Bunlar senin sporseverler dediğin kimseler,» dedim. «Sığır sürüsü.»

Dai, «Bu sığırlardan birkaçının kafasına satır indirmeye hazırım,» dedi. «Panjurlar sağlam oldu mu?»

«Kale kapısı gibi,» dedim. «Bir şeyden mi korkuyorsun?»

Dai önce etrafına bakındı, sonra başını kulağıma yaklaştırdı.

Fısıltıyla, «Bu sefer ocakları su altında bırakmaya ant içmişler,» dedi. «Eğer böyle bir şey yapacağını söylemek için ağzını açan birini yakalayacak olursam, onun dişlerini dağıtıp beynini hamur gibi yoğuracağım. Ama bu herifler saman altından su yürütürler, anlıyorsun ya. Emirlerin nereden geldiğini kimse bilmiyor. Bunu tezgâhın önünde, burada konuşurlarken işittim, ama onlar da bir şey bilmiyor, başkalarından işittiklerini birbirlerine satıyorlardı. Huw, yavrum, kulaklarını açık, ağzını da kapalı tut. Eğer bir şey öğrenecek olursan, gel bana söyle. Sen yalnız bu herifin kim olduğunu söyle; üst tarafına karışma. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha, «Onu elimize geçirince düşünürüz, Dai,» dedi. «Ben hafifçe kuyruğundan tutarım, sen de vurursun.»

Dai, «Öyle bir vururum ki, kuyruğu elinde kalır,» dedi. «Yarın dağda küçük bir gezinti yapalım mı, Huw, ne dersin?»

«Olur,» dedim. «Tyn-y-Coed'e gidip kız kardeşlerimi alırız. Bu heriflerden bazıları onlara sarkıntılık edip ağızlarını bozmuşlar. Onlar da Iestyn'ın yüzünden belki saldırıya uğrarız diye korkmuşlar.»

Dai bir şey söyleyecekmiş gibi ağzını aralayıp yüzüme baktı. İrileşen gözlerini benden Cyfartha'ya, sonra tekrar bana çevirdi. Yumruklarını açıp kapadı.

Yüzü pancar gibi kızardı, gözleri sulandı.

«Sevgili kız kardeşlerine sarkıntılık mı ettiler?» dedi. «Tanrı aşkına, nedir bu başımıza gelenler? Huw, yarın akşam dışarı çıkar, çevreyi şöyle bir kolaçan ederiz. Biz önde yürürüz, Cyfartha da, güvendiğimiz birkaç delikanlıyla birlikte üç beş adım arkamızdan gelir. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha, «Öyle pek gerilerde kalmaktan hoşlanmam ben, Dai,» dedi. «Bir kavga çıkarsa belki yetişemem. Bu zevki kaçırmak istemem.»

Dai, «Bu iş çok zevkli olacak,» dedi ve tahtaları çatırdatan bir güçle yumruğunu tezgâhın üstüne indirdi. «Bir tek gözü bile çok göreceğim onlara. Yeter ki bu herifleri bana gösterin. Yumruğumu yiyen kendini yedi kat toprağın altında bulacak. Onu çıkarmak için, maden kuyusu açar gibi dağı oymak zorunda kalacaklar. Ha, Cyfartha, ne dersin?»

Cyfartha ciddiyetle, «Sen insana hiç acımıyorsun, Dai, yavrum,» dedi. «Hazır elin değmişken birazcık daha hızlı vursan olmaz mı? Hiç değilse, herif dağı delip öbür tarafından çıkar, tıpış tıpış yürüyerek evinin yolunu tutar. Böylece de hiç kimsenin burnu kanamamış olur.»

O sırada James Rowlands soluk soluğa içeri girdi. Yüzünde kötü haberlerin endişesi okunuyordu.

Nefes darlığının verdiği sıkıntı ve can acısı ile suratını ekşiterek, «Bay Winston Churchill buraya asker gönderiyormuş,» dedi.

Dai, «Churchill dediğin bu Allahın belası herif de kim oluyor?» dedi.

James Rowlands, Cyfartha'nın uzattığı bir duble birayı teşekkürlerini belirten bir davranışla alarak, «Londra'daki içişleri bakanı,» dedi.

Dai, az önceki sorusundan aşağı kalmayan bir cevahir daha yumurtlayarak, «Kodamanlardan biri mi yoksa?» dedi.

James Rowlands, bira dublesini ağzından çekmeden, «Sanırım,» dedi.

Dai, sakin bir sesle, «Askerler,» dedi. «Herhalde bunlar İngiliz askerleridir, öyle değil mi?»

James Rowlands, «Gallileri gönderecek kadar akılsızlık edeceklerini mi sanıyordun onların?» dedi.

Dai, «Akılsızlar yalnız burada bulunur,» dedi. «Yani bizler. Ee, Cyfartha, İngiliz askerleri geliyormuş, sen ne dersin bu işe?»

Cyfartha, «Felaket,» dedi.

Dai, «Ben de varım bu işin içinde,» dedi. «Gözlerimin görüp görmediği bana vız gelir. Allahın belası İngiliz askerleri de kim oluyormuş? Canları cehenneme. Öyle değil mi, Cyfartha?»

Cyfartha, «Öyle, Dai, yavrum, öyle,» dedi.

Bir iki gün sonra, ikisi de Batı Süvari Alayı'nın erlerine bedava tarafından bol bol bira dağıtırlarken, Dai'nin yanına sokulup, «Ee, ne haber?» dedim. «Atıp tutmalar ne oldu? Cehennemde bunalttığın İngiliz askerlerinin terini şimdi de soğuk birayla mı kurutuyorsun?»

Dai hafifçe kızararak, «Şey,» dedi. «Hepsi de çok iyi çocuklar, anlıyorsun ya. Kimseye zararları yok. Buraya da isteyerek gelmemişler. Hatta kendilerini gönderenlere efendice küfürler yağdırıyorlar. Ön odada oturan subaylar

da, bizim işçilerden daha kötü şeyler söylüyorlar. Onlar da bizim gibi dertli. Öyle değil mi, Cyfartha?»

Cyfartha, «Hepsi de okumuş insanlar,» dedi. «Bunlar dan zarar gelmez. Hemen hemen boğaz tokluğuna çalışıyorlarmış. Bir kargaşalıkta yaralanacak olsalar bile, fazladan bir şey geçmiyormuş ellerine.»

Öteki vadilerde durum hiç de iyi değildi. Dertlerin ardı arası kesilmiyor, greve rağmen çalışan işçilerle grevciler arasında taşlı sopalı kavgalar oluyordu. Ama bizim Vadi'de, erkekler bütün gün sokaklarda dolaştıkları halde, bağırışmalardan öteye giden bir şeye rastlanmıyordu.

Anacadde boyunca uzanan duvarlarda ayılık erkeklerin omuz izleri yeniden belirmeye başlıyordu. Açıkça görülen bu izler, Tanrının kendilerine bahşettiği bereketli toprakları ayaklarının altında çiğneyen binlerce insana, yaşamlarının değerli dakikalarını nasıl boşu boşuna harcadıklarını anlatıyordu.

Hey gidi hey.

Eğer bir gün Tanrı babanın karşısına çıkmak fırsatını bulursam, bize bunca nimetler bahşetmiş olduğu halde, bizim burada yaptıklarımızı gördüğü ve işittiği zaman, içinden gülmek mi, yoksa ağlamak mı geldiğini ona soracağım.

Tanrının, bulutların arasından yumruğunu uzatıp da bizleri şimdiye kadar niçin pestil gibi yere sermediğini merak ederim. Ama hiç belli olmaz, belki o da, sevgili Dr. Johnson gibi, bizlere daha büyük bir acı çektirmek için bunun sırasını kolluyordur. Böyle bir günün, yani hesap verme gününün gelip çatacağını düşünmek beni korkuyla titretiyor.

Kıyamet Günü.

Öyle sanıyorum ki, polisin biri, bizim yarım akıllının üstünde sopasını kırmak zahmetine katlanmasaydı, bu kadar büyük dertler semtimize pek uğramayacaktı.

İhtiyar Sami'ye, 'yarım akıllı oluk suyu' derdik. Çünkü annesinin yaptığı zencefil şerbetini maden ocaklarında sat-

makla geçimini sağlardı. Bu ana-oğul, kimseye borçlu olmamakla birlikte, tam bir yoksulluk içinde yaşardı.

Irmak kıyısında babamı beklerken, işçilerin bir toplantıdan dönmekte olduklarını gördüm. Bir polisin, kısrağını dörtnala sürerek, yolu açmaları için işçilere bağırdığını duydum.

Adamlardan bazıları, kısrağın ayakları altında kalmak korkusuyla ırmağın kıyısına doğru kaçtılar, ama daha gerilerde olan bazıları da bağırmaya ve onu durdurmak için yolun kenarına çekilip beklemeye başladılar.

İhtiyar Sami, ellerini birbirine vurarak caddenin bir sağına bir soluna koşuyor, can havliyle çılgınlar gibi bağırıyordu. Sepetinin içindeki şişeler düşüp kırılıyor, şerbetler beyaz köpükler çıkararak yerlere saçılıyordu. İhtiyar Sami, her şişenin düşüp yerde kırılmasıyla birlikte bir çığlık koparıyor ve yerdeki cam kırıklarını toplamaya çalışıyordu. Gemi azıya alan kısrak ise, doğrudan doğruya onun üstüne geliyordu.

Kısrağın ön ayaklarının altında bir şişe daha tuzla buz oldu ve kısrak şaha kalktı. Sami yere düştü ve kendini korumak için pençe gibi açtığı ellerini yüzüne götürerek, yalnız akları görünen gözleriyle kısrağa baktı. Polis sopasını kaldırıp Sami'nin başına indirdi. Kaşığın tersiyle kabuğu kırılan bir lop yumurtadan nasıl bir ses çıkarsa, Sami'nin başından da öyle bir ses çıktı.

Savaş da böylece başlamış oldu.

O günden sonra, gümüş düğmeli mavi elbise giyen herkese düşman gözüyle bakıldı.

Sami'yi ve hepimizi tanıyan bu polis yabancı değildi. Ama o gece evine döndüğü zaman, eğer onu bekleyen bir annesi varsa, kadıncağız herhalde oğlunu tanımakta güçlük çekmiştir. Kendisi ırmak boyunda kısrağını bırakıp gözden kaybolunca, kısrağı Üç Çan'ın arka avlusuna getirdiler. Sahipsiz kalan kısrağı haftalarca orada besiye çektiler.

O gece, binden fazla işçi, kazan dairesindeki polislerin kanını akıtmak için maden ocağını bastı.

Ama bu insanların hepsi de bizim köyün işçileri değildi. Aralarında, kendilerini emir verme durumunda gören yabancılar da vardı. Bunlardan birinin, ötekilere, ocağın su altında kalması için tulumbaları durdurmalarını seslenerek emrettiğini işittim. Bunun üzerine, çabucak oradan uzaklaştım ve Dai ile Cyfartha'yı bulmaya gittim.

Dai, «Tamam,» dedi. «Bizim çocukları çağır, Cyfartha.»

Gecenin zifiri karanlığında hep birlikte maden ocağına gittik. Yirmi kişi kadardık. İşçilerin bağırışıp çağırışmakta oldukları yolun arkasından dolanıp, maden ocağının önüne geldik.

Büroların bütün camları kırılmıştı. Santralin duvarlarına dolu yağar gibi taş yağıyordu.

Bir eliyle omuzumu tutan Dai, «Ellerine ne geçecek sanki sersemlerin?» dedi. «Asansör dairesindekilere hele bir seslen bakalım, Cyfartha.»

Cyfartha ile birlikte birkaçımız, Iorweth'e seslendik. Fenerin ışığında onun yüzünü görebileceğimiz kadar asansör dairesinin kapısı aralandı. Ama Iorweth, kalabalık olduğumuzu görünce, kapıyı yine kapattı. O zaman daha fazla bağırmak zorunda kaldık ve sonunda içeri girebildik.

Iorweth günlerden beri, vardiya arkadaşlarıyla birlikte asansör dairesinde yatıp kalkmaktaydı. Greve katılmayıp çalıştığı için, grevciler yakasına yapışırlar diye eve gitmekten korkuyordu.

Dai, «Sesimizi çıkartmadan pencereden bakmak ve söyleyecek pek çok sözleri olan dışardaki şu mutlu insancıkları seyretmek istiyoruz,» dedi. «Sonra içlerinden birini yakalayacağız. Iorweth, yavrum, sen de bizimle birlikte dışarı çıkıp elini kolunu sallaya sallaya evine gideceksin. Ben bu gece senin evinde yatacağım, olur mu?»

Gülümseyemeyecek kadar yorgun olan Iorweth, «Teşekkür ederim, Dai,» dedi. «Doğrusu, beni sevindirirsin. Haydi girin.»

Böylece, gözümüze taş yememeye dikkat ederek pencerelere tırmandık ve içeri girip kalabalığı seyretmeye başladık. Büyük çarkın dönmesini sağlayan asansör dairesindeki bu pencereler, burada çalışan mühendislerin bol ışıktan yararlanabilmeleri için, yapılırken oldukça geniş ve yüksek tutulmuştu.

Irmağın kıyısından başlayan kalabalık bütün köyü sarmış, sokaklarda adım atacak yer kalmamıştı. Meşalelerin alevleri altındaki insanların yüzleri bembeyazdı. Bağıranın çağıranın sayısı belli değildi. Kalabalığın önünde duran ve kim daha fazla cam kıracak diye birbirleriyle çekişen gençlerin kucakları taşlarla doluydu.

Cyfartha, «İşte orada,» dedi. «Onu görüyorum.»

Kalabalıktan uzak duran küçük bir topluluğu gösteriyordu. Bu topluluğun ortasında melon şapkalı bir adam vardı ve yanındakilere bir şeyler söylüyordu.

Cyfartha, «İkimiz gideceğiz, Dai,» dedi ve pencereden aşağıya atladı. «Yalnız ikimiz.»

Dai, «Pekâlâ,» dedi ve ceketiyle kasketini çıkarttı. «Koluma gir, ama onun yanına gelince beni bırak. Tamam mı, Cyfartha?»

Cyfartha, «Haydi yürü, Dai, yavrum,» dedi.

El ele tutuşup uzaklaştılar.

Topluluktan birkaç adım gerideyken, aydınlığa çıktılar. Onları gören kalabalıktan sevinç çığlıkları ve alkış sesleri yükseldi. Çünkü, içlerinden hiç kimse, geniş omuzları, çarpık bacakları, topaç gibi vücudu ile Dai'yi ve onun yanında uzun boyu ile dimdik duran Cyfartha'yı gözünden kaçıramazdı.

Sağlarına sollarına bakmadan doğruca topluluğun içine girdiler ve sonra...

Evet, sonra...

Dai'nin beyaz kollarının ucundaki yumruklarının havada uçuşu ve tok sesler çıkararak bir yerlere çarpışı, Cyfartha'nın onun yanıbaşında çevik hareketlerle kıpırdanışı...

Yüzleri bir anda bembeyaz olan adamlar, kollarını iki yana açıp sırtüstü ya da yüzükoyun yere düşmekte birbirleriyle yarış ediyorlardı. Ama kalabalığın gürültüsünden onların seslerini işitemiyorduk.

Sonra, ikisi, arkalarında bir et yığını bırakarak, ellerini ceplerine sokup tekrar geriye döndüler. Pestil gibi yerde yatanları seyretmek için onların başına büyük bir kalabalık üşüştü.

Dai içeri girerek, «Soysuz köpek,» dedi. «O melon şapkalı köpeğin küfür ettiğini işittim.»

Cyfartha, «Iorweth, haydi eve,» dedi.

Iorweth, «Buraya bak, Dai,» dedi, «kazan dairesine geçip ateşçilere yardım etsek nasıl olur? Kazanlar sönerse, islim olmayacağı için tulumbalar da çalışmaz.»

Dai, «Haydi gidelim,» dedi.

Hep birlikte kazan dairesine geçtik. Kalabalık oraya gittiğimizi görünce bizi taşa tuttu. Ama bu taşlar uzaktan atıldığı için bir yerimize değmedi.

Maden işletmesinin müdürü kazan dairesindeydi. O da yorgun ve bitkindi. Birkaç polis oturmuş iskambil oynuyordu. Müdürün kâtipleri ise, yorgunluktan ağlamak üzereydiler. Kazanları kömürsüz bırakmamaya çalışıyorlar ve bu işi ancak bir kâtibin başarabileceği kadar başarabiliyorlardı.

Cyfartha, onlardan birinin elindeki ateşçi küreğini alarak, «Çekilin oradan,» dedi. «Ceketlerinizi giyin ve evlerinize gidin. Biz burada kalıp işi yürütürüz. Siz gidip dinlenin.»

Müdür, bize, «Siz sendikadan mısınız?» diye sordu.

Ben, «Evet,» dedim.

Yorgunluğu bile hayret etmesini önleyemedi.

«Aman Tanrım,» dedi. «Morgan!»

«İster Morgan olayım, ister başkası,» dedim, «önemli olan kazanların islim üstünde durması.»

«Size minnettarım,» dedi.

Dai, «Eve gidecek olanlar gitsin,» dedi ve Cyfartha'yı, beni, çocuklardan da birkaçını, cehennem gibi sıcak kazan

dairesinde iskambil oynayan polislerle baş başa bırakıp gitti.

Sabah saat altıda, gün ışığı ortalığı kaplayan kırağı tabakasını parlatırken Bron'un tek başına, elinde taşıdığı bir sepetin ağırlığı altında iki büklüm ezilerek ocağın kapısında telaşla bir aşağı bir yukarı dolaştığını gördük ve benim adımı seslendiğini işittik.

Bron'un getirmiş olduğu kahvaltıyla ağzını dolduran Cyfartha, «Böyle bir kadını tanıdığım için Tanrıya ne kadar teşekkür etsem azdır,» dedi.

Bronwen bana, «Eve geliyor musun, Huw?» diye sordu.

Jambonlu yumurtamı iştahla yerken, «Nöbetimizi devredeceğimiz arkadaşlar gelince,» dedim.

Kolunu omuzuma dolayarak, «Dikkat et, başın derde girmesin,» dedi.

«Derde girmesin mi?» dedim. «Hem, sen buraya yalnız başına nasıl geldin? Sakın bir daha evden dışarı çıkma, Bron, sevgilim. Olwen ile çocukları da dışarı bırakma. Kalabalık çılgın gibi, ne yaptığını bilmiyor.»

«Haklısın,» dedi. «Benimle yola kadar gel, olur mu?»

Onu yola kadar götürdüm. Cyfartha bizi gözlüyordu. Ama köyde bir tek işçi bile yoktu. Bütün köy bomboştu. Sabahın ilk ışıklarıyla evler yavaş yavaş belirginleşiyordu.

Bronwen o sabah çok güzeldi. Soğuk, yanaklarına çiçeklerin kırmızılığını vermiş, gözlerinin tatlı maviliğini benim için yumuşatmış, güneydoğu rüzgârının hain parmakları bu gözleri yaşartmıştı.

Bir kadının bütünlüğünü, onun biçimi, sesi, rengi, tadı ve kokusu meydana getirir. Her şeyi ile ona ait olan bu sessiz bütünlüğün en ufak parçasına varıncaya kadar hepsini sıkı sıkı tutmak ve hiç sesinizi çıkarmadan bağrınıza basmak istersiniz. Hatta beceriksizliğinizden ötürü kollarınızın arasından kurtulan şeyleri bile kıskanırsınız. Birini sevdiğiniz zaman işte böyle bir duyguya kapılırsınız.

Ben de içimde Bronwen'e karşı böyle bir duygu besliyordum. Ama hiçbir zaman bundan kendisine söz etmedim.

Ayrılmak üzere durduğumuzda, Bronwen, «Evet,» dedi.

Ben söyleyecek bir şey bulmaya çalışırken, o da hafifçe gülümseyerek beni süzdükten sonra, başını çevirip Tepe'nin yokuşuna baktı.

«Evet,» dedim, «evden dışarı kimsenin çıkmamasıyla ilgili sözlerimi unutma. Anneme de, gönderdiği kahvaltı için teşekkür ettiğimi söyle, lütfen.»

Söz dinleyen uslu bir kız çocuğunun yumuşak başlılığı ile, «Peki,» dedi.

«Eğer ihtiyar Malachi Edwards sandalyelerini isterse,» dedim, «beklemesi gerekecek. Bu iş bitene kadar burada kalacağım.»

«Olur,» dedi. «Bu gece eve gelmeyecek misin?»

«Bakalım,» dedim.

Gülümseyerek, «Peki,» dedi. «Haydi, hoşça kal.»

«Güle güle,» dedim.

Birbirimize tekrar derin derin baktık.

Ah, Bron gibi bakan bir kadını sevmekte ne kötülük olabilir?

Tanrı, kadınlığın bütün zenginliğini ondan esirgememiş olduğu için, siz elinizi şehvet duygusuyla değil de, kaybolan birine tekrar kavuşmanın sevinciyle ona değdirmeye ve onu öpmeye can atarsınız.

Ama zihniniz ve vicdanınız, hem elinizi kolunuzu bağlar, hem de sizi bu düşüncelerden uzaklaştırır. Parmağınızı bile kıpırdatamazsınız.

Ben de aynı durumdaydım. Kıpırdamadan duruyor, ne bir şey görüyor, ne de bir şey işitiyordum.

Bronwen gitmek üzere arkasını dönmüşken, sanki ona bir şey söylemişim gibi tekrar yüzünü bana doğru çevirdi. Benim için duyduğu endişeyle ağırlaşır gibi olan gözleri o

anda mavinin daha koyu renklerini aldı, ağzı bir soru sormak üzere açıldı. Sonra gülümsedi. Ama bu, gülümsemeden başka her şeye benzedi. Soracağı sorudan vazgeçip, Havva'nınkini andıran ağzını tekrar sımsıkı kapadı. Ama çok geçmeden, bütün Vadi'yi örten kırağıyı eritecek kadar sıcak bir gülümseme yüzüne yayıldı.

Ona, «Ne oldu yine?» diye sordum.

«Hiç,» dedi. «Hoşça kal diyecektim.»

Hızlı adımlarla, tökezlenmeden dimdik yürüyerek Tepe'nin yokuşunu tırmanmaya başladı. Yokuşun ortasına gelince, arkasına dönüp bana elini salladı. Çevresini kuşatan hava onunla birlikte gülümsedi.

KIRK İKİNCİ BÖLÜM

Geri döndüğüm zaman Cyfartha bana tatlı tatlı baktı.

«Beyimiz nerede olursa olsun kahvaltısız kalmıyor,» dedi. «İyi kadın doğrusu. Eğer ona gençliğimde rastlamış olsaydım, ondan uzaklaştırmak için seni bir yumrukta cehenneme yollardım.»

«İki kişiyle birden dövüşmek zorunda kalırdın,» dedim. «Hem ağabeyimle, hem de benimle.»

Yanlış bir söz söylemiş gibi hafifçe bozularak, «Evet,» dedi.

Keşke o zaman ben de sözlerime daha çok dikkat etseydim.

Ama o sırada kazanlara dikkat edilmesi gerekiyordu. Polisler de uykudan uyanıyorlardı. Bu yüzden, Cyfartha ile konuşmaya başladığım konuyu unuttum.

Günlerce tulumbaların bulunduğu kazan dairesinde kaldık. Babam, sabahları bize yiyecek getiriyordu. Dai de, gece nöbetine geçecek adamlarla birlikte yanımıza geliyordu.

Saatler ilerledikçe, kalabalık daha tehlikeli oluyordu. Grevi yönetenler de, işverenler de bir şey yapamıyorlardı. Hükümetin de elinden bir şey gelmiyordu. Bu arada, sayısı pek fazla olmayan askerler köyün içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyorlardı. Polisler, elli kişiden aşağı olmayan topluluklar halinde geziyorlardı. Başlarım nereye uzatsalar, orada bir tatsızlığa yol açıyorlardı. Camlar kırılıyor, dükkânlar yağma ediliyor, dürüst insanlar, sekiz yıl süreyle parasız eğitimden yararlanmış olmalarına rağmen hâlâ akıllarını kullanmasını öğrenemeyen serseriler tarafından, istediklerini yapmaktan alıkonuluyordu.

Bu serseriler bütün gün sokaklarda dolaşıyor, bağırıyor, ellerine geçeni fırlatıyorlardı. Bunun ne kadar acı bir şey olduğu, içinde yaşanmadan anlaşılamaz.

Köpeklerin güttüğü, kapı kapı dolaşan bir sığır sürüsünden farksızdı bu güruh.

Bir öğleden sonraydı. Dışarda her zamankinden yüksek birtakım bağırışmalar işittik ve koşup kapının kilidini açtık.

Olwen, pelerinini yırtmak ve saçlarını yolmak üzere ellerini uzatan insan kalabalığının arasından sıyrılmaya çalışıyor, yanımıza gelmek için çırpınıyordu.

Gelberiler ve ateşçi kürekleri ile dışarı çıktık ve sığır sürüsünün içine daldık. Kaçışanları görmeliydiniz. Birkaç kişiyi de ötekilere ders olsun diye yere serdik.

«Ne deli şeysin sen, kız,» dedim.

Ama o, «Atlar,» diye ağlıyordu, «atlar.»

Ona bir tokat atmaya hazırlanarak, «Atlara ne oldu?» diye sordum.

Hüngür hüngür ağlayarak, «Ahırda kaldılar,» dedi. «Hem yiyecekleri yok, hem de suları.»

Cyfartha, «Aman Tanrım,» dedi. «Onları unutmuştum.»

Olwen, «Howell onları ocağın dibindeki ahırlardan dışarı çıkarabilmek için grevcilerle anlaşmaya çalışıyormuş,» dedi. «Öbür ocaklardaki atların hepsini çıkarmışlar, ama buradakiler kalmış. Babam bunu söylemek için, bir toplantıyı yarıda bırakıp eve gelince, ben de hemen buraya koştum.»

«Cyfartha,» dedim. «şu sığır sürüsünden yardım isteyeceğim.»

«Peki,» dedi. «Ben de atları yukarı çıkarmak için asansörü hazırlarım.»

Dışarı çıkıp kalabalığa doğru ilerledim. Taşlar vızıldayarak yanımdan geçiyordu.

Onlara, «Beni dinleyin,» diye bağırdım. «Atlar aşağıda kaldı. Kimse onlara bakmıyor. Bana yardıma gelecek yok mu?»

Biri, «Bırak kalsınlar orada,» diye bağırdı. «Bize de bakan yok.»

Ama, sığır sürüsünden üzüntülü bir sesin yükselmediğini söylersem haksızlık etmiş olurum. Bunun üzerine, bazı adamlar kalabalıktan ayrılıp bana doğru ilerlemeye başladılar. Hemencecik yirmi kişi bir araya geliverdi. Hep birlikte maden ocağının ağzına gittik ve asansörle aşağıya indik.

Bizi karşılarında bulan zavallı midillileri bir görmeliydiniz. Tıpkı doğum günü partisinde masanın başına oturmaya hazırlanan küçük çocuklara benziyorlardı ve tıpkı onlar gibi sesler çıkartıyorlardı. Aşağıdaki bütün ışıklar söndürülmüştü. Ellerimizde yalnız mumlar vardı. Ama midilliler öyle sevinçliydiler ki, yanımıza sokulup bizi burunlarıyla dürtüklediler, boyunlarıyla okşadılar, nefesleriyle mumları söndürdüler. O zaman, kibrit bulmak ve mumları tekrar yakmak için küfürlerin bini bir paraya gitti.

Ama midilliler, karanlıkla her zaman arkadaşlık ettikleri için, kediler gibi asansörün yolunu bulmakta güçlük çekmediler. Onları asansöre doldurup doldurup yukarı çıkardık. Otlara ayak basacaklarını bildiklerinden neşeyle kişniyorlardı.

Eh, işte.

Onları salıverdiğimiz zaman, bu midillilerin nasıl koşuştuklarını bir görmeliydiniz. Karanlığa alışan gözleri birdenbire aydınlığa kavuşunca kısa bir süre için görmez olmuştu. Ama dağın kendilerine iyilikten başka bir şey vermeyeceğini, arkalarına kömür vagonlarını takıp onları tekrar yeraltına göndermeyeceğini biliyorlardı.

Keşke bizler de onlar kadar mutlu olabilseydik.

Babam bölgedeki bütün maden ocaklarını bir bir dolaşıyor, onların yeraltı durumlarını gözden geçiriyor ve bunu yapmakla canını tehlikeye sokuyordu. Çünkü işçiler, mal sahiplerinin yararına çalışan herhangi bir kimseyi öldürmeye hazırdılar.

Babamın, eskiden Iestyn'a ait olan ocakta bulunduğunu biliyordum. O sabah bana, oraya gideceğini ve yeraltında bir süre dolaştıktan sonra bizim yanımıza döneceğini söylemişti. Oradaki tulumbaların, suyu normal bir düzeyde tuttuğunu göstergelerden gördüğümüz kadarıyla biliyorduk. Ama babam yine de bundan emin olmak istemişti.

Sığır sürüsü bağırmaya ve taş atmaya devam ederken, her iki tarafın yöneticileri tartışır ve birbirlerini gücendirirlerken, işçiler, hem karılarını hem de çocuklarını ilgilendiren bu sorunlardan ötürü kaygı duyarlarken, babam yeraltında dolaşıyor, farelerle, yükselmekte olan suyla, karanlıkla arkadaşlık ediyor, insanlara ekmek yediren bir kapının tehlikeye girmemesi için gözlerini dört açıyordu.

Bütün gün ondan hiçbir haber alamadık. Sular karardı, akşam oldu, ama ondan yine bir ses çıkmadı.

Cyfartha, «Huw, oğlum,» dedi, «buraya gel.»

Göstergelerin yanında durmuş, elindeki bir parçacık üstüpüyü ağzına doğru yaklaştırmış, su düzeyini gösteren dereceye bakıyordu.

«Ne var?» diyerek dereceye baktım.

Ocaklarda, tulumbaların boşaltabileceğinden fazla su bulunduğunu gösteren siyah çizgi derecenin üstünde yükseliyordu.

Yüzünde kırışıklar beliren Cyfartha, «Ben aşağıya iniyorum,» dedi. «Orada bir tıkanıklık var.»

«Yalnız tıkanıklık değil, babam da var,» dedim.

Cyfartha, «Belki baban öteki uçtan çıkmıştır,» dedi. «Bana birkaç saat izin ver.»

«Olur,» dedim.

El sıkıştık. Asansör dairesine gidip Iorweth'e asansörü aşağı indirmesini söyledim. Sonra da, kendilerini polislere göstermek için bekleşen kalabalığa doğru yürüdüm.

«Ocağı su basıyor,» diye bağırdım onlara. «İnmeye gönüllü olan var mı?»

Gelmek isteyenler, sonra sokakta dövüleceklerinden, ya da kendileri aşağıdayken evlerinin yakılıp yıkılacağından korkarak bu işten vazgeçtiler.

Onlara, «Kendi elinizle kendi boğazınızı kesiyorsunuz, dedim. «Grev yarın sona erecek olursa, ocaklardaki suyun boşaltılması için haftalarca beklemeniz gerekecek. Aylak aylak dolaşacaksınız, elinize de bir şey geçmeyecek.»

İçlerinden biri, «Yaklaş,» diye bağırdı. «Senin boğazını keselim de, bağırsaklarını Churchill'e yollayalım.»

Kalabalık daha yüksek sesle bağırmaya ve taş atarak bana doğru ilerlemeye başladı. Onlarla hiçbir şey yapılamazdı.

Tekrar kazan dairesine döndüm.

Annemin evde bizleri merak ettiğini biliyordum. Kazan dairesine geldiğim günden beri onu bir kerecik olsun aramadığımı, sadece başkalarıyla ona haberler gönderdiğimi utanarak hatırladım. Her şeyi düşünürüz ama, annelerimize gönül rahatlığı vermemiz gerektiğini pek seyrek aklımıza getiririz.

Gece nöbetini tutacak olan polisler gelene kadar bekledim ve kalabalık onlarla uğraşırken, kazan dairesinden çıkıp koşa koşa ırmağın kıyısına, oradan da köye gittim. Üç Çan'ın arka tarafına geldim ve yan kapıdan içeri girdim.

«Dai,» dedim. «Cyfartha ocağın su altında kalıp kalmadığını anlamak için tek başına aşağıya indi.»

Dai, sabırsızlandığını belli etmemeye çalışarak, «Ya?» dedi. «Hâlâ babacığından bir haber çıkmadı mı?»

«Hayır,» dedim. «Şimdi eve, annemi görmeye gidiyorum. Belki Cyfartha'nın da başına bir felaket gelmiştir, Dai.»

«Anneciğine saygılarımı bildir,» dedi. «Dönüşte yine buraya uğra, olur mu? Çocukları bulur, onlarla birlikte seni burada beklerim.»

«Olur,» dedim.

Yokuşun yarısını tırmandığım halde, çocukları bulmak için bağıran Dai'nin sesini işitebiliyordum.

Mutfaktaki ocaktan vuran ışığın kırmızılığı bizim evin arka pencerelerini örten perdelerin üzerinde oynaşıyordu. Ama Bron'un mutfağı karanlıktı. Bacadan da duman çıkmıyordu. Arka kapının yanında duran Gareth'in tahta lokomotifi, alacalı renklerini akşamın karanlığında gizliyordu. Lokomotifin orada durması tuhafıma gitti. Çünkü onun çok önceden içeri alınması gerekirdi. Bu saatlerde, çamaşırlık, akşam için hazırlanan yemeklerin nefis kokularıyla dolar, mutfakta şarkı söyleyen Bron'un sesi işitilirdi.

Böyle zamanlarda, yalnızlığın ve sessizliğin ne olduğunu anlarsınız.

Bizim evin arka kapısına doğru yürüdüm ve yarı yoldayken, «Anne,» diye seslendim. «Orada mısın?»

Ocağın yanındaki babamın koltuğunda oturmakta olan annem, «Nerede olacaktım?» diye sordu. «O da yanında mı?»

«Hayır,» dedim ve annemin bu sorusuyla babamı kastettiğini, sesine zoraki bir yumuşaklık vererek endişesini belli etmemeye, hem kendini inandırmaya, hem de benim gözümü boyamaya çalıştığını anladım.

Ama onu öptüğüm zaman gerçeği daha iyi kavradım ve onun titremekte olduğunu hissettim. Karanlıkta, babamın koltuğunda oturuyordu.

«Yemek yiyecek misin, yavrum?» diye sordu.

Ama bu sorusunu da beğenmedim. Çünkü yerinden kalkmaya hiç de istekli değildi.

«Hayır, anneciğim,» dedim. «Buraya sadece seni öpmeye geldim.»

«Baban sabahtan beri ortalarda yok, Huw,» dedi.

Kolumu annemin boynuna doladım. O zaman onun ne kadar çökmüş ve ufalmış olduğunu fark ettim. Yaşamlarını ondan almış ve hepsi onun bir parçası olan erkek ve kız kardeşlerimi düşündüm. Yüreğimi sızlatan bir alev dalgasının içimden geçtiğini hissettim.

«Evet, anneciğim,» dedim. «Demek bu yüzden karanlıkta oturup bekliyorsun.»

Annem, iri iri açtığı gözlerini ocağın ateşine dikerek, «Hayır,» dedi, «az önce çamaşırlıkta patates soyuyordum. Ivor da oradaydı.»

Mutfak birdenbire kapkaranlık oldu gözlerimin önünde. Annem ve kendim için duyduğum korkuyla dişlerim birbirine kenetlendi.

«Bugünlerde çok üzüldün, anneciğim,» dedim, ama kendi sesim bile bana yabancı geldi.

Annem sakin ve susmamı sağlayacak kadar kesinlik ifade eden bir sesle, «Ben oğlumu tanımaz mıyım?» dedi. «Ivor'u gördüm ve ona gülümsedim. O da bana gülümseyip başını salladı.»

Büfenin üstündeki tabaklar hep birden ocağın ışığında güldüler. Rüzgâr, dudaklarını bacanın külahına dayadı ve oradan mutfağa kısa bir şarkının ezgilerini üfledi.

Annem bana bakarak gülümsemeye çalıştı. Ama zayıflık onun yüzüne bir durgunluk vermişti. Ağzı durmadan büzülüyor ve onu çirkinleştiriyordu.

Tıpkı ağzına benzeyen bir sesle, «Acaba babana ne oldu?» dedi.

«Şimdi gidip bakacağım,» dedim ve ayağa kalktım. «Bronwen yok mu?»

Annem, «Iestyn'ın ocağında,» dedi. «Öğleden sonra Olwen'la birlikte babana kuru çamaşır götürdü.»

«Ama babam bizim taraftan çıkacaktı,» dedim.

«Sabahtan beri yeraltında dolaştığı için, belki yine oradan çıkar diye Iestyn'ın ocağına gittiler,» dedi. «Ocağın dışında olduğu kadar içinde de büyük bir kalabalık varmış.»

«Evden çıkmamalıydılar,» dedim.

«Onlardan başka bu işi yapacak kimse yoktu,» dedi ve gözyaşı dökmeden ağlamaya başladı.

«Anneciğim,» dedim, «artık böyle şeyler düşünme, olur mu?» Hem karanlıkta oturuyorsun, hem de korkuyorsun. Haydi gel. Işığı yak da hemen bir fincan çay iç.»

«Bırak beni,» dedi. «Babana git.»

Şimdiye kadar onun böylesine aksilendiğini hiç görmemiştim.

«Peki, anneciğim,» diyerek onu öptüm.

Evden çıktım ve Tepe'nin yokuşundan aşağı koşarak Üç Çan'a gittim.

Dai, iş elbiselerini giymiş olan çocuklarla birlikte beni bekliyordu. Dai'nin iş elbisesi hepsininkinden temizdi, sadece biraz daralmıştı. Dolabın rafında dura dura kat yerleri iz yapmıştı. Hepsinin elinde bir bardak vardı. Dai, bana da dibinde üç parmak brandi bulunan bir bardak verdi.

«Haydi, Huw,» dedi, «yeraltındaki iki sevgili insanın sağlığına içelim. Severek, isteyerek içelim.»

Hepimiz içtik. Dai sanki çay içmiş gibiydi. Ama ocağın ağzına geldiğimiz ve beni kolumdan tutan Dai sağ yumruğunu, çocuklar da ellerindeki kazmalarla kürekleri kullanarak kendilerine yol açmaya çalıştıkları kalabalığın arasına karıştığımız zaman, ben hâlâ öksürmeye devam ediyordum. Kazan dairesinin önündeki polisler kalabalığı bize yaklaştırmamak için sopalarını sallarlarken biz de asansöre doğru ilerledik.

Dai, komisere, «Yukarı çıkan oldu mu?» diye sordu.

Komiser, «Hayır,» diye cevap verdi. «Kazan dairesindeki derece su düzeyinin durmadan yükseldiğini gösteriyor.»

Asansöre girene kadar vücudunun bütün ağırlığını kolumda hissettiğim Dai, «Tamam,» dedi. «İyi ki iş elbisem üstümde. Hemen çalışmaya hazırım. Pantolonumun düğmeleri iliklenmiyorsa da zararı yok. İnşallah belime bağladığım ip onun düşmesini önler de, çirkin bir manzarayla karşılaşmazsınız. O lanet olası tezgâhın arkasında lakır lakır bira içmekten domuz gibi göbek bağladım.»

Asansör ağır ağır aşağıya inmeye başladı, ama ocağın dibine varmadan iyice yavaşladı. Çünkü sular bel hizasına kadar yükselmişti. Asansörü ıslanmayacağı bir yerde durdurup, sessiz buz denizinin karanlık durgunluğuna birer birer

atladık ve bileklerimizden zincire vurulmuş gibi ayaklarımızı sürüyerek tulumbalara doğru ilerledik. Tulumbalardan biri bozulmuştu, ama öteki sağlama benziyordu. Mühendisler yukarı çıkmamız gerektiğini bildirene kadar onları onarmaya çalıştık.

Tulumbaların sesini işitmek ve suları altettiğini görmek çok sevindirici bir şeydi.

Mühendis, «Bu tulumbayı kim bozduysa, elinden gelen kötülüğü esirgememiş,» dedi. «Ama Tanrıya şükürler olsun ki, onu bütün bütün işe yaramaz bir hale sokacak vakti bulamamış. Bu zaten bir kişinin yapabileceği bir iş değil. En azından birkaç kişi olmalı!»

Dai, «Cyfartha onlardan birini mutlaka yakalamıştır,» dedi. «Suyun içinde ölüsünü bulursunuz o farenin. Peki ama, Cyfartha nerede?»

Gomer, «Ötekileri yakalamak için onların peşine düşmüş olmasın?» dedi.

Dai, «Hiç şaşmam,» dedi. «Haydi onu bulalım. Sizin gözleriniz benimkilerden daha iyi görür. Haydi bakalım.»

Böylece, mumları yüksekte tutarak, su sıçratıp fareleri kendimizden uzaklaştırarak, kimi yerde göğsümüze, kimi yerde de dizkapaklarımıza kadar yükselen suyla dolu anagaleride ilerlemeye başladık. Sonra da birdenbire felaketle karşılaştık.

Tavan çökmüştü. Yan direkler zayıflamış, suyun basıncı, boyundurukların üstündeki kamaları kibrit çöpü gibi parçalayıp yerinden sökmüştü.

Dai, elleriyle kayaları yoklayarak, «Aman Tanrım,» dedi. «O şimdi bunun altında mı?»

Annemi yanıbaşımda görerek, «Yoksa babam da mı orada?» dedim.

Dai, «Haydi,» dedi, «kolları sıvayahm.»

Sıvayalım, evet, kolları sıvayalım...

Korku içimi kemiriyordu. Ağzım kupkuruydu. Titriyordum. Kazmayı kaptığım gibi çöküntünün üstüne saldırdım. Dai yanbaşımda üç kişinin işini tek başına yapıyordu.

Bu çöküntünün altında, herhangi bir yerde, babamı ya da Cyfartha'yı belki yaralı, belki can çekişir, belki de cansız bir halde bulacağımızı bile bile, taşların ve çamurların ölü ağırlığını kaldırmak, kayaları birer birer taşımak, çamurları kürek kürek atmak zorundaydık.

Hem çalıştık, hem dua ettik. Arada bir duayı kesip, bu ağır, ölü ve sert taşlara, koyu ve cansız çamurlara küfürler yağdırdık.

Bir kayayı kaldırırken, babama ve Cyfartha'ya yaklaştığımızı bildiren bir işarete rastlayabilmek için manivelaya her abanışımızda Tanrıya yalvardık.

Bununla birlikte, tavan yumuşamış ve çatlamış olduğu, kazmayı fazla derine sapladığımız ya da küreği çok yukarı kaldırdığımız takdirde, tavanın tepemize çökeceğini bildiren birtakım yeraltı sesleri bizi uyardığı için dikkatli çalışmak zorundaydık.

Biz yorulunca yerimizi başkaları aldı. Onların ellerinden de kazmalar düşünce, tekrar bizim sıramız gelinceye kadar üç kişilik ayrı bir ekip çalışmayı sürdürdü. Ama bu süre içinde biz de hiç boş durmuyor, ya kayaları taşıyor, ya da çamuru ve toprağı bir kenara yığıyorduk. Tavanın çok alçak oluşu yüzünden dizlerimize kadar suyun içinde, iki büklüm çalışıyorduk. Hızlı çalışmamız gerektiğini biliyor, ama yeni bir çöküntünün emeklerimizi yok edebileceğini düşünerek ister istemez elimizi ağırdan alıyorduk.

Mumlar tükenmeye yüz tutmuştu. İçimizden biri, hem mum, hem de içecek bir şey getirmek üzere yanımızdan ayrıldı. Burada öyle bir sıcak, öyle bir toz vardı ki, susuzluktan ölüyorduk. Suyun üstü kalın bir toz tabakasıyla örtülü, kendisi de, içine gömülüp serinlemek isteyen bir sürü mandanın ağzını sulandıracak kadar çamurluydu. Çöküntüyü yukardan aşağıya doğru kazdığımız için su düzeyi durmadan yükseliyordu.

Dai tepesinden tırnağına kadar çamura bulanmıştı. Eline geçirdiği kaya parçalarını büyük bir hızla rasgele fırlatıyor, her fırlatışında onlara lanetler yağdırıyordu. Ağzı sanki geniş bir nefret çizgisiydi. Yüzündeki siyah çamurların

arasında parlayan gözleri tıpkı bir çılgının gözlerine benziyordu. Kazmasını öyle bir sallıyor, bir an önce parçalamak istediği kayalara öyle bir saplıyordu ki, onun darbesini yemek korkusuyla yanına kimse yaklaşamıyordu. Çünkü arkasında bir insanın olup olmadığını hiç umursamıyor, önünde kimseyi görmedikçe, kazmasını birbiri ardınca kayaların üstüne indirmeye devam ediyordu.

Saatlerden beri oradaydık. Çöküntünün ortasından bir geçit açabilmek için, sanki yaşamak, kazma sallamaktan başka bir şey değilmiş gibi, durmadan toprağı kazıyor, çıkan toprakları emekleyerek dışarı taşıyor, sonra tekrar ellerimizin ve dizlerimizin üstünde sürüne sürüne geri dönüyorduk. Geçit derinleştikçe hava soğuyor, her tarafımız kaskatı kesiliyordu. Su, belimize kadar yükseliyor, bizi donduruyordu.

Kas, dinlenmek için acı haykırışlarla yalvarıyordu. Bağıran bel doğrulmaktan, avuçları parçalanan eller kazma sapını bırakıp açılmaktan başka bir şey istemiyordu.

Ama Dai Bando, önümüzde kendisine yuva açan bir köstebek gibi durup dinlenmeden çalışıyor, elleriyle kayaları yokluyor, hıçkırığa benzeyen sesler çıkararak soluyor, eğik sırtıyla, pantolonunu çekmek için duraklayacak olan birine tehditler savuruyordu.

O sırada Dai birdenbire haykırdı. Haykırıştan çok, kısık bir fısıltıya benzeyen bu sesi işitince, başıma karıncaların üşüştüğünü sandım.

«Cyfartha,» diye bağırıyordu. «Bakın, ceketi işte burada.»

«Ahıra çıkan yolun yakınındayız,» dedim.

Çünkü duvara yakın bir yerde çalıştığımızı biliyordum. Nitekim, ceket de, sağ tarafa doğru uzanan bir kovuğun içindeydi.

Dai, «Acaba anayolu mu, yoksa ahırın yolunu mu açsak?» dedi.

Herkes elinden kazmayı bırakıp durdu.

Anayola çıkmaya çalışsaydık, Cyfartha'yı, belki de babamı ahıra giden yolda bırakmış olabilirdik.

Böyle yapmayıp da, ahıra uzanan yolu açmaya kalkışsaydık, onları önümüzdeki anayolda ölüme terk etmiş olmadığımızı nasıl anlayabilirdik?

Tanrı babanın böyle zamanlarda içinizden geçenleri bildiğine ve size bir işaret gönderdiğine inanıyorum.

Bize de böyle bir işaret geldi.

Cyfartha'nın kazmasını bir kayaya vurarak bize işaret verdiğini işittik.

Bu ses ahır yolundan geliyordu.

Eğer çalışmaya devam etmiş olsaydık, Cyfartha'nın işaretini asla işitemeyecektik.

Küçüklüğünden beri dua etmek için kiliseye ayak basmamış olan Dai ellerini birleştirdi ve çamurların içine diz çökerek bir kadın gibi ağlamaya başladı.

«Ey Tanrım,» dedi, «bana bağışladığın bu armağan için sana şükrederim. Cyfartha benim canımdır, kanımdır, her şeyimdir. Gözlerimi aldığın gibi kollarımı da alsan, yine sana şükrederim. İsa adına. Amin.»

Hepimiz, «Amin,» dedik.

Dai, yeniden dünyaya gelmiş gibi, «Şu lanet olası kazmayı verin bana,» dedi. «Çekilin önümden.»

Sanki şimdiye kadar çalışan ve yorulan o değildi. Kazma bir iniyor bir kalkıyor, hiç durmadan kayaları parçalıyordu.

Gomer korkuyla, «Tavana dikkat et, Dai,» dedi.

Çünkü Dai'nin kazması çok derinlere saplanıyor ve tepemizdeki taş yığını homurdanıyordu.

Dai tıpkı bir hayvan gibi, «Tavanın canı cehenneme,» dedi. «Nasıl olsa Tanrı bizimle beraber. Ne var ki, bela da burnumuzun dibinde.»

Arkamızdan insanların geldiğini işittik ve ellerindeki fenerlerin ışığını gördük. Maden işletmesinin müdürü peşine bir sürü işçiyi takmış bize doğru ilerliyordu.

«Tamam,» dedi. «Siz artık yukarı çıkabilirsiniz. Sizinle gurur duyuyorum.»

Ama Dai kazma sallamaya, kayaları çekip çıkarmaya devam etti. Biz de onun gibi yaptık ve hiç birimiz durmadık.

Müdür, sert bir sesle, «Haydi bırakın artık,» dedi. «Gidip dinlenin. Getirdiğim adamlar işe devam edecekler.»

Dai, daracık içgeçitte çın çın öten bir sesle, «Beni durdurmaya kalkışanı parçalarım,» diye haykırdı. «Cyfartha'yı buradan çıkaracağım. Söyleyin şu herife, adamlarını alıp cehennemin dibine gitsin.»

Müdür durumu kavramakta gecikmedi.

Kayalar parçalanıp içgeçit derinleştikçe, Dai ilerlemeye devam etti. Şimdi boylu boyunca yerde yatıyor, arkasında yüzükoyun sıralanan arkadaşlarına, parçaladığı kayaları ve kazdığı çamurları aktarıyordu. Biz de bunları elden ele geçirerek, sırtımız tavana değe değe dışarı taşıyorduk. Kucakladığımız taşlar karnımızı tırmalayıp kanatıyor, karanlığın boğucu sıcağı nefesimizi tıkıyordu.

Dai tekrar haykırdı. Daracık içgeçitin derinliğinde ve boğucu sıcağın içinde sersemleşen bu ses, bir dehşet ve zafer çığlığı idi.

«Cyfartha,» diye haykırıyordu. «Cyfartha... Haydi çocuklar, geri çekilin, geçiti boşaltın.»

Boylu boyunca önümde uzanan Gomer'in, «Geri çekil, geçiti boşalt,» diyerek kıpırdanmasıyla birlikte, potinlerinin tabanını yüzümde görmem bir oldu.

Arkamdaki Willie'ye, «Haydi dışarı,» dedim ve ellerimin arasındaki kaya parçasını bırakmadan geri geri emeklemeye başladım.

Willie de kendi arkasındaki adama, «Geri çekil,» diye seslendi.

Yerlerde sürüne sürüne, emekleye emekleye içgeçitten dışarı çıktık. Gomer suyun içinde bayılacak gibi oldu. Dai en önde olduğu için hepimizden sonra içgeçitin ağzında belirdi.

Eğer şeytan, Dai'nin bu içgeçitten dışarı çıktığı gibi cehennemdeki çukurundan kalkıp ölülerin karşısına çıkıyorsa,

ecelimizle öldüğümüz zaman, ikinci ölümümüz korkudan olacak demektir.

Çırılçıplak ve simsiyahtı. Başına ve omuzlarına yapışan çamurlar oralarda eğri büğrü yumrular meydana getirmişti. Yorgunluktan bütün vücudu titriyor, fenerlerin ışığı altında ıslak ıslak parlıyordu. Yaşlara boğulduğu için önünü göremeyen gözlerini bir pembelik çevrelemişti. Ağzını tavana doğru açabildiği kadar açmış, nefes almaya çalışıyordu.

Cyfartha ise onun kucağındaydı. O da Dai gibi simsiyahtı, ama hiç kıpırdamıyordu.

Ona, «Babam orada mı?» diye sordum.

Cyfartha, güçlükle, «Orada,» diye cevap verebildi. «Ben onun arkasındaydım.»

Dai, «Cyfartha'yı yukarı çıkarayım,» dedi. «Sonra gelir, babanı da kurtarırım.»

«Ben onun yanına gidiyorum,» dedim.

Dai, «Oğlum olsaydın seni bu kadar sevmezdim,» dedi. «Haydi git.»

Böylece, içgeçitin içine daldım ve Dai'nin kazarak meydana getirmiş olduğu kayaların arasındaki küçük kovuğa kadar ilerledim. Parçaladığım kayalardan bir yığın belirdi önümde.

«Baba,» diye bağırdım «Yakında mısın?»

Kazmamı taşa vurdum ve ses dinledim.

Tepemdeki kayaların homurtusundan ve içgeçitin ağzından gelen seslerden başka bir şey duymadım.

Bunun üzerine tekrar işe giriştim, kazma sallayıp kayaları parçaladım ve bunları geri taşımakla, çamurları kürelemekle uzunca bir zaman kaybettim.

Ama sonunda onu buldum.

İlerdeki kömür damarının orada, taşların tamamıyla doldurmadığı küçük bir boşluktaydı.

Mumu kayanın üstüne koyarak ona doğru emekledim. Babam beni gördü ve gülümsedi.

Yerde, kayadan bir yatakta sırtüstü yatıyordu. Başının altında taştan bir yastık vardı. Boynuna kadar bütün vücu-

dunu kaplayan yorgan da kayadandı. Bu kaya parçalarından birini yerinden oynatacak olursam, tavanın tepemize çökeceğini anladım.

Babam da bunu anladı. Başı hafifçe sarsıldı, gözleri kapandı.

İçgeçitte başkalarının da bulunduğunu biliyordu.

Emekleyerek yanına gittim ve başının altındaki taşları çekip onu dizine yatırdım.

«Willie,» dedim, «tavanı askıya almak gerek. Çabuk haber ver, destek yapmak için direk göndersinler.»

Haberi birbirlerine ulaştırdıklarını işittim. Willie yanıma gelebilmek için yolu kapayan taşları temizlemeye çalışıyordu.

«Dikkat et, Willie,» dedim, «tavan çökecek.»

Toz bulutunun içinde kalan Willie, «Onu buldun mu?» diye sordu.

«Evet,» dedim.

Zaten fazla bir şey söyleyecek yürek kalmamıştı bende.

Babam başını oynattı ve ben eğilip ona baktım. Şimdi yüzünü yandan görüyordum. Babamın rahat etmesi, hiç değilse derin bir nefes alabilmesi için ne yapmam gerektiğini düşünmeye çalıştım.

Ama toprak, olanca gücüyle onun üstüne çoktan abanmıştı. Yeryüzünde, güneşin altında sakin sakin oturan evleri, sokaklarda işsiz güçsüz dolaşarak nefeslerini tüketen, kanlarını akıtan erkekleri, sıçrayıp oynayan çocukları, ev temizlemekle uğraşan kadınları, kendi evimizin mutfağında tüten nefis kokuları düşündüm. Bütün bunlar, babamın üstündeki yorganın ağırlığını bir kat daha artırıyordu.

Yine de, toprak, içine girmemize, onu kazmamıza, onun etinde geçitler ve maden ocakları açarak canını acıtmamıza göz yumacak kadar sabırlıdır. Onun etinden koparduğumuz parçanın yerini doldurursak, zayıflattığınız kanını tekrar güçlendirirsek, toprak ana, bütün işkencelerimize boyun eğer. Ama ondan aldığımızın yerini boş bırakır, tükettiğimiz gücünü tekrar ona geri vermezsek, o hem güce-

nir, hem de ona bu kadar eziyet ettiğimiz ve onun rahatını hiç düşünmediğimiz için kızar. Biz böyle bir şey yapınca, toprak ana bizi bekler, fırsat bulunca da tepemize çöker. Bizi kendi varlığının, kendi etinin ve kanının bir parçası haline getirir. İşte o zaman bizim çamurumuz, hiçbir şey düşünmeden ondan ayırdığımız ve küreklerle sağa sola fırlatıp attığımız çamurun yerini alır.

Tanrıdan yardım umarak başımı kaldırıp yukarı baktım ve babamın rahat bir nefes alabilmesi için dua ettim. Ama dua ederken, olmayacak bir şey istediğimi anladım. Çünkü tonlarca taş bir anda kaldırılamazdı. Kaldırılırsa bile, başkalarının felaketine yol açabilirdi.

Ellerimi babamın yüzünde gezdirmeye korkuyordum. Oysa, yürekten gelen bir sevgiyle onu okşamak istiyordum. Ama onun canını acıtmak ve yükünü ağırlaştırmak kaygısıyla bunu yapamıyordum. Çünkü, deliler gibi kazma sallamaktan çirkinleşen ellerim kir, yara ve bere içindeydi. Onları babamın gözlerinin üstünde gezdiremezdim. Çünkü onlar babamı altına alan toprağın elleriydi.

Can acısıyla gözleri yerinden uğramış, ağzı bir karış açılmıştı. Onu arada sırada, ancak gücünün yetebildiği kadar hafifçe kapıyor, sonra tekrar açıyordu. Dili ağzının içinde kuru ve tozlu bir kütük gibi kıpırdamadan duruyordu.

Ağzından ve burnundan kan gelirken, gözlerinden de bir kırmızılık akıyordu. Bu gözlerde, parlaklığını babamın kalbindeki aydınlıktan almış olan gülümsemeyi gördüm. İçim gururla doldu. Çünkü o benim babamdı. Hâlâ yılmadan savaşıyor ve ölümden bile korkmuyordu.

Başı titredi. Beli, köprüye gelen bir güreşçinin beli gibi büküldü. Başının ağırlığını dizlerime verirken, atalarını çağırdı. Kucağım babamın kanıyla doldu. Üstündeki taş yorganın birkaç kez göğsüyle birlikte inip kalktığını gördüm. Sonra bu inip kalkışlar durdu ve babam kıpırdamaz oldu. Ama gözleri, ruhunun doruğunda yanan bir çift meşale gibi hâlâ ışıldıyordu.

Gözlerimi kapadım ve onun elini tutup yanında yürüdüğüm, adımlarına ayak uydurmaya çalışarak onunla birlikte üstümüzdeki dağın tepesine tırmandığım eski günleri hatır-

ladım. Fıçının içinde ayakta durarak yıkanırken kaslı beyazlığının üstüne dökülen suyu, kilisede diz çöküp dua ederken önündeki sıranın kenarına dayadığı ellerine lambadan vuran ışığı görür gibi oldum.

Boğazından dışarıya saldıran son nefesi, dilinin üstündeki tozları da kendisiyle birlikte alıp götürdü ve ben babamın sesini işittim. Çok uzaklardan gelmişe benzeyen bu acayip ses, sanki babamın değil de, hep bir ağızdan onun için amin diyen Vadi erkeklerinin sesiydi.

Gözlerini ve çenesini kapattım. Başını ellerimin arasına alıp bağrıma bastım. Sakalları avuçlarımın içindeki yaralara batıyordu. Babamın beni sevmiş olduğu gibi ben de onu seviyordum. Onun bir daha gelmemek üzere gittiğini biliyor, bunun acısıyla yanıyordum.

«Artık kayaları kaldırabiliriz, Willie,» dedim.

Willie, «Aman Tanrım, Huw!» dedi. «Yoksa gitti mi?»

Ellerimin arasındaki sıcaklığın soğumaya yüz tuttuğunu hissederek, «Evet,» dedim, «babam öldü.»

Willie, ağlamaklı bir sesle, «Ne büyük talihsizlik, Huw, yavrum,» dedi. «Allahın belası, kahrolası talih! Ne iyi insandı, zavallı...»

⁂

Annem, ellerini önlüğünün üstüne koymuş, salıncaklı sandalyede oturuyor, açık duran kapıdan dağın tepesini seyrediyordu.

Gözlerindeki yaşlar beyaz alevler saçıyordu.

«Tanrı onu başka türlü de alabilirdi,» dedi. «Ama, yüzlerce ölüm biçimi varken, böyle almak istedi. Ayaklar altında ezilen bir böcek gibi.»

«Rahat öldü, anneciğim,» dedim.

Annem, «Evet,» diyerek acı acı güldü. «Gördüm. Rahat ölmüş, doğru. Güzeldi... Tanrının önüne çıkmaya hazırlanan bir hali vardı. O küçücük ellerini gördün mü? Tabutumun içinde olmadıkça bir daha kendi isteğimle kiliseye aya-

ğımı atmayacağım. Ah, Gwil, Gwil, sensiz kendimi yapayalnız, bomboş hissediyorum, yavrum. Kalbimin biricik sevgilisi, kendimi bomboş hissediyorum.»

Ya, işte böyle.

⁂

İnsanın, bir yandan pek çok şeyi unutması, bir yandan da, otuz yıldan fazla bir zaman önce ölmüş olan çiçekleri o günkü canlılığıyla belleğinde tutması ne tuhaftır.

Penceremizin önünde duran çiçekleri hatırlıyor, en uçtaki kırmızı saksının çatlağından sızan su damlacıklarını görür gibi oluyorum. O gün annem konuşurken, ben bunları seyrediyordum. Bronwen de orada, pencerenin yanında duruyordu. Perdelerden süzülen güneşin altın renkli ışıkları yüzünde oynaşıyordu.

Otuz yıl önceydi bu, ama bütün tazeliğiyle sanki dünmüş gibi geliyor bana.

Geçmişimi böyle uzun uzun düşünmek bana bir üzüntü vermiyor. Ben Huw Morgan'ım ve kendi iç dünyamda mutlu bir insanım. Ama dış dünyamda mutlu olamadım. Çünkü orada, elimden tutanlar olduğu halde, başarı sağlayıp bir iz bırakamadım.

Ben hem iyilik, hem de kötülük çağını tanıdım. Ama kötülükten çok iyiliğe rastladım. Bunu yeminle söyleyebilirim. Hiç değilse, yemeğin iyisini yedik, işin iyisini gördük, kadın ve erkek iyiliğinin ne demek olduğunu anladık.

Gelgelelim, sizler, hayattayken eşsiz bir güzelliğe sahip olan sizler, hepiniz, bu dünyadan göçüp gittiniz. Ama canlı bir gerçek olarak hafızamda yaşamaya devam ediyorsunuz. Sizler, ağabeylerim, ablalarım, hepiniz, benimki kadar gerçek bir yaşamla benim içimde yaşadığınız halde, nasıl ölmüş olabilirsiniz?

Dr. Johnson'ın sevgili arkadaşı Bay Boswell onun yaşamını gözlerimizin önüne sererken, o büyük adama, Dr. Johnson'a öldü diyebilir miyiz? Altın sesini hâlâ duymakta olduğum Sokrates öldü mü?

Sesleri kulaklarımda çınlayan arkadaşlarım, öldüler mi?

Hayır derim ve hayır demekte direnirim.

Kanımı akıtsalar bile hayır derim.

Ceinwen öldü mü? Öyleyse, bütün güzelliğiyle yanımda kim yatıyor, mücevher gibi gözleriyle gözlerimin içine kim bakıyor? Kimin parmakları kollarımı sıkıyor, canımı acıtıyor?

Gerçek kadın sevgisinin ne olduğunu bana öğreten Bronwen öldü mü? Kadın gücünün, erkeklerin yumruklarından, kaslarından ve seslerinden daha üstün olduğunu bana kanıtlayan Bronwen öldü mü?

Babam kömürlerin altında mı can verdi? Daha neler! O şimdi köyde dolaşıyor, ceketinin üstüne Davy'nin kırmızı formasını giymiş, sokaklarda dans ediyor, birkaç dakika sonra eve gelip ön odada oturacak, piposunu içerken annemin elini okşayacak. İşte, içeriye girdi bile. Bakın, Kraliçeye yaraşır bir koroyu yöneten en büyük oğluna Kraliçe tarafından verilen resmin karşısında nasıl da göğsünü kabartıyor.

Beni sevdiği için dünyadaki tek varlığını, saatini bana veren o kaya gibi adam, sevgili akıl hocam, dostum Bay Gruffydd öldü mü? Nasıl ölmüş olabilir? Onunla vedalaşmaya çalışırken döktüğüm gözyaşları hâlâ ıslak ıslak duruyor yüzümde. Boğazımda düğümlenen yumrular hâlâ canımı acıtıyor. Ne yazık ki, söylemek istediğim kelimeleri ağzımdan bir türlü çıkaramamış, hiçbir şey söylemeden ondan ayrılmıştım. İçim kan ağlarken, yalnız gözyaşı dökmüştüm.

O öldü mü?

Eğer öldüyse, o zaman ben de öldüm demektir, hepimiz ölmüşüz demektir. Hiç böyle bir şey olur mu?

Vadim, öbür dünyaya göçmüş olanların Vadisi, bir zamanlar, o kadar yeşildi ki...

RICHARD LLEWELLYN
(1907-1983)

1939 yılında yayımlanan ilk romanı 'Vadim o kadar yeşildi ki'yle dünya çapında büyük bir üne kavuşan İngiliz romancısı ve oyun yazarı Richard Llewellyn, 1907'de Galler Bölgesinin Pembrokeshire köyünde doğdu. İlk öğrenimini Cardiff'te ve Londra'da yaptıktan sonra on altı yaşındayken ailesi tarafından Venedik'e gönderildi. Burada plastik sanatlar öğrenimi gördü ve sekiz dil öğrendi. 1930'larda film endüstrisinde çalışmaya, yapım yönetmeni olarak sağladığı başarının yanı sıra 1937'de yayımlanan ilk oyunu *Poison Pen'le* yazarlığa başladı.

Kendini "*ülkesinden göç edip, yaşamını dünyada sürdüren Galli bir yazar*" olarak tanımlayan Richard Llewellyn, iddialı bir dil kullanarak şiirsel bir üslupla kaleme aldığı, hemen hemen bütün dillere çevrilen ve satış rekorları kıran romanlarıyla sağladığı ün sayesinde, gerçekten de, dünyanın her bucağında yaşamaktadır.